

ČASOPIS
ARCHIVNÍ ŠKOLY

REDIGUJÍ

GUSTAV FRIEDRICH, BEDŘICH JENŠOVSKÝ
A JAROSLAV PROKEŠ

ROČNÍK XIII.—XIV.

(1935—1936)

V PRAZE 1938

NÁKLADEM STÁTNÍ ARCHIVNÍ ŠKOLY
PRAHA IV. BELCREDIHO TŘ.

VYDÁNO S PODPOROU MINISTERSTVA ŠKOLSTVÍ
 A NÁRODNÍ OSVĚTY
 I ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ

OBSAH:

ČLÁNKY:	Strana
<i>Dřimal Jaroslav</i> , Za Bohumilem Navrátilém	157—166
<i>Friedrich Gustav</i> , Na paměť Josefa Emlera	1— 4
<i>Haas Antonín</i> , Codex epistolaris Johannis, regis Bohemiae	121—142
<i>Kristen Zdeněk</i> , O nové literatuře z oboru československých pomocných věd historických, I. (1933—1935)	167—198
<i>Matouš Bohuslav</i> , Státní konference (1809—1848)	39—120
<i>Matoušek Josef</i> , Nový archivní zákon a státní archiv Spojených států severoamerických	143—156
<i>Prokeš Jaroslav</i> , Organisaace archivnictví a archivů v Česko- slovensku	5— 38

LITERATURA:

<i>Desky dvorské království Českého</i> . Díl II. Druhá kniha provo- lací z let 1395—1410. Vydal <i>Gustav Friedrich</i> . Archiv Český, díl XXXV. (<i>Anna Vavroušková</i>)	221—224
<i>Inventare Österreichischer staatlicher Archive</i> . — V. Inventare des Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchivs. 4. „Gesamt- inventar des Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchivs, auf- gebaut auf der Geschichte des Archivs und seiner Be- stände. Herausgegeben unter Mitwirkung von L. Gross, J. K. Mayr, J. Seidl, F. Antonius, F. v. Reinöhl, O. Schmid, P. Klettler, O. Brunner, F. Huter, W. Latzke und W. Kraus von <i>L. Bittner</i> “. Svazek první 1936, svazek druhý 1937. (<i>Dr. Bohuslav Matouš</i>)	227—239
<i>Mayr Josef Karl</i> : Geschichte der österreichischen Staatskanzlei im Zeitalter des Fürsten Metternich. (Inventare österrei- scher staatlicher Archive. V. Inventare des Wiener Haus-, Hof- und Staats-Archivs 2., Wien 1935). (— <i>ouš</i>)	239—244
<i>Mayr Josef Karl</i> : Metternichs geheimer Briefdienst, Postlogen u. Postkurse. Wien 1935. (<i>Dr. Bohuslav Matouš</i>)	244—252
<i>Nové publikace pruské archivní správy</i> . (Mitteilungen der preussischen Archivverwaltung. (<i>Dr. Bohuslav Matouš</i>)	246—252
<i>Prokeš Jaroslav Dr.</i> , Archiv ministerstva vnitra v Praze v le- tech 1918—1934. Sborník archivu ministerstva vnitra re- publiky Československé sv. VIII. Praha 1935. (<i>Bedřich Jenšovský</i>)	213—221
<i>Prokeš Jaroslav Dr.</i> , Archiv ministerstva vnitra a vědecké ba- dání. Část I. Sborník archivu ministerstva vnitra republiky Československé, sv. IX. Praha 1936. Část II. Tamže. Sv. IX. Praha 1937. (<i>Bedřich Jenšovský</i>)	213—221

Prvních deset svazků Sborníku archivu ministerstva vnitra republiky Československé (1926—1937). (Bedřich Mendl) . 199—212

PŘEHLEDY A VÝTAHY:

Archeion. Czasopismo naukowe poswiecone sprawom archiwalnym. XIII. Warszawa 1935. (Em. Janoušek) 262—269

Archivalische Zeitschrift III. Folge 11. Band, herausgegeben von der Bayerischen Archivverwaltung. München 1936. (Milošlav Volf) 252—262

Archivi d' Italia. (Periodico della „Bibliothèque des Annales Institutorum“). Biblioteca d'Arte Editrice. Annales Institutorum. Ser. II. Anno I. Roma 1933—1934.

Archivi. Archivi d'Italia e Rassegna internazionale degli archivi. Ser. II. Anno II. Roma, Biblioteca d'Arte Editrice. Annales Institutorum. 1935. — Totéž. Ser. II. Anno III. Roma 1936. (B. Jenšovský) 284—290

Archivnoe delo, Organ Central'nogo archivnogo upravlenija SSSR i Central'nogo archivnogo upravlenija RSFSR. XI. roč., 1935. (Václav Čejchan) 269—278

Archivnoe delo, Organ Central'nogo archivnogo upravlenija SSSR i Central'nogo archivnogo upravlenija RSFSR, XII. roč., 1936. (Václav Čejchan) 278—284

ZPRÁVY:

Adámek K. V., Archivy obecných a měšťanských škol v politickém okrese vysokomýtském (V. K.—J.) 395—396

Archiv ministerstva vnitra v Praze (Zpráva — Jar. Prokeš) 361—365

Archiv ministerstva zahraničních věcí (Zpráva — —ouš) 365—367

Archiv země České (Zpráva — Dr. Bedřich Jenšovský) 367—371

Archiv zemský v Brně (Zpráva — Rudolf Hurt) 372—374

Archiv, knihovna, museum, hudební archiv olomouckého arcibiskupství v Kroměříži. Zpráva za léta 1932—1935. (Antonín Breitenbacher) 374—379

Archiv knížete ze Schwarzenbergu v Třeboni v letech 1929 až 1936 379—385

Archiv university Karlovy (—eš) 395

Archivy italské (Jský) 389—390

Archivní rada v Itálii (Jský) 389

Archivní společnost Československá. (Zpráva o činnosti.) (Jský + RK) 401—405

Archivní státní škola. (Zpráva — Dr. Jenšovský) 355—357

Archivnictví dánské. (Jan Pachta) 336—348

Archivy městské a místní v zemi České (Ze zpráv o nich) 291—311

Aš (Zkn.) 292

Bílina (Zkn.) 292

Archiv města Blatné (M. V.) 292—293

Městský archiv v Bochově (J. M.) 293

Brod Vyšší (Zkn.) 293

Městský archiv v Novém Bydžově (M. V.) 293—294

Městský archiv v Domažlicích (M. V.) 294—295

Duchcov (Zkn.) 295—296

Městský archiv ve Dvoře Králové (M. V.) 296

Archiv města Hor Kašperských (Haas) 296—298

Hořice v Podkrkonoší (Kpl.) 298

Archiv města Chrastavy (Haas) 298—299

Městský archiv v Jáchymově (J. M.) 299—300

Archiv báňského úřadu v Jáchymově (J. M.) 388

Městský archiv v Jaroměři (M. V.) 300

Kaplice (Kpl.) 300

Archiv města Klatov (M. V.) 301

Městský archiv v Kraslicích (J. M.) 301

Český Krumlov. Knížecí Schwarzenberský archiv (Kpl.) 301—302

Krumlov Český. Městský archiv (Kpl.) 302

Archiv prelatury a Kaplanská a prelátská knihovna u sv.

Víta v Č. Krumlově (Kpl.) 302—303

Krumlov Český. Archiv kláštera Minoritů (Kpl.) 303

Libochovice (Zkn.) 303

Lovosice (Zkn.) 303

Náchod. Městský archiv (J. M.) 303—304

Archiv města Nepomuku (Haas) 304

Nová Paka (Kpl.) 305

Městský archiv v Polici n. Metují (J. M.) 305

Archiv městský v Poličce (M. V.) 305—306

Archiv města Přimdy (Haas) 306

Přísečnice (Zkn.) 306—307

Rokytnice v Orlických Horách (Zkn.) 307

Sedlec na dr. Wils. (M. V.) 307

Městský archiv v České Skalici (J. M.) 307

Archiv města Sušice (M. V.) 307—308

Městský archiv v Trhových Svinech (J. M.) 308

Tachov (Zkn.) 308

Touškov (Zkn.) 309

Městský archiv v Třeboni (J. M.) 309

Vimperk (Haas) 309—310

Volary (Haas) 310

Městský archiv v Žateci (<i>M. V.</i>)	310—311
Archivy patrimoniální v Čechách a na Moravě. Další zpráva (<i>Em. Janoušek</i>)	311—336
Černý Václav Dr., Kronikář (<i>Dr. M. Wolf</i>)	397—398
Československý státní ústav historický v Praze. (Zpráva — <i>Dr. Bedřich Mendl</i>)	357—361
<i>Dersch Wilhelm</i> , Schlesische Archivpflege (<i>Jský</i>)	396—397
<i>Fink K. Aug.</i> , Die ältesten Breven und Brevenregister (<i>Zd. Kristen</i>)	399—401
<i>Fink K. Aug.</i> , Untersuchungen über die päpstlichen Breven des 15. Jahrhunderts (<i>Zd. Kristen</i>)	399—401
Italský zákon o papírech, určených k sepsání důležitých dokumentů (<i>—ouš</i>)	390—391
<i>Jenšovský Bedřich Dr.</i> , Archivy ve XX. století (<i>—eš</i>)	395
<i>Krejčík Adolf Lud. Dr.</i> , Míry, váhy a peníze v rožmberském urbáři (<i>Masse, Gewichte und Münzen im Urbare von Rosenberg</i>) (<i>Jel.</i>)	398—399
Návrh zákona o organizaci obecních archivů (<i>Jaroslav Prokeš</i>)	385—388
<i>Oberdorffer Kurt Dr.</i> , Zwei wiederentdeckte alte Stadtbücher (<i>Haas</i>)	398
Ochrana historických památek za války (<i>—ouš</i>)	388—389
Památník Josefa Emlera (<i>M. Volf</i>)	391—392
<i>Schiaparelli L.</i> , Paleografia latina (<i>Zd. Kristen</i>)	401
<i>Soukup F. A. Dr.</i> , Vrchnostenské archivy na Benešovsku	396
Šedesátka Dr. Kamila Krofty (<i>Jský</i>)	353—355
<i>Vojtíšek Václav Dr.</i> , Archiv hlavního města Prahy (<i>Jel.</i>)	393—394
<i>Vojtíšek Václav Dr.</i> , Městský archiv (<i>Jel.</i>)	394
<i>Vojtíšek Václav Dr.</i> , O poměru knihoven a archivů (<i>Jský</i>)	392—393

NEKROLOGY:

Fau František (<i>Jský</i>)	353
Měcháček Jiří Cyril (<i>Evermod Vlad. Balcárek</i>)	352—353
Řehák Josef (<i>Jský</i>)	353
Schulz Václav (<i>K. Stoukal</i>)	348—352
Vacek Jaroslav Václav (<i>Jský</i>)	353

Gustav Friedrich:

Na paměť Josefa Emlera.¹⁾

Na pozvání rady hlavního města Prahy a našich vrcholných organizací vědeckých, sešli jsme se k pietní oslavě památky vynikajícího českého historika Josefa Emlera, v předvečer stého výročí jeho narození. Jsme tu hosty obce hlavního města Prahy, jež nám propůjčila tuto starobydlou radni síň na důkaz toho, jak vysoce si váží služeb oslavence, který v tomto radním domě déle než tři desetiletí ztrávil v oddané a věrné práci jakožto městský archivář.

Blahořečím osudu, že právě mně, starému žákovi zvěčnělého, jest dopřáno pronést zde několik slov k jeho oslavě, a tak dáti výraz své upřímné vděčnosti. Chci-li zde z pozhnané a široce rozvětvené činnosti Emlerovy připomenouti jenom jeho učitelské působení na universitě, samy sebou se hlásí k slovu také jiné složky jeho práce.

Začátek jeho činnosti spadá do šťastné doby bujarého rozmachu národních sil, který nastal ve všech složkách veřejného života po vydání říjnového diplomu r. 1860.

Dítě českého venkova, rodák z Libáně, vrátil se Emler jako mladý 25letý muž po létech studií v cizině r. 1861 do Prahy. Žák mladého tehdy Ústavu pro rakouský dějezpýt, byl sice nucen hledati existenci ve službě středoškolské, ale uplatnil se svým důkladným odborným vzděláním i svou přičinlivostí velmi rychle všude, kde se soustředily snahy o kulturní povznesení národa buď si to v Národním museu, nebo v redakci Riegrova naučného slovníku, či kdekoli jinde.

Vlivem národního historiografa Františka Palackého dostal se r. 1863 do služeb nově založeného zemského archivu, z něhož po dvou letech přešel do archivu města Prahy.

¹⁾ Předneseno na slavnostní schůzi, pořádané dne 9. ledna 1936 v zasedací síni Staroměstské radnice městskou radou pražskou na počest stých narozenin Josefa Emlera, který se narodil v Libáni dne 10. ledna 1836.

Palacký rozhodl také o celé další vědecké činnosti Emlerově. Z jeho podnětu ujal se Emler vydávání pozůstatků desk zemských a stejně také skoro všechny ostatní Emlerovy monumentální edice historické vznikly na přání Palackého.

Když si Emler svými vědeckými publikacemi získal r. 1871 řádné členství Královské české společnosti nauk, rozšířil své dosavadní působení ještě činností učitelskou. Řádní členové Společnosti nauk měli tehdy ještě právo podobné jako členové císařské akademie věd ve Vídni, že směli přednášet na universitě. Emler užil tehdy toho práva a v červnu 1871 předložil filosofické fakultě pražské university program přednášek z pomocných věd historických. K tomu pak poznamenal, že kromě theoretických výkladů hodlá současně konati také praktická cvičení. V zimním běhu r. 1871/72 přednášel „O paleografii středověku“ — 3 hod. týdně ve svém mateřském jazyce českém. Pro letní běh 1872 ohlásil pak ještě výslovně jakožto řádný člen Královské české společnosti nauk publicum „Praktická cvičení paleografická“ a vedle toho měl dvouhodinnou přednášku „O umění heraldickém“. — Ministerským vnesením z března 1872 byla však výsada členů Společnosti nauk přednáseti na universitě zrušena a proto Emler v zápětí nato ucházel se o habilitaci z pomocných věd historických. Jako spis habilitační přiložil své pojednání „O zbytecích desk zemských v r. 1541 pohořelých“ a první díl svého vydání Pozůstatků desk zemských.

Profesor Konstantin Höfler, který si vysoce vážil vědecké schopnosti Emlerovy, navrhl již v nejbližším sedění profesorského sboru, aby žadatelé bylo prominuto předepsané habilitační kolokvium i přednáška na zkoušku. A tak již 15. května mohl ministr vyučování potvrditi Emlerovu veniam legendi. Od zimního běhu 1872/3 konal pak Emler pravidelné přednášky jako docent. První jeho přednáška byla „O umění diplomatickém se zvláštním zřetelem k chronologii středního věku“ a vedle toho měl i 1 hodinu cvičení paleografických. Přednášky své konal většinou v jazyce českém, ale občas přednášival také německy. Emler vykonával svůj úřad učitelský velmi horlivě a proto profesorský sbor, když r. 1874 pojal úmysl stolicí pomocných věd historických obsaditi,

uvedl Emlera v návrhu na jmenování profesorem na čestném místě vedle dvou spolupracovníků na proslulém díle Monumenta Germaniae historica. Jedním z nich byl známý paleograf Vilém Arndt, druhým Pavel Scheffer-Boichorst, o němž již tehdy šla pověst, že nad jiné mistrně dovede jemným kritickým rozborem z historických pramenů vytěžiti poznatky překvapující svou přesností. Z neznámých důvodů byl však nakonec profesorem jmenován úředník ústředního archivu schwarzenberského ve Vídni, Matyáš Pangerle.

Když Pangerle již po 5 letech zemřel a Emler byl konečně r. 1879 jmenován profesorem, stalo se to za okolností, které byly lichotivým uznáním jeho vědecké práce. Byloť tehdy vedle něho v návrhu profesorského sboru uvedeno také jméno Engelberta Mühlbachera, který již tehdy byl uznávaným znalcem paleografie a diplomatiky.

Velmi prospěšné bylo, že si povolením rady městské Emler směl i jakožto profesor podržeti úřad městského archiváře. Spojením obou jeho úřadů získali universitní posluchači dějepisu možnost užívatí pro své práce také vybrané příruční knihovny archivní. Právem bylo již častěji řečeno, že archiv města Prahy stal se od té doby přímo jakýmsi oddělením historického semináře. Emler zde zaměstnával své vybrané a horlivější posluchače pomocnými pracemi pro své veliké publikace historických pramenů, ale vedle toho vznikala tu i celá řada důležitých prací jiných.

Když r. 1882 byla zřízena universita s vyučovací řečí českou, přešel na ni také Emler a to vždy ještě v hodnosti mimořádného profesora, ačkoliv měl za sebou již více, než desetiletou činnost učitelskou a bohatou činnost publikační. I když jej konečně 9. července 1885 profesorský sbor jednomyslně navrhl za řádného profesora, trvalo to ještě dvě další léta a bylo k tomu potřebí opětovných a naléhavých připomínek, než se mu 15. června 1887 dostalo povýšení přiměřeného jeho zásluhám o výzkum a vydání historických pramenů.

Emler jakožto učitel snažil se především podati svým žákům zaokrouhlený a výstižný přehled nejdůležitějších pomocných věd

historických. Rozbírati podrobně neustálená a často protichůdná mínění pronesená o jednotlivých otázkách, o něž právě v pomocných vědách historických není nouze, nebývalo jeho zvykem. Jemu šlo spíše o to, aby své žáky dokonale vyzbrojil vědomostmi, potřebnými k studiu archivních pramenů. Nebyl řečníkem zvláště výmluvným, a ostatně již strohá vážnost a často málo lživá náplň nauk jeho oboru neposkytovala mnoho příležitostí k rozvinutí řečnický uchvacujícího přednesu. Emlerovi šlo vždy nejvíce o to, aby stálým třibením kritické dovednosti u svých žáků vypěstoval takovou pohotovost úsudku, která jest nejlepší oporou historického badatele, čerpajícího své poznání přímo z pramenů.

Když jej r. 1896 donutila zákeřná nemoc předčasně opustiti učitelský úřad, mohl Emler s plným vnitřním uspokojením pohlížeti zpět na zdárné výsledky svého působení. Početná řada žáků jím vychovaných opatrovala v archivech, svěřených jejich péči, prameny národních dějin. Jiní zase jejich vydáváním nebo kritickým oceněním přispívali platně k poznání minulosti svého národa. A tak, i když duch mistrův umdlel, nepřestávalo růsti dílo, které bylo láskou jeho života.

Řikává se, že památka člověka, který zasadil strom, nezahyne. Emler svou vytrvalou prací vysázal celý sad, a příštím generacím českých historiků nelze přátí lepšího než, aby jako včely v korunách stromů Emlerem vysazených pilně pracovaly a shromažďovaly tak nové a nové příspěvky k lepšímu poznání národní minulosti. I v jejich díle bude dále žítí Emlerova památka.

Jaroslav Prokeš:

Organisace archivnictví a archivů v Československu. *)

V pozoruhodném článku „O hlavních problémech československého archivnictví“¹⁾, jenž patří jistě k nejvýznamnějším pracím z oboru archivní theorie a praxe v naší stále chudé odborné literatuře archivní a je naplněn bohatstvím iniciativních podnětů a návrhů, vyrostších z autorovy mnohaleté praxe archiváře hlavního města Prahy a státního archivního inspektora pro zemi Českou, jakož i z jeho velké lásky k povolání a úkolům archivářským, označil r. 1933 prof. V. Vojtíšek nedostatek organisace našich archivů za „kořen zla“ současného stavu československého archivnictví a za příčinu velké části jeho nesnází, jichž nelze odstraniti, dokud nebude provedena řádná archivní organisace.²⁾ Není pochyby, že této vyčítavé stížnosti, že skoro dvacet let po převratu nebyla otázka organisace našeho archivnictví uspokojivě rozřešena, nelze upříti ani opravdovosti ani mimořádné závažnosti, a v druhé části tohoto pojednání, jehož úkolem je jednak přehlédnouti základní vývojové rysy nynějšího stavu československého archivnictví, jednak podati některé zásady a programové směrnice pro jeho příští úpravu, bude ještě této otázky podrobněji dotčeno. Nicméně bylo by po mém soudu přece do jisté míry i jednostranné i nespravedlivé posuzovati dnešní stav našeho archivnictví jen a jen pod zorným úhlem jeho nedostatků a neviděti také jeho světlé stránky, jež se vyvinuly v nerozlučné souvislosti s převratem z 28. října 1918.

*) Předneseno v zkrácené úpravě na prvním sjezdu čs. historiků v Praze 3. května 1937; syllabus této přednášky ot. v Nástinu přednášek I. sjezdu čs. historiků v Praze (Praha 1937), str. 28-30.

¹⁾ Článek, jenž vznikl z upravené a rozšířené přednášky, kterou měl prof. V. Vojtíšek na valné schůzi Čs. archivní společnosti 28. března 1933, byl ot. v ČAŠ roč. XI. (1933), str. 3-48.

²⁾ L. c. str. 4.

Většina prací a přehledů po vývoji našeho popřevratového archivnictví se vyslovuje arci o významu 28. října 1918 v oboru archivů a archivnictví s jistou zdrželivostí³⁾, jež, jak lze mít za to, vyprýštila z velké části ze zklamání, které způsobilo značnému počtu našich archivářů nevyplnění jejich hlavního popřevratového programu, organizace t. zv. Národního archivu československého. Vskutku však převrat z 28. října 1918 nejen přinesl i pro vývoj našeho archivnictví důležité nové a příznivé podmínky, nýbrž vytvořil v něm přímo novou epochu.

Jako v mnoha jiných oborech, bylo i v archivním oboru naše dědictví po bývalé rakousko-uherské monarchii nemálo hubené a mezerovité. Ve srovnání s jinými evropskými státy byla v bývalém Rakousku-Uhersku státní péče o ochranu písemných památek a archivnictví značně zaostalá a nedokonalá. Sice již v polovici XVIII. stol. uplatnila se hlavně vlivem vynikajícího na svou dobu archiváře Theodora Ant. Taulowa z Rosenthalu⁴⁾ ve vznikajícím tehdy Rakousku založením vídeňského domácího, dvorního a státního archivu zvýšenou měrou péče o státní archiválie — český stát vyvinul arci analogickou péči již o století dříve, neboť asi od pol. XVII. století existoval při české dvorské kanceláři ve Vídni „královský český archiv“, spravovaný zvláštním archivářem (byl jím na čas i sám Taulow z Rosenthalu) — leč tato péče se omezila jen na nový ústřední archiv a byla nad to pokřivena jednak jednostranným zájmem dynastickým a absolutisticko-centralistickou myšlenkou tereziánského státu, jednak rušením a roztrháváním starých organických celků archivních, jemuž neušly, či přesněji řečeno, jemuž byly vydány na pospas především, organické celky archivní na naší půdě, jejichž některé části byly tehdy zavlečeny do vídeňského domácího, dvorního a státního archivu a zde, promíseny s archiváliemi jiného původu, organizovány podle svého

³⁾ Tak na př. J. Borovička v čl. „Archivy“, Sborník veřejného práva čs. sv. I. (Brno 1929), str. 71, nebo B. Mendl v čl. „Archiv“, Ottův Slovník naučný nové doby sv. I. (Praha 1930), str. 235.

⁴⁾ O Taulowovi z Rosenthalu a jeho činnosti v Čechách srov. zvláště cennou studii R. Kosse, Provenience českých archiválií ve státním archivu vídeňském, Zprávy čes. zem. archivu sv. VI. (Praha 1924), str. 188 d.

vztahu v nových umělých fondech. Současně pak se založením vídeňského stát. archivu byl pronikavě reorganizován J. J. Klausserem pražský místodržitelství archiv; zde však zase pořádací práce, prováděné rovněž podle vztahového principu, zůstaly pro neschopnost archivářů a vlivem mezitím opět pokleslého zájmu o státní archiválie nedokončeny.⁵⁾ V době, kdy pařížské konstituční Národní shromáždění zakládá proslulý Národní archiv francouzský (archiv Francouzské republiky, 1789), jehož původní úkol, uschovávat i opatrovat dokumenty Národního shromáždění, byl v krátkce znamenitě rozšířen na všechny dokumenty úřadů, korporací a orgánů starého režimu, jež smetla Velká revoluce, byl zájem rakouské vlády o historické písemnosti státní již zase v úpadku. Zřízení archivářského místa r. 1783 při spojené dvor. kanceláři, která zdědila část někdejšího „královského českého archivu“ a i mladších písemností české dvorské kanceláře,⁶⁾ jakož i písemností kanceláře rakouské, bylo pouze náhodné a došlo k němu jen v důsledku restrikce úřednictva dvor. kanceláře v době josefinské⁷⁾ a daleko více ke škodě než na prospěch nového rakouského ústředního archivu; i později, v první polovici XIX. století, když se poměry přece poněkud zlepšily, bylo hlavní starostí správy tohoto archivu se co možná zbavit skartací ohromného archivního materiálu, jenž byl v archivu složen v úplném nepořádku.⁸⁾

⁵⁾ O Klausserově činnosti jako českého „královského archiváře“ srov. Jar. Prokeš, Archiv ministerstva vnitra v Praze v letech 1918—1934, Sborník archivu min. vnitra sv. VIII. (Praha 1935), str. 10 d.

⁶⁾ Ostatek archiválií a písemností byl po zrušení české dvor. kanceláře odevzdán Nejvyššímu soudnímu úřadu (Oberste Justizstelle).

⁷⁾ Srov. Inventar des allgemeinen Archivs des Ministeriums des Innern, Inventare österreichischer staatlicher Archive sv. I. (Wien 1909), str. 7.

⁸⁾ Zbytek materiálu, podle mého soudu sotva devítina až desítina původního rozsahu (podle jedné zprávy z r. 1826 bylo redukováno skartací 2190 fasciкулů na 310), byl pak nově uspořádán podle nového registraturního plánu spojené dvor. kanceláře, sestaveného v duchu centralistickém. Strašlivé kulturní škody, spáchané touto skartací, padají ovšem i na účet jednostrannosti této skartace, jež byla prováděna jen s hlediska úředního (právního), nikoli také s hlediska vědeckého, a úředníky, kteří o historické ceně materiálu neměli ani potuchy.

Jest až ku podivu, že právě v období romantismu, přesyce-
ném historismem, byly v našem prostředí napáchány tak těžké
a nenapravitelné škody na písemných památkách, jež byly buď
ve velkých masách prodávány do stoup nebo aspoň byly uloženy
ve vlhkých sklepech, kde propadaly a ze značné části i propadly
zkáze. Jistý podíl na tom měla zajisté jednostrannost romanti-
kého historismu, jemuž šlo především o minulost starodávnou,
zanechavší v oblasti písemných památek stopy zejména v perga-
menových písemnostech. Hlavní vina spadá ovšem na státní správu,
jež neměla o písemné památky jako kulturní hodnoty vůbec zájmu;
nepečovala ani zdaleka náležitě o své písemné památky, tím méně
se pak starala o písemné památky jiných vlastníků. Tento poměr
rakouského státu první polovice XIX. stol. k písemným památkám
byl pak tím osudnější, že se v této době počaly projevovat na
všech stranách v úředních registraturách výsledky tereziánského
a josefinského etatismu jejich přeplněním, jemuž se odpomáhalo
nejhorším způsobem, ničením starých písemností, po úředním
názoru té doby nepotřebných. Dnes stojíme v obdobné periodě;
jak válečný absolutismus tak i poválečný demokratický etatismus
vyvolal u nás ohromnou, nevidanou produkci úředních písemností,
které svou přemírou jsou takřka mechanicky vytlačovány z úřed-
ních spisoven, takže v nejbližší době musí býti z nich vyloučeny.⁹⁾
Pro tuto rychle se blížící chvíli nutno učiniti náležitá opatření, aby
také tentokrát nebyly při tom zničeny důležité písemné památky,
jako tomu bylo zejména před sto lety v první polovici XIX. stol.
Podklad pro potřebná opatření může zjednatí jedině zákonná
úprava ochrany písemných památek a archivnictví, jež se jeví
tudíž velmi naléhavým a neodkladným kulturním politikem . . .

Teprve v druhé polovici XIX. stol. počíná se ohlašovatí nový
duch a snaha učiniti přítrž bezohlednému a hromadnému ničení
písemných památek. Tento obrat souvisí úzce se zvýšeným na-
léháním vědeckých pracovníků, kteří mezitím obrátili svůj zájem

⁹⁾ Na ohromnou produkci úředních písemností v poslední době a na
její důsledky po stránce zachování písemných památek upozornil jsem
ve své přednášce „Skartování písemností“, ot. ve sborníku „O našich
městech a patrimoních a o správě obecních archivů“ (Praha 1934), str. 90 d.

i k mladším obdobím historického vývoje a seznali, jakou cenu
pro jeho poznání mají zejména písemnosti úřední, na zachování
důležitých dokumentů a odtud vyrůstá také požadavek jejich
odborné správy. Tyto nové snahy se uplatňovaly u nás arci velmi
nesnadno a jejich výsledky byly jen omezené. Teprve r. 1872
byla při vídeňské Ústřední komisi pro výzkum a zachování umě-
leckých a historických památek, jež zahájila činnost r. 1853 (zřízena
byla již koncem roku 1850), a od r. 1863, majíc v čele svob. pána
Josefa Alexandra Helferta, se pronikavěji uplatňovala v oboru
péče o historické památky stavební, organisována zvláštní (třetí)
archivní sekce pro ochranu písemných památek.¹⁰⁾

Trvalo však zase dvacet let, než se úsilí této archivní sekce pro-
jevilo, hlavně Helfertovou zásluhou účinněji a přineslo aspoň jisté
dalekosáhlejší pozitivní výsledky. Archivní sekce vídeňské Ústřední
komise pro výzkum a zachování uměleckých a historických památek
obracela, jak bylo nejen přirozeno, nýbrž i, jak vyplývalo ze stavu
věcí, hlavní svou pozornost k péči o státní písemné památky a k orga-
nisaci státního archivnictví, kde poměry byly namnoze opravdu
strašlivé; nalezla oporu v panské sněmovně vídeňského parla-
mentu, jež se postavila za reformní návrhy na ochranu státních
písemných památek a zlepšení organisace státního archivnictví.
a r. 1894 prosadila zejména zřízení rakouské státní archivní
rady při vídeňském ministerstvu vnitra jakožto vládního poradní-
ho orgánu pro rakouské (c. k.) státní archivnictví, již bylo ponecháno
na vůli pečovatí též o archivnictví nestátní, ať už veřejné nebo
soukromé. Byl to jistě významný krok ku předu na trnité a dotud
skoro bezvýsledné cestě, při tom však krok přece jen omezený.
Rakouská státní archivní rada nejen se neopírala o náležitý zá-
konný podklad, nýbrž byla také pouze poradním orgánem, jehož
slovo mělo nanejvýš jen mravní váhu jak v oblasti archivnictví
státního, tak i archivnictví nestátního.¹¹⁾ Mimo to nelogické a k ne-

¹⁰⁾ Srov. Jar. Čelakovský, O organisaci archivnictví v zemích
neuherských, zvl. ot. z Věstníku České akademie roč. XXII. (Praha 1913),
str. 3—4.

¹¹⁾ Organisační statut rakouské státní archivní rady, schválený cí-
sařským rozhodnutím z 9. listopadu 1894, jakož i zpráva o počáteční

malé škodě věci bylo, že při zřízení rakouské státní archivní rady nebyla zrušena třetí (archivní) sekce při Ústřední komisi pro výzkum a zachování uměleckých a historických památek, podřízená rakouskému ministerstvu kultu a vyučování, ačkoliv obě korporace měly podobné úkoly; důsledkem toho byla nezřídka neprospěšná konkurence mezi státní archivní radou a třetí sekcí Ústřední památkové komise, jež byla odstraněna teprve r. 1911, kdy třetí (archivní) sekce byla zrušena a kdy státní archivní rada převzala veškeru péči o písemné památky a archiválie státní i nestátní.¹²⁾

Přes to bylo dosaženo vlivem vídeňské státní archivní rady postupně přece jistého zlepšení v rakouském státním archivnictví administrativně soustředěném při c. k. ministerstvu vnitra, u něhož existovaly dokonce dva ústřední archivy, t. zv. všeobecný archiv (Allgemeines Archiv des Ministeriums des Innern), jenž byl pokračováním archivu spojené dvor. kanceláře, a archiv šlechtický (Adelsarchiv), jehož základem byly ovšem diplomy a jiné spisy jakož i pomůcky tohoto druhu (zvláště t. zv. Saalbuchy, t. j. knihy opisů nobilitačních diplomů a i jiných privilegií, pořázené v 2 pol. XVIII. a v 1 pol. XIX. stol. ve dvor. kanceláři), vyloučené z archivu dvor. kanceláře.¹³⁾

Z nejvýznamnějších reforem bylo, že bylo pro správu státních archivů předepsáno vysokoškolské odborné vzdělání (a studium po př. zkoušky na vídeňském Ústavu pro rakouský dějepis, určeném na prvním místě pro výchovu odborných archivářů) a že odborní státní archiváři byli zařaděni do kategorie úředníků koncepčních; to byl nepostradatelný základ pro odbornou reorganizaci státních archivů, do té doby spravovaných z velké části neodborníky v postavení úředníků kancelářských, kteří pří-

¹²⁾ Statut reorganizované rak. stát. archivní rady byl ot. v Mittheilungen des k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale sv. IV. (1899), str. 327 d.

¹³⁾ Obsah rakouského archivu ministerstva vnitra podává „Inventar des allgemeinen Archivs des Ministeriums des Innern“, Inventare österreichischer Archive I., Wien 1909.

rozeně na své velké úkoly nedostačovali a kteří v úřednické hierarchii stáli v koutě skoro nejménějším. Tak teprve v druhé polovici devadesátých let předešlého století počíná do služeb rakouských státních archivů vstupovat generace odborníků a také počet archivářských míst byl postupně rozmnožován. Současně pak byla pro státní archivy, podřízené vídeňskému ministerstvu vnitra, vydána služební instrukce, v níž vytčen zejména dvojí druh úkolů archivů, úřední a vědecký, předepsáno uspořádání neurovnaných fondů a publikace archivních inventářů a konečně dána směrnice pro přejímání nových fondů.¹⁴⁾ Z jiných reforem, jichž dosáhla rakouská státní archivní rada, nejdalekosáhlejší a nejdůležitější nepochybně bylo vydání nových předpisů pro vylučování (skartování) spisů z úředních a soudních registratur, které zavedly povinnou prohlídku vylučovaných spisů archivním odborníkem; tím byla konečně, aspoň v zásadě, učiněna přítrž předešlému neodbornému ničení úředních spisů, jež, jak bylo poznamenáno, způsobilo historické vědě těžké a nezřídka neodčinitelné škody.

Byly-li výsledky třetí (archivní) sekce vídeňské Ústřední komise pro výzkum a zachování uměleckých a historických památek jakož i rakouské státní archivní rady z naznačených důvodů v celku stále značně nedokonalé a neúplné i v oboru státního archivnictví, platí to zvýšenou měrou speciálně o zemích českých. Zde byl až do převratu jediný organisovaný státní archiv, místodržitelství v Praze, jehož působnost se vztahovala jen na Čechy, takže ani Morava ani Slezsko neměly státních archivů a péče o státní archiválie byla tu velmi omezená. Leč i starobylý pražský místodržitelství archiv vykazoval podstatné nedostatky, a to zejména jak svým zcela nevhodným a nebezpečným umístěním, tak i neschopností svého dlouholetého ředitele pro rozsáhlé úkoly, jež bylo tu řešiti, a zavilým jeho odporem k vědecké práci. Pražský místodržitelství archiv patřil k nejtemnějším koutům rakouského státního archivnictví. Jeho fondy zůstávaly před vědeckým badáním skryty a správa archivu nevyvinula vůbec

¹⁴⁾ Tyto „Grundsätze einer Archiv-Ordnung für die dem k. k. Ministerium des Innern unterstehenden Archive“ byly ot. v Mittheilungen der dritten (Archiv-) Sektion etc. sv. IV., str. 382—388

nejmenšího úsilí, aby podle služební instrukce vydala inventář archivních fondů; nebylo ani jinak pracováno na odborném pořádání archivních fondů, ač byla toho naléhavá potřeba, a archiv nevyvíjel také iniciativy v otázkách ochrany písemných památek a organizace archivnictví.¹⁵⁾

Tak význam pražského místodržitelského archivu jakožto jediného státního archivu v oblasti zemí české koruny byl i po reformách, provedených v rakouském státním archivnictví v devadesátých letech předešlého století, jen a jen pasivní. Za toho stavu bylo přirozené, že se v našich zemích uplatňoval daleko pronikavěji význam archivů nestátních, na prvním pak místě archivů zemských, jejichž založení bylo významným projevem péče autonomních korporací zemských o písemné památky v době, kdy státní správa nepečovala ani o své písemné památky.

Nejstarším zemským archivem na naší půdě byl m o r a v s k ý z e m s k ý a r c h i v v B r n ě, jenž byl organizován jako vědecký ústav již v první polovici XIX. století r. 1839; po něm, r. 1862, byl z iniciativy Františka Palackého zřízen z e m s k ý a r c h i v k r á l o v s t v í Č e s k é h o v P r a z e.¹⁶⁾ Při zakládání obou těchto archivů stály ovšem v popředí ne tak vlastní úkoly archivní, jako úkoly historiografické (Boček v Brně a Gindely v Praze), leč záhy se počaly jak Český zemský archiv tak i Moravský zemský archiv uplatňovati rozsáhlou a účinnou měrou i v oboru archivním, třeba vědecká práce jejich úředníků a publikování pramenného materiálu nejen vlastního, nýbrž i cizího pro historiografické potřeby (na př. edice: Sněmy české a Monumenta Bohemiae Vaticana, vydávané Českým zemským archivem) zůstalo dobrou tradicí našich zemských archivů a velmi podstatnou součástí jejich úředních povinností.¹⁷⁾ Svou rozsáhlou činnost na

¹⁵⁾ O tom podrobněji Jar. Prokeš, Archiv ministerstva vnitra v Praze v letech 1918—1934, Sborník archivu min. vnitra RČS sv. VIII. (1935), str. 21 d., a Jar. Prokeš, Archiv ministerstva vnitra a vědecké bádání, Sborník archivu m. v. sv. IX. (1936), str. 9 d.

¹⁶⁾ R. 1888 byl zřízen i slezský zemský archiv v Opavě.

¹⁷⁾ O vzniku Českého zemského archivu srov. důkladnou studii J. Borovičky, Královský český zemský archiv (1862—1912), Zprávy zemského archivu král. Českého sv. IV. (Praha 1915), str. 1—143.

poli archivním mohly zemské archivy vyvinouti tím spíše, že byly ve svých snahách vydatně podporovány — na rozdíl od rakouských archivů státních, jimž státní správa ani zdaleka nepřála tak, jako naše zemské autonomní sbory svým archivům — příslušnými zemskými zastupitelstvy a sněmy. Proto naše zemské archivy před válkou, třeba se rozsah a význam jejich materiálu pro potřebu vědeckou a právní nemohl měřiti na př. s rozsahem a vědeckým jakož i právním významem materiálu pražského archivu místodržitelského, stály v našem archivnictví na prvním místě; platí to pak zvláště o Českém zemském archivu, jehož správa byla od počátku v českých rukách a jenž se mohl zejména od počátku XX. století vykazati sborem úřednictva, v němž byli jak význační vědečtí pracovníci, tak i čilí archivní odborníci. Odtud lze pochopiti, proč Český archiv zemský rozvinul před převratem a po převratu tak rozsáhlou iniciativní činnost v otázce organizace československého archivnictví, a že se cítil k tomu povolán na prvním místě.

Na rozdíl od zemské autonomie neprojevila obecní autonomie v době předválečné ani zdaleka toho porozumění pro nutnost péče o písemné památky, třeba nechybělo čestných, bohužel však poměrně velmi řídkých výjimek. Tou bylo zejména založení městského archivu pražského, k němuž došlo opět z iniciativy Fr. Palackého r. 1851. Také tento archiv zaujal záhy velmi význačné místo jak v našem archivnictví, tak i jako vědecký ústav, a proto i on mohl míti v době převratu důležité slovo v úvahách a při jednáních o nové organizaci československého archivnictví. Z pražských archivů pak vedle Českého zemského archivu a městského archivu pražského měl důležité místo ještě a r c h i v M u s e a k r á l o v s t v í Č e s k é h o, jenž se uplatňoval zvláště ochranou některých ohrožených písemných památek a zasloužil se tak v časech netečnosti státní správy k ochraně písemných památek o jejich zachování.¹⁸⁾

Z ostatních předválečných archivů v českých zemích zaujímaly důležité místo *archivy soukromé*, mezi nimiž největší počet byl archivů šlechtických. Seznam hlavních těchto archivů v českých

¹⁸⁾ Srov. J. Borovička, Samospráva a archivnictví v Čechách; zvl. ot. z Věstníku České akademie roč. XXIII. (Praha 1914).

zemích, jakož i jejich obsah (ten však neúplně) byl publikován rok před válkou (1913) péčí vídeňské Komise pro novější rakouské dějiny¹⁹⁾ a archivy ty plnily v celku jak své úkoly archivní, tak i vědecké. U mnohých šlechtických rodů byla péče o jejich archivy dobrou a starou tradicí, jak ukazují zvláště na př. schwarzenberské archivy v Třeboni a v Českém Krumlově, jindřichohradecký archiv černínský, roudnický archiv lobkovický, mikulovský archiv dietrichštejnský a j. Arci i tu se vyskytovaly leckteré nedostatky, což zvýšenou měrou platí v celku o církevních archivech v našich zemích, mezi nimiž se nejvíce ještě zájmu o písemné památky projevovalo v archivech klášterních.

Na Slovensku a Podkarpatské Rusi byla sice před převratem archivní organisace odlišná od archivní organisace v českých zemích, leč nedostatkem zákonných předpisů pro ochranu písemných památek i zaostalostí skutečného stavu archivnictví podobaly se poměry v bývalém Uhersku poměrům rakouským. Podobně jako v Rakousku do r. 1911, byla i v Uhrách rozdělena kompetence v dozoru nad písemnými památkami (archiváliemi) státními a nestátními mezi ministerstvem vnitra a ministerstvem vyučování. Dozor nad státními archivy vykonával pak zemský archiv v Pešti, kdežto generální inspektorát knihoven a museí obstarával péči o archivy městské a soukromé. Na podstatnou odlišnost poměrů rakouských a uherských ukazuje i plán, jímž se zabývala uherská vláda nedlouho před převratem, organisovati totiž regionální archivy ve spojení s některými universitami resp. s jejich stolicemi pomocných věd historických (na slovenském území měl vzniknouti takový regionální archiv při prešpurské universitě). Při tom vynikalo Slovensko s Podkarpatskou Rusí počtem archivů městských a šlechtických, chovajících namnoze staré a vzácné písemné památky, v čemž ovšem byla analogie s poměry v českých zemích.²⁰⁾ Zvláštní kategorii mezi archivy veřejnými tvořily

¹⁹⁾ Archivalien zur neueren Geschichte Österreichs I., Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs 4. (Wien 1913).

²⁰⁾ Seznam archivů na Podkarpatské Rusi podal N. Radványi, Die Archive in der Podkarpatská Rus. Ein Beitrag zur Errichtung des Landesarchivs (Užhorod 1922).

archivy t. zv. věrohodných míst (loca credibilia) u kapitul a klášterů a archivy komitátní (stoliční, župní); na slovenském a podkarpatoruském území bylo celkem sedmáct komitátních archivů, které aspoň většinou obsahovaly velmi cenný a nezřídka značně starý archivní materiál, jehož souvislá řada sahala až do počátků XVI. stol. a některé části dokonce až do XIII. a XIV. stol., leč archivy ty trpěly z největší části špatným umístěním a jejich správa neooborností a jiným úředním zaměstnáním.

Těžké nedostatky v ochraně písemných památek a organisaci archivnictví, jimiž je charakterisováno přes značná zlepšení od konce XIX. stol. jak rakouské, tak i uherské archivnictví, vedly ještě před blížícím se koncem rakousko-uherské monarchie české archiváře nejen k úvahám, jakou bylo zejména pojednání bývalého ředitele Českého zemského archivu J. B. Nováka „Další úkoly zemského archivu“, sepsané r. 1917 a vydané r. 1918²¹⁾, nýbrž i k poradám o odstranění těchto nedostatků a novém uspořádání archivní organisace v československém státě. Bohužel však, jak se plně ukázalo po převratu, když se mohlo a mělo přistoupiti k uskutečnění archivní organisace, nebylo ani o nejhlavnějších zásadách tohoto nového uspořádání našeho archivnictví mezi českými archiváři jednoty a naopak otázky organisace československého archivnictví vyvolaly mezi nimi těžké rozbroje, jež se pro tu dobu nepodařilo smířiti a jimiž byla oddálena zákonná péče o písemné památky a organisace archivnictví o plné dvacítiletí. Dnes, kdy naznačené napětí v našem odborném archivním světě jednak výměnou některých vůdčích jeho osob, jednak vlivem víceletých zkušeností, které působily příznivě na chladné úvahy, podstatnou měrou opadlo, možno posuzovati naše popřevratové „bellum archivalicum“²²⁾ klidněji a věcněji a dokonce se odvážiti

²¹⁾ Zprávy zemského archivu království Českého sv. V. (Praha 1918), str. 271—312.

²²⁾ Srov. zvláště A. L. Krejčík, K organisaci archivnictví v Československé republice, Venkov 1921, čís. 29, L. Klíma, K organisaci archivnictví v Československé republice, Venkov 1921, čís. 35, 41, 59 a 65 a J. B. Novák, Zemský archiv a organisace archivnictví, Venkov 1921, čís. 81.

tvrzení, že odložení zákonné úpravy archivních otázek do dnešních klidnějších dob bylo věci spíše ku prospěchu než na škodu; ukazuje to i vypracovaný návrh osnovy t. zv. archivního zákona z r. 1923, jenž, ač byl už dilem kompromisu mezi dvěma podstatně rozdílnými stanovisky, zůstal jen návrhem a byl posléze vůbec opuštěn.²³⁾ Zatím byl zjednán pro pevnou organizaci našeho archivnictví — nelze zapomenouti, že na archivní zákon není možno hleděti jen jako na příležitostný zákon, nýbrž že nutno počítati s dlouhým jeho trváním v neproměnné podobě — velmi důležitý předpoklad jednak v definitivní organizaci politické správy zákonem ze dne 14. července 1927,²⁴⁾ jednak ve faktickém vývoji, jenž se dostavil po převratu.

Tento faktický vývoj byl arci v nemalém rozporu s popřevratovou představou velké části našich archivářů, jež spatřovala vrchol naší nové archivní organizace v zřízení t. zv. „Národního archivu československého jako ústředního historického archivu českého státu a zároveň jako archivu shrnujícího písemnosti, hledící k dějinám českého království“,²⁵⁾ jenž měl vzniknouti v zásadě sloučením místodržitelského a zemského archivu v Praze a k němuž se měly pojití státní archivy v Brně pro Moravu, v Opavě pro Slezsko a Bratislavě pro Slovensko.²⁶⁾ Základní myšlenka t. zv. Národního archivu československého byla nepochybně jednostranně orientována stanoviskem pouze nebo aspoň převážně historickým a v nejvyhraněnější formulaci prohlašovala, že se celé období před převratem stalo uzavřenou

²³⁾ Obsah tohoto návrhu podává J. Morávek, *Archivnictví, Politika* (red. Zd. Tobolka) sv. II/3 (Praha 1925), str. 180—1.

²⁴⁾ Čís. 125/1927 Sb. z. a n. Text zákona o organizaci politické správy je otištěn s příslušným komentářem, pořizným O. Holdíkem, ve sbírce „Správa zemská a okresní v republice Československé, Soubor předpisů o organizaci a působnosti zemských a okresních úřadů a zastupitelstev“ sv. 1., III. vyd., Praha 1936.

²⁵⁾ Srov. V. Vojtíšek, *O hlavních problémech československého archivnictví*, ČAS roč. XI. (1933), str. 4—5, poz. 1.

²⁶⁾ Nejostřeji formuloval program Národního archivu československého J. Borovička v čl. „Archivy v českém státě“, ČČH. roč. XXIV (1918), str. 244—254.

mínulostí a že tudíž „všecky písemnosti vyšlé z úřední činnosti kanceláří a úřadů pro země české a Slovensko z doby české samostatnosti i poroby za vlády Habsburků proměnily se v historicky ukončený materiál.“²⁷⁾ Toto pojetí bylo ovšem v rozporu s ustanovením zákona ze dne 28. října 1918 o zřízení samostatného státu československého o kontinuitě dosavadního právního řádu²⁸⁾ a ponechávalo také nerozřešenu otázku ukládání nových písemných památek, vzniklých z činnosti československých úřadů, majíc za to, že se tato otázka stane akutní až po třiceti letech;²⁹⁾ v tom, jak ukázal dosavadní vývoj, nemělo ovšem pravdu. Časem arci, když se původně příliš jednostranně vytýčená představa Národního archivu československého, která řešila ostatní organizaci našeho archivnictví kuse, ukázala neproveditelnou a když se skutečný vývoj jal ubírat jiným směrem, dostavilo se u zastánců této představy umírnění, ovlivňované také správnou zásadou, že archivy nejsou jen vědecké historické ústavy, nýbrž že jsou také v úzké aktivní souvislosti se současným správním organismem. S takovou umírněnější formulací t. zv. Národního archivu československého se setkáváme posléze u V. Vojtíška,³⁰⁾ jenž pojímá Národní archiv jako ústřední instituci státní, stojící na vrcholu rozvinuté organizace, nikoli však jako instituci celistvou a jednotnou, nýbrž rozdělenou v samostatné sekce, které by představovaly regulované archivy odborné; Vojtíšek také konstatuje, že by archivy, sdružené v Národním archivu, nebyly uzavřené archivy historické, jež by neměly souvislosti se současným správním zřízením, nýbrž naopak, že by tyto archivy „stály v těsném spojení s živým ústrojím správních orgánů a v něm by měly hlavní podmínky vývoje“. V této představě se stává Národní archiv spíše ideálním

²⁷⁾ J. Borovička l. c. ČČH. XXIV., str. 245. „Vznik československé republiky — pokračuje Borovička — vyhlášení nové republikánské ústavy bude tedy konečnou hranicí pro zásadní označení písemností jako archiválií, které potřebují odborného uložení v historických ústavech, archivech“.

²⁸⁾ Sbírka zákonů a nařízení čís. 11/1918.

²⁹⁾ Srov. J. Borovička l. c. ČČH, roč. XXIV., str. 246.

³⁰⁾ ČAS roč. XI., str. 6.

pojmem než skutečnou jednotou, není však pochyby, že by jeho realizace i v tomto pojetí, jemuž nelze upřít s theoretického stanoviska pozoruhodnosti, narazila nejen na těžké, nýbrž přímo nepřekonatelné překážky, kotvící hlavně ve stavu současné správní organizace a jejích zásad.

Jak jsem již poznamenal, šel skutečný vývoj našeho popřevratového archivnictví mimo ideu t. zv. Národního archivu československého a přinesl po některých stránkách podstatné změny proti dřívějšímu stavu i nemalá jeho zlepšení. Z těchto změn stojí nepochybně na prvním místě zřízení pěti nových státních archivů u pražských ústředních úřadů, archivu ministerstva zahraničních věcí (1920), státního archivu zemědělského v oboru ministerstva zemědělství (1919), vojenského archivu (vznikl roku 1929 spojením vojenského archivu čs. zahraničních vojsk, založeného r. 1919, a vojenského archivu RČS, založeného r. 1920) při památníku Osvobození, k němuž byl r. 1929 připojen i t. zv. politický archiv Národního odboje ze světové války, založený r. 1919 pod názvem „Archiv národního osvobození“ při Českém zemském archivu, dále archivu ministerstva pošt a telegrafů (1925) a Československého archivu železničního v oboru ministerstva železnic (1923). Založení zejména prvních tří archivů bylo plně odůvodněno především jednak péčí o státní písemné památky, o něž nebylo dříve náležitě nebo vůbec postaráno, jakož i péčí o písemné památky, vzniklé doma i za hranicemi za čs. odboje v době světové války, jednak převzetím značného množství písemných památek z vídeňské archivní a spisové rozluky jakož i nutností ochrany písemných, památek, dotčených prováděním pozemkové reformy. Totéž platí i o archivu hradu pražského, zřízeném r. 1920 při kanceláři presidenta republiky pro ukládání písemných památek kanceláře presidenta republiky a správy hradu pražského. Zvláštní postavení svým vznikem, obsahem svého materiálu i významem mezi několika obdobnými institucemi, roztroušenými po celém světě, zaujal pak Ruský zahraniční historický archiv v Praze, vybudovaný postupně a podléhající od r. 1928 péči a dozoru ministerstva zahraničních věcí; v něm jsou uloženy po př. se ukládají

rozličné písemné památky ruské emigrace, k nimž se druží archivní sbírky ukrajinské, běloruské a kubánské.

Mezi státními archivy zaujal arci první místo svým postavením jakož i rozsahem a obsahem svého materiálu archiv ministerstva vnitra, jehož základem byl starý pražský archiv místodržitelství, převzatý v lednu 1919 do správy ministerstva vnitra, a jenž v popřevratové době podstatně vzrostl převzetím jednak značného množství archiválií z archivní rozluky vídeňské (především pozůstatků písemností české dvor. kanceláře) a rozsáhlých fondů domácích (mezi nimi na předním místě stojí fond českých desk zemských a spisy býv. apelačního soudu pražského), jednak některých krajských registratur českých, vyloučených spisů soudních a politických z 2. pol. XIX. stol. a vyloučených nových spisů některých ústředních úřadů československých (rozsahem i důležitostí vyniká mezi nimi zvláště fond předběžného sčítání lidu na Slovensku z r. 1919 a prvního sčítání lidu v Československé republice z r. 1921). Na rozdíl od nových archivů, zřízených v oboru jednotlivých československých ministerstev, nemá archiv ministerstva vnitra, jenž vykonává současně funkci státního archivu pro Čechy, věcně povahu archivu resortního (odborného), jsa netoliko archivem ministerstva vnitra a politických úřadů v zemi České, nýbrž i jiných ústředních úřadů a úřadů jim v zemi České podřízených, zvláště ministerstva financí, spravedlnosti, sociální péče, zásobování lidu a státního úřadu statistického. Tak se z archivu ministerstva vnitra fakticky vyvinul základ ústředního státního archivu, jenž podle usnesení vlády Československé republiky ze dne 1. února 1935 přejímá při vylučování spisů z úředních registratur písemné památky všech resortů, které nemají svého archivu, tedy písemné památky většiny ústředních úřadů.

Ačkoliv vybudování československého státního archivnictví nebylo ještě plně dovršeno, zaujaly státní archivy v Československu, na rozdíl od předválečného stavu, přední místo v našem archivnictví nejen svým počtem, nýbrž i svým významem. Podstatně zvýšená péče o státní písemné památky v Československé republice, v níž přísluší nesporný primát archivu ministerstva

vnitru, byla pak provázena i úsilím o zlepšení ochrany ostatních, zvláště pak soukromých písemných památek, uložených zejména v archivech, jež se v důsledku usnesení vlády RČS ze dne 20. listopadu 1918 soustředila v ministerstvu školství a národní osvěty. Toto úsilí naráželo arci na nedostatek zákonných předpisů a nemohlo býti tudíž vždy s dostatek účinné, aby zabránilo mnohým nemalým nešvarům a škodám, nicméně i tu je proti předválečným poměrům patrný pokrok. Ministerstvo školství a národní osvěty zřídilo si pro archivní otázky a ochranu písemných památek zvláštní referát a ustanovilo pro dozor nad nestátními archivy po př. písemnými památkami v zemských obvodech státní inspektory, zřídilo pro odbornou výchovu archivářů státní archivní školu v Praze, jež nastoupila na místo předválečného Ústavu pro rakouský dějezpyt, atd. Zásluhou prof. Vojtíška bylo pak uspořádáno několik kursů pro venkovské archiváře. Znamenitou praktickou školu československým státním archivářům poskytl provádění archivní a spisové rozluky ve Vídni v prvních letech po převratu podle t. zv. Pražské úmluvy ze dne 18. května 1920, již byla většina československých státních archivů (a archiv země České) obohacena o velmi cenný, starší i mladší materiál historický i právní.³¹⁾

Péče, již věnovaly před převratem svým písemným památkám a archivům jakož i jejich historiografickým úkolům zemské autonomie, zůstala po převratu i po vydání zákona o organizaci politické správy ze dne 14. července 1927 nedotčena, jak mimo jiné svědčí novostavba archivu země České, jediná dosud speciální archivní budova v Československu. Také v městském archivnictví je patrný od převratu jistý pokrok a proti předpřevratové době přibylo organizovaných městských archivů po př. zjednáno podstatné zlepšení v umístění archivu (to zvláště platí o archivu hlavního města Prahy a o městském archivu brněnském), přes to péče o městské a obecní písemné památky vůbec zůstává v celku stále nedokonalá a namnoze daleko za odbornými požadavky. V soukromém archivnictví přineslo nemalý otřes

³¹⁾ Srov. J. Opocenský, Archivní úmluva republiky Československé s republikou Rakouskou, zvl. ot. z ČAŠ I., 1923.

pro šlechtické (panské) archivy provádění pozemkové reformy a zákon o zrušení svěřenství; tento otřes byl sice zmírněn vhodnými zákonnými opatřeními a i péče bývalé šlechty o rodové archivy nebyla přes hmotné zeslabení v celku otřesena (zvláštěního uznání zasluhuje jmenovitě rozsáhlá reorganizace schwarzenberských archivů v Třeboni a Českém Krumlově), v celku však stav soukromých archivů je neuspokojivý podobně jako (ač i tu lze konstatovati čestné, bohužel však jen nepočetné výjimky) archivů církevních. Z nejvýznamnějších podniků v ostatním soukromém archivnictví bylo zajisté založení Archivu pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce v RČS v Praze r. 1932, určeného především pro ochranu příslušných písemných památek soukromých (na př. písemných památek z registratur průmyslových, obchodních a peněžnických podniků, z korespondence předních osob světa hospodářského a technického atd.³²⁾

Pokrokem proti předválečnému stavu bylo konečně založení odborného vědeckého orgánu Časopisu archivní školy r. 1923 a odborové organizace čl. archivářů, Společnosti archivní školy v Praze r. 1924.³³⁾ Rozmnožení archivů, zvláště pak státních, a jejich rozsáhlé zpřístupnění vědeckému badání po převratu podstatně zvýšilo i účast archivů a archivářů na československé historiografické produkci; prozrazuje to také fakt, že značný počet mladších vysokoškolských učitelů věd historických vyšel z našich archivů nebo v nich stále, jistě k oboustrannému prospěchu vysokoškolské výchovy i vědecké práce archivní, ještě působí. Zvýšenou vědeckou činností našich

³²⁾ Srov. B. Mendl, Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce, Nár. listy 17. I. 1932, R. Barta, Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce, l. c. 16. IV. 1933, J. Klepl, Tři leta archivu pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce v ČSR, zvl. ot. z Nár. listů 1935, čís. 186, R. Barta, Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce v ČSR v l. 1932—1935, zvl. ot. z Průmyslového věstníku 1935; srov. též zprávu Mendlovu v ČAŠ roč. IX. a X., str. 367.

³³⁾ Stanovy Společnosti jsou ot. v ČAŠ I., str. 196—200; zprávy o činnosti Společnosti (nyní Československé archivní společnosti) jsou otiskovány pravidelně v ČAŠ.

archivů po převratu dokumentují jejich publikace, jejichž počet se proti předválečné době (srov. zvláště Zprávy zemského archivu království Českého a Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy) podstatně rozmnožil; v popředí po této stránce stojí zajisté Sborník archivu ministerstva vnitra, jehož od r. 1926 vyšlo deset svazků, přinášejících především studie k dějinám archivu a jeho fondů jakož i k českým dějinám správním.

Jak patrné, může se naše popřevratové archivnictví vykáza- ti proti předpřevratové době mnohými a namnoze nikoli jen nepodstatnými pokroky, jimiž se ochrana a péče o písemné památky nemálo rozšířila a prohloubila. Dvacet popřevratových let nepřešlo ani v československém archivnictví naprázdno. Nutno ovšem přiznati, že v tomto spíše extensivním než intenzivním vzrůstu nebylo ze značné části jednotného a sjednocujícího organizačního plánu, takže se zakládání nových archivů dávalo namnoze izolovaně a bez zřetele k celku a že naopak i státní archivnictví zůstalo nedobudováno. Hlavní příčiny toho, jakož i neuspokojivé účinnosti péče o ochranu písemných památek bylo již dotčeno, nedostatku zákonného opatření, jež by vneslo do organizace pevný program a plán a poskytlo zároveň pevnou oporu pro ochranu a péči o písemné památky. V tom zůstalo neblahé dědictví po bývalé rakousko-uherské monarchii v plné platnosti a zde také bude nutné zjednatí v co možná nejbližší době potřebnou nápravu, a to především zákonným opatřením, archivním zákonem.

Naznačil jsem již, že se proti popřevratové době, kdy prudké osobní a kompetenční rozpory bránily ryze věcnému posuzování příslušných otázek, především proměnil velmi podstatně v kompetenčních odborných kruzích psychologický základ pro zjednání potřebné dohody, a to ve smyslu příznivém. Mladší naše archivní generace se oprostila, aspoň z velké části, od jednostranně vyhraněných koncepcí, jež v prvních popřevratových letech znemožňovaly klidný a nepředpojatý úsudek jakož i vzájemnou dohodu, a je odhodlána provésti velké a naléhavé dílo naší archivní reformy na ryze věcných principech.

Druhým, rovněž velmi důležitým předpokladem pro provedení naší archivní reformy je pak stabilisace československé veřejné správy, jak byla provedena podle zákona o organizaci politické správy ze dne 14. července 1927, který předurčuje naší příští archivní organizaci pevný rámec. S tímto rámcem musí tudíž koncepce zákonné úpravy péče o písemné památky a organizace archivnictví počítati, jako návrh archivního zákona, vypracovaný r. 1923 ministerstvem školství a národní osvěty, počítal se zřízením župním podle zákona ze dne 29. února 1920, čís. 126 Sb. z. a. n. Stejně pak musí koncepce archivního zákona počítati s dosavadním vývojem, jenž se již vžil a jehož porušení by mohlo namnoze vyvolati odpor, který by byl s to zákonnou úpravu ne-li vůbec zmařiti, tedy aspoň ohroziti po př. na dlouhou dobu odsunouti. Neznamená to ovšem ponechati vše, co dosavadní vývoj přinesl, zcela beze změny a nepodrobiti to, co vzniklo v předešlé době jisté anarchie, jednotnému ideovému a organizačnímu režimu. Konečně pak bude nutné přihlédati s potřebnou opatrností i k finančním důsledkům, jež přinese zákonně předepsaná péče o ochranu písemných památek a archivnictví nejen státu, nýbrž i ostatním složkám veřejným a soukromým, a tyto finanční důsledky co možná nepřepínati; jinak by hrozilo i odtud nebezpečí, že zákonná úprava narazí na těžko překonatelné nesnáze a odpor. Archivní zákon, jenž bude sloužiti životu, musí také s životem počítati.

Dříve než přikročím k vytčení hlavních zásad, na nichž podle mého soudu by mohla a měla spočívatí zákonná úprava péče o písemné památky a archivnictví, budiž mi dovoleno ještě připomenouti velmi podstatný a radostný pokrok v oboru státního archivnictví, k němuž došlo po delším úsilí v poslední době rozhodnutím vlády RČS postavití pro archiv ministerstva vnitra novou budovu podle moderních archivních zásad a potřeb, jež by se stala na staletí útlukem archivu, který nade vši pochybu zaujme postavení hlavního, ústředního státního archivu Československé republiky. Tak konečně bude umožněna radikální náprava v nejdůležitějším bodu našeho státního archivnictví a bude odčiněno ve velmi podstatném kuse

neblahé dědictví po bývalé rakousko-uherské monarchii v našem archivnictví. Množství stesků — známou Gollovou poznámkou z r. 1898 v článku o Palackého programu práce historické počínaje³⁴⁾ a výstražným steskem z r. 1936 v předmluvě k druhému dílu Dějin král. města Pelhřimova prof. J. Dobiáše³⁵⁾ konče — víže se v naší odborné literatuře ke krajně nebezpečnému umístění pražského archivu místodržitelského a jeho pokračovatele, archivu ministerstva vnitra, jenž byl a je bohatstvím a vzácností svého materiálu skutečným pokladem, „klenotem“ našeho státu. Rozhodnutí vlády RČS zabrániti novým umístěním archivu ministerstva vnitra dalším těžkým škodám, jež tento archiv trpěl po staletí z nevědomosti, netečnosti a zlé vůle, a zjednati všestrannou bezpečnost drahocenným kulturním a právním statkům, které jsou a budou ještě v tomto archivu uloženy, je nepochybně krásným náznakem, že v našich rozhodujících kruzích je porozumění i činnorodá vůle pro potřebnou nápravu i v ostatních částech našeho archivnictví.

Dosavadní popřevratové úvahy a návrhy na organizaci našeho archivnictví spočívaly podle mého soudu na omezené základně a týkaly se buď výlučně nebo skoro výlučně jen archivů, resp. písemných památek, uložených v archivech (archiváliích). Toto jednostranné zaujetí pro archivy naznačovalo již heslo t. zv. Národního archivu československého, ražené, jak již zmíněno, hned po převratu, jehož zřízením se zdála většině československých archivářů organizace našeho archivnictví aspoň z velké části vyřešena a zabezpečena. Při tom však nebyly tyto návrhy důsledné ani v užívání pojmu „archiv“, jenž musí býti v předpisu zákona pevně vymezen. Nedůslednost tkvěla nejen v tom,

³⁴⁾ Gollovy Vybrané spisy drobné sv. I., str. 38.

³⁵⁾ Předmluva str. VII: „Škoda jen, že k pocitu vděčnosti se tu mísí lítost, že za osmnáct let samostatnosti nenašel stát prostředků k důstojnějším, ale hlavně bezpečnějším uložení nevyčerpatelných a nenahraditelných pokladů tohoto našeho největšího a nejdůležitějšího archivu a že o něm stále ještě, a od té doby, co v něm našly útulek i zemské a dvorské desky, dvojnásob platí slova z roku 1479 o „podružství“, v kterém se nuzuje tento „klenot zemský, takměř jeden z naj-

že se označení „archiv“ užívalo jednou po západoevropském a především holandském vzoru pro archivní fond, po druhé pak podle střeoevropského usu pro celý souhrn těchto fondů v archivu uložených, nýbrž také v tom, že se na jedné straně prohlašoval archivem jedině souhrn písemných a jiných příbuzných památek dokumentární povahy, vzešlých výběrem za účely správními i vědeckými z materiálu nahromaděného organickou činností úřední, na druhé straně se však podle běžného usu současně mluvilo o archivech, třebas tyto notoricky vznikly z činnosti sběratelské. Jiné pak zúžení způsobovalo vypjaté stanovisko historické. Bylo již připomenuto, že v nejvyhranějším pojetí t. zv. Národního archivu byly všechny písemnosti až do převratu prohlášeny za historicky ukončený materiál a otázka ukládání úředních písemných památek, vzniklých po převratu, byla prohlášena za neaktuální; leč i v umírněnějších názíráních se projevují jasně stopy jednostranného historického hlediska, třebas se při tom archiv prohlašuje — a zvláště pokud se týče veřejných archivů jistě právem a správně — nikoliv za vědecký ústav, nýbrž za úřad s funkcemi správními i vědeckými. Ostatně nelze podle mého soudu, třebas v usu je tato promiskuita běžná, zakládati definici archivu jednou na jeho obsahu, po druhé pak na jeho funkci, aspoň ne v archivním zákonu.

Vskutku písemné památky, uložené v archivech (archiváliích), jsou jen součástí, třebas rozsáhlou, jednotné kategorie písemných památek, která tvoří po stránce pojmoslovné nerozdílný a nerozlučitelný celek, projevující a uplatňující se i ve společných vnějších znacích písemných památek; odtud pak vyplývá i jednotnost, abych tak řekl, režimu nad písemnými památkami, jednotnost v nakládání s nimi, ochrany atd. S tohoto stanoviska bylo by podle mého soudu úplně nelogické, vědecky pochybené a v praxi povážlivé, aby se archivní zákon týkal jen archiválií, což je jen pomocný, technický termín pro písemné památky, uložené v archivu, a odkazoval ostatní písemné památky do

vyšších a najpilnějších“, i výstraha, že by „skrže takové zanedbání vši zemi mohla veliká škoda i hanba přijíti...“

sféry jiné, do oboru obecného zákona památkového.³⁶⁾ Proto, jak mám za to, musí archivní zákon nejen přihlídnouti k písemným památkám, jež nejsou uloženy v archivu — třeba připomenouti také, že uložení písemné památky v archivu nebo mimo něj je nejednou pouhou náhodou, akcidenčí — nýbrž že všeobecná ochrana písemných památek musí být jeho základem, z níž by vyrůstala speciální ochrana písemných památek, uložených v archivu, archiválií. Stejně pak není možno, pokud se týče ochrany, činiti z naznačených důvodů rozdílu v písemných památkách co do vlastnictví; písemné památky nutno všechny chrániti stejně bez ohledu na vlastníka, ať jím je stát, obec, soukromník atd., podobně jako v zásadě nezáleží na tom, jde-li jen o jednu či o tisíce památek. Nutnost jednotnosti ochrany písemných památek vyplývá ovšem nejen z jejich pojmové a technické jednotnosti, nýbrž i z jednotného účelu této ochrany, jímž je zachování písemných památek pro potřeby vědecké nebo právní, odkudž zase plyne, že ochrana písemných památek je věcí veřejného zájmu a péče o ni přísluší tudíž státu.

Pro účely archivního zákona bude arci nutno pojem písemné památky přesně definovati, aby kategorie písemných památek byla zcela zřetelně a jednoznačně odlišena od písemností vůbec, s nimiž má určité znaky společné, jiné však rozdílné. Archivní zákon musí přesně stanoviti, co je předmětem jeho ochrany, také z toho důvodu, že nedbání jeho předpisů by bylo nezbytně spojeno s trestními sankcemi, bez nichž náležitá účinnost ochrany byla by nemyslitelná. A tu nutno přiznati, že definovati pojem písemné památky tak, jak je to v zákonu nevyhnutelné, je věcí velmi nesnadnou, neboť tento pojem v odborné literatuře nebyl dosud náležitě vymezen. Vojtíšek mluví na př. ve své definici archivu³⁷⁾ o „písemných a jiných příbuzných památkách povahy dokumentární“. Nehledě k tomu, že se Vojtíšková definice archivu,

³⁶⁾ Původně byla vskutku ochrana písemných památek pojata do připravovaného památkového zákona, později však byla odtud vyňata a přikázána zákonu archivnímu.

³⁷⁾ O archivech městských a obecních a jejich správě str. 7.

v níž je ovšem pojem písemné památky vyjádřen pouze nepřímou, týká jen části písemných památek, jež vznikly z „organické činnosti úřední“, je vymezení pojmu písemné památky „povahou dokumentární“ ne zcela dostatečné. Je pravda, že historikové užívají velmi často slova „dokument“ synekdochicky, rozumějíce pod ním pojem „historický dokument“, tedy dokument zvláště kvalifikovaný, nutno si však uvědomiti, že obecně je pojem dokument velmi široký a že každá písemnost, vyjadřující lidskou myšlenku, je dokumentární; z toho plyne, že „dokumentární povaha“ nemůže býti pojmovým znakem, odlišujícím náležitě písemnou památku od ostatních písemností po př. od listin podle práva formálního.

Zde se ovšem musím spokojiti jen s tímto náznakem nesnadnosti problému definice písemné památky, jež by si vyžádala samostatného pojednání. A ještě snad větší nesnáz bude spočívat ve vymezení pojmu „příbuzné památky“, jak se s ním setkáváme ve Vojtíškové definici archivu.³⁸⁾ Jde, jak každý archivář ví, na př. o kreslené mapy a plány, o určité tisky po př. litografie (vyhlášky, plakáty atd.), o důležité fotografie historicky významných osob a událostí atd., jež sice netvoří písemné památky ve vlastním slova smyslu, ale jsou namnoze jejich důležitým doplňkem a vyžadují, aby byly pojaty do režimu ochrany archivního zákona.

Tím bude položena také přesná demarkační čára mezi archivy na jedné a knihovnamy jakož i musei na druhé straně. Nesdílím arci Vojtíšková mínění,³⁹⁾ že archivy jsou jen produktem t. zv. organizované činnosti správní, kdežto knihovny a musea útwarem umělým a náhodným, neboť podle mého přesvědčení může archiv vzniknouti také záměrnou činností sběratelskou, tedy uměle, kdežto naopak knihovny v určitém případě mohou vzniknouti zase v těsné souvislosti s činností správní, tedy organicky. Základní rozdíl mezi archivy a knihovnamy jakož i musei spočívá zajisté v podstatné rozdílnosti jejich materiálu, z níž vyplývá zásadní odlišnost mezi těmito instituty. Přesně vzato, není úkolem ani knihoven ani museí se zabývatí písemnými památkami, v praxi ovšem vidíme, že jak

³⁸⁾ Srov. také ČAS roč. XI., str. 11.

³⁹⁾ ČAS roč. XI., str. 21.

v knihovnách, tak zvláště v museích jsou uloženy a se ukládají i písemné památky, a třeba také přiznat, že knihovny a zejména musea se namnoze nemálo zasloužily též o ochranu ohrožených písemných památek. Podle mého přesvědčení nepřineslo by prospěchu, kdyby knihovnám a museím bylo bráněno v této činnosti, jisto však je, že i písemné památky v knihovnách a museích bylo by nutné z naznačených zásadních důvodů postavit pod účinnost archivního zákona a jako přesně vyhraněnou kategorii památek spravovati odděleně od ostatních památek podle zásad odborné správy písemných památek. Neznamená to ovšem, že by nebylo prospěšné se dohodnouti v určitých případech o některých korekturách a neusilovati o přesunutí jistých písemných památek z knihoven po př. museí do archivů; takové úsilí bylo by podle mého soudu vyvinouti zvláště tam, kdyby v knihovně po příp. v museu byly chovány písemné památky, jež podle provenienčního principu tvoří nerozlučnou součást písemných památek, uložených v archivu. Po této stránce nemohl by arci archivní zákon poskytnouti pro to než jen potřebné zásadní předpoklady, kdežto provádění naznačených přesunů v jednotlivých konkrétních případech bylo by nutno zůstaviti jednak státní archivní radě jakožto nejvyššímu orgánu odborné péče o ochranu písemných památek, jednak dohodám správ jednotlivých archivů a knihoven po př. museí. V celku byl by podle mého přesvědčení počet takových přesunů poměrně omezený a přesuny ty by se ve většině případů netýkaly ani tak oblasti vlastní ochrany písemných památek, nýbrž šlo by o uplatnění provenienčního principu.⁴⁰⁾

Ochrana písemných památek, jež by zakládala povinnost jejich vlastníků je bezpečně uchovávat a řádně opatrovat jakož i zabraňovat, aby písemné památky, tvořící nenahraditelný kulturní statek veřejný, byly jakýmkoli způsobem porušovány nebo dokonce ničeny či vyváženy do ciziny, nemohla by ovšem býti s dostatek účinná bez náležité evidence písemných pamá-

⁴⁰⁾ O aplikaci provenienčního principu vykládá podrobněji V. Vojtíšek v ČAS roč. XI, str. 14 d., v mnohém, třeba ne ve všem, jistě správně; nemohu tu však vcházeti do podrobností a doufám, že se k věci vrátím jindy.

tek. Proto archivní zákon musil by zabezpečiti možnost, aby byl pořízen spolehlivý katastr písemných památek, jež by také zachycoval všechny jejich přesuny lokální a vlastnické; téže evidenci by přirozeně podléhal i obchod s písemnými památkami. Význam těchto soupisů, jež by ovšem musily býti pořizovány pokud možná odborně a spolehlivě podle návodu, vydaného státní archivní radou, by se ovšem neomezoval jen na jejich funkci základních pomůcek pro ochranu písemných památek, nýbrž tyto soupisy, zvláště pokud by šlo o archivy, by zakládaly, arci v tomto případě se svolením vlastníka, i evidenci písemných památek pro jejich užití k potřebám vědeckým i právním. Tato ustanovení by zajisté donutila především naše archivy, aby pořídily a případně i publikovaly řádné své inventáře.

Charakterisoval-li jsem před chvílí písemné památky jako nenahraditelný kulturní statek veřejný, nechťel jsem tím naznačiti, že by bylo podle mého soudu nutné, aby zákonná ochrana písemných památek porušovala vlastnické právo písemných památek. Naopak bylo by si přáti, aby bylo zabezpečeno nepromlčitelné vlastnictví zvláště těch písemných památek, jejichž majitelem je stát, neboť v předešlých dobách byly to právě státní písemné památky, jež byly nezřídka zcizovány, takže se shledáváme s nimi dnes buď v rozličných archivech nebo sbírkách nestátních. Ochrana písemných památek a její účel vynutily by si ovšem jisté nezbytné omezení disposičního práva vlastníků písemných památek, jež by přinesla jednak zmíněná již povinnost písemné památky bezpečně uchovávat a řádně opatrovat, nedopustiti jakékoli jejich porušení atd., jednak povinnost zpřístupniti písemné památky vědeckému nebo právnímu účelu. Zatím co však při povinnosti ochrany písemných památek nebylo by lze připustiti nějaké omezení této ochrany, bylo by při povinnosti zpřístupnění písemných památek spravedlivé připustiti některá vymezení, která by bránila, aby uvedená povinnost nepřiměřeně nezatěžovala vlastníky písemných památek a nedotýkala se jejich bezprostředních osobních zájmů. V postupu provádění této povinnosti by se zajisté přihlásil jistý rozdíl v tom, šlo-li by o písemné památky, uložené v archivu (archiválie), nebo

o ostatní písemné památky, v zásadě však bylo by nutné, aby povinnost vlastníků zpřístupnění písemné památky se omezila především opravdu jen na vážné a důvěryhodné osoby; bylo by podle mého soudu nejvhodnější, aby po této stránce byla uvedená povinnost vázána na doporučení státní archivní rady, jež by byla jaksi ručitelkou, že přístupu k písemným památkám nebude zneužito v osobní neprospěch vlastníka písemných památek. Prosím, aby bylo této mé představě správně rozuměno. Povinností vlastníků zpřístupnění písemné památky na doporučení státní archivní rady nebylo by nikterak dotčeno právo vlastníků zpřístupnění písemné památky za mírnějších podmínek, tedy především bez doporučení státní archivní rady. Není pochyby, že zvláště ve veřejných a zajiště také aspoň v části soukromých archivů zůstala by v platnosti dosavadní praxe a že by zde nebylo ani v budoucnu, až snad na několik málo výjimečných případů, doporučení státní archivní rady nutnou po př. vůbec podmínkou pro přístup k archiváliím. Jisté omezení naznačené povinnosti by se nepochybně dostavilo i pokud by se týkalo písemných památek samotných. Nelze podle mého soudu nutit vlastníka písemných památek, aby dával k volné dispozici badatelské písemné památky mladé, stejně jako písemné památky, jejichž zveřejnění by mohlo přinést újmu podstatnému jeho osobnímu zájmu. Je nejen pochopitelné, nýbrž přímo nezbytné, jestliže na př. stát nepřipustí zpřístupnění archiválií, jež by ohrozily jeho velmi důležitý zájem, a totéž právo bylo by nutno přiznat i ostatním vlastníkům písemných památek. Pojem „mladé písemné památky“ by bylo podle mého soudu nejvhodnější vymezit pružnou lhůtou padesáti let, t. j., že vlastník nebyl by povinen zpřístupnit písemné památky mladší padesáti let. Právo vlastníka zpřístupnit jak tyto mladé památky, tak i písemné památky, jejichž publicita by ho mohla podstatně poškodit, nebylo by tím ovšem zase dotčeno. Není pochyby, že by takto vymezený volný přístup ke všem písemným památkám znamenal ohromný pokrok a prospěch pro vědecké badání.

Z těchto všeobecných zásad ochrany písemných památek bylo by lze pak snadno odvodit ochranu speciální, již se ode

dávna dostává písemným památkám v archivech. Základní hlediska ochrany písemných památek a jejího účelu musila by být zajiště směrodatná i pro vymezení pojmu archivu, pro definici archivu. V archivní nauce se dnes sice přijímá značnou částí archivních odborníků holandská definice archivu, a to také u nás, leč tato definice není přijímána veskrze, zvláště pak tam, kde nad teoretickou doktrínou vítězí praktická skutečnost a potřeba, jak tomu svědčí jmenovitě definice archivu, již podal vynikající italský archivář Eugenio Casanova. Nemohu tu vcházeti do podrobného rozboru holandské definice archivu a zdůvodnit, proč a v čem s ní nesouhlasím; doufám ostatně, že o této z nejdůležitějších otázek archivní nauky i archivní praxe pojednám v brzkou samostatně. Zde se omezují tudíž na konstatování, že by holandská definice archivu, ať už ve svém původním znění, nebo různými archivními odborníky obměněná, pro účely archivního zákona nedostačovala, a to jednak pro některé své pojmové nedokonalosti, jednak — a to především — pro své omezení na písemné památky, vzniklé z t. zv. organické činnosti úřední. Hledisko ochrany písemných památek a jejího účelu nemůže se z čirého doktrinalismu vyhnouti souborům písemných památek, jež nevznikly t. zv. organickou činností úřední a jež povstaly záměrným sbíráním nebo dokonce prostou existencí a činností určitého jednotlivce, kteroužto činnost sotva bychom směli označiti jako „činnost úřední“ (na př. soukromá korespondence). Casanova nepochybně správně položil při své definici archivu důraz na „spořádanost“ písemných památek, v archivu uložených a jejich tvořících, a zdůraznil, že archiv je „spořádanou sbírkou“ písemných památek. Podle mého soudu je toto Casanovovo základní vymezení pojmu archivu třeba doplnit ještě jediným, arci podstatným znakem, totiž, že toto uspořádání musí být „odborné“, t. j., že musí být provedeno podle odborných zásad archivní nauky. Znamená to, že se toto odborné uspořádání musí zakládati, pokud ovšem lze, na principu provenienčním.

Definice archivu jakožto odborně upořádaného souhrnu písemných památek naznačuje, že předním předpokladem pro vznik archivu je určité množství písemných památek, na nichž je možná

aplikace odborného uspořádání. Stanoviti číselné množství písemných památek, při nichž vzniká podle naší definice archiv, ovšem nelze a při praktickém jejím uplatňování bylo by zajisté třeba bráti též jistý zřetel k majetkovým poměrům vlastníka písemných památek, není však pochyby, že z naznačených důvodů bylo by na místě uložití vlastníkům většího počtu písemných památek zákonnou povinnost, aby pro ně zřídili archiv, t. j. aby je uspořádali nebo dali uspořádati podle odborných pravidel a zásad archivní nauky; posudek o tom, kdy tato povinnost nastává, by nejvhodněji vydala zajisté státní archivní rada jako nejvyšší autorita v otázkách ochrany písemných památek a organizace archivnictví. Třeba ovšem upozorniti na to, že „odborné uspořádání“ neinvolveruje v sobě také odbornou správu archivu, ba ani, že odborné uspořádání musí býti provedeno jen archivním odborníkem; v praxi ovšem by bylo nepochybně odborné uspořádání archivních písemných památek aspoň ve velké části případů svěřováno vskutku jen archivním odborníkům. Je jasné, že tímto všeobecným zákonným ustanovením byla by rázem zjednána především náprava všude tam, kde už dnes existují t. zv. archivy, jež jsou však neuspořádané a pro vědecké badání buď vůbec neupotřebitelné, nebo jen s velkými nesnáze a neúměrnou ztrátou času. Jako úlevu pro vlastníky písemných památek, jimž by byla uložena povinnost vytvořiti z nich archiv, bylo by možno bez rozpaků připustiti, aby se několik vlastníků spojilo k zřízení společného archivu, nebo aby písemné památky odevzdali v jakékoli formě do některého veřejného nebo soukromého archivu. Právo vlastníků písemných památek zříditi si pro ně kdykoliv archiv nebo dokonce více archivů nebylo by ovšem naznačenou povinností nikterak dotčeno a bylo by si zajisté přáti, aby vlastníci písemných památek tohoto svého práva co nejvíce užívali.

Je zajisté patrné, jak v tomto pojetí vyrůstá archivnictví logicky ze základu ochrany písemných památek a jejího účelu, a totéž platí i o organizaci archivů. Uvedené předpoklady nebrání přijmouti obvyklé rozdělení archivů na veřejné (státní, zemské a městské, resp. obecní) a soukromé; archivy církevní,

t. j. archivy církví, církevních ústavů a náboženských společností mohou platiti za veřejné jen potud, pokud obsahují písemné památky, jež souvisí s obstaráváním věcí veřejného zájmu církevními institucemi. Není pochyby, že na prvním místě mezi veřejnými archivy stojí svým významem a i z jiných důvodů archivy státní, a bylo již dotčeno toho, jak po převratu rozrostl počet našich státních archivů, ač při tom nelze dosavadní organizaci státních archivů považovati za úplně dobudovanou. Naznačil jsem také, jaké je mé stanovisko k t. zv. Národnímu archivu československému, a že nemohu souhlasiti ani s umírněným projektem Národního archivu, jak jej formuloval r. 1933 prof. Vojtišek v přednášce „O hlavních problémech československého archivnictví“, poněvadž jej považuji organizačně v rámci naší státní správy za neuskutečnitelný. Arci v tom, čím je vskutku Národní archiv francouzský, jenž stál, třeba vznikl za poměrů zcela odlišných, u kolébky koncepce t. zv. Národního archivu československého, t. j. ústředním státním archivem Francouzské republiky, v němž ukládá většina francouzských ústředních úřadů své písemné památky, lze jeho vzoru bez rozpaků následovati, stejně jako vzoru jiných států evropských, v nichž došlo přirozeným vývojem k organizaci ústředních státních archivů. Také u nás bude lze setrvati na linii přirozeného vývoje a nebude zajisté sporu o tom, že základem Ústředního archivu československého, v němž by byly ukládány písemné památky zejména Čs. Národního shromáždění, nejvyššího soudu jakož i nejvyššího správního soudu a všech ústředních a jim v zemi České podřízených úřadů po př. soudů — Ústřední státní archiv československý by zároveň vykonával funkci státního archivu pro zemi Českou — pokud by tyto úřady neměly svých odborných (resortních) archivů, byl by archiv ministerstva vnitra, jenž, jak vzpomenuto, vykonává již dnes fakticky značnou část úkolů ústředního státního archivu československého.

Pod dozorem Ústředního státního archivu československého stály by pak státní archivy v Brně, Bratislavě a Užhorodě, zřízené pro ukládání písemných památek, vzniklých v oboru působnosti soudů a státních úřadů po př. ústavů a jiných orgánů v zemi

Moravskoslezské, Slovenské a Podkarpatoruské, pokud by ukládání těchto písemných památek nespadlo do kompetence některého státního archivu odborného (resortního). V ústředním státním archivu a v státních archivech v Brně, Bratislavě a Užhorodě leželo by těžiště státního archivnictví; v rámci těchto archivů bylo by také možno uskutečnit požadavek našich archivářů, jednotný statut státních archivních úředníků, jenž by se ovšem podle zásad služební pragmatiky československého státního úřednictva nemohl vztahovati na úřednictvo ostatních státních archivů.

Bylo již připomenuto, že popřevratový vývoj přinesl založení několika odborných státních archivů u některých ústředních úřadů jakož i v oboru kanceláře presidenta republiky, a mám za to, že není naléhavého odborného ani jiného důvodu, aby tyto archivy, jež by mimo jiné umožnily, aby ústřední státní archiv nebyl nadměrně přetížen archivním materiálem a jeho správou, nebyly zachovány. Ideová a organizační jednotka správy všech státních archivů byla by zabezpečena jednotnými služebními instrukcemi a řády pro jejich užívání a ovšem i vlivem státní archivní rady, vykonávající vrchní dozor nad všemi archivy. Rozumí se samo sebou, že všechny státní archivy musily by mít odbornou správu a že jejich odborní úředníci musili by mít všichni bez rozdílu vysokoškolskou kvalifikaci, vymezenou v platných předpisech o přijímání státních úředníků do archivní služby. Otázku, jak by bylo definitivně upravit formální kvalifikaci odborných státních po př. i jiných archivářů — souhlasím s přesvědčením, že této úpravy je dosti naléhavě zapotřebí — řešila by státní archivní rada.

Jak snad bylo z mého dosavadního výkladu již patrné, nepočítám na rozdíl od prof. Vojtíška ve své konstrukci se zrušením našich zemských archivů, pražského, brněnského a opavského a s jejich spojením s archivy státními. Nevidím pro to skutečného podstatného důvodu a ani zvláštního odborného prospěchu. Zemské archivy, jež mají náležitý *raison d'être* i podle zákona o organizaci politické správy ze dne 14. července 1927, požívaly v našem předrevratovém archivnictví vůdčího významu a nepozbyly důležitého místa ani po převratu. Podle mého přesvědčení

bylo by zrušení existujících zemských archivů skutečným a nemalým ochuzením našeho archivnictví. O archivech obecních (městských) se nepotřebují obšírněji zmiňovati. Jejich zakládání a péče o ně opíraly by se o zmíněné všeobecné předpisy pro ochranu písemných památek. Bylo by ovšem velmi žádoucí, aby podobně jako u archivů zemských, umožňoval archivní zákon také u zvláště významných a rozsáhlých archivů městských povinné zavedení odborné archivní správy. Jak naléhavě se pocituje potřeba náležité organisace obecních archivů, svědčí návrh zvláštního zákona o organizaci obecních archivů, jenž byl počátkem předešlého roku předložen poslanecké sněmovně Národního shromáždění republiky Československé. Návrh žádá, aby všem obcím byla uložena zákonná povinnost řádně pečovati o náležitě uložení, zabezpečení a doplňování jejich archivů, a to pro potřebu jak úřední, tak i vědeckou, a formuluje také prostředky této péče. Tendence návrhu, ochrana písemných památek, vzešlých z činnosti obecních autonomií, je nepochybně sympatická, nicméně nelze v návrhu neviděti zároveň pokus o vytržení části písemných památek z jednotného celku písemných památek vůbec, s nímž sotva bylo by možno jak z odborných tak i jiných důvodů souhlasiti, a to tím méně, že ani prostředky, jimiž chce návrh dosáhnouti svého omezeného cíle, nelze považovati vždy za nejlepší.⁴¹⁾

Podobně jako u obecních archivů, nebylo by ani v oboru soukromých archivů podle mého soudu potřebí zvláštních zákonných ustanovení; podobně jako u obecních archivů, vyplývalo by i jejich zakládání a péče o ně jakož i přístupnost jejich materiálu ze všeobecných předpisů archivního zákona.

Zbývá se konečně zmíniti ještě o vrcholném orgánu péče o písemné památky a naší archivní organisace, jemuž by příslušela vrchní odborná péče o ochranu písemných památek, o archivnictví i archivy a vrchní odborný dozor nad nimi, o státní archivní radě. Souhlasím zcela s prof. Vojtíškem v tom, aby naše státní

⁴¹⁾ Podrobnější zprávu o návrhu zákona o organizaci obecních archivů, jež podal 21. ledna 1936 poslanec Dr. Al. Neuman a soudruzi poslanecké sněmovně Národního shromáždění republiky Československé, viz v oddělení zpráv tohoto ročníku ČAS.

archivní rada, v níž by byly zastoupeny pokud možná všechny druhy našich archivů, byla nadána větší pravomocí než jí požívala někdejší rakouská státní archivní rada, která byla pouhým poradním orgánem a jejíž úsilí o nápravu v archivnictví bylo pro nedostatek úřední autority z velké části bezvysledné, zvláště pak, aby byla přiznána závaznost jejím usnesením v archivně odborných věcech ochrany písemných památek, archivnictví i archivů a aby pro tutéž oblast byla též předepsána povinnost všech úřadů jakož i soukromých vlastníků písemných památek vyžadovati si od státní archivní rady směrnice a podávati jí vyžádaná vysvětlení. Zřízení zvláštního výkonného úřadu státní archivní rady — prof. Vojtíšek mluví po bývalém rakouském vzoru o archivním úřadu — nepovažuji se zřetelem k naší správní organizaci za proveditelné, nevidím však ani s odborného hlediska zvláštního důvodu pro to, naopak. Rozumí se ovšem, že státní archivní rada a její stálý správní výbor měly by pro obstarávání své kancelářské agendy zvláštní kancelář. Pro výkon vrchní odborné péče o ochranu písemných památek, archivnictví i archivy a vrchního dozoru nad nimi měla by pak státní archivní rada pomocný orgán jednak v stálých státních archivních inspektorech a archivních oblastních dopisovatelích, jednak v jiných archivních odbornících, kteří by mohli býti státní archivní radou pověřováni rozličnými zvláštními úkoly.⁴²⁾

⁴²⁾ Otázku administrativního přiřazení státní archivní rady, které se znovu dotýká V. Vojtíšek v ČAS roč. XI., str. 7 d., a která byla po převratu předním jablkem nespáru při prvním pokusu o stylisaci archivního zákona pro nepřeklenutelný tehdy kompetenční rozpor mezi ministerstvem vnitra a ministerstvem školství a národní osvěty, nepovažuji — snad ku podivu — za otázku tak zásadní. Prof. Vojtíšek žádá, aby archivní rada byla přiřazená k presidiu ministerské rady, proti čemuž by zajisté nebylo námitek, je mi však známo, že toto řešení presidium ministerské rady z pochopitelných důvodů odmítá. Prof. Vojtíšek má také za to, že by přiřazení archivní rady buď k ministerstvu vnitra nebo k ministerstvu školství a národní osvěty přineslo nevýhody v tom, že by v prvním případě převyšovaly do značné míry jednostranně nesené zájmy administrativy, v druhém případě pak naopak že by mohla bráti ujmou úřední praxe a úřední zájmy — Vojtíšek, jistě plným právem, žádá rovnováhu mezi zájmy úředními a vědeckými; těchto obav však nesdílím,

Bylo by možno se dotknouti ještě některých otázek, jež byly v naší odborné veřejnosti přetřásány v souvislosti s úvahami o organizaci našeho archivnictví, na př. o úpravě zapůjčování archiválií po př. písemných památek vůbec, o potřebě nové úpravy ustanovovací zkoušky státních archivních úředníků, o pořádní archivů, o nutnosti jednotné archivní terminologie atd., vše to však pro svůj speciální význam, jehož naléhavé namnoze důležitosti nechci tím ovšem popírati nebo ji umenšovati, leží již mimo rámec mé úvahy; nejpovolanějším forem pro řešení těchto i jiných problémů byla by nepochybně státní archivní rada. Zde se chci dotknouti jen jedině, jež byla a je předmětem tužeb nejen našich archivních odborníků, nýbrž i valné části našich historiků, vydání přehledného soupisu našich archivů se stručným aspoň popisem jejich obsahu. Pořízení a vydání tohoto soupisu bylo předmětem opětovných úvah Čs. archivní společnosti a jeho základem se měla státi dotazníková akce archivního referátu ministerstva školství a národní osvěty; leč značný průtah, k němuž došlo při některých odpovědích, jakož i jejich nejednotnost způsobily, že sestavení této jistě velmi naléhavé příručky bylo oddáleno. Nyní bylo by snad možno pomýšletí na to, aby pořízení této příručky bylo jedním z prvních úkolů státní archivní rady, jež by si pro ni mohla velmi snadno opatřiti potřebný materiál.

Nárys mé představy organizace našeho archivnictví a archivů vyplynul především z dvacetileté skoro mé činnosti archiváře v největším našem státním archivu a z rozličných zkušeností, jichž jsem při tom jakož i z neustálého úzkého styku se státní i jinou administrativou nabyt; jako zároveň literárně vědecky činný historik uvědomoval jsem si současně postuláty, jež klade na archivy badatel. Nechci spatřovati ve své koncepci nejlepší v našem prostředí theoretické vyřešení problémů, jimiž jsem se zabýval.

poněvadž při náležitě stylisaci archivního zákona a určitém složení archivní rady nemohlo by k porušení uvedené zájmové rovnováhy — aspoň ne tak snadno — dojít, ať by byla archivní rada přiřazená kamkoliv. Za nynějšího stavu nezbyvá podle mého soudu než přiřazení státní archivní radu buď k ministerstvu vnitra nebo k ministerstvu školství a národní osvěty a sám osobně bych se nevzpíral druhému řešení.

Mně šlo o to naléztí nejschůdnější cestu, jíž by bylo lze základním odborným požadavkům archivním a péče o písemné památky zjednatí potřebnou autoritu archivním zákonem; při tom bylo nutné bráti zvláště náležitý zřetel k finančním možnostem vlastníků písemných památek. Snažil jsem se užítí všeho, co kladného a životného přinesl dosavadní vývoj a nebořiti jej ve jménu přimočaré doktriny, nýbrž zorganizovati a stmeliti jej jednotnými základními hledisky a zásadami. Mám za to, že jsem se tak aspoň přiblížil k cestě, která by vyvedla ochranu písemných památek a organizaci našeho archivnictví z jejich velikých a škodlivých nedostatků a dovršila tak novou epochu, jež nastala v našem archivnictví po převratu.

Bohuslav Matouš:

Státní konference.

(1809—1848.)*

IV.

Oživení konferencí od r. 1830 a vzrůst důležitosti státní konference.

Přibrání věcí zahraničně-politických do konference. Převaha Metternichova v ní a vzrůstající nespokojenost Kolovratova; jeho boje proti konferencím. Příkázání věcí uherských do konference. Smrt císaře Františka I. Státní konference stává se vládnoucím úřadem v monarchii. Demise Kolovratova r. 1836 a Metternichovo úsilí zbaviti se navždy hraběte Kolovrata; úloha hraběte Clam-Martinice. Jednání o reorganizaci státní konference v říjnu 1836. Úprava navrhovaná Metternichem a schválená 31. října 1836 s cílem vyloučení hraběte Kolovrata. Obrana Kolovratova za pomoci arcivévodů Jana a Františka Karla.

Konference byly by dále vedly bezvýznamný život, kdyby, oč marně usilovali věci a poměrů ve vnitřní správě znalí úředníci, pro co marně císaři předkládali své návrhy, nebylo se stalo vlivem zahraničních událostí. Je to pevné obsazení stálými členy a rozšíření pravomoci konference. Červencová revoluce ve Francii z roku 1830 překvapila Metternicha úplně, hlavně pronikavými svými úspěchy, které ukazovaly, jak nezdravé poměry vládly za předcházející doby a na jak slabých základech spočívala reakce pokongresová, jejímž tvůrcem, ochráncem a udržovatelem byl Metternich. Hned po prvních zprávách o vypuklé revoluci přispěchal do Vídně¹⁾ a urovnáv nejdůležitější záležitosti zahraniční politiky se zřetelem k nově nastalým poměrům, hledal zbraně, kterými by mohl bojovati proti vyvstalému nebezpečí. Především šlo mu o to, aby ze zahraničí — zvláště z Francie — byl rychle a přesně informován a aby pak podle těchto zpráv mohl včas uči-

*) Začátek viz v Č. A. Š. XII. 1934 str. 1—62.

¹⁾ O politických obranných opatřeních proti revoluci srovnaj Srbík, l. c. I., str. 645.

nití svá rozhodnutí. Císař, který měl z revoluce nemenší obavu než sám Metternich, nestavěl se nyní nikterak proti novým obranným opatřením a nařídil podle návrhu Metternichova z 13. srpna 1830 kabinetním listem ze 14. t. m., aby v důsledku událostí ve Francii byla zřízena zvláštní permanentní konference, která by s největším urychlením projednávala záležitosti politické, vojenské a finanční, vzniklé z nových poměrů a předkládala bezodkladně se vším možným urychlením své protokoly jemu k rozhodnutí. Stálými členy jmenoval knížete Metternicha, hraběte Kolovrata a ministra financí hraběte Nádasdyho, ostatní členy směl podle volného svého uvážení přibírat Metternich se zřetelem na projednávaný materiál.¹⁾

Pařížská revoluce červencová měla živý ohlas v zahraničí, podnítila revoluci v Belgii a v Polsku, kde 29. listopadu 1830 došlo k otevřenému boji proti ruské vládě. Také tyto nové Metternichovi nepřijemné události měly vliv na agendu konferenční. Z vlastního popudu usnesla se konference 23. prosince 1830, aby veškeré zprávy o nové revoluci v Polsku, které dostával hrabě Mitrovský jako nejvyšší kancléř spojené dvorské kanceláře, zasílal přímo konferenci k vyřízení a navrhla tudíž císaři, který beztak již dříve tyto zprávy vždy odevzdával konferencím v té příčině potřebné kabinetní listy,²⁾ K vlastní orientaci dostával Mitrovský již vyřízené protokoly na vědomí,³⁾ avšak projednání agendy vzniklé z revoluce v Polsku měla konference zcela ve své moci.

Je s podivem, že proti dřívější praxi, kdy od roku 1815 nebyly věci zahraniční v konferencích zásadně projednávány, náhle právě Metternich způsobil, aby tyto záležitosti se staly předmě-

¹⁾ CAa čís. 194/ex 1830 v odůvodnění navrhovaného kab. listu žádal Metternich, aby tak jako za časů Kounicových veškeré protokoly státní rady se mu dávaly na vědomí před schválením císařským. Zároveň chtěl, aby státnímu kancléři podávaly se vždy zprávy i o těch věcech, které císař vyřizuje v kab. kanceláři. Orig. kab. listu z 14. srpna je při CAa čís. 207/ex 1830.

²⁾ CAa čís. 399/ex 1830. Kabinetní listy byly schváleny a vypraveny 25. prosince 1830.

³⁾ CAa čís. 407 a 410/ex 1830.

tem konferenčních porad. Porady konferenční neměly přímého vlivu na utváření Metternichovy politiky, vždy projednávaly se v nich vztahy k politice vnitřní a poměry skutečně již existující, nikoliv tedy směrnice neb plány Metternichovy. Přece však znamenalo to jistý ústupek. Proč se tak stalo, lze vyložit tím, že Metternich, využiv nepříznivé situace zahraniční ve svůj prospěch k zvýšení své moci ve vnitřní správě a zřídív tuto konferenci, v níž vedle členů již jmenovaných zvláště důležitým faktorem byl president nejvyššího policejního úřadu hrabě Sedlnitzký, později také hrabě Gyulay,¹⁾ občas hrabě Klebelsberg²⁾ a hrabě Mitrovský,³⁾ zasvěcoval zdánlivě hraběte Kolovrata do svých tajných plánů, aby ho připoutal k sobě a učinil neškodným. Kolovrat prohlédl však tento obrat a zadržoval svou nespokojenost jedině proto, že nechtěl v politicky napjaté situaci přímo vystoupit.⁴⁾ V zákulisí, v důvěrných rozhovorech, mluvil proti konferenci, že ztrácí důvěru a že těžko by si uchovala svůj vliv, kdyby bázeň před nedávnými událostmi v cizině nebyla tak čerstvá.⁵⁾

Těmito slovy vystihl zcela situaci. Celou svou politiku, jak ovládnouti vnitřní správu říše, vybudoval Metternich na základě bázně císařovy z nových poměrů. Všemi prostředky, kterými bohatě vládl, vzbuzoval a udržoval v císaři strach před revolucí a jeho volání po ochranných opatřeních zněla z jeho úst tím přesvědčivěji, čím více sám v ní věřil a se jí obával. Domníval se a přesvědčil císaře, který v něm viděl nejlepšího státníka své doby, že je jediným mužem, který revoluci může zabránit. V kon-

¹⁾ Hr. Ignác Gyulay z Maros Németh, polní maršálek a president dvorské válečné rady zemřel 11. listopadu 1831. Zasedal v konferencích, když se jednalo o vojenskou intervenci proti Francii. Srov. Oesterr. Nationalencyklopädie 1835, II. sv., str. 449.

²⁾ Hr. Klebelsberg byl 26. listopadu 1830 jmenován na místo hr. Nádasdyho ministrem financí.

³⁾ Hr. Vratislav Mitrovský byl v září r. 1830 jmenován na místo hr. Sauraua nejv. kancléřem spojené dvorské kanceláře. Jak hr. Klebelsberg byl i on z tábora hr. Kolovrata proti Metternichovi. Srovnej Kübeck, I. c. I. str. 293 a 334.

⁴⁾ Kübeck, I. c. I., str. 299 a 357.

⁵⁾ Ibidem str. 316.

ferencích platil pouze jeho názor, v pravém slova smyslu „umluvil“ každého, nepřipustiv nikoho k slovu.¹⁾ Poněvadž měl v konferenci neomezený vliv, vždyť hrabě Sedlnitzky byl mu oddán více než císaři, a ostatně Metternich členy vybíral si podle své vůle, lze říci, že již od roku 1831 byl rozhodujícím členem vlády nejen ve věcech zahraničních, ale že zasahoval značně i do vnitřní politiky, neboť konference za jeho vedení chtěla a měla představovat vládu vůbec. Činila to však nedokonalým způsobem, neboť vyjma věcí policejních vzdalovala se všeho, co by jí bylo mohlo poučiti o potřebách, prostředcích a těžkostech, i jak jim čeliti. Je to pochopitelné, neboť Metternich neznal vnitřních potřeb monarchie. Co znal, věděl jen z okolí svých salonů, střední vrstvy znal jen málo a lid vůbec ne. Proto od doby, kdy dosáhl vlivu i na vnitřní poměry, byl nepřítelem všech reforem, zastancem všech nepřístupností a povýšeností jej obklopující „haute société“ a tím původcem rozkladu správy, která úplně ustrnula, byla osobní a vybíjela svou činnost v nekonečných intrikách dvorské šlechty a ministrů k dosažení moci, cti a peněz.²⁾

¹⁾ Srovnej Kübeck, l. c. I., str. 467: „Metternich hat unter der Form einer Konferenz in der sein Wort allein gilt, alle Geschäfte an sich gezogen.“ Str. 536: „Die Konferenz mit Fürst Metternich hat stattgefunden. Der Fürst begann dieselbe mit einer Rede, die ungefähr 2 Stunden dauerte. Sobald jemand eine Bemerkung vorbringen wollte, unterbrach ihn der Fürst mit den Worten: „Erlauben Sie, ich weiss, was Sie sagen wollen; allein —“ und nun ging es wieder fort. Endlich sagte der Fürst: „Uebrigens freue ich mich, dass wir alle einig sind und überzeuge mich wie gut es war der Sache hier den Impuls gegeben zu haben.“ Wir fragten uns gegenseitig, worüber wir den einverstanden seien und was nun zu tun wäre? Kurz man spielt die Komödie. Er spricht allein.“ Str. 617: „Gestern hatten wir eine Konferenz über die ungarischen Angelegenheiten. Metternich eröffnete sie mit einer langen unverständlichen Einleitung über die einfachen Körper; führte den Beweis, dass es falsch sei, wenn man Elemente annehme; ging dann auf Kaiser Napoleon über und versicherte, dass er zwar sein Feind gewesen, dass er ihn gestürzt habe, dass er aber doch immerhin ein grosser Mann war. Der Diskurs dauerte etwa anderthalb Stunden, worauf die Konferenz vertagt wurde. Die lächerliche Eitelkeit dieses europäischen Mannes übersteigt alle Grenzen und wird, gut ausgebeutet, uns noch manche Verlegenheit bringen.“

²⁾ Kübeck l. c. I., str. 357, 440 a 485.

Že Kolovrat, nejschopnější tehdy muž ve věcech vnitřní správy, neztratil zcela svého vlivu, děkoval pouze svým znalostem v oboru financí a nedůvěře císařově, který ani jednomu ani druhému z obou velkých rivalů nechtěl dopřáti úplného vítězství. V ministerské konferenci byl však jeho vliv pramalý. Proto se obracel proti této instituci a hleděl ji oslabiti. Učinil to tak, že se zasazoval, aby přiděl do konferencí měl opět pouze sám císař, tak aby nemohli Metternichovi oddaní presidenti dvorských úřadů samovolně hledati poučení u konference, respective Metternicha. Zdařilo se mu to a císař nařídil kabinetním listem z 22. listopadu 1831, že se mají veškeré referáty úřadů podřízených, které vyžadují vlastního císařského rozhodnutí, odevzdati kabinetní kanceláři, která určí, kam který spis se přidělí.¹⁾ Zároveň snažil se Kolovrat povznést význam státní rady, aby parallelisoval moc konference a radil císaři, aby poněmhu restringoval konferenční výnosy.²⁾

Nestalo se tak, naopak, dosud bez zvláštního nařízení přidělované spisy uherské v záležitostech sněmovních byly formálně roku 1833 přikázány konferencím. Stalo se to u příležitosti odjezdu císařova, který oznámil kabinetním listem ze dne 16. července 1833 státnímu a konferenčnímu ministrovi hraběti Nádasdymu, že po dobu své nepřítomnosti dosazuje zvláštní státní konferenci ve věcech uherských a sedmihradských sněmů.³⁾ V nepřítomnosti Metternichově a Kolovratově předsedal jí Ná-

¹⁾ M. K. A. čís. 2787/ex 1831. Kabinetní list byl intimován hr. Mitrowskému, hr. Klebelsbergovi, hr. Sedlnitzkému, baronovi Siegenthalovi, tehdy správci presidia dvorské válečné rady a hraběti Adamovi Reviczkému, nejv. kancléři uherské kanceláře. Toto ustanovení hájil Kolovrat důsledně; roku 1833 stěžuje si, že Mitrowský je nezachovává, žádal nápravu a způsobil, že Mitrowský byl pokárán. M. K. A. čís. 989/ex 1833 z 11. června 1833. Stejně rok před tím vystupuje proti tomu, aby dostávali šéfové dvorských úřadů na vědomí rozhodnutí konferencí M. K. A. č. 725/ex 1832 z 13. V. 1832.

²⁾ Kübeck, l. c., I., str. 507.

³⁾ CAa čís. 753/ex 1833. Koncept podle ústního rozkazu M. K. A. čís. 1192/ex 1833. Konference jmenují se poprvé oficiálně státními. (Eigene Staatskonferenz für ungarische und siebenbürgische Landtagsangelegenheiten).

dasdy, kterému byli přikázáni za členy konferencí hrabě Revický, uherský dvorský kancléř, a státní radové Majláth a Purkhart. Protokolistou byl dvorní rada Gervay. Agenda týkala se jen věcí shora vytčených, které se projednávaly, když již byly ve státní radě zpracovány, avšak při nejnnutnějších záležitostech mohlo se i od toho upustiti a pak dostávala konference přímo veškeré jí příslušející spisy z kabinetní kanceláře, kde referáty došlé z uherské a sedmihradské kanceláře, opatřené nápisem „in dietalibus“ se odevzdávaly přímo hraběti Nádasdymu. Konference v době od roku 1830 až do smrti císaře Františka staraly se za předsednictví hraběte Metternicha, jak viděti, převážně o otázky vzniklé z poměrů zahraničních a v druhé řadě z nich vyplývající otázky vnitřní. Do jejich oboru patřily věci, k nimž dala podnět revoluce ve Francii a v Polsku, povstání v Itálii, v Modeně a Parmě, pak otázky o církevním státu, o pohotovosti vojska k případným zahraničním zákrokům a věci uherské. Čistě vnitropolitické záležitosti obstarával hrabě Kolovrat ve své ministerské kanceláři a žárlivě je střežil, aby pokud možno nedostaly se do kompetence konferencí a tím do moci Metternichovy.

Poměr obou držitelů moci byl stále napiatý; časem se přiostrhoval vzájemnými pletichami, časem opět nutily je společné zájmy k přechodné shodě. V posledních letech vlády císaře Františka, když oba seznali, že proti sobě niče nepořídí, nezbývalo jim při vzrůstající slabosti panovníkově nic jiného, než spojití se a alespoň zevně dokumentovati naprostou jednotu, kteréžto zdání již 1834 bylo skutkem.¹⁾ Vlastní zápas o moc ve státě měl se rozpoutati teprve po smrti císařově a když konečně sestárlý panovník dne 2. března 1835 zemřel a dokonal své panování, na venek slavné a úspěšné, vnitřně však nezdravé, jevící hrozivé příznaky rozkladu monarchie z vnitřních příčin, trvala tato shoda ne více než půldruhého roku. Pod vlivem Metternichovým zanechal František svému neschopnému nástupci Ferdinandovi V., jemuž, poněvadž ničím nevynikal, se později dostalo přízvisko „Dobrotivý“, jakýsi politický testament, v němž mu odkazuje, aby

¹⁾ Srovnej Kübeck, I. c. I., str. 626, 641, 647, 659.

v ničem nepozměnil základy státní budovy, aby vládl, avšak niče neměnil, aby pevně a neochvějně trval na zásadách, podle nichž vedl monarchii jeho předchůdce, aby ctil zasloužená práva druhých. Zvláště mu klade na srdce, aby důvěřoval ve všem svému strýci, bratru Františka I., arcivévodovi Ludvíkovi, radil se s ním o všech vnitřních záležitostech a zasvěcoval ho do otázek správy. Památný tento dokument končí doslovně: „Uebertrage auf den Fürsten Metternich, Meinen treuesten Diener und Freund, das Vertrauen, welches Ich ihm während einer so langen Reihe von Jahren gewidmet habe. Fasse über öffentliche Angelegenheiten, wie über Personen, keine Entschlüsse, ohne ihn darüber gehört zu haben.“¹⁾

Smysl i účel uvedených posledních odstavců císařovy poslední vůle je jasný. Metternichovi podařilo se v poslední chvíli ovládnouti císaře a zajistiti si důležitý dokument, který mu dával právo starati se i o vnitřní záležitosti monarchie a zbavoval ho dosavadních ohledů na Kolovrata. Rána postihla tohoto nepřipraveného; nevěděl o zanechaném testamentu a rozhlašoval, že císař zvolil jej, Metternicha a arcivévodu Ludvíka, aby pomáhali vládnouti Ferdinandovi.²⁾ Prozrazoval tak veřejně své tužby, zmocniti se s Metternichem zcela vlády a veliké bylo jeho zklamání, když se dozvěděl, že v poslední vůli císař vzpomíná pouze Metternicha. Svým oblíbeným prostředkem — pohrozil demisí — dosáhl, že Metternich nevyužil plně svého vítězství.

Nemohl tak učiniti, jelikož mu nesmírně záleželo na tom, aby mocnářství zevně poskytovalo obraz naprostého klidu a dokonalé shody v centru vlády. Ujistoval o tom vyslance všech mocností ve Vídni, rozkázal cirkulární depeši všem rakouským vyslancům u cizích dvorů, aby v tom smyslu mluvili a působili, zvláště důrazně to uložil hraběti Münchovi, vyslanci ve Frankfurtě³⁾ a vykládal to dopisem arcivévodovi Ferdinandovi, guvernérů ha-

¹⁾ Ověřený opis ze dne 2. března 1835, CAa čís. 409/ex 1835. Celou závěť otiskl Kübeck, I. c. I., str. 675—676.

²⁾ Ibidem, I. c. I., str. 677.

³⁾ Veškeré tyto spisy jsou uloženy u aktu CAa čís. 409/ex 1835.

ličskému.¹⁾ Ve všech těchto zprávách zdůrazňoval, že nic se nezměnilo a nic se také nezmění. Arcivévodovi Ferdinandovi důvěrně pak psal, že arcivévoda Ludvík, on sám a hrabě Kolovrat jsou zcela jednotní, jeden za všechny a všichni za jednoho. Arcivévoda obstarává audience a podpisuje, také přiděluje agendu. Konference zůstává nadále nejvyšším viditelným úřadem; státní rada se nezmění ve své podstatě, bude ušetřena věcí malicherných (weniger Alotria), které se přidělí ostatním úřadům dvorským po rozšíření jejich pravomoci, kabinet císařův že zůstane jako dříve prostým expeditem císaře.²⁾

Domnělá a předstíraná shoda v nejvyšším centru vlády měla, jsouc slavnostně proklášována, poskytnouti Metternichovi času, aby konečně mohl vystoupiti a zcela se zmocniti vlády. Jeho plánem bylo přesvědčiti především zahraniční mocnosti, že skutečně vládne sám a že jeho postavení je naprosto pevné. Proto inspiroval císařskou schůzku v Teplicích, kde opět jednou slavil triumfy a dal zářiti svým diplomatickým schopnostem, kde okázale hlásal pevnost vlády a zaručoval zvláště Rusku nezměněný běh dosavadní konservativní politiky, jejímž byl předním zástupcem.

Faktickou správu monarchie vedly v té době konference, pro něž se již ustálil název státní konference na místo dosud platného názvu konferencí ministerských. Jejich členy mimo Metternicha, arcivévody Ludvíka a Kolovrata, byli hrabě Nádasdy, státní rada hrabě Jiří Majláth,³⁾ státní rada Purkhart⁴⁾ a hrabě Reviczky. K triumvirátu Ludvík, Metternich a Kolovrat přistoupil začátkem roku 1835 arcivévoda František Karel, který, jelikož byl jediným členem panovnického rodu, jenž byl přímo jmenován, měl vlastně zastávati vrchní vedení v konferencích.⁵⁾ Metternich zařídil věc

¹⁾ CAa čís. 535/ex 1835 z 20. března 1835.

²⁾ Před tím se chtěl zmocniti také tohoto úřadu. Zamezil to Kolovrat, Kübeck, l. c. I., str. 678.

³⁾ Narodil 1786, zemřel 1861, od roku 1817 vicežupan prešpurský, r. 1825 královský personál, r. 1830 vrchní župan stolice hontské a státní rada, 1839 judex kuriae, 1848 předseda magnátské tabule uherské.

⁴⁾ Baron Vojtěch Purkhart, od roku 1831 státní rada, později místopředseda a pak předseda říšské rady, nástupce barona Kriegera.

⁵⁾ Arcivévoda Ludvík nebyl dotud jmenován členem konference.

tak, že referoval arcivévodovi Františkovi Karlovi o věcech svého oboru a hrabě Clam o vojenských a to dříve, než je přednášel císaři; jinak zůstalo vše při starém.

Zasvěcencům poskytovaly konference žalostný obraz. Porady se nekonaly s náležitou vážností k věci, řeči pronášené neodpovídaly pravdě. Každý, kdo měl příležitost účastniti se jednání, věděl, že držitelé moci jednají buď pro svůj osobní prospěch, nebo podle osobních zámyslů pod vlivem intrikujícího okolí a že porady jsou pouhými formálními hříčkami.¹⁾ Dříve, za vlády Františkovy, byla osobou císaře, který uplatňoval svou nejvyšší moc panovnickou, který sám rozhodoval, byť nedokonale a za různých vlivů, vláda stabilisována. Nyní, za vlády duševně chorého Ferdinanda, kdy — jak Kübeck výstižně charakterisuje — byla „absolutní monarchie bez monarchy“,²⁾ panovník se stal loutkou v rukou svých ministrů, najmě Metternicha a Kolovrata, kteří kořistili z nastalé situace a kryjíce se zevně autoritou nebohého nemocného, pokládali stát za domenu osobních zájmů. Způsob jednání v konferencích proti dřívějšímu se rovněž neměnil. Arcivévoda Ludvík se jich neúčastnil, podepisoval však protokoly dříve než se předkládaly císaři. Tehdy měl možnost zakročiti nebo měniti v návrzích. Činil tak velmi málo, pouze svými opravami respective vsuvkami, dotýkajícími se stylisace a ne merita věci, napodobuje tak císaře Františka. Císař, aniž by rozuměl, co se mu přednášelo, podepisoval vše, co se mu předkládalo.

Na tomto stavu byla by patrně centrální správa a konference ustrnula, kdyby se nebyla náhle vynořila možnost pronikavé změny ve prospěch Metternichův. Je jisté, že Metternich měl po smrti císaře Františka, a snad i dříve, aspirace na neomezenou vládu.

Jeho pravomoc v ní odvozovala se pouze z testamentu Františka I. Arcivévoda František Karel byl jmenován kab. listem ze dne 28. března 1836, CAa čís. 593/ex 1836, patrně jako budoucí vladar (podobně Ferdinand jako korunní princ se účastnil jednání státní rady). Jiným kabinetním listem téhož dne CAa čís. 589/ex 1836 dostal sekční šéf státní rady a generální pobočník císařův hr. Clam-Martinic rozkaz, aby mu referoval o vojenských spisech ze státní rady.

¹⁾ Kübeck l. c. I., str. 693.

²⁾ Kübeck l. c. I., str. 679.

v říši. Dokazuje to jeho snaha po zvýšení moci konferencí v letech 1830 až 1835 a dokazuje to jim inspirovaná poslední vůle císařova, která, ačkoliv formálně je jistě pravá, budí pozornost svým stranictvím pro Metternicha, jsouc v rozporu se všemi zvyklostmi i vlastnostmi zesnulého panovníka, jehož vládním systémem v posledních letech bylo rozdělení moc mezi Metternicha a Kolovrata. Ostatně myšlenka, aby se Metternich zmocnil vlády, měla mnoho přívrženců z okolí státního kancléře, kteří ji po smrti Františkově veřejně hlásali.¹⁾ Uvádí-li jeho žena, kněžna Melanie, v deníku, že byl velmi zeměstnán prací o organizaci nové správní formy a že dosadil poradní kolegium, sestávající z arcivévody Ludvíka, hraběte Kolovrata a Metternicha a těšili se naději, že vše dobře dopadne, neboť všichni jeví dobrou snahu,²⁾ nesmíme zapomenouti, že se tak stalo po zmaření plánu Metternichova, zmocnit se kabinetní kanceláře, tedy již v době, kdy první jeho zásah do dosavadního zřízení byl Kolovratem znemožněn.

V srpnu 1836 odebral se dvůr císařský do Prahy k chystané korunovaci. Zatím za nepřítomnosti Metternichovy a Kolovratovy vedl konference nejstarší ministr, tehdy hrabě Nádasdy, jemuž kabinetním listem ze dne 5. srpna 1836 přikázal císař jejich správu spolu s nařízením, aby protokoly předkládal arcivévodovi Ludvíkovi a zvláště důležité spisy po projednání zaslal předem ještě Metternichovi.

Členů konferencí výslovně neustanovil, ponecháváje v tom volnost Nádasdymu podle platných zásad, že členové mají býti šéfové dvorských úřadů, jejichž oboru se věc dotýká a šéfové jednotlivých departementů státní rady s příslušnými státními rady podle volného uvážení nového dočasného šéfa konferencí. Věci

¹⁾ Srovnej: Aus dem Tagebuche der Fürstin Melanie (Aus Metternichs nachgelassenen Papieren) sv. V. str. 626 „Ich (Melanie) war mit Besuchen überhäuft. Man kam zu mir, um seine Klagen auszuschütten und mir in allen Tonarten zu wiederholen, Clemens müsse, was von dieser armen Monarchie noch übrig sei, zu erhalten trachten, indem er sich der ganzen Regierung bemächtige u. s. w. Jedermann wusste etwas zu sagen.“ Záznam je z 2. března 1835.

²⁾ Ibidem str. 627. Záznam z 5. března 1835.

týkající se zahraničních otázek měly pevně stanoveného člena, jimž se stal státní rada hrabě Ottenfels.¹⁾

Tato konference měla míti ráz přechodný pouze po dobu nepřítomnosti Metternichovy a Kolovratovy ve Vídni a po jejich návratu bylo by se patrně vše opět navrátilo do starých kolejí, kdyby uklidněnou hladinu nebyla náhle rozvířila žádost Kolovratova o propuštění. Vnější příčinou bylo, že vláda vzala zpět zákon o snížení cla na cukr, který teprve 14 dní byl v platnosti a jehož prosazení bylo dílem Eichhoffovým a Kolovratovým; k tomu přistupovala nastřádaná nespokojenost posledně jmenovaného, který viděl, že veškeré jeho opravné návrhy, zvláště v oboru financí, maří důsledně Metternich svými požadavky vojenského zbrojení a obětuje zahraničním záležitostem vnitřní blaho monarchie, jehož zastancem se Kolovrat cítil býti povolán.²⁾

Demise ovšem nebyla přijata, nemohl to Metternich, jak jinak by mu to bylo příjemné, připustiti z ohledu na mínění v zahraničí, a tak obdržel Kolovrat, který se zatím zdržoval na svých statcích v Čechách, šestiměsíční zdravotní dovolenou a záležitosti jeho ressortu přikázal císař prozatímně k projednávání ve státní radě.³⁾ Metternich nebyl si jist, že Kolovrat se nevrátí, spíše počítal s jeho návratem, ale právě proto chtěl využití co nejlépe času, kdy nebyl ve svých činech kontrolován Kolovratem a nebyl nucen bráti na něho přímé ohledy.⁴⁾ Z počátku nechtěl se odhodlati k pronikavým změnám, namířeným přímo proti svému rivalovi a domníval se, že stačí, zřídí-li permanentní konferenci týdně jednou zasedající, kde strhne via facti vše na sebe a při-

¹⁾ CAa, čís. 1558/ex 1836 z 5. srpna 1836. Podobnou konferenci o věcech uherských, italských a o otázkách týkajících se cholery nařídil císař při svém odjezdu 1835. Předsedou byl arcivévoda Ludvík, členy hr. Nádasdy, Mitrowský, Sedlnitzky a Hardegg. CAa čís. 1665/ex 1835 z 31. srpna 1835.

²⁾ O demisi Kolovratově srovnej V. Bibl, I. c. II., str. 20 a násl. a Srbík, I. c. II., str. 9.

³⁾ Staatsratspräsidialakten fasc. III., fol. 734—735. Kabinetní list z 10. září 1836 z Prahy.

⁴⁾ Tagebuch der Fürstin Melanie, (Aus Metternichs nachgelassenen Papieren) VI. sv. str. 119 „Er (Metternich) muss die Dinge während der Abwesenheit Kolowrats zu organisieren trachten...“ 28. září 1836.

nutí tak Kolovrata k definitivnímu odchodu.¹⁾ K ráznějšímu a ostrému vystoupení, které mělo za účel znemožnit Kolovrata a odstranění ho zcela ze státní správy, přinutil Metternicha jeho nejvěrnější stoupenec, adjutant císařův, hrabě Clam-Martinić. V obsáhlém dopise ze dne 28. září 1836 dokazoval Metternichovi, že špatný stav vlády není důsledkem Kolovratova vystoupení, nýbrž Kolovratova působení, hlavně v jeho ministerské kanceláři a nedomníval se, že by stávající zlo bylo lze napravit nepřesnými a nejistými předpisy o permanentní konferenci. Žádal pronikavé organizační změny, které budoval na dvou předpokladech. Nebyl si jist, odstoupí-li hrabě Kolovrat definitivně, či zda se zas vrátí, ale měl to za pravděpodobnější, neboť nerozhodoval o tom Kolovrat sám, ale celá jeho mocná strana, která i do budoucna potřebovala jeho firmy pro své plány a jeho moci pro své zájmy. Předpokládal tedy, že se Kolovrat navrátí a proto mu chtěl v zájmu silné státní správy znemožnit na příště jeho „monopolisující libovůli v projednávání nejdůležitějších otázek.“ Kladl důrazně Metternichovi na srdce, že nestačí zřízení permanentní a periodické konference, nýbrž že především je nutno, aby konference organicky dostala korektně ustanovenou pravomoc a byla jak v personáliích tak ve formaliích pevně zcelena. Oznamí-li se tato nová organisace s patřičnou okázalostí veřejnosti, bude mítí úvěr vnitřní, majíc důvěru spolupracovníků a úvěr zvenčí, majíc pro sebe hlasy publika, které vše vidí a sleduje. Nová organisace měla by vyléčiti nejprve vleklou chorobu ve správě, vzniknuvší z rozdělení centrální moci ve tři části (konference, státní rada a ministerská kancelář hraběte Kolovrata) tím, že by neutralisovala ministerskou kancelář Kolovratovu a povznesla konferenci nad státní radu. V návrhu nešlo mu pouze o Kolovrata - po vojensku „j' acière les gros bataillons“ vyzýval Metternicha, aby

¹⁾ Toto mínění reprodukuje hr. Clam-Martinić dopisem Metternichovi dne 28. září 1836. „Eure Durchlaucht legen mit Recht ein grosses Gewicht auf die periodische Konferenz und sagten mir gestern: Nur einmal allwöchentlich eine Konferenz festgesetzt und die Sachen machen sich dann von selbst, indem man geht“, Staatskanzlei, Personalia, fasc. XII., Metternich, fol. 196—207.

morálně posilnil lidi jemu oddané, neboť „jako jest stejně důležité, aby Metternich měl sám rozhodující vliv, je nutné, aby svůj personál in quanto et in quanti zdokonalil“. Lze to učiniti novým vytvořením „pravé státní konference“, v níž zajistil by si jednou pro vždy Metternich rozhodující vliv a ne dalším živořením nynější exentrické soustavy. Jiné cesty, učiniti neškodným Kolovrata, nevěděl. Nový, pevný, zveřejněný organický řád byl mu *conditio sine qua non*, aby byl zničen jeho vliv, neboť „nalezne-li Kolovrat při svém návratu nový kompetentní a konsekventní řád, buď vzdá se boje, neb zůstane-li, nová ustanovení znemožní jeho vliv na finance, pozbude rozhodující moci a ztratí tím svou partaj“. Dopis ukončil pochlebně, že jedině Metternich je s to, zachrániti stát před počínajícím chaosem, převahou svého ducha a silou své vůle.¹⁾

Svým listem hrabě Clam dosáhl zplna, po čem toužil. Obratné pochlebování působilo vždy na Metternicha a poněvadž písař mluvil mu z duše, pokud se týkalo odstranění Kolovratova, neváhal již déle, aby vystoupil přímo. Spolupracovníkem stal se hrabě Clam, s nímž společně smluvil další postup. Oběma šlo především o to, aby měli pro své plány pevnou basi, na které by mohli budovati i tehdy, kdyby se Kolovrat neočekávaně navrátíl. Metternich inspiroval proto kabinetní list arcivévodovi Luďvíkovi, kterým císař nařídil, aby neprodleně byly zahájeny porady (engé Konferenz), zdali nynější způsob úřadování ve státní radě odpovídá jejím účelu a která opravná nařízení při ní byla by nutna. Zároveň dal si naříditi, aby jako šéf státní konference, podal

¹⁾ *Ibidem*. Obsáhlý a cenný materiál ke studiu poměru Clam Martiniće k Metternichovi a ke studiu jeho úlohy v zápase s hr. Kolovratem je uložen v Clam Martinićovském archivu v Praze III., Nostický palác, Maltézské náměstí. Leží zejména ve fondu Jindřicha Clam Martiniće signatura B₂ (Wiener Zeitungsblätter mit Handbilleten, Aussagen Erinnerungen vom J. 1835 im Monat März, dtto 1836), C₁ (Briefe von Monarchen und Erzherzögen 1824—1837), C₂ (Briefe vom Fürsten Metternich 1831 bis 1835), C₃ (Verschiedene Korrespondenz vom Gr. Kolowrat), D₁ (Allerhöchsten Handbilleten u. Entschliessungen v. J. 1836), E₁ (Briefe des Grafen Clam an Metternich). Nedatovaná úvaha o reformě správy (Gedanken über die Centralorganisation), která byla podkladem pro uvedený dopis, je v řečeném archivu pod signaturou D₃₋₆.

elaborát o tomto útvaru spolu s návrhy hledícími k nutným organizačním změnám. Zahájení těchto nových organizačních porad a jejich nutnost motivoval kabinetní list Kolovratovou dovolenou, která ohrožuje prý dokonalý chod státního aparátu.¹⁾ Původní návrh a koncept tohoto rozkazu pochází od hraběte Clama, který jej psal po poradách s Metternichem, a na jeho přání.²⁾ Usnesli se, aby v motivaci byly nepřítomnost Kolovratova a obecná potřeba změn uvedeny společně, nepřiliš jasně odděleny. Nepřítomnost bylo nutno zdůraznit, aby mohli ospravedlnit okamžité zásahnutí, a stylisace o obecné potřebě změn byla diktována opatrností, aby vrátili se neočekávaně Kolovrat, nalezl nezměnitelný konstitutivní akt, kterým se nařizuje reforma a nemohl se domnívati, že jeho návratem je věc vyřízena.³⁾

¹⁾ CAa čís. 1869/ex 1836 z 6. října 1836.

²⁾ Staatskanzlei, Personalia, fasc. XII., Metternich, fol. 208—211 ze 4. října 1836. Koncept Clamův liší se nepatrně pouze slovně od konečně schváleného vypracování. Z průvodního dopisu: „Jedenfalls halte ich das vorbereitende a. h. Handschreiben für einen ausserordentlichen Gewinn und für den ersten unentbehrlichen Grundstein zur Konsolidierung und praktischen Ausführung des durch Euer Durchlaucht lichtvolle und inhaltschwere Arbeit im Prinzip bereits errungenen Sieges über das Reich der Konfusion, denn mit diesem Handbillet ist der Befehl ausgesprochen zu ordnen und zu regeln und in dieser Verfassung können wir selbst dem... Erscheinen des Grafen Kolowrat gewachsen sein.“

³⁾ Tento důvod poněkud překvapuje, neboť z deníku kněžny Melanie se zdá, že Kolovrat sám žádal, aby centrální správa byla upravena tak, aby měl méně práce. L. c. VI. sv. str. 112 „Kolowrat, der zuerst erklärt hatte, er wolle den Dienst verlassen, der ihn umbringe, ersuchte Clemens, solche Anordnungen zu treffen, damit er weniger mit Geschäften überhäuft werde.“ Je velikou škodou, že není publikováno psaní Kolovratovo Metternichovi, ze začátku srpna 1836, o němž se zmiňuje poznámka v deníku na str. 112. „Schreiben des Gr. Kolowrat..., in dem er gleichfalls von zu Prag zu treffenden Einrichtungen in Beziehung auf seine Persönlichkeit spricht...“ V dopise hr. Clamovi z 11. srpna 1836 (archív Clam Martinicovský C₂) opakuje se doslova táž věta a Metternich dále dodává: „Die Wahrheit ist, dass der Staat nicht launenhaft geführt werden darf..., dass hier jeder seine Schuldigkeit in dem ihm speziell zukommenden Wirkungskreise... erfülle. Das ist, was Graf Kolowrat nicht auffasst. Er handelt nach Temperament, Einflüssen... Meine Begriffe über das, quid faciendum, stehen fest. Man muss nur ruhig gehen.“

Nařízená konference o státní radě sešla se 15. října¹⁾ poprvé a podruhé, kde se jednalo již o novou instrukci, 18. října²⁾. O něco později podal kníže Metternich svou zprávu o konferenci, jejíž vypracování mu bylo uloženo kabinetním listem ze dne 6. října³⁾. Metternich ve dlouhém úvodu rozebral pojem konferencí, jejich působnost a historický vývoj, počínaje konferencemi hraběte Kounice a dospěl k úsudku, že dosavadní konference, založená na zvyklosti a nepevném řádu, právě v nynější době potřebuje pevného vymezení. Ve státní správě jsou mu úřady dvorské nejvyššími administrativními úřady, nad nimiž je trůn. Mezi nimi a trůnem nestojí nic a nesmí ani státi, neboť každé podobné zřízení by iritovalo a rušilo stálý chod správy. Na vrcholu této pyramidy stojící monarcha potřebuje však jisté pomoci, která by mu byla vždy k službám. Touto pomocí je státní rada jako rada jeho svěřenosti a jako nejvyšší ochrance poznaných norem. Státní rada bez výkonné moci kontroluje návrhy exekutivních úřadů, aniž by mohla neb směla sama zasahovati, zkoumá po právu výkony orgánů podřízených a radí panovníkovi, kde a kdy to uzná za vhodné a upozorňuje na odchylky od platného systému. Státní radu srov-

¹⁾ Protokol je uložen v CAa čís. 1982 ex 1836.

²⁾ O jednání v ní Kübeck: „Ich sah aber bald, daß der eigentliche Zweck des Getriebes nur die definitive Ausscheidung oder Paralysisierung des Grafen Kolowrat... ist...“ l. c., I. str. 733.

³⁾ Přistupuje k vylíčení organizačních změn konference z r. 1836 připomínám, že o nich existuje dosti obsáhlá literatura. Starší práce, n. př. H. Sybel „Die österreichische Staatskonferenz von 1836“ (Sybels Historische Zeitschrift, München 1877, Neue Folge, II. Bd. str. 385) trpí vesměs nedostatkem přímých pramenů. Ani modernější práce: „Fürst Metternich und die Staatskonferenz. Mit Benützung ungedruckter Quellen von Prof. Eduard von Wertheimer (Österr. Rundschau, X., 1907, str. 41 a 111)“ a „Graf Kolowrat und die österr. Staatskonferenz von 1836. Von Hofrat Dr. A. Fournier (Österreichische Rundschau XXVI., 1911, str. 135, 208)“ přinášející mnoho nového, hlavně pokud jde o osobní spory Metternicha s Kolovratem a popisující jejich zápas o moc, neměly všechn materiál, poněvadž autorům nebyly přístupny spisy konferenční. V. Bibl, l. c., II. str. 22 a násl. nevěnuje čistě organizačním otázkám pozornosti. Nejlepší vylíčení, ač stranicky pro Metternicha zabarvené, podává Srbík, l. c., II. str. 9 a násl.

nává s kyvadlem u hodin, které reguluje jejich chod; poněvadž pak i v nejlepším hodinovém stroji se časem dostávají třením vzniklé poruchy, je odstranění těchto poruch morální starostí konference.

Účelem státní konference, jak ho formuluje Metternich, jest, aby osvětlovala nejdůležitější do státního života zasahující otázky. Nepřísluší jí, aby sama dávala náměty, což je povinností úřadů dvorských, ani nemá být úřadem kontrolujícím jako státní rada. Konference zasahují až tehdy, když končí působení obou uvedených zřízení a tam, kde se panovník nechce odhodlati, aby sám rozhodl o různých se stanoviskách úřadu navrhujiícího a úřadu kontrolujícího, aniž by učinil pokus o sjednocení obou názorů, nebo kde chce jako nejvyšší rozhodčí čerpati poučení v nastalé kontroverzi. Úkolem jejím je tedy jednak sjednocovati sporná mínění, jednak objasňovati nepřesné návrhy a vyřizovati krátce závady, kdekoliv se vyskytnou¹⁾.

Názory Metternichovy jsou jistě správné a „jen slepý neb zaujatý mohl by jeho vývodům upíratí velikou státnickou cenu“²⁾. Ovšem Metternich neučinil své plány bez sobeckosti, neměl na mysli pouze prospěch státu, ale hlavně svůj vlastní. Byl přesvědčen a hrabě Clam neustal obratně ho v tom utvrzovati, že jedině on je schopen vládnouti za nemocného mocnáře. Zřizuje silnou centrální moc, maje především na mysli sebe, viděl se již neomezeným pánem a nehodlal svému soupeři povoliti ani toho nejmenšího vlivu v nejvyšší správě. Sám si koncipoval návrh kabinetního listu sobě určeného, v nějž vložil tuto instrukci pro státní konferenci, jejímž přednostou se zároveň definitivně jmenoval.

Konference, která oficiálně měla sloužit konferencí státní, měla být útvarom poradním v nejvyšší sféře vlády, již nepřisluší podíl na moci výkonné ani právo zmocnití se v jakékoliv záležitosti iniciativy. Proto měla přezkoumávatí a radití se jen o těch věcech, které jí císař buď bezprostředně nebo po předchozím projednání ve státní radě přidělí, podávati o nich dobré zdání, které císař

¹⁾ CAa čís. 983/ex 1836.

²⁾ Srbík, I. c. II., str. 9.

mohl potvrdití, modifikovati neb zavrhnouti. Porady měly se konati ústně za předsednictví zvlášť určeného předsedy neb jeho zástupce. Státní konference měla sestávati ze všech aktivních státních konferenčních ministrů, z členů státní rady a po případě z presidentů neb místopresidentů dvorských úřadů, podle druhu projednávané záležitosti. Poslední mohl určití buď císař neb předseda konference z vlastního uvážení a zástupci dvorských úřadů směli by si do porad voditi s sebou speciální referenty ze svého úřadu. Šéfem konferencí pro dobu přítomnou měl být Metternich; za jeho nepřítomnosti měl předsedati nejstarší státní a konferenční ministr. Vnitřní zřízení úřadu mělo být organizováno podle osvědčených norem platných u státní rady (vedení protokolů a manipulace) stejně přiděl, který závisel zcela od vůle panovníkovy. Porady se měly konati jednou týdně, měly být ústní, gremiální, tak jako dosud¹⁾.

Metternichem koncipovaný text schválil císař po doporučení arcivévodou Františkem Karlem a Leopoldem 31. října 1836 a nová organizace měla ihned vstoupiti v platnost. Zároveň panovník Metternichovi uložil, aby vypracoval instrukci pro vnitřní úřadování a instrukci pro personál a předložil je k schválení.²⁾

Nové pojmenování „Státní konference“ vžilo se via facti již od roku 1833. Vystihovalo lépe povahu úřadu než pojmenování „ministerské konference“ a odpovídalo změněným poměrům. Nebylo také lze nazvati nový úřad konferencí ministerskou, když v ní nevystupovali stabilně přednostové dvorských úřadů, vlastních to ministerstev v předběřnovém Rakousku. Zároveň určovalo označení státní konference sféru působnosti a odkazovalo ji k otázkám nejdůležitějším, vlastnímu vrchnímu vedení správy, zahrnující v sobě otázky vnitřní i zahraniční celé monarchie. Permanentní příbrání členů státní rady způsobilo úzkou souvislost obou úřadů. Kdysi, roku 1814, byl Metternich proti této souvislosti, ovšem za jiných předpokladů. Tehdy splývaly obě instituce podle instrukce ze dne 15. února, která ostatně nevstou-

¹⁾ CAa čís. 983/24 1836 ibidem, návrh je z 24. října 1836.

²⁾ Kab. list je úplně otištěn Kübeck, I. c. I., str. 744—746.

pila v platnost, v jeden nejasný celek, nyní byla však pravomoc obou úřadů přesně rozdělena. Návrhy úřadů podřízených musely se nejprve vypracovati ve státní radě a pak teprve o nich mohla jednat konference. Také pravidelná zasedání státní konference nebyla pouze ziskem morálním, nýbrž i faktickým. Morálně mohla a měla působiti na obecenstvo, dávajíc mu záruku, že nejdůležitější otázky se ještě před schválením zkoumají a řeší pečlivě v nejvyšší instanci. Obecenstvo vědělo, že císař není s to, sám rozhodovati a veřejné mínění mohlo tudíž právem vítati pevně stanovené porady, zvláště když zároveň se mu dostávalo záruky, že rozhodnutí budou činěna podle společné úřady několika mužů a ne jako dříve pod vlivem jednoho poradce. Při nestejných neb divergujících náhledech státní rady a úřadů dvorských mohl dosud podle platné ústavy rozhodnouti jen císař. Odkaz ke konferenci byl také zde s to uklidniti veřejné mínění.

Schválením kabinetního listu navrženého Metternichem dosáhl týž svého cíle a stál na vrcholu své moci. Byl neomezeným pánem ve věcech zahraničních a jako předseda konference neomezeným pánem ve vnitřních záležitostech. Podařilo se mu z obou institucí vyloučiti úplně členy císařské rodiny, zbaviti se arcivévody Ludvíka (arcivévoda František Karel jako nástupce trůnu nesměl se činně účastniti jednání), zlomil moc Kolovratovu, získav pro konferenci a tím pro sebe rozhodování o všech záležitostech legislativních, finančních a zjednav si výslovným nadřazením konference nad státní radu rozhodující vliv také u tohoto úřadu.

Než z vítězství nebylo se mu dlouho těšiti. Novou organizaci oznámil sám Kolovratovi obšírným a frázovitým dopisem¹⁾, v němž nová zřízení omlouval obecně cítěnou potřebou vyplniti mezeru, vzniklou odchodem Kolovratovým, pevnou normou, která by usnadňovala nepočítati pro budoucnost s individualitami. Nestalo prý se nic nového. Dosavadní normy byly oživeny a jak tomu u kolegiálních útvarů bývá, byl úřední chod vypočítán ne pro přechodné jednotlivosti, ale pro stálou organizaci. Jemu — Kolovratovi —

¹⁾ Vlastnoruční koncept Staatsratspräsidialakten, fasc. III. Folio 740—747. Otiskl in extenso A. Fournier l. c., str. 142—144.

naskytají se podle vývodů Metternichových nyní dvě možnosti. Je státním a konferenčním ministrem a nejstarším sekčním šéfem ve státní radě. Oba úřady může zastávati dále, nebo, chce-li si dopřáti více klidu a odpočinku, může se omeziti na místo aktivního ministra s funkcí ve státní konferenci. V obou případech byl by členem trojice (Dreieinigkeits) a v obou případech mohl by každoročně užítí delší dovolené, aniž by z toho povstala jakákoliv nesnáze pro státní správu. O dosavadní Kolovratově ministerské kanceláři nezmiňuje se Metternich v listě ani slovem. Měla úplně zmizeti ze soustavy nejvyšších správních úřadů.

Což divu, že Kolovrat s tímto řešením nesouhlasil a nasadil nyní se své strany všechny páky, aby získal zpět ztracený vliv. Šlo mu především o jeho ministerskou kancelář, jejíž oprávnění dovozoval, navrátil se spěšně do Vídně, různými rozkazy a kabinetními listy císaře Františka¹⁾. Metternich ještě den před jeho příjezdem do Vídně²⁾ snažil se působiti, jak mohl, na arcivévodu Ludvíka, který ostatně tehdy byl s ním zcela za jedno. Důrazně a sebevědomě mu vyložil, že nepřistojnosti v dosavadní správě pocházejí vesměs z působení hraběte Kolovrata a žádal arcivévodu, aby nedal padnouti posledním organizačním změnám ve státní radě a konferenci. „Nová organizace musí býti bezpodmínečně zachována, Kolovrat musí buď sloužiti neb vystoupiti ze státní služby. Chce-li se podrobiti a sloužiti, musí jeho místo ve státní správě býti přesně vymezeno; zůstane-li ve státní radě, musí fakticky vykonávati správu pouze jedné sekce, neboť má-li státní rada dobře pracovati, nemůže ve smyslu nové instrukce ji jeden člověk vésti celou. Ve státní radě nesmí proto za žádných podmínek existovati ministerská kancelář hraběte Kolovrata. Vždyť vytváří se tím ze státní rady fakticky ministerstvo a nesmí potom kontrolovati ministerstva ostatní. Nechce-li hrabě Kolovrat se věnovati nadále práci ve státní radě, pak se musí omeziti jen na konferenci“. Ku konci odhadoval možnosti Kolovratovy a dospěl k ná-

¹⁾ Originální dopis Kolovratův arciv. Ludvíkovi z 22. listopadu 1836, Staatsratspräsidialakten, fasc. III, folio 754—761. Věc týká se hlavně Kolovratovy ministerské kanceláře ve státní radě, proto se jí blíže nezabýváme.

²⁾ 14. listopadu 1836.

zorům, že v obou případech, ať navrátí se do Vídně bude zde dále jen na dovolené, nebo ať se účastní opět aktivně prací, vždy se musí podrobiti a vybízeli znova arcivévodu Ludvíka, aby se proti němu rozhodně postavil, dbal na pořádek a přiměl Kolovrata, by své žádosti, tužby a své plány, nesouhlasil-li s nynějším stavem, jasně precizoval.¹⁾

Kolovrat ve Vídni ihned se spojil s arcivévodou Ludvíkem a konferoval s ním o svém dalším působení. Byl ochoten vystoupiti ze státní rady a vzdáti se předsednictví své politické sekce, které mu císař František svěřil roku 1826 ihned po jeho povolání do Vídně. Nechtěl se však spokojiti s nabízeným místem v konferencích, které, jak správně vystihl, bylo místem pro invalidu (Invalidenposten). Jeho tužby nesly se k tomu, aby si zachoval svou ministerskou kancelář v témž rozsahu a s touž pravomocí, které si vydobyl za císaře Františka a proto bylo jeho přáním, aby nově organisovanou státní konferenci zbavil předsednictví Metternichova a odkázal k významnosti, kterou měla jako konference ministerská. Arcivévoda Ludvík, odpovídaje Metternichem inspirovaným a koncipovaným připisem na jeho dopis z 22. listopadu nabídl mu, že se mu ponechá, aby směl nahlédnouti do všech spisů státní rady, přednáseti o nich pokud se týkají personálu tohoto úřadu, dále že se mu svěří věci týkající se finanční správy a tajných úvěrových operací a věci policejní jako stálý příděl, a mimo to přiděl z kabinetní kanceláře²⁾.

To vše Kolovratovi nestačilo. Nemohl se tím spokojiti, neboť revise spisů státní rady a vliv na finance bez vlastního úřadu neměnily ničeho na výsostném postavení Metternichovu, Kolovrat by nadále byl pod jeho kontrolou, odkázán do úzkých mezí, bez vlivu a pravomoci, zatím co jeho soupeř by prostě přidělováním agendy mohl jej odstavit; nebyl by již vystupoval jako rovný

¹⁾ Vlastnoruční koncept Metternichův z 13. listopadu 1836. Staatskanzlei, personalia, fasc. XII. Metternich, folio 218.

²⁾ Dopis arcivévody Ludvíka Kolovratovi z 25. listopadu 1836, otištěn A. Fournier, l. c., str. 208—211. Dopis koncipoval Metternich 24. listopadu 1836 vlastnoručně. Koncept je uložen v Staatsratspräsidialakten fasc. III. fol. 764—771.

s Metternichem, nýbrž jako podřízený jeho úředník, jehož práce by byla kontrolována v konferenci, kde Metternich měl možnost a moc ji soustavně mařiti neb měniti podle svých intencí. Hledal proto pomocníky v boji a našel je v řadě císařských princů v arcivévodovi Janovi a Karlovi kteří oba byli zjevnými protivníky Metternicha. Arcivévoda Jan byl Metternichovým nepřitelem ještě z dob napoleonských válek a arcivévoda Karel byl rok před tím, když se nabídl, že jako generalissimus dá do pořádku armádu, Metternichem „erbärmlich“ — jak to zove Kübeck — odmítnut. Než pomoc od nich mohla přijíti, bránil se, lépe řečeno útočil již Kolovrat sám. Odpovídaje arcivévodovi Ludvíkovi na jeho psaní dopisem ze dne 26. listopadu 1836¹⁾, bránil se nařčení, že by to byl on, který žádá pro sebe výlučného postavení; chce sloužiti blahu státu jako dříve, nenáročně. Odchází na šestiměsíční dovolenou, z níž ostatně se po dvou měsících navrátil, domníval se, že nastoupí při návratu na totéž místo, které před dovolenou opustil. Zatím, aniž by byl slyšen, byla státní rada Metternichem pozměněna a Kolovratova uznaná práva v ní se nerespektovala. Byl totiž za doby dovolené svého místa prostě zbaven.

Metternich chtěl to provésti tak, že zřídil novou instituci, státní konferenci, která nevyskytovala se dříve v útvaru rakouské správy. Kolovrat neměl proti ní ničeho, ale upozorňoval, že dosud bylo maximem neměnit a nerušit starých zřízení a vésti vládu v duchu císaře Františka; že není proto s prospěchem, aby právě v nejvyšším centru se měnilo a zřizovaly se posice, kterých dříve nebylo. Publikum má rádo útvary, na něž si zvyklo, v změnách vidí kolísavost, vrtkavost, neb dokonce boj o moc a vliv. Konečně — zde jasně přecházel k útoku — nebyly to zevní formy, kterými se v nejvyšším centru vládlo, nýbrž osoby, které jich užívaly a vzbuzovaly buď důvěru neb nedůvěru. Znova zdůrazňoval, že bývalý panovník mu dal právo, aby projednával věci ze státní rady a vyšší finanční záležitosti přímo s ním bez intervence třetí osoby, která — míní Metternicha — nepatří do státní rady. Ironicky souhlasil s názorem Metternichovým, že postavení

¹⁾ Orig. Staatsratspräsidialakten fasc. III. fol. 774—776.

všech hodnostářů v centru musí být jasně ohraničeno, avšak má to skutečně platit o všech. Byl to jeden z jeho nejpádňějších důvodů, nutil tím arcivévodu Ludvíka, aby se vzpamatoval a uvědomil si význam nového postavení Metternichova, který jako šéf státní konference by se stal právě bez vymezení pravomoci, lépe řečeno s neomezenou mocí, maje vedení ve vnitřních i zahraničních otázkách, suverenním vládcem v monarchii. Nedostí na tom, hrozil Kolovrat opět, že se vzdá svého místa úplně, je-li jeho osoba překážkou a nehodí-li se do nynější kombinace.

Opět přispěchal Metternich arcivévodovi Ludvíkovi na pomoc a inspiroval odpověď neuspokojující Kolovrata, neboť důsledně se v ní nemluvilo o jeho ministerské kanceláři a znovu se mu kladla alternativa: státní ministr, který není sekčním šéfem, nepatří do státní rady a státní ministr, který zastává funkci sekčního šéfa ve státní radě, smí v ní vystupovati pouze tak, jak to dovoluje instrukce.¹⁾ Boj Kolovratův proti Metternichovi rozhodl však arcivévoda Jan, který na žádost Kolovratovu přijel do Vídně a činně zasáhl v jeho prospěch. Nejprve obrátil na svého bratra, arcivévodu Ludvíka, a zdá se, že tak jako Ludvík byl loutkou v rukou Metternichových a jeho straníků, tak zase arcivévoda prováděl úkol svěřený mu Kolovratem. Podařilo se mu přesvědčit Ludvíka, že postavení Metternichovo ve státní konferenci se rovná postavení starých merovejských majordomů, že v nové organizaci se nedbá práv agnátů císařského domu; žádal tudíž, aby předsednictví státní konference mu bylo odňato, a odevzdáno členu panovnického rodu. Pro tento plán získal také arcivévodu Františka Karla a konečně osobně zlomil odpor samého Metternicha.²⁾

Metternich nemaje nyní nikoho za sebou, hrabě Clam byl pomocníkem, jehož vliv nebyl takový, aby mohl jeho pomocí čelit sjednoceným arcivévodům, podrobil se nutnosti. Je až zarážející, že jeho ústup se udal tak rychle a že se vzdal bez přímého boje.

¹⁾ Opis Staatsratspräsidialakten fasc. III. fol. 780—785. Otiskl A. Fournier, l. c. str. 211—214, odpověď je datována v konceptu 29. listopadu, čistopis 30. t. m.

²⁾ Srbík, l. c. II., str. 14 a násl.

Dosud kryl se autoritou arcivévody Ludvíka a když tento přešel do druhého tábora, smířil se Metternich s nastalými poměry a ani se nepokoušel, zachránit pro sebe menší výhody, což patrně by se mu bylo podařilo. Měl pro sebe kabinetní list z 31. října, který byl právoplatný¹⁾ takže mohl naň poukázat, stejně jako Kolovrat se hájil rozkazy dřívějšího císaře. Jediné co Metternich — pokud víme — podnikl, bylo, že se pokusil znovu intervenovati u arcivévody Ludvíka, ovšem nyní bez výsledku. Opět se pokusil podati mu obraz o nynější správě a jejím stavu. Poprvé vzpomíná při tom starého císaře, který skutečně vládl a měl právo říci: „Já chci nebo nechci“; nyní podobné autority není. Z toho vznikají boje, těžší z nich Kolovrat, který — je-li zdrav — chce buditi domněnku, že sám vše rozhoduje, vede a spravuje, čímž škodí neméně než svým periodicky se opakujícím odchodem z úřadu, kdykoliv onemocní. Mezeru vzniklou úmrtím Františka I., to jest vzniklý nedostatek rozhodující vůle, nelze vyplniti jakýmkoliv útvarem. Musí to být opět jedna osoba, která bude rozhodovati, jejíž vůle ostatní musí míti za nezměnitelný rozkaz a touto osobou má být po Metternichově přání arcivévoda Ludvík.

V této situaci, kdy již Metternichova posice byla ztracena, byla volba Ludvíkova předsedou státní konference pro Metternicha nejmenším zlem, ba jediným východiskem. Císař správu fakticky vykonávati nemohl, následník trůnu arcivévoda František Karel podle jemu příslušejícího postavení nesměl a kdyby byl jmenován jiný agnát císařského domu, ať již arcivévoda Karel nebo Jan, vždy by

¹⁾ Wertheimer l. c. str. 45 se domnívá, že kab. list z 31. října nebyl dosud podepsán císařem. Je to mylný názor, jenž vznikl tím, že Wertheimer neměl k dispozici presidiálních spisů státní rady ani personalí státní kanceláře. Kabinetní list byl 31. října podepsán císařem, expedován, téhož dne zvláštním kabinetním listem dán na vědomí hr. Nádasdymu, „damit sie solches den staatsrätlichen Sektionschefs, Staats- und Konferenzräten, dann staatsrätlichen Referenten durch geheimen Umlauf zu ihrer eigenen Wissenschaft und beziehungsweise Darnachachtung mitteilen“. Jiným kabinetním listem z téhož dne dostal tajný rozkaz, aby uvědomil uvedené úředníky, že mají podle nové instrukce ke státní konferenci vyznačené spisy oznamovati císaři. Staatsratspräsidialakten fasc. III. fol. 846—857.

se byl dostal do vlády nový silný a vlivný odpůrce, kdežto Ludvík přeje jen, i když podlehl tentokráte vlivu svého bratra Jana, zdál se Metternichovi ještě nevhodnější a jemu nejpoddanější osobou. Ostatně svědčila pro Ludvíka poslední vůle císaře Františka a konečně nebylo špatným tahem od muže „který ve všem, místo co by události přivolával, když nastaly, hleděl se vykrotiti“¹⁾ a včasným ústupem lancírovati moc tam, kde se mu pro jeho osobu zdála nevhodněji uložena, získáváje si zároveň blahovůli a vděk nového místopanovníka. Že chtěl v konferenci přeje býti nejvýznačnějším členem, je pochopitelno. Hleděl tudíž pro sebe získati referát o personálu státní konference, odvoláváje se k stáří a přednosti svého ministerského titulu a prosil, aby alespoň byla zachována vnitřní forma úřadování v konferencích, jak ji byl dříve navrhl. Stejně bylo by prý dobře, kdyby císař skutečně několikrát do roka předsedal.²⁾

V.

Konečná organisace státní konference.

Konference o organisaci státní konference z 5. prosince 1836. Statut státní konference z 12. prosince 1836. Kompetence hraběte Kolovrata vesměs zachována. Opětný úpadek konferencí. Oživení ve věcech uherských r. 1841; Kübeckovo snažení o oživení státní konference r. 1843. Jednání o instrukci pro státní konferenci a o kancelář státní konference. Návrhy Kübeckovy. Konečná instrukce pro státní konferenci z 21. prosince 1843. Opětné oživení konferencí uherských r. 1844, tajný komitét věcí uherských. Způsob úřadování v uherské konferenci. Zřízení předkonferencí sedmíhradské, haličské a italské. Konec státní konference.

Tak padla sotva sjednaná pouze měsíc stará organisace ve svých zárodcích a nová organisační konference sešla se dne 5. prosince.³⁾ Předsedal arcivévoda Ludvík za přítomnosti arcivévody Františka Karla a členy byli Kolovrat a Metternich. Arci-

¹⁾ Srbík l. c. II., str. 14, podle deníku arcivévody Jana.

²⁾ Staatskanzlei Personalia fasc. 12. Metternich, fol. 250—253.

³⁾ Originální protokol psaný Metternichem. Staatsratspräsidialakten fasc. III. fol. 862—869. Opis CAa čís. 2308/ex 1836.

vévoda Ludvík zahájil ji proslovem, v němž poukázal na nutnost ukončiti nemilý stav, který veřejnost měla za ministerskou krizi a který vládě činil značné nesnáze a žádal, aby se pověstem o rozmíškách a sporech v centru čelilo demonstrovanou jednotou ve vládě. Z té příčiny bylo mu prvním požadavkem, aby státní konference správně fungovala, k čemuž musí jednak odpovídati svému účelu a důkladně pracovati v nejvyšších státních otázkách, jednak také na venek vzbuzovati dojem, odpovídající svému poslání. Pro vnitřní působení měl za dostatečná jednotlivá ustanovení instrukce z 31. října 1836. K druhému bodu podotkl, že má za důležité a vyžaduje si toho doba, aby státní konference se jevila tak, aby nedávala příležitosti k mylným výkladům, že je tato instituce surrogátem, místo aby byla faktickou nejvyšší autoritou ve státě. Navrhoval, aby státní konference byla postavena přímo pod císaře — tedy aby nebyl Metternich předsedou, aby permanentními členy byli vedle arcivévody Františka Karla a Ludvíka, Metternich a Kolovrat, členy dočasnými podle druhu projednávaných záležitostí sekční šéfové státní rady, státní a konferenční radové a presidenti dvorských úřadů. Kolovrata vybídl, aby se definitivně rozhodl a precisoval jasně, jakou úlohu chce v nové organisaci převzít, zda ve státní radě jako přednosta oddělení B (politické) nebo chce-li vystoupiti a omeziti se na konferenci.

První po arcivévodu Ludvíkovi promluvil arcivévoda František Karel, který souhlasil, aby státní konference podléhala přímo císařovi, který formálně měl převzít předsednictví. Císaře zastupovati měl arcivévoda Ludvík, s čímž pochopitelně souhlasil Kolovrat a ať již rád neb nerad i Metternich. Poté bylo na Kolovratovi, aby se jasně vyslovil. Nebylo mu to za těžko. S lehkým srdcem vzdal se funkce přednosta politické sekce ve státní radě, které ostatně již od roku 1830 fakticky nezastával a spokojil se s místem v konferenci, neboť právě jako dřívější úsilí proti jeho ministerské kanceláři ve státní radě se na venek nikterak neprozrazovala, tak i nyní se o této jeho funkci nemluvalo, ovšem nyní za předpokladu, že tato kancelář bude trvati dále. Všeobecně prohlásil, že má za nutné, aby způsob projednávání finančních záležitostí, ležících

mimo obor dvorské komory a jemu svěřených, byl blíže označen. Konference rozřešila otázku snadně. Rozhodne to císař tak, aby Kolovrat si směl k pracím přibírat nejschopnější z třetího finančního odboru státní rady. Tedy vliv jeho byl zde zachován beze změn jako dříve. Potřebné kabinetní psaní mělo se vyhotoviti co nejdříve. Také z této nejdůležitější organizační konference je snadno čerpati poučení, jak se v konferencích věci vyřizovaly. Vše bylo sjednáno již definitivně dříve a konference — pouhá formalita — byla jen k tomu, aby byla veřejnost klamána a zachována důstojnost.

Pro Metternicha znamenaly tyto události naprostou porážku. Jeho smělý plán k získání moci, k povýšení sama sebe za skutečného vládce Rakouska, ztroskotal, a jeho odpůrce Kolovrat se svými přívrženci mohl slaviti dokonalé vítězství a z něho vytěžit pro sebe vše, co odpovídalo jeho přáním. Nic nedokumentuje porážku Metternichovu lépe než fakt, že to byl Kolovrat, který vlastnoručně modifikoval památný kabinetní list z 31. října, dávající tehdy Metternichovi palmu vítězství. A Kolovrat měnil dokonale, stále pečliv a starostliv, aby nikdy již nemohl jeho protivník uplatňovati své samovladařské choutky a opakovati u vhodné příležitosti útoky na jeho postavení.

Potřebné kabinetní listy byly schváleny 12. prosince 1836. Hlavní z nich svědčí arcivévodovi Ludvíkovi. Po nejasném úvodu se v něm nařizuje: 1. Státní konference je pod předsednictvím císařovým; 2. ustanovení permanentních členů bez zření k jinému úřednímu postavení neb důstojenství ponechává si rovněž císař; 3. pro dobu přítomnou jmenuje členy arcivévodu Františka Karla, arcivévodu Ludvíka, kancléře Metternicha a státního a konferenčního ministra hraběte Kolovrata; 4. dočasnými příseďícími v poradách státní konference podle okolnosti a druhu projednávané záležitosti jsou státní a konferenční ministři, pokud nejsou již členy permanentními, sekční šéfové státní rady, státní a konferenční radové a presidenti dvorských úřadů; 5. jednou týdně má protokolista státní konference předkládati výkaz všech došlých spisů, aby mohl císař určit, které záležitosti si přeje projednati za osobní své účasti a předsednictví. Nezáčastní-li se porad, před-

sedá arcivévoda Ludvík a v jeho nepřítomnosti nejstarší státní a konferenční ministr, permanentní člen konference (tedy Metternich); 6. kancelář státní konference, jakož i péče o její personál přísluší rovněž nejstaršímu státnímu a konferenčnímu ministroví z řady stálých členů. Jemu se ukládá, aby vypracoval předpis o organizaci státní konference podle kabinetního listu z 31. října, doplněného předešlými ustanoveními¹⁾. Zároveň jiným kabinetním listem oznámil císař nastalou změnu Kolovratovi rovněž s označením jeho další působnosti v centru vlády. Měly se mu odtud předkládati veškeré spisy ze všech oddělení státní rady, které měl podepisovati a vraceti kanceláři. Kdyby chtěl něco k věci poznamenati, to jest zasáhnouti do jednání, měl to učiniti přímo podáním k císaři neb odevzdati předmět státní konferenci. Také veškeré vypracované návrhy státní rady ještě než nabudou platnosti, mají se mu na příště předkládati ad videndum a mimo to pro jeho ministerskou kancelář svěřují se mu k vyřizování: 1. věci vyšší finanční správy a tajné úvěrové operace, které podle jejich charakteru jsou vyňaty z projednávání ve státní radě; k těmto pracím přidělují se mu sekční šéf a referenti oddělení C (finanční) státní rady a president dvorské komory; 2. věci vyšší policejní, při čemž má dávat Metternichovi na vědomí zprávy o náladě obyvatelstva (Stimmungsberichte) a jiné zprávy, které mají vztah k zahraničním událostem; 3. personalia státní rady a věci z kabinetu. Za to zprošťuje ho císař předsednictví vnitřního oddělení státní rady²⁾.

O instrukci pro státní konferenci, požadované v posledním odstavci kabinetního listu, svědčícím arcivévodovi Ludvíkovi, pracoval Kolovrat. Zdá se, že z vlastního popudu, ne z nařízení a z pochopitelné radosti z dobytého vítězství vpisoval prostě do kabinetního listu z 31. října změny, vzniklé novým stavem po

¹⁾ Schválený a císařem podepsaný koncept z 12. prosince 1836 Staatsratspräsidialakten fasc. III. fol. 871—874, originál ibidem fol. 881—884, viz přílohu č. IV.

²⁾ Ibidem opis, fol. 875—876, orig. koncept fol. 887—889 podobně jako Metternich koncipoval si sám kabinetní list z 31. října, tak zde Kolovrat opravuje a doplňuje si vlastnoručně Gervayův koncept.

organizaci z 12. prosince. V prvním odstavci, kde se poučuje, že státní konference nemá výkonné moci, přičinil, že však jí přísluší upozorňovati císaře na vládní opatření, která pokládá za prospěšná a nutná. V druhém odstavci vypustil úplně pasus o přidělu ze státní rady, kterou považoval opět zcela za svou domenu, nahradiv příslušné místo krátkým ustanovením, že státní konference má zpracovávat spisy, přidělené jí císařem a předkládati mu je k rozhodnutí. Samozřejmě, že vypustil odstavec pátý, který v původní redakci dával předsednictví Metternichovi a nahradil jej ustanovením, že presidium státní konference si ponechává sám císař; v jeho nepřítomnosti předsedá arcivévoda Ludvík a po něm podle pořadí permanentní členové konference. K sedmému bodu navrhuje, aby konference zasedala každou středu a k osmému připomíná, že je nutno, aby se činily výkazy o přidělech permanentním členům. Ostatní paragrafy, jelikož se nehodily k nové organizaci, vypouští úplně.¹⁾ Takto Kolovratem pozměněná instrukce z neznámých příčin nevstoupila v platnost. Snad se o to přičinil Metternich, snad uvázla věc u arcivévody Ludvíka, který vlastně o ni měl se starati. Jisto je jen tolik, že instrukci pro vnitřní úřadování podle příkazu z 12. prosince 1836 obdržela státní konference teprve 2. prosince 1843, tedy téměř za sedm let! Nevím, co by vystižněji a jasněji mohlo ukázati poměry, co by dokonaleji odkrývalo vnitřní neschopnost tehdejších vůdců a co by lépe ukazovalo jejich nevážnost k nejvyšším státním otázkám!

Metternich po ukončení boje, z něhož nevyšel jako vítěz, uznal za vhodné, alespoň v zahraničí a u lidí, kteří neznali událostí, vzbuditi dojem, že vše předvídal a že vše stalo se v jeho intencích a po jeho vůli. Učinil tak dopisem hraběti Ficquelmontovi, vyslanci v Petrohradě, který podle něho měl informovati cara Mikuláše I., na jehož mínění Metternichovi zvláště záleželo, neboť Mikuláš I. při schůzce roku 1835 v Teplicích osobně poznal neschopnost císaře Ferdinanda a pro své spojenectví s Rakouskem měl zájem na tom, aby rakouská vláda byla zvláště v otázkách protirevolučních stálá a pevná. A to mu zaručovala hlavně osob-

¹⁾ M. K. A. čís. 1608/ex 1836, srovnej přílohu č. III.

nost Metternichova.¹⁾ Dopis svým obsahem je nesmírně charakteristický a případný pro osobu Metternichovu, pro jeho způsoby a zvyklosti diplomatické. Skvělá zevní forma a úprava stilistická nemůže v něm zakryti zřejmě nepravdivá tvrzení; vše je vypočítáno jen na osobní zisk pisatele, nedoznává své porážky, vymlouvá se a dokazuje, že nyní teprve zařídil správu centrální podle svých plánů, jak o to usiloval již od svého vstupu do úřadu. Ostentativně dokazuje, že Kolovrat, ačkoli má různé chyby, které široce vykládá, a ač „je neschopen, aby přehlédl otázky, v celé důležitosti, aby je plně pochopil a určoval jejich vývin, aniž by se dal spléstí náhodami, přece jen chce pouze to, co chce on (Metternich). Nikdy prý se ještě nestalo, aby se Kolovrat zdráhal přijati názor Metternichův a nikdy ještě se nerozešli, aniž by se dokonale neshodli“. V dalším popisuje státní konferenci, jak se vyvinula, a byla ustanovena posledními rozkazy a ujišťoval, že její organizací dosáhl plně cíle, k němuž pracoval, nepřestáváje tvrditi, že se uskutečnil jeho plán. „Císař je prý postaven do správného světla (ins richtige Licht gestellt)“ praví poněkud nejasně, „arcivévoda František Karel může si opatřiti vědomost o všech záležitostech, aniž by o nich jako činovník pracoval a arcivévoda Ludvík je přímým zástupcem císařovým. Novou organizací je znovu zřízena dosud scházející souvislost mezi dvorskými úřady, které jsou postaveny před císaře a státní radou, která je oporou trůnu ze zadu. Was während 28 Jahren für mich den Wert eines Traumes hatte“, končí Metternich „nimmt nun endlich leibhafte Gestalt an. Ich darf damit zufrieden sein, und da diese Gestalt nun jene ist, die ich während eines langen Zeitraumes dem Kaiser als die einzig geeignete, im Reiche wohl zu funktionieren, bezeichnete, er ihr seine volle Billigung nicht verweigerte und nur der Tod allein ihn hinderte, sie ins Leben zu rufen, so finde ich im Gesamtbild aller dieser Tatsachen einen verlässlichen Beweis dafür, dass ich mich nicht getäuscht habe.“

Je těžko říci, jak Metternich rozuměl svým slovům. Jisto jest,

¹⁾ Otiskl in extenso Wertheimer l. c., str. 48—54; dopis je z 14. prosince 1836.

že nepřiznával utrpěné porážky, že vykládaje stav definitivně určený, nezmiňoval se o svých aspiracích dřívějších a že chtěl opět sama sebe co nejvíce vyzvednouti. Jistě šlo mu také o to, aby car Mikuláš byl informován, jak po jeho rozumu to vyžadovala situace. Ale stejně je jisto, že reforma o níž referuje, neodpovídala jeho plánům. Konference od svého počátku měly býti nejvyšším úřadem v mocnářství, radou ministrů, která měla za vrchního vedení císařova spravovati celou říši pevně, jednotně a centrálně. Císař František nebyl však přítelem veřejných porad o více členech. Měl zalíbení ve vyřizování takřka tajném, v poradách nejvýše s jedním poradcem. Konference, jak on ji organizoval, byla jeho soukromým nezodpovědným sekretariátem, v němž sám nezasedal, svěřiv vedení nejprve Zichymu a pak Metternichovi. Konference z let 1809—1830 neorganizovaná, s nevyměřenou pravomocí, s neurčitým přídělem, nezapadala nijak do soustavy vyšších centrálních úřadů. Ve své formě nelišila se v ničem od kabinetní kanceláře a skutečně nejpřípadnější název pro ni byl by „zvláštní, speciální departement kabinetní kanceláře.“

Příchodem hraběte Kolovrata do Vídně klesá její význam, poněvadž on strhnul mnoho, ba většinu záležitostí vnitřních a finančních na sebe. Instituce konferencí upadala. Vnější příčiny a její spojení s Metternichem v letech třicátých pozvedly opět její význam. Byl to jednak strach Františkův a Metternichův z revoluce, který zevně působil na vzrůst agendy, jednak snažení Metternichovo, jeho tajné, nevyslovené plány, zmocnití se vlády. Následník trůnu byl neschopný, duševně chorý, žádná autorita nestála Metternichovi v cestě ani se strany příslušníků panujícího rodu nebylo se mu obávati nesnází. Nejschopnějšího a nejobávanějšího soka, arcivévodu Karla, podařilo se mu odstraniti ze správy úplně, když roku 1835 zmařil jeho plán, státi se generálissimem rakouské armády a míti tak podíl na státní správě. Metternich učinil to poukazem, že jmenování tak vyhlášeného vojevůdce vrchním velitelem vojska v dobách jinak pokojných by nesouhlasilo s rakouskou politikou zahraniční a vzbuzovalo by v celé Evropě nedůvěru k jejím mírovým tendencím, hledícím především k udržení statu quo ante. K úplnému provedení svých

samovládnych úmyslů Metternich potřeboval nutně fora v nejvyšší sféře vládní, kde by mohl uplatňovati rozhodujícím způsobem svůj vliv na záležitostech vnitřní a toto místo mu měla poskytnouti státní konference, která by bez protiváhy Kolovratovy ministerské kanceláře skutečně byla nejrozhodnějším a jediným centrálním úřadem v monarchii, vyjímaje ovšem státní radu. Avšak tato podle jeho plánů neměla míti rozhodující moci, respektive její činnost byla zcela omezena nadřazením a vrchním rozhodováním konference. Jeho moc bývala by byla nesmírná. Úplně samostatný ve vedení zahraniční politiky, býval by rozhodoval zcela neomezeně o věcech vnitřních, byl by skutečným pánem a suverénem v monarchii, zevně kryt autoritou státní konference, která mu tak jako dříve Františkovi kabinetní kancelář a útvar ministerských konferencí, měla sloužiti za jeho osobní sekretariát. I kdyby ve státní konferenci byl zůstal Kolovrat, neměl bez jiné opory prážádného vlivu, mohl být přehlasován, neboť souhlasem arcivévodů Ludvíka byl si před zasáhnutím arcivévodů Jana Metternich úplně jist a konečný formální souhlas, podpis císařův, byl za daných okolností vnější náležitostí, která vůbec nepadala na váhu, neboť císař Ferdinand podepsal vše, co se mu předložilo.

Je zbytečno uvažovati, stačily-li síly a vědomosti Metternichovy k postavení, kterého se mnil domoci, ale zdá se, že jeho samovláda nebyla by přinesla ozdravení poměrů. Tak jako tak nedošlo k uskutečnění jeho plánu. Zvítězil Kolovrat a centrální správa v Rakousku ustrnula až do revoluce roku 1848 na normách daných novým řádem. Metternichem proponovaná „Dreieinigkeith“, v níž by on byl zastával úlohu Boha otce se neuskutečnila a na její místo nastupuje dvojice Metternich-Kolovrat, v níž oba členové byli sobě postaveni na roveň. Každý v oboru své působnosti byl neomezeným pánem a vládcem a jsouce nyní více než kdy jindy zapřísáhlými nepřáteli, pracovali každý podle svých sil proti sobě a hledíce vliv svůj na úkor protivníka zesílit, mařili důsledně, nevěcně a malicherně práci jednoho, místo co by spojením sil, společnou prací a souhlasným jednáním se starali o dobro na milost a nemilost jim vydané říše. Metternich měl pro sebe k dispozici státní kancelář, ministerstvo zahraničních věcí a kon-

ferenci, kde měl rozhodující vliv, jelikož arcivévoda Ludvík byl stále na jeho straně a poněvadž měl v ní osobní referát. Kolovrat zase měl svou ministerskou kancelář, která kabinetním listem z 12. prosince 1836 byla vlastně teprve postavena na pevný základ, dostával veškeré spisy státní rady před i po schválení na vědomí, státní radové směli pouze v jeho přítomnosti referovati císaři a mimo to vyřizoval zcela neodvisle věci finanční, policejní a týkající se císařského dvoru a byl permanentním členem státní konference. Ve skutečnosti byl tudíž naprostým pánem státní rady — vždyť měl také referát o jejím úřednictvu — byl pánem státních financí, rozhodoval o úřednictvu a pomocí policie vykonával vliv na veškeré jiné úřady, respectivě jejich zaměstnance. Tím stal se z podřízeného člena konference členem nad míru důležitým a vlivným a jeho samostatné postavení — byť to de facto on, který ze státní rady mohl přidělovati spisy ke konferencím — umožňovalo mu, aby se kdykoliv chtěl vyhnul kontrole státní konference.¹⁾

Oba usurpatorové moci nevládli podle zásad, nýbrž jediné hledíce k osobnímu prospěchu, ne sice zjištěnému, ale tím nebezpečnějším, poněvadž dobré úmysly nikdo jim nemohl upírati. A přece oba byli příčinou rozkladu státu a nemohoucnosti správy. Vystižně je charakterisuje Kübeck, srovnává je se stejnojmennými poly, které se navzájem odpuzují²⁾ a znaje ubohý stav, ptá

²⁰⁾ Srovnej Kübeck, l. c. I., str. 742.

³⁰⁾ Kübeck, l. c. I., str. 846 „...wir zwei, der Fürst Metternich und ich (Kolowrat) meinen es beide redlich und ich habe die grösste Achtung für den Verstand und den Charakter des Fürsten, aber wir können uns nimmermehr verstehen. Der Fürst nimmt immer den Ton der Belehrung gegen mich an, sagt mir, dass 5 und 3 nur 8, 5 mal 3 aber 15 sei, dass zwischen den Wörtchen dann und mal ein grosser Unterschied bestehe, worauf man in der Regierung reflektieren müsse, dass alle Ereignisse im Zusammenhange stehen und daher der Opiumstreit der Chinesen und Engländer nicht ohne Reflex auf unsere Finanzen bleiben können u. s. w. und das sagt er mir, wenn ich ihn frage, ob er einverstanden sei, dass der Nordbahn eine Flügelbahn von Wien nach Pressburg zu bewilligen sei. Dazu die unausstehliche Eitelkeit des Mannes, der in seinem ganzen Leben nie Unrecht hatte, alles voraussagte und voraussieht, was geschah und nicht geschah, kurz mit dem ich nicht gehen kann.“ „Ich (Kübeck)

se sama sebe, může-li to dlouho trvati. Domníval se, že ano, neboť „ačkoliv je vláda omezena (beschränkt) a slabá, někdy zase despotická, je přec jen obecně spravedlivá, šetří a hájí zájmů lidu, je stálá a spolehlivá ve svém zahraničním oboru; je pozorná a dosti silná, aby potlačila anarchistická hnutí. Lidu vede se obecně dobře.“¹⁾

Metternich podle zprávy Kolovratovy domníval se, že arcivévoda Ludvík sám nebude mít účast na konferencích a doufal, že alespoň v nich nebude nikým omezován. Ale Kolovrat a hlavně arcivévoda Jan dosáhli svým vlivem, že z počátku bral Ludvík své předsednictví velmi vážně, nepřenecháváje je Metternichovi a snažil se napodobiti císaře Františka, že nedával ani jednomu ani druhému z obou ministrů dosíci plného vítězství nad protivníkem, omezoval jednoho druhým, necháváje ležeti nevyřízeny věci, o kterých se mu zdálo, že mění pronikavě ustálený řád, neb o jejichž působení byl v nejistotě.²⁾ Metternich, povzbuzován stále hrabětem Clam Martinicem, viděl, že mu uniká kontrola vnitřních záležitostí monarchie, snažil se získati je k projednávání do státní konference, avšak s výsledky pranepatrnými, neboť Kolovrat dovedl posice jednou získané hájiti mnohem důsledněji a pevněji než on. První srážka se udála, když Metternich obdržel k vyjádření v konferenci spis o italských železnicích. Záležitosti železnic osvojil si Kolovrat a Metternich poznamenal ke spisu, který jinak pochválil, že vlastně patří, aby byl projednán ve státní radě. Z toho vyvolal Kolovrat aféru, odvoláváje se k ustanovení, že přiděl má arcivévoda Ludvík, že je tudíž zcela v právu, byl-li mu spis přidělen, aby věc vyřídil ve své kanceláři bez státní rady. Pro tentokrátě podařilo se ještě Metternichovi, aby spis po oddělení aktů konferenčních byl vrácen k doplnění státní radě, ale Kolovrat získal tímto jeho postupem u arcivévody Ludvíka, který se přiklonil na jeho stranu.³⁾ Podobný byl případ, když se projednával

entfernte mich mit der Ueberzeugung, dass gleichnamige Pole sich ewig abstossen.“

¹⁾ Ibidem, str. 778—779.

²⁾ Kübeck, l. c. I., str. 768.

³⁾ Kübeck, l. c. I., str. 750 a 767.

rozpočet na rok 1838. Metternich, vida, že mu zcela uchází možnost kontroly finančního stavu říše, žádal, aby konferenci nebyl předkládán jen suchý rozpočet, nýbrž aby do konference dodal prezident dvorské komory hrabě Eichhoff (muž z tábora Kolovratova) souvislý elaborát o stavu financí vůbec. Snad z neznalosti, snad i zlomyslně nazval Metternich požadovaný elaborát likvidací úřední činnosti Eichhoffovy. Kolovrat byl ovšem proti tomu a po právu jemu příslušejícím dokazoval, že Metternich chce na sebe strhnouti věci, které mu nenáleží a netangují jeho obor, na jejichž vyřizování neměl za bývalého mocnáře žádného vlivu. Více než žádost sama dotklo se Kolovrata označení žádaného elaborátu „dass Eichhoff seine Gestion liquidieren soll“, neboť cítil, že rána vedená na nepohodlného správce dvorské komory, který dosud mu byl nejvydatnější oporou, byla vlastně namířena na něho.¹⁾ V tom se nemýlil; jasně to dokazuje dopis Metternichův hraběti Clamovi,²⁾ v němž dovozuje, že Eichhoff terrorisuje Kolovrata a tudíž jak v zájmu státu tak i v zájmu Kolovrata „man muss den Herrn von Eichhoff hinter der Decke, wo er steht, heraus und vor die Decke ziehen“. Také výsledek tohoto snažení nebyl dokonalý. Metternich prosadil sice ve státní konferenci, že Eichhoffovi se uložilo, aby podal souvislý elaborát o stavu financí a na příště, aby se projednávaly finanční záležitosti s přibráním finanční sekce státní rady v konferencích, ale zato dosáhl Kolovrat, že obě resoluce nebyly ani protokolovány, tak že Kübeck, který byl konferenci přítomen, poznamenává, že Metternich byl oklamán, neboť neuskuteční se ani první ani druhá resoluce.³⁾

1) Kübeck, I. c., str. 784—786.

2) Kynžvart 10. srpna 1837, otisknuto „Aus Metternichs nachgelassenen Papieren, II. Teil, 6. Bd.“ str. 210—212. Archiv Clam Martinicovský C2. „Eichhoff ist ein gefährlicher Mann, denn er hat Verstand und Kenntnisse. Sooft diese Eigenschaften mit grossen Charakterfehlern gepaart sind, werden die Menschen gefährlich“.

3) Srbík, I. c. II., str. 25, Kübeck, I. c. I. 786. In beiden Punkten überlistete er (t. j. Kolovrat) den Fürsten indem er ad a) bemerkte, dass jetzt darüber kein förmlicher Auftrag zu erlassen sei, ... ad b) jede protokollarische Feststellung als unschicklich andeutete für den Erzherzog Ludwig, der als Chef der Konferenz tun werde, worüber man übereinkam.

Ze všeho je patrné, že v konferencích Metternich by byl pro-sazoval své návrhy,¹⁾ avšak jeho protivníci měli dosti sil, aby mařili jich provedení různými způsoby. Vzájemným bojem vyčerpání dospěli jak Kolovrat tak Metternich k názoru, že by bylo nejlépe, kdyby jeden muž se zmocnil vlády. Byl zde arcivévoda Ludvík, ten však — jak píše Metternich hraběti Clamovi — nechce tak učiniti,²⁾ on sám také ne a Kolovrat nemůže, není s to; dokonce i Eichhoff vystupoval v této kombinaci jako pretendent příštího nekorunovaného císaře.³⁾ Než síly byly na obou stranách příliš vyrovnané a tak, ačkoli se jednak Kolovrat znažil získati pro sebe ještě pevněji vládu ve státní radě, jednak Metternich stále a stále jsa k tomu vybízen a napomínán hrabětem Clamem⁴⁾, se zasazoval o zpevnění své moci neutralisováním hraběte Kolo-ohne dazu durch einen schriftlichen Akt gebunden zu werden. Es wird nicht das eine, nicht das andere geschehen.

1) Srovnej: „Aus Metternichs nachgelassenen Papieren“ II. 6., str. 301 (Tagebuch der Fürstin Melanie 1839). „Man verabscheut die Konferenzen, weil man weiss, dass nach einer solchen die Anträge meines Mannes angenommen werden müssen, was dem Gr. Kolowrat missfällt ...“

2) Dopis z Teplic z 3. července 1837 otisknuto ibidem fol. 206.

3) Kübeck I. c. I. 787 z 27. března 1830. Kolowrat: „Nur einer kann regieren, es geht nicht ohne einen Richelieu“. Ich schwieg. Ein Kolowrat — Richelieu! Ein Eichhoff — seine Intelligenz!“ Archiv Clam Martinicovský, C2 dopis Metternichův Clamovi z 23. července 1837 „Also soll ein Mann, welcher nicht Monarch ist, alle Gewalt in sich vereinigen? ... Erzherzog Louis? Er will nicht. Ich? Ebenso! Gr. Kolowrat? Er kann nicht. Der Eichhoff? Dem folgt niemand. Also ein Conseil!“ Dopis z 5. srpna „Dort wo der Ausgangspunkt der Gewalt nicht besteht, muss demselben suppliert werden. Dies kann nur durch einen Ersatzmann oder mehrere geschehen. Die allein mögliche Form wäre die eines Mitregenten“. To však nejde vzhledem k státoprávnímu postavení Uher a Sedmíhradska. Negativní stanovisko arcivév. Ludvíka ku konferenci zachycuje hr. Clam v dopise z 9. srpna 1837 (sign. Er/s). „dass die Conferenz immer ein Gefühl der Unbehaglichkeit in ihm erregt und er also lieber nicht weiter an ihr rühren möchte“.

4) Tagebücher d. Fürstin Melanie, II. 6 sv. str. 226 a násl. Srovnej též Schlitter, I. c. IV., str. 112 Memorandum Metternichovo z ledna 1838 o stavu státní správy u příležitosti jeho naléhání, aby Eichhoff podal rozklad o státních financích.

vrata, veškeré tyto snahy vyzněly na prázdno. Oba protivníci stárlí a smířovali se s nastalými poměry, které, když zemřel Metternichovi dosavadní pomocník, hrabě Clam a když Eichhoff byl pensionován,¹⁾ vyvíjely se klidně a pokojně, avšak vždy víc a více ke zkáze říše.²⁾ Konference vrátila se pomalu do stavu v jakém byla za Františka I., skutečné porady stávaly se pro vzájemnou nepřízeň a nechuť, jakož i napiatý poměr obou rivalů stále řídším zjevem, vše se vyřizovalo písemně, referáty kolovaly mezi členy, kteří přičiňovali napsaná vota a arcivévoda Ludvík rozhodoval tak jako kdysi jeho bratr od psacího stolku.

Nic nepomohlo, že v polovici roku 1841 znova ožili zvláštní konference ve věcech uherských, požadované kdysi 1828 Metternichem a zavedené kabinetním listem z 16. července 1833. Tato konference působila souběžně s konferencí státní. Hrabě Nádasdy, který těmto konferencím předsedal, byl novým kabinetním listem ze dne 13. července 1841 v této funkci potvrzen a členy byli jmenováni státní a konferenční ministr hrabě Cziráky, uherský dvorský kancléř hrabě Majláth, který směl voditi s sebou do porad jednoho zástupce uherské dvorské kanceláře, dále sekční šéf státní rady hrabě Hartig a konečně státní a konferenční radové Purkhart, Pilgram a Somsich. Uvedení byli permanentními členy; pro speciální případy měli se konferencí účastniti státní a konferenční rada Jüstel pro záležitosti církevní a studijní, dvorní rada a referent státní rady Schwarzhuber ve věcech finančních a kamerálních, dále ve věcech vojenských sekční šéf státní rady rytíř Procházka s příslušným referentem sekce D a konečně sedmihradský kancléř hrabě Nopsa³⁾. Ostatně mimo tuto zvláštní konferenci ve věcech uherských a sedmihradských, byly tou dobou

pravidlem také konference za předsednictví palatina. Radily se o propositcích k uherským sněmům a o uherských diaetálních záležitostech a byly pokaždé před zahájením sněmu zvlášť svolávány.¹⁾ Stejně bezvýznamné bylo, že Metternich zřídil koncem roku 1841 jakousi předkonferenci (Vorkonferenz), v níž zasedali Kolovrat, Kübeck a Hartig, rovněž pouhou epizodou zůstaly snahy arcivévody Františka Karla, který z návodu své ženy, agilní arcivévodkyně Žofie, se chtěl zmocniti předsednictví státní konference. Arcivévoda Ludvík, podporován svými bratry Karlem a Janem, kteří uznávali a poddávali se jeho vedení, nedal si vzítí místo, které zaujímal, a zmařil roku 1843 také plány Františka Karla, směřující k posílení státní rady a podřízení alespoň tohoto úřadu jeho výlučné správě.)

Koncem roku 1843 pokusil se dlouholetý člen konferenci baron Kübeck, tehdy president dvorské komory, jejíž správu převzal po Eichhoffovi, znova oživit konference. Šlo mu hlavně o to, aby konference se skutečně konaly, aby to byly porady ústní a ne písemná vota, která cirkulovala, byla podpisována permanentními členy a schvalována arcivévodou Ludvíkem; aniž by o věcech se vedly skutečné porady, aniž by se debatovalo a aniž by mohly přímo se vyměňovati názory. Vlivem svého důležitého postavení i authority, které se obecně těšil v obou táborech, dosáhl, že konečně po sedmi letech byla sdělána pro státní konferenci instrukce. Kolovrat, podávaje v té příčině svůj návrh, vypracovaný po poradách s Kübeckem a sekčním šéfem státní rady hrabětem Hartigem, vycházel z principu největšího zjednodušení a koncentrace vnitřní administrativní a kancelářské práce ve všech úřadech, které tehdy pro císaře zpracovávaly nejvyšší rozhodnutí, totiž státní rada, kabinet a státní konference s přiřazenou konferencí uherskou. Žádal pro manipulaci sjednocenost, k čemuž se mu zdála býti nejvhodnějším místem kabinetní kancelář, která by jediné přidělovala agendu, aniž by při tom musily zaniknout dosavad odděleně vedené protokoly státní konference, to jest aniž

¹⁾ Hr. Clam zemřel 29. ledna 1840, Eichhoff byl dán do výslužby 25. listopadu téhož roku.

²⁾ Krásně charakterisovala stav monarchie ve svém deníku chof Metternichova Melanie r. 1839 „So fällt unsere schöne Monarchie in Trümmer, d. h. sie gerät in Fäulnis, denn es gibt in ihr nur Elemente der Zerstörung, keine der Erhaltung. Gott erbarme sich unser, denn wir sind sehr krank, sehr zu beklagen, sehr unglücklich... I. c. str. 301.

³⁾ CAa čís. 548/ex 1841.

¹⁾ Kab. Akt čís. 887/ex 1839, CAa čís. 451/ex 1839 a čís. 344/ex 1843.

²⁾ Wertheimer I. c., str. 121—124.

by manipulační kancelář státní konference byla zrušena. Analogii tohoto postupu poskytovala státní rada, dostávající přiděl také z kabinetní kanceláře. Práce přípravné měly se nadále díti jednak ve státní radě, jednak v kabinetní kanceláři nebo ve zvláštních výborech, existujících od roku 1841, v nichž se shromažďovali hlavně dočasní členové státní konference, přibrávání případ od případu k předběžnému projednání, respective objasnění neb doplnění spisu. Z toho nutně plynulo nebezpečí, že státní konference ztratí i svou dosavadní vlastní manipulační kancelář, neboť její práci by byla přebrala kabinetní kancelář. Z osobních důvodů, dvorní rada von Gervay byl již od prvopočátku konferencí, od roku 1809, v její kanceláři zaměstnán, navrhoval Kolovrat pro tohoto úředníka jistou výjimku, podle níž by byl zůstal i nadále v kanceláři státní konference ovšem bez personálu. Nebylo dobře možné tak starého a zapracovaného úředníka podříditi kabinetní kanceláři, stejně jako nebylo lze jmenovati ho vedoucím v této kanceláři. Druhou výjimkou měl býti dvorní rada Dušek, který dotud pracoval speciálně o věcech uherských a sedmihradských v uherské konferenci. Měl býti jmenován do státní rady pro týž referát a uherská konference, která dosud málo pracovala a nevykazovala žádaných výsledků, měla býti oživena jmenováním zvláštního protokolisty.¹⁾ Zcela jiný byl názor Metternichův, pokud šlo o uherskou konferenci. Cítil, že její existence — kdyby byla ještě pevněji organisována a dokonce obsazena zvláštním protokolistou, byla by v rozporu se zásadními názory na státní konferenci a proto radil, aby sice nebyla výslovně rušena, ale aby se nechala pomalu odumřít. Činil-li to však k zesílení vlastní státní konference, ucházelo mu, že vedlejší výborové předporady, Comitésitzungen, které ponechával nadále v působnosti, neshodovaly se stejně s výsostným postavením státní konference, tak jak je byl dříve zastával a rušily vlastní její podstatu, která záležela v tom, že se u ní měly ústně projednávatí záležitosti nejvyšší sféry a ne schvalovati neb zavrhovati podvýborem propracovaná vota.

¹⁾ Návrh z 25. října 1843 nebyl schválen CAa čís. ad 1136/ex 1843.

Jednotni byli Kolovrat i Metternich v tom, že zvláštní kancelář státní konference je zbytečností a nahrazovali ji kanceláři kabinetní kanceláře. O zachování kanceláře státní konference přičinil se baron Kübeck, který v rozmluvě s Metternichem 27. října 1843 žádal, aby tato kancelář nebyla rušena a podal své návrhy po tehdejších způsobu písemně konferenci. Dokázal, že žádané sjednocení již jest, že manipulačně má kabinetní kancelář stejně evidenci projednávaných spisů u státní konference, avšak to nevyklučuje, aby vedle ní spisy přidělené konferenci byly ve zvláštní kanceláři vedeny a manipulačně zpracovány. Jako u státní rady, která pro analogii svého postavení stála státní konferenci nejbližší, se vedly zvláštní vlastní protokoly, zvláštní registratura a zvláštní záznamy o přidělech referentům, ačkoliv i ten přiděl vycházel z kabinetní kanceláře, stejně měl za nutné, aby i konference měla svůj vlastní vnitřní manipulační a registraturní úřad a nebyla po této stránce spojena s kabinetní kanceláří, by krátce se nestala radou, a nesplynula s tajným kabinetem neb úplně nezanikla.¹⁾ V dalším navrhoval pevné normy o pracích přípravných v kanceláři, v manipulaci a registraci spisů vzešlých z působnosti státní konference. Vycházel z premise, že bude dlužno předem stanoviti, který spis se vyřídí písemně cirkulací mezi členy, v kterémžto případě odpadá vůbec referent a na jeho místo nastupuje votant, odevzdávající písemné votum, k němuž ostatní členové konference přičinují své poznámky, a které spisy se vyřídí ve skutečné konferenci, t. j. společné ústní poradě. Navrhoval, aby v tomto případě byl stanoven pro každý spis zvláštní referent, určený podle substrátu přicházejícího k projednání. Substráty konferenční mohly býti trojího druhu. Předně císař mohl věc přiděliti konferenci, která opět mohla ji odevzdat jednomu z permanentních členů k předběžnému projednání v přípravném výboru a pak teprv se jí zabývatí a učiniti ji předmětem ústních porad. O takových věcech měl referovati šéf konferenční kanceláře. Za druhé mohly to býti záležitosti projednané již ve státní radě,

¹⁾ „Staatskonferenz, welche durch die Aufhebung des Bureaus... entweder zu einem mit dem geheimen Cabinet verschmolzenen Conseil oder zur Auflösung gebracht würde; ibidem, votum Kübeckovo z 27. října 1843

v kabinetu nebo i konferenčním výboru. Pak měl být referentem při ústní poradě příslušný referent ze státní rady, z kabinetu neb referent výborový. Konečně, kdykoli šlo o spis kabinetní, o němž již podal své dobrozdání některý z ministrů, státních radů neb presidentů dvorských úřadů, mohli tito sami určit si referenta z úředníků jim podřízených a dožádati se přístupu pro něho do konference, nebo mohli svěřiti příslušný referát šéfu konferenční kanceláře. Pravidlem mělo býti, že protokol v konferenci měl redigovati referent.

Po různých redakčních návrzích definitivně upravená instrukce pro státní konferenci byla kabinetním listem ze dne 2. prosince 1843 intimována arcivévodovi Ludvíkovi.¹⁾ Na žádost Kübeckovu, který právem se obával, že po tak dlouhé době konečně publikovaná instrukce by se mohla vykládati v publiku jako zřízení zcela nového úřadu, poukazuje se v úvodu této první a jediné instrukce na známé kabinetní listy z 31. října 1836 a 12. prosince 1836 a rozvádí v § 1—3 jejich ustanovení. Ostatní části určují nový stav a to § 4., v němž se ukládá, aby denní příděl se oznamoval všem permanentním členům, § 5., v němž se určuje, jak mají spisy kolovati a které záznamy k nim musí kancelář připojiti. Paragraf šestý určuje definitivně a sankcionuje dosud pouze zvyklosti dané výbory státní konference, tak zvané „vorläufige Comité-Beratung“. Každý permanentní člen měl vždy pozorně dbáti, nevyžaduje-li věc předběžného jednání. Domníval-li se, že by to bylo s prospěchem, označil to na spise. Předběžná výborová sezení konala se jako vlastní konference a vykonávala vlastně tu práci, kterou se měla obírat konference státní. V ústní poradě, o níž se vedl protokol, projednali členové celou věc a protokoly se předložily vlastní konferenci, kde se o nich jednalo, jako o jiném přírůstku, to jest jednotliví členové nejnižším počínajíc dostali je k vyjádření písemnému. Byl-li protokol jednoznačný, to jest návrh resoluční byl sepsán po docílené naprosté dohodě všech členů předběžného výboru, připojovali permanentní členové svůj podpis s poznámkou „vidi ohne“ neb „mit dem Vorbehalte einer

¹⁾ Orig. Staatsratspräsidialakten fasc. III. fol. 1326—1331, viz příl. č. V.

Erinnerung“, podle vlastního úsudku a připisovali datum, kdy spis vyřídili. Při nestejných návrzích měla se o věci sejíti státní konference v plenu a projednati definitivně ústně spornou záležitost Tato plenární sezení měla se konati každou středu a příslušný referent, určený podle povahy projednávané záležitosti, jak to navrhnul baron Kübeck, přednášel a referoval o spise a předseda konference mu určil, co má zaprotokolovati. Referent byl zároveň protokolistou a jen tehdy, přednášel-li věc sám některý ministr, neb sekční šéf státní rady, nebo president některého dvorského úřadu, mohl po vůli předsedy vykonávati za něho práci protokolistickou, zástupce, vybraný pokaždé z řady podřízeného úřednictva referujícího člena státní konference. Také tyto protokoly cirkulovaly u všech konferenčních členů a u permanentních i tehdy, když se z jakékoli příčiny nemohl jednání zúčastniti. Spisy měly se signovat stejným způsobem jako protokoly výborové a pak bezodkladně předkládati císaři k sankci. Poslední 15. § fixoval dosavadní kancelář státní konference, jejíž vedoucí úředník dostal titul podobně jako vedoucí úředník kabinetní kanceláře „Direktor des Bureau der Slaatskonferenz“. Disciplinární vedení a personálie kanceláře státní konference byly tak jako dříve svěřeny nejstaršímu z permanentních státních a konferenčních ministrů, tedy Metternichovi.

Šest let po striktním rozkazu, po téměř 35letém působení, měla tedy státní konference konečně vlastní instrukci, určující přesně postup prací. Než nebylo jí tím zpomoženo. Rozvrat státní správy nedal se zadržeti kancelářskými instrukcemi, zůstal-li duch správy též jako dříve, zůstala-li neztenčena rivalila obou skutečných mocnářů říše. A i když tito, citíce nedostatky a vady svých vlastních zřízení, se konečně spojili a sešli ku spolupráci, vstal v osobě arcivévody Ludvíka nový zhoubný škůdce nemocné monarchie, který svou netečností a nevšímavostí k vlastním rozkazům v instituci, kterou měl vésti, přispěl k rozkladu centrální správy. Státní konference, měla-li býti regentskou radou, měla-li za neschopného panovníka skutečně vládnouti, měla-li nahraditi rozhodující vůli jedné osoby, musela býti jednotnou, musela býti nejvyšší autoritou, kterou by nebylo lze obejít a musela tak na-

hraditi moc absolutního panovníka. Těmto úkolům nedostála pro vnitřní svou nejednotnost. Měla-li býti dokonalou radou ministrů, museli by v ní býti stále zastoupeni jako permanentní členové zástupcové všech ministerstev, v Rakousku tehdy reprezentovaných dvorskými úřady. Toho nebylo a proto živořila z milosti svých tvůrců, jsouc neschopna vlivu na chod státního aparátu, neschopna působiti k jeho vyrovnalosti a neschopna dáti vládní moci tak příliš potřebné opory a získati zpět dávno ztracenou autoritu. Bylo-li dříve veřejným tajemstvím, že císař František časem byl nástrojem určitých svých rádců, mluvilo-li se ještě před rokem 1809, že osud monarchie závisí od jednotlivých poradců, platilo to nyní v míře stonásobné. Metternich pokusil se sice 1836 zasáhnouti pronikavě, ovšem s postranními úmysly zmocnití se zcela vlády, avšak po naprostém nezdaru svých snah lpěl stejně jako Kolovrat na systému dřívějším. Oběma stalo se principem ničeho neměnití. Tento dřívější systém necharakterisuje nic lépe jako anekdota, která se vyprávěla po smrti Františkově ve Vídni, že když kdosi uklidňoval před hradem shromážděný plačící dav, řka: „Neplačte, vždyť se nic nezmění“, dostal v odpověď: „Právě proto pláčeme“¹⁾. Organizace státní konference byla pravým symbolem desorganizace, praví o státní konferenci Kübeck a o tvůrcích staronového řádu uvádí, že strávili svůj celý život, ochromující organická zřízení, aby zvýšili svou osobní moc. Zestárlí v intrikách a bylo jim za těžko stvořiti řádný organismus. Zvykli tak falši a přetvářce, že sami sebe obelhávají a intrikují proti vlastnímu dílu²⁾.

Tak i neuskutečnil se, ač schválen, námět barona Kübecka, podaný zároveň s novou instrukcí, zříditi patrně ve formě stálého výboru státní konference zvláštní konferenci za předsednictví arcivévody Františka Karla, v níž by permanentně zasedali všichni presidenti dvorských úřadů, tedy všichni ministři. Ještě v prosinci 1843 těší se z něj Kübeck, nazývá nový útvar ministerskou radou, centrálním bodem vlády, avšak již v lednu 1844 resignovaně jej

¹⁾ V. Bibl, I. c. II., str. 12.

²⁾ Kübeck, I. c. I., str. 755.

zove dítětem mrtvě narozeným, poněvadž vůbec nevstoupil v život¹⁾.

Přímým důkazem nejednotnosti a rychlého měnění zásadních názorů v lůnu vlády je oživení konferencí ve věcech uherských a sedmihradských, tedy právě té části státní konference, která při sdělení instrukce z roku 1843 byla považována za méně důležitou a která měla úplně zaniknouti. Než napiatý politický stav v Uhrách vyžádal si, aby se ponechala. V letech 1812-1825 nekonalý se v Uhrách sněmy. V důsledku toho již od roku 1820 zpěchovaly se některé komitáty rozkazům vládním, takže František I. byl donucen roku 1825 zahájití opět pravidelné sněmování, které se stalo místem stálé liberální oposice protivládní. Liberální oposice dosáhla většiny na sněmu, nejprve ve sněmovně dolní, stavovské a pronikala i do tabule magnátské. Malá strana konservativní nebyla s to vésti sama boj o stupňované národnostní a politické požadavky stran liberálních a reformních a vláda stále musela zasahovati. K tomu pomáhala konference ve věcech uherských, avšak činila to způsobem nedostatečným, nechávajíc nejdůležitější spisy po dlouhou dobu — i roky — nevyřízeny. Až konečně — zdá se, že za souhlasu Kolovratova, který si již dříve byl stěžoval do špatného stavu této speciální konference²⁾, dostal Metternich kabinetním listem ze dne 11. listopadu 1844 rozkaz, aby po poradě s hrabětem Kolovratem, sekčním šéfem státní rady hrabětem Hartigem a Kübeckem, podal návrhy k urychlení a přesnému zpracování záležitostí uherských a sedmihradských ve státní radě a hlavně v příslušném konferenčním výboru³⁾. Metternich, vykonávaje rozkaz, poznamenal nejdříve, že tajný uherský komitét je emanací státní konference a tudíž jí podléhá, ale přísluší mu podávati návrhy. Tehdy zasedali v něm permanentně hrabě

¹⁾ Kübeck, I. c. II., str. 11—12, též Wertheimer I. c. str. 124—125 podle deníku hr. Jindřicha Bombellesa, vychovatele pozdějšího císaře Františka Josefa, srovnej Srbík I. c. II., str. 571.

²⁾ ad CAA čís. 1136/ex 1836. Nedatovaný spis, který byl později sem založen, patří patrně do r. 1843.

³⁾ Staatsratspräsidialakten fasc. III. fol. 1389—1392.

Hartig a uherský dvorní kancléř hrabě Majláth¹⁾. Práci uherského komitétu bylo, aby jednal o věcech dodaných mu k posouzení státní konferencí, a aby se staral o uherské záležitosti sněmovní. Zvláštní protokolista měl dostávatí odtud ze státní konference denní příděl a bdíti, aby byl co nejdříve vyřízen²⁾. Tajný komitét záležitostí uherských vznikl nedávno, před několika měsíci, jak o něm píše Metternich na jiném místě³⁾ a dlužno ho rozlišovati od konference ve věcech uherských a sedmihradských, kterou vedl hrabě Nádasdy. Tajný komitét zřídil, poněvadž dosavadní místa, kde se projednávaly uherské věci a to uherská dvorská kancelář, nebyla prý obsazena vhodnými lidmi a uherská konference „trpěla nedostatkem mlčelivosti“, „diesem Grundübel der ungarischen Stellen“. Přece však ji nechtěl zrušiti ani přičleniti státní radě, neboť od doby, kdy do ní byly přibrány síly německé (kabinetním listem ze dne 13. července 1841) osvědčovala se dobře, chráníc svým uherským vnějším charakterem vládu od útoků se strany maďarské⁴⁾. Na návrh Kolovratův, s nímž souhlasili Metternich, arcivévoda Ludvík i František Karel, byl kabinetním listem ze dne 10. listopadu 1845 jmenován dvorní rada Fejes, který pět dní před tím byl ustanoven referentem státní rady⁵⁾, členem konference uhersko-sedmihradské a při tom jiným kabinetním listem téhož data, císař oznamoval jmenování hraběti Nádasdymu a ukládal, aby spisy, které prošly státní radou a projednávaly se v kon-

¹⁾ Hr. František Hartig od 4. listopadu 1840 šéf II. politické sekce státní rady, před tím guvernér Lombardska.

²⁾ Staatsratspräsidialakten fasc. III. fol. 1393—1397.

³⁾ Staatskanzlei, Personalien, fasc. 12, Metternich, fol. 345 de dato 13. listopadu 1844 „Seit einigen Monaten besteht ausser diesem Comité (míni konferenci Nádasdyovu) noch ein geheimes, die ungarischen Wirren beobachtendes und zur Auffassung der Mittel zu deren Abwehr berufenes Comité. Als die letzte Instanz dient die Staatskonferenz“.

⁴⁾ Ibidem, fol. 339—348. Tamtéž memorandum Metternichovo z 3. listopadu 1843 o politickém stavu Uherska a o úlohách vlády, nezabývá se však organizačními otázkami. Fol. 333—338 o tajném komitétu, který vlastně byl částí t. zv. „Zentralinformationskomitee“; srovnej F. Reinöhl, Die österreichischen Informationsbureaus des Vormärz, ihre Akten und Protokolle. Archivalische Zeitschrift III. Folge, V. Bd. 1929, str. 278 a násl.

⁵⁾ Kab. Akt. čís. 2253/ex 1843 z 5. XI. 1843.

ferencích za jeho předsednictví, byly k referátu přikázány tomu referentu, který o nich pracoval ve státní radě. Všechny jiné spisy měl připravití k referátu protokolista konference uherské, předněstí je „cum voto informativo“, zaznamenati na nich smluvené rozhodnutí a zaslati je k podpisu neb k případné opravě členům konference. Byl-li protokolista zaneprázdněn, měl vésti protokoly nejmladší člen konference za asistence jednoho oficiála¹⁾. Dosavad vedl v uherské konferenci protokoly dvorní rada Dušek, který byl od 8. května 1837 druhým protokolistou státní konference. Byl 28. října 1845 povýšen a na jeho místo byl jmenován Ludvík von Rosenfeld a přidělen jako protokolista tomuto oddělení²⁾. Zároveň obdržel rozkaz, aby převzal veškeré nevyřízené spisy uherského oddělení. Měl je předložiti Metternichovi k rozhodnutí, jak se mají vyřídit³⁾. Z konferenčního spisu, v němž o novém nařízení informoval Nádasdy členy konference uherské, seznamujeme se úplně s jejich jmény. Zasedali v nich tehdy státní a konferenční ministři hrabě Nádasdy a Cziráky, sekční šéf státní rady hrabě Hartig, státní a konferenční radové Purkhart, Pilgram a hrabě Somsich, referent státní rady dvorní rada Fejes, protokolista, dvorní rada Rosenfeld a oficiálové Spitko a Szalay⁴⁾.

Rozkaz k vyřízení nedodělků z let dřívějších působil. 28. prosince 1845 podal o této věci hrabě Nádasdy svůj posudek, v němž vykládal do podrobnosti tehdejší kancelářskou praxi v konferenci uherské, takže tento akt nám nahrazuje speciální instrukci pro tento odbor státní konference, instrukci, která ostatně nikdy neexistovala. Příděl byl v kanceláři nejprve zapsán do protokolů a ze spisů byly pořízeny extrakty, které byly „ad videndum“ zaslány členům konference, pokud byli úředníky státní rady, pak jednou týdně za přítomnosti příslušného presidenta dvorského

¹⁾ M. K. A. čís. 1789/ex 1845.

²⁾ CAa čís. 816/1845 Dušek byl 28. října 1845 jmenován druhým místopresidentem u uherské dvorské komory.

³⁾ Spisy, které neměly meritorního rozhodnutí a založené „ad reproducendum vel pausandum“ měl vyřídití Nádasdy. Originály kabinetních listů jsou uloženy CAa čís. 439/ex 1845.

⁴⁾ CAa čís. 1011/ex 1845.

úřadu se o věci jednalo ústně; sjednané návrhy zaznamenal protokolista, hotový konferenční protokol znova vidovali členové státní rady, zasedající v konferenci, pak byl dán císaři k podpisu. Z toho je viděti, že státní konference, to jest Metternich, Kolovrat, arcivévoda Ludvík a František Karel, do jednání vůbec nezasahovali a že tyto konference bylo by lze považovati zcela za interní porady státní rady, kdyby v nich jako přizvaní votanti nevystupovali tak jako ve státní konferenci, presidenti dvorských úřadů.¹⁾ A právě vliv a váhu příbraných presidentů hleděl Nádasdy co nejvíce omeziti. Poukazoval k tomu, že ministři maří zbytečně mnoho času, musí-li býti účastni konferencí i tehdy, jde-li o jejich vlastní referát, k němuž nemají již co přičiniti. Členové státní rady jsou také nuceni ukládati si rezervu před nimi, aby navzájem se nekompromitovali. Vše to že způsobuje jisté nesnáze při jednání, zvláště jde-li o tajné policejní zprávy, které vlastně nikdo nepovoláný nemá zvěděti, o nichž však přece je často třeba, aby se v poradách mluvilo. Žádal tudíž, aby o každé věci se směli nejdříve sami mezi sebou uraditi členové konference ze státní rady a teprve tehdy, nejsou-li ve svých názorech jednotni, aby byli do schůze povoláni ministři.²⁾ Žádosti Nádasdyově vyhověl císař rozhodnutím ze dne 3. ledna 1846 a nařídil, aby v případech, kdy návrhy presidentů dvorských úřadů nebudou schváleny uherskou konferencí a setrvají-li presidenti i potom na svém stanovisku, že mohou se jim předložiti protokoly na vědomí a k podpisu. Podle tohoto předpisu mohl vlastně president dvorského úřadu dověděti se o obsahu protokolu jen tehdy, když jeho návrh nebyl přijat, respektive když byl proti jeho vůli modifikován a i pak jen fakultativně, neboť kdykoliv uznala konference, že nepřijmutí návrhů je kompromitující pro navrhovatele, předložila svůj elaborát přímo císaři — respektive tehdy státní konferenci a vlastní výkonný orgán, který o věci pracoval, nedozvěděl se pak, byl-li jeho návrh přijat a schválen, ani byl-li zamítnut a proč

¹⁾ Věnují-li se zde konferenci uherské, ačkoliv byla výborem státní rady, činím to proto, poněvadž byla zároveň komitétem státní konference podle instrukce z 3. prosince 1843.

²⁾ CAa čís. 6/ex 1846, M. K. A. čís. 2101/ex 1845.

se tak stalo. Nešťastná stilisace „dass . . . denselben das dieselbige Beratungsprotokoll zur Einsicht und Unterschrift mitgeteilt werden könne“ vedla k tomu, že Nádasdy nebyl vůbec nucen předkládati protokoly šéfům dvorských úřadů. Právem si mohli do tohoto rozhodnutí stěžovati, shledávajíc je „verletzend“ pro své osoby. Když pro tajnost průvodního materiálu někdy nemohli býti pozváni do schůze, nemohli proti tomu ničeho namítati, ale byli-li jednou přizváni, pak byli skutečnými členy konferencí a mělo se s nimi jednati jako se členy, kteří mají plná práva. Presidenti dvorských úřadů se nedozvěděli o novém rozkaze, bylť tajný, ale museli viděti, že věc byla ještě před jejich příchodem do konference projednána. Nebyl-li jim pak předložen protokol ani k podpisu, mohli se, jak Metternich se obával, právem domnívati, že konferenční komitét ovládají nekontrolovatelné osobnosti a účele a že novou úpravu nelze srovnati s dosavadními předpisy a zásadami o organickém zřízení státní konference a jejich komitéťů.¹⁾ Proto na návrh Metternichův nařídil císař kabinetním listem ze dne 14. července hraběti Nádasdymu, aby odtud ve všech případech, když šéfové dvorských úřadů neb jich zástupci se zúčastní porad v uherském konferenčním komitétu, dávaly se jim protokoly nejen k podpisu ale i k opravám. Mimo to nařídil Metternichovi, aby společně s hrabětem Kolovratem prozkoumal referát Nádasdyův z 28. prosince 1845.²⁾

Den před odjezdem z Vídně do Čech,³⁾ 19. června 1846, vy-mohl Metternich, aby pro chystaný sedmihradský sněm byla zřízena zvláštní předkonference, zasedající po dobu jeho nepřítomnosti ve Vídni. Spisy měl vyřizovati referent státní rady Fejes. Po vypracování je měl odevzdati po řadě druhému uherskému dvornímu kancléři hraběti Apponyimu, pak Kübeckovi a konečně Nádasdymu, který podle potřeby o nich mohl s uvedenými členy

¹⁾ Referát Metternichův z 11. července 1846 CAa čís. 917/ex 1846.

²⁾ CAa čís. 923/ex 1846. Hr. Nádasdy podal konferenci vyjádření, že se podrobuje novým rozkazům a proto z jednání sešlo.

³⁾ 20. července odejel Metternich přes Kroměříž do Karlových Varů a pak do Kynžvartu, kde byl až do 12. září. Nachgelassene Papiere, VII. str. 151 a násl. podle deníku jeho ženy.

se konferenčně poraditi a přivzati k tomu místopresidenta sedmihradské uherské kanceláře hraběte Josiku. Vyřízené spisy měla expedovati kancelář státní konference.¹⁾ Kübeck se zdráhal přijmouti tuto funkci, odvolávaje se na své nepatrné znalosti sedmihradských záležitostí a nabídl svou spolupráci jen ve věcech kamerálních, což mu císař povolil.²⁾ Tato konference zasedala pak jednajíc o věci shora uvedené až do ukončení zvláštních sedmihradských sněmů.

V důsledku nepokojů v Haliči a okupace krakovského území byl i pro tyto záležitosti dosazen zvláštní konferenční komitét, související úzce s haličským informačním protokolem.³⁾ Byl mu přidělen referent státní rady, svobodný pán František Buol,⁴⁾ kterého zastupoval po čas dovolené rovněž referent státní rady svobodný pán Josef Pipitz,⁵⁾ dvorní rada Filip von Krauss, který dne 6. července 1846 byl jmenován místopresidentem gubernia haličského a na jeho místo přišel rytíř von Krauss, místopresident nejvyššího soudního úřadu. V otázkách, týkajících se vyučování a náboženství zasedal v haličském komitétu státní rada Jüstel, otázky vojenské vypracovával státní rada baron Hietzinger, otázky právní státní rada baron Pilgram a zájmy eráru hájil referent státní rady von Pusswald.⁶⁾

Také pro italské záležitosti se dosazovaly čas od času k pojednání speciálních otázek komitétní předkonferenční výbory. Poslední byl ustanoven ještě v lednu 1848 k posouzení otázky, týkající se mimořádných daní v lombardsko-benátském království,

¹⁾ CAa čís. 968/ex 1846; návrh je z 19. července, resoluce z 23. t. m., tedy po odjezdu Metternichově. M. K. A. čís. 1408/ex 1846.

²⁾ CAa čís. 1063/ex 1846. M. K. A. čís. 1423/ex 1846.

³⁾ Srovnej F. Reinöhl, l. c., str. 275—276.

⁴⁾ byl jmenován 21. října 1842 referentem st. rady, 10. března 1848 stal se státním radou.

⁵⁾ byl zaměstnán od r. 1828 ve státní radě, 29. března 1832 byl jmenován dvorním sekretářem, 24. prosince 1840 stal se referentem státní rady, 10. března 1848 byl jmenován státním radou (později byl guvernérem národní banky). Pracoval hlavně v Kolovratově ministerské kanceláři.

⁶⁾ M. K. A. čís. 1466 ex 1847, kabinetní list Metternichovi z 21. července 1847.

z jejichž výnosu se měly krýti vojenské výdaje, vzniklé z rozmnožení vojska v této zemi. Šéfem tohoto komitétu, v němž zasedal Kübeck a nejvyšší kancléř spojené dvorské kanceláře hrabě Inzaghi, byl státní a konferenční ministr Hartig, a ze státní rady byli referenty státní rada baron Hietzinger a dvorní rada Pipitz.¹⁾

Vylíčeným způsobem úřadovala státní konference až do revoluce roku 1848. V důsledku známých událostí ze dne 13. března opustil Metternich Vídeň, vzdav se před tím svého úřadu, avšak konference, ačkoliv její instituce nesouhlasila s novým řádem, konaly se dále ba i po zrušení státní rady.²⁾ Kabinetním listem ze dne 28. dubna 1848 dostal hrabě Nádasdy rozkaz, aby komitétní porady o otázkách sedmihradských vedl dále, ovšem s vyloučením všech záležitostí uherských, které po zřízení odpovědného ministerstva uherského tomuto podléhaly. Také vyšší personál doznal změny, neboť téhož dne byli pensionováni státní a konferenční ministr hrabě Cziraky, státní rada hrabě Somsich a referent státní rady Kussenits, kteří dotud zasedali v uherské předkonferenci. Definitivně byla zrušena tato konference, nyní pouze sedmihradská, kabinetním listem ze dne 31. srpna 1848³⁾ v důsledku nejvyššího rozhodnutí ze dne 10. července 1848,⁴⁾ kterým byla sankcionována unie Sedmihradska se zemí Uherskou.

Po březnových událostech a po přijetí konstituce bylo patrné, že také státní konference nemá nadále místa v soustavě nových centrálních úřadů. Její zrušení bylo vlastně vysloveno zároveň se zrušením státní rady, neboť kabinetním listem ze dne 28. dubna

¹⁾ M. K. A. čís. 96, 146/ex 1848. Spisy se nezachovaly, údaje mám z protokolu. Také korespondující spis Kab. Akten čís. 142/ex 1848 se nezachoval.

²⁾ 4. dubna 1848 Staatsratspräsidialakten fasc. 3 folio 1443.

³⁾ Hock-Bidermann, l. c. str. 691 udává omylem datum 23. července, avšak ani datum 31. srpna není zcela přesné, neboť je vzato z konceptu, uloženého v aktu Min. Rat čís. 1672/ex 1848, kde je červenou hrudkou poznámka: Dieses Handschreiben ist drei Tage später auszufertigen. Byla tudíž rozhodnutím císařským předkonferencí tehdy již pouze sedmihradská zrušena 31. srpna, ale hr. Nádasdy dostal rozkaz až 3. září 1848, takže do tohoto data mohla ještě oficiálně fungovati.

⁴⁾ C. Z. 2072/ex 1848.

1848 ukládá se Kolovratovi, aby se postaral o přeložení dosavadního ředitele kanceláře státní konference, dvorního rady Czillicha, do statutu kabinetní kanceláře¹⁾ a 1. května 1848 se ustanovuje, že konferenční kancelář se nemá nadále uváděti v novém státním schematismu.²⁾

Avšak státní konference, jejíž uhersko-sedmihradské oddělení fungovalo do 3. září 1848, de facto vykonávala své práce až do konce listopadu 1848. Ovšem většinu prací převzala zatím vzniklá ministerstva, nevystupuje v ní ani arcivévoda Ludvík ani hrabě Kolovrat, nýbrž pouze arcivévoda František Karel, který podepisuje a schvaluje návrhy a předkládá je císaři. Lze říci, že 30. listopadu 1848 se končí definitivně čtyřicetiletá doba její působnosti³⁾, kdy podle protokolů se odevzdaly poslední spisy císaři⁴⁾. Státní konference začala své působení jako soukromá kancelář hraběte Zichyho v působnosti oddělení kabinetní kanceláře a tak také končí. Poslední spisy od doby zřízení odpovědných ministerstev, která postupně přebírají její agendu, povahově patří opět do skupiny spisů kabinetních. Nejlépe je patrné, u oddělení „Separat-akten“, které časově sahá až do roku 1849. Spisy od čísla CAs 180 vyřizují se po 30. listopadu a spisy CAs 182 a 183 ex 1848 datované 3. prosince 1848 nesou již podpis nového mocnáře, císaře Františka Josefa I.⁵⁾

1) Staatsratspräsidialakten, fasc. 3, folio 1433.

2) M. K. A. ad 1095/ex 1848.

3) Poslední č. j. vyřízené před 30. listopadem je v řadě CAa čís. 949/ex 1848; konferenční resoluce je 28. listopadu 1848. Spis byl odevzdán 28. ledna 1849 kanceláři ministerské rady. K datu 30. listopadu ukazuje také spis Min. Rat čís. 2758 z 1. prosince 1848, kterým dvorní rada Csillich „nachdem durch die Veränderung der Verhältnisse die Dienstleistung aufgehört“ dostal za své služby rytířský kříž řádu Sv. Štěpána.

4) CAa čís. 900, 902, 910, 911, 924, 926, 933, 934, 943, 945/ex 1848.

5) CAs čís. 182/ex 1848 je žádost dvorního faráře opata Feigerleho o milost pro defraudanta Josefa Rutha. Arciv. František Karel, 1. prosince 1848 ji doporučil a císař František Josef ji 3. prosince v Olomouci schválil. CAs čís. 183/ex 1848 týká se zaplacení výloh shora jmenovaného dvorního faráře ze soukromé pokladny císařovy. Návrh je z 30. listopadu, doporučení z 1. prosince a resoluce z 3. prosince 1848. Dva spisy z r. 1849 jsou koncepty dvorního rady Csillicha, posledního ředitele kanceláře státní

VI.

Personál a umístění státní konference.

Kdyby se měly psáti dějiny všech úředníků, kteří pracovali v období 1809—1848 ve státní konferenci, znamenalo by to napsati biografie všech zástupců nejvyšší správy v Rakousku v uvedeném období. Z povahy úřadu státní konference plyne, že v ní byli úředně zaměstnáni téměř všichni presidenti dvorských úřadů, tedy všichni ministři předbřeznového Rakouska, jejich přímí zástupci, valná většina úředníků státní rady, úředníci kabinetní kanceláře, nejvyšší hodnostáři vojenské správy a zástupcové všech provincií tehdejší monarchie. Omezují se tudíž na vylíčení kancelářského personálu státní konference, nevšímaje si v této souvislosti ani přednostů státní konference, hraběte Karla Zichyho, knížete Františka Jiřího Metternicha, státního kancléře knížete Metternicha, arcivévody Ludvíka a Františka Karla a hraběte Kolovrata, jejičtož co bylo důležité poznamenati o nich se zřetelem k státní konferenci, pověděl jsem již na místě jiném u příležitosti vylíčení dějin státní konference, a zabývati se zevrubněji těmito osobami, by překročovalo daleko hranice této práce.

Jak neorganicky vznikl úřad státní konference, tak také neorganicky vznikl její personál. Prvním jejím úředníkem, možno-li tak říci, byl Josef Lissl, bývalý c. k. skutečný dvorní koncipista u dvorské komory, který byl hraběti Zichymu přidělen 4. září 1808 ke službě a pracoval pro Zichyho, když byl armádním ministrem od začátku konferencí¹⁾. Jeho přidělení stalo se ad personam; byl i nadále úředníkem dvorské komory a v schematis-

konferencí. CAs čís. 1/ex 1849 je žádost, aby ministr financí vyplatil splátku na zaplacení dluhů bývalého vyslance ve Florenci hr. Reviczského; protokolem z 16. srpna 1847 povolila státní konference, že jeho dluhy do výše 300.000 zl. se zaplatí ze státních peněz. Měl to prováděti Csillich, ale „bei der mitterlweile erfolgten Auflösung der Staatskonferenz“ nemůže tak učiniti, a odevzdává proto příslušné spisy ministerstvu financí. Spis CAs. čís. 2/ex 1849 týká se remunerace sluhů Ferdinanda Kotziana a Michala Wollera. Oba spisy napsal sám Csillich dne 20. ledna 1849, koncept není nikým parafován, originály podepsal rovněž Csillich sám.

1) Staatsratsakt čís. 3395/ex 1808.

mech je zaznamenán ve statu tohoto úřadu. Roku 1810 byl jmenován oficiálem státní a konferenční rady v hodnosti vládního a guberniálního sekretáře. Byl přikázán přímo konferencím a zůstal v tomto úřadě až do konce roku 1815, kdy byl jmenován koncipistou státní rady v hodnosti skutečného dvorního sekretáře¹⁾. V kanceláři ministerské konference staral se o registraturu, pomahal dělati excerpty z referátů a vypomahal při redakci resolucí²⁾. Mimo to přikázal mu Zichy péči o kancelářské potřeby, které přidělovala kancelář státní rady³⁾. S jeho úhledným písmem, poněkud kudrlinkami vyzdobeným, shledáváme se při čtení spisů konferenčních obzvláště v letech 1811—1814; zdá se, že pak již jen vypomahal a pracoval více ve státní radě. Jeho další kariéra není zajímavá.

Nejdéle působil u konference rytíř Šebastián Josef Gervay, který se stal jako kancelářský úředník jejím členem rohu 1809 a působil při ní až do své smrti roku 1846 a po Metternichovi byl nejtálejším členem této instituce. Jako Lissl přišel i on z úřadu dvorské komory, kde byl c. k. dvorním koncipistou a také jeho přidělení bylo osobní, to jest, zůstával i nadále ve statu uvedeného úřadu. Dne 7. srpna 1809 byl po prvé, ještě zatímně přidělen konferenci⁴⁾ a jeho prací bylo vésti záznamy o přínosu a expedicích, extrahovati podání, pomahati při stilisaci resolučních návrhů, ověřovati a kollationovati expedice. Na rozdíl od Lissla nebyl jmenován úředníkem státní rady a poněvadž mu z toho vznikalo nebezpečí, že v úřadě, kam systematicky patřil, tedy ve dvorské komoře, ztratí svého pořadí, navrhl ho Zichy k jmenování oficiálem státní rady⁵⁾. Císař neschválil však těchto návrhů, takže Gervay zůstal až do roku 1825 úředníkem dvorské komory. Měl však tu výhodu, že ačkoliv při ní služeb nekonal, byl stále automaticky povyšován až do hodnosti dvorního rady.

¹⁾ CAa čís. 40/ex 1814; návrh Zichyho na povýšení Lissla u příležitosti reorganizace.

²⁾ CAa čís. 200/ex 1813.

³⁾ CAa čís. 6/ex 1814.

⁴⁾ M. K. A. čís. 2190/ex 1843.

⁵⁾ CAa čís. 200/ex 1813.

Od r. 1816 byl jediným úředníkem státní konference a vykonával sám veškeré vyšší práce kancelářské. Když převzal Metternich po smrti Zichyho správu konferencí, byl Gervay jmenován kabinetním listem z 29. září 1826 protokolistou ministerské konference¹⁾. Metternich, který si ho byl oblíbil, navrhoval, aby Gervay byl vyřazen ze statu dvorské komory, poukazuje při tom, že dvorská komora ztrácí jeho permanentním přidělením k jinému úřadu jedno systemisované místo. Chtěl, aby Gervay jako „Protokollführer der Staatskonferenz“ byl přidělen k personálu státní rady a figuroval v schematismu s uvedeným označením po řadě státních a konferenčních ministrů²⁾. Císař schválil návrhy Metternichovy, které podporoval také Kolovrat a Gervay byl ze statu dvorské komory propuštěn a obdržel jako protokolista ministerské konference vyšší bytový příplatek a to ročně 800 zlatých³⁾. V době úpadku konferencí byl na čas přidělen generálu jezdeckta, hraběti Frimontovi, který spravoval dvorskou vojenskou komisi, avšak jakmile roku 1830 konference se obnovily, vrátil se zpět. Ostatně i v době nového přidělení zastával také úřad v konferenci a dvojí práce nečinila mu zajisté obtíž, neboť roku 1829 měl v konferenci k vyřízení za celý rok pouze 30 spisů⁴⁾. Při reorganizaci z roku 1836 byl ponechán na dosavadním místě a pro všeobecně uznané vlohly a pracovitost povolil mu císař ročně 1000 zlatých jako zvláštní přídavek k platu⁵⁾. Nová reorganizace koncem roku 1843 přinesla mu titul, charakter a plat státního a konferenčního rady a titul ředitele kanceláře státní konference. Jeho plat byl 8000 zlatých ročně a 1000 zlatých příbytečného⁶⁾. Než z povýšení netěšil se dlouho. Zemřel dva roky nato, dne 29. července 1846 v Karlových Varech, kam se byl odebral k léčení staré žaludeční nemoci.

¹⁾ CAa čís. 347/ex 1826.

²⁾ CAa čís. 68/ex 1827. Alternativní návrh byl, aby byl zařazen mezi úřednictvo státní rady. Císař schválil původní návrh na doporučení Kolovratovo (M. K. A. čís. 664/ex 1827) 5. března 1827.

³⁾ CAa čís. 76/ex 1827.

⁴⁾ CAa čís. 24/ex 1829.

⁵⁾ CAa čís. 2301/ex 1836.

⁶⁾ CAa čís. 1282, 1284, 1311/ex 1843.

Po pětadvacet let byl Gervay úředníkem státní konference. Nesčetné stopy jeho působení shledáváme ve spisové zůstalosti. Od roku 1826 jsou protokoly velkou většinou psány jeho rukou a jeho ztráta dotkla se nemile zvláště Metternicha, poněvadž byl mužem z jeho tábora, neboť byl proti Kolovratovi. Postavení měl velmi důležité, vždyť nejtajnější spisy procházely jeho rukama, v pohnutém roce 1836, kdy vyvrcholil boj Metternichův proti Kolovratovi, opisoval Gervay Metternichovy listy pro arcivévodu Ludvíka a požíval kopie listů Kolovratových, byl krátce řečeno osobním sekretářem Metternicha. Jak byl mu oddán dokazuje, že ještě krátce před smrtí, nemoha psát, diktoval pro něho dopis. Jak byl pečliv o službu je viděti ze starostí, kterou měl, když nastupoval dovolenou, z níž se již nevrátil. Určil svého zástupce, vyhledal ho sám a přesně vypočítával jeho vlastnosti, které zaručovaly, že úřad za jeho vedení bude v dobrých rukou.¹⁾ Jeho nesmírnou a neúnavnou pracovitost dokazuje fakt, že ač měl nárok na dovolenou, přece po 19 let ani jednou o ni nežádal, až teprve na příkaz lékaře odjel se léčiti a tu odjížděje, postaral se nejdříve o spolehlivého zástupce.²⁾ Žena Metternichova, kněžna Melanie, zaznamenávajíc zprávu o jeho smrti, píše o něm laskavě, že stát ztrácí v něm výborného a spravedlivého úředníka, císař věrného a neúnavného sluhu a Metternich oddaného přítele, který byl ochoten pro něho přinést největší oběti.³⁾

Nástupcem Gervayovým stal se dvorní rada uherské kanceláře Karel von Czillich, který byl jmenován dne 27. března 1847, když již před tím od června 1846 fakticky za nemocného Gervaye byl převzal správu konferenční kanceláře. Vedl ji až do jejího konce, byv před tím kabinetním listem ze dne 28. dubna 1848 po zrušení státní rady s titulem dvorního rady přidělen kabinetní kanceláři.⁴⁾

Velký vzrůst agendy v letech 1813 až 1814 vyžádal si znač-

¹⁾ CAa čís. 850/ex 1846.

²⁾ CAa čís. 24/ex 1828.

³⁾ Tagebuch, I. c. 7 sv., str. 155.

⁴⁾ M. K. A. čís. 1224, 1602/ex 1846, CAa čís. 850/ex 1846, CAa čís. 293/ex 1847. M. K. A. čís. 1095/ex 1848.

ného rozmnožení personálu, neboť Lissl i Gervay nepostačovali již koncem roku 1810. Hrabě Zichy vypomáhal si tím, že agendu obstarávali různí úředníci zvláště z dvorské komory, aniž by byli trvale přiděleni konferenci. Ostatně nevedly se ještě tehdy přesné protokoly, práce manipulační byla poměrně snadná a mnohé věci dával obstarávat svými vlastními sluhy. Z vyšších úředníků byl mu teprve 19. listopadu 1813 přidělen Karel rytíř Lederer,¹⁾ který byl jmenován státním a konferenčním radou s platem 8000 zlatých. V konferenci zastával místo referenta a ředitele kanceláře.

Z úřednictva nižšího pracoval od roku 1812 v konferenci Antonín Schwarzhuber, dvorní koncipista u dvorské komory a koncipisté spojené dvorské kanceláře rytíř Antonín Münch-Bellinghausen a Karel Hoffinger, který byl dekretem ze dne 24. ledna 1814 přidělen konferenci, ačkoli již před tím tři roky při ní působil. Dne 2. srpna 1814 byl povýšen na oficiála státní rady a v důsledku toho zproštěn služby u konference. Při reorganisaci státní rady byl přikázán finanční sekci hraběte Zichyho, který podle výslovného svolení císařova i nadále jako jiné úředníky svého oboru používal ho k pracím konferenčním.²⁾ Přejížděně byli u konference též zaměstnáni dvorní akcesista dvorské komory Karel Gabriel von Gabriely (od srpna 1813) a Ignác Gutjahr z úřadu Grundsteuer-Regulierungs-Hofkommission (od ledna 1814). Jelikož nově organizovaná konference nepotřebovala mnoho sil a poněvadž jí byli k dispozici úředníci státní rady, byli oba jmenovaní rozhodnutím ze dne 5. listopadu 1814 propuštěni a obdrželi za své služby zvláštní remuneraci 20 zlatých měsíčně.³⁾ Konečně od srpna 1814 do prosince téhož roku byl zaměstnán v konferenci Ignác rytíř Buschmann, dvorní koncipista spojené dvorské kanceláře.⁴⁾ Pro práce

¹⁾ CAa čís. 87/ex 1813.

²⁾ CAa čís. 200/ex 1813; 9, 45/ex 1814; 31/ex 1815. CAa čís. 49/ex 1814; resoluce císařova bez data z konce r. 1814: „Und werden Sie sich insoweit Sie zur Bearbeitung der noch übrigen Konferenzstücke eine Hilfe bedürfen, sich mit dem Personale des Staatsrats behelfen...“

³⁾ CAa čís. 16, 20, 70/ex 1814.

⁴⁾ CAa čís. 41, 70/ex 1814.

písařské byl dne 9. ledna 1814 povolán do konferenční kanceláře dosavadní akcessista spojené dvorské kanceláře, Leopold Philipp, který odešel po reorganizaci konference koncem roku 1814.¹⁾

Koncem let dvacátých byl v konferenci zaměstnán pro práce o uherských spisech dvorní sekretář uherské kanceláře Josef von Galy. Přidělen byl patrně roku 1828, kdy Metternich žádal, aby uherské věci se projednávaly v konferenci. Dne 24. května 1830 byl jmenován oficiálem státní rady a na jeho místo v konferenci nastoupil Josef von Remek házy, bezplatný dvorní sekretář uherské kanceláře. Na žádost uherského kancléře hraběte Reviczkyho byl jmenován placeným dvorským tajemníkem u jmenovaného úřadu a na jeho místo v ministerské konferenci se dostal 24. listopadu 1831 oficiál státní rady Pavel von Kiss.²⁾ V konferenci měl funkci druhého protokolisty a při reorganizaci roku 1836 byl jmenován dvorním radou s platem 3.000 zlatých a příbytečným 400 zlatých ročně. Z konferenční kanceláře vystoupil 30. května 1837.³⁾ Byl povýšen na místo guvernéra ve Rjece (Fiume). Na jeho místo v konferenci byl povolán 8. května 1837 presidiální sekretář uherské dvorské kanceláře František von Dušek (Duschek), který jako druhý protokolista státní konference obdržel ihned hodnost vládního rady a plat 3.000 zlatých a příbytečné 400 zlatých ročně. Na návrh konference byl 28. června 1840 povýšen na dvorního radu s platem dohromady 4.800 zlatých ročně. Dne 2. prosince 1843 byl povolán jako referent do státní rady a odešel jako druhý prezident uherské komory do Pešti.⁴⁾ Na jeho místo dosadil císař sekretáře dvorské komory Ludvíka svobodného pána Rosenfelda,⁵⁾ kterého sprostil služby u jmenovaného úřadu a přidělil Gervayovi. 28. října 1845 stal

¹⁾ CAa čís. 5/ex 1814.

²⁾ CAa čís. 2065, 2091/ex 1831. M. K. A. čís. 127/ex 1830. M. K. A. čís. 1057, 1617, 2065, 2759/ex 1831.

³⁾ CAa čís. 2301/ex 1836; 857, 923/ex 1837.

⁴⁾ CAa čís. 961/ex 1837; 942, 971, 1045/ex 1840.

⁵⁾ Srovnej o něm E. v. Friedenfels, Josef Bedeus von Scharberg ... Wien, 1876, I. sv. str. 290 a násl.

se dvorním radou s obvyklým platem a sloužil u konference až do jejího konce.¹⁾ Byl zaměstnán jako protokolista u uherského oddělení konference.

Mimo úředníky státní rady vystupuje v konferenci za doby Zichyho ještě jako úředník kancelářský dvorní sekretář sedmihradské kanceláře, svobodný pán Jan Somlyay. V roce 1828 zatímně nejspíše pro nedostatek práce z kanceláře konferenční byl odvolán, avšak vrátil se tam, aby zastupoval nemocného Gervaye.²⁾ Jak dlouho u konference byl, nelze zjistit. Roku 1833 vystupuje v ní patrně na jeho místě dvorní koncipista uherské dvorské kanceláře Josef von Willecz, který se zúčastnil prací až do května roku 1836, kdy mizí ze subalterního úřednictva při konferenci a nastupuje jako oficiál ve státní radě.³⁾ Jelikož byl často nemocen, vyžádal si Metternich koncipistu uherské dvorské kanceláře Ladislava Tibóltta von Kocsba, který byl kabinetním listem ze dne 18. srpna 1835 konferenci dočasně přidělen. Při reorganizaci roku 1836 byl 25. prosince tohoto roku jmenován oficiálem státní konference, kteréžto místo shodovalo se s postavením oficiála státní rady v pořadí skutečného guberniálního neb vládního tajemníka s platem 1.400 zlatých a příbytečným 300 zlatých ročně.⁴⁾ V téže hodnosti byl přesazen 7. dubna 1843 do kabinetní kanceláře a na uprázdněné místo konferenčního oficiála byl jmenován dosavadní dvorní koncipista uherské dvorské kanceláře Baltazar Spitko.⁵⁾ Dostával plat jako jeho předchůdce a byl 19. dubna 1847 s připomenutím, že jeho služební místo se nemění, jmenován dvorním sekretářem s platem 2.000 zlatých ročně a příbytečným 420 zlatých.⁶⁾ Poněvadž začátkem roku 1843 se velmi rozmnožily spisy uherské, takže Vodák a Spitko nepostačovali, vyžádal si Metternich honorárního dvorního koncipistu uherské dvorské kanceláře Augustina Szalaye,

¹⁾ CAa čís. 1282, 1291/ex 1845.

²⁾ CAa čís. 24/ex 1828.

³⁾ CAa čís. 1298/ex 1833; 1657/ex 1835; čís. 919/ex 1836.

⁴⁾ CAa čís. 2301/ex 1836.

⁵⁾ CAa čís. 284, 302, 335/ex 1843.

⁶⁾ CAa čís. 362, 610/ex 1843; čís. 338, 363/ex 1847.

který mu byl přidělen 20. dubna 1843. Dne 26. prosince tohoto roku byl jmenován placeným dvorním koncipistou a zůstal nadále ve statu uherské dvorské komory, kde byl v dubnu 1847 povýšen na dvorního sekretáře.¹⁾ V uherském oddělení státní konference sloužil až do jejího rozpuštění dne 3. září 1848. Těmuž oddělení byl jako protokolista 10. listopadu 1845 přidělen referent státní rady, dvorní rada Antonín Fejes, jehož po čas dovolené zastupoval dvorní rada a referent státní rady Tadeáš von Kussenyts.²⁾

Neobyčejný vzrůst agendy státní konference přibráním věcí týkajících se revoluce ve Francii a v Polsku vyžádal si rozmnožení kancelářského personálu. Po společné úradě s hrabětem Kolovratem vyžádal si proto Metternich registranta spojené dvorské kanceláře, Jana Josefa Říhu (Rziha), který tou dobou vypomáhal v kanceláři státní rady. Konferenci byl přidělen 17. května 1831 s výslovným ustanovením, aby se vrátil na své dosavadní místo, jakmile to poměry dovolí. Po čas přidělení dostával remuneraci 100 zlatých, že měl více práce.³⁾ Říha, osvědčiv se dobře v konferenci, byl jmenován 27. září 1832 registrantem státní rady a poněvadž musel zde ihned nastoupiti a práci v kanceláři konference mohl se věnovati jen v hodinách pouředních, hledal Metternich za něho náhradu. Volba padla na Augustina Vodáka (Wodak), který dosavad byl registratorem dvorské komory. Hrabě Kolovrat vyžádal si nejprve zprávu o Vodákových schopnostech a „moralitě“. Hrabě Klebelsberg, tehdejší president dvorské komory, dal mu vysvědčení nejlepší, neboť byl neobyčejně pilný, vzorně pořádný, ovládal dokonale úkoly registraturního úředníka a neméně dokonale znal latinsky. Mimo to, píše, je bezúhonné morality a naprosto mlčenlivý, tak že se mu mohou svěřiti i nejdůvěrnější spisy, projednávané v ministerské konferenci.⁴⁾ Byl

¹⁾ CAa čís. 335/ex 1843. K aktu jsou přiloženy policejní recherche o jeho způsobilosti. CAa čís. 1343/ex 1843; čís. 333, 363/ex 1847 Kab. Akten čís. 370/ex 1847.

²⁾ CAa čís. 1789/ex 1845.

³⁾ CAa čís. 592, 2274/ex 1831. M. K. A. čís. 820/ex 1831.

⁴⁾ M. K. A. čís. 2604, 2809/ex 1832.

tudíž přijat a 15. prosince 1832 nastoupil službu v konferenční kanceláři. Dostával za svou práci mimo obvyklý plat dvakrát ročně remuneraci po 100 slatých. Dekretem ze dne 5. dubna 1835 byl jmenován jako jeho předchůdce Říha registrantem státní rady, avšak s výslovným ustanovením, že jeho místo zůstává i nadále v konferenci a zároveň byl vymazán ze statu dvorské komory. Nový jeho plat byl 1000 zlatých ročně a 200 zlatých příbytečného. Pravidelně dvakrát za rok dostával z milosti remunerace po 150 zlatých a po roce 1843 zlatých 200.¹⁾ U konference sloužil až do jejího rozpuštění.

Od roku 1838 vypomáhal Vodákovi v pracích písařských diurnista Jan Rathschmid. Když tento roku 1846 odešel, byl mu přidělen Karel Weiser, zaměstnaný dosud v presidiální kanceláři spojené dvorské kanceláře.²⁾

Konečně zbývá alespoň se zmíniti o sluzích, zaměstnaných u státní konference. Z počátku doručovali osobní sluhové Zichyho, až 18. ledna 1811 byl mu pro tyto práce přidělen „Hausknecht“ František Münnich, který roku 1814 se stal vrátným c. k. apelačního soudu. Na jeho místo přišel Jan Dümler, zaměstnaný již před tím u konference.³⁾ Zdá se, že v letech pozdějších Zichy podle rozkazu císařova používal ke konferencím sluhů ze státní rady. Zase až roku 1822 setkáváme se opět s pevně ustanovenými silami pouze pro konferenci. Jsou to sluhové dvorské komory Kašpar Rieger a Václav Kostka. První byl sluhou (Kanzleibote) a dostával kromě platu dvakrát ročně po 50 zlatých remunerace a druhý byl podomkem (Hausknecht). Dostával ročně 80 zlatých remunerace.⁴⁾ Roku 1827 byl Kostka jmenován sluhou státní rady a když Rieger 1830 onemocněl, že nemohl dále sloužiti, stal se Kostka prvním sluhou a na jeho místo přišel začátkem

¹⁾ M. K. A. čís. 498/ex 1835, CAa čís. 2332/ex 1835, CAa 313, 332/ex 1843, CAs 333, 336/ex 1846, CAs 219, 223/ex 1847.

²⁾ CAa čís. 1883/ex 1838, 458/ex 1841, 83/ex 1842, CAs čís. 26/ex 1845, CAs čís. 131/1846.

³⁾ CAa čís. 25/ex 1811; čís. 34, 44/ex 1814.

⁴⁾ CAa čís. 240/ex 1822; čís. 4, 10, 335, 345/ex 1824; čís. 31/ex 1825; čís. 59, 363/ex 1826 atd.

roku 1831 Leopold Vielgelb z dvorské komory. Také Vielgelb roku 1833 těžce onemocněv, byl přeložen zpět ku dvorské komoře, která za něho postoupila konferenci sluhu Jana Nepomuka Feigla, který po smrti Kostkově se stal sluhou státní rady.¹⁾ Ke konferenci byl pak přidělen výpomocný sluha Ferdinand Kotzian, kterému od roku 1841 pomahal sluha Michael Woller. Po smrti Feiglově roku 1844 stal se sluhou konferenčním výpomocný sluha Matiš Frassl, který byl 1846 jmenován definitivním sluhou. Kotzian, Woller a Frassl sloužili u konference až do jejího konce.²⁾

Organisace zvláštní konferenční kanceláře vyžadovala, aby byla pro protokolistu a oficiála státní konference roku 1837 ustanovena zvláštní přísaha, sdělaná podle přísěžní formule platné u státní rady.³⁾ Kancelář státní konference byla ve dvorním hrade ve Vídni v traktu „Reichskanzleitrakt“. Roku 1830 byly její místnosti postoupeny státnímu a konferenčnímu ministrovi hraběti Nádasdymu a hrabě Czernin, tehdy zástupce nejvyššího hofmistra přidělil jí v témže traktu jiné místnosti, které opatřil nábytkem z dvorního skladiště.⁴⁾ Nové místnosti při vzrůstajícím počtu úředníků nepostačovaly a jednotliví úředníci byli nuceni pracovat v místnostech od sebe oddělených. Dostal tudíž hrabě Czernin roku 1841 jako nejvyšší komoří rozkaz, aby zaopatřil nové místnosti a to nejméně 4 pokoje v řadě za sebou.⁵⁾ O věci sešla se komise, sepsala protokol, avšak státní konference neobdržela patrně žádných nových místností, neboť roku 1845 na popud hraběte Nádasdyho, který si opět ztěžoval do nedostatečnosti místností, provádí úřad nejvyššího komořího nové šetření o místnostech státní konference a nabízí jí 3 místnosti s vyhlídkou na

¹⁾ CAa čís. 65/ex 1827, M. K. A. čís. 5, 105/ex 1827; CAa čís. 422/ex 1830; čís. 35/ex 1831, čís. 697, 848/ex 1833, M. K. A. čís. 520/ex 1835.

²⁾ CAs čís. 95 1/2/ex 1844, CAs čís. 76/ex 1848. Frassl byl dán již 25. srpna 1848 do výslužby, později 1849 byl reaktivován a přikázán krajskému úřadu, Staatsratspräsidialakten fasc. V.

³⁾ Originál CAa čís. 849/ex 1837 z 19. května 1837.

⁴⁾ CAa čís. 428/ex 1830; čís. 33/ex 1831.

⁵⁾ CAa čís. 194, 251, 252/ex 1841

Míčové náměstí, které dosud patřily nejvyššímu ceremonálnímu a nejvyššímu hofmisterskému úřadu.¹⁾ Tyto místnosti ležely v nynějším „Amalientrakt“ viděnského hradu a byly začátkem roku 1846 úplně nově zařízeny.²⁾ Státní konference užívala jich až do svého konce.

VII.

Spisová zůstalost státní konference,

její nynější uložení, protokoly, indexy, elenchy a spisy, kancelářské poznámky na spisech atd.

Spisová zůstalost státní konference je uložena v domácím, dvorním a státním archivu ve Vídni v pátém poschodí skladiště v příhradách, označených V 60a až 64b a ve třetím poschodí, kde v příhradě, označené III 87 Urkundenkasten A, je uloženo 8 plechových krabic, obsahujících mapy a přílohy spisů státní konference (k čís. CAa 871/ex 1847). Spisová zůstalost dělí se na protokoly, indexy a spisy. Protokoly k fondu CAa, allgemeine Konferenz, od roku 1809—1848, jsou svázaný v 27 svazcích, označených čísly 1—27. V dobách počátečních nejsou to původní protokoly. Byly sepsány později, někdy v letech 30tých minulého století. Teprve od roku 1815 byly sepisovány již soudobně. Nelze určit přesně datum, kdy starší akty byly dodatečně zaprotokolovány a kdy počínají soudobně vedené protokoly. Protokoly oddělení CAa mají až na nepatrné výjimky, kdy snad nebyl po ruce dosavadní formulář,³⁾ stále stejnou formu. První sloupec obsahuje „Protokolls und Registratursnummer“ a v něm v aritmetickém pořadí uvádějí se spisy, jak přicházely za sebou. Druhý sloupec označuje povahu spisu se stanoviska technického „Vortrag, aller-

¹⁾ CAa čís. 1106/ex 1845 z 21. prosince 1845.

²⁾ CAs 180/ex 1846.

³⁾ Na příklad koncem r. 1810, kdy pravá strana protokolů obsahuje pouze 3 rubriky.

höchstes Handbillet oder Aeusserung“. Sem zapisoval protokolista odesilatele spisu a což je důležité, připojoval datum spisu a kde šlo o přípis jiného úřadu, poznamenával pravidelně číslo spisu u odesílajícího úřadu, tedy to číslo, které v moderní kancelářské terminologii se zve „číslem cizím“. V případech, kdy spis se ztratil a není v dosud zachované spisové zůstalosti, lze tedy podle záznamu druhého sloupce protokolu zjistiti alespoň číslo spisu, jeho datum a odesilatele, takže badatel má možnost přece jen se dopátrati, jak věc byla vyřízena. Může totiž podle údajů mu známých vyhledati spis ve spisové zůstalosti úřadu odesílajícího a pravidlem nalezne tam také rozhodnutí, kterého na jeho referát se mu dostalo. Třetí sloupec, poslední po levé straně knihy, je označen „Gegenstand“ a obsahuje krátký obsah došlého spisu. Je důležité a s prospěchem pro badání, že protokolista zapisoval v tomto sloupci po výťahu z referátu čísla spisů předchozích i pozdějších, poznamenával priora i posteriora. Dosavadní sloupce označovaly spis ve stavu, jak došel do kanceláře státní konference; další, vesměs na pravé stránce knihy položené, popisovaly, lépe řečeno měly popisovati osud spisu v kanceláři a jednání o něm až do konečného vyřízení. Jsou to sloupce: „Zur Cirkulation, Zur Conferenz, Zur Bearbeitung, An Seine Majestät, Resolvirt, Zur Aeusserung, Zurückgelangte Aeusserung“. Tyto sloupce z pravidla neobsahují záznamů, které hlásá jejich hlavička. Zůstávaly nevyplněny až na sloupec „Resolvirt“ a častěji „An Seine Majestät“. Oba sloupce obsahují vždy pouze datum. Často se však na pravou stránku zapisovaly různé poznámky bez ohledu na ostatní sloupce, hledící však k jednotlivým jejich ustanovením. Nejčastěji odpovídají tyto záznamy sloupci Zur Aeusserung a udávají pak, komu, respective kterému úřadu byl spis zaslán, aby o něm podal dobré zdání.¹⁾ V protokolu z roku 1848 jsou po pravé straně též poznámky, komu, respective kterému úřadu byl nevyřízený spis přidělen k vypracování.²⁾ Jediným nedostatkem protokolů jest,

¹⁾ Příklady protokolů viz příl. č. VI.

²⁾ Na př. CAa č. 644/ex 1848. Der Vortrag wurde zufolge der a. h. Entschliessung vom 20. November 1850 Cab. Zahl 4134, Ministerratszahl

že se v nich nezapisovalo, kdy spis přišel do kanceláře. Pouze protokol z roku 1848 má také o tom zvláštní záznamy a to po straně před číslem pořadovým tužkou připsaná data přínosu. Ku konci protokolů z let 1816 až 1820, z roku 1823 a z let 1827 až 1830 (inclusive) jsou přivázány zvláštní zároveň psané indexy, ne příliš obsáhlé. Tímto způsobem byly upraveny protokoly řady CAa a řady CAs, Separatakten, sahající od roku 1844 do roku 1848. Tento fond má pro sebe dva svazky protokolů. Protokoly obou řad jsou až na pozdější zápisy psány vesměs zároveň, až na protokoly z let 1809—1815, které později v letech třicátých sepsal tehdejší protokolista státní konference Augustin Vodák. Fond CAb z let 1810—1814 (inclusive) má zvláštní protokoly, celkem tři svazky, pro něž byly vzorem protokoly státní rady. Jsou psány jen po jedné straně otevřené knihy a mají pouze 4 sloupce, zevně neoznačené, v nichž v prvním se uvádí pořadové číslo spisu v aritmetickém pořádku. Druhý sloupec obsahuje datum konferenčního protokolu a udává, kdy byl spis projednán. V protokolu z roku 1813 a 1814 jsou mimo to v těchto sloupcích odkazy k spisům následujícím a předchozím, dále se sem zaznamenávaly korespondující čísla kabinetní kanceláře neb i jiného úřadu a čísla řady CAa. Nejobsáhlejší je sloupec třetí, kde se zapisoval spis, který dal podnět k jednání, jeho krátký obsah a datum. Čísla cizí jsou bohužel málokdy poznamenána, zato však zcela pravidelně následuje in extenso resoluce císařská i s datem podpisu císařova. Z taktu upraveného protokolu můžeme na první pohled vyčísti, kdy se konaly porady a kolik spisů se v nich jednalo a seznati rozhodnutí císařské ještě před prohlídkou samého spisu. Sloupce čtvrtého, kde se patrně měly připojovati poznámky, nikdy se nepoužívalo; neobsahuje žádných záznamů. K těmto protokolům jako jiná pomůcka pro badání ve spisech konferenčních přistupují tak zvané „Elenchus über die geheimen Conferenzakten“ z let 1815 až 1817, kteréžto elenchy, vlastně protokoly se pořizovaly zároveň v Zichyho oddělení státní rady,

4629/ex 1850 an das Ministerium des Innern geleitet, 28. November 1850, nebo CAa č. 830/ex 1848 an den Ministerrat abgetreten M. R. Z. 1848/ex 1848.

v sekci C. Obsahují poukazy k spisům řady CAa.¹⁾ Mimo to jest v archivu kabinetní kanceláře protokol číslo 255 b, který obsahuje konkordaci čísel kabinetních, státní rady a konference.

K celému fondu náležejí po rocích vedené indexy a to pro řadu CAa 18 svazků, označených čísly 28—46, pro řadu CAb dva svazky, označené čísly 4—5 a pro řadu CAs jeden svazek číslo 3. Až do roku 1830 jsou v jednom svazku indexy za několik let; tak na příklad obsahuje svazek číslo 30 indexy z let 1821 až 1827 inclusive. Také indexy fondu CAs, pro pětileté období 1844—1848, jsou v jednom svazku. V samostatných knihách jsou indexy řady CAa z let 1831 až 1848 a index CAb z roku 1814. Tak jako protokoly CAa jsou i indexy do roku 1814 sepsány dodatečně, po většině rukou registrátora Vodáka, od roku 1815 jsou některé psány zároveň jak již bylo řečeno ku konci protokolů a později byly tyto indexy přepsány a rozmnoženy do samostatných svazků. Od roku 1832 jsou vesměs psány rukou Vodákovou. V době, kdy spisy po zrušení úřadu státní konference byly uloženy v kabinetní kanceláři, byly indexy místy doplňovány. Jsou vedeny abecedně pouze podle prvního písmene indikovaného hesla. Jejich zápisy jsou dosti obsáhlé, avšak nedokonalé, to jest, stává se často, že věc je indikována pod heslem, které málo souhlasí s obsahem spisu. Každý spis je zapsán pod několika hesly jednak osobními, jednak místními a věcnými. V indexech jsou tato hesla za sebou bez zvláštního pořadí, to jest, po jméně osobním následuje přímo jméno místní nebo heslo věcné, aniž by byly rozděleny jako u indexu jiných (na příklad indexy kabinetní kanceláře státní, rady a Minister-Kolovrat-Akten) na tak zvané Generalrubriken, to jest, tvoří v nich táž hesla souvislé řady. Výjimku z tohoto pravidla činí index řady CAb rok 1814, který je psán podle vzoru indexu ze státní rady, to jest u každého písmene nejdříve jsou hesla věcná, Sachen-Namen, pak místní (Länder, Flüsse, Städte) a na konec jména osobní (Propria). Také uvnitř tohoto pořadí zachovával pisař jednotu, to jest snažil se veškeré zápisy, patřící k jed-

¹⁾ Jsou uloženy v O. A. K. A. (Organisierungsakten des Kabinetts-archivs) Inventarium der geheimen Finanzakten 1767—1824.

nomu a témuž heslu, zapsati přímo za sebou. Když mu to nedovolovalo místo, vyznačil pro zbývající záznamy totéž heslo znova.

Třetí oddělení spisové zůstalosti státní konference jsou vlastní spisy tohoto úřadu. Jsou uloženy v 191 fasciklech odděleně podle let a fondů; jeden fascikl chová pravidlem 250 spisů. Výjimky jsou tehdy, nepřekročuje-li jednotný celek, tedy rok, příliš tento počet, takže bylo lze uložit jej v jednom fasciklu (na příklad 1812 o 303 spisech je uložen v jednom fasciklu). Příliš objemné přílohy jsou někdy uloženy ve zvláštních fasciklech (viz tabulku o množství spisů). Celá spisová zůstalost dělí se ve tři oddělení a to fond CAa, který obsahuje spisy z let 1809 až 1848. Z let 1810 až 1814 pochází fond CAb. S tímto fondem nesouhlasí v tehdejší minister-ské konferenci žádné zvláštní oddělení. Je sice pravda, že obsahuje převážně spisy vzniklé z působnosti tak zvané „Enge Konferenz“, ale není registraturou těchto zvláštních konferencí, neboť chová také velké množství spisů, jež povstaly z působnosti konferencí obecných a naopak ve fondu CAa jsou uloženy spisy, týkající se užších konferencí. Snad vznikl tento fond při pozdějším uspořádání archivním a obsahuje spisy, které dosud nebyly pojaty do fondu CAa. Poněvadž konečné záznamy v protokolech tohoto fondu jsou doplňovány rukou registrátora Vodáka, zdá se, že vznikl rozhodně za doby působení státní konference, pravděpodobně někdy po roce 1815 do roku 1832. Třetí oddělení CAs (S), tak zvané „Separat-Akten“ vzniklo v letech 1844 až 1848 v důsledku reorganisace konference roku 1843 a bylo vedeno od počátku souběžně s obecnou řadou CAa. Dle čeho se řídilo, které spisy se zapisovaly do obyčejného protokolu a které do separátního, je těžko říci. Povšechně řečeno, jsou uloženy v této řadě spisy vlastní, organizační menšího významu, vzniklé z agendy kancelářské (remunerace nižšího úřednictva, nákup novin pro konferenci atd.), také žádosti o pense, o milost, potvrzování rozsudků smrti, různá jiná gratialia atd., tedy celkem spisy méně důležité, avšak často i nejdůležitější spisy komitétní. Zhruba lze je označiti jako „Kanzleidirektions-Akten“. O množství spisů podle let a fondů poučuje tato tabulka:

Ročník	Počet		Poznámka	Ročník	Počet		Poznámka
	spisů	fasciкулů			spisů	fasciкулů	
1809	418	1	—	1830	447	2	—
1810	606	2	—	1831	2.402	10	—
1811	384	1	—	1832	1.611	8	Fasc. 8. Konvolut k čís. fl. 1.262.
1812	303	1	—	1833	1.387	6	—
1813	201	1	—	1834	1.984	9	Fasc. 9. Konvolut k čís. fl. 1.062—1.088, 1.805.
1814	177	1	—	1835	2.378	9	—
1815	643	2	—	1836	2.372	10	—
1816	224	1	—	1837	1.963	8	—
1817	221	2	—	1838	1.919	8	—
1818	418	2	—	1839	1.764	7	—
1819	375	2	—	1840	1.632	7	—
1820	394	2	—	1841	1.089	4	—
1821	483	2	—	1842	1.120	5	—
1822	475	2	—	1843	1.380	6	—
1823	608	3	—	1844	1.454	6	—
1824	553	2	—	1845	1.171	6	Fasc. 1/II. Konvolut k čís. 4., hraniční spor Uhry—Halič.
1825	456	2	—	1846	1.458	7	Fasc. 7. Konvolut k čís. 1.246.
1826	382	2	—	1847	1.335	5	8 plechových krabic příloha k č. j. 871/ viz III. 87 Urkundenkasten A.
1827	252	2	—	1848	1.025	5	Fasc. 5. Konvolut k čís. 606, 797, 894.
1828	60	1	—	Úhrnem	37.554	164	
1829	30	2	Fasc. 2. Konvolut k čís. 8., hraniční spor mezi Uhry a Slezskem.				

Ročník	Počet		Poznámka	Ročník	Počet		Poznámka
	spisů	fasciкулů			spisů	fasciкулů	
1810	423	2	—	1844	634	3	—
1811	626	3	—	1845	545	2	—
1812	760	3	—	1846	353	1	—
1813	973	4	—	1847	239	1	—
1814	1.778	7	—	1848	189	1	+ 2 spisy z roku 1849.
Úhrnem	4.560	19		Úhrnem	1.960	8	

Celý fond obsahuje tudíž 44.074 spisy ve 101 fasciklu. Poněvadž jeho spisy nebyly nikdy skartovány, je zachován téměř úplně až na nepatrné výjimky. Každého roku jsou spisy srovnány podle čísel v aritmetickém pořádku; spisy, které se dobou ztratily, jsou označeny zvláštními vložkami opatřenými číslem toho kterého spisu s poznámkou „Abgängig“. Jiné vložky ukazují, je-li spis zařazen jinde, kde ho nutno hledati (nejčastěji v archivu kabinetní kanceláře) a mají záznamy, u kterého čísla jiného fondu je uložen. Poněvadž zvláště spisy z let 1809 až 1814 byly teprve později spojeny v celek a uloženy v registratuře státní konference, jsou mnohé konferenční spisy z tohoto období také v registraturách jiných úřadů, na příklad státní rady a ponejvíce kabinetní kanceláře. Několik málo bylo také zařazeno do umělého fondu „Kaiser Franz Akten“. Některé konferenční spisy z let 1826—1848 jsou v registratuře tak zvané „Minister-Kolovrat-Akten“. Že skutečně konference v prvních letech svého působení vyřídily více spisů než se nyní zachovalo a než jest uloženo v její spisové zůstalosti, je viděti také z toho, že zmíněná již konkordance čísel kabinetní kanceláře a konference z roku 1813 uvádí jako číslo konferenční ještě číslo 1358, ačkoli nyní v protokolech obou řad CAa a CAB označené spisy udávají pro tento rok součet 1174 spisy.

V letech 1809—1814 nebyly ještě spisy ukládány podle čísel v řadě. Registratura byla tehdy založena na systému věcných

hesel a jednotlivá hesla byla označována vzadu na spise velkými písmeny latinské abecedy. Schema této věcné registratury bylo toto: A Böhmen, B Galizien, C Inner-Österreich, D Illyrien, Littorale, E Mähren-Schlesien, F Niederösterreich, G Oberösterreich, H Siebenbürgen, I Tirol, Vorarlberg, K Ungarn, L Commerz, M Finanzen, N Fleisch, Brot, Mehl, O Geistliche Güter, Q Grundsteuer, R Hofstaat, S Militaria, T Miscellanea, W Tilgungsdeputation. Pro dočasné záležitosti (na příklad Flüchtung von Wien, Observations-corps atd.) byla určena zbylá písmena.

Teprve uvnitř tohoto rozdělení byly spisy ukládány podle čísel v aritmetickém pořadí za sebou. Tato čísla jsou označena na zadní straně spisu v pravém horním rohu červenou hrudkou. Vedle nich jsou tužkou připsána hesla na příklad Böhmen, Finanzen, Militär atd. Je tudíž na jednom spise takto poznamenáno více hesel a v těch případech označuje písmeno, připsané před hesla, v kterém registraturním oddělení spis byl uložen. Také z čísel této první registratury vidíme, že nynější fond státní konference nechová všech spisů, kdysi v tomto úřadě vyřizovaných, neboť na příklad spis CAa čís. 5/ex 1809 má u hesla „Galizien“ (souhlasí s písmenem B) připsané číslo 16. Vedle těchto čísel jsou rovněž na zadní straně v pravém horním rohu jiná čísla, psaná tmavější hrudkou. Jsou vesměs mnohem vyšší čísel, shodných s pododdělením registraturním a patrně označovaly běžné číslo spisu. Nynější signatura je u řady CAa a CAs označena na první straně spisu v pravém horním rohu zkratkou: „Confz“, po níž následuje číslo pořadové spisu a pak rok, udaný posledními třemi číslicemi, na příklad „Confz. 1. 809“; u řady „Separatakten“ je buď před nebo za číslem pořadovým připojeno písmeno s (někdy také S). Spisy řady CAb, které byly ještě později srovnány, vykazují tytéž indorsáty, jako řada CAa, od níž se liší tím, že nová signatura je od roku 1812 napsána na první straně v levém rohu a to červeným inkoustem, bez označení fondu, tedy prostě „1. 810“ a od roku 1812 je psána zároveň se spisem černým inkoustem v pravém horním rohu.

Spisy konferenční jsou psány až na výtahy z referátů vždy pouze na jedné polovici stránky, buď pravé nebo levé. Na prázd-

nou polovici činily se opravy textu, kancelářské poznámky a registraturní odkazy (na příklad mundiert, kollationiert, expediert atd. a vide K. Z., vide Erzhg. Rainer Z.... atd.)¹⁾ Tam zaznamenávaly se též spisy dřívější a pozdější. Vložky a přílohy spisů se označovaly jednotlivě týmž číslem, které měl hlavní spis, při čemž před signaturou se připisovalo slůvko „ad“ (ad Confz. 8. 809). Kromě těchto pro studium důležitých poznámek jsou na spisech záznamy, vzniklé při přerovnávání archivu. Jsou to hlavně tužkou připsaná data spisu, obyčejně na rubu a škrty tužkou v podobě V značící, že spis byl řádně zaprotokolován. Cizí čísla projednávaných referátů zvláště v prvních letech působnosti konference byla často připisována v pravém horním rohu na první stránce, někdy též na zadní stránce dole.

Spisy konferenční zachovaly se ve stavu výborném, jelikož tento fond nebyl až do převratu roku 1918 přístupný archivnímu badání, neboť pro důležitost a důvěrnou povahu jeho spisů nesměly se jeho akty předkládati, přesto že byly roku 1904 na nátlak komise pro novější dějiny rakouské otevřeny vědeckému badání fondy domácího, dvorního a státního archivu až do konce r. 1847.

Spisová zůstalost státní konference byla po ukončení činnosti tohoto úřadu odevzdána k úschově kabinetní kanceláři, kde zůstala uložena až do roku 1910. Na prosbu tehdejšího místoředitele státního archivu dra Jana Schlittera, odevzdal spolu s jinými spisy z kabinetní kanceláře tehdejší ministr věcí zahraničních hrabě Aehrenthal notou ze dne 9. dubna 1910 celý fond státnímu archivu, oznámiv, že spisy konferenční není dovoleno předkládati návštěvníkům archivu.²⁾ Její staré uložení je zaznamenáno v inventáři

¹⁾ T. zv. Erzherzog Rainer-Akten, které vznikly z působnosti arcivévody Rainera když zastupoval císaře, byly zařazeny později do různých registratur, hlavně do registratury kabinetní kanceláře. Při přerovnání archivu státní konference v době, kdy byl uložen u kabinetní kanceláře, byly dotyčné poznámky opravovány červeným inkoustem a připsovány nové signatury vytažených spisů.

²⁾ Kurrentakt č. 370/ex 1910 „Gemäß dem ausdrücklichen, Herrn Vizedirektor dr. Schlitter gegenüber geäußerten, Wunsche Sr. Exzellenz des Herrn Ministers bleiben jedoch die Staats-Konferenzakten (1809—1848) von der Benützung einstweilen ausgeschlossen“. Spisy převzali místo-

staré registratury kabinetní kanceláře z 1. června 1899.¹⁾ Přístupnými se staly teprve rozkazem plnomocníka německo-rakouské státní rady, L. M. Hartmanna ze dne 18. listopadu 1918, kterým byly vědeckému badání bez výhrady otevřeny všechny fondy rakouského domácího, dvorního a státního archivu, pokud vzešly z činnosti veřejných úřadů a jsou z doby před 31. prosincem 1894.

Příloha č. I.

Orig. koncept Kabinetsakt čis. 1277/ex 1814.

Lieber Graf Zichy!

Während Ich die Anstrengungen Meiner und der verbündeten Armeen von der Vorsicht mit dem besten Erfolge gelohnt sehe, und sich dadurch die Aussicht auf die Herstellung eines friedlichen Zustandes, und auf die feste Gründung der äusseren Sicherheit und Unabhängigkeit der Monarchie täglich mehr nähert, ist meine Sorgfalt auch fortwährend auf die innere Wohlfahrt des Staats gerichtet.

Überzeugt von dem wohlthätigen Einflusse einer guten Administration, auf das Glück der Völker, und von der Notwendigkeit einer gehörig organisierten Zentral-Geschäftsleitung um die Administration stäts in einem ordentlichen Gange zu erhalten, habe Ich in Absicht auf die, Mir zunächst stehenden, und für die innere Administration wichtigen Behörden nachstehende Beschlüsse zu fassen befunden.

1.

Für die Oberste Zentral-Geschäfts-Leitung ist der Staatsrat, und die Konferenz bestimmt, die von nun an ein zusammenhängendes Ganzes bilden. Dahin gehören alle Oberste Staats-Geschäfte, die an Mich gelangen, und welche Ich Mir entweder nicht Selbst vorzubehalten, oder auf andere Wege zu leiten befinde.

2.

Die Wirksamkeit des Staatsrats erstreckt sich demnach, auf:

- a) Alle politische Gegenstände im weitesten Umfange.
- b) Justiz-Gegenstände.
- c) Geistliche, Studien- und Sanitäts-Sachen.

reditel dr. J. Schlitter a koncipista dr. L. Bittner, nynější reditel domácího, dvorního a státního archivu, v době od 14. do 16. dubna 1910.

¹⁾ O. A. K. A. B 1 No. 3 a, 4, 5.

- d) Kameral- und Bankal-, Komerz- und Domänen-Wesen.
- e) Finanz-Comptabilitäts- und ökonomische Gegenstände, endlich
- f) Alles, was Ungarn und Siebenbürgen betrifft.

3.

Die Einteilung der Geschäfte geschieht bei dem Staatsrate nicht nach Ländern, sondern nach Materien.

4.

Jedes Geschäfts-Stück ist sohin nach seiner Materie dem dafür bestimmten Staatsrate zur Erstattung des ersten Votums, und sodann den übrigen Staatsräten, die zur Abstimmung darüber berufen sind, zuzuteilen.

5.

In wie ferne alle Staatsräte oder nur einige über die vorkommenden Geschäftsstücke nach ihrer verschiedenen Beschaffenheit zu votieren haben, bestimmt die Instruktion, welche zu Anfang des Jahres 1807 vorgeschrieben worden ist, und die nun, sobald sie die erforderlichen Modifikationen gemäss den neueinzuführenden Zentral-Verwaltungs-Systeme erhalten haben wird, in ihre volle Kraft und Wirksamkeit zu treten hat.

6.

Von den bei dem Staatsrate vorgekommenen Gegenständen haben diejenigen, mit den staatsrätlichen Abstimmungen an die Konferenz zu gelangen, welche entweder Ich Selbst gleich anfänglich an die Konferenz auszeichne, oder bei welchen sich die Meinungen in der staatsrätlichen Abstimmung teilen, oder, wo eine wesentliche Verschiedenheit zwischen den Ansichten des Staatsrats, und jenen der Hofstelle, die den Vortrag erstattet hat, herrscht, oder wo es sich um Systemal-Einrichtungen, oder andere Angelegenheiten von höherer Wichtigkeit handelt. Es steht aber auch jedem votierenden Staatsrate oder Staatsminister frei, da, wo er es angemessen findet, Stücke zum weiteren Zug an die Konferenz zu bezeichnen.

7.

So wie der Staatsrat hat auch die Konferenz einen eigenen dirigierenden Staats- und Konferenz-Minister an ihrer Spitze, und besteht teils aus Gliedern, die perpetuirlich sind, das ist, allen Sitzungen beiwohnen, teils auch solchen, deren Beiwohnung bloss auf gewisse Gattungen von Gegenständen beschränkt ist.

8.

Die perpetuirlichen Glieder werden aus der Klasse der Staats- und Konferenz-Minister, der Präsidenten, und der Staatsräte eigens von Mir benannt.

9.

Zeitliche Glieder sind:

a) Die Präsidenten der Hofstellen, insoferne Vorträge derselben über wichtigere Angelegenheiten bei der Konferenz erscheinen, und einzig in Beziehung auf diese Angelegenheiten.

b) Die Staatsräte, rücksichtlich jener Stücke, welche sie pro primo voto bearbeitet, oder bei welchen sie eine besondere Meinung abgegeben haben.

c) In einzelnen Fällen auch andere höhere Staats-Beamte, z. B. Länder-Chefs, bei erheblicheren Gegenständen, wo entweder Ich Ihre Beziehung anordne, oder die Konferenz selbst dies zum Besten des Dienstes zuträglich findet.

10.

Den Vortrag in der Konferenz hat jener Staatsrat zu führen, welcher das Geschäft bei der staatsrätlichen Cirkulation als erster Votant bearbeitet hat.

11.

Die Form der Verhandlung geschieht wie bisher in bündigen und erschöpfenden Protokollen mit beigefügten Resolutionsentwürfen.

12.

Nach der Mehrheit der unter sich gleichen Stimmen aller Konferenz-Glieder werden die Konferential-Anträge aufgenommen, und bei einer wesentlichen Verschiedenheit der Meinungen alternative Resolutionen entworfen.

13.

Das Konferenz-Protokoll und die Ausfertigung der Resolutions-Entwürfe wird von dazu ausgewählten staatsrätlichen Individuen besorgt. Die Protokolle werden bei allen Gliedern in schnellen Umlauf gesetzt, und von dem dirigierenden Konferenz-Minister Mir unterlegt.

14.

Nur in sehr dringenden Angelegenheiten kann der Vorsitzende Minister das Protokoll ohne vorläufigen Umlauf Mir überreichen.

15.

An die Perpetuirlichen Glieder der Konferenz haben sowohl die von Mir resolvierten Konferenz-Protokolle, als die gesammten von staatsrätlichen Circulanda zur Einsicht zu gelangen. Den übrigen Staatsräten werden jene erledigte Konferenz-Protokolle, wo sie votiert, und den Sitzungen beigewohnt haben, gleichfalls zur Einsicht zugestellt. Es müssen aber die staatsrätlichen Circulanda so wie die Konferenz-Protokolle jedesmal unverzüglich durchgangen und weiter befördert werden.

16.

Dem Staatsrate liegt ausser einer gründlichen Bearbeitung der dahin gelangenden Geschäfts-Stücke, vorzüglich eine stäte Wachsamkeit auf den Gang und die Resultate der Verwaltung in allen ihm zugewiesenen Zweigen ob. Da, wo Verbesserungen, oder neue Einrichtungen notwendig sind, und die administrierenden Hofstellen nicht selbst darauf Anträge machen, steht dem Staatsrate die Initiative, und die Festsetzung der hiebei zu beobachtenden Grundsätze zu. Die detaillierten Ausarbeitungen aber haben die Hof- und Länderstellen zu liefern.

17.

Um den Erfolg oder Anordnungen, das Fortschreiten, oder Zurückgehen in der Beförderung des öffentlichen Wohls sicher in Erfahrung zu bringen, und da, wo Impulse von der Obersten Zentrallleitung aus erforderlich werden dürften, dazu unverzüglich schreiten zu können, sind von Zeit zu Zeit Länderbereisungen durch Staatsräte vorzunehmen, die Mir der dirigierende Staatsminister in Antrag zu bringen, und Mir sodann auch die Reise- und Beobachtungs-Relationen mit seinen Bemerkungen vorzulegen hat.

18.

Was in den vorstehenden Punkten von Mir angeordnet worden ist hat als allgemeine Regel zu gelten, und es versteht sich sonach von selbst, dass die bisherige Ausscheidung zwischen der engen und der allgemeinen Konferenz aufhört. Indessen behalte Ich Mir vor, nach Befund und Umständen entweder in Finanz-Angelegenheiten, oder bei anderen Materien einen engeren Ausschuss zu bestimmen, und die Glieder desselben zu benennen. Wo aber keine solche Bestimmung erfolgt, ist sich an die obigen Vorschriften zu halten. Endlich

19.

Da Ich nach Umständen Konferenzen auch unter Meinem eigenen Vorsitz abzuhalten gesinnt bin, und dies jedesmal vorläufig bestimmen werde, so hat Mir der dirigierende Minister der Konferenz vor jeder Sitzung einen Elench der gesammten dabei vorkommenden Gegenstände heraufzugeben.

So wie Sie nun hieraus Meine Willens-Meinung, welche an den Mir nachträglich zu bestimmenden Zeitpunkt ihren Anfang zu nehmen hat, umständlich ersehen, ebenso mach Ich Ihnen andurch weiter bekannt, dass Sie in Meiner Abwesenheit bei der Konferenz so wie bisher den Vorsitz zu führen, und nach Ihrem bewährten Eifer und umfassenden Kenntnissen auf die pünktliche Beobachtung Meiner vorstehenden Anordnungen, und den möglichst besten Gang der Geschäfte unablässig zu

sehen, auch keine Abweichungen von was immer für einer Art zuzugeben haben.

Zu beständigen Mitgliedern der Konferenz benenne Ich den Fürsten Metternich, insoweit er nicht durch andere unvermeidliche Geschäfte an der persönlichen Beiwohnung gehindert sein wird, den Staats- und Konferenz-Minister Grafen Wallis, den Präsidenten des General-Rechnungs-Direktorium von Baldacci, den Feldzeugmeister Baron Ducca für alle solche Gegenstände, welche in das Militärfach einschlagen, den Staatsrat Baron Lederer, und den von Mir zum Staats-Rat beförderten Franz von Hauer. Ich erteile deshalb unter Einem auch dem Grafen Wallis, welcher als dirigierenden Minister der staatsrätlichen Abteilung in seiner bisherigen Wirksamkeit ebenfalls fernerhin zu verbleiben hat, die nötigen Befehle, und Sie werden beide im gemeinschaftlichen Einverständnisse jene Individuen des Staatsrats ausmitteln, welche zur Verfassung der Konferenz-Protokolle am füglichsten gewählt werden können.

Troyes, 15. Hornung 1814.

Franz m. p.

Přiloha č. II.

Ležatým písmem vytisknutá slova jsou vlastnoruční dodatky císaře Františka I. k původnímu návrhu Metternichovu. Originál Staatsrats-Präsidialakten, fasc. III. fol. 507—508.

Entwurf eines Allerhöchsten Handbilletts an Grafen von Zichy.

Lieber Graf Zichy!

Aus dem Handschreiben, welches Ich unter Einem an Meinen Staats- und Konferenz-Minister Grafen von Wallis erlasse, und das Ihnen derselbe mitteilen wird, werden Sie entnehmen, welche neue Organisation Ich dem Staatsrat zu geben beschlossen habe. Die Trennung desselben von der Ministerial-Konferenz macht eine der Hauptgrundlagen dieser Organisation aus.

Die Ministerial-Konferenz ist demnach zu Ihrer ursprünglichen Bestimmung zurückzuführen. Ihr Zweck ist zweifach: so wie Ich nämlich einerseits bei Massregeln von wichtiger Art die Meinung Meiner gesammten Chefs der Hofstellen auf dem kürzesten Wege zu vernehmen wünschen kann, ebenso muss andererseits dem einen oder andern Meiner gedachten Chefs oft daran gelegen sein, bei Gegenständen von Belang, bei welchen er getrennte Ansichten voraussehen kann, die Meinung seiner Kollegen vorläufig einzuholen und sich mit ihnen in das Einvernehmen zu setzen ehe er Mir darüber einen Vortrag erstattet. In dem ersten Falle bezeichne Ich die in Beratschlagung zu nehmenden Akten an die Ministerial-Konferenz: im zweiten hängt es von dem betreffenden Chef der Hofstelle

ab, zu verlangen, dass der Gegenstand selbst bei der Konferenz in Vortrag gebracht werde.

Da Ich diese Konferenz jedoch ebenfalls in einer wohl geordneten Form zu halten wünsche, so benenne Ich Sie hiemit in Ihrer Eigenschaft als Staats- und Konferenz-Minister zum Präses derselben. Die Beisitzer sind in der Regel die Chefs der verschiedenen Hofstellen, in deren Wirkungskreis der in Beratung zu nehmende Gegenstand mehr oder weniger einschlägt, oder welche Ich in einzelnen besonderen Fällen zu bestimmen für gut finden werde. *Diesen Chefs wird gestattet jene Räte der Ihrer Leitung anvertrauten Hofstellen mitzubringen, die Sie notwendig finden.* Bei den Konferenzen ist stets ein regelmässiges Protokoll zu führen, und Ich erwarte Ihren Vorschlag über die Individuen, welche dazu zu verwenden wären.

Welchen wichtigen Geschäftskreis Ich Ihnen bei dem Staats-Rate als einen neuen Beweis Meines Vertrauens angewiesen habe, werden Sie aus Meinem Handschreiben an Grafen Wallis ersehen, *und finde Ich Ihnen noch zu bedeuten, dass bei jenen Gegenständen, bei welchen Sie bei der gedachten Konferenz den Vorsitz führen, Sie bei deren Verhandlung im Staatsrat in der Ihnen zugewiesenen Sektion nicht das Präsidium zu führen und nicht zu erscheinen haben.*

Franz m. p.

Expediert Leoben den 27ten August 1814.

Přiloha č. III.

Allerhöchstes Handschreiben an den geheimen Haus-, Hof- und Staatskanzler Fürsten von Metternich.

Wien, den 31. Oktober 1836.

Um die zweckmässige Wirksamkeit der Konferenz und deren Verhältnis zu Meinem Staatsrate zu regeln, wie es die Bestimmung dieser Körper mit sich bringt, und das Bedürfnis einer ordentlichen übereinstimmenden Leitung der Staatsgeschäfte es erfordert, finde Ich Mich bewogen Nachstehendes zu verfügen, und Ihnen zur Richtschnur und Darnachachtung zu eröffnen.

1. Die Konferenz, welche den Namen Staatskonferenz zu führen hat, ist ein von Mir in der Obersten Regierungs-Sphäre eingesetzter beratender Körper, welchem weder ein Anteil an der ausübenden Gewalt, noch das Befugnis zusteht, in irgend einer Angelegenheit die Initiative zu ergreifen.

2. Die Staatskonferenz hat demzufolge die Bestimmung die ihr von Mir unmittelbar oder nach vorläufiger Vernehmung Meines Staats-Rates überwiesenen Gegenstände zu prüfen, darüber zu beratschlagen und Mir dann diesfalls ihr Gutachten zu er-

statten, dessen Bestätigung, Modifikation oder Verwerfung Ich Mir vorbehalte.

3. Die Beantwortungsform in der Staatskonferenz ist ausschliessend die mündliche unter dem Präsidio des von Mir bestimmten Chefs oder seines Stellvertreters.

4. Die Staatskonferenz wird durch Zusammentretung der im aktiven Dienste stehenden Staats- und Konferenz-Minister mit Mitgliedern Meines Staatsrates und nach Umständen durch Beiziehung von Präsidenten oder Vize-Präsidenten der Hofstellen gebildet, aus welchen beiden Kategorien die Beisitzer zu den Konferenzial-Beratungen von Fall zu Fall nach Massgabe der Natur der zur Verhandlung gelangenden Gegenstände, entweder von Mir bezeichnet, oder durch den Chef der Staatskonferenz berufen werden.

Den zu einer Beratung der Staatskonferenz berufen werdenden Präsidenten oder Vize-Präsidenten der Hofstellen stehet es zu, einen oder den andern ihrer Referenten, welcher ihnen zur Aufklärung des betreffenden Gegenstandes nötig scheint, mit sich zu bringen.

5. Der Chef der Staatskonferenz, als welchen Ich Sie in deren dormaligen Gestaltung bestätige, wird von Mir bestimmt.

In dessen Abwesenheit wird das Präsidium in den Sitzungen von dem ältesten anwesenden Staats- und Konferenz-Minister geführt.

6. Für die innere Geschäftsführung der Staatskonferenz ist derselben ein eigener Protokollführer, dann das nötige Kanzlei-Personale beigegeben.

7. Ausserordentliche Fälle ausgenommen, welche eine augenblickliche oder öftere Zusammentretung erheischen, hat, behufs der unaufgehaltenen Erledigung der der Staatskonferenz zugewiesenen Agenden in der Regel eine Sitzung in jeder Woche stattzufinden, für welche der Chef der Staatskonferenz den Tag festzusetzen hat.

8. Die Zuteilung der Agenden an die Staatskonferenz behalte Ich Mir vor. Als allgemeinen Grundsatz finde Ich festzusetzen, dass der Wirkungskreis dieses beratenden Körpers vorzugsweise diejenigen unter den höheren Staatsangelegenheiten umfassen soll, wobei es auf Erwägung allgemeiner, in das Ganze des Staatslebens und des Regierungs-Organismus eingreifender, oder wesentliche Abweichungen von dem Bestehenden bezweckender Anträge und Massregeln, dann auf Vorbereitung oder Durchführung solcher Verfügungen ankommt, die ein unbedingtes Geheimnis erheischen. Als wesentlich in den Bereich der Staatskonferenz gehörend bezeichne Ich ferner jene bereits durch die staatsrätliche Verhandlung gegangenen Gegenstände wichtiger Art, bei denen sich durch Divergenz der Meinungen erhebliche Bedenken oder Anstände ergeben haben.

9. Aus der Bestimmung der Staatskonferenz und aus der Wichtig-

keit ihres Meine Entschlüsse in der für das Wohl der Monarchie einflussreichsten Fragen vorbereitenden Wirkens, folgen schon die Pflichten ihrer Mitglieder, welche durch Unbefangenheit, gewissenhafte Freimütigkeit und Verschwiegenheit allen andern Gremien vorleuchten müssen, um ihrem hohen Berufe und Meinem Vertrauen zu entsprechen.

10. Das Geschäftsverfahren für die Staatskonferenz ergibt sich einerseits und zwar bezüglich des Verfahrens bei den Zusammentretungen aus dem sub 3 angedeuteten Grundsatz der mündlichen Beratschlagung und aus Anwendung der überhaupt für Gremial-Verhandlungen bestehenden und schon seither bei der Konferenz in Uebung gewesenen Vorschriften, andererseits aber und zwar bezüglich der innern Manipulation bei Exhibierung und Registrierung der Akten aus der analogen Anwendung der diesfalls für Meinen Staatsrat bestehenden Instruktion.

Indem Ich Ihnen nun die Grundsätze vorgezeichnet habe, nach welchen die Staatskonferenz gebildet und in Wirksamkeit gesetzt werden soll, ist es Mein Wille, dass dieselbe mit Meiner gegenwärtigen Anordnung als konstituiert betrachtet werde.

Ferdinand m. p.

Příloha č. IV.

(Staatsratspräsidialakten, fascikl III. folio 881—884; originál.)

Lieber Herr Oheim Erzherzog Ludwig.

Da es Mein Wille ist, dass die Staatskonferenz sowohl durch ihre innere Einrichtung, als durch ihre äussere Gestaltung jener hohen Bestimmung als oberste beratende Instanz für die wichtigsten Staatsangelegenheiten vollkommen entspreche, welche Ich in Meinem an den Haus-, Hof- und Staatskanzler Fürsten v. Metternich gerichteten Handschreiben vom 31. Oktober 1836 bereits näher bezeichnet habe, so finde Ich Nachstehendes zu beschliessen:

1. Die Staatskonferenz stelle Ich unter Meinen Vorsitz;
2. Die Bestimmung der permanenten Mitglieder der Staatskonferenz bleibt, ohne Rücksicht auf eine andere Würde oder Stelle im Staate, Meiner Ernennung vorbehalten;
3. dermal ernenne Ich Meinen Herrn Bruder den Erzherzog Franz Carl, Eure Liebden Selbst, dann den Haus-, Hof- und Staatskanzler Fürsten v. Metternich, und den Staats- und Konferenzminister Grafen Kolowrat zu permanenten Mitgliedern der Staatskonferenz;
4. zu zeitweiligen Beisitzern bei den Beratungen der Staatskonferenz werden nach der Beschaffenheit der Umstände und der Beratungsgegenstände die Staats- und Konferenzminister, welche nicht zu perma-

nennten Mitgliedern ernannt sind, dann die staatsrätlichen Sektions-Che und Staatsräte, endlich die Präsidenten der Hofstellen berufen;

5. Allwochentlich ist Mir von dem Protokollführer der Staatskonferenz der Elench der an selbe überwiesenen Geschäftsstücke vorzulegen, wo Ich dann bestimmen werde, welche derselben unter Meinem eigenen Vorsitze vorgetragen werden sollen; für jene Fälle, wo Ich dies nicht nötig finde, dann für alle Fälle Meiner Verhinderung finde Ich den Vorsitz an Euer Liebden zu übertragen, welcher demnächst in Eurer Liebden Verhinderung von dem ältesten Staats- und Konferenzminister unter den permanenten Mitgliedern, und eben so in dessen Verhinderung von dem ihm im Range folgenden zu führen sein wird.

6. Das Bureau der Staatskonferenz, so wie der Vortrag über dessen Personale bleibt immer dem jeweiligen ältesten Staats- und Konferenzminister unter den permanenten Mitgliedern überwiesen.

Eurer Liebden übertrage Ich die Sorge, auf der Grundlage Meiner unterm 31. Oktober 1836 erlassenen und gegenwärtig vervollständigten und erweiterten Beschlüsse eine Vorschrift über die Organisation und Bestimmung der Staatskonferenz ausarbeiten zu lassen und Mir zur Bestätigung vorzulegen.

Uebrigens theile Ich Eurer Liebden in der Anlage dasjenige mit, was Ich sowohl an Meinen Staats- und Konferenzminister Grafen Kolowrat und an Meinen Staatsrat, als auch an Meine Hofstellen-Präsidenten bezüglich der Einrichtung und des Geschäftsganges im Centrum erlassen habe, und überlasse es Eurer Liebden diessfalls Meinem geheimen Kabinete die erforderlichen Weisungen zu erteilen.

Wien den 12. Dezember 1836.

Ferdinand m. p.

Příloha č. V.

Orig. Staatsratspräsidialakten, fasc. III. fol. 1326-1331.

2. Dezember 1843.

Instruktion für die Staatskonferenz.

Meine beiden Kabinetts-Schreiben vom 31. Oktober und 12. Dezember 1836 enthalten die Grundzüge der Staatskonferenz, deren Organisation, Bestimmung, Befugnisse, Einteilung in permanente und zeitliche Mitglieder und die nähere Bezeichnung derselben.

Mit Berufung auf jene organische Anordnung finde Ich über das Geschäfts-Verfahren der Staatskonferenz folgendes zu verfügen:

§ 1. Für alle Fälle Meiner Verhinderung übertrage Ich den Vorsitz bei den Beratungen der Staatskonferenz an Meines Herrn Onkels Liebden, den Erzherzog Ludwig, welcher denselben einem der permanenten Mitglieder der Konferenz nach deren Range überlassen kann.

§ 2. Die Zuteilung der Geschäftsgegenstände an die Staatskonferenz

behalte Ich Mir vor, und werden dieselben wie bisher durch Mein Geheimes Kabinett an die Staatskonferenz geleitet.

§ 3. Obschon die Staatskonferenz keinen Anteil an der ausübenden Gewalt hat, und sich in der Regel nur darauf beschränken soll, über die ihr zugewiesenen Geschäfts-Gegenstände zu beraten und ihr Gutachten abzugeben, so will Ich sie gleichwohl ermächtigen, Mich auf Regierungs-Massregeln, welche ihr rätlich oder notwendig erscheinen, mit den gleichzeitig damit zu verbindenden Anträgen aufmerksam zu machen.

§ 4. Ueber die der Staatskonferenz zugetheilten Stücke ist in dem Konferenzial-Bureau die genaueste Vormerkung zu führen und ein vierfacher Ausweis anzufertigen, wovon ein Exemplar täglich an jedes permanente Mitglied abzugeben sein wird.

§ 5. Die zugetheilten Stücke werden, wenn sie unmittelbar ohne vorausgegangener Arbeit des Staatsrates oder eines Kabinetts-Votanten an die Konferenz gelangen, mit einem Extrakte, in dem Falle aber, als sie schon im Staatsrate oder im Kabinetts-Wege bearbeitet sind, mit einem Umschlagsbogen und dem kurzen Inhalte des Stückes versehen. Sowohl auf dem Extrakte als Umschlagsbogen sind die Nummern des Geheimen Kabinetts und der Staatskonferenz, der Tag des Einlangens und die Namen der permanenten Mitglieder in aufsteigendem Range anzumerken. In dieser Form werden sie unter die permanenten Mitglieder in Umlauf gesetzt.

§ 6. Jedes Mitglied hat darauf se sehen, ob zur Aufklärung und Erörterung des Gegenstandes nicht eine vorläufige Comité-Beratung wünschenswert sei. Im bejahenden Falle ist solches zu bemerken.

§ 7. Findet eine vorläufige Comité-Beratung statt, so haben die Mitglieder desselben von dem Verhandlungs-Stücke Einsicht zu nehmen, dann unverzüglich in mündliche Besprechung zu treten, die einhelligen oder die divergierenden Ansichten mit der gehörigen Begründung zu Protokoll zu geben und solches zu unterzeichnen. Das Protokoll wird dann in Umlauf gesetzt.

§ 8. Bei allen Umlauf-Stücken, wo nicht divergierende Erledigungs-Anträge vorliegen, haben die berufenen Mitglieder dem Umlaufsbogen ihr „Vidi“ mit dem Beisatze „ohne“ oder „mit dem Vorbehalte einer Erinnerung“ nebst ihrer Namensfertigung und dem Einlangens- und Abgabe-Datum beizufügen.

Wenn Anträge des Staatsrates oder eines Konferenz-Comités an die Staatskonferenz gelangen, wobei divergierende Meinungen erscheinen, oder wenn bei dem Umlaufe eine Erinnerung oder Meinungs-Abweichung vorbehalten wird, so ist der Gegenstand zur mündlichen Konferenzberatung zu leiten, an welcher dann nach Umständen auch die zeitlichen Mitglieder, insofern es zur Erörterung der Meinungsdivergenz nötig sein sollte, teil zu nehmen haben.

§ 9. Wenn nicht dringende Fälle ein öfteres Zusammentreten der Staatskonferenz nötig machen, sollen die Sitzungen derselben regelmäßig jeden Mittwoch stattfinden.

§ 10. Bei den Sitzungen hat der berufene Referent den Vortrag zu führen. Bei Gegenständen, welche von Mir unmittelbar an die Staatskonferenz geleitet werden, und welche zur mündlichen Beratung gelangen, hat der Direktor des Konferenzial-Bureaus das Referat zu führen. Bei Gegenständen, welche durch den Staatsrat gegangen sind, oder welche aus einer Kabinettsbehandlung oder aus einem Konferenzial-Comité in die Beratung der Staatskonferenz gelangen; ist der Referent des Staatsrates, der Kabinetts-Votant oder der Comité-Referent auch Referent in der Staats-Konferenz-Beratung. Hätte bei einem Kabinetts-Stücke ein Minister, staatsrätlicher Referent, staatsrätlicher Sektionschef oder Präsident einer Hofstelle das erste Votum abgegeben, so steht es denselben frei, selbst einen Rat aus ihrer ämtlichen Umgebung als Referenten fungieren oder das Stück durch den Direktor des Konferenzial-Bureaus vortragen zu lassen.

§ 11. Bei den Sitzungen der Staatskonferenz hat der Vorsitzende die Beratung zu leiten und die Anträge, worin alle, oder die mehreren Stimmen übereinkommen, für den Protokollführer zusammen zu fassen.

§ 12. Die Redaktion der Konferenz-Protokolle ist in der Regel von dem fungierenden Referenten zu vollziehen, insofern nicht ein Minister, staatsrätlicher Sektionschef oder Präsident einer Hofstelle selbst referiert. In diesem Falle, so wie auch ausnahmsweise aus anderen Anlässen, werden dazu Individuen des Staatsrates oder nach Umständen einer Hofstelle, jedoch nur, wenn der Chef der letzteren bei der Beratung interveniert, dazu verwendet werden, worüber die Bestimmung dem jeweiligen Vorsitzenden der Konferenz zuständig ist.

§ 13. Das Protokoll ist bei allen Mitgliedern, die an der Beratung teilgenommen, in Umlauf zu setzen, und von allen Mitgliedern zu unterzeichnen. Jedem Mitgliede steht es frei, seine persönliche Meinung in dem Protokolle zu berichtigen oder schriftlich abzugeben und dem Protokolle beizulegen.

§ 14. Die ohne Erinnerung aus dem Umlaufe getretenen Stücke, sowie die vollendeten Beratungs-Protokolle sind Mir jedesmal unaufgehalten vorzulegen.

§ 15. Für die Kanzlei-Geschäfte der Staatskonferenz besteht ein Konferenzial-Bureau, an dessen Spitze ein Chef mit dem Titel „Direktor des Bureau der Staatskonferenz“ bestellt ist.

Die Disziplinar-Leitung und der Mir zu erstattende Vorschlag zur Personalbestellung des Konferenzial-Bureau's ist dem jeweilig ältesten Staats- und Konferenzminister unter den permanenten Mitgliedern der Staatskonferenz übertragen.

Příloha č. VI. Příklady protokolů z rady Caa a CAS.

Protokols n. Registratura	Vortrag, Allerhöchstes Handbillet oder Ausserung	Gegenstand	Zur Circulation	Zur Konferenz	Zur Bearbeitung	An Se Majestät	Resolvirt	Zur Ausserung	Zurückgelangte Ausserung
428.	Vortrag des Prager Erzbischofs Fürsten v. Salmo ddo 22/10 1810 1897	mit Vorstellung gegen die unterm 16. Februar d. p. bekannt gemachten A. h. Gesinnungen wegen Einziehung Realitäten	—	—	—	—	13/4 1810	Mit A. h. Handschreiben an Obersten Kanzler Grafen Ugarte	—
343.	Allerhöchstes Kabinettschreiben ddo 26/9 1826	womit die Ernennung des Obersburggrafen in Böhmen Franz Grafen Kolowrat-Liebsteinsky zum Staats- und Konferenzminister mit Übertragung der politischen Section des Staatsrates mit der Leitung desselben, dann des Hofkanzlers der vereinigten Hofkanzlei Grafen Carl Chotek zum Obersburggrafen in Böhmen A. h. eröffnet wird. 346	ad	Acta	—	—	29/9 1826	—	—
345.	Staatsconferenzprotocoll über den Vortrag Sr. kais. Hoheit Erzherzogs Palatins ddo 18/3 1848 926	vomit Höchstersele in Folge A. h. Vollmacht den Grafen Ludwig Batthyányi in eigenen Namen einstweilen provisorisch als Ministerpräsident mit der Aufrechthaltung der Sicherheit und Ordnung in Ungarn beauftragen zu dürfen bitten gegen dem, dass er einer Seits bei Verlegung des ganzen Projects wie übrige vorgeschlagenen Minister oder Präsidenten A. h. bestätigt werde. 338, 339, 340, 394, 406, 487, 493.	bei 406 493 [tužkou po- známka Vodá- kova]	—	—	—	18/3 1848	Mit A. h. Cabinettschreiben an Se k. k. Hoheit Erzherzog Palatin und den k. Hof Vizekanzler V. Szögyenyi.	—
412.	Anonyme Eingabe ddo 16/9 1845	über die bei der Staatsisenbahn von Prag nach Wien bestehenden Differenzen und bemerkte Mängel mit Hinweisung auf die Eisenbahnen in Norddeutschland.	Ad	Acta	—	—	—	—	—
53.	A. u. Gesuch ddo 1/4 1848 3.454 B*	des Pressburger Stadthauptmanns Bernhard Vetsera bittet um eine A. g. Unterstützung in seiner verzweiflungsvolle Lage.	—	—	—	—	4. April	—	—

První tři příklady jsou z let 1810, 1826 a 1848 z protokolů rady Caa, poslední dva z let 1845 a 1848 jsou z rady Caa. Nesprávná nomenclatura je v originálech. — * B = číslo »Bittschriften«.

Příloha č. VII. Příklady protokolů rady CAB.

173	20 ^{ten} März	<p>Vortrag der geheimen Kreditshofkommission vom 1. März 1811.</p> <p>Womit auf die Auszahlung der Mährisch-ständischen Pamatken im Betrage von 10.680 fl zum Behufe des Frohnfestungsbaues zu Neutitschein angetragen wird.</p> <p style="text-align: center;">Den 1. April 1811.</p> <p style="text-align: center;">Resol.</p> <p>Die dem mährischen Kriminalfonde zugehörige in der Frage stehenden zwei Pamatken sind in haftungsfreie Obligazionen, wovon der nämliche Fond, wie bei den umgeschriebenen Pamatken Schuldner verbleibt, umschreiben zu lassen und zum behufe des Baues der Frohnveste in Neutitschein nach ihren Börsemessigen Kurse, wenn sie nicht noch vorteilhafter im Lande abgesetzt werden könnten, zu veräußern.</p> <p style="text-align: right;">Franz m. p.</p>
78 132*)	10. Jänner	<p>Vortrag der hungarischen Hofkanzlei vom 31. Dezember 1813.</p> <p>Über die Gesuche der Städte Libeth, Banya, Nagy Banya und Eisenstadt um Enthebung von der Entrichtung des bei dem Handelsstande noch im Rückstande haftenden Beitrages.</p> <p style="text-align: center;">Resolutio vom 30. Jänner 1814.</p> <p>Ante quam hoc in merito Meam elargior resolutionem, cancellariae et quidem illico super eo a serenissimo archiduce Palatino uberiorem informationem capiat, iuxta quam clavim desideratum 500.000 fl subsidium inter mercatores et quaestores regiarum civitatum individualiter repartitum sit, et pro casu, quo mercatores et quaestores in quaestione vertentes ultra mensuram facultatum suarum ob minus confor mem repartitionis modalitatem gravati forent, per suam celsitudinem Caesaream medio proponantur, quibus exinde emergentes decessus redintegrari et aerario Meo resarcire queant. Relationem eate-nus praestandam cancellaria comite opinione sua Mihi substernendam habebit.</p>
<p>Příklady jsou z let 1811 a 1814.</p> <p>*) Číslo pod čarou je souhrnným číslem všech v obou konferenčních odděleních (grosse a enge) vyřízených spisů.</p>		

Antonín Haas:

Codex epistolaris Johannis, regis Bohemiae.

(Kritika středověkého formuláře.)

Středověké listy a listiny se zachovaly v originálech, ale ještě více v opisech. Jejich bohatou zdrojnicí jsou registra, kopiáře a formuláře. Kdežto do prvních dvou skupin se zapisovaly písemnosti, do organizované kanceláře přicházející a z ní vycházející, není tomu tak u formulářů. Nevznikají zpravidla z úřední činnosti, nýbrž spíše a častěji soukromou prací rozmanitých osob. Tato okolnost však nezmenšuje jejich historickou cenu, naopak svým neúředním rázem umožňují začasné hlubší pohledy do duševního života minulých dob.

Formulář jakožto vzorec pro skládání listů a listin byl znám již v antice. Tyto předlohy se pořádaly v sbírky, zvané v češtině rovněž formuláře.¹⁾ Středověk převzal z antiky tuto zvyklost, která se pak rozšířila z Itálie po celé Evropě. V našich zemích se objevují již v 13. stol. za Přemysla Otakara II. Neuklidné doby po vymření Přemyslovců nepřály tomuto umění. Teprve návrat k spořádaným poměrům za správcovství markraběte Karla umožnil jejich nový rozvoj. A právě kritickému ocenění jednomu z nich jest věnována tato studie. Prvním úkolem jest podati obraz formuláře po stránce vnější a obsahové, dále nutno zjistiti dobu vzniku, prameny, na jejichž základě byl formulář sestaven, jeho autora, účel sbírky a vztah k podobným pramenům současným. Poslední a nejvyšší cíl spočívá pak v ocenění písemnosti s hlediska historického a diplomatického.²⁾

¹⁾ Něměčina přesně rozlišuje „Formulare“ — pouhé vzorce od „Formularbücher“ — sbírky formulářů. (H. Bresslau, Handbuch der Urkundenlehre, II. 1 [2. vyd. 1915], str. 226).

²⁾ Tento kritický postup doporučuje Rockinger, Briefsteller und Formelbücher des XI.—XIV. Jahrhunderts (Quellen und Erörterungen zur

Léta čtyřicátá 14. stol. zanechala dva formuláře, jejichž blízkou příbuznost možno poznati na první pohled. Jednomu z nich, zvanému „Summa Gerhardi“, věnoval studii jeho vydavatel F. Tadra v úvodu k své edici,¹⁾ druhý, rovněž vydaný, nebyl dosud kriticky oceněn. Theodor Jacobi, vydávaje tuto sbírku r. 1841 pod názvem „Codex epistolaris Johannis, regis Bohemiae“, jistě netušil, že jeho práce s několika, bohužel stručnými poznámkami nahradí originál dnes ztracený. Rukopis ten byl chován v knihovně kláštera sv. Hedviky ve Vratislavi, po jehož zrušení se dostal do slezského provinčního, pak státního archivu ve Vratislavi; tam jest však od r. 1919 neznámý.

Podle Jacobiho popisu²⁾ byl to sešit o 36 papírových listech, svázaný do pergamenu, pravděpodobně bez nadpisu. V písmu 14. stol., dosti těžce čitelném a značně stísněném, se jevil pouze rozdíl v rychlosti psaní, nikoliv v změně ruky. Týž písař opatřil patrně též jednotlivé vzorce nadpisy, červeným inkoustem napsanými, nejspíše až po složení celého kodexu. Celkem se tu nalézá 226 vzorců, z nichž jest pouze 24 listin,³⁾ ostatní všechny patří k listům.

Dříve než se přihlédne k vlastnímu obsahu, jest potřeba všimnouti si rázu celého formuláře a zjistiti, zda patří k těm sbírkám, jejichž obsah podává něco věcného, či jsou-li jeho vzorce snůškou bezobsažných frází. Pročtením několika vzorců poznáme zcela jasně, že Jacobiho kodex třeba zařaditi do té skupiny formulářů, jejichž podkladem byly písemnosti skutečně existující a které se neskládají z pouhých slohových cvičení nebo krasořečnických libůstek. Převážná většina písemností této sbírky se týká finančních záležitostí. Mluví se tu především o dlužích, dále o berních, o darech a dávkách měst při narození

bayerischen und deutschen Geschichte, Band IX., München 1862), str. XLVIII.—LII.

¹⁾ F. Tadra, Summa Gerhardi. Ein Formelbuch aus der Zeit des Königs Johann von Böhmen (Archiv für österreichische Geschichte, Bd. 63, 1882), str. 305 a násl.

²⁾ Jacobi, Codex epistolaris, str. VI.

³⁾ Č. 59—82.

v královské rodině, o vypálení královských hradů, o platebních povinnostech obyvatelů jejich podhradí a pod. Vzorce se týkají měšťanů, duchovních, židů, cizích kupců a ovšem i královské rodiny. Byl to sám Jan Lucemburský, který tu vystupuje jako vydavatel téměř padesáti písemností. Jeho synové Karel a Jan Korutanský vydávají více než dvacet listin a listů. Rovněž od Janových manželek, královen Alžběty a Beatrice, jakož i od markraběnky Blanky z Valois jest zachováno dosti dopisů. Mnoho listů pochází dále od měst královských a to buď od celé městské korporace nebo od jednotlivých měšťanů. Z nich na prvním místě nutno připomenouti pražského měšťana Frenclína Jakubova, věřitele králova, podkomořího a urbureře kutnohorského.¹⁾ Tím přicházíme k další skupině vydavatelů, jimiž jsou úředníci královští, především podkomoří. Duchovní, páni a rytíři, kupci a židé se vyskytují jako vydavatelé dosti zřídka. Vedle listů osob, v Čechách usedlých, objevují se pouze dvě písemnosti z ciziny pocházející, z nichž jedna pochází od římského krále Ludvíka Němce²⁾ a druhou vydává Boleslav, vévoda slezský a lehnický.³⁾ Jestliže se rozdělí písemnosti podle příjemců, objeví se jiný obraz. Králi a členům jeho rodiny jest adresováno pouze jedenáct kusů, městům a měšťanům však přes 70. Úředníci královští dostávají 33 listů, duchovní a jejich poddaní jsou příjemci přibližně stejného počtu písemností.

Z tohoto stručného přehledu jest viděti, že se zde všude uplatňuje především královská vláda česká se svými úředníky, dále česká města, duchovní, židé a kupci. To vše spadalo pod kompetenci důležitého královského úřadu, české komory. Proto také většina písemností jest adresována do Prahy nebo z ní. Vedle této úřední korespondence tvoří dopisy soukromého rázu zcela nepatrný zlomek.

S obsahovou stránkou souvisí otázka doby vzniku sbírky, o čemž však z ní samé se nic nedovídáme. Jest proto nutné podrobiti zkoumání samotné vzorce. Přesně datovány jsou pouze

¹⁾ Tomek, Dějepis města Prahy, díl I. (r. 1855), str. 292—293.

²⁾ Č. 1.

³⁾ Č. 64.

dva: jeden k 23. červenci 1314,¹⁾ druhý k 12. únoru 1327.²⁾ Dalšími listy, které možno alespoň přesně vročit, jsou ty, v nichž se mluví o narození Václava, syna krále Jana,³⁾ r. 1336. V jiných dopisech se jmenuje Jan Jindřich, vévoda korutanský, správcem Čech,⁴⁾ tento úřad zastával nejspíše r. 1344, kdy markrabí Karel nebyl v Čechách a kdy vévoda Jan vyřizoval různé veřejné záležitosti a suppliky.⁵⁾ K datování formuláře přispívají konečně ty vzorce, o jejichž obsahu se dovidáme odjinud. Tak hned první list, dopis Ludvíka Bavora, hlásí se do konce r. 1326, kdy německý král měl v Inšpruku porady s Friedrichem Sličným.⁶⁾ Ve vzorci č. 17 se mluví o návratu Hynka Berky mladšího z Dubé do Čech, patrně z ciziny, kde byl r. 1343.⁷⁾ Jinde (č. 48) píše markraběnka Blanka o chystané veliké slavnosti na hradě Pražském, která se pořádala v listopadu 1344 při příležitosti povýšení pražského biskupství na arcibiskupství.⁸⁾ Do stejné doby patří list č. 102 se zmínkou o palliu pro nového pražského arcibiskupa. K osobě krále Jana se vztahují vzorce č. 135 o získání italské Lukky českým králem r. 1330,⁹⁾ o jeho schůzce s Ludvíkem Bavořem v Řezně r. 1331¹⁰⁾ (č. 92 a 137), jakož i o jeho pobytu v Lucembursku r. 1340¹¹⁾ (č. 190). Konečně několik dopisů lze datovati přibližně podle listin a listů jinde zachovaných, které mají vztah k Jacobiho vzorcům. V listu č. 38 se mluví o Ješkovi z Veselí jako o pánu Jičina, kterážto město držel od r. 1337;¹²⁾

1) Č. 98.

2) Č. 71.

3) Č. 4, 32, 45, 217.

4) Č. 18, 26, 44, 112, 154, 155, 189.

5) J. Emler, *Regesta diplomatica nec non epistolaria regni Bohemiae*, p. IV. (1892), n. 1391, 1468.

6) Böhmer, *Regesta imperii* (1. vyd.), str. 54.

7) F. Palacký, *Dějiny národu českého*, 4. vyd., díl II. (1894), str. 279.

8) Týž, str. 281—282.

9) *Prameny dějin českých*, díl IV. (1884), str. 307.

10) *Ibidem*, str. 308.

11) Palacký, *Dějiny II.*, str. 275.

12) J. Emler, *Regesta*, tom. IV. (1892), n. 2138.

Jan z Lipé, zesnulý r. 1338,¹⁾ se zde připomíná ještě jako živý. Možno tudíž klásti vznik této písemnosti do let 1337—1338. V listině č. 62 vystupují jako majitelé Hostomic dědicové Viléma z Valdeka, avšak jiná listina z r. 1343²⁾ uvádí již Hynka Berku z Dubé jako pána Hostomic. Listinou č. 68 dovoluje král svému kaplanu vysaditi na právu německém ves, kterou mu pronajal r. 1341.³⁾ Konečně list č. 109 se zmiňuje o testamentu zbečenského faráře Mikuláše, kterážto listina jest datována ke dni 22. června 1343.⁴⁾ Jak jest patrné, vznikaly tyto písemnosti v letech 1325—1345; do doby pozdější nelze zařaditi žádnou z nich. Před rok 1325 patří pouze tři kusy. Vedle listu mohučského arcibiskupa Petra z Aspeltu ze dne 23. července 1314⁵⁾ obsahuje totiž Jacobiho formulář ještě dvě listiny z doby Václava II.,⁶⁾ hlásící se nejspíše k r. 1305.⁷⁾

Dosud byly tedy zjištěny dvě vlastnosti: jako terminus a quo vyšel rok 1345, po stránce obsahové pak základem byly písemnosti české komory. Pro další kritiku jest proto nutné zmíniti se o tom, kde a kým byla písemná agenda komorní vyřizována.

Komora, centrální finanční úřad českého panovníka, dosahuje ve 12. stol. značné důležitosti. Její tehdejší šéf, komorník, přesouvá však poněmhu svou činnost na půdu soudní a dvorský administrativní, kdežto pro vlastní správu komorní vzniká nový úředník — podkomoří.⁸⁾ Ten nabyl velkého vlivu na sklonku vlády Přemyslovců a zvláště pak za počátku Lucemburků,⁹⁾ kdy stojí v čele komory, jejíž obor působnosti stále vzrůstá. Tolik o byrokratické organisaci. Pro účely diplomatické jest však důležité zkoumati otázku kanceláře české komory. V příslušné

1) Palacký, *Dějiny II.*, str. 182.

2) Emler, *Regesta IV.*, n. 1258.

3) *Ibidem*, n. 1051.

4) *Ibidem*, n. 1283.

5) Č. 98.

6) Č. 59, 60.

7) J. Šusta, *Dvě knihy českých dějin*, díl I. (2. vyd. 1926), str. 444, p. 1.

8) V. Vaněček, *Komorník a podkomoří* (Sborník prací k dějinám práva československého, díl I. 1930) str. 63.

9) J. Kapras, *Právní dějiny zemí koruny české*, díl druhý (1913), str. 202.

literatuře¹⁾ najdeme pouze stručné zmínky tohoto tematu se týkající. Většina dosavadních názorů uznává existenci zvláštních notářů a písařů komorních, o nichž současné prameny dosti často se zmiňují, zvláště za doby Jana Lucemburského.²⁾ O něm víme, že uvedl do českého království komorní zvyklosti svého otce Jindřicha VII., který zřídil za své římské cesty r. 1310 podle vzorů italských knížecích dvorů a městských komor komorní písařství pro lepší správu královských důchodů.³⁾ Přesný poměr

¹⁾ Celková zpracování českých dějin (Palacký, Dějiny národu českého, Tomek, Dějepis města Prahy, Novotný, České dějiny) ponechávají toto thema bez povšimnutí, stejně J. Emler, Něco o bernictví českém v dobách starších (Památky archaeologické, díl VIII. [r. 1870], str. 19 a n.) a Č. Klier, Stručný nástin bernictví království českého v dobách před válkami husitskými (Časopis českého musea, roč. 76 [r. 1902], str. 21 a násl.). J. Čelakovský (Úřad podkomořský v Čechách, Časopis českého musea, roč. 51 [r. 1877], str. 17) mluví o komorním písaři, „kterž vedl registra úřední i obstarával všeliké dopisování s městy i s jinými úřady“. Rozbíraje pak otázku vzniku Jacobiho formuláře praví, že při něm „bylo hojně užito písemností komory královské a některých jejích přednostů, královských to podkomoří“. (O domácích a cizích registrech. Rozpravy král. čes. spol. nauk, VII. řada, 3. svazek, 1890, str. 33). Tento závěr převzal pro podobnou sbírku, zvanou „Summa Gerhardi“, Tadra (Summa Gerhardi. Ein Formelbuch aus der Zeit Königs Johann von Böhmen. Archiv für österreichische Geschichte, Bd. 63 [1882], str. 313), vydávaje jejího autora za úředníka podkomořského úřadu. Jeho názor opakuje Bresslau (Handbuch der Urkundenlehre, II. 1, 2. vyd. 1915, str. 282, p. 4). Vojtíšek (Pražský zlomek komorního registra krále Jana z r. 1312, Friedrichův sborník [1931], str. 430) připouští zvláštního písaře komorního, ustanoveného k vedení register; ten se však řídil při jejich psaní „pokyny, které mu dával král asi skrze královskou kancelář“. Existenci zvláštní expedice pro komorní věci předpokládá Kapras již pro dobu před Karlem IV. (Právní dějiny zemí koruny české, druhý díl [1913], str. 202). Rovněž Šusta (Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví, České dějiny, dílu II. část 1. [1935], str. 512) mluví o „komoře, kanceláři účetní, která pod vedením podkomořího vedla účty důchodů i vydání panovníkových“ a kde „již za Václava II. byl značný počet písařů a účetních, specializovaných pro rozličná odvětví“.

²⁾ F. Tadra, Kanceláře a písaři v zemích českých za králů z rodu lucemburského Jana, Karla IV. a Václava IV. (1310—1420), v Praze 1892, str. 113 a násl.

³⁾ V. Vojtíšek, Pražský zlomek, str. 429—430; H. Bresslau, Handbuch, 2. vyd., I. díl, str. 130.

tohoto nového úřadu ke královské kanceláři zůstává však dosud nevyjasněn,¹⁾ stejně jako obdobné vztahy v našich zemích. Závěry mohou být proto pouze pravděpodobné. O vedení účtů komorních důchodů, berních rejstříků a register přímo v komoře není pochyby.²⁾ Originály komorních písemností, určených k expedici, vyhotovovala však královská kancelář, která jediná mohla dáti listině a listu potřebnou vnější úpravu a všechny nutné ověřovací součásti. Účast komorního personálu se omezovala pouze na stručnější či obširnější koncepty, podle nichž se pak pořídil vlastní originál. Avšak nemusilo tomu být tak vždy, neboť pokyn k vyhotovení vycházel začasťe přímo od krále.³⁾ Organisoanou kancelář komorní nutno tedy v Čechách za Janovy vlády vyloučiti. Místem vzniku Jacobiho sbírky byla tudíž sama královská kancelář, kde skladatel formuláře měl nejlepší příležitost poznati komorní písemnosti všech druhů, koncepty, originály, začasťe i registra.

Správa Janovy kanceláře byla však na počátku jeho vlády dosti nepravidelná.⁴⁾ Teprve za vladařství jeho syna nastávala zvolna náprava, jak pěkně dokazuje právě Janův „Codex epistolaris“. Jeho uspořádání není ani chronologické ani přesně věcné. Pokud se týče vydavatelů, možno jen tolik říci, že s počátku — do č. 86 — převládají písemnosti, vydané králem, jeho rodinou a veřejnými úředníky, načež se vydavatelé střídají, aby konečně v poslední třetině — od č. 160 — nabyly převahy měšťanské listy. Jakýsi náznak dělení podle vydavatelů lze postihnouti asi uprostřed celé sbírky, kde za č. 147 umístil skladatel formuláře nadpis „Hic ponuntur literae regales et principum“ a vskutku

¹⁾ Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, Bd. 27, W. Samanek, Die verfassungsrechtliche Stellung Genuas 1311—1313, str. 238 a 245.

²⁾ Podobně tomu bylo v komoře Jindřicha VII. (F. Prowe, Die Finanzverwaltung am Hofe Heinrichs VII. während des Römerzuges [1888], str. 4.).

³⁾ Samanek i Bresslau na uvedených místech přes neurčitost podání vylučují možnost, že by komora sama vyhotovovala originály. Vojtíšek, l. c. str. 432, mluví o konceptech, které přicházely do komory a podle nichž zapisováno do komorních register.

⁴⁾ F. Tadra, Kanceláře, str. 18.

dalších jedenáct vzorců — mimo č. 156 — vydal král Jan a oba jeho synové. S ohledem na příjemce jest první část zcela pomíchaná, teprve od č. 81 následuje celkem bez přerušení až po č. 113 řada příjemců duchovního stavu a od č. 144 mají rozhodnou převahu vzorce, adresované městským korporacím i jednotlivým měšťanům. Než ani hledisko chronologické nebylo rozhodujícím při pořádání formuláře, pokud ovšem můžeme zjistiti dobu, do níž jednotlivé písemnosti patří. Tím docházíme k zajímavému poznatku o práci autorově a o povaze materiálu, z něhož čerpal.

Skladatel kodexu neměl totiž při pořádání sbírky pevného plánu ani rozvrhu, nýbrž seřazoval vzorce v takovém pořádku, v jakém byly předlohy, z nichž čerpal a které se nalézaly v královské kanceláři, jak bylo již zjištěno. Tato neuspořádanost přispěje však k vysvětlení dalších dvou zajímavých rysů tohoto formuláře. Některé vzorce stejného nebo podobného obsahu a znění se nevyskytují pohromadě, nýbrž mezi nimi jest dlouhá řada zcela jiných písemností. Stačí připomenouti listy, vztahující se k narození královice Václava.¹⁾ Vysvětlení tohoto zjevu, v středověkých formulářích často se vyskytujícího, podal již J. B. Novák v práci o formuláři pražského biskupa Jana z Bechyně.²⁾ Když byl totiž zběžně vyčerpán v kanceláři materiál, jenž byl právě po ruce, obrátil se sestavovatel k látce starší nebo paběrkoval znovu v materiálu již zpracovaném. Touto činností lze konečně vysvětliti též další zajímavou vlastnost pojednávaného formuláře, že se tam totiž vyskytuje několik takových vzorců, u nichž nelze spojitost s komorou zjistiti. Běží tu především o list Ludvíka Němce, adresovaný vévodovi brabantskému.³⁾ Z majetku brabantských vévod, žijících v četných stycích s lucemburskými hrabaty, dostala se tato písemnost nepochybně do rukou Lucemburků. Když se pak stal Jan Lucemburský českým králem, přivezl do svého království několik písemností ze svého rodinného archivu.⁴⁾ Ve vzorci č. 98 žádá mohučský arcibiskup Petr z Aspeltu pražského biskupa

1) Č. 4, 32, 45, 217.

2) J. B. Novák, *Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně* (1903), str. XXXIII.

3) Č. 1.

4) R. Koss, *Archiv české koruny*, dílu I. část 1 (1932), str. 78.

Jana IV. z Dražic, aby se dostavil do Frankfurtu k volebnímu roku stanovenému na den 19. října 1314. Podle provenience patřil by tento list do kanceláře příjemcovy nebo vydavatelovy. Kancelář pražského biskupa jest však vyloučena s ohledem na celkový ráz celé sbírky. Zbývá tudíž vydavatel. Vysvětlení podal již V. Chaloupecký.¹⁾ V té době totiž měl Petr z Aspeltu jistou účast na Janově vládě v Čechách a povolává tudíž biskupa pražského sice svým jménem, ale na místě králově, užívaje k tomu královské kanceláře. Konečně dva listy královny Beatrice²⁾ by ukazovaly rovněž na nekancelářský původ. Avšak záležitosti královniny byly tak úzce spjaty s komorou a s kanceláří, vyhotovující též v jejím jméně písemnosti, že lze bezpečně i tyto listy zařaditi do kancelářské provenience, stejně jako soukromou korespondenci královského úředníka Frenclína Jakubova,³⁾ žijícího rovněž v úzkém vztahu s těmito institucemi.

Když byla dokázána kancelářská provenience Codexu epistolaris, sluší obrátiti se k řešení otázky, z čeho čerpal jeho skladatel, zda z originálů, konceptů či register, zvláště proto, že autor nikde nemluví o svých pramenech. Prvním úkolem bude zjistiti, zda se nezachovaly některé z písemností zde sebraných v originálu nebo v opisu. Takový případ jest však pouze jediný a sice listina ze dne 4. prosince 1337, kterou Jan Lucemburský dává Konrádu Huttimestolerovi, knínskému měšťanu, kus lesa a svoluje, aby na jeho místě byly vysazeny dvě vesnice na právu německém.⁴⁾ Toto darování se dochovalo též v konfirmaci Karla IV. ze dne 23. srpna 1348, opsané do kopiáře kláštera na Slovanech.⁵⁾ Obě písemnosti nejsou sice doslovně stejné, ale jejich obsahová příbuznost a stylistická shoda připouští závěr, že tu jde o originál,

1) V. Chaloupecký, *Jan IV. z Dražic*, poslední biskup Pražský (*Časopis společnosti přátel starožitností*, 1908), str. 62, pozn. 66.

2) Č. 4, 12.

3) Č. 27, 39, 113, 114 a j.

4) Č. 77.

5) J. Emler, *Regesta*, č. 237. — Helmling — Horcicka, *Das vollständige Registrum Slavorum* (Praha 1904), str. XII.—XVII., uvádějí, že tento kopiář jest věrným opisem původního registra z konce 14. stol.

zachovaný v Karlově konfirmaci, jehož koncept byl zařazen do Jacobiho formuláře. Na koncepty jako podklad pro tuto sbírku ukazuje dále zvláštní skutečnost že se v ní nalézají začasté dva vzorce o téže věci pojednávající a téměř shodné.¹⁾ Již Novák upozornil, že v takových případech bylo čerpáno z konceptů.²⁾ Nápadné jest dále, že obsah kteréhosi vzorce jest tak komplikovaný a při tom zmatený, že z hotové listiny nemohl býti opsán.³⁾ Tolik po stránce obsahové. Přihlédneme-li k stylisaci, postihneme tolik chyb a gramatických nedopatření, že není možné, aby hotové písemnosti sloužily tu za předlohy. Tak na př. ve vzorci č. 3 možno pozorovati, že ve větě, začínající slovy „Quatenus Goblino . . .“ jest užito s počátku ablativu absolutního, k čemuž se připojuje neúplná věta, načež souvětí končí účelovou větou. V druhé části vzorce č. 31 v souvětí, uvozeném slovy „Continebant etiam predictae litere . . .“ opakují se dvakrátě některá slova, jako by skladatel, složiv vedlejší větu, zapomněl zatím, co byl již napsal. Ve formuláři č. 46 schází sloveso k účelové spojce „quod“.

Z těchto několika dokladů jest patrné, že u kusů, které z kanceláře vycházely, užil autor formuláře konceptů jako podkladu pro svou sbírku. Protože pak u písemností do kanceláře došlých takových nesrovnalostí není, byly tyto listy a listiny čerpány přímo z originálů. Tento závěr podepírají registry, nadepisované nad vzorce. Kdežto ve vlastních písemnostech jsou osobní jména většinou vypsána, pouze někdy více nebo méně zkrácena, nalézáme v příslušných nadpisech jen všeobecná označení osob, o nichž se ve vzorcích hovoří (rex, regina, camerarius, civis a j.). Někdy jest poměr obrácen, což též nasvědčuje, že bylo užito skutečně vydaných písemností jako pramene. Na registra jako na podklad pro vznik Jacobiho kodexu nelze souditi; i když byla často pořizována podle konceptů, přece není myslitelné, aby v nich bylo ponecháno tolik gramatických, stylových a věcných nesrovnalostí, jak bylo již ukázáno.

¹⁾ Na př. č. 46 a 47, 152 a 153, 207 a 225.

²⁾ J. B. Novák, Formulář Tobiáše z Bechyně, str. XXVII.

³⁾ Č. 70. — Upozornil na to již Jacobi, Codex epistolaris, str. 31 pozn. 2.

Po objasnění otázky pramenů tohoto formuláře jest třeba zjistiti, jak bylo s předlohami naloženo, což souvisí se zkoumáním věrohodnosti textů. Pomůckou nad jiné důležitou jest zjištění slohu, při čemž si všimneme různých nesrovnalostí a nemožností věcných.

Při pročítání vzorců zarazí především skutečnost, že se v nich jeví nápadná slohová podoba, ač vydavateli jsou různé osoby. Pro snazší ovládnutí stylistické bohatosti všech 226 vzorců rozdělím je na listiny a listy a v takto roztríděném materiálu budu postupovati od formule k formulí, při čemž si povšimnu nejdříve listin.

Z úvodního protokolu zaslouží pozornosti pouze pozdravná fórmulka, salutace, vyskytující se však mezi všemi 24 listinami jen jednou. Má odlišné znění od tehdy obvyklé formule „gratiam et omne bonum“, neboť zní „salutem cum plenitudine omnis boni“,¹⁾ podobajíc se značně salutacím listů Jacobiho formuláře, jak bude ukázáno.

V kontextu nejcennější částí pro srovnání slohu bývá arenga, jejíž krasořečnický ráz dovoluje plně uplatnění skladatelovy individuality. Než i zde zjednodušování listin, počínající právě za Jana Lucemburského, způsobilo, že arengou nalézáme pouze jednou²⁾, čímž jest vyloučena možnost srovnávání slohu. Za arengou následuje promulgace, v níž se vydavatel obrací ke všem lidem nebo oslovuje pouze určitou vrstvu. Vedle obvyklých frází „notum facimus universis“, „recognoscimus tenore praesentium“ a pod. upozorňují na tři charakteristická znění, obsažená v tomto formuláři. Z nich první, jež zní „scire volumus universis“, přichází v čtyřech listinách krále Jana³⁾ a v jedné markraběte Karla.⁴⁾ Druhý typ „constare volumus universis“ nalézáme v dvou listinách, z nichž jednu vydávají přední čeští páni na sklonku vlády Václava II.,⁵⁾ druhou Jan Lucemburský.⁶⁾ Konečně s třetím zněním

¹⁾ Č. 82.

²⁾ Č. 82.

³⁾ Č. 65, 67, 68, 72.

⁴⁾ Č. 69.

⁵⁾ Č. 60.

⁶⁾ Č. 74.

se setkáváme opět v listině královské,¹⁾ avšak téměř shodně promulgační užívá i jakýsi šlechtic.²⁾ Narrace a dispoice, vázány jsou na obsah písemnosti, nedovolují rozvinouti individuální sloh skladatelův, což platí též o korroboraci, jedné z nejustálenějších formulek listiny.

Zjednodušení slohu, jež se uplatňuje v české kanceláři královské po vzoru cizím již od sklonku Přemyslovců,³⁾ zasahuje značnou měrou též eschatokol. Závěrečný protokol, podávající výčet svědků s místními a časovými udáními a uzavírající listinu stručnou modlitbičkou, apreakací, končí zpravidla slovy „datum etc“ a pod.

Listiny Jacobiho sbírky svou jednoduchou strohostí nepřispívají mnoho k zkoumání slohu. Jedinou výjimku tvoří narrace, jak bylo patrné z jejich rozboru. Tu se objevil důležitý poznatek, že totiž stejná znění obsahují listiny různých vydavatelů, což se potvrdí ještě více rozbořením listů, v stylisaci značně pružnějších než listiny.

Též u listů se rozeznávají jednotlivé formule. Rockinger⁴⁾ rozděluje je v pět částí: salutatio, captatio benevolentiae, narratio, petitio, conclusio. Připojí-li se k salutaci ještě intitulační adresa, odpovídají tyto tři části úvodnímu protokolu listin. Captatio benevolentiae, narratio a petitio, u mandátů vyjádření rozkazu, souhlasí s kontextem a conclusio konečně s eschatokolem listin.

Znění protokolu úvodního jest nejpružnější v salutaci, kdežto intitulační adresu možno přejíti. Obvyklá pozdravná formulka „gratiam suam et omne bonum“, známá z písemností císařů a králů římsko-německých,⁵⁾ přichází často v listech českého krále Jana.⁶⁾ Zde tedy není nic typického. Charakteristické jsou

1) Č. 61: ad universorum notitiam tenore praesentium volumus pervenire.

2) Č. 71: ad universorum notitiam tenore presentium cupio pervenire.

3) W. Erben, L. Schmitz-Kallenberg, O. Redlich, Urkundenlehre, I. Teil (1907), str. 341.

4) Briefsteller und Formelbücher. str. IX.—X.

5) W. Erben, l. c. str. 345.

6) Č. 23, 146, 149 a j.

však obraty se substantivem „incrementum“ a adjektivem „sincerus“, vyskytující se v dopisech různých vydavatelů.¹⁾ Často se nalézají vazby ablativu absolutního, uvozené slůvkem „praemisso“, příp. „praemissis“. ²⁾ Konečně i formulka „sinceram ad beneplacita voluntatem“ jest charakteristická zvláště proto, že přichází v listech různých vydavatelů.³⁾

Vzorce Jacobiho formuláře postrádají captatio benevolentiae, obsahující z kontextu pouze narratio a petitio, v mandátech pak vyslovení rozkazu. Protože pak i conclusio nemá žádného typického znění, uzavírám rozbor listů, který nás dovedl opět k tomu závěru, že různí vydavatelé užívají týchž frází.

Vedle zkoumání slohu dalším důležitým bodem jest zjištění, zda příbuzenské vztahy osob ve vzorcích se vyskytujících jsou označovány správně. Na tuto otázku lze odpověděti kladně. Markrabě Karel označuje zcela správně bavorského vévodu Jindřicha, manžela Janovy dcery Markéty,⁴⁾ jako svého švagra.⁵⁾ Karlova choť, markraběnka Blanka, jmenuje Jana Lucemburského tchánem.⁶⁾ Ve vzorci č. 4 obrací se česká královna Beatrice k svému zeti, zmíněnému již Jindřichu Bavorskému, jako k svému synu, což jest však jistě míněno v smyslu rodinném.

Stejnou přesnost nenalzáme však při titulaturách. Tak Bertold z Lipé, probošt vyšehradský, se dvakrát jmenuje podkomořím českého království,⁷⁾ ač jím byl jeho bratr Jindřich.⁸⁾ Záměna těchto dvou osob jest zcela zřejmá a vznikla nepochybně po smrti

1) „sincerae dilectionis et amicitiae incrementum“ v listu markraběte Karla (č. 34), „generosi favoris indesinens incrementum“ v dopisu královny Beatrice (č. 45), „salutem et pure amicitiae incrementum“ v listu českého podkomořního Oldřicha Pluha (č. 168).

2) Č. 131, 134, 140 a j.

3) Na př. v dvou písemnostech markraběte Karla (č. 52, 86) a v jednom listu krále Jana (č. 87).

4) Prameny dějin českých, díl IV. (r. 1884), str. 288.

5) Č. 15.

6) Č. 48.

7) Č. 5, 84.

8) Tomek, Dějepis města Prahy, díl I. (1855), str. 582.

Bertoldově.¹⁾ Jiné zmatení obsahuje vzorec č. 85, v němž moravská markraběnka Blanka píše „domino P. presbytero cardinalis tituli, episcopo Prenestino, vicecancellario domini pape“. Vysvětlení jest jednoduché. Mezi papežskými vicekancléři 1. poloviny 14. stol. přichází Petrus de Prato, od r. 1320 kardinál-kněz titulu s. Potentianae, od r. 1323 kardinál-biskup Palestrinský.²⁾ Protože obvyklé označení kardinálů jest buď „N. X. episcopus“, nebo „N. presbyter-cardinalis tituli s. X.“³⁾ běží v tomto případě o doslovné opsání zmateného spojení dvou titulů, jimž skladatel tohoto vzorce nerozuměl. Jinde⁴⁾ vystupuje Balduin, arcibiskup trevírský, jako mohušský arcibiskup, ačkoliv byl pouze správcem této arcidiecése. Chybnými titulaturami se pak přímo hemží nadpisy jednotlivých vzorců. Zvláště duchovenské poměry znal autor velmi špatně. Nečiní rozdílu mezi biskupem a proboštem,⁵⁾ strahovské premonstráty nazývá křížovníky⁶⁾ a pražského biskupa pokládá dokonce za kurfiřta - volitele.⁷⁾ Avšak ani královskou rodinu nezná přesně. Krále Jana označuje vévodou,⁸⁾ královnou Beatrici markraběnkou⁹⁾ a o Karlu, tehdy ještě markrabím, mluví jako o králi.¹⁰⁾ Že označuje Frenclína často komorníkem, nemusí zarážeti, neboť ještě ve 14. stol. jest podkomoří začasť zván v písemnostech komorníkem.¹¹⁾

Ze slohového rozboru a z četných věcných chyb, zvláště v titulaturách, by vyplýval závěr,¹²⁾ že jde o sbírku listin a listů fingovaných. Proti tomu však jest potřebí uvážiti, že — až na ne-

1) † 1347. Viz F. Palacký, Dějiny, díl II., str. 182.

2) H. Bresslau, l. c. I. (1912), str. 259.

3) L. Schmitz-Kallenberg, Papsturkunden (1913), str. 93.

4) Č. 92.

5) Č. 89.

6) Č. 87.

7) Č. 98.

8) Č. 70.

9) Č. 12.

10) Č. 106.

11) V. Vaněček, Komorník a podkomoří, str. 64.

12) J. B. Novák, Kritika listáře královny Kunhuty (Sborník Gollův, 1906), str. 138.

patrné výjimky — všechny dopisy mají nejen skutečný obsah, jinde doložitelný, nýbrž není zde ani krasořečnických cvičení, tak charakteristických pro sbírky fingovaných písemností. Snad jest možné vysvětliti leccos osobou autorovou, již jsme dosud nevěnovali pozornost. Dříve však jest nutné obrátiti se k sbírkám podobného obsahu a rázu z doby krále Jana, abychom nabyli přesnějšího obrazu o Jacobiho formuláři.

František Palacký v rozpravě o českých formulářových sbírkách píše, že 14. století jest jejich klasickou dobou v Čechách.¹⁾ Mnohé z nich, které vydal buď celé nebo z části, projevují blízkou příbuznost s formulářem Jacobiho. Jest to především rukopis oseckého kláštera²⁾ a sbírka kláštera ve Wilheringu,³⁾ jakož i dva kodexy ze schwarzenberského archivu v Třeboni.⁴⁾ Jejich obsah se týká rovněž berní a urbury,⁵⁾ měst⁶⁾ a měšťanů,⁷⁾ mezi nimiž nejčastěji se vyskytuje opět Frenclín Jakubův.⁸⁾ I po stránce slohové jsou velmi blízké zmíněnému kodexu. Kromě obvyklé salutatione „gratiam suam et omne bonum“⁹⁾ vyskytují se známé již formule „salutem et amicitiam sinceram,“¹⁰⁾ „sincerum animum in omnibus complacendi“¹¹⁾ „promptum et sincerum in omnibus complacendi affectum“¹²⁾ i ablativní vazby se slůvkem „premissis“, případně „premissis“.¹³⁾ Tyto obraty, navzájem si tak podobné nebo slovně shodné, čteme v písemnostech různých vydavatelů, právě jako tomu bylo ve sbírce Jacobiho. Časté písařské chyby

1) F. Palacký, Über Formelbücher, zunächst in Bezug auf böhmische Geschichte (1842), str. 222.

2) l. c., str. 238.

3) l. c., str. 247.

4) l. c., str. 253, 258.

5) l. c., str. 254—258.

6) l. c., str. 254—258.

7) l. c., str. 261 a j.

8) l. c., str. 253—254.

9) l. c., č. 142.

10) l. c., str. 257.

11) l. c., č. 134.

12) l. c., č. 144.

13) l. c., str. 254—259; č. 156 a, 160 d, h.

a gramatické nepřesnosti ukazují, že vzorce vznikaly především na základě konceptů. Věta „idcirco Sanctitati vestre attente studio et humiliter supplicamus, quatenus“¹⁾ dává tušit písemnost ještě nehotovou bez poslední redakce, krátce koncept. Jinou nedůslednost lze postihnouti v zápisu jakéhosi obchodníka.²⁾ Na počátku vystupuje ten kupec v 1. osobě (notandum, quod dedi), dále v 3. osobě (notandum, quod dominus... dedit), aby konečně zase bylo užito prvního způsobu (item dedi).

Jaký jest tedy vzájemný poměr formulářových sbírek, otištěných Palackým, k Jacobiho kodexu? Jest možný různý výklad: předpoklad jediné předlohy, dnes ztracené, tž autor nebo určitá škola. Proti společné předloze svědčí skutečnost, že původní vzor by musel býti obrovský, což jest nemožné. Na jednoho a téhož autora lze stěží pomýšleti, neboť jeho literární odkaz by byl příliš obsáhlý. Zbývá tudíž třetí domněnka, že jde o různé sbírky různých autorů, kteří čerpali z materiálu téže kanceláře, tž způsobem si vedli při pořizování svých sbírek a užívali téhož slohu, jemuž se naučili u téhož učitele.

V této myšlence jsme ještě utvrzeni, věnujeme-li pozornost jiné sbírce vzorců, pocházející rovněž z doby Janovy vlády, totiž Summě Gerhardi, vydané Tadrů.³⁾ Tento formulář, psaný na papíře jedinou rukou 14. stol., obsahuje úhrnem 232 vzorců, především listin, kdežto listů se tu nalézají pouze několik.⁴⁾ Mezi vydavateli převládá opět král Jan se svou rodinou, dále rychtáři, přísežní, městské rady a jednotliví měšťané, méně královští úředníci, páni, duchovní a cizí panovníci, tedy celkem osoby, mající úzký vztah k české komoře. V celku není pevného principu, podle něhož by byly vzorce seřazeny, pouze místy písemností téhož druhu nebo k témuž předmětu se vztahující následují těsně za sebou. První takovou skupinou jest 21 kusů,⁵⁾ vztahujících se k horenským záležitostem, především ke Kutné Hoře. Testamenty

¹⁾ l. c., č. 162.

²⁾ l. c., str. 258 (4. řádka se shora a násl.)

³⁾ Viz str. 2, p. 1.

⁴⁾ Č. 9, 26, 32, 33, 35—41, 43 atd.

⁵⁾ Č. 1—21.

zabírají č. 97—109, svatební smlouvy č. 110—115, ubrmanské rozsudky č. 117—127 a pod. Ačkoliv časová udání většinou chybí, možno přece vznik klásti do let 1336—1345. Protože pak několik listin, v sbírce té obsažených, známe z originálů nebo z opisů, jest jisté, že základem byly písemnosti skutečně existující. Některé stylistické nesrovnalosti ukazují, že též z konceptů bylo čerpáno pro tuto sbírku, jejímž autorem jest bližze neznámý Gerhard¹⁾ který své jméno zachoval pouze v explicitu „Explicit summa per manus Gerhardi“. Tadra se domnívá, že to byl nějaký nižší komorní písař, který sestavil formulář pro podkomořský úřad nebo jako příručku pro nějakého jeho úředníka nebo konečně pro někoho, kdo se chtěl vyučiti písařskému umění. Summa Gerhardi jest tedy sbírka, založená pro kancelářskou potřebu, sestavená na základě písemností z posledních let vlády Jana Lucemburského, kdy byl správcem Čech jeho syn Karel, markrabě moravský. Po stránce obsahové se připojuje těsně k Jacobiho kodexu, ba možno ji pokládati za jeho pokračování. Její historická cena spočívá především v líčení hospodářských poměrů za Janovy vlády. Tolik píše Tadra v předmluvě k edici tohoto důležitého formuláře.²⁾ Pro naše potřeby jest však potřebí věnovati pozornost slohovým a obsahovým vlastnostem, aby tím spíše vynikla podoba s Jacobiho formulářem.

Při studiu slohu Gerhardovy sbírky obrátíme se především k salutaci. Formulářům dříve popisovaným se blíží znění „sincere dilectionis indesinens incrementum“.³⁾ Vrcholu však dosahuje stylistická shoda v jedné arenze, již nalzáme v Tadrově i v Jacobiho sbírce:

Jacobi, č. 82:

Tadra č. 94:

Illos solet regia benignitas uberioribus premunire favori- bus et gratiis extollere spe- cialibus, qui se semper fide	Illos solet regalis benignitas ulterioribus prevenire favori- bus et extollere gratiis spe- cialibus, qui se semper fide
--	---

¹⁾ Tadra, Kanceláře a písaři, jej neuvádí; v Emlerových Regestech, díl III. a IV., jakož i v Pramenech, díl IV., nepřichází.

²⁾ F. Tadra, Summa Gerhardi, str. 307—316.

³⁾ Č. 95.

et servitiorum promptitudine exhibuerint placidos et acceptos. et servitiorum multiplicum exhibuerunt promptitudine placidos et acceptos.

Nepatrné variace (uberioribus-ulterioribus a j.) byly způsobeny spíše chybným čtením originálu, takže na slohová různostění zbývá velmi málo. K těmto dvěma vzorcům se značně blíží též č. 199 Tadrova formuláře po stránce stylistické i obsahové. Věcnou shodu dokazuje konečně i několik písemností, v nichž se mluví o svatbě dětí známého již Frenclína a Půty z Wildenberka.¹⁾

Z těchto několika poznámek jest patrná úzká souvislost obou vydaných formulářů. Jejich obsah i sloh, místy shodný, opírá se o písemnosti z kanceláře české vyšlé nebo do ní dodané, ať to jsou originály či koncepty. Majíce to vše na paměti, obrátíme se konečně k autoru naší sbírky, jakož i k době a místu jejího vzniku.

Původce formuláře, vydaného Jacobim, nikde se nejmenuje, ba ani žádné nepřímé zprávy o jeho osobě nelze najít. Byly proto vyslovovány jen domněnky o něm. Jacobi²⁾ usuzuje, že sbírka ta jest zásobou listů, které se r. 1345 nebo později dostaly do rukou nějakému pražskému notáři. Jaromír Čelakovský se v rozpravě o registrech³⁾ této otázky nedotkl, poznamenáváje toliko, že bylo užito hojně písemností komory královské a některých jejich přednostů, královských podkomoří. V článku o úřadu podkomořském v Čechách⁴⁾ řeší otázku tu nepřímo a soudí, že písemnosti ty mohly vesměs od notáře komorního nashromážděny a k potřebě úřadu opisovány býti. Přítomnost četných Frenclínových listů vysvětluje tak, že spisovatel užil archivní sbírky nejčinnějšího finančníka krále Jana. Zřetelněji se vyslovuje F. Tadra v rozpravě o kancelářích a písařích v Čechách za

¹⁾ U Tadry č. 110, u Jacobiho č. 139, 140.

²⁾ Th. Jacobi, Codex epistolaris, str. VII.

³⁾ J. Čelakovský, O domácích a cizích registrech, str. 28—29.

⁴⁾ J. Čelakovský, Úřad podkomořský v Čechách (Č. Č. M., roč. 51, 1877), str. 9, p. 3.

Lucemburků,¹⁾ kde píše, že obě formulářové sbírky z doby krále Jana, Summa Gerhardi a Jacobiho formulář, byly sepsány od osob v některé kanceláři královské zaměstnaných, neboť nelze mysliti, že by listy královské někomu jinému byly bývaly tak snadno přístupné. Kancelářský původ ukazuje ostatně ráz celé sbírky, jak jsme již poznali. V úvahu přichází pouze vlastní královská kancelář, která vyhotovovala též komorní písemnosti. A tu se vynořuje opět analogie se Summou Gerhardi, jejíž autor má tolik shodných vlastností s původcem Jacobiho sbírky. Své jméno zachoval jen v explicitu, soudobé prameny ho neznají. Tuto okolnost lze vysvětliti jediné tím, že patřil mezi podřízené písaře královské kanceláře. I autor Jacobiho formuláře, nikde nedoložitelný, hrál méně významnou úlohu v této kanceláři. V svém díle neukazuje příliš osobitého slohu, neboť všechny téměř obraty, kterých užívá, nalézají se v současných formulářových sbírkách. Pocházel nepochybně ze skupiny písařů nebo pouhých žáků, připravujících se k písařskému stavu, kteří byli pod vlivem energického notáře, vstřípivšího jejich slohu svou individualitu.²⁾ Skladateli této sbírky bylo přiděleno koncipování listů, Gerhard naproti tomu se cvičil především v skládání listin, jak jest zřejmé z rázu obou jejich formulářů. Sestavovali je z konceptů a z originálů, v kanceláři se nalézajících, a to z důvodů praktických i teoretických: sbírali vzorce pro svoji budoucí písařskou práci, učíce se zároveň v koncipování písemností. Za tím účelem nepřebírali předlohy beze změny, nýbrž upravovali je v slohu, jemuž se naučili,³⁾ čímž se vysvětlí slohová příbuznost všech téměř formulářů z první poloviny 14. stol., složených na základě komorního materiálu. Zvláště zřetelně vystupuje tento zjev v listu Ludvíka Němce brabantského vévodovi z r. 1326.⁴⁾

¹⁾ F. Tadra, Kanceláře a písaři, str. 72; týž, Summa Gerhardi, str. 307—316.

²⁾ O pomocnících notářů mluví F. Tadra, Kanceláře a písaři, str. 18.

³⁾ W. Wallenbach, „Iter Austriacum“ (1853), str. 49—50, upozorňuje, že listy různých vydavatelů, adresované různým příjemcům, jež obsahují stejné fráze a stejný rozvrh, bývají plodem určité školy.

⁴⁾ Č. 1.

Ve srovnání s písemnostmi císařské kanceláře tehdejší doby zazní především neobvyklá salutace „gratiam suam et salutis incrementum“, tak rozdílná od ustálené formulky „gratiam suam et omne bonum“. ¹⁾ Slovo „incrementum“ jest pak charakteristické pro skladatele formulářů českého původu ze 14. stol. Z věcných omylů jest zajímavé označení císaře Ludvíka prokurátorem, ač byl již před 12 lety zvolen německým králem. Trevírský arcibiskup Balduin, od r. 1308 arcikancelář, se nazývá sekretářem. Z toho ze všeho možno uzavírat, že Ludvíkův dopis v této podobě nemohl z císařské kanceláře býti vydán. Protože však naproti tomu má bohatý věcný obsah, který není v rozporu se zprávami odjinud známými, ²⁾ jest jasné, že skladatel tohoto vzorce měl před sebou skutečný list Ludvíkův, který si však upravil po svém. Počínal si tak i jinde, čímž se vysvětlí značná jednotnost slohová celé sbírky. Při těchto změnách vloudila se pak do vzorců řada chybných titulatur, na něž bylo již upozorněno, zvláště v nadpisech. Tyto chyby vedou však alespoň částečně k osvětlení doby, v níž Jacobiho formulář vznikl.

Th. Jacobi sám ³⁾ klade její vznik do r. 1345 nebo nedlouho poté a upozorňuje, že do doby po tomto roce nelze žádný vzorec zařaditi a že o pozdější době není nikde zmínky. J. Čelakovský, všimaje si pouze letmo toho formuláře, ⁴⁾ datuje jej do doby Janovy vlády v Čechách. Jeho názor opakuje Tadra ⁵⁾ a Bresslau. ⁶⁾ Teprve K. Krofta ⁷⁾ se vrátil k přesnějšímu závěru Jacobiho a pokládá rok 1345 za přibližnou dobu jeho vzniku. Jako terminus a quo jest tento rok jistě správný. K určení terminu ad quem přispěje právě studium chybných titulatur,

¹⁾ W. Erben, l. c. str. 345.

²⁾ Th. Jacobi, Codex epistolaris, str. 1., pozn. 2.

³⁾ Th. Jacobi, Codex epistolaris, str. VI. a násl.

⁴⁾ J. Čelakovský, Úřad podkomořský v Čechách, str. 9, p. 3; týž, O domácích a cizích registrech, str. 28—29.

⁵⁾ F. Tadra, Kanceláře a písaři, str. 72; týž, Summa Gerhardi, str. 307—316.

⁶⁾ H. Bresslau, l. c. str. 282, p. 4.

⁷⁾ K. Krofta, Začátky české berně (Český časopis historický, roč. XXXVI.), str. 442 a p. 3.

především v nadpisech. Jestliže Karel jest označován jako král a jeho první manželka jako královna, možno souditi, že tyto omyly byly napsány od kohosi, který nepamatoval markraběcí léta Karlova, tedy po r. 1346. Rovněž záměna Bertolda z Lipé s jeho bratrem Jindřichem se mohla státi teprve po smrti Bertoldově († 1347). Konečně uspořádání sbírky samé ukazuje, že její autor pracoval s materiálem ještě celkem netříděným, svědčícím o nevalném pořádku v kanceláři. Slabé náznaky věcného dělení v Tdrově i Jacobiho formuláři vedou rovněž do prvních let Karlovy královské vlády, kdy se zvolna reorganisovaly kanceláře a kdy byl do nich zaváděn větší pořádek. ¹⁾

Konečně jest potřebí zmíniti se o historické a diplomatické ceně tohoto formuláře a pokusiti se zařaditi jej mezi podobné sbírky českého původu. Hlavní úlohu při jeho vzniku hrála stránka praktická. Proto tu není žádného teoretického úvodu a žádných krasořečnických vyšperkovaných a obsahově prázdných vzorců, charakteristických a typických znaků středověkých „artes dictandi“. ²⁾ Patří do té řady sbírek vzorců, které byly odvozeny ze skutečně existujících písemností, čímž jest vlastně již určena jeho historická cena, totiž jediná náhrada za všechny dnes již ztracené listiny a listy, na jejichž základě byl sestaven. Tyto vzorce, určené především a výhradně pro kancelářskou potřebu a pro vzdělání v písařském umění, musely nutně ve všem odpovídati tehdejšímu kancelářskému zvyklostem. Obsahujíc formule celkem nezkrácené, jest tato sbírka jedinečné ceny pro zkoumání vnitřních znaků písemností české královské kanceláře a její organizace v čtyřicátých letech 14. století.

Výsledky své práce shrnuji nakonec v několik vět. V době krále Jana Lucemburského a zvláště jeho syna Karla IV. stoupá písemná agenda čím dále tím více a vede k postupné specialisaci kancelářských prací. Nejdříve se oddělují věci komorní, důležitá část státní administrativy již od doby Václava II. Vzniká

¹⁾ F. Tadra, Kanceláře a písaři, str. 18 a násl.

²⁾ O nich pojednal J. B. Novák v článku „Středověká diktamina v souvislosti s antikou a renaissancí“ (Český časopis historický, roč. XV.), str. 30 a násl.

zvláštní odělení, v němž se vedou knihy počtů, komorní registra a píší koncepty, finančních věcí se týkající. Na jejich podkladě vyhotovuje pak královská kancelář příslušné čistopisy. Než i zde se uplatnila dělba práce podle obsahu. Kdežto u většiny listin a listů bylo lze opřít se o zvyklosti starší doby, komorní agenda právě svou novostí postrádala předchozích vzorů. Taková situace jest příznivá pro vznik formulářů jakožto pomůcek pro skládání listin. A vskutku po pokusu z doby Jindřicha Korutanského¹⁾ vynořuje se v polovině 14. stol. náhle celá řada sbírek toho druhu formou i obsahem tak blízkých, že lze mluvit o zvláštní škole pro výchovu kancelářského dorostu, především komorními písemnostmi se obírajícího. V tomto prostředí vzniká brzy po smrti Janově „Codex epistolaris“, vydaný Jacobim, sestavený na základě konceptů a originálů komorního obsahu v kanceláři královské se nalézajícího. Ačkoliv autor upravoval poněkud své předlohy, čímž se objevilo v nich dosti chyb gramatických a věcných, především v titulaturách, přece jeho práce, opírajíc se o skutečné písemnosti dnes již ztracené, dosahuje téměř stejné hodnoty jako úřední produkty organizované kanceláře, registra a kopíáře

J. Matoušek.

Nový archivní zákon a státní archiv Spojených států severoamerických.¹⁾

Již v počátcích Spojených států severoamerických, na prvním kongresu z r. 1774, byla učiněna nejnútnejší opatření, aby písemnosti kongresu a vlády nepřišly nazmar. Z let 1774—1789 je dosud zachováno neméně než 490 vázaných svazků spisů. Ale pro rychle rostoucí archiv nebylo vhodné budovy, zejména také, když roku 1800 přesídlila federální vláda definitivně z Filadelfie do Washingtonu. R. 1800 zničil oheň část spisů ministerstva války (War Department) a r. 1801 ministerstva financí (Treasury Department). Třebaže kongres přijal z podnětu Josiaha Quincy-ho r. 1810 návrh, schválený také presidentem, aby bylo postaráno o vhodné místnosti pro spisy vlády v sousedství presidentova domu ve Washingtonu, rychlý vzrůst archiválií záhy předstihl opatření, jež byla učiněna, spisy trpěly nadále požáry (zejména r. 1814, 1833, 1877) a stávaly se namnoze obětí sběratelů známek, autografů a pod.

Zhoubný požár v budově ministerstva vnitra r. 1877 dal presidentu Haysovi podnět ke komisionelnímu vyšetření vládních budov, pokud šlo o jejich bezpečnost proti ohni a president sám vytkl při této příležitosti význam řádné úschovy archiválií. Ale teprve nové požáry, tentokrát v budově ministerstva války v prosinci r. 1880 a v únoru r. 1881 přesvědčily senát potud, že počátkem r. 1881 schválil po prvé návrh zvláštního zákona

¹⁾ Shrnuty zde pro českého čtenáře informace prvních dvou výročních zpráv archiváře Spojených států kongresu za rozpočtový rok 1934/5 a 1935/6, končící 30. června 1936: „First annual Report of the Archivíst of the United States“, Washington 1936, str. 60 a „Second annual Report“, Washington 1936, str. 109. Pokud víme, odborným tiskem v Evropě nebylo dosud o nedávných významných změnách v severoamerickém archivnictví referováno. Tištěné zprávy nemohou ovšem nahradití přímé poznání a proto se zřídka podrobnějších soudů, třebaže leckde k nim uvedené skutečnosti vybízejí.

¹⁾ J. Gebauer, Některá akta z kanceláře Jindřicha Korutanského Věstník Král. čes. spol. nauk, třída fil. — hist. — jazyk., 1908, str. 11.

o stavbě archivní budovy federální vlády (archives bill). V letech 1881—1912 bylo v jedné nebo druhé sněmovně Spojených států podáno celkem 42 návrhů archivního zákona, aniž cokoliv z nich bylo přijato nebo uskutečněno, třebaže zvláště prezident Mac Kinley ve svém výročním poselství kongresu z 3. prosince 1900 zdůraznil naléhavou potřebu archivní budovy. R. 1898 odhadoval ministr financí (Secretary of the Treasury) náklad na přiměřenou archivní budovu na \$ 1,200.000, o dva roky později zvýšil však odhad na \$ 3,000.000.

Zároveň se měnila představa o povaze archivní budovy a státního archivu. Až asi do r. 1908 se pomýšlelo v rozhodujících kruzích na pouhé skladiště a neuvažovalo se o řádné správě archiválií pro potřeby úřední i vědecké. R. 1908 výbor americké společnosti historické (the Council of the American Historical Association) vytkl nedostatek řádného uložení archiválií a jmenoval komisi z vynikajících historiků, aby upozornili presidenta a kongres na význam řádně spravovaného archivu pro „badání v amerických dějinách“ („for researches in American history“). R. 1910 přijala společnost resoluci v tomto smyslu a předložila zvláštní memorandum senátu. R. 1913 dal kongres plnou moc ministru financí (the Secretary of the Treasury), aby připravil pro stavbu budovy státního archivu plány a rozpočet na částku ne větší \$ 1,500.000. Nejprve se však měly prohlédnouti nejlepší budovy státních archivů v Evropě a projektanti se měli poraditi s evropskými odborníky o stavbě a uspořádání archivní budovy. Tomu zabránila světová válka a r. 1916 dal kongres plnou moc, aby se vypracovaly plány „bez takovéto prohlídky a dotazu v Evropě“. Vstup Spojených států do války odsunul však vůbec tento návrh.

Zákonným podkladem pro stavbu ústředního archivu státního federální vlády se staly teprve tyto zákony: 1. zákon o stavbě některých veřejných budov, schválený 25. února 1926 („Act to provide for the construction of certain public buildings and for other purposes“, 44 Stat. L. 630—635.) 2. Druhý zákon o schodku, schválený 3. července 1926 („The second Deficiency Act“, 44 Stat. L. 874), v němž byla položka \$ 6,900.000 pro bu-

dovu státního archivu („National Archives Building“). Později byla tato částka zvýšena na \$ 8,750.000 (45 Stat. L. 1044). Komise pro veřejné budovy určila pro archivní budovu místo ve vládní čtvrti washingtonské nedaleko Bílého domu mezi Pensylvanskou třídou na severu, Sedmou ulicí na východě, Třídou ústavy na jihu a Devátou ulicí na západě (Pensylvania Avenue, Seventh Street, Constitution Avenue, Ninth Street). Základní kámen k nové budově položil sám prezident Hoover 20. února 1934.

Budovu postavil architekt John Russel Pope z New Yorku. Je čtvercového půdorysu, klasicisujícího slohu, běžného pro veřejné budovy severoamerické, jímž se zároveň shoduje s Kapitolem, Bílým domem, budovou ministerstva financí a památníkem Lincolnovým, význačnými to stavbami federální vlády, které jsou v sousedství. Na všech čtyřech stranách je budova ozdobena sloupovím. Vchodem z Constitution Avenue se vchází do monumentální výstavní síně, kdežto část budovy při Pensylvania Avenue je určena pro místnosti úředníků, místnost informační („public information room“) a konsultační knihovnu archivní o kapacitě asi 40.000 svazků. V této části budovy je také místnost pro kinematografická představení filmů, které, jak se ještě zmíníme, rovněž se mají v archivu ukládat. Ostatek budovy je vyplněn archivními skladišti. Přívoz archiválií se děje po rampě na Seventh Street do velké přijímací místnosti („Receiving room“), odtud, bude-li třeba, budou dopraveny do oddělení konservačního („Division of Repair and Preservation“). Z těchto dvou místností se dopraví archiválie na místo uložení ve skladišti vytahovadly. Archivní budova byla dokončena zhruba v létě r. 1935.¹⁾ Práce na vnitřní úpravě budovy však trvaly ještě roku příštího.

Zatím co se již stavěla tato archivní budova, přijal sedmdesátý třetí kongres návrh Bloom'a a Mc Kellara (the Bloom-Mc Kellar bill, H. R. 8910), který po svém schválení dne 19. června 1934 se stal zákonem o státním archivu (The National Archi-

¹⁾ Podrobný popis nové budovy státního archivu v první zprávě str. 5—9. V obou zprávách jsou také fotografie budovy a interierů. Z obou zpráv není však — žel — dostatečně patrna úprava skladišť, jak pokud jde o jejich celkové uspořádání, tak i o zařízení.

ves Act, 48 Stat. L. 1122—1124). Tímto zákonem se zřizují: 1. úřad archiváře Spojených států (the Archivist of the United States, čl. 1.), 2. státní rada archivní (the National Archives Council, čl. 6.) a 3. státní komise pro historické publikace (the National Historical Publications Commission, čl. 5.). Podle tohoto zákona má nově zřízený státní archiv tyto dva úkoly: 1. shromažďovati a opatrovati v budově státního archivu všechny archivní vlády Spojených států pro běžnou agendu úřední již nepotřebné (inactive), pokud mají takovou důležitost pro správu nebo historické badání, že musí býti na dlouhou dobu nebo provždy uchovány; 2. spravovati tyto archivy tak, aby se usnadnilo jejich užívání pro potřeby vlády i vědy („in the business of the government and in the service of scholarship“).

Zákonem z r. 1934 se stanoví pravomoc archiváře Spojených států takto: 1. Jmenuje všechny osoby, jež mají býti zaměstnány ve státním archivu kromě těch, jejichž roční plat je \$ 5.000 nebo více, které jmenuje president na návrh a se souhlasem senátu (čl. 2.). 2. Dohlíží sám nebo svým zástupcem na archivy všech úřadů vlády Spojených států (čl. 3.). 3. Rozhoduje o převezení, uložení a ochraně v budově státního archivu všech archivů a zápisů, pokud jejich převezení schválila státní rada archivní (čl. 3.). Činí opatření pro uspořádání, opatrování, užívání a vyjímání archiválií, uložených ve státním archivu (čl. 3.). 5. Přímou spravuje a kontroluje budovu státního archivu a jiných budov, pozemků a zařízení, jež se mohou státi později částí státního archivu, nestanoví-li zákon jinak (čl. 4.). 6. Je předsedou státní komise pro historické publikace (National Historical Publications Commission) (čl. 5.). 7. Je členem státní rady archivní (čl. 6.). 8. Stará se o přijímání, shromažďování a uschovávání filmů a zvukových záznamů historicky důležitých (čl. 7.). 9. Doporučuje kongresu opatření, pokud jde o spisy a jiné dokumenty ve vládních archivech a zápisech, které nemají trvalé hodnoty a nejsou historicky významné (čl. 9.). 10. Řídí výdaje a všechna opatření pro řádné fungování státního archivu a státní komise pro historické publikace.

Státní rada archivní (The National Archives Council), kterou zřizuje šestý článek archivního zákona z r. 1934, skládá

se z přednostů oddělení výkonné moci, t. j. ministrů ve smyslu ústavy Spojených států nebo jejich zástupců, z předsedy senátního výboru knihovního, předsedy knihovního výboru sněmovny, knihovníka kongresu, sekretáře ústavu Smithsonova (Smithsonian Institution) a z archiváře Spojených států. Rada bude určovati materiál, který má býti převezen do budovy státního archivu, bude určovati pravidla („establish regulations“) upravující takový převoz, bude raditi archiváři pokud půjde o pravidla určující uspořádání (disposition) a užívání archivů a spisů svěřených jeho péči. Podle devátého článku archivního zákona bude schvalovati seznamy spisů a dokumentů, určených, aby byly zničeny nebo jinak jich užito, které archivář připraví pro kongres. Státní rada archivní se ustavila na své první schůzi, svolané presidentem Spojených států do Bílého domu 27. prosince 1935. Předsedou se stal státní sekretář (the Secretary of State), Cordell Hull, místopředsedou archivář Spojených států a tajemníkem administrativní tajemník archivu Spoj. států. Druhá schůze rady dne 10. února 1936 se již konala v konferenční síni budovy Státního archivu.

Státní komise pro historické publikace (The National Historical Publications Commission), kterou zřizuje pátý článek archivního zákona, je výsledkem dlouhých a pečlivých úvah. Již r. 1908 jmenoval president Theodore Roosevelt „výbor pro dokumentární historické publikace vlády Spojených států“ („Committee on the Documentary Historical Publications of the United States Government“), složenou z devíti předních historiků, aby studoval problém státních historických edicí a podal předběžný plán dalších publikací. Komise podala výstižnou kritiku dosavadní vládní činnosti publikační a zároveň navrhla ve své tištěné zprávě, podané presidentem kongresu 11. února 1909, aby byla postavena budova pro státní archiv a zřízena „stálá komise pro státní publikace historické“ („a permanent Commission on National Historical Publications“).

Ale tyto návrhy komise zapadly stejně jako všechny dřívější podněty na úpravu státního archivu federální vlády, hlavně pro převrat v státní administrativě, k němuž došlo, jako obvykle, po všeobecných volbách. Zákon o státním archivu federální vlády

z r. 1934 navazuje však přímo na podněty této komise z r. 1909. Členy nově zřízené státní komise pro historické publikace jsou: archivář Spojených států jako její předseda; historický poradce ministerstva vnitra (Department of State); vedoucí (the chief) historického oddělení ministerstva války a generálního štábu; inspektor spisů v ministerstvu námořnictví; vedoucí (the chief) rukopisného oddělení v knihovně kongresu a dva členové americké historické společnosti (American Historical Association), které ustanoví prezident z těch osob, které jsou nebo byly členy výkonného výboru této společnosti. Byli jimi jmenováni Dumas Malone, vydavatel biografického slovníku amerického (the Dictionary of American Biography) a St. George L. Sioussat, profesor amerických dějin na universitě v Pensylvanii. Úkolem komise je činit plány, sestavovat rozpočtové návrhy a podávat doporučení historických děl a sbírek pramenů, které by měly být vydány státním nákladem. Doporučení komise předkládá kongresu archivář. Členy státní komise pro historické publikace z r. 1935/6 byli shodně s ustanoveními archivního zákona z r. 1934: Dr R. D. W. Connor, archivář Spojených států jako předseda; Dr Hunter Miller, historický poradce ministerstva vnitra; Col. Oliver L. Spaulding, vedoucí historického oddělení ministerstva války a generálního štábu; Capt. Dudley W. Knox, inspektor spisů v ministerstvu námořnictví; Dr J. F. Jameson, vedoucí rukopisného oddělení v knihovně kongresu; uvedení již Dr Dumas Malone a Dr St. George L. Sioussat. Dr Solon J. Buck, ředitel publikací v státním archivu je sekretářem komise.

Komise, jež se má shromažďovati aspoň jednou ročně, sešla se po prvé 29. ledna 1935 v prozatímní úřadovně archivářově v budově ministerstva spravedlnosti a usnesla se doporučit kongresu, aby na paměť stopadesátého výročí přijetí ústavy Spojených států byla vydána státním nákladem edice dokumentů, osvětlujících vznik ústavy. Zároveň požádala archiváře Spojených států, aby dovedl až do přítomnosti soupis historických publikací federální vlády, který pořídila r. 1908 zmíněná již historická komise. Ve schůzi komise dne 21. února 1936 rozhodnuto vydati archivní látku o vzniku ústavy až do její ratifikace a prvních deseti do-

datků. Publikace rozvržena na šest svazků a přibližné vydání odhadnuto na \$ 85.000. Tato zpráva odevzdána kongresu 17. března 1936, ale, jak se dovidáme z druhé výroční zprávy archivu (za rozpočtový rok 1935/1936), kongres zatím o věci nerozhodl.

Archivář Spojených států byl jmenován prezidentem 10. října 1934. Stal se jím Robert D. W. Connor. Jeho jmenování schválil senát 20. března 1935. Poněvadž v té době nebyla nová budova státního archivu ještě hotova, úřadoval první archivář prozatímně v budově ministerstva spravedlnosti. Archivní zákon dává archiváři rozsáhlou pravomoc pokud jde o jmenování úředníků a rozdělení agendy. O tom, co v té věci za první dva rozpočtové roky učinil, podávají obě archivářovy zprávy kongresu podrobné poučení. Celá agenda archivní je rozdělena do čtyř oddělení. Jsou jimi: 1. čtyřčlenný vedoucí sbor (Executive staff), 2. oddělení vlastní práce archivní (Professional divisions), 3. oddělení správní (Administrative divisions), 4. správa budovy a styk vnější (Administrative sections).¹⁾

Koncem finančního roku 1935 bylo zaměstnáno v státním archivu federální vlády celkem 42 osob, koncem fiskálního roku 1936 již 175 osob. Prvním odborným úkolem archivářovým bylo zjistiti dosavadní stav jednotlivých archivů federální vlády, uložených ve více než 225 budovách kolumbijského obvodu i mimo tento obvod. Úředníci státního archivu, určení pro soustavnou přehlídku archivů a registratur federální vlády určují, co má být

¹⁾ Působnost těchto oddělení je patrna z podrobného jejich rozdělení: Executive staff: — 1. Director of Archival Service; 2. Executive Officer; 3. Director of Publications; 4. Administrative Secretary. Professional divisions. — 1. Accessions; 2. Repair and Preservation; 3. Classification; 4. Cataloging; 5. Maps and Charts; 6. Reference; 7. Research; 8. Library; 9. Motion Pictures and Sound Recordings; 10. Department Archives. Administrative divisions. — 1. Purchase and Supply; 2. Personnel and Pay Roll; 3. Finance and Accounts; 4. Photographic Reproduction and Research; 5. Central Files. Administrative sections. — 1. Building and grounds; 2. Printing and binding; 3. Stenographic pool; 4. Mail room; 5. Messenger service; 6. Telephone switchboard. V první zprávě str. 13 a d. uvedena také podrobněji agenda jednotlivých sekcí, již dále sleduje i zpráva druhá.

odtud ihned přeneseno do státního archivu, co později, co vůbec ne.¹⁾ Stejně bylo třeba studovati systémy uspořádání dosavadních archivů a starých registratur i dějiny ústřední vlády Spojených států ve všech jejích odvětvích od počátku až do přítomnosti. Počátek byl učiněn studiem dějin federální vlády samé od r. 1774. Zároveň počato také se sbíráním co nejúplnějších dat o péči o archivy a jejich opatrování vládou Spojených států, zpráv a doporučení, petic a pamětních spisů i zákonných ustanovení v té věci. Jak z archivního zákona přímo, tak i z rozdělení agendy je patrna zvláštní péče, již má archiv věnovati sbírání a úschově historicky důležitých filmů a zvukových záznamů (Motion Pictures and Sound Recordings), pro jejichž uskladnění určeno osm místností. Získávání tohoto materiálu se má díti přímým odevzdáním jinými vládními úřady federální vlády (Government agencies), dary nefederálních ústavů (Institutions), smluvním získáním (Purchase under contract) a posléze přímým zachycením (recording). To znamená, že archiv nemá jenom sbírat filmy jinými úřady, ústavy, podnikateli či soukromníky pořízené, nýbrž se má pro budoucnost postarati sám o filmové zachycení všech historicky významných událostí. Druhá zpráva archivní však vytýká, že ustanovení archivního zákona, pokud jde o tuto povinnost státního archivu, nedává mu dosti pravomoci pro řádné plnění tohoto úkolu.

Již v prvním rozpočtovém roce zjistil archiv v úřadovnách a ústavech federální vlády na 1,500.000 m filmu a mnoho tisíc záznamů fonografických. Do tohoto množství jsou pojaty filmy ze světové války, jichž je v úřadovnách federální vlády asi 300.000 m. Jinak zachycují tyto filmy také obrazy z kmenového života amerických Indiánů, jsou mezi nimi studie o opatřeních sanitních, a postupu zemědělství do krajin dosud neosídlených, desky fonografické, pak záznamy řeči a nářečí, lidové hudby a pod. Dary získal archiv, jak první výroční zpráva výslovně uvádí, již četné filmy o počátcích civilisace krajů, o výzkumných cestách severoamerických badatelů, etnografické snímky ze života indiánských

¹⁾ Podrobnou zprávu o postupu a výsledku těchto prohlídek podává zpráva za rozpočtový rok 1935—1936, str. 36 a d.

kmenů a života kmenů na Filipínách a zejména četné filmy o významných událostech politických z posledního čtvrtstoletí dějin Spojených států. Zvláště se věnuje archiv také otázkám bezpečného uskladnění a konservace filmů, problémům to, které teoreticky i prakticky dosud nebyly vůbec řešeny a které se časem stanou důležitou složkou conservační péče archivní ve všech státech. I tu postupoval nový archiv způsobem velmi zajímavým a pro americké poměry příznačným. Zajímavé jsou zejména výsledky zkoumání trvanlivosti filmu, podle něhož filmy vhodně upravené a řádně uložené vydrží asi 500 let, načež bude možno poříditi novou kopii, takže prakticky lze uchovati filmové záznamy provždy.

Péče o sbírání, uskladnění a konservaci filmu a zvukových záznamů dokresluje vůbec celkový obraz úkolů a dosavadní činnosti nového ústředního archivu federální vlády Spojených států, činnosti, která vyrůstá organicky z dějinného vývoje Spojených států a má pečeť svérázného prostředí velké republiky zaoceánské. Bylo by třeba přímé znalosti archivních a vědeckých poměrů tamnějších, abychom mohli říci něco o vhodnosti a nevhodnosti těch kterých ustanovení nového archivního zákona i o počátcích činnosti ústředního archivu federální vlády. Závěrem lze však zdůrazniti aspoň jeden patrný rys nové úpravy. Je to těsné spojení conservační a pořadatelské péče archivní s potřebami amerického dějezpytu a vědeckého badání vůbec, v tom katalogisační a vydavatelské činnosti především, nikoliv však výlučně. Třebaže zvláštní poměry severoamerické, nedlouhá poměrně minulost historická i praktický a utilitaristický sklon Američanů by podněcovaly spíše k opaku, vidíme v nejnovější úpravě archivnictví federální vlády Spojených států i jeden z projevů odporu proti jednostrannému výkladu tak zvané holandské teorie archivní, jejíž oprávněnost v podstatných částech je nepochybná. Proti tendenci, učiniti v praxi z moderního archivu pod heslem správní a úřední povahy archivu jen jakousi ústřední spisovnu, archivní zákon severoamerický opět zdůrazňuje vědecké úkoly archivu. Nepouštějíce se do sporu o slovo, můžeme přece říci, že úkoly moderního archivu se liší tak podstatně od úkolů kteréhokoliv jiného úřadu správního, že, nemá-li

již název sám sváděti k pojetí, po našem soudu modernímu archivnictví posléze osudnému, i v názvu je třeba tuto povahu veřejného ústavu vědeckého (Establishment) patřičně vylíčit. V tomto duchu je také psán text nového amerického zákona, který následuje, a podle tohoto pojetí, jak patrně z obou výročních zpráv, se rozvíjí rovněž činnost nového archivu.

* * *

Zákon o státním archivu (The National Archives Act), schválený 19. června r. 1934.

Senát a dům representantů Spojených států, shromážděné v kongresu, ustanovují zákonem, aby se zřídil úřad archiváře Spojených států (the Office of Archivist of the United States), který bude jmenován prezidentem Spojených států na návrh a se souhlasem senátu.

Čl. 2. Plat archivářův bude \$ 10.000 ročně. Všechny osoby, jež mají býti zaměstnány v ústavě státního archivu (the National Archives Establishment), bude jmenovati jedině archivář podle jejich způsobilosti pro zvláštní úkoly a bez ohledu na zákon o státní službě (civil-service law); archivář vydá řády a ustanovení pro správu státního archivu. Ale každý úředník nebo zaměstnanec s platem \$ 5.000 nebo více bude jmenován prezidentem na návrh a se souhlasem senátu.

Čl. 3. Všechny archivy nebo úřední zápisy (archives or records), jež patří vládě Spojených států (zákonodárné, výkonné, soudní a jiné), budou svěřeny péči a dohledu archivářově v tomto rozsahu: Bude mítí plnou moc, aby zevrubně prohlížel osobně nebo svým plnomocníkem úřední spisy každé úřadovny (agency) vlády Spojených států, ať jsou umístěny jakkoliv a kdekoliv, a při těchto prohlídkách k ruce mu budou každý a všichni, jimž byly tyto spisy svěřeny, a bude-li žádati o převezení takových archivů nebo spisů do ústavu státního archivu, jak státní rada archivní (National Archives Council), pro to oprávněná, je schváli; bude mítí plnou moc učiniti opatření pro uspořádání, opatrování, užívání a vyjímání látky, uložené v budově státního archivu s podmínkou, že každý přednosta ministerstva, nezávislého úřadu nebo jiného podřízeného

úřadu vlády („any head of an executive department, independent office, or other agency of the Government“) může na omezenou dobu, nepřesahující trváním jeho službu v úřadě, zakázati, jak uzná za vhodné, úředníkům, soukromníkům nebo komukoliv jinému zkoumati a užívati takovou důvěrnou látku, která byla přenesena z jeho ministerstva nebo úřadu (department or office).

Čl. 4. Archiváři přísluší přímé opatrování a kontrola budovy Státního archivu (the National Archives Building) a jiných budov, pozemků a zařízení, jak se mohou státi čas od času částí ústavu Státního archivu — vyjímaje, co zákonem svěřeno řediteli státních budov, parků a rezervací (the Director of National Buildings, Parks, and Reservations). Jinak jejich obsah bude svěřen archiváři Spojených států.

Čl. 5. Zřizuje se zároveň také státní komise pro historické publikace (a National Historical Publications Commission), která bude pracovati o plánech, odhadech a doporučeních pro taková historická díla a sbírky pramenů, které, jak se zdá, se hodí pro vydání nebo jiné zpřístupnění („for publication and or otherwise recording“) veřejným nákladem. V komisi bude archivář Spojených států jako její předseda; historický poradce ministerstva vnitra (Department of State); vedoucí (the Chief) historického oddělení ministerstva války a generálního štábu; inspektor spisů námořních v ministerstvu námořnictví; vedoucí (the Chief) rukopisného oddělení v knihovně kongresu a dva členové Americké historické společnosti (American Historical Association), které ustanoví president z osob, jež jsou nebo byly členy výkonného výboru této společnosti. Rozumí se, že přípravě a vydávání výročních a zvláštních zpráv o archivech a spisech vládních („of annual and special reports on the archives and records of the Government“), průvodců, inventárních soupisů, katalogů a jiných pomůcek, usnadňujících užívání sbírek, bude dána přednost před podrobnými výtahy (calendars) a slovním otištěním. Komise se bude scházeti aspoň jednou ročně a členové nebudou mítí zvláštního platu kromě náhrady výloh, spojených přímo s účastí na schůzích komise.

Čl. 6. Zřizuje se dále státní rada archivní (National Archives

Council), složená ze sekretářů všech výkonných oddělení vlády („of the Secretaries of each of the executive departments of the Government“), t. j. ministrů ve smyslu ústavy Spojených států nebo jejich zástupců, jimi jmenovaných, z předsedy knihovního výboru sněmovny, knihovníka kongresu, sekretáře ústavu Smithsoniana (Smithsonian Institution) a archiváře Spojených států. Tato rada určí materiál, který má být převezen do budovy Státního archivu a určí pravidla pro převoz; bude mít pravomoc, aby radila archiváři, pokud půjde o pravidla určující uspořádání (disposition) a užívání archivů a spisů, svěřených jeho péči.

Čl. 7. Státní archiv může také přijímati, shromažďovati a uchovávat filmy a záznamy zvukové, vztahující se k historicky významným událostem Spojených států, a v souvislosti s tím udržovati projekční síň, kde by se ukazovaly tyto filmy a reprodukovaly zvukové záznamy pro účely historické a studijní.

Čl. 8. Státní archiv bude mít úřední pečeť, která bude zapsána podle pořadu práva (judicially noticed).

Čl. 9. Archivář bude podávati kongresu vždy na počátku pravidelného zasedání zprávu o státním archivu za předcházející rozpočtový rok. V této zprávě bude podrobný výkaz všech přírůstků i příjmů a výdajů na účet tohoto ústavu. Archivář sdělí také kongresu doporučení komise pro státní publikace historické („commission on National Historical Publications“) a ročně vždy 1. ledna podá soupis nebo popis spisů, dokumentů atd. (mezi archivy a spisy vlády), které, jak se ukázalo, nemají trvalé ceny nebo historického významu, a ty budou v dohodě s vládním úřadem, kterého se to týče (the Government agency concerned), a po schválení kongresem zničeny nebo dány jinak k volnému použití.

Čl. 10. Schvalují se opatření, nutná pro udržování budovy státního archivu a správu sbírek, vydaje a dílo výboru pro státní historické publikace (Commission on National Historical Publications), dodání nutného vybavení (equipment), a výdaje souvisící s uvedenými opatřeními (operations), zahrnuje v to i dopravu spisů do archivní budovy, tisk a vazbu, osobní služby v obvodu kolumbijském i jinde, cestovné a stravné (travel and subsistence and per diem in lieu of subsistence) přes ustanovení kterého-

koliv jiného zákona; práce těsnopisecké konané smluvně nebo jinak, jak by se jevílo nutným, koupi a výměnu knih a map, koupi, výměnu a užívání motorových vozidel i všechny příslušné částky, které budou vydány za vedení archiváře, jenž proto ročně podá kongresu předběžné rozpočty způsobem, zákonně stanoveným.

Čl. 11. Tímto se ruší všechny zákony a části zákonů vztahující se na správu, dozor, opatrování, ochranu úředních spisů a dokumentů výkonné moci a jiných vládních spisoven, které nesusouhlasí s ustanoveními tohoto zákona.

* * *

Tento překlad nového archivního zákona Spojených států nemůže být překladem slovným, třebaže se úmyslně i výrazově co nejvíce přidrzuje původního znění. Tomu brání jak výrazové zvláštnosti úřední a právní dikce americké angličtiny, tak i odlišnost severoamerických institucí. Pouhá četba tohoto překladu ozřejmuje tuším tuto skutečnost dostatečně. Poznáváme však takto zároveň poněkud i svérázného ducha amerického kulturního života vůbec. Evroptští dějepisci stejně jako badatelé v jiných vědách duchových či kulturních nepřijímají, jak známo, zpravidla výkony svých zámořských kolegů právě důvěřivě. Ačkoliv se severoamerické dějepisectví, vedle sociologie, může vykazati pracemi, které nejen tematicky upoutají zájem historika evropského, je přece nepochybné, že začasť se podivujeme více extensitě těchto vědeckých počínů než jejich myšlenkové koncepci, metodické původnosti či jemnosti a pronikavosti postřehu.

Také četba prvních dvou výročních zpráv nového archiváře Spojených států, jejichž hlavní data tento článek shrnuje, zarazí leckdy evropského čtenáře značně cizím ovzduším, jaksi strohým duchem obchodního domu. Ale není pochyby, že právě po praktické stránce může severoamerické archivnictví přinést mnoho podnětného i pro archivnictví evropské. Dotkli jsme se již otázky konservace filmů a zvukových záznamů. Totéž platí však i o otázkách čištění a mechanického pořádání a třídění velikého množství látky spisovné, která přichází hromadně do archivu z registratur rozličných úřadů a teprve po delší době může být skar-

tována. Zejména v druhé výroční zprávě archivu najdeme o tom obecně zajímavé zprávy. Nezapomínejme, že severoamerický archiv pro tyto technické úkoly disponuje částkami, o nichž se evropským archivářům ani nesní. Ostatně i jinak můžeme jen zřídka sledovati rozličné číslice uvedené v obou zprávách. Nezapomínejme zároveň, že běží jen o archiv federální vlády a že jednotlivé státy budují své archivnictví samostatně.

Severoameričtí archiváři, kteří nemají pořadatelských a vydavatelských úkolů pro látku starší, ježto pracují skoro veskrze materiálem 19. a 20. století, archiváři praktického, organizačního a spolu účelově zaměřeného ducha svého národa, kteří jsou nadto znamenitě, technicky i peněžně vybaveni pro všechny své úkoly, mohou nepochybně velkoryse vyzkoušet metodu, jež později ani pro praxi naši nebudou bez užitku. To snad odůvodňuje dostatečně, že odborný časopis český upozorňuje na významné změny v archivnictví země, kam jinak sotva kdy se zatoulá zájem našeho archiváře a historika.

Jaroslav Dřímál:

Za Bohumilem Navrátilem.

V noci 2. července 1936 zemřel po delší bolestné nemoci Dr. Bohumil Navrátil, profesor středověkých dějin na filosofické fakultě Masarykovy university. Navrátil se narodil 21. února 1870 v hanáckém Vyškově. Studoval v letech 1881 až 1888 na Slovanském gymnasiu v Brně a ve školním roce 1888/9 na gymnasiu na Novém městě pražském v Truhlářské ulici. V říjnu 1889 se dal zapsati na právnické fakultě Karlovy university v Praze. Více než práva však jej zajímaly studie vlastivědné. Hned v prvním semestru vyjednával s vyškovským knihkupcem Janem Honem o vydání dějin svého rodiště, přednášel o místopise Moravy a Slezska v literárním odboru Moravské Besedy a o prázdninách si čile všímal národopisu Vyškovska. Z přednášky o vlastivědné práci a studentstvu vznikla jeho literární prvotina, otištěná v příloze v Moravské orlici ze 27. srpna 1890. Zájem o historickou vědu jej odvedl od práv tak dokonale, že r. 1892 se dal zapsati na fakultu filosofickou. Již dříve navštěvoval paleografická cvičení Josefa Emlera a po svém přestupu na historii poslouchal Kalouska, Gebauera, Durdíka, Zíbrta, Jana Palackého, Golla a Rezka. Oba poslední měli na něho největší vliv. Goll metodicky, Rezek výběrem témat. V létě 17. července 1896 byl povýšen na doktora filosofie. Ještě před tím vyšel v prvním ročníku Českého časopisu historického jeho posudek edice Libelli de lite imperatorum et pontificum saec. XI. et XII. conscripti a referát o Mirbtově studii Die Publizistik im Zeitalter Gregor VII. Do druhého ročníku ČČH napsal „Příspěvek k dějinám arcibiskupství olomouckého“. Na podzim po dosažení doktorátu odešel na radu Gollova a Rezkova do Berlína a učil se tam u Lenze, Schmollera, Scheffera a Hintzeho. Letní semestr ztrávil v Bonnu u Gotheina a Reusche, slavných badatelů o řádu Tovaryšstva Ježíšova. Kromě nich poslouchal v Bonnu Rittera a Bezolda.

R. 1897 vrátil se do Prahy a Goll mu opatřil asistenturu

v Historickém semináři. V lednu 1898 nastoupil místo praktika v Universitní knihovně pražské. V té době napsal souborný referát „Z nové literatury o jesuitech“, který vyšel v ČCH r. 1898, a stručný článek „Vilém Prusinovský do r. 1565“, vytištěný v pátém ročníku ČCH. Poněvadž v Praze nebylo vyhlídky na získání trvalého místa, obrátil se do moravského archivu zemského. Dne 5. května 1900 byl ustanoven archivním koncipistou a 1. června 1901 byl jmenován definitivním.

Mezi jeho prvními vlastivědnými a topografickými zálibami, dokud byl ještě posluchačem práv, a mezi jeho zájmy, s nimiž se vracel na Moravu do zemského archivu jako mladý doktor, byl podstatný rozdíl. Spojoval je jenom živý interes o náboženské dějiny moravské, podnícený studiem příběhů biskupského Vyškova, ale dělily je rozsah a obsah práce, cíle, program i metoda. Nesmělý a neuskutečněný pokus juristy v prvním semestru o vypsání osudů Vyškova přivedl posluchače vědy historické ke studiu dějin olomouckých biskupů, pánů jeho rodného města. Jeho pozornost se při tom soustředila na dva velké zjevy v dějinách markrabství XVI. věku: jednak na dějiny moravských jesuitů, jednak na bohatou činnost biskupa Stanislava Pavlovského. Prvním plodem Navrátilova studia obou zmíněných úseků moravské historie byla disertace „Počátky jezuitské koleje v Olomouci“ a téměř všechny první literární práce. Disertace se měla stát východiskem rozsáhlé studie, kterou si chtěl otevřít možnost habilitace na Karlově universitě. Za pobytu v Berlíně a v Bonnu počal zpracovávat historii posledních let vlády Ferdinanda I. a náboženských poměrů moravských v té době, ale jasná představa o jeho studiu se krystalizovala teprve postupem práce. Teprve v březnu r. 1897 se zmiňoval o plánu vyličit katolickou restauraci a počátky protireformace od r. 1550 do r. 1619, a když se vrátil z Německa, měl napsané jenom prvé tři krátké kapitoly, které měly tvořit úvod k rozměrnému dílu. Zato však byl rozhodnut, že připojí k práci výběr dokumentů, a chtěl své bádání rozšířit i na archiválie vídeňských archivů ministerstva vyučování, financí a vnitra, na materiál v olomouckém archivu kapitulním a na písemnosti v kroměřížském archivu arcibiskupském.

Tím se práce rozrostla do šíře a nebylo naděje, že bude brzy skončena. Odsunutí jejího uveřejnění zmařilo vyhlídky na akademickou dráhu, uvolnilo srdečný poměr Gollův k Navrátilovi a působilo na Navrátilovo rozhodnutí, že odejde z Prahy do Zemského archivu v Brně. Na Moravě upustil od celkového provedení svého plánu a chtěl jej uskutečnit po částech. Prvým krokem k tomu byla studie o pohnutých dobách z konce sedmdesátých let, vydaná r. 1909 nákladem Královské české společnosti nauk s názvem „Biskupství olomoucké 1576-79 a volba Stanislava Pavlovského“. Další článek projektu měla tvořit edice pramenů k dějinám jesuitů na Moravě. Nesnadná heuristika, obtížná látka, množství materiálu, zdlouhavý tisk, zlá nemoc a válka ztížily však uskutečnění Navrátilovy publikace tak, že teprve r. 1916 vyšla prvá část jeho díla s titulem „Jesuité olomoučtí za protireformace 1558 až 1590“.

Práce na hlavním thematu byla provázena občasnými úchylkami. Brzy po příchodu do Brna vznikl neuskutečněný projekt edice listin posílaných v l. 1564 až 1575 Jiřímu Zettelovi Netolickému, arcijáhnů krumlovskému a plzeňskému a později kanovníku pražskému. R. 1900 vstoupil Navrátil do Českého čtenářského spolku, v prosinci se stal členem Moravské musejní společnosti a konservátorem Zemského musea. Hned potom vyšel r. 1901 v Časopise Matice moravské článek „Bočkova korespondence s Palackým“. Za rok byly tam uveřejněny „Glossy k dějinám moravského tisku“, studie „Vincenc Brandl“ a referát o II. dílu Dvořákových dějin Moravy. Poslední dvě pojednání se lišila svým duchem a kritickým stanoviskem od způsobu, kterým se do té doby psalo v ČMM. To způsobilo, že Navrátil na čas přerušil styky s ČMM a soustředil se na své hlavní práce. Z nich se vyrušil jenom zřídka. Tak v I. ročníku Praskova Selského archivu uveřejnil dva listy z r. 1513 z Pernštejnského kodexu, chovaného v Zemském archivu v Brně, a dru Ctiboru Helceletovi dal k dispozici materiál pro „Paměti, které jsou město Vyškov v rebelii rebellantům poddali a co kteří proti jeho velebné knížeci Milosti mluvili“, vydané r. 1903 v prvním až třetím čísle Vyškovských novin. V XXI. svazku Jahresberichte der Geschichts-

wissenschaft podal pak přehled historické práce na Moravě a ve Slezsku za r. 1908.

Kromě činnosti publikační zaměstnávaly Navrátila úřední práce v Zemském archivu. Tam byl jeho představeným Berthold Bretholz, o osm let starší a metodicky výborně školený, který si přinesl ze svého dřívějšího působení v Monumentech Germaniae rozsáhlé znalosti paleografické a velkou lásku a sklon k medievalistice. Na horké brněnské půdě, rozryté vášnivými spory národnostními, dal Bretholz své schopnosti do služeb německých vládců tehdejšího Brna a přenesl hluk ostrých zápasů ve veřejném životě i do sálů Zemského archivu. To uvolnilo dobré počáteční styky Navrátila a Bretholze, zapůsobilo na jejich služební poměr a vyvrcholilo konečně v napětí, které se stále přiosťovalo. Dnes nelze spolehlivě zjistiti, jaký měl Navrátil podíl na nové reorganizaci Zemského archivu, který se počátkem XX. století stěhoval do svých dnešních místností. Za to však víme, že jest jeho dílem archivní knihovna. Ta byla pod jeho vedením nově zkatalogisována a doplňovala se jeho zásluhou pracemi o českých a zejména o moravských dějinách tak vzorně, že jest dnes v některých oborech nejúplnějši brněnskou knihovnou. R. 1902 našel Navrátil v Zemském archivu zapomenutou část Bočkovy korespondence, uspořádal ji a položil základ k oddělení literárních korespondencí. Mimo písemnosti Bočkovy získal do nového oddělení i korespondenci Vincence Brandla, Matouše Klácela, Leandra Čecha, Matěje Mikšíčka, Veroniky Mikšíčkové, Marie Mikšíčkové-Hrubé, Františka Vymazala a Františka Bartoše. Kromě toho začal raditi některé rukopisy Zemského archivu, uspořádal jesuitika a srovnal rukopisy zrušených klášterů.

Hned po svém nastoupení v Zemském archivu pomáhal Navrátil Bretholzovi při sbírání látky pro moravský diplomatář. R. 1902 opisoval v Praze a ve Vídni písemnosti ze XVI. a XVII. století pro neuskutečnenou edici „Acta publica“, která připomíná slezské sbírky stejného názvu. Ta práce uspěla vznik jeho „Biskupství olomouckého“ a vedla v září r. 1903 ke čtyřměsíční studijní cestě do Říma. R. 1905 opisoval Navrátil pro Acta publica v Roudnici a r. 1907 počal shromažďovati v Olomouci, v Kromě

říží, v Praze a ve Vídni archiválie pro korespondenci biskupa Marka Khuena, která zůstala v rukopise.

To bylo v době, kdy byl vyzván V. Novotným, aby do připravovaných Českých dějin napsal periodu prvních Habsburků. Ještě před tím vrátil se znova k práci v Matici moravské, ve které ustal r. 1902 po publikování článku o Brandlovi a po uveřejnění posudku o Dvořákových dějinách. Tehdy musil ustoupiti do pozadí, poněvadž se rozešel s vedením Matice a nemaje nikde opory, nemohl hájiti své stanovisko. R. 1905 podařilo se však utvořiti v Brně Vědecký klub, jehož hlavními sloupy byli Navrátil, Stanislav Souček, František Černý, Hertvík Jarník, Jiří Jiráček, Tomáš Kalina, P. Alois Slovák a Pavel Váša. Hned v první schůzi klubu 23. ledna 1905 přednášel Navrátil o I. svazku Friedrichova Codexu, 14. dubna promluvil na téma „Biskup a stavové moravští 1576-77“ a o rok později 27. března měl přednášku „Volba Stanislava Pavlovského olomouckým biskupem 1579“. Klub počal brzy pořádati přednášky v dohodě s filosoficko-historickou třídou Moravské musejní společnosti a Navrátil se stal v letech 1906 až 1908 pořadatelem přednáškové činnosti. Sám k ní přispěl 7. února 1907 výkladem o dvojí postulaci k biskupství olomouckému r. 1578 a potom 26. listopadu 1908 rozborem činnosti kanovníka Petra Illicina.

Vědecký klub poskytl Navrátilovi oporu pro jednání s Maticí moravskou, která mu r. 1902 chyběla. Neždařilo se sice doplniti redakci Časopisu Matice některými mladými pracovníky, jak se o tom mluvilo již od r. 1904, ale zato byla r. 1906 utvořena při Matici Historická komise, která počala vydávati Prameny dějin moravských. Popud k utvoření komise dal Kameníček, program její práce vypracoval Navrátil. Předsedou komise byl zvolen Kameníček; Navrátil a Rudolf Dvořák se stali redaktory Pramenů. Smír s vedením Matice moravské se projevil na mimořádné valné hromadě v dubnu 1906, kdy byli Navrátil a někteří členové klubu zvoleni do výboru Matice. Pro nové neshody se starými představiteli spolku odešli však z výboru hned r. 1907; proto po několik let pracoval Navrátil jenom v Historické komisi a po odchodu Dvořákově z Brna r. 1908 sám redigoval Prameny dějin morav-

ských. Za jeho pečlivé redakce vyšly v nich r. 1910 péčí Kabelíkovou Korrespondence a zápisky Jana Helcelety a roku 1914 Ukazatel jmen k latinským zemským deskám, sestavený Františkem Černým. O rok později byl hotov první svazek Aktů Jednoty bratrské, který vydal J. Bidlo, po válce byl roku 1923 vytisknut druhý svazek Bidlovy edice a takřka na sklonku Navrátilova života byly r. 1935 vydány B. Mendlem Knihy počtů města Brna.

Akribie, přesnost, vědecká erudice a dokonalé zvládnutí zásad ediční techniky, které Navrátil osvědčil při redigování Pramenů, vynutily si uznání v kritice i ve výboru Matice moravské. Redakce Časopisu Matice se stala přístupnější kritickým požadavkům Vědeckého klubu a r. 1913 uzrálo konečné řešení. Navrátil vypracoval rozsáhlý program, který nahradil starý program Časopisu z roku 1891. Proti starší praxi přestaly se v Časopise otiskovat články přírodopisné a uveřejňovaly se jenom práce historické a filologické, které měly vztah k Moravě. Důležité listiny se publikovaly jenom úplně a s řádným doprovodem a vítanější než jednotlivé kusy bylo zpracování souborů korespondence nebo písemností. V posudcích literatury se připouštěly předně kritické rozborů a teprve potom popisné referáty. Referent v Časopise Matice nesměl psát o těžce věci jinak a vycházelo-li dílo jednoho autora po svazcích, referoval o něm jeden spolupracovník. Všechny články, drobnosti, referáty i zprávy se podpisovaly buď jménem nebo šifrou a časopis měl stručně zaznamenati všechna domácí a cizí moravika, vydaná knižně, v periodikách, v denním tisku i ve školních programech. Provádění programu mělo zabezpečiti získání dostatečného počtu nových pracovníků, z Brna, z Moravy i z Čech.

Na venek se přijetí Navrátilova programu projevilo rozšířením redakce Časopisu. Ke starým redaktorům Kameníčkoví a Rypáčkovi přibyl Navrátil a Stanislav Souček. Vlastní tíha redaktorské práce spočinula na Navrátilovi, neboť Rypáček brzy zemřel a Kameníček ustoupil do pozadí. Navrátilovu úmornému úsilí se podařilo v krátké době pozvednouti provinciální úroveň Časopisu na vyšší domácích vědeckých revuí, takže důstojně representoval moravskou vědu historickou. Styky s jeho pražskými přáteli opatřily

hojnost přispívatelů z Čech a po založení brněnské university rozšířil se kruh spolupracovníků i v Brně. Navrátilovy redakční schopnosti dovedly dobře využití jejich podpory a neúnavnou prací vytvořily z Časopisu Matice vedoucí orgán historického badání na Moravě. Dvacet ročníků časopisu, které Navrátil redigoval, zůstanou vždy trvalým pomníkem jeho tiché a poctivé činnosti a pojišťují mu právo na čestné místo v organizaci moravské historiografie. Řada pronikavých referátů a obširných zpráv, které v nich publikoval, dosvědčují jeho živý zájem o literární produkci. Stat „František Kameníček“ v 54. ročníku ČMM zachycuje pak výrazně životní osudy dlouholetého redaktora a předsedy Matice a líčí moravské prostředí, ve kterém Kameníček žil, tvořil a pracoval.

Na jaře r. 1917 se vynořila otázka, co se stane se známým odkazem arcibiskupa Kohna pro českou universitu na Moravě. Vídeň se stavěla nepřátelsky proti zřízení nové české vysoké školy, ale nebyla zásadně proti povolení vědecké akademie. Moravští poslanci Staněk, Tuzar a Stránský radili se o tom s Navrátilem, s Englišem a s Weyrem, a svěřili jim vypracování návrhu na řešení té otázky. Navrátil, Engliš i Weyr se shodli, že nejučelnější by bylo zřídit publikační vědecký ústav o třech nebo čtyřech naukových odděleních. Jejich návrh zapadl v překotném hluku potomních událostí a obnovení české samostatnosti přineslo Brnu jiné možnosti. Dne 28. ledna 1919 byla v Brně zřízena Masarykova universita a Navrátilovi se otevřelo nové vděčné pole působnosti. V školním roce 1919—20 zasedal v šestičlenné komisi, která připravovala návrhy na jmenování profesorů pro filosofickou fakultu, a pečlivě se staral, aby bylo lze co nejdříve zahájit na fakultě vědeckou i pedagogickou činnost. Sám však se těžce loučil se Zemským archivem. Teprve, když nebylo naděje, že by se brzy dostal v čelo ústavu, zvolil akademickou dráhu na nové universitě. Dne 29. srpna 1920 byl jmenován řádným profesorem středověkých dějin a ve školním roce 1920—21 byl zvolen prvním děkanem filosofické fakulty. V té hodnosti odkladil největší překážky, které se stavěly v cestu úspěšné činnosti, a ve své práci pokračoval i v příštím roce jako proděkan, neboť nově zvolený

děkan Václav Vondrák stál v roce 1921—22 v čele Masarykovy university jako rektor. Odevzdáváje na podzim roku 1922 správu filosofické fakulty do rukou Stanislava Součka, mohl Navrátil s uspokojením patřit na výsledky své organizační práce. Filosofická fakulta za jeho vedení překonala počáteční potíže a její vědecké a pedagogické působení bylo zajištěno. V té době již Navrátil pečlivě budoval knihovnu historického semináře, přednášel o středověkých dějinách a pečoval ve vzorně připravovaných seminárních cvičeních o výchovu prvních posluchačů historie na mladé universitě. Z horlivé práce vychovatelské byl vytržen ve školním roce 1926—27. Tehdy byl zvolen rektorem a 22. listopadu 1926 proslovil svou inaugurační přednášku „První pokusy o moravskou universitu“.

Ani na své vědecké zájmy Navrátil nezapomínal. Připravoval druhý svazek dokumentů o olomouckých jesuitech, který měl obsáhnouti léta 1591 až 1619, a horlivě sbíral v Římě, v Kluži, v Janově a v Krakově materiál k dějinám podivného Řeka Jakuba Paleologa. Neměl však již sil, aby svá díla dokončil. U jesuitů opsál a utřídil příslušný materiál, u Paleologa se zastavil u archivního výzkumu. Jeho čas vyčerpávalo vedle filosofické fakulty i mnoho jiných věcí. Po prvním sčítání lidu přezkoušel v r. 1921 se Stanislavem Součkem a s Pavlem Vášou moravská jména místní a pomohl tak upravit úřední názvosloví. Roku 1923 byl jmenován členem komise Československého státního ústavu historického v Římě. Na ustavující schůzi komise 26. března byl zvolen jejím místopředsedou a dostal s Chaloupeckým a s Jenšovským za úkol vytvořit a doplňovat pracovní a ediční plán ústavu. Funkci místopředsedy zastával až do své smrti a r. 1931 navštívil v Římě osobně ústav a podal zprávu o jeho činnosti.

V letech 1924 až 1925 přednášel na filosofické fakultě v Bratislavě. To přicházela již čtná uznání jeho práce. Roku 1919 byl zvolen přespólním členem Královské české společnosti nauk, roku 1922 byl povýšen na čestného doktora padovské university a roku 1925 se stal mimořádným členem České akademie věd a umění.

Dne 6. listopadu r. 1918 byl pověřen českou správou města

Brna vedením městského archivu brněnského, který převzal v nevalném stavu z rukou Bretholzových. Ve své nové funkci na rozdíl od Bretholze neviděl trvalou osobní posici. Upozorňoval hned od počátku, že bude třeba jmenovati v městském archivu konceptního úředníka, a považoval svou správu městského archivu za přechodné opatření. Se strany Němců byl kladen houževnatý odpor proti odstranění Bretholze z městského archivu. Při přebírání ústavu Navrátilem se však ukázal překvapující rozdíl mezi „vzorným uspořádáním archivu“, o kterém Bretholz rád veřejně mluvil, a mezi skutečným stavem věcí. Proto sám Bretholz počal mít zájem na tom, aby se o jeho působení ve službách města Brna nerozprádkala diskuse.

Prvním úkolem Navrátilovým v městském archivu bylo oddělití archiv od městského musea, neboť Bretholz spravoval oba ústavy společně. V tom pomáhal Navrátilovi ředitel Zemského musea v Brně Dr. Jaroslav Helfert, pověřený zatím uspořádáním městského musea. Když byly fondy obou ústavů odděleny, revidoval Navrátil Bretholzův katalog listin a inventář rukopisů. Katalog zpracovával většinu listin do r. 1494, v inventáři rukopisů byly zapsány rukopisy do čísla 600. Kromě toho revidoval Navrátil jména brněnských ulic a náměstí. Za podpory několika spolupracovníků vracel jim jejich staré historické názvy a navrhoval pro ně nová pojmenování tam, kde jejich jména připomínala představitele germanizačního úsilí starého režimu. Když zákonem ze 24. dubna 1919 byly sloučeny s Brnem četné okolní obce, upravoval Navrátil i názvy jejich ulic a za čilého stavebního ruchu doporučoval, jak se mají pojmenovati nově postavené části Brna. R. 1928 napsal v monografii o Brně článek „Brněnské archivy“ a nezapomínal na řádné opatření správy ústavu. Jeho úsilí se podařilo, že v listopadu 1929 byl v archivu ustanoven konceptní úředník, a v dubnu 1933 byl na jeho návrh jmenován městský archivář. V té době pokračovala rychle ku předu nová organizace ústavu a Navrátil považoval svůj úkol za skončený. Chtěl odejít. Zůstal jenom na žádost nové správy archivu, když se ukázalo, že nemusí nésti břímě starostí o ústav a že bude lze získati ještě druhé konceptní místo, opustí-li formálně archiv až později. Ta

doba přišla r. 1935 a tehdy 1. května rozvázal Navrátil svůj svazek s městským archivem i formálně. Ústav se tehdy právě stěhoval do restaurovaných místností na Nové brněnské radnici. Navrátil se dal jimi provést a prohodil u svého bývalého psacího stolu: „Zde jsem začínal sám s jednou pracovnou a se dvěma špatně vybavenými skladišti. Dnes jsou zde tři úředníci, pomocný personál, tři kanceláře a pět dobře zařízených sálů. Jsem rád, že se Vám to podařilo. A vůbec se mi zdá, že jsem v Brně nepracoval nadarmo.“

Drobné články.

Zdeněk Kristen:

O nové literatuře z oboru československých pomocných věd historických.

I.

Za léta 1933—1935.

Souhrnné referáty tím, že na jedné straně, podávajíc soustavnou zprávu o práci vykonané v určitém časovém období na poli daného vědního oboru, shrnují výsledky a výtěžky jednotlivých příspěvků namnoze v souvislejší a ucelenější obraz a upozorňují při tom na úhory badáním dosud nedotknuté a na otázky, jejichž nové, širší a hlubší řešení je žádoucí, dávají na straně druhé často návodné popudy a plodné náměty k dalšímu studiu, jsou nepochybně důležitou složkou vědecké práce nejen kritické, nýbrž i konstruktivní.

Je proto pochopitelné, že po vzoru odborných časopisů zahraničních přikročuje i Časopis archivní školy letošním ročníkem počínajíc k pravidelnému uveřejňování souhrnných referátů o nové literatuře z oboru t. zv. pomocných věd historických, avšak s dvojnásobným omezením. V referátu, jak již z jeho nadpisu vyplývá, bude přihlíženo jen k těm pracím, které přinášejí příspěvky k *československým* pomocným vědám historickým. Toto zásadní omezení, z něhož výjimku budou činit jen práce československých badatelů o tématech všeobecných, o nichž bude v závěru jednotlivých referátů rovněž vždy stručně pojednáno, je ospravedlněno tím, že již pro nedostatek místa nelze v našem časopise referovat o všech pracích, vydaných ať již samostatně nebo časopisecky, z oboru všeobecné diplomatiky, paleografie, sfragistiky atd., nehledíc ani k tomu, že značná část těchto prací je našim poměrům a zájmům přece jen příliš vzdálena; posudky nebo alespoň zprávy o základních publikacích a důležitých rozpravách z těchto oborů budou však přirozeně v časopise i nadále, ovšem mimo rámec souhrnných referátů, uveřejňovány.

Druhé omezení týká se jednak úplného, jednak alespoň částečného vyloučení některých pomocných věd historických z rámce souhrnného referování. V první řadě jsou to genealogie a numismatika; důvodem jejich úplného vyloučení je skutečnost, že obě

tyto disciplíny mají i u nás k dispozici vlastní odborné časopisy — Časopis Rodopisné společnosti československé a Numismatický časopis československý — jejichž ovšem úkolem je příslušnou literaturu podrobně registrovat. Ze sfragistiky a ještě větší měrou z heraldiky, kteréžto vědní obory tvoří rovněž alespoň částečně předmět zájmu některých odborných časopisů, budou do souhrnných referátů pojaty vždy jen rozpravy všeobecné povahy nebo důležitější pojednání monografická, kdežto drobné příspěvky, uveřejňované v různých krajiných sbornících, časopisech nebo denících, budou v nich zcela pomijeny. Pokud se týče československé diplomatiky, paleografie a chronologie, bude naproti tomu mou snahou, aby bylo v referátech dosaženo, pokud možno, největší úplnosti. Neznamena to snad, že těmto třem disciplinám dávána je před ostatními přednost, nýbrž naopak má tím být odčiněna křivda, která se právě jim při referování v odborných časopisech historických většinou — s výjimkou ovšem Časopisu Matice moravské — děje. V odstavci věnovaném paleografii bude kromě toho přihlíženo i k těm publikacím z oboru knižní malby, které při těsné souvislosti vývoje knihového písma a miniaturní výzdoby rukopisů mají význam pro studia paleografická.

První souhrnný referát věnován je vědecké produkci o jmenovaných disciplinách, uveřejněné v letech 1933 až 1935, k čemuž sluší ovšem ještě poznamenati, že pro rozpravy uveřejněné v časopisech a periodikách je pravidelně směrodatný letopočet ročníku a nikoliv snad rok, kdy příslušný ročník byl vydán.¹⁾ Rok 1933 jako výchozí nebyl zvolen jen náhodně. Období předcházející, o jehož hlavních přínosech bylo na stránkách tohoto časopisu již referováno, bylo totiž takřka symbolicky dovršeno dvěma velkými sborníky, vydanými k šedesátinám obou vůdčích osobností na poli tohoto odvětví historického studia, totiž prof. G. Friedricha, tvůrce vlastní české školy diplomatické, a J. B. Nováka, iniciátora nových studií na úhuru české diplomatiky novověké. Příspěvky a rozpravy z oboru československých pomocných věd historických, uveřejněné v těchto sbornících — a především ovšem v prvním z nich — věcným a časovým určením svých témat zahrnují téměř v plné šíři celý soubor vědních nauk sem spada-

¹⁾ Proto nejsou na př. do tohoto referátu zahrnuty rozpravy J. Matouška: *Cancellaria Arnesti a dvě sbírky formulářové století patnáctého*. Příspěvky k jejich rozboru a výkladu, a Zdeněk Kristen: *K otázce register a registrování listů poselacích v české kanceláři dvorské na počátku XVII. století*, uveřejněné v dvouročníku IX.—X. tohoto časopisu za léta 1931—1932, třebaže vyšel až r. 1933.

ující a podávají, jsou nadto (jak právem bylo zdůrazněno) výrazným projevem školy Friedrichovy, ve svém souhrnu takřka ucelený obraz o zájmech i tehdejšímu stavu československého badání o těchto vědách. Právě proto lze na ně navázati tímto prvním souhrnným referátem, v němž bude pravidelně pokračováno v lhůtách dvouletých nebo případně i jednoletých.

* * *

Z pomocných věd historických, které podle výše vymezeného programu mají být předmětem souhrnných referátů, je i u nás — stejně jako všude jinde — nejvíce pěstována *diplomatika*. Je proto zcela přirozené, že i v posuzovaném třiletí studia diplomatická vykazují ze všech největší přínos, tvořený vesměs příspěvky povahy monografické, mezi nimiž — opět shodně s poměry u jiných národů — daleko převažují témata středověká nad novověkými. Největší pak pozornosti badatelů vůbec těšilo se nejstarší období české diplomatiky, doba přemyslovská.

K diplomacie vlastních listin přemyslovských přispěl H. Zatschek dvěma závažnými rozpravami. Starší z nich, jejímž úkolem je zjistiti, zda se vliv Němců, jejichž velký význam v kulturním životě Čech XII. a poč. XIII. stol. je mnohostranně doložen, neprojevil též ve vnitřní správě a v zahraniční politice českého státu v té době,²⁾ rozpadá se jak použitými prameny, tak i metodou ve dvě části. V první sleduje Zatschek na podkladě kronikářských zpráv činnost úředníků panovnické kanceláře na poli diplomatickém. Zdůrazňuje politický význam cařihradského poselství (1146) Vladislavova kancléře a probošta vyšehradského Alexandra, bratra potomního pražského biskupa Daniela, o nichž se domnívá (ač nemáme pro to bezpečných dokladů), že byli Němci, upozorněním, že současně s ním dlel v Cařihradě i würzburgský biskup Embrico, důvěrník Konráda III., takže svědčí to o shodné politice obou zemí. Biskup Daniel a kancléř Gervasius, probošt vyšehradský, jehož německý původ je nepochybný, byli tvůrci štaufské politiky Vladislavovy; jejich dílem je totiž spolek, sjednaný r. 1156 mezi Vladislavem a Fridrichem Barbarossou, jehož důsledkem bylo milánské tažení Vladislavovo. Leč i pozdější

²⁾ Heinz Zatschek: *Die Bedeutung der Deutschen in der Kanzlei der Přemysliden*, v „Germanoslavica“, sv. II. (1932—33), str. 196—221. Výsledky svého zkoumání uveřejnil Zatschek v 8. roč. (Berlín 1932) časopisu „Forschungen und Fortschritte. Nachrichtenblatt der deutschen Wissenschaft und Technik“ o názvu „Aufgaben der sudetendeutschen Urkundenforschung“, str. 355—356.

změna české politiky, projevivší se obnovením přátelských styků s Byzancí, spiata je opět s diplomatickým posláním Němce, totiž notáře Martina, synovce Gervasiova. Z toho vyplývá, že Němci v 2. pol. XII. stol. opravdu mocně zasahovali do české politiky zahraniční jako přední rádci královi. Kancléř Gervasius, který svůj úřad zastával za tři panovníků plně čtvrtstoletí (1152—1178), zasloužil se však i o vybudování přemyslovské kanceláře jakožto úřadu pro vyhotovování listin; neboť jemu podle mínění Zatschkova nutno přičísti jak zavedení (pravděpodobně pod vlivem listin bavorsko-saských) formule „datum per manus“ v přemyslovských listinách, tak i skutečnost, že za jeho kancléřování alespoň některé listiny byly složeny a psány již přímo v kanceláři. Druhá část studie věnována je zjištění původu a činnosti notáře a pozdějšího kancléře Rapoty, doloženého listinami v letech 1183—1207. Rozborem slohu, zejména korroboriční a sankční formule, dvou skupin listin, totiž na jedné straně těch, které Friedrich ve svém Codexu připsal jednomu písaři, jenž nadto některé z nich sám i skládal a jež vzhledem k tomu, že jde o listiny různých vydavatelů i příjemců, Friedrich pokládal za klerika pražského kostela (CDB I. č. 325, 326, 355, 357, 358 a II. č. 17, 26, 27, 74 a 79), a na druhé straně skupiny listin plasských (CDB I. č. 300, 307, 322, 343 a snad i 342) — k nimž můžeme připojiti ještě listinu CDB I. č. 304, která Zatschkovi unikla — dospívá Zatschek k závěru, že všechny tyto listiny jsou dílem jednoho diktátora, který s největší pravděpodobností byl v úzkém vztahu k plasskému klášteru. Upozorňuje dále na několik okolností — že počátek činnosti tohoto diktátora spadá právě do doby, kdy Rapoto poprvé vystupuje; že značná část listin, vydaných Přemyslovci v posledních desetiletích XII. stol. pro církevní ústavy, týká se právě klášterů cisterciáckých a v první řadě Plas, takže je pravděpodobné, že na dvoře Přemyslovců žil někdo, kdo zájmy a prospěch jmenovaného kláštera zastával, jakož i na to, že notář Rapoto vystupuje s počátku jako svědek jen v listinách plasských — které jsou mu dostatečným důvodem, aby onoho neznámého diktátora ztotožnil s notářem Rapotou a to tím spíše, když pro takovou identifikaci mluví i skutečnost, že Rapoto, ač kancléř, nestal se proboštem, třebaže tou dobou jak vyšehradské tak i pražské probošství bylo uprázdněno: jako řeholník nemohl ovšem probošství bez zvláštní dispense přijati. Byl-li Rapoto plasským mnichem, je podle Zatschka více než pravděpodobné, že i on byl rodem Němec, a to patrně původu bavorského, jak lze vyvozovati z ortografie osobních a místních jmen v jím psaných listinách. V kanceláři přemyslovské prodělal Rapoto celou

karieru od písaře až ke kancléřství; v jejích listinách lze sledovati vývoj nejen jeho slohu, nýbrž i písma. Podle Zatschkova rozboru, jehož přesnost nebylo mně však dosud možné ověřiti, nepsal však Rapoto všechny listiny, jež mu přičítá Friedrich; některé z nich (CDB II. č. 17, 26, 27 a 99) jsou prý psány jiným písařem, jehož písmo projevuje však tak silný vliv Rapotův, že Zatschek usuzuje přímo na jeho vyučence, snad rovněž Němce, jež si přivedl do kanceláře. Vystoupiv (kol 1207) z kanceláře, vrátil se Rapoto do plasského kláštera, jak dosvědčuje plasská listina Přemyslova z r. 1209 (CDB II. č. 74), která je ještě psána jeho rukou. Zatschkovým zjištěním Rapotova původu a činnosti, s nímž možno jistě v celku souhlasiti, poznáváme blíže prvního významného notáře a diktátora přemyslovské kanceláře, jímž byl tedy pravděpodobně opět Němec.

V druhé své rozpravě řeší Zatschek otázku, zda pro pořadí svědků v přemyslovských listinách XII. a na poč. XIII. věku platily též nějaké předpisy, jako tomu bylo na př. v listinách císařských.³⁾ Rozborem svědecké formule v dochovaných listinách té doby dospívá k závěru, že určitá pravidla byla v tom opravdu zachována a to nejen v listinách vyhotovených v kanceláři, nýbrž — a to je jistě významné — i v listinách složených u příjemců. Zjišťuje při tom rozdíl mezi způsobem užívaným v Čechách a na Moravě. Kdežto v listinách českých členové panujícího rodu od doby Vladislavovy královské korunovace (1158) jsou uváděni jako svědkové teprve za biskupy, ale před probošty a opaty (v době před Vladislavovou korunovací bývali kladení dokonce až za opaty), v listinách moravských členové rodu Přemyslova předcházejí pravidelně i biskupu. Ve výčtu členů panujícího rodu uplatňuje se pak takřka důsledně Břetislavův zákon starešinství, jak Zatschek přesvědčivě prokazuje četnými příklady — v této partii jeho studie je cenným příspěvkem i ke genealogii rodu Přemyslova a k osvětlení dynastických sporů mezi jeho členy — a toto zjištění má přirozeně značnou důležitost; z pořadí doloženého v listinách vyplývá na př., že z bratří Vladislava II. Jindřich byl starší nežli Děpold, a nikoliv naopak, jak se dosud soudilo. Prvorozenství prosazuje se ve formulě svědků teprve v XIII. stol. a to vlastně „via facti“, když Děpotilci od r. 1213 v listinách jako svědci již nevystupují. A když Přemysl Otakar I. dostal pak do svých rukou investituru biskupa pražského i olomouckého, bývají jeho synové po dosažení plnoletosti uváděni — snad pod

³⁾ Heinz Zatschek: *Ein Kapitel aus der Diplomatik der Přemyslidenurkunden*, v „Jahrbuch des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen“, roč. III. (1930—1933), Praha 1934, str. 372—393.

vlivem usu moravského — jako svědci dokonce i před biskupy. Pokud jde o pořadí osob duchovních, biskup pražský je vždy kladen před olomouckého. Mezi probošty zaujímá prvé místo ten, kdo byl zároveň kancléřem; nebyl-li kancléř proboštem, bývá uváděn až na příslušném místě v hierarchickém pořadí příslušníků stavu duchovního. U osob světských bývají po r. 1158 vyjmenováni nejprve držitelé dvorských úřadů a teprve po nich „castellani“ či „praefecti“. Titul „comes“ není ve svědecké formulaci listin panovnických doložen před koncem XII. stol., třebaže v pramenech vyprávěcích, a ojedinele i v listinách soukromých, je ho již dříve užíváno; jeho proniknutí do knížecí kanceláře možno, jak se Zatschek domnívá, přičísti vlivu německému. Ve XIII. stol., zejména od doby Václava I. svědkové světští nabývají v listinách stále větší převahy nad duchovními. — Studie Zatschkova svými výsledky, prokazujícími, že kancelář přemyslovská řídila se ve své praxi a práci jistými předpisy, které svědčí o její pevnější vnitřní organizaci nežli snad dosud bylo přijímáno, vybízí k tomu, aby tato skutečnost byla ještě bezpečněji ověřena novým systematickým zkoumáním a rozbořením zevních i vnitřních známek nejstarších listin přemyslovských.

Obě rozpravy Zatschkovy založeny jsou na kritickém vydání listin ve Friedrichově Codexu, vydávající tak nejlepší svědectví, jak spolehlivý základ a jaké možnosti poskytuje vzorná edice Friedrichova pro studium různých problémů přemyslovské diplomatiky. Tím více jest proto litovati, že dosud nebyl vydán další svazek Codexu, třebaže je v podstatě připraven a s jeho tiskem bylo již před časem započato. Alespoň částečnou náhradu podal nám nyní G. Friedrich ve třetím sešitě svého opravdu monumentálního atlasu faksimilí vybraných listin králů českých,⁴⁾ v němž na deseti tabulích podává světlotiskové reprodukce, Grafickou Unii vzorně provedené, 20 listin krále Václava I. z let 1232—1250, z nichž poslední, vydaná 25. března 1250 pro pražské biskupství, je reprodukována ve dvou exemplářích, jakož i jedné listiny královny Kunhuty z r. 1245 (tab. 38/2) a jedné Přemysla, mladého krále českého, z r. 1249 (tab. 39). Příjemci listin jsou převážnou většinou duchovní ústavy v Čechách, na Moravě, v Míšni, v Bavorsku a v Rakousku. Jde o listiny známé a — až na jedinou výjimku (tab. 34/4) — vesměs vydané v Erben-Emlerových Regestech (tab. 31 = Reg. I. č. 776, tab. 32/1 = Reg.

⁴⁾ Gustavus Friedrich: *Acta regum Bohemiae selecta phototypice expressa*. Codicis diplomatice regni Bohemiae appendix. Fasciculus III., continens tabulas XXXI.—XL., Praegae 1935.

I. č. 787, tab. 32/2 = Reg. I. č. 785, tab. 33/1 = Reg. I. č. 800, tab. 33/2 = Reg. I. č. 872, tab. 33/3 = Reg. I. č. 874, tab. 33/4 = Reg. I. č. 932, tab. 34/1 = Reg. I. č. 936, tab. 34/2 = Reg. I. č. 1008, tab. 34/3 = Reg. I. č. 1073, tab. 35 = Reg. I. č. 939, tab. 36/1 = Reg. I. č. 1003, tab. 36/2 = Reg. I. č. 1030, tab. 37/1 = Reg. I. č. 1012, tab. 37/2 = Reg. I. č. 1084, tab. 37/3 = Reg. I. č. 1097, tab. 38/1 = Reg. I. č. 1135, tab. 38/2 = Reg. I. č. 1136, tab. 38/3 = Reg. I. č. 1222, tab. 39 = Reg. I. addenda č. 11 a tab. 40/1 = 40/2 = Reg. II. č. 2648). Předním úkolem sbírky faksimilí je ovšem poučení o vývoji zevních známek královských listin, a po té stránce výběr Friedrichův je skutečně velmi názorný; můžeme na reprodukci sledovati jak vývoj vnější úpravy Václavových listin, tak i vývoj písma, k němuž jistě v neposlední řadě přihlížel i výběr ukázek: vedle celkem již ojedinelých dozvuků staré diplomatické minuskuly císařských diplomů (tab. 35, 37/1 a částečně i 40/2) uplatňuje se v nich již většinou polokursivní minuskula, různých ovšem typů. Ve vnější úpravě listin nejvýraznější je úprava invokace, která převážně bývá psána písmem protaženým, dále používání iniciálků na počátku jednotlivých formulí s částečným uplatňováním vlivu listů papežských a snaha, aby slova formule datovací vyplňovala zcela poslední řádek textu. Jako na zvláštnosti možno ještě upozorniti na nedopsanou listinu plesskou (tab. 32/1), na úpravu listiny vyšehradské (tab. 34/2) a na zmíněný již dvojí exemplář privilegia biskupství pražského (tab. 40/1 = 40/2). Na tab. 33/2 podává Friedrich též vyobrazení aversu i reversu pečeti Václavovy, jejíž revers, a to téhož typu, reprodukován je i na tab. 36/1. A připomeneme-li, že na faksimilích lze přirozeně studovati i formuláře listin Václavových, třebaže ovšem není možné na podkladě vybraných ukázek činiti v tom směru žádných závěrů (upozorňuji však alespoň na přímý ohlas specifické sankční formule listin papežských na tab. 38/1), seznáme, jak cenným přínosem pro studium české diplomatiky je nový sešit Friedrichovy faksimilové publikace. A její význam byl by nesporně ještě větší, kdyby k vydaným tabulím byl připojen stručný vysvětlovací text s výkladem o jednotlivých listinách i jejich původcích, s naznačením důvodů, proč právě ta která ukázka byla volena, a s přehledným pojednáním o organizaci královské kanceláře za Václava I. Vždyť vydávání takovýchto vysvětlivek bylo, jak známo, zahrnuto hned v původním programu celého díla.

Přihlížejí-li výše uvedené rozpravy a obrazová publikace k širším úsekům diplomatiky doby přemyslovské, přispívají jiné studie jen ke kritice jednotlivých listin. Tak B. Stasiewski

obírá se v třetí části své knihy, věnované kritickému rozboru tří pramenů o rozsahu říše polské v X. století⁵⁾, znovu t. zv. zakládací listinou biskupství pražského z 29. dubna 1086 a dospívá k závěru, že popis jeho hranic tak, jak je uveden v listině Jindřicha IV., nemůže pocházeti z desátého století, nýbrž že ve svém celku je padělkem patrně biskupa Jaromíra; jen pro popis západní a z části i severní a jižní hranice připouští, že se opírá o původní předlohu, snad i listinu sv. Vojtěcha, jak uvádí Kosmas, avšak východní vymezení hranic je podle něho nesporně dílem teprve XI. st., jsouc snad i výrazem cílů české politiky po korunovací Vratislavově na krále českého a polského. Kniha Stasiewského, která chce býti kritickým shrnutím výtěžků dosavadní literatury, tak bohaté rozsahem i růzností názorů, prohlašuje se proti svému úkolu v základech již tím, že nepřihlíží stejnému měrou ke všem starším publikacím těmto otázkám věnovaným — tak na př. podceňuje i základní rozpravu Hrubého (ČMM roč. 50, 1926) — a některými novými, zřejmě nedomyšlenými výklady řečený problém spíše ještě zatemňuje.

Zakládací listině kláštera kladrubského, hlásící se do r. 1115, věnován je kratičký příspěvek G. Schmidta, v němž se pokouší zjistiti, kdy toto falsum, jež Friedrich (CDB I. č. 390) podle písma klade do poč. XIII. stol., pravděpodobně vzniklo.⁶⁾ Spojením zprávy t. zv. zakládací listiny o věnování popluží ve Skapcích šlechticem Lutoradem s údajem potvrzovací listiny Václava I. z r. 1239 (Reg. Boh. I. č. 978) o koupi třetiny téže vesnice, uskutečněné opatem Reinerem od vdovy po Lutoradovi, vyvozuje, že oba tito Lutoradové jsou nepochybně jedna a táž osoba, která žila tudíž teprve na poč. XIII. stol., a klade proto vznik kladrubského falsa do doby opata Reinera, ovšem před rok 1239.

Mnohem širší zájem i význam má kritická rozprava, kterou J. Šebánek předložil o dosud neznámých nejstarších listinách přibyslavických,⁷⁾ zachovaných v staročeském překladu z konce XV. stol. v archivu kapituly u sv. Petra v Brně, jež tam našel kanovník J. Tenora. Jde o podstatě o listinu Jana Lucemburského

⁵⁾ Bernhard Stasiewski: *Untersuchungen über drei Quellen zur ältesten Geschichte und Kirchengeschichte Polens*. Breslauer Studien zur historischen Theologie, sv. XXIV., Vratislav 1933. — Poslední kritické vydání listiny pořídil V. Hrubý v „*Archivum coronae regni Bohemiae*“, tom. I. fasc. 1 (vydán posmrtně, Praha 1935), č. 1.

⁶⁾ Georg Schmidt: *Wann entstand die Gründungsurkunde des Klosters Kladrau?* v „*Unsere Westböhmisches Heimat*“, roč. 7. (Planá u Mar. Lázní 1935), str. 40—41.

⁷⁾ Jindřich Šebánek: *Listiny přibyslavické*. Rekonstrukce a kritika, v „*Časopisu Matice moravské*“, roč. 57 (Brno 1933), str. 1—58.

z 6. června 1318, kterou potvrzuje privilegium Přemysla Otakara II. z 16. února 1262, jež je opět konfirmací přibyslavické listiny Přemysla Otakara I. z r. 1214, při čemž obě posléze jmenované listiny jsou vždy v plném znění inserovány. Šebánek podrobuje všechny tři listiny, jejichž staročeský překlad otiskuje na str. 7—10 své práce, především kritice stylové, při níž se pokouší — a to celkem se zdarem — i o rekonstrukci původního latinského textu, zejména nejstarší a obsahově nejdůležitější listiny z r. 1214. Pomocí srovnávacího materiálu, pečlivě sebraného (lze jej však doplniti i pro adresu poukazem na jí podobné znění v listině CDB II. č. 244: „omnibus hec scripta visuris perpetuum pacem et salutem“), zjišťuje, že po stránce stylistické přibyslavická listina Přemysla Ot. I. odpovídá jiným jeho listinám, ba že prozrazuje přímo diktát notáře Heřmana, doloženého však v Přemyslově kanceláři teprve od r. 1219; stejně ani žádný ze svědků v listině uváděných nebudí podezření, třebaže i zde u dvou hodilo by se lépe pozdější datování. Přihlížeje k tomu, jakož i k nápadné skutečnosti, že listina Přemyslova pro Opavu z r. 1224, vykazující i jinak s přibyslavickou listinou četné shody stylistické, má s ní zcela shodnou stylisaci datovací formule, navrhuje Šebánek — a to, tuším, oprávněně — předatování naší listiny do r. 1224, vysvětluje omyl v datu chybou písarskou. Podobným stylistickým rozbořem dospívá Šebánek k závěru, že i obě druhé listiny, Přemysla Ot. II. a Jana Lucemburského, jsou nepochybně pravé. Listinu z r. 1224 podrobuje dále i přísné věcné kritice, při níž zvláště přihlíží k jejímu ustanovení o berním notariátě. Z jeho stylisace, rekonstruované po náležitě a bystré emendaci i v pravděpodobném znění latinském (při čemž staročeské „berně“ překládá Šebánek výrazem „collecta“), zřejmě vyplývá, že míní se zde vybírání berně a nikoliv snad daně míru. Toto zjištění neshoduje se ovšem s Kroftovým míněním o počátcích české berně, podle něhož „collecta“ před pol. XIII. stol. znamená vždy jen „daň míru“. Rozbořem podobných ustanovení v jiných listinách (vyšehradských, svatojirských a ř. j.), na nichž Krofta založil svůj výklad, Šebánek však ukazuje, že i v nich slovem „collecta“ míněny jsou dávky vybírané v lhůtách nepravděelných, tudíž berně. Z toho ovšem dovozuje, že ustanovení přibyslavické listiny o berním notariátě je pravé, a poněvadž i jiná její ustanovení odpovídají zvyklostem doby, do níž se hlásí, lze přibyslavických listin, které přinášejí řadu cenných zpráv i pro historickou topografii Moravy, jak Šebánek podrobně dokládá, užiti v jejich celosti jako historického pramene bezpečně pravého. Šebánkova rozprava, která je skvělým dokladem jeho kritické akribie, je beze sporu

nejcennějším přínosem na poli české práce diplomatické v uvedeném tříletí.

Do přemyslovské doby spadá posléze polemika mezi Aug. Neumannem a J. Dřímalem o pravosti listiny biskupa olomouckého Dětricha pro minority ze 17. září 1281,⁸⁾ kterou Dřímál našel ve vidimusu biskupa Viléma z Kolína z 8. září 1473 v archivu města Brna a již prohlásil za falsum vyrobené minority. Neumann pokusil se hájiti pravost této listiny (otištěné v ČMM roč. 55, str. 39—40), jejíž obsah odporuje po právní stránce jiné listině Dětrichově, vydané téhož dne rovněž pro minority a zachované v nepochybném originále (CDM V., č. 68), poukazem, že rozdíl mezi oběma listinami není výrazem různých právních poměrů, nýbrž důsledkem jejich různého poslání, daného různými adresáty (věřící — kněžstvo), jimž jsou určeny. Rozborem a srovnáním obou listin došel naopak k závěru, že listiny nejen si neodporují, nýbrž že se vzájemně i doplňují, takže není důvodu, abychom vidimovanou listinu považovali za podvrženou, zejména, když lze prý prokázati z použité starší předlohy, že biskup Dětrich byl r. 1281 minoritům zřejmě nakloněn. Dřímál ve své odpovědi vyvrátil však nejen Neumannův výklad o rozdílnosti adresátů obou listin Dětrichových, nýbrž i jeho závěr o domnělé Dětrichově náklonnosti k minoritům; ukázal naopak, že podezřelá listina vyměřuje minoritům práva zcela v intencích duchovenstva, jež, jak známo, stálo ostře proti nim, takže byl tu zřejmý důvod k zfalšování, a obhájil tak svůj původní odsudek listiny jako falsa.

Mnohem chudší kořist u srovnání s dobou přemyslovskou poskytuje posuzované období pro českou diplomatiku doby lucemburské. S výjimkou již výše zmíněné rozpravy o Janově konfirmaci přibyslavických privilegií z r. 1318, která alespoň částečně sem zapadá, a jubilejního vydání erbovní listiny Zikmundovy pro město Bratislavu z r. 1436,⁹⁾ nelze vlastně uvést žádnou studii, jež by se přímo obírala listinami lucemburské kanceláře,¹⁰⁾ nehledíme-li ovšem k dvěma příspěvkům k životopisu slavného

⁸⁾ n. n. (= Aug. Neumann): *Ke kritice minoritických listin XIII. století*, v „Hlídce“, roč. LII. (Brno 1935), str. 411—415. — Odpověď Jar. Dřímala v „Časopise Matice moravské“, roč. 59 (Brno 1935), str. 402—404.

⁹⁾ *Erbová listina krále Žigmunda z r. 1436 města Bratislavě*, Bratislava 1935.

¹⁰⁾ Cenná rozprava Ant. Blaschky: *Das Prager Universitätsprivileg Karls IV. Eine Untersuchung zur lateinischen Kunstprosa des Mittelalters*, podávající stylistický rozbor základací listiny pražské university, vyšla již r. 1932, třebaže je zařaděna teprve do III. ročníku (1930—1933) sborníku „Jahrbuch des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen“, a proto vymyká se z časového rámce tohoto referátu.

kancléře Karlova Jana ze Středy. Kdežto však H. Zatschek,¹¹⁾ který si dal za úkol přezkoumati na podkladě materiálu archivu a knihovny kláštera sv. Tomáše v Praze doklady, svědčící o Janových úzkých vztazích k řádu augustiniánskému a zejména k řečenému klášteru, mezi nimiž je ovšem nejzávažnější jeho závěr z 1. dubna 1368, již odkázal svou knihovnu klášteru svatotomášskému, na základě zjištění, že Jan ze Středy nebyl kanovníkem olomouckým — v originálu totiž příslušné listiny Karlovy ze 14. června 1351 čte se výslovně „Glogoviensis“ a nikoliv „Olomouensis“ — a že tudíž v českých zemích neměl nikdy žádného benefícia, vyvozuje, že domněnka Klapperova o českém původu Janově je nepravděpodobná, H. A. Genzsch¹²⁾ novým nálezem podprá právě tuto Klapperovu domněnku, založenou na ztotožnění Jana ze Středy s Janem z Vysokého Mýta, notářem münsterberské kanceláře. V listině Karlově z 9. dubna 1363 mluví se totiž o Janovi ze Středy, tehdy již biskupu litomyšlském, výslovně jako o bývalém zemském písaři Mikuláše Münsterberského. Podrobným studiem všech zachovaných písemností münsterberské kanceláře zjišťuje Genzsch, že Johannes de Altamutha byl münsterberským protonotářem v letech 1341—1344 a že v té době ze 17 listin, jejichž zlistinění bylo mu svěřeno, 10 psal vlastnoručně. V roce 1345 byl však již ve službách českého krále Jana Lucemburského — tuto skutečnost připomíná též výše již zmíněná listina Karlova z r. 1351 — jehož dvě listiny (1345 Aug. 6 Vratislav, a 1345 Sept. 27 Praha) opět, jak ze srovnání písma vyplývá, vlastnoručně psal a v jejichž kancelářské poznámce uvádí se jako „Johannes plebanus Noviforensis“. Na podzim téhož roku vstupuje pak do družiny Mikuláše z Panwitz, od něhož přejímá jej po bitvě u Kresčaku do svých služeb Karel IV. Genzsch sleduje též příbuzenské vztahy Jana ze Středy ke Kladsku, opíraje se o náhodné zmínky v jeho formulářové sbírce, a dospívá tak, byť pomocí někdy ne zcela prokázaných domněnek, k závěru, že Jan zvaný ze Středy narodil se kolem r. 1315 ve Vysokém Mýtě v Čechách a že jeho rodina přešla odtud před r. 1340 do Kladska, kde získavši právo měšťanské, uvádí se pravděpodobně pod jménem Homut. Příjmení „Noviforensis“, „de Novo Foro“ přijal Jan teprve

¹¹⁾ Heinz Zatschek: *Karolinische Studien. I. Zu Johannes von Neumarkt*, v „Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen“, roč. 73. (Praha 1935), str. 1—19.

¹²⁾ Hans A. Genzsch: *Johann von Hohenmauth, alias von Neumarkt, im Dienst des Herzogs von Münsterberg und König Johanns von Böhmen und seine Beziehungen zum Lande Glatz*, v „Zeitschrift des Vereines für Geschichte Schlesiens“, sv. 69. (Vratislav 1935), str. 89—120.

podle své fary. Nelze ovšem říci, že Genzschoovým příspěvkem otázka původu Jana ze Středy je již definitivně rozřešena, i když upozorňuje na stopu, po níž bude pravděpodobně možné dojít k cíli.

Významnou osobností v kulturním snažení doby Karlovy byl i písař brněnský Jan, autor známé právní knihy brněnské, v jejíchž výkladech proniká znalost práva římského a kanonického. Zprávy o jeho životě a působení z let 1343—1355 shrnul nejnověji B. Mendl v obsáhlém úvodě ke své vzorné edici nejstarších knih počtů brněnských,¹³⁾ když byl zjistil, že i počátek těchto knih spíat je s Janovou činností. Podrobným, pečlivým a bystrým paleografickým rozbořem současných rukopisů podařilo se mu určití Janův rukopis a prokázatí tak, že zmíněná právní kniha nebyla jím psána osobně, nýbrž že jí dal napsatí i vyzdobití písařem jiným, že však naprotí tomu jeho osobní podíl jak v nejstarší knize berní, tak zejména v knize pamětní byl značný. Úvod Mendlův přináší kromě toho i jiné zprávy, cenné pro poznání organisace i pracovní metody městského úřadu písařského v Brně v polovici XIV. století.

Pro dobu poděbradskou a jagellonskou nelze za uvedené období registrovatí na poli české diplomatiky žádnou práci a stejné i badání o českých sbírkách formulářových, v minulých letech poměrně bohatě zastoupené, nevykazuje tentokráté — nehledíme-li k vydání rejstříku k základní publikaci Palackého¹⁴⁾ — žádný výtěžek. Že totéž platí i o dosud vůbec zanedbávaném studiu české listiny soukromé, je téměř zbytečné připomínatí, i když se stále naléhavěji hlásí potřeba, aby v tomto úseku české diplomatiky byly položeny alespoň základní kameny, na nichž bylo by pak možné dále stavětí. Snad přispěje k tomu konečně akce Československého státního ústavu historického v Praze, soustřeďující ve fotografických snímcích veškeru listinnou látku českého středověku až do r. 1526.

Avšak ani přínos, kterým se v posuzovaném třiletí může vykáztí badání na poli československé diplomatiky novověké, není při třech přispěvcích, a to většinou ještě nepřímých, jistě úměrný množství úkolů, čekajících na řešení.

J. Prokeš v úvodu k edici protokolu vyšlé korespondence z kanceláře direktorské v letech 1618—1619,¹⁵⁾ obsahujícího heslo-

¹³⁾ Bedřich Mendl: *Knihy počtů města Brna z let 1343—1365*, Brno 1935, jako prvý svazek sbírky „Knihy městských počtů z doby předhusitské“.

¹⁴⁾ Fr. Palacký: *Über Formelbücher zunächst in Bezug auf böhmische Geschichte*. — *Register*, Praha, Taussig [1935] — litografovaný.

vité zápisy celkem 2253 písemností, rozebírá tento pramen, který pro ztrátu převážné většiny aktového materiálu má opravdu jedinečnou cenu nejen pro obecné dějiny, nýbrž přirozené i pro poznání kompetence a způsobu úřadování direktorské kanceláře. Rozdíly, které rozbořem zjišťuje mezi vedením expedičních protokolů v české dvorské kanceláři a v kanceláři direktorské a které se vyznačují všestranným zjednodušením, vykládá vědomím provisornosti vlády direktorské. Vedení expedičního protokolu (vedle něho byl veden i protokol exhibitní, který je však ztracen), který byl v direktorské kanceláři společný pro všechny druhy vydávaných písemností, mezi nimiž ovšem daleko převažují listy poselací a dekrety s recesy, spadalo do pravomoci expeditora, jenž podle mínění Prokešova psal již i průběžná čísla na konceptech (Stloukal je připisuje registrátorovi), podle nichž zápisy do protokolu byly pořizovány po expedování čistopisu, ale ještě před zápisem do register. Výklad Prokešův je vědomě stručný, poněvaž podrobnější zpracování všech těchto otázek rezervuje si Prokeš pro připravovanou rozpravu o organisaci a působnosti direktorské kanceláře, na niž jakožto na podstatné obohacení našich vědomostí možno se právem těšití.

Pomocnými knihami české komory a uspořádáním její registratury v letech 1527, resp. 1548 až 1748 obírá se obsáhlá studie V. Pešáka.¹⁶⁾ Naznačiv úvodem přehledně nejstarší dějiny české komory a její spisovny, které již dříve monograficky zpracoval, upozorňuje Pešák, že mezníkem v dějinách její organisace je instrukce z r. 1548, kterou jednotná kancelář komorní byla rozdělena podle jazyka vydávaných spisů na dvě expedice: českou a německou, z nichž každá měla v čele vlastního sekretáře. Téhož roku byly zavedeny také nové úřední knihy, totiž protokoly, které měly odstranití vadu register, vedených v české komoře od počátku. Do register byly totiž zapisovány jen vybrané důležitější spisy a to často i v několikaletém odstupu; protokoly naprotí tomu zachycovaly podstatnou část spisů a praktickým uspořádáním umožňovaly nadto i rychlou orientaci jak při jejich ukládání tak i hledání ve spisovně, takže vytlačivše poč. XVII. stol. registra vůbec z užívání, staly se hlavními pomocnými knihami a páteři komorní registratury. V české expedici ve shodě s plánem registraturním byly vedeny tři řady protokolů: o spisech expe-

¹⁵⁾ Jaroslav Prokeš: *Protokol vyšlé korespondence kanceláře českých direktorů z let 1618 a 1619*. Sborník archivu ministerstva vnitra, sv. VII., Praha 1934.

¹⁶⁾ Václav Pešák: *Studie k dějinám královské české komory*, ve Sborníku archivu ministerstva vnitra, sv. VI. (Praha 1933), str. 65—178.

dovaných, o spisech přijatých a o spisech vysílaných, t. j. postupovaných k dočasnému použití jiným úřadům; v německé expedici kromě těchto tři řad vedly se ještě protokoly o zprávách české komory ke dvoru, psaných podle nařízení z r. 1528 vždy německy, a o královských rozkazech do komory. Zvláštní skupinu protokolů tvořily protokoly o seděních komorní rady, zavedené však teprve později. Přehled všech dochovaných svazků komorních protokolů, o jejichž vnější i vnitřní úpravě podrobně a výstižně pojednává, podává Pešák ve třech přílohách. Druhá část jeho studie sleduje změny v uspořádání komorní registratury podle inventářů obou expedici, zachovaných z let 1571 a 1668 (pro českou expedici ještě doplněk z r. 1593), jež kriticky rozebírá a osvětluje i dvěma konkordančními tabulkami. V závěru práce zmiňuje se stručně i o úplném přerovnání a rozrušení fondů komorní registratury v 2. pol. XVIII. stol. Pešákovu rozpravu, která ovšem není, a snad ani nechce být, archivně-diplomatickou studií v pravém slova smyslu — Pešák sám označuje ji jako přípravou studii, vzniklou na okraji jeho široce založených dějin české komory — lze uvítati jakožto první spolehlivou informaci o komorních knihách manipulačních, jež tím zpřístupňuje historickému badání.

Pro úplnost lze posléze připomenouti ještě přehledný výklad o způsobu zapisování a činění vkladů do trhových kvaternů desk zemských, jež načrtla A. Vavroušková v úvodě svého pečlivého vydání druhého trhového kvaternu (DZV 4) z let 1542—1543, jímž byla zahájena edice „Desk zemských království Českého“.¹⁷⁾ Bylo by si přáti, aby tento monumentální podnik ediční, který ovšem bude nutné, má-li být v dohledné době doveden k cíli, postavit na jiný základ, dal konečně podnět k podrobnému a a soustavnému diplomatickému studiu tohoto „předního klenotu království českého.“

* * *

Byla-li doba přemyslovská, jak jsme shledali, předním těžištěm, k němuž v posuzovaném třiletí tihnul zájem české diplomatiky, platí to ještě ve větší míře o badání na poli české sfragistiky, které, osvědčující tak úzkou spolupráci se studii diplomatickými, předložilo téměř současně hned dvě navzájem nezávislé rozpravy o pečetech dynastie přemyslovské.

¹⁷⁾ *Desky zemské království Českého. Řada I. Kvaterny trhové. Svazek 2. Kvaterny trhový běžný červený od léta 1542—1543* (Desky zemské větší č. 4). Vydala Anna Vavroušková. Praha 1935.

Třebaže studie, vzešlá ze spolupráce H. Zatschka a W. Turnwalda,¹⁸⁾ určila si k rozřešení jen jeden problém, kde totiž hledati předlohu dvoustranné jezdecké pečeti Přemysla Otakara II., kterou zavedl po získání Rakous r. 1251 a jež znamená úplné přerušení vývoje přemyslovských pečeti, přece — a to jistě právě pro tento důvod — zasadila jej do širšího rámce přemyslovské sfragistiky vůbec. V první kapitole podává proto Zatschek stručný, ale výstižný přehled vývoje české pečeti panovnické do 2. pol. XIII. stol., v němž vytýká dva hlavní mezníky: korunovací Vladislava II., po níž dříve jednostranná pečeť panovnická byla vystřídána pečeti mincovní s obrazem panovníka v aversu a sv. Václava na reversu, a vládu Přemysla Otakara II., kdy obraz sv. Václava byl nahrazen pečeti jezdeckou. První typ tohoto nového druhu pečeti představuje právě česko-rakouská jezdecká pečeť Přemysla Ot. II. z r. 1251, které užíval i po nastoupení vlády až do své korunovace v r. 1261. Zatschek ukazuje, že její předlohou nemohly být ani románsky pojaté jezdecké pečeti českých knížat Přemysla I. a Vladislava III. z 90tých let XII. stol., ani jednostranné jezdecké pečeti markrabat moravských, nýbrž jen jezdecké pečeti vévod rakouských a z těch že jako přímý vzor jak obrazem tak i velikostí posloužila jednostranná pečeť Heřmana Badenského, bezprostředního předchůdce Přemysla na trůně babenberském. Zatschkův teoretický výklad potvrzuje stylistickým rozбором všech v úvahu přicházejících pečeti W. Turnwald v druhé kapitole studie, doprovázené čtyřmi obrazovými přílohami, a uzavírá, že rytcem typáře Přemyslovy pečeti byl jistě Němec, třebaže nikoliv zlatník Gottfried, doložený teprve později. Rozbor Turnwaldův, který na několika místech byl nucen opakovati dřívější vývoje Zatschkovy, hlásí se metodicky k podnětné práci P. Kletlera: *Die Kunst im österreichischen Siegel* (Videň 1927). V závěrečné, třetí kapitole předkládá Zatschek ve stručném nástinu výsledky svého studia písma legend přemyslovských pečeti. Upozorňuje, že gotické prvky pronikají do opisů pečeti, které s výjimkou některých písmen unciálních jsou psány vesměs kapitálou, teprve r. 1224 (písmeny M, N), tedy o 40 let později nežli na bulách papežských, a to jen na aversu; v legendě pečeti svato-václavské gotické prvky se vůbec až do jejího zaniknutí nevykytují. Na pečetích markrabat moravských doloženy jsou ojedinělé gotické písmeny o 10 let dříve než na pečetech českých

¹⁸⁾ Heinz Zatschek-Wilhelm Turnwald: *Siegelstudien*, v „Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen“, roč. 71. (Praha 1933), str. 185—201 a 4 tab.

Přemyslovců. A ještě dříve, a to jak v Čechách tak i na Moravě, proniká gotický vliv do opisů pečetí soukromých. Tato paleograficko-epigrafická zjištění patří nepochybně k nejzajímavějším přínosům sfragistické studie Zatschkovy, která na podkladě výsledků šetření Kletlerova opravuje též celkem obecně přijímané mínění Ilgenovo a Ewaldovo, jakoby typem pečetí německého jihovýchodu byla pečeť se stojícím obrazem svého majitele.

Úkol mnohem širší, ale tím záslužnější dal si J. Čarek, rozhodl-li se soustavně zpracovat přemyslovskou sfragistiku v celé její šíři i se všemi problémy k ní se vztýčícími. Jeho rozprava,¹⁹⁾ která je založena výhradně na studiu dochovaného materiálu, rozděluje si látku tak obsáhle do pěti kapitol: v první kromě stručného úvodu, jak došlo ve středověku k zavedení listin pověřených pečetí, podává Čarek v chronologickém pořádku podrobný popis všech známých typů pečetí českých knížat a králů, markrabat moravských, českých kněžen a královen i markrabének moravských z rodu Přemyslova, v druhé výtýkáje hlavní etapy vývoje české pečetí panovnické do r. 1306, obírá se obsáhlými spornými otázkami původu mincovní pečetí přemyslovské a významu t. zv. zemské pečetí sv. Václava, a připojuje výklad o znacích a erbech, vyskytujících se na pečetích přemyslovských, jakož i o stylisaci a úpravě legend se stručným rozbořením jejich písma; v třetí kapitole pojednává o pečetidlech českých panovníků, čtvrtá je věnována zpečetění listiny a to nejen upevnění pečetí, nýbrž i látce, z níž pečetí přemyslovské byly zhotovovány, a v kapitole závěrečné zabývá se pečetmi podvrženými. Již z tohoto stručného přehledu rozvrhu a obsahu jeho práce je, tuším, zřejmé, že celková její dispozice trpí částečnou neurovnaností, která nejen zaviňuje častější opakování některých vývodů, nýbrž roztrhává i věci, které přece jen těsně spolu souvisejí (tak na př. rozbor vnějších známek pečetí roztržen je do I., II. a IV. kapitoly, a pod.). — Nejstarší typ české pečetí panovnické vidí Čarek v padělané majestátní jednostranné pečetí krále Vratislava, kterou shodně s Friedrichem — a mluví pro to důvody jistě závažné — pokládá za věrnou napodobeninu skutečného originálu. Vidíme-li však, že Vladislav II. jako kníže užíval jiného typu pečetí (totiž s obrazem sv. Václava na trůně) a že teprve po korunovaci zavedl opět pečeť majestátní s obrazem panovníka na trůně, můžeme jistě právem předpokládati, že i knížecí pečeť Vratislavova, kterou pověřil zakládací listinu kapituly vyšehradské, lišila se od jeho pe-

¹⁹⁾ Jiří Čarek: *O pečetech českých knížat a králů z rodu Přemyslova*. [Zvláštní otisk z připravovaného VIII. dílu „Sborníku příspěvků k dějinám hlav. města Prahy“, str. 1—56 a 8 tab.], Praha 1934.

četí královské typu majestátního, takže tento typ možno stěží pokládati za nejstarší typ české pečetí panovnické vůbec. Ve vývoji přemyslovských pečetí rozeznává Čarek od doby Vladislava II., který zavedl nový typ pečetí mincovní, dvě období, jejichž hranicí je nastoupení Přemysla II. na český trůn. Prvé období vývoje charakterisuje typem „knížecím — svatováclavským“, druhé pečetí „majestátní — jezdeckou“. Kdežto druhé označení shoduje se se skutečností, první jí v pravdě neodpovídá. Nelzeť přece mluvit o typu jen „knížecím“, když ve většině případů jde o spojení pečetí majestátní (královské) s pečetí svatováclavskou; ovšem ani označení typ „majestátní — svatováclavský“ nevystihovalo by přesně skutečný stav v celém časovém úseku let 1160—1253; proto snad ještě nejlépe, chtěli-li bychom vůbec užití nějakého označení, hodilo by se všeobecné typ pečetí „panovnické — svatováclavské“. — Zvláštní pozornost věnuje Čarek ve své monografii otázkám původu mincovní pečetí přemyslovské a významu obrazu sv. Václava na jejím reversu. Soudí, že česká pečeť mincovní, zavedená Vladislavem II. po královské korunovaci, není výsledkem cizího vlivu — třebaže mezi řádky není neochoten připustiti, ovšem jen nepřímý vliv bul papežských a byzantských pečetí s obrazem Kristovým — nýbrž že je původu domácího, vzniknuvši spojením knížecí pečetí Vladislavovy s obrazem sv. Václava s jeho pečetí majestátní na důkaz kontinuity podle přímého vzoru českých mincí, na nichž lícní strana vyjadřovala panovníka a rubní byla věnována sv. Václavu. Uvažuje pak o právním významu t. zv. pečetí svatováclavské jakožto reversu pečetí panovnickovy, Čarek odmítá důrazně mínění Bauerovo (ČCH XXXVII, 1931, str. 310—326), že je to vlastně citační pečeť královského soudu a tím i obecná pečeť zemská (země sv. Václava), která po r. 1253, když rubní stranu pečetí panovnické zaujala pečeť jezdecká, měla pokračování v pečetí zemského soudu, jejíž pečetidlo se dodnes zachovalo, a že tudíž mincovní pečeť je vlastně spojením dvou pečetí, z nichž jedna (avers) je znamením fyzické osobnosti panovníkovy a druhá (revers) znamením osoby právníkové, soudu (země), a soudí, že obraz sv. Václava na rubu mincovní pečetí nevyžaduje, aby mu byl přikládán zvláštní právní smysl, nýbrž že je jen výrazem úcty k rodovému světcí, a že tudíž rubní strana svatováclavská je nerozlučně spjata s lícní pečetí v jediný celek pečetí mincovní, která nemajíc dvojí právní povahy, vyznačuje toliko moc panovnickou. Pro tento závěr svědčí mu nejen to, že legenda svatováclavské pečetí „Pax regis X. in manu sancti Wenczelai“ je úzce spjata s osobou panovníkovou, což by u zemské pečetí stěží bylo pochopitelné, nýbrž i skutečnosti, že

na pečeti Přemysla Otakara I. a Václava I. tato pravidelná legenda svatováclavská přešla dokonce na přední, majestátní stranu pečeti, byvši na reversu nahrazena jednoduchou legendou „Sanctus Wenczelus Boemorum dux“, čímž byla by musela přece nutně, šlo-li by o zvláštní pečeť, ztratit svůj charakter, a že po r. 1253 byla by nadobro zanikla ve své funkci zemské pečeti, ověřující listiny vedle pečeti královské, poněvadž nová pečeť zemského soudu, mající ostatně i odlišnou legendu, byla výhradně jen pečeti citační. Není pochyby, že obě tyto otázky patří k nejsložitějším problémům přemyslovské sfragistiky a že závěry Čarkovy jistě nejsou ještě jejich konečným řešením: v příštím referátu budeme mítí ostatně příležitost poznati odlišný výklad V. Hrubého a novou rozpravu o těchto problémech ohlašuje pro nejbližší dobu i Bauer ve stručném posudku práce Čarkovy (ČČH XLI, 1935, str. 382—384); celkem však možno shrnouti, že rozbor Čarkův, opírající se v mnohém o universitní přednášky Vojtiškovy, upozorňuje na některé okolnosti, otvírající nové možnosti pro další studium těchto zajímavých otázek. — Z ostatních výkladů Čarkových chci alespoň ještě upozorniti na pěkný výklad o podvržených pečetích přemyslovských, na názorný popis různých způsobů přivěšování pečeti, na zjištění tří odlišných forem pečetidel, z nichž se nám však žádné nezachovalo v originále (byla patrně ničena hned po smrti panovníkově), jakož i na pečlivé a přesné rozřídění pečeti jednotlivých panovníků podle typů, jejichž přehled s udáním doby, kdy jich bylo užíváno, připojuje Čarek v příloze. Při tom zjistil nový, Friedrichovi neznámý IV. typ pečeti Přemysla Otakara I., užívaný současně s III. a V. typem v letech 1222—1225; avšak příslušný Čarkův rozbor, jehož správnost nemohl jsem si zatím ověřiti, nejeví se mně ve všem zcela přesvědčující. Právem však překvapuje, že při tak podrobném výčtu a popisu pečeti přemyslovských pomíjí Čarek zachované pečeti členů vedlejších větví rodu Přemyslova; tak na př. Václava, syna Soběslava I., z r. 1184 (CDB I. č. 304) nebo Soběslava Děpoltice z roku 1228 (CDB II. č. 316). — Výklad o písmu legend pečetních jest naproti tomu jen zcela, ba až příliš stručný; srovnáme-li jej s příslušným odstavcem výše uvedené studie Zatschkovy, shledáme, že Čarkovy poznámky v tomto bodě jsou čistě jen popisné, aniž by se snažily zasaditi písmo opisů přemyslovských pečeti do celkového vývoje pečetní epigrafiky nebo alespoň do vývoje písma v našich zemích. Po té stránce bude tedy nutné podrobiti přemyslovské pečeti novému a soustavnějšímu zkoumání. Totéž platí i o zpracování vývoje přemyslovských pečeti s hlediska umělecko-historického, o němž se Čarek ve své rozpravě ani nepokusil; je přiro-

zené, že bude s užitkem vyžádati si k tomu, podobně jako učinil Zatschek, spolupráci historika umění. Celkem však musíme býti Čarkovi za jeho monografii, která je plodem pečlivého studia, upřímně vděční: splnil jí jeden z předních a jistě nejnaléhavějších úkolů české sfragistiky.

Drobný příspěvek k přemyslovské sfragistice podal též P. Sella v inventáři zlatých pečeti vatikánského archivu.²⁰⁾ Popisuje tam totiž a reprodukuje zlatou pečeť Přemysla Otakara I., přivěšenou k jeho listu papeži Honoriovi III. z r. 1217 (CDB II. č. 149), známou ovšem již z reprodukce ve Friedrichových „Acta regum“ (seš. II., tab. 20/2). V úvodě otiskuje Sella výpisy ze starých inventářů vatikánského archivu z let 1339, 1366, 1513—1521 a 1534—1549, pokud přinášejí zprávy o listinách, ověřených zlatými bulami. Ve všech čtyřech inventářích mluví se výslovně o dvou listech Přemysla Otakara I. Jedním je právě výše zmíněný list z r. 1217; druhým pak, jak z registů v inventáři obsažených vyplývá, byl jeho prosebný list, podaný r. 1199 papeži Innocenci III. ve věci sňatku s Konstancí uherskou [CDB II., č. 8], jehož originál se od té doby ztratil.

Z ostatních, vesměs drobných příspěvků sfragistických chci zde ještě alespoň připomenouti stať V. Vojtiška, kterou na okraji zápasu za práva university Karlovy a za provedení universitního zákona z r. 1920 věnoval významu pečeti Karlovy university²¹⁾, jejíž starobylé stříbrné pečetidlo gotického rázu, pořízené nepochybně hned při jejím založení, obrazem Karla IV., klečícího před sv. Václavem a podávajícího mu zakládací listinu university, je — jak Vojtišek ukazuje — rozhodným projevem skutečnosti, že pražská „universita byla založena českým králem pro český národ jako státní ústav český a národní“.

* * *

Studia *heraldická* mohou se v posuzovaném tříletí vykáztati především založením zvláštní ročenky, určené jejich obnovenému pěstování. Z obsahu prvního svazku, vydaného na rok 1935,²²⁾ vedle programového prohlášení, zdůrazňujícího trvalý význam

²⁰⁾ Pietro Sella: *Le bolle d'oro dell' Archivio Vaticano*, ve sbírce „Inventari dell' Archivio Segreto Vaticano“ (Vatikánské město, 1934), pečeť č. 7.

²¹⁾ V. Vojtišek: *O starobylé pečeti university Karlovy*, v knížce „Za práva university Karlovy“, Praha 1934, str. 37—41; přetisk článku z „Národních listů“, roč. 74 (1934), č. 135 ze dne 17. května 1934.

²²⁾ *Erbovní knížka na rok 1935*. Redigoval Břetislav Storm. Praha (Řád) 1935.

znaků jako viditelných znamení cti a neporušeného jména, zaslouží si v rámci tohoto referátu pozornosti jednak vstupní článek K. Schwarzenberga o „českém znaku zemském a královském“, v němž in margine nastínu jeho historického vývoje přičiňuje i několik kritických poznámek o znacích republiky Československé, a nárys vývoje znaku „růže“ na pečetích rožmberských z péra Frant. Navrátila, jednak kritický rozbor nového znaku města Brna, upozorňující tuším oprávněně na některé jeho nesrovnalosti, zejména pokud se týče klenotu, s pravidly heraldickými. Má-li však ročenka plně dostáti vytčenému úkolu, jest nutné, aby byla postavena na přísnější vědeckou základnu.

Historickému vývoji znaku města Hradce Králové věnoval podrobnou studii L. Domečka.²³⁾ Na rozdíl od Vojtiška dokládá zachovanými památkami výtvarných umění, že písmeno G v mladším znaku královéhradeckém, který je po prvé doložen r. 1463 na svorníku ve střední klenbě kruchtly kostela sv. Ducha a který od 2. pol. XV. stol. byl též užíván jako malá pečeť městská, neznamená počáteční písmeno jména města Hradce, nýbrž jména krále Jiřího, a že správné jeho barvy byly zlaté písmeno v modrém a nikoliv v červeném poli. Odmítáje však názor Balbinův, že tento druhý městský znak zaveden byl darováním krále Jiřího, Domečka vykládá, že si jej město vytvořilo samo ku počtě oblíbeného krále právě tak, jako samo přijalo za svůj původní znak někdy ve XIV. stol. (nejstarší doklad je z r. 1362) znak království českého a jako později, asi na počátku XVIII. stol. (první bezpečný doklad je z let 1716—1717) opět samo, bez zvláštní listiny královské, sestrojilo si nynější kombinovaný znak, představující stříbrného korunovaného českého lva vlevo obráceného se zlatou zbraní a držícího v předních nohách zlaté písmeno G na červeném poli. Svě výklady, v nichž kriticky rozbírá i všechnu dosavadní literaturu otázce té věnovanou, doprovází Domečka 14 vyobrazení připomínaných výtvarných památek a barevnou reprodukcí dnešního znaku královéhradeckého.

Badání o občanské heraldice vydalo příspěvek, vzešlý ze spolupráce Ant. Markuse a J. Pilnáčka a obírající se znameními a znaky nešlechticů.²⁴⁾ Nejstarší znaky měšťanů, doložené i u nás od XIV. stol., lišily se od erbů šlechtických nejen znako-

²³⁾ L. Domečka: *Znak města Hradce Králové*, ve „Zprávě o činnosti městského průmyslového musea v Hradci Králové za rok 1933—1934“ (Hradec Král. 1935), str. 3—20 a 1 tab.; zvl. otisk vyšel jako 14. svazek „Pojednání“ téhož musea.

²⁴⁾ Ant. Markus a Jos. Pilnáček: *Znamení a znaky nešlechticů*, v „Casopise Rodopisné společnosti čsl. v Praze“, roč. V. 1933, str.

vými figurami, libovolně volenými a odvozenými od domovních znamení a značek kamenických v podobě všelijak lomených a křížených čar, nýbrž i tím, že byly kresleny na prostém, pravidelně oválném štítě bez helmice a klenotů. Později však, když byly udělovány erbovními listy, připodobňovaly se stále víc a více erbům šlechtickým jak figurami, volenými často podle jména, původu nebo povolání majitelova a řídicími se v kresbě i barvách všeobecně platnými pravidly heraldickými, tak i zavedením helmic, přikryvadel a klenotů. Rozdíl — nehledíme-li k podstatnému rozdílu právnímu, danému skutečností, že šlechtic se se znakem rodil, kdežto nešlechtic propůjčeného znaku jen užíval — spočíval pak vlastně jen v tom, že helm na štítě erbovníkově, který udělením dědičného znaku nebyl ještě nikterak povýšen do stavu vyššího, šlechtického, měl býti vždy jen kolčí (uzavřený) a bez koruny, nanejvýš s točenicí — třebaže ani tyto příkazy nebyly vždy dodržovány — a že místo plně vypsaneho jména, u pečetí šlechtických většinou obvyklého, byly na pečetích nešlechticů kladeny po obou stranách přílby pravidelně jen iniciálky jejich křestních jmen a příjmení. Největší rozkvět nešlechtických znaků, podmíněný mimo jiné i potřebou osobních pečetí k uzavírání dopisů, spadá do XVII. a prvé pol. XVIII. stol.; a sklonku téhož století jejich užívání je vlivem názorů doby osvícenské na ústupu a v polovině XIX. stol. znaky nešlechticů mizí takřka úplně, byvše vystřídány na pečetích stylisovanými monogramy. Do tohoto přehledu historického vývoje občanských erbů, provázeného četnými ukázkami znaků, čerpanými jednak z Pilnáčkovy publikace „Staromoravští rodové“, jednak z četných originálů archivu třeboňského, zasazují autoři též stručné, ale poučné výklady o instituci palatinů, o snahách kameralistů XVIII. stol. využití záliby v užívání pečetních znaků ve prospěch státní pokladny, o původu a významu t. zv. koruny občanské či měšťanské, o osobním šlechtictví „de lauro“ a spojeném s ním znaku,²⁵⁾ jakož i o bezcenných výrobcích občanských znaků, pocházejících z dílen různých soukromých „heraldických“ kanceláří a agentur, o jejichž působnosti v Čechách přináší zajímavý doklad v inserátu česko-budějovických novin z r. 1852. — Závěrečná část studie, vybízející k novému zavádění a užívání osobních znaků a rodových znamení,

28—35 a 112—123. Zvláštní otisk s podtitulem „*Občanská heraldika*“ byl vydán jako 6. číslo „Knihovny Rodopisné společnosti čsl.“ (Praha 1934).

²⁵⁾ Této instituci věnoval zvláštní článek též Ant. Blaschka: *Der böhmische Adel „de lauro“*, v „Sudetendeutsche Familienforschung“, 7. roč. 1934/35, str. 43—45.

ovšem vždy jen v duchu předpisů heraldických, vymyká se svou povahou z rámce tohoto referátu.

* * *

Nejmenší přínos ze všech pomocných věd historických vykazuje v posuzovaném tříletí vlastní studia *paleografická*. Souvisí to přirozeně s tím, že paleografie, jak již častokrát a plným právem bylo vytčeno, pěstována je u nás dosud — a to nepochybně k svému neprospěchu — takřka výhradně jen jako pomocná věda diplomatiky, třebaže se již od let ozývá v souhlase s požadavky školy Traubeovy volání po nutnosti soustavného studia produktů jednotlivých písařských škol českých, čili po typologickém probádání latinského písma v českých zemích.

Alespoň částečným příspěvkem v tomto směru je soubor ukázek písma českých škol písařských, sestavený a zpracovaný H. Zatschkem pro Chroustovu monumentální faksimilovou publikaci „*Monumenta palaeographica*“.²⁶⁾ Na 17 tabulích (tab. 624—640 celého díla) podává Zatschek v chronologickém sledu 26 ukázek z různých 16 rukopisů a dvou listin, jež doprovází vysvětlujícím textem, podávajícím nejen podrobný paleografický rozbor a přesný přepis reprodukováných ukázek, nýbrž i popis a obsahový rozpis rukopisů, z nichž byly voleny. Výběr ukázek řídil se rámcem díla, pro něž byly určeny: proto jsou čerpány takřka výhradně jen z takových písemných památek, jejichž písaři byli podle přesvědčení Zatschkova, leckdy ovšem těžko prokazatelného, Němci; český původ písaře doložen je bezpečně vlastně toliko u jediné ukázky (tab. 638), volené jistě jen pro obsah rukopisu, který je opisem formulářové sbírky „*Summa cancellariae Caroli IV.*“, sestavené Janem ze Středy. — Na prvních pěti tabulkách podány jsou ukázky okrouhlé minuskuly, zastoupené dvěma snímky z homiliáře Opatovického z 1. pol. XII. stol. (tab. 624), dvěma písemnostmi plasské provenience, totiž listinou vévody Fridricha a jeho strýce Václava z r. 1184 (tab. 625 = CDB I. č. 304) a plasským lekcionářem z konce XII. stol. (tab. 626 b), jejichž písmo prozrazuje přímý vliv písařských škol franckých, dále dvěma ukázkami z breviáře břevnovského z konce XII. stol. (tab. 626 a), projevujícího stopy působení písařské školy lutyšské,

²⁶⁾ Ant. Chroust: *Monumenta palaeographica. Denkmäler der Schreibkunst des Mittelalters*. Schrifttafeln in lateinischer und deutscher Sprache. Serie III. Lieferung 15. und 16. (Lipsko 1934—35): *Aus Böhmischen Schreibschulen*: Taf. 624—640 [bearbeitet von] H. Zatschek; 17 tabulek a 31 listů vysvětlujícího textu.

jež prostřednictvím listin Konráda III. uplatňovala se podle zjištění Zatschkova částečně i v skriptoriu olomouckém, a dvěma ukázkami ze strahovského rukopisu kroniky Vincencovy a Jarlochovy (tab. 627, 628), psaného na předělu XII. a XIII. století v klášteře milevském za osobní účasti Jarlochovy, jehož rukopis není však na faksimilích zastoupen. Všechny ostatní tabulky vyhrazeny jsou reprodukcím gotického písma knihového. Kdežto však století XIII., doba jeho počátků, je zastoupeno jen jedinou ukázkou z misálu zlatokorunského, pocházejícího z r. 1299 (tab. 629), písmu století XIV. věnováno je devět tabulek. Prvé čtyři z nich (tab. 630, 631 a b, 632, 633) podávají šest ukázek z pěti různých rukopisů, psaných v prvé čtvrtině řečeného století v klášteře sv. Jiří na hradě pražském, mezi nimi i ukázkou z proslulého pasionálu abatyše Kunhuty, v jehož písmu i malířské výzdobě projevuje se podle mínění Zatschkova vliv písařských škol dolnorakouských; zbraslavské skriptorium je zastoupeno čtyřmi ukázkami ze dvou sborníků, psaných tam v letech 30tých a 40tých XIV. stol. (tab. 634, 635), kdežto jiné dvě ukázky byly vzaty z rukopisu kláštera pohledského u Německého Brodu z pol. XIV. stol. (tab. 636). Další dvě tabulky obsahují ukázky památek, majících vztah k Janovi ze Středy: na tab. 637 je reprodukována jeho závět z 1. dubna 1368 jednak v dochovaném originále, jež Zatschek, který se touto závětí podrobněji zabýval též ve výše již citované karolinské studii, pokládá za Janův autograf, jednak její opis v „*Codex Thomaeus*“, a na tab. 638 zmíněná již ukázka z kapitulního rukopisu *Summy Cancellariae Caroli IV.*, psaného gotickou kursivou bastardního typu kolem r. 1387 v pražské kanceláři arcibiskupské písařem české národnosti, jak zřejmě vyplývá z poznámky „*Residuum erat scriptum in theutonico, quod legere ignorans obmisi*“. Poslední dvě tabulky přinášejí dvě ukázky z rukopisu *officia* sv. Jeronyma, věnovaného r. 1404 světcovu oltáři v Chebu notářem a školním rektorem Janem ze Žatce, autorem proslulého spisu „*Ackermann aus Böhmen*“, z nichž první (tab. 639) podává v miniatuře pravděpodobně jeho podobu a druhá (tab. 640) závěrečný přípisek, který podle domnění Zatschkova byl psán notářem Janem vlastnoručně. — Zatschkův soubor ukázek písma české provenience je vlastně prvním pokusem zachytiti v reprodukcích celkový vývoj latinského písma středověkého v českých zemích, pokusem, který jak pro technicky bezvadné provedení faksimilí, tak i pro pečlivé paleografické zpracování vybraných textů, jejichž písmo se snaží začasté zařaditi i do širšího vývojového rámce, zasluží si vděčného uznání. Je ovšem pravda, že při výběru ukázek nebylo přihlédnuto ke všem význačnějším českým

školám písařským — stačí připomenouti, že z nejstarších známých českých rukopisů nepodává tu Zatschek žádné ukázky, že poměrně slabě zastoupena jsou, zejména pro dobu románskou, i sama pražská skriptoria a že vůbec byly pominuty písařské školy moravské (či snad jim má být věnována samostatně pozornost v posledním svazku publikace!?) — avšak na druhé straně nutno uznati, že při tak omezeném počtu tabulek nebylo nikterak možné zachytiti vývoj písma v českých zemích v celé jeho šíři a plnosti. Takovému úkolu může být práva jenom publikace, která, jsouc postavena na širší základnu, poskytuje vydavateli mnohem větší možnosti. Takovou jsou Friedrichovy „Památky umění písařského v Čechách a na Moravě“. Proto bylo by si v zájmu české vědy paleografické přáti, aby ve vydávání tohoto záslužného obrazového díla, zastavivšího se bohužel hned u prvního sešitu, bylo opět co nejdříve pokračováno.

Dějiny latinského písma v Čechách dotýká se, byť jen nepřímo, drobná stať K. Kabáta o Tomsově úpravě latinkového písma tiskařského pro český jazyk.²⁷⁾ Typy pro nové, v latinské abecedě scházející písmeny byly zhotoveny v letech 1797 až 1800 podle pokynů a nákrešů Tomsových vídeňským ryjcem písmo Arnoštem Mansfeldem a Tomsa jich užil nejen pro tisk slabikářů a čítanek, vydávaných Českou zemskou školní komisí, nýbrž i v některých svých gramatických pracích. Tomsova novota, ač Dobrovským uvítána, nepronikla a udržela se v čítankách jen do jeho smrti (1814). Dočasně ji obnovil r. 1833 v 3. čísle časopisu „Jindy a nyní“ Jos. Kaj. Tyl, který tu přímo doporučoval užívání latinky jako nejvhodnějšího písma pro češtinu — a tu není jistě bez zajímavosti, že právě v 30tých letech XIX. stol. vytlačila u nás latinka německou kurentku z psaných textů! — avšak teprve po bouřích r. 1848 bylo úředně nařízeno, aby v učebnicích čeština byla napříště sázána jen latinkou, doplněnou českými literami, jež v různých souborech zhotovovala od r. 1840 písmolijna fy. Haase v Praze.

Výsledky podstatně bohatšími může se vykáhati studium *knížní malby a výzdoby*, jež pro těsnou vývojovou souvislost má, jak již bylo řečeno, značný význam i pro studia paleografická. Vedle stručného, avšak hutného a výstižného nástinu vývoje knižního malířství v českých zemích od doby románské až do dob nejnovějších, jež v odstavcích podle jednotlivých slohových období zpracoval Ant. Matějček v VIII. díle Československé

²⁷⁾ Karel Kabát: *František Jan Tomsa upravil latinkové písmo pro češtinu*. K stodvacátému výročí jeho úmrtí, v „Ročence československých knihtiskařů“, roč. XVIII. (Praha 1935), str. 40—50.

vlastivědy²⁸⁾, nutno zde uvést především tři příspěvky předního našeho pracovníka v tomto oboru J. Květa. V jednom z nich podrobil stylistickému rozboru některé miniatury Vyšehradského kodexu²⁹⁾, které jsou mu výrazným dokladem shodného vývoje malířství knižního i nástěnného doby románské, jež se obě vyznačuje „maximální intenzitou výrazu a monumentalitou koncepce“; připouští, že řečený evangelistář, který je produktem písařů a malířů školených v oblasti působnosti řezenské školy z konce XI. století, vznikl v Čechách u příležitosti královské korunovace Vratislavovy.

Stylistický rozbor iluminovaných rukopisů královny Rejčky dal Květovi podnět k studii o počátcích gotického malířství v Čechách³⁰⁾, jež sleduje opět na památkách malířství knižního, přihlížeje při tom podrobně k souvěkým poměrům v západní a jižní Evropě. Dospívá k závěru, že „na počátku svého vývoje bylo gotické malířství v Čechách podmíněno spíše působením vlivu východoanglického naturalismu a obecnou italisující dobovou tendencí nežli příklonem k abstraktnímu idealistickému stylismu, který ovládal francouzské malířství v 2. pol. XIII. stol.“ a že „v prvních dvou desetiletích XIV. stol. vlivy zvláště anglické, a vedle nich i flanderské, belgické, porýnské a italské, zatlačují do pozadí vlivy francouzské“, které teprve po r. 1330, po návratu Jana z Dražic z Avignonu, nabyly převahy nad směrem anglickým, nedosahující však „expansivní síly vlivů italských, jež udávaly směr vývoje českého malířství od 40tých let“. — Bylo by jistě vzhledem k tomuto zjištění zajímavé i záslužné zkoumati, zda se i při přeměně okrouhlé minuskuly v písmo gotické uplatňovaly v našich písařských školách souběžně tytéž vlivy a zda by bylo při tom dokonce možné zjistiti spoluúčast řádu cisterciáckého, kterou Květ připouští jako jednu z možných cest, po nichž řečené vlivy nových směrů v knižní malbě do Čech pronikaly.

Nejdůležitějším však příspěvkem pro paleografii je Květovo pojednání o iniciálách rukopisu královédvorského³¹⁾. Květ přihlíží tu totiž, podrobuje je slohové kritice, k celkovému vývoji iniciál

²⁸⁾ *Československá vlastivěda, díl VIII. Umění*. Výtvarné umění v Československu, str. 7—322 passim. — Praha (Sfinx) 1935. — Slovenské umění včetně knižního malířství zpracoval tamtéž J. Polák.

²⁹⁾ Jan Květ: *K obrazům z evangelistáře Vratislavova, zvaného kodexem Vyšehradským*, ve „Volných směrech“, roč. XXXI. (Praha 1935), str. 24—30 + 262—263.

³⁰⁾ Jan Květ: *Počátky gotického malířství v Čechách*, v „Umění“, roč. VI. (Praha 1933), str. 307—327.

³¹⁾ Jan Květ: *O iniciálách v Rukopisu Královédvorském*, v „Českém bibliofilu“, roč. V. (Praha 1933), str. 15—42 (z čehož str. 37—42 jsou tabulky).

v českých rukopisech XIII. a XIV. stol., do nichž R K bývá obháječi kladen. Zjišťuje, že se knižní výzdoba vyvíjela u nás tehdy dvěma směry. První je reprezentován iniciálkami, zdobenými motivy figurálními i ornamentálními a malovanými hustými krycími barvami, často i zlatem. Iniciálky R K nelze zařadit do této vývojové linie, poněvadž neodpovídají zvyklostem doby ani slohu, ba prozrazují, že jejich původce — a Květ nepochybuje, že to byl sám Hanka — neovládal ani techniku zlacení. Svou podobou a výzdobou iniciálky R K hlásí se spíše do druhé kategorie iniciál, zdobených kaligrafickou ornamentikou, jejímž tvárným materiálem byl pérem kreslený filigrán. Nejstarším jeho dokladem u nás podle zjištění Květova je plenář kapitulní knihovny z r. 1253, pojatý ještě románsky; prvky gotické počínají se v kresleném filigránu uplatňovati teprve na samém sklonku XIII. stol. (rukopis musejní knihovny z r. 1296). Rozborem řady ukázek kaligrafické ornamentiky v českých rukopisech XIV. stol. ukazuje Květ přesvědčivě, že motiv „vlnitých úponek se spirálovými závitými, vyběhajícími zcela neorganicky z nároží zlacených polí, obklopujících iniciály“, který se důsledně a stereotypně v R K opakuje, nikdy se nevyskytuje v té formě a funkci v kaligrafické výzdobě iniciál středověkých rukopisů. Autor iniciálek R K prohršil se nadto proti platným pravidlům i tím, že jak úponky tak i spirály maloval důsledně štětcem (jen jejich konce jsou přikreslovány pérem), kdežto lineární výzdoba pravých rukopisů byla vždy celá kreslena pérem. Jelikož tudíž iniciálky R K a jejich výzdobu nelze zařadit do vývoje ani jednoho z obou směrů knižní výzdoby českých rukopisů XIII. a XIV. stol. a poněvadž jak slohově tak i technickým zpracováním stojí zcela mimo zákony, ovládající knižní výzdobu ve středověku vůbec, jsou — tak Květ uzavírá svůj rozbor — „jedním z nejzávažnějších a nejpřesvědčivějších důkazů podvrženosti rukopisu královédvorského“. Svůj poučný výklad, jehož hlavní vývody jsem se snažil pro jejich obecně platné kritické hodnoty věrně zachytiti, dokládá Květ dvanácti bezvadně provedenými ukázkami iniciálek, účelně vybranými z různých českých rukopisů té doby.

O nástin rozvoje knižní kultury v augustiniánském klášteře třeboňském pokusila se L. Wratislawová-Mitrovicová na podkladě studia 20 iluminovaných rukopisů, dochovaných v troskách kdysi bohaté knihovny klášterní, uložené nyní v Národní a universitní knihovně v Praze³²⁾. Všechny tyto rukopisy

³²⁾ Ludmila Wratislawová-Mitrovicová: *Iluminované rukopisy augustiniánského kláštera v Třeboni*, v „Památkách archeologických“. Skupina historická. Nové řady roč. III. (Díl XXXIX.), Praha 1933, str. 1—13.

až na dva, z nichž jeden je původu italského (I. C. 3.) a druhý se hlásí k produktům školy salcurské (I. B. 26.), jsou nepochybně českého původu. Jejich výzdoba nemá však velké umělecké ceny: jde většinou jen o napodobování starších předloh, projevujících vlivy povětšinou italské, nebo o výtvoř práce řemeslné. Jen ve dvou rukopisech z konce XIV. stol. (XII. B. 12. a XIII. B. 14.), jež jsou patrně produkty téže dílny a snad i téhož iluminátora, zjišťuje autorka ohlas soudobého českého malířství deskového, reprezentovaného t. zv. mistrem třeboňským. Nejcennějším rukopisem po stránce umělecko-historické je brevír z poč. XV. stol. (VI. C. 10.), psaný a dosti bohatě iluminovaný v Praze pravděpodobně v dílně, pracující pro svatovítskou kapitolu. Jen o jediném z iluminovaných rukopisů (XII. C. 14.) lze bezpečně říci, že vznikl v klášteře samém; byl psán a podle mínění autorčina též iluminován klášterním písařem Duchkem z Mladé Boleslavi. — Je nepochybné, že obraz o činnosti klášterního skriptoria, pro něž řadu cenných zpráv snesl již před čtyřiceti léty Fr. Mareš (ČČM, roč. LXX. 1896, str. 521—547), byl by mnohem výstižnější a úplnější, kdyby se autorka nebyla omezila jen na iluminované rukopisy, nýbrž kdyby byla přihlédla a paleograficky zpracovala skupinu všech 339 třeboňských rukopisů, anebo alespoň ty z nich, které náležely původní knihovně klášterní.

Z oboru studií o látkách psacích, jejichž zkoumání je též jedním z úkolů paleografie, lze uvéstí rozpravu Frant. Zuman a o českých filigránech z 1. pol. XIX. stol.³³⁾ Zuman úvodem upozorňuje, že jejich ráz doznal proti dřívějšímu další změny nejen postupujícím úpadkem kresby, nýbrž i tím, že byl dovršen též úpadek heraldického citění přechodem papíren z majetku vrchností do rukou soukromníků, kteří označují vyráběné papíry nejčastěji svým jménem, ať již plně vypsaným nebo jen iniciálkami, a jménem místa. Z kreslených figur nejrozšířenější v XIX. stol. značkou jsou štitovité kartuše (často s korunkou) s obrazem poštovské trubky a zkřížené klíče, případně meče; jiné dříve obvyklé značky (zvířata, hvězdy, měsíc a pod.) vyskytují se celkem již jen ojediněle. Poměrně častěji bývá ještě užito jako filigránu znaku země, kam se papír vyvážel — nejčastěji je to znak uherský — nebo napodobenin značek cizích, zejména francouzské lilie. Výčet a popis filigránů, jenž je hlavním obsahem knihy, podává Zuman podle jednotlivých papíren, seřazených abecedně podle míst; uvádí vždy stručně historii papírny a popisuje pak podrobně

³³⁾ František Zuman: *České filigrány z první polovice XIX. století*. Rozpravy České akademie věd a umění, tř. I. č. 81 (Praha 1934); část I. textová, část II. obrazová (XXXVII tab.).

všechny jí užívané filigrány, jejichž vyobrazení v negativních snímcích připojuje v obrazové části. Domnívám se, že bylo by bývalo účelnější, kdyby byl srovnal filigrány — po vzoru Briquetově — podle jejich obrazců, neboť takové uspořádání usnadnilo by podstatně identifikaci značek, jež potřebujeme určit. Vydaný soupis je zakončením Zumanových soustavných studií o českých filigránech novověkých, jež vydaly bohatou kořist: zjistil totiž pro léta 1524—1850 celkem 625 různých filigránů z 92 českých papíren, počet, jež dalším pátráním podaří se nepochybně ještě rozhojnit.

* * *

České badání na poli křesťanské *chronologie* může se právem chlubit novou příručkou, sepsanou G. Friedrichem,³⁴⁾ poněvadž je výmluvným svědectvím pokroku, jež učinilo od dob Emlerových. Rukověť Friedrichova, příznávající otevřeně souvislost s rozebranou příručkou Emlerovou, zpracovává totiž celou rozsáhlou látku chronologie astronomické i historické nejen úplněji a podrobněji, nýbrž vhodnějším jejím rozvržením i přehledněji a soustavněji. Teoretické výklady o jednotlivých chronologických zařízeních a časových známkách objasňuje Friedrich hojnými doklady, čerpanými nejen z odborné literatury a tištěných pramenů, nýbrž i z četných dosud nevydaných památek rukopisných, zejména pražské universitní knihovny, přihlížeje při tom především k zvyklostem, obvyklým v českých zemích. Jeho jasný a názorný výklad skýtá nejen přesné poučení o všech zařízeních středověkého kalendáře, nýbrž i spolehlivý návod, jak převáděti někdejší, dnes již neobvyklé způsoby určování času na nynější datování. Pokud se týče chronologických tabulek a kalendářů, doplňuje a uzpůsobuje Friedrich vžitý systém Emlerův některými osvědčenými tabulkami a úpravami Grotefendovými, při čemž vhodnější typografickou úpravou činí je ještě použitelnějšími. Velkou péči věnoval Friedrich též seznamům hodnostářů duchovních (papežů a biskupů na území celé dnešní Československé republiky) i světských (králů a císařů římských, knížat a králů českých, jakož i jejich manželek, úředních knížat moravských a králů uherských), které se vesměs vyznačují přesnými daty, opírajícími se o výsledky nejnovějšího badání historického. Podstatného rozmnožení proti příručce Emlerové doznal též abecední seznam svátků a chronologických názvů českých, latinských

³⁴⁾ Gustav Friedrich: *Rukověť křesťanské chronologie*. Praha, nákl. filoz. fak. univ. Karlovy, 1934.

a německých, který je současně i věcným rejstříkem knihy; Friedrich uložil v něm bohaté výtěžky svého badání v pramenech, při čemž přihlížel pečlivě i k datovacím zvláštěnostem, které se vyskytovaly na Slovensku a ve vratslavské diecesi. I když je pravděpodobné, že nálezem a zpracováním nových pramenů, zejména středověkých církevně-klášterních kalendářů, bude možné Friedrichův seznam svátků a chronologických názvů ještě doplnit a případně i opravit, přece i pak Friedrichova rukověť jak jasností a názorností teoretických výkladů, tak i účelností, spolehlivostí a praktičností chronologických tabulek a seznamů bude jistě na dlouhou dobu — stejně jako do té doby byla její předchůdkyně — nepostradatelným rádcem a pomocníkem historiků, pracujících se starými prameny.

* * *

Závěrem zbývá — v rámci vytčeného úkolu — zmínit se ještě, byť jen stručně, o *příspěvcích československých badatelů k všeobecným pomocným vědám historickým*. Nehledíme-li však k zmíněné již Friedrichově Rukověti křesťanské chronologie, která sem svým tématem vlastně náleží, lze za posuzované tříletí uvést jen vesměs drobné příspěvky, z nichž se některé dotýkají témat sem spadajících dokonce jen in margine jiných, jimi řešených problémů.

A. Húščava zjistil, že regist listiny, kterou Karel II. Neapolský žádal za volný průchod pro posly svého syna Karla Martela, krále uherského,³⁵⁾ byl Wenzelem nesprávně datován k 27. září 1290. Zápis listiny v anjouovských registrech má totiž výslovně rok 1289, jemuž neodporuje ani číslo 3 indikce, uváděné v její datovací formulí, poněvadž anjouovská kancelář užívala tak zv. indikce řecké (byzantské), jejíž číslo se, jak známo, po 1. září o jednotku zvětšuje. Tímto zjištěním získává ovšem, jak Húščava právem zdůrazňuje, uvedená Karlova listina značně na významu, poněvadž je pak dokladem skutečnosti, že Anjouovci činili si nárok na uherskou korunu dokonce již před smrtí Ladislava IV.

Lze-li Húščavovu článku vytknouti jistou myšlenkovou nerovnováhu, nutno naopak vyzdvihnouti metodicky správný postup, i když snad dělá problém složitější nežli ve skutečnosti je, drobné stati, v níž se J. Čarkovi podařilo nejen provenienčně

³⁵⁾ Alexander Húščava: *Listina Karla II. z r. 1289 v štátnom archíve v Neapoli*, ve „Sborníku na počesť Jozefa Škultétyho“ (Turč. Sv. Martin 1933), str. 325—329.

a obsahově určití, nýbrž i textově úplně — až na místní a časový údaj datovací formule — rekonstruovatí zlomek neznámého listu papeže Urbana VI. biskupu vratislavskému Václavovi někdy z konce r. 1386,³⁶⁾ kterého bylo použito jako předsádky při vazbě rukopisu X. B. 6. musejní knihovny a který je nyní uložen v archivu Národního musea v Praze.

B. Chudoba vrací se znovu — po studii V. Bibla z r. 1920 (MÖIG, roč. XXXVIII.) — podrobnou rozpravou k obvinění císaře Maximiliána II. z padělání písemnosti,³⁷⁾ jehož se chtěl dopustití tím, že zamýšlel předložiti říšským kurfirstům odmítavou odpověď španělského krále Filipa II. na poselství arciknížete Karla z roku 1568/9 ve věci nizozemského povstání ve znění sice doslovném, avšak s vypuštěním několika vět, které podle jeho názoru odporovaly duchu náboženského míru sjednaného v říši a mohly proto dotknouti se protestantů. Kdežto V. Bibl, stavě se na stranu Maximiliánovu, vytýká Filipovi, že v latinském překladu své odpovědi užil ještě ostřejších výrazů nežli ve španělském originálu a ospravedlňuje tím záměr císařův, Chudoba, který díky úplněji shromážděnému listinnému materiálu mohl mnohem podrobněji vylíčiti příčiny, průběh i výsledky Karlova poselství, ukazuje naopak srovnáním několika míst a zejména rozbořem přídavků, že Filip chtěl latinskou stylisací své odpovědi císařovu situaci usnadnit; dovozuje, že Maximilián neměl práva seškrtnati Filipův list a že jen částečně ho omlouvá skutečnost, že škrty, jimiž ze španělské odpovědi vyloučil právě takové odstavce, které jsou nejen typické pro náboženskou politiku španělskou, nýbrž i charakteristické pro zdůvodnění a pochopení Filipova postupu v Nizozemí, provedl po dohodě se španělským vyslancem ve Vídni. Přesto však nelze mluvit o zpadělání Filipovy odpovědi: vždyť Filip byl císařem o provedených škrtech současně vyrozuměn a pak zůstalo vlastně jen při úmyslu. Zkrácené texty Filipovy odpovědi, které byly již připraveny i s příslušnými průvodními listy, nebyly totiž na Filipův protest kurfirstům vůbec zaslány.

Kdežto Chudobův článek, který se svým nadpisem zdánlivě hlásí za příspěvek k novověké diplomacie, svou podstatou i povahou je vlastně kritickou studií z dějin nábožensko-politických, přináší naopak rozsáhlá rozprava J. Matouška z dějin proti-

reformační diplomacie, zabývající se ohlasem tureckých válek v evropské politice let 1592—1594,³⁸⁾ v druhé kapitole cenné obohacení našich vědomostí o prostředcích císařské diplomacie té doby. Nejen že nás poučuje o složení, pravomoci a agendě tajné rady, která byla tehdy ústředním poradním orgánem císařovým pro zahraniční politiku, o významu říšského mistokancléře, který byl prostředníkem mezi ní a císařem, i hlavou dvorské kanceláře, jakož i o povaze diplomatického zastoupení císařova a o postavení jeho vyslanců v cizině, zejména v Itálii a především u kurie, nýbrž rozebírá podrobně i diplomatickou korespondenci jak císařského dvora s vyslanci, vedenou latinsky a obstarávanou v dvorské kanceláři sekretářem listů latinských, tak i římských vyslanců s ústředím, psanou vesměs italsky. Poučná a zajímavá jsou i jeho zjištění o poštovních spojích a o síti i nitkách informační služby a politického zpravodajství, jehož střediskem byly Benátky. Z Matouškových výkladů, promítnutých na pozadí souvěké politické situace evropské, zřejmě vysvítá, že císařská diplomacie vykazovala v době Rudolfově — u srovnání s jinými mocnostmi, zejména Benátkami a Španělskem — vážné nedostatky nejen po stránce administrativně-organisační a hmotných prostředků, nýbrž i v plnění informačních úkolů.

Z oboru všeobecné paleografie lze uvést přehled vývoje latinského písma, který jsem s použitím nejnovější literatury zpracoval pro dodatky Ottova Slovníku naučného³⁹⁾ a jež jsem doprovodil výběrem nejdůležitější bibliografie, rozříděné podle jednotlivých písem.

Je-li československý přínos na poli badání o všeobecných pomocných vědách historických dosud jak početně tak i významem celkem nepatrný, je to přirozeným důsledkem skutečnosti, že studium pomocných věd historických u nás přihlíželo zatím takřka výhradně jen k materiálu a tématům domácím. I když nutno uznati, že tato domácí orientace získala si nepopíratelné zásluhy nejen o rozvoj vlastního vědního oboru, nýbrž úspěšným vyřešením mnohých problémů i o pokrok historického poznání naší minulosti vůbec, přece jen, tuším, by se doporučovalo, aby československé badání o pomocných vědách historických rozšířilo napříště pole svých zájmů. Vybízejí k tomu ostatně i některé

³⁶⁾ Jiří Čarek: *Neznámý list papeže Urbana VI. biskupu vratislavskému*, v „Časopise Národního musea“, roč. CVIII. (Praha 1934), str. 8—19.

³⁷⁾ Bohdan Chudoba: *Die Textfälschung Maximilians II. Aus der Geschichte der Habsburgischen Religionspolitik*, v „Mitteilungen des österreichischen Instituts für Geschichtsforschung“, sv. XLIX. (Innsbruck 1935), str. 75—104.

³⁸⁾ Josef Matoušek: *Turecká válka v evropské politice v letech 1592—1594. Obraz z dějin diplomacie protireformační*. Rozpravy České akademie věd a umění, tř. I. čís. 82, Praha 1935. — Kap. II.: *Císař a jeho diplomacie* (str. 35—89).

³⁹⁾ Zdeněk Kristen: *Latinské písmo (historický vývoj)*, v „Ottově Slovníku naučném nové doby“, díl III. sv. 2. (Praha 1935), str. 1072—1081.

problémy domácí, které samy vyžadují, aby se k jejich řešení přikročovalo s širšího hlediska, které by umožnilo zasaditi domácí vývoj do širšího vývojového rámce evropského; příkladem z oboru české diplomatiky uvádím nutnost přihlížeti při studiu dějin a písemností české kanceláře královské k pravděpodobným vlivům kancelářů cizích (rakouské, říšské, uherské a pod.), podmíněným dynastickými změnami, právě tak jako při studiu vývoje formulářů listin domácích zjišťovati, pokud se zde uplatňovaly vlivy ať již cizích sbírek formulářových nebo formulářů listin císařských, papežských a soukromých. Podobné studium kulturních souvislostí je ovšem důležitou složkou i při studiích paleografických: zjištěním styků mezi jednotlivými kláštéry domácími a cizími objasníme si vzájemné vlivy a působení příslušných škol písařských a pod.

Vedle toho hlásí se však stále naléhavěji potřeba, aby československé badání, odmítajíc tak výtku jisté provinciálnosti jako neoprávněnou, sáhlo konečně přímo i po tématech obecných. Je sice pravda, že má k tomu celkem málo příležitosti, ale tím spíše nutno využití těch, které se mu nabízejí, zejména tudíž možnosti výzkumu a práce v archivech a knihovnách římských, vatikánských a vídeňských. O výsledky netřeba míti obav: československá práce v oboru pomocných věd historických, mohouc se opíratí o osvědčenou již tradici a vládouc dokonalou vědeckou výzbrojí, zocelenou pečlivým školením, uplatní se jistě čestně i na kolbišti mezinárodní práce vědecké!

Literatura.

Prvních deset svazků Sborníku archivu ministerstva vnitra republiky Československé (1926—1937). Vydání desátého svazku Sborníku archivu ministerstva vnitra jest událost, která zasluhuje sympatické pozornosti archivářské veřejnosti. Již upadají v zapomenutí spory, v nichž se v prvních letech republiky utkávali stoupenci jednotného Národního archivu se zastánci státních archivů resortních. Zdají se již vzdálenou minulostí, neboť postupným soustřeďováním státních archivů v archivu ministerstva vnitra bylo splněno podstatné jádro organizačních snah. Bez trpkosti lze vzpomínati, jaký byl u nás stav státních archivů před říjnem 1918, neboť každému jsou zřejmé pokroky, které od té doby byly vykonány. Jen kdo poznal někdejší archiv českého místodržitelství, správně zhodnotí nynější stav archivu ministerstva vnitra, který z onoho archivu byl vybudován. Ocení, že měrou, o níž se kdysi ani nezdálo, byly fondy tohoto archivu zpřístupněny historickému badání a že archiv ten sám se stal ohniskem vědecké práce, takže r. 1926 zahájil vlastní své publikace. Až 5. září 1937 bude vzpomínáno sedmdesátin prvního ředitele archivu ministerstva vnitra Ladislava Klicmana, bude zajisté připomínán Sborník, neboť ředitel Klicman dal nejen úřední podnět k jeho založení, nýbrž napsal také program, který čteme v čele prvního svazku.

Obsah chystané publikace byl tam vymezen takto: 1. pojednání o dějinách archivu ministerstva vnitra a o osudech rozličných jeho fondů; 2. pojednání o dějinách státních úřadů zemí koruny české vůbec a království českého zvláště; 3. inventáře t. zv. historických částí archivu, jako je vydávaly vídeňské centrální úřady, zvláště pak bývalé ministerstvo vnitra; 4. pojednání o rozličných otázkách historických, kterými se archiv musel zabývatí, ovšem, pokud to připustí úřední zájem; 5. zprávy o činnosti archivu.

Maně se vnucuje srovnání se Zprávami zemského archivu království Českého, jejichž první svazek vyšel právě o dvě desítiletí dříve, r. 1906. Tam sice nenalezneme žádného formulovaného

programu, ale obsah prvního svazku Zpráv ukazuje, kde ředitel Vojt. Nováček shledával těžisko činnosti archivu a jeho publikací. Tam většina článků byla věnována edicím, jež archiv podnikal, a archivnímu výzkumu, který ty edice připravoval. Nic takového není v programu Klicmanově. Souvisí to s odchýlnou tradicí obou archivů, ale i s obecnou změnou nazírání na úkoly archivů, které od konce minulého století stále více soustřeďuje činnost archivů k vlastním úkolům archivářským. Místo sbírání pramenů v cizině nastoupila snaha co nejvíce zpřístupnit vlastní fondy archivní.

Při Klicmanově programu třeba se ještě poněkud pozdržeti. Klicman připomíná inventář, který r. 1909 vydal vídeňský archiv ministerstva vnitra. Byl to první výsledek snah, jež od r. 1899 se ozývaly v rakouské archivní radě a žádaly, aby rakouské státní archivy podle příkladu jiných států vydávaly inventáře. Ale tento první inventář rakouského státního archivu byl povšechný a jen o malém fondu starších listin podával obsírnější informace. Ukázal, jak složitým problémem jest dobrý archivní inventář. Má-li být archivní fond správně uspořádán a popsán, musí být dobře známa funkce úřadu, z jehož činnosti archiv vzešel. Klicmanův program rozeznává jednak pojednání o dějinách archivu a jeho fondů, jednak studie o dějinách správy. Jest pochybné, zda mezi oběma skupinami jest přesná hranice, neboť každá studie o fondech státního archivu bývá zároveň příspěvkem k dějinám státních úřadů. Povšimneme si ještě čtvrtého bodu Klicmanova programu, který do Sborníku řadí vybrané práce vzešlé z úřední činnosti archivní správy. Málem bychom vytkli, že se v programu zapomnělo na zvlášť cennou kategorii prací, totiž na vědecké práce, které archivní úředníci podnikají z vlastního popudu. Vskutku však výtku byla by zbytečná. Obsah prvních desíti svazků Sborníku svědčí, že praxe byla širší než program, zajisté ku prospěchu věci, neboť tak se do rámce Sborníku dostaly na př. Roubíkovy „Dějiny Chodů u Domažlic“, které jsou nejen nejrozsáhlejší, nýbrž i zvláště hodnotnou jeho složkou.

Společným znakem všech prací ve Sborníku jest, že jsou dílem úředníků archivu a opírají se o jeho materiál. Podle vztahu k archivnímu materiálu nutno rozeznati různé stupně od povšechného informativního soupisu k potřebě badatelů, kteří by v archivu ministerstva vnitra chtěli pracovati, až po zpracování, kde archivář jest zároveň badatelem a podává ucelené výsledky dějepisného studia. S archivářského hlediska nás zajímá více skupina první a různý postup, jak autoři o jednotlivých fondech informují.

Jednu cestu ukázal hned první svazek pojednáním o „Po-

čátcích policejního ředitelství v Praze“ od Frant. Roubíka (sv. I., 1926, str. 5—281). Tento archivní fond počíná sice teprve na samém sklonku XVIII. století, avšak Roubík sleduje vývoj policejní správy již od konce XVI. století a počátku století XVII. (Rudolfova instrukce z r. 1577 a policejní komise r. 1621). Dovidáme se jednak o vnější organizaci komisi, kterým příslušely různé složky policejní agendy, jednak se tu rýsuje hlubší problem vývoje pojmu policie a jeho vydělení z příbuzné agendy politické správy. Dlouho nebylo přesného terminologického rozlišení. Ještě policejní řád pro Prahu z r. 1787 v českém textu užívá výrazu „politický“ místo „policejní“ (str. 94, pozn.). Zvláštní pobídkou pro lepší organizaci policejní správy byla hladová katastrofa po neúrodě v Čechách r. 1771. R. 1781 podal reformní návrhy nejvyšší purkrabí pražský kn. Karel Egon Fürstenberk, ale tyto návrhy nebyly provedeny, nýbrž rozhodující vliv na reformu policie měl dolnorakouský mistodržitel Jan hr. Pergen. Ve Vídni bylo již r. 1776 zřízeno zvláštní policejní ředitelství a podle jeho vzoru dochází r. 1785 ke zřízení policejního ředitelství v Praze. Jeho agenda byla zprvu vymezena na péči o odstraňování nebezpečí hrozcího osobám a majetku občanstva a na povinnost pátrati po zločincích všeho druhu a zatýkati je. V zápětí byla však policejnímu ředitelství přidána policie mravnostní a dozor na ceny a jakost potravin a pod. Roubík nás seznamuje s instrukcí, která v duchu Josefova „Pastýřského listu“ byla dána nově zřízenému úřadu. „Theoreticky byla všechna tato ustanovení jistě zcela přijatelná i nejširším vrstvám publika — ovšem že pozdější praxe rakouské policie značně se odchýlila od celkem sympatických zásad této první instrukce“ (str. 77). Jest zvláštní, jak císař Josef II. lpěl na policii: ještě v den své smrti činil opatření pro další fungování své policejní organizace (str. 109). Avšak již po roce (1791) Leopold II. se přiklonil k návrhu Sonnenfelsovu, zrušil vídeňské policejní ústředí a podřídil policejní správu jednotlivých zemí zemským chefům. To však nemělo trvání. Po Leopoldově smrti František II. r. 1792 opět povolal tvůrce josefovské organizace Pergena a podle Pergenových směrnic byla r. 1794 provedena definitivní organizace pražského policejního ředitelství. Jeho agenda zůstala pak bez pronikavějších změn po celou první polovinu XIX. století.

Historické výklady, které se opírají zejména o akta vídeňského archivu ministerstva vnitra, doplnil Roubík otiskem některých důležitých dokumentů. Tak čteme v druhé polovině I. svazku Sborníku policejní instrukci pro magistrát města Prahy z roku 1784, „Pastýřský list“ Josefův z listopadu 1783, instrukci pro veřejnou

agendu policejních ředitelství z roku 1784, instrukci pro tajnou agendu policejních ředitelství z téhož roku, instrukci pro policejní ředitele provinciálních hlavních měst z r. 1786, policejní řád pro město Prahu z r. 1787 a j. Tyto písemnosti mají jednak samostatnou historickou důležitost, jednak skytají povšechnou představu o tom, jaká akta v registratuře policejního ředitelství lze hledati.

Časem se budou asi badatelé tázati, proč ve Sborníku na prvním místě jest fond policejní. Snad se nemýlíme, hledáme-li důvod v zájmu, který hned po převratu byl o tajnosti policejních akt a o to, co o vztahu rakouských úřadů k českému národu v nich lze naléztí. Druhý svazek vyšel r. 1929 a hlásí se v něm osmdesáté výročí revolučního roku. Z pěti prací, které jsou v něm otištěny, dvě týkají se onoho období a to stať Otak. Odložilíka „*Vyšetřovací komise z roku 1848 a jejich registratura*“ (str. 1 až 90), a stať „*Národní gardy v Čechách v letech 1848—1851 a jejich registratury*“ od Frant. Roubíka (str. 161 až 254). R. 1910 obdržel někdejší český místodržitelství archiv od vrchního zemského soudu 294 fasciкул, v nichž jsou spisy o vyšetřování po svatodušních bouřích roku 1848. Čerpal z nich již hejtman auditor Ernst a v novější době Anna Bajerová. Odložilík poučuje o rozsahu a uspořádání tohoto zajímavého archivního fondu (str. 82 až 90) a úvodem pojednává o průběhu vyšetřování. Byly dvě vyšetřovací komise. První byla zřízena hned po podrobení Prahy 18. června 1848 jako komise smíšená, složená z vojenských auditorů a civilních soudců. Téhož dne byl totiž vyhlášen stav obležení a tím přestala pravomoc civilních soudců nad účastníky povstání. Tato první vyšetřovací komise trvala do konce července, kdy Bach z obavy před českými poslanci — přes Windischgrätzův odpor — prosadil její zrušení a odevzdání agendy druhé komisi složené z civilních soudců. Jednání této druhé komise vrcholilo v polovině září závěrečným referátem rady Záruby a odehlnými voty radů Fischera, Komárka a Otta. Zatím však vídeňské ministerstvo se usneslo propustiti většinu vězňů. Jen původcové a náčelníci svatodušních bouří měli býti dále vyšetřováni, avšak ti nebyli a nemohli býti zjištěni. Působením Windischgrätzovým byla zprvu hledána tajná organisace, která prý záměrně bouře vyvolala. U civilních soudců nenáhle pronikalo spravedlivější posuzování vzniku tohoto kolektivního jevu. Odložilík naznačuje, že v tomto směru bude nutno jíti ještě dále. „Historiku, hledajícimu odpověď na těžkou otázku, odkud vyšly podněty k bouřím, a jaký byl průběh, nezbude než uvážiti klidně a nezaujatě všechny složky; při tom především bude nutno neztráceti s očí velkého vzrušení

obyvatelstva, zejména pražského, jež dostupovalo v prvních červnových dnech vrcholu. Za neklidu, jaký se tehdy zmocnil Prahy, nebylo třeba zvlášť význačných podnětů, aby boj vzplál. V obou táborech byla velmi podrážděná nálada; jde jenom o to rozhodnouti, kde byla převaha, a které složky v rozhodném okamžiku působily nejmocněji. Vyšetřovací spisy, i když jsou jednostranné, poskytnou v lecčems oporu . . .“ (str. 69). Již jeden z účastníků vyšetřování, rada Komárek, statečně upozornil, že výpovědi před komisí nebyly právy civilnímu obyvatelstvu a nevystihovaly správně podíl vojska.

Historie národních gard jest žanrovým doplňkem velkých událostí revolučního roku. Pozdější báseň takto evokuje jejich prostředí:

„O bujará Svornost! Fueramus Pergama quondam!
Olim blýskábat rubro albiscente kabáto
atque botis černis distinctis lineis rubris,
ante bokum latus visábat z ocele kordus,
tunc faciem dlouhis ornabat Čechia fousis. — —“
(str. 188. pozn.)

Národní gardy vznikají hned v březnu 1848 a vedle napodobení francouzského vzoru působí obavy před bouřemi proletariátu, později i strach z hrozící reakce. Byly to ozbrojené korporace měšťanstva, k němuž se družila inteligence. V Praze došlo při tom k národnímu rozrůznění. Česká Svornost měla u nižších společenských vrstev daleko více popularity než ostatní oddíly národní gardy. Po svatodušních bouřích byla obviněna ze spoluúčasti a v červenci 1848 rozpuštěna. Jest známo, že národní gardy z některých venkovských míst tenkrátě spěchaly Praze na pomoc. Některé gardy byly proto v létě zrušeny, v září byla provedena reorganisace národních gard, při čemž jakékoli národní dělitko mělo býti vyloučeno, a fakticky zdůrazněna převaha bohatšího měšťanstva. Vskutku však za počínající reakce občanstvo ztrácelo zájem o vojenskou službu, takže celkem bez odporu bylo v polovině roku 1851 přijato rozhodnutí ministerstva, jímž národní gardy byly rozpuštěny. Gardy měly při tom odevzdati cennější svůj majetek a písemnosti. Tak se českému místodržitelství a tím nynějšímu archivu ministerstva vnitra dostal archivní fond, který plní nyní 44 krabice archivních spisů. Roubík, načrtnuv povšechnou historii národních gard, uvádí obsah registratury vrchního velitelství národních gard a vypočítává abecedně místa v Čechách, z nichž zachované registratury národních gard pocházejí. Podává

i stručnou charakteristiku, jaké spisy z kterého místa se zachovaly (str. 217 až 221). Roubík otiskuje také některé úřední vyhlášky a rozhodnutí, básně gardě věnované, českou vojenskou terminologií „Svornosti“ z r. 1848 a zvláště zajímavý stav národních gard a měštanských ozbrojených sborů v Čechách v letech 1848 a 1849. Úhrnem bylo r. 1848 v 911 obcích 113.955 členů což jest velice pozoruhodné číslo, neboť připadalo 25 gardistů na 1000 obyvatelů, při čemž kraje s německým nebo smíšeným obyvatelstvem předstihují kraje české.

Od Roubíka jsou v druhém svazku Sborníku ještě dva články: „*Osudy registratury Albrechta z Valdštejna a jeho jičínské komory*“ (str. 115 až 150) a „*Příspěvek k dějinám náhodského archivu Octavia Piccolominiho*“ (str. 151 až 159). Prvý z nich jest vlastně dokumentárním dokladem o poměrech v někdejším českém místodržitelském archivu. R. 1635 byly z Jičina do Prahy k české komoře převezeny spisy Valdštejnovy komory a registratura osobní jeho kanceláře z doby prvního generalátu 1625—1630. Zprávu o tom uveřejnil za války J. Morávek z akt vídeňského archivu dvorské komory. Tenkrát, r. 1915, napsal: „Tím potvrzuje se též nejčastěji vyslovovaná domněnka, že bylo by asi zbytky jeho (archivu fridlantské vlády), pakli se vůbec dochovaly, hledati v neznámých dosud badatelům partiích místodržitelského archivu pražského, jenž se stal dědicem archivu bývalé české komory“ (ČČH XXI. str. 246). Vskutku však nešlo o zbytky a nebylo třeba hledati. Od Roubíka se dovídáme, že již od osmdesátých let devatenáctého století věděl ředitel archivu Köpl o fondu, který čítá nyní 175 krabic, a kde jen zachovaná část vojenské registratury má 17.000 kusů. Někteří historikové dokonce užívali kusů z této registratury, ale nepoznali jejich archivní provenience. Přesné zprávy Köpl vědomě zatajoval, podle Roubíkova výkladu z několika důvodů. Předně asi sám si chtěl vyhraditi zpracování těchto archívalií, pak se obával, že by v tomto materiálu se mohly objeviti nějaké dokumenty dokazující Valdštejnovu nevinu. „Köpl jako místodržitelský archivář dobře věděl, že rakouská dynastie má největší zájem — jak mravní tak finanční — na tom, aby se nenašly žádné dokumenty, dokazující nevinu Valdštejnovu, a nemohl býti v žádných pochybnostech o tom, co by ho čekalo, kdyby některý badatel našel takové dokumenty v archivu jeho péči svěřeném.“ „Dalším a zajisté neposledním motivem tohoto zatajování byla jistě také Köplova obava, aby si těchto spisů nepovšimly vídeňské kruhy a po nechvalném centralistickém zvyku si je neodvezly krátkou cestou do Vídně“ (str. 127).

Pražský místodržitelský archiv choval však jen část Vald-

štejnovy registratury. Registratura z let 1630—1634 byla v době Valdštejnovy smrti v Plzni a odtamtud byla odvezena jako corpus delicti k vojenskému soudu do Čes. Budějovic. Tam zůstala u magistrátu, až se na ni zapomnělo. R. 1727 byla jedna bedna spisů zaslána do Vídně dvorské kanceláři, odkud se dostala do býv. domácího, dvorského a státního archivu. Ostatních sedm beden bylo na počátku XIX. století odevzdáno nově zřízenému vídeňskému válečnému archivu, kde však část spisů byla při skartaci zničena. Roubík (str. 140) sestavil tabulku, jak Valdštejnovy spisy byly (v době, kdy psal svou stat) mezi pražský archiv a oba vídeňské archivy rozděleny. Vyslovil naději, že podle archivní úmluvy bude vídeňská část vydána Československu a že někdejší archivní celek bude opět spojen v pražském archivu ministerstva vnitra. Podobně v dalším již jmenovaném článku podává Roubík zprávu o zlomku piccolominské registratury, chovaném ve vídeňském válečném archivu, který by podle provenienční zásady náležel do rodinného piccolominského archivu v Náchodě. Ze zprávy nového ředitele archivu ministerstva vnitra Jar. Prokše v VIII. svazku Sborníku (1935, str. 47) lze hned dodati, že registratura Albrechta z Valdštejna z býv. domácího, dvorského a státního archivu byla vskutku do Prahy již odevzdána, naproti tomu vydání spisů z vídeňského válečného archivu přes nepochybnost československých nároků posud vázne.

Vedle statí Roubíkových a Odložilíkovy jest v druhém svazku Sborníku ještě práce mladšího jejich kolegy V. Pešáka. Jemu byl svěřen čestný úkol napravit alespoň něco z chyb dřívějších archivářských generací, které smísily spisy hlavních českých úřadů předbělohorské doby. Pešák se obíral nejprve kancelářskými knihami a podává soupis „*Protokolů české dvorské kanceláře od polovice XVI. stol. do Bílé Hory*“ (str. 91 až 113), které odlišil od protokolů české komory a úřadů mladších. Protokoly české dvorské kanceláře rozlišil pak opět v patero skupin, kteréž vypočítává a stručně popisuje. Závěrem upozorňuje na význam těchto úředních knih, jež zachycují celou agendu úřadu, kdežto zachovaný aktový materiál vykazuje mnohé mezery a mimo to jest rozrazen podle věcných hledisk.

V tomto referátě hledím nejprve k popisům jednotlivých archivních fondů a proto zatím pomíjím třetí až pátý svazek Sborníku a přecházím hned ke dvěma statím otištěným v šestém svazku (1933). Práce Jos. Bergla „*Judaica v archivu ministerstva vnitra v Praze*“ (str. 5 až 64) vznikla, tuším, z podnětu Společnosti pro dějiny židů v Československé republice, která si

přála opatřit jakýsi heuristický základ pro své práce. Pro archiv ministerstva vnitra nebylo možno získati povolanejšího průvodce nad Bergla, jenž ze starší generace má pověst nejlepšího znalce jeho fondů. Bergl pojal úkol dosti široce. Úvodem načrtl hlavní práce a upozorňuje i na jiné archivy, v nichž jsou prameny k dějinám židů. Přehledně a výstižně poučuje Bergl o hlavních odděleních archivu ministerstva vnitra a jejich uspořádání, načež následuje (str. 37 až 64) seznam spisů o židech v oddělení „Staré manipulace“ (1517—1740), v „Nové manipulaci“ (1650—1706) a ve spisech zemského gubernia (1748—1855). Bergl takto ušetřil speciální badatele mnoha heuristické práce a ti mu za jeho obětavost budou jistě vděční. S obecného hlediska arci soudím, že bude výhodnější i nadále se přidržovati holandských vzorů a popisovati archivy podle provenienčních celků a nikoli podle zájmových oborů. Zdá se mi, že by bylo bývalo důstojnější Berglových vědomostí, kdyby byl podal speciální práci o fondu některého úřadu, který se týkal židů. Arci tento úkol asi Bergla zvláště nelákal, neboť o nejdůležitějším z těchto úřadů, židovské komisi při guberniu, již před Berglem pojednal Jar. Prokeš v I. Ročence společnosti pro dějiny židů v ČSR („Úřední antisemitismus a pražské ghetto v době pobělohorské“, 1929).

Za Berglovou statí v VI. svazku Sborníku následují „*Studie k dějinám královské české komory*“ od V. Pešáka, o nichž jest referováno jinde. Závěr svazku (str. 179 až 352) vyplnil opět Frant. Roubík, tentokrát „*Příspěvky k československé historické geografii*“. Jest to soubor tří statí, z nichž s archivářského hlediska zvláště vítána jest poslední: „Sbírka map a plánů v archivu ministerstva vnitra v Praze“ (str. 342—352). Dovídáme se tu, že mapy a plány, na něž archiv českého místodržitelství byl ode dávná bohat, byly v posledních letech Roubíkem uspořádány a zkatalogisovány. R. 1932 měla tato sbírka na 1.700 inventárních čísel a na 5.200 listů a správa archivu soustavnými koupěmi pečuje o jejich rozmnožení. Roubík pak vypočítává zvláště cenné součásti této sbírky, z níž některé zajímavé kusy již porůznu vydal. V tomto svazku Sborníku připojuje mapu zemských stezek a celních stanic v Čechách, kterou r. 1676 zpracoval a nakreslil písař pražských celních komisařů Jan Stich (str. 319—341), Roubík srovnáním se staršími mapami Aretinovou a Wussinovou zjišťuje její kartografickou hodnotu. Hlavní význam Stichovy mapy tkví arci v tom, že dává názorný obraz o tehdejší organizaci celní správy a o hospodářském životě v pohraničí.

Roubík užil zároveň spisů archivu ministerstva vnitra a moravského zemského archivu k obšírnému vypsání hraničních sporů moravsko-uherských v XVI. až XVIII. století (str. 181 až 318). Takovéto spory vznikaly snadno tím, že neurčitá plošná hranice středověká ustupuje v novějších dobách hranici lineární. Když r. 1844 se jednalo o starých hraničních sporech na moravskouherském pomezí, ukázalo se, že ze 118.100 sáhů této zemské hranice bylo tehdy nesporno jen 43.000 sáhů a 37.800 sáhů bylo urovnáno jen smlouvami příslušných panství. Zejména tam, kde nebylo zřetelné přirozené hranice, docházelo od XVI. do XVIII. století k rozličným třenicím. Na Světlovsku i jinde „Slováci, pošvaní svými vrchnostmi, činili vpády na domněle sporné grunty, zajímali Moravanům lidi i dobytek a bránili jim v užívání sporného území“ (str. 259). R. 1617 byl na Brumovsku vpád takového rozsahu, že ze sněmu byla podána žádost císaři, aby „císař co nejdříve jmenoval ubrmany k urovnání neustálých sporů, protože jinak by se museli moravští stavové svého landfrýdníka zastati sami“ (str. 270). R. 1675 čteme tam o hrozbě Slováků, že z Moravanů „bubny dělají budou, že jich po plotech rozvěsí, že jim ani krajský ani císař nepomůže“ (str. 273). Arci se dovídáme také o tom, že Moravané byli „se slovanské strany“ varováni před vpády a že někde za vpády odpovídaly uherské vrchnosti, neboť vrchnostští úředníci holemi poháněli Slováky k útoku. Jsou to fakta, která přerůstají místní historiogeografický zájem. Roubík v závěru jistě správně upozorňuje, že tyto hraniční spory přispěly k tomu, že se mezi uherskými Slováky na jedné a moravskými Slováky a Valachy na straně druhé nevytvořilo společné vědomí vyšší jednoty. Nejisto zatím zůstává, zda s Roubíkem máme hledati v tom výsledek cílevědomého politického úsilí maďarských vrchností, či zda, jak bych spíše soudil, vyplynuly tyto spory z hospodářských zájmů, které tu na hranici narážely, neboť politická hranice bývala zároveň hranicí majetku. Odpověď na tuto otázku by asi přineslo studium patrimoniálních archivů a jiných spisů ze slovenského pohraničí, kterých Roubík při své práci nemohl užití.

Sedmý svazek Sborníku (1934, str. 188) přinesl první a zatím jedinou edici: „*Protokol vyšlé korespondence kanceláře českých direktorů z let 1618 a 1619*“, který vydal Jar. Prokeš. Z bohaté sbírky register byla tu vybrána památka historicky důležitá. Velká část písemností direktorské kanceláře byla v době pobělohorské zničena, leccos bylo zničeno i později. Expediční protokol jest jakousi náhradou za ztracené spisy. Mimo důležitou zahraniční korespondenci, která od června 1618 z protokolu mi-

zí, podává expediční protokol úplný seznam všech spisů, které direktorská kancelář za celou dobu svého trvání vydala. Arci jen některé spisy jsou protokolovány tak, že poznáme jejich obsah, někde záznam v protokolu jest příliš stručný. Příklad prvé skupiny z listopadu 1618: „Týmž pánům Pražanům o nařízení lepšího řádu v branách, tak aby ne každý bez dotázky, kdo a odkud jest, do města pouštín nebyl, item na Pavla, písaře pana Ploťejsového, když by přijel nebo přišel, aby obzvláštní pozor dán a věci, kteréž s sebou přiveze nebo přinese, obzvláště přehlédány, listy odjaty do direktcí odvedeny a on do vězení schován byl“ (str. 72 č. 805). Příklady stručných a nedostatečných záznamů hned následují. „Psaní všem čtyřem stavům markrabství Moravského“, „Psaní pánům komisařům markrabství Moravského“, „Psaní partykulárním osobám do Moravy“ (str. 72 č. 806—808). Nehledě tedy k nedokonalosti mnoha zápisů, podává protokol výstižný obraz rozmanitých starostí české revoluční vlády: příprava války, opatrování peněz a zásobení vojska, k tomu množství drobných věcí a pak opět tísnivý stín: (září 1619) „Psaní Rokycanským, aby věrnost vlasti své zachovali“ (str. 138 č. 2001), „Psaní hejtmánu dobříšskému, aby to přetrhl, aby sedláci soldaty nemocné nemordovali“ (str. 141 č. 2071). Protokol kanceláře českých direktorů nutno zařaditi k základním pramenům doby českého povstání. Prokeš jej dobře vydal, předeslal stručný diplomatický rozbor a připojil důkladný jmenový i věcný rejstřík. Z Prokšova úvodu ještě zaznamenávám, že „direktorská kancelář stála rozhodně na stanovisku úřední češtiny, a tento jazykový český akcent byl zřejmě v ní silnější než jednak v předešlé české dvorské kanceláři, jednak pak — a zvláště — v potomní královské kanceláři Fridricha Falckého“ (str. 17).

Sledujeme práce o jednotlivých archivních fondech a přistoupíme proto hned k X. svazku Sborníku. R. 1927 byly do archivu ministerstva vnitra odevzdány zemské desky království českého a příbuzné jim desky dvorské. V. Letošník, jehož péči jest tento vzácný archivní fond svěřen, pracuje na zdokonalení jeho evidenčních pomůcek a v souvislosti s tím podrobil zkoumání i starší indexy a repertoria desk. Tak vznikl jeho článek „*K pokusu o evidenci obsahu zemských desk před sto lety*“ (Sborník X., 1937, str. 307 až 331). Vychází od zřízení hlavní knihy desk, které bylo nařízeno r. 1794, ale provedeno až za delší dobu potom. Ve dvacátých letech XIX. století byly pocitovány obtíže při užívání starších desk a spojené s nimi listinné látky. Z podnětu ředitele deskové registratury Hasnera a za jeho vedení došlo k rozsáhlému indikování listin (zindikováno za dva roky více než 30.000

listin, str. 325). Předchůdce Hasnerův deskový ředitel Zeeh pracoval na velkém genealogickém díle, jež mělo pro Čechy nahraditi šlechtickou matriku, po níž na počátku XIX. století se rovněž volalo. Letošníkův článek jest tu přerušen, pokračování bude v příštím svazku Sborníku.

* * *

Přecházím k druhé skupině prací Sborníku, totiž k pracím, které vznikly zpracováním jednotlivých fondů archivu ministerstva vnitra. Na prvním místě jest jmenovati nejrozsáhlejší z nich: „*Dějiny Chodů u Domažlic*“ od Frant. Roubíka (sv. IV., V., 1931, str. 666). Jest to podivuhodný doklad o tom, jak mnoho neznámého materiálu možno v tomto archivu nalézt. Od Jiráskových „*Psohlavců*“ náleží chodské rebelie k populárním tematům, r. 1926 vyšel Teplého spis „*Chodové ve sporu s Lomikary*“, a přece dovedl nyní Roubík vydati objemnou knihu, která z největší části podává nové poučení. To se arci netýká vlastního období chodské slávy, kdy Chodové byli důležitým činitelem zemské obrany a získali zvláštní privilegované postavení. O tom Roubík se musil spokojiti rozbořením chudých známých pramenů. Znamenati sluší, že odmítá — právem — Vančurovu hypotetu o slovenském původu Chodů (str. 23 a d.). Obširné úřední spisy o Chodech počínají teprve v době jejich úpadku, kdy přestaly obavy z vojenských vpádů a šlo spíše o dozor, aby Bavoři neodstraňovali hraničních stromů a neposunovali hranic na škodu českého království (str. 143). Králové se vzdávali Chodů a dávali je do zástavy soukromým držitelům. Ti měli sice zachovávat chodské svobody, ale nečinili toho. Tak počal zápas Chodů o zachování starých práv a vrácení pod bezprostřední vládu královu. Od konce XV. století byli Chodové v zástavním držení pánů ze Švamberka, r. 1572 se jim podařilo, že za znamenitou sumu se vrátili pod správu české komory. R. 1570 bylo jim slíbeno, že již nikdy nebudou zastaveni (str. 95), ale již r. 1579 za zápůjčku poskytnutou císaři byli Domažličtí ustanoveni „královskými úředníky a správci nad Chody“ (str. 141). Nastávají opět spory a r. 1594 Chodové prohlašují: „Kdyby to tak mělo jíti dále, byli by prý Chodové raději pod nějakým šlechticem než pod městem — hůře by se jim už nemohlo vésti“ (str. 183).

Domažlice se účastnily českého povstání a byly za to pokutovány. Chodové zůstali celkem věrni Ferdinandovi, ale nezískali tím. Nový držitel Volf Vilém z Lamingen a jeho dědicové připravili jim ještě horší život, než měli dříve. Po Lamingenech následovali Stadionové a teprve obecná úprava selských poměrů

na konci vlády Marie Terezie ukončila spory a přinesla jakési uklidnění. Vypsání těchto více než dvoustaletých sporů vyplnilo největší část Roubíkovy knihy (str. 49 až 515). V pečlivém a přesném rozboru pramenném leckterý legendární prvek mizí. Ani jména „Psohlavci“ nebudeme již asi užívat, neboť mělo podle Roubíka původně hanlivý význam (str. 570 a d.). Ve znaku měli Chodové patrně boty a nikoli psa (str. 575). Ale ještě větší, než jsme posud čítali, se objevuje vytrvalost a neohroženost chodských sedláků, kteří opět a opět se pouštějí v zápas s vrchností, jejichž (negramotní a ani němčiny neznalí) vůdcové podnikají nákladné a obtížné cesty do Vídně a přes útrapy vězení, hlad a svízele okovů a mučení věří v konečné vítězství práva. Jen ojediněle se ozývá skeptické poznání „Proti vrchnosti jest darmo válčiti“ (str. 434). Roubík zároveň osvětluje lichost domněnky (Vančurovy a Vrbovy), že odpor Chodů měl náboženský základ (str. 580 a d.). Z veškeré bohatě sebrané látky je zřejmo, že podněty tohoto úsilí Chodů byly hospodářské a právní. Nedávno mladší kolega Roubíkův V. Husa vytkl, že náš dějepis si dosud nevíšal třídících zápasů. Roubíkova práce je důkazem, že tam, kde vskutku jde o zápas společenských tříd, naše historiografie to dovedla poznati.

Těžko rozhodnouti, zda Roubíkově knize neublížil její neobyčejný rozsah. Stručnější podání bylo by asi dalo více vyniknouti dramatickému napětí děje, naopak arci podrobným excerptováním aktů získává čtenář úplný obraz spletitého jednání a kniha stává se zdrojem rozmanitého poučení. Jest na př. svrchovaně zajímavé, čteme-li důvody odporu generála Dauna proti vyslání vojska k potlačení chodského povstání r. 1693, jak se obává, že po odchodu starších vojáků z Prahy se mu rekruti rozutekou a že pražské obyvatelstvo bude při útěku ještě pomáhati (str. 403). Takových detailů bylo by možno uvést z Roubíkovy knihy mnoho. Poslední kapitola pojednává o místopise Chodska, zvykových právech, dávkách a platech, hospodářském rozvrstvení, národnostních a náboženských poměrech (str. 517 až 595). V přílohách jest jednak „osobní přehled chodské samosprávy“ do r. 1848, abecední soupis usedlých rodin v jedenácti chodských vsích ze 16. století, přehledy o majetkových a poddanských poměrech, jednak jest tu vydáno několik zvláště důležitých dokumentů (str. 599 až 646). Ze 17 obrazových příloh třeba uvést zejména fotografie pečeti obce Chodů, pěkný plán Domažlic z r. 1592 a mapu zemských hranic na Domažlicku z r. 1707.

S výročí smrti Albrechta z Valdštejna (1934) souvisejí dva články v následujících svazcích Sborníku. V VIII. svazku (1935)

vypsal Frant. Roubík „Valdštejnovo tažení na Slovensko“ (str. 145 až 232). Jest to jedna z nejrůznějších episod třicetileté války, kdy Mansfeld s vévodou výmarským, nedbaje předcházející porážky, vpadá do Slezska a odtud přes Moravu na Slovensko, aby se spojil s Betlenem a povzbudil nespokojence v císařských zemích. Na základě dříve neznámých spisů Valdštejnovy registratury sleduje Roubík diplomatické jednání i vojenské události až do Valdštejnova konečného úspěchu, jehož ovocem byl Mansfeldův odchod z Uher a opětné mírové nabídky Betlenovy. V IX. svazku Sborníku (1936) podává Jos. Dostál zajímavý epilog k chebské tragedii: jednání o statky po Valdštejnově švaku a účastníku konspirace Adamu Erdmanovi Trčkovi. Líčí marné úsilí otce Jana Rudolfa Trčky a ustanovených jim poručníků, aby aspoň část statků byla rodině zachráněna. Podle akt české dvorské kanceláře a jiných sledujeme fase procesu, výpovědi trčkovských důvěrníků, úředníků a poddaných. Ozývá něco z valdštejnského prostředí a vystupují i některé známé osobnosti z Valdštejnova okolí. „Pravděpodobně nikdy se nedovíme, kolik převržených stoupců měl v české šlechtě tehdy habsburský rod. Teprve jiné generaci však bylo usouzeno, aby pro dvůr zapomněla na svou vlast“ (str. 73). Dostálův „Poslední boj“ (str. 55 až 122) jest cenným příspěvkem k poznání ovzduší kritických let 1634 a 1635.

Ještě jednou nutno uvést jméno nehorlivějšího spolupracovníka Sborníku Frant. Roubíka. Do X. svazku Sborníku (1937) napsal obšírnou stať „K vývoji poštovníctví v Čechách v 16. až 18. století“ (str. 165 až 305). Stať počíná zřízením první pravidelné pošty mezi Prahou a Vídní r. 1527, po němž následovaly poštovní spoje z Prahy do Lince, do říše — nejprve do Řezna a Augšpurku s pozdější odbočkou z Plzně na Cheb a Norimberk — spojení Prahy s Vratislaví, Kladskem a Slezskem, ve třicetileté válce také se Saskem. Jen pošta mezi Vídní a Prahou měla od prvních dob trvalý ráz, kdežto ostatní spojení bývala rušena, když podle mínění úřadů pominula jejich potřeba. Ještě r. 1661 byla zastavena pošta z Prahy do Kladska, „bylo tehdy stále ještě pro zřizování a rušení poštovních spojů v Čechách rozhodující nikoli ryze dopravní, hospodářské hledisko, ale jediné vojenské resp. politický zájem dvora a úzké fiskální ohledy, třeba že šlo u trati do Kladska pouze o 120 zl. měsíčních výloh“ (str. 227). Až do osmnáctého století nebylo pošty mezi Prahou a Brnem, dopravu listů tam, jako vůbec do míst, kam nebylo pravidelného poštovního spojení, obstarávali komorní poslové. Když r. 1732 byla povolena pošta z Prahy do Brna, byly poštovní balíky do-

pravovány vídeňskou poštou až na rakouské hranice a teprve přes Znojmo a Pohořelice se dostávaly do Brna. Tuto historii sleduje Roubík podle poštovních spisů české komory a jiných aktů archivu ministerstva vnitra, zjišťuje směr nejstarších spojů, i kde v různých dobách byly jednotlivé poštovní stanice. Leccos se dovídáme o vztahu měst k prvním poštám i o tom, jak přece časem i do správy pošt pronikaly nové zřetele merkantilistické politiky.

Druhá část Roubíkovy práce pojednává o vývoji organizace poštovní správy (str. 231 až 288). V přílohách jest schematická mapka vývoje poštovních spojů v Čechách od r. 1527 do r. 1748, výčet poštovníků z té doby (dvorských, hlavních i obyčejných v jednotlivých stanicích, str. 289 až 297) jakož i otisk dvou aktů z r. 1621. Zvláštní zmínky zasluhuje výklad o poměru hlavního poštovníka pražského, jemuž náležela správa královské pošty v Čechách, k nejvyššímu dvorskému poštovnímu ve Vídni a k české komoře nebo konstatování, že nejvyšší dvorský poštovník Paar „vybíral sice největší část poštovního z poštovních stanic v Čechách, neměl však takřka žádných povinností, protože všechny řádné i mimořádné poštovní spoje v zemi musela platiti česká komora“ (str. 241). — Někde arci v těchto výkladech pociťujeme kusost a neúplnost pramenného základu. Jest zvláště litovati, že Roubík ke své studii nemohl použiti paarského archivu v Bechyni. Přesto není pochybnosti o správnosti Roubíkových výsledků, které na základě dalších pramenů bude lze jistě podstatně doplniti, sotva však pozměnit.

Obsah prvních desíti svazků Sborníku není stále ještě vyčerpán. Ze zpracování archivních fondů zbývají ještě studie Václava Pešáka o král. české komoře (sv. III. a sv. VI. str. 65 až 178) a o berních z počátku vlády Ferdinanda I. (sv. VIII. str. 67 až 144 a sv. X. str. 85 až 163), avšak o těch následuje referát zvláštní.¹⁾ Podobně následuje zvláštní referát o zprávách nového ředitele archivu ministerstva vnitra Jar. Prokše (sv. VIII. str. 5 až 65, sv. IX. str. 5 až 53, sv. X. str. 7 až 83). Tyto referáty nutno tedy ještě srovnati, aby byla patrna hojnost a hodnota toho, co za jedenáct let přinesly publikace našeho největšího státního archivu.

Bedřich Mendl

Dr. Jaroslav Prokeš: Archiv ministerstva vnitra v Praze v letech 1918—1934. Sborník archivu ministerstva vnitra republiky Československé sv. VIII. (V Praze 1935), str. 5—65.

Dr. Jaroslav Prokeš: Archiv ministerstva vnitra a vědecké badání. [Část I.] Tamže sv. IX. (V Praze 1936), str. 5—53. — [Část II.] Tamže sv. X. (V Praze 1937), str. 7—83.

Když jsem v tomto časopise před šesti lety končil referát o přehledném informačním článku Dra Josefa Bergla o archivu ministerstva vnitra v Praze (srov. roč. VIII., str. 190—194), tlumočil jsem jistě jménem většiny československých archivářů naději ve přínos, jaký vědě historické a zvláště českému archivnictví poskytnou příští dějiny tohoto archivu. Nový ředitel archivu Dr. Jaroslav Prokeš, který se ujal s mladistvou horlivostí a s nadšeným zápalem vědního dědictví Klicmanova, plní ve třech posledních svazcích Sborníku archivu ministerstva vnitra alespoň částečně tento úkol tím, že podává nejen přehlednou a podrobnou zprávu o vývoji a práci tohoto největšího našeho státního archivu od převratu až do doby svého nastoupení r. 1934, nýbrž že tu předesílá stručný, ale zato velmi přehledný a poučný úvod o dějinách archivu za vlády rakouské. Tento přehled vysvětluje nám lépe, než jakýkoliv apologetický výklad, skutečnost, proč o archivu místodržitelském nedostalo se nikdy před převratem vědecké veřejnosti poučení v odborné literatuře, ačkoliv jak zemský archiv český, tak zemský archiv moravský se mohly již tehdy vykazati cennými monografiemi o svých dějinách i o svých fondech, a ačkoliv i archiv hlavního města Prahy v posledních letech předválečných rovněž čile dával o sobě vědět.

Z přehledných úvodních statí Prokšových o jednotlivých obdobích místodržitelského archivu je zvláště patrné, jak osud archivu, jako málokterého jiného ústavu nebo úřadu, je spjat s osobou archivářovou, jak skutečný archivář se musí nejen vychovávat, ale již zrodit a jak těžké křivdy se dopouštějí na archivech ti, kdož v archivářské práci vidí buď přechodnou sinekuru k jinému zaměstnání nebo pouhý duchamorný úřad registrátorský. Prokeš ukazuje, jak ve správě místodržitelského archivu, kterou sleduje od poloviny XVIII. stol., se střídají období rozkvětu a období úpadku; je bolestno čísti archiváře, jak často slibné rozběhy jedné generace úřednické jsou zastaveny nebo dokonce vrženy zpět netečností nástupců a přehlížením správního úřadu, který často místo, aby v archivu viděl neocenitelný svůj majetek a zbrojnici svých práv, vidí v něm nemilý přívěsek, o nějž se mu je starati a na nějž hledí co možná nejméně vydati.

¹⁾ Referát Dr. Jana Morávky o studiích Pešákových bude otištěn v příštím ročníku. (Pozn. red.)

Doba tereziánská, která při vzrůstajícím rozvoji byrokracie věnovala též zvýšenou pozornost spisovým pozůstalostem úřadů, je také mezníkem v dějinách rakouských archivů. Je známo, že Marie Terezie již v prvním desetiletí své vlády založila ústřední archiv státní ve dvorním a státním archivu vídeňském, kam se snažila soustřediti důležité dokumenty ze všech dědičných zemí rakouských i ostatních částí říše, a jehož prvním ředitelem se stal archivář Theodor Antonín Taulow z Rosenthalu. Rosenthal, který býval archivářem české dvorské kanceláře, uplatnil také svůj vliv i své zkušenosti při první organizaci starého místodržitelského archivu českého. Když totiž po krátkém období prvního „královského archiváře“ Jana Josefa Bugnera stal se r. 1757 jeho nástupcem Jan Josef Klauser, obracel se často o radu k svému „příteli a učiteli“ Rosenthalovi. Klauser je prvním organizátorem archivu, vypracoval první plán na jeho uspořádání, a s hlediska dnešní teorie archivní jest jen litovati, že neuposlechl rad Rosenthalových a neřídil se při svých pilných pořadatelských pracích principem provenienčním. Za svého osmnáctiletého úřadování (byl již od r. 1754 pomocníkem Bugnerovým) vykonal úctyhodnou práci uspořádáním starých archivních spisů v t. zv. staré manipulaci, která podnes zůstala nejpřednějším fondem i dnešního archivu ministerstva vnitra a k níž se připojují i další oddělení archivní. V práci Klauserově pokračovali pak i jeho nástupci Augustin Helfert a Jan Beck v dalších dvaceti letech do r. 1792. Za Becka byl z rozkazu císaře Josefa II. r. 1784 přestěhován guberniální archiv do jezuitského domu u sv. Mikuláše na Malé Straně.

Nástupcem Beckovým stal se Jan František Čapek, který byl zároveň guberniálním translátorem a který neměl pro archiv ani dostatek času ani potřebných odborných vědomostí a ovšem ani jakéhokoliv osobního vztahu k němu. Proto také dlouhé třicetileté období jeho správy v letech 1793—1822 označuje Prokeš za období hlubokého úpadku, které následuje po prvním organizačním období Klauserově. Smutný obraz správy archivu v posledních letech XVIII. stol. bylo by možno dobře doplniti ještě zprávou, kterou nám zachoval rytíř Jeník z Bratřic o stěhování archivu z Hradčan do jezuitské koleje na Malé Straně. Vlastenecký důstojník popisuje, jak spisy byly odváženy na žebřinových vozech, naházené „nejináč než jako třísky neb písek“, jak spisy cestou padaly z vozu a jak „tu hned někteří, chudý lid a uličníci počali ty spisy čerstva sbíratí a hned je na kornoutky tabáčnicím a hokynářkám za pár krejcarů prodali“. Jeník z Bratřic kvituje také vděčně, jak archivu, který v kryptě na vysokých hromadách

„v míchanici byl naházen“, se ujal nejvyšší purkrabí Kolovrat a jak k jeho uspořádání byl ustanoven „extra jeden archivarius“.

To je doba druhého rozvoje archivu, charakterisovaná jménem archiváře Kajetána Nádherného, ustanoveného r. 1822. Nádherný pokračuje při své organizaci v práci a v systému Klauserově; nesetřval sice dlouho v úřadě, ale bylo štěstím, že dal nejen pevné základy k další práci, že se postaral o kvalifikovanější úředníky, nýbrž že i ve svých nástupcích a v jejich pomocnicích zachoval zdatné archivní pracovníky. Více než jména vlastních správců archivu, Jana Nietsche, Jana Leopolda Salzera a Ignáce Duchzima, kteří se vystřídali ve třicetiletém období 1827—1858, zachovala se v tradici archivu jména jejich spolupracovníků Antonína Schimona, Aloise Jelena a Jana Hulakovského. I ti všichni pokračovali v práci o t. zv. staré manipulaci, v níž ovšem zpracovali jen malou část spisů do polovice XVIII. stol. Dnes čítá tento fond na 1660 fascikulů a nový ředitel archivu správně přiznává, že ač s pořadacím principem Klauserovým a Nádherného nesouhlasí moderní archivářská věda a ač by dnešní správa dovedla jistě provéstí potřebné reformy, neodvažuje se dnes díla Klauserova a Nádherného dotknouti, u vědomí, že by ohromná reorganizační práce nepřinesla vědeckého ani praktického užítku, úměrného úsilí, vynaloženého na ni. Klauserovo dílo vyhovuje i dnes úřednímu a vědeckému úkolu archivu. Je proto litovati, že nový správce archivu František Štolba opustil Klauserovu a Nádherného tradici a že začal nové archivní rozdělování, kterému se dnes na rozdíl od Klauserovy manipulace staré říká „manipulace nová“. Je mnohem menší, než dílo Klauserovo, čítá jen 623 fascikly a jsou v ní zpracovány spisy kanceláře českých místodržících a české komory od polovice XVII. stol. do prvních let XVIII. stol. Období Štolbovo, který neměl odborného vzdělání a k archivu nikdy nepřilnul, který však bohužel setřval v čele archivu rovněž skoro třicet let (1858—1884), jest druhým obdobím úpadku v dějinách místodržitelského archivu.

Roku 1884 dostalo se konečně archivu místodržitelskému odborné správy; ředitelem stal se mladý, tehdy teprve 34 letý budějovický archivář Karel Köpl. Jmenování odborného archiváře bylo vynuceno posléze ostrým a energickým postupem vědeckých i politických kruhů pražských. Právě totiž do druhého období hlubokého úpadku archivu místodržitelského spadá r. 1862 založení zemského archivu království Českého. Z podnětu Františka Palackého stává se tu prvním archivářem nadějný mladý historik prof. Antonín Gindely, muž mimořádné osobní inteligence a světového rozhledu. Srovnání s ním pro neschopného registrátora

Štolbu je mimo diskusi a postrádá všech srovnávacích bodů; ale musilo k němu dojít, když za správy Gindelyho přistoupil zemský archiv k veliké edici „Sněmů českých“ a když poklady archivu místodržitelského byly z nejdůležitějších pramenů pro tento podnik. Tehdy sešly se poprvé oba archivy. Zemský archiv za Gindelyho stal se střediskem práce vědecké, stal se však také chloubou českých kruhů politických, které v něm podle přání velkého historiografa viděly povolání orgán k pokračování velkého díla Palackého. Tyto kruhy podnikly též útok na dosavadní neudržitelný stav archivu místodržitelského a vymohly nejprve, aby zemský archiv, především archivář Gindely jakožto vydavatel Sněmů českých mohl nerušeně užívatí archivu pro tento účel. Tehdy zapůjčovány do zemského archivu spisy archivu místodržitelského ve velkém počtu a zde pořizovány z nich přepisy, jejichž sbírka ke konci XIX. stol. vzrostla na 12.000 kusů. Toto privilegium zemského archivu, vděčící rovněž především energii prvního ředitele archivu Gindelyho, který poznal archiv místodržitelský již r. 1859, stalo se však předmětem sporu za nové správy, jehož se Prokeš všimá podrobněji ve svém článku o vědeckém badání v archivu.

Jmenování odborného ředitele znamenalo sice nesporný vnější úspěch pro místodržitelství archiv, nepřispělo však nikterak k povznesení jeho místa a vlivu v pražském životě vědeckém, ba naopak odcizilo ještě více tuto důležitou instituci české práci historické a způsobilo mnohé osobní spory a nepřátelství. Příčinou byla osoba Köplova, který sám Němec nezžil se nikdy s pražským prostředím vědeckým, a to nejen českým, a který svým přímo charakteristicky vyhoceným odporem k cizí vědecké práci, který mohl v takové míře uplatňovati ve svém úředním postavení, vyvolal četné stížnosti se strany nejen české, nýbrž i německé. Tato osobní plachost, národnostní nesnášenlivost a přímo chorobný odpor k vědecké práci v archivu, ať již u vlastních úředníků, nebo u badatelů, odpor, jemuž se dostalo výrazu v odpírání a zatajování žádaných archiválií, způsobil, že archiv místodržitelský po celou dobu čtyřiatřicetileté správy Köplové zůstal vzdálen pražskému životu historickému, a že i ti, kdož používali jeho pramenů, vcházeli tam neradi a cítili se tam na půdě cizí, ne-li nepřátelské. To bylo v době, kdy zemský archiv se stal střediskem rozsáhlé publikační činnosti a východiskem zahraničního výzkumu a organisátorem vědecké práce, kdy v archivu hlavního města Prahy v době Emlerově vyrůstal skutečný seminář pomocných věd historických, kde se scházela generace vlasteneckých historiků, a kdy i musejní archiv přispíval svým dílem ke kulturní práci v Praze. A přece i v archivu místodržitelském působili žáci Gollovi, od-

souzení k duchamorné práci a skoro k ponižujícím službám v nevládném prostředí, zatím co jejich kolegům v zemském archivu byla poskytnuta možnost uplatnití své vědecké sklony a vyvinouti své pracovní schopnosti podle svých sil. Tak nevládný poměr obou archivů, který se tak nepříznivě odrážel v organizaci naší předválečné práce vědecké, ale zvláště v organizaci, či lépe řečeno, ve stagnaci našeho archivnictví, nalézal svůj snad podvědomý ohlas často i v poměrech osobních. Pokud před válkou vycházela nějaká iniciativa ve věcech archivních, dávalo se tak z největší části ze zemského archivu, resp. ze zemského výboru českého, ale všechny tyto snahy bývaly brzděny úzkoprsou správou místodržitelského archivu, jakmile někde do nich mohla zasáhnouti ve své kompetenci. Tím nebudiž nikterak řečeno, že by stanovisko místodržitelského archivu nebylo někdy správné, ale je jisto, že při osobách jiných kvalit a jiné povahy a v ovzduší méně popudlivém a podezíravém mnoho věcí by se bylo rozřešilo ku prospěchu archivnictví klidněji a rychleji. Tím si také tedy vysvětlíme, že ředitel, který sám, školením technik, neměl k archivu poměr archiváře a který nepřipustil podřízené úředníky k tomu, aby vědecky užíli pramenů tak mimořádně bohatého archivu — co uvádí Prokeš o služebním postavení Dr L. Klicmana, Dr V. Novotného a Dr Josefa Bergla je charakteristické pro smutné poměry v archivu —, neměl zájmu o to, aby se o archivu dostalo veřejnosti potřebných informací a nepostaral se také ani o přípravu pro dějiny archivu.

Převrat roku 1918 byl převratem i pro archiv místodržitelství. Znamenal konec neutěšené vlády Köplové a nástup nové éry za ředitelství Klicmanova. V životě archivu došlo k pronikavým změnám, které charakterisují i přesuny ve stavu osobním. Dr Prokeš, který při úvodních staticích užil s prospěchem autentických informací Berglových a který nastoupil do archivu r. 1919, může již v této vlastní zprávě o činnosti archivu se opírat o vlastní zkušenosti a mluvit jako očitý svědek a jako jeden z hlavních spolupracovníků Klicmanových a spolubudovatelů nového režimu v archivu. To se týká zvláště zajímavé kapitoly, kde Prokeš mluví o spisové a archivní rozluce ve Vídni, v níž vedl expedici archivu ministerstva vnitra a sám pracoval při rozluce ve vídeňském archivu ministerstva vnitra a justice a dokončil přejímání oddělení Böhmen, Mähren und Schlesien ve dvorním a státním archivu. Na přehled spisů, převzatých ze spisové rozluky vídeňské, navrhuje Prokeš stručný výčet fondů, které organicky převzaty byly archivem z domácích úřadů v republice. V novém státě neomezila se ovšem činnost archivu jen na přejímání a pořádání nových

fondů, nýbrž archiv ministerstva vnitra, jak se nově nazývá starý archiv guberniální a místodržitelství, jakožto největší státní archiv v republice vykonává funkci odborného poradce orgánů státních úřadů v otázkách archivních, historicko-právních a pod., ve kterých funkci připadla mu též důležitá úloha při pořizování nového místopisného názvosloví a účasti v místopisné komisi u ministerstva vnitra.

Za nové správy Klicmanovy došlo také k intenzivním pracím pořádacím, které prováděny podle nových metod archivních a na podkladě vědeckém poskytl mladším úředníkům možnost seznámit se blíže nejen s vlastními písemnostmi, ale i s organizací starých úřadů; téměř úředním pracím vděčí za svůj vznik záslužná pojednání úředníků archivu, seznamující s fondy archivu a zabývající se správnými dějinami českými zvláště v XVIII. stol., tedy úsekem dosud dosti zanedbávaným. Pro tyto práce byl založen zvláště „Sborník archivu ministerstva vnitra“, jehož dosud vyšlým deseti ročníkům je v tomto časopise věnován souborný referát. Je těžkou obžalobou starého režimu Köplova, musí-li dnešní přednost archivu doznati, že za celé více než třicetileté správy Köplový nedošlo k jediné práci pořádací, k jedinému soupisu nebo inventáři spisů tohoto významného a na spisy nejdůležitějšího archivu našeho, a že, dalo-li se občas stěhování spisů, stalo se tak proto, aby úředníci archivu byli v depotech desorientováni. Bylo již výše naznačeno, jaký odpor měl ředitel Köpl k vědecké práci; to se projevovalo především tím, že pokud mohl, snažil se zameziti přístup do archivu jednotlivým badatelům a nemohl-li tak již učiniti, snažil se jim předkládané spisy co nejvíce omeziti, vybíraje často sám nejdůležitější spisy z fasciкулů dříve než byly předkládány. Jestliže přesto může Dr Prokeš v druhém svém článku ukázati na celou řadu významných badatelů, kteří pracovali v archivu, počínaje Bilkem, Gindelym, Sedláčkem a jinými přes Bohuše Riegra, Jaromíra Čelakovského, Antonína Rezka a jeho pokračovatele a konče mladší generací ještě v letech světové války, a může-li ukázati na důležitá díla české vědy historické, která jsou z velké části založena na pramenech místodržitelství archivu, není to zásluhou staré správy archivu, nýbrž jen dokladem velikého významu, který má bohatství tohoto archivu pro české dějiny zvláště novověké, jež starou správou vědeckému badání českému i německému bylo odpiráno. I v tom nastal za správy Klicmanovy radikální převrat.

Objeví se to nejlépe, srovnáme-li oba články Prokšovy, v nichž mluví o poměru archivu k vědeckému badání. Kdežto v předpřevratovém období uzavírá se archiv, pokud možno při-

chodu vědeckých badatelů, od doby převratu naopak snaží se nahraditi vědě to, oč jí úzkoprsé stanovisko Köplovo po deseti-letí připravovalo. Snaha zpřístupniti co možná nejvíce prameny archivu má svůj blahodárny vliv i na archiv sám; aby totiž mohly býti prameny přístupny, musí býti předem spořádány a zinventovány. Tak místo dosavadního neutěšeného stavu, který Prokeš označuje přímo jako desorganizaci archivního materiálu, nastává horlivá činnost mladé generace o uspořádání a alespoň přehledném inventování rozsáhlého materiálu. Již na výstavě soudobé kultury v Brně r. 1928 mohl archiv ministerstva vnitra ukázati alespoň přehledný obraz a číselný výkaz svých hlavních fondů, další přehled podal pak r. 1934 v příručce o našich archivech, vydané Československou archivní společností, Dr František Roubík, jemuž v archivu připadl hlavní podíl při těchto pracích pořádatelských; nyní pak předesílá nový ředitel archivu svému vylíčení poměru archivu k vědecké práci popřevratové již dosti podrobný, ve 130 položek rozdělený, přehled jednotlivých fondů, přihlížeje hlavně k účelu praktickému, takže i fondy proveniencně související jsou tu pro přehlednost někdy vykázaný odděleně. Z přehledu lze se poučiti, že archiv ministerstva vnitra chová dnes celkem přes 52.000 fasciкулů, přes 21.000 kantonů archiválií, na 17.500 různých úředních knih a indexů, přes 8.700 listin a přes 7.000 map.

Archiv seznamuje s tímto bohatstvím nejen informačními články všeobecnými, nýbrž i přednáškami a statemi úředníků o pramenech pro jednotlivé obory vědní, účastí na výstavách i v odborných komisích. Dochází nejen k článkům a spisům, v nichž úředníci archivu podrobně seznamují s jednotlivými fondy a s jejich úřady (zvláště ve Sborníku), nýbrž i k edicím založeným výhradně na látce archivu, jako jsou desky zemské nebo regesta fondu militare. Značný podíl má archiv také na bibliografii periodického tisku v republice Československé, jak ukazují dosavadní práce Volfovy a Roubíkovy o dějinách tisku a novin; také pro publikaci Monumenta cartografica přispěl archiv nemálo.

Z výčtu jednotlivých badatelů, jichž počet proti době předválečné se v některých letech více než zdesateronásobil, lze také pozorovati zajímavý rozdíl v obsahovém zájmu vědeckých proudů. Proti době předpřevratové převládají otázky hospodářské a sociální, badání místopisné, zvláště pak politické dějiny XIX. stol.; vlivem státní školy archivní jsou tu pak themata z novověké diplomatiky. Z doby předbělohorské objevují se tu sice jednotliví badatelé, odpadl však, žel, hlavní uživatel, který Köplovi způsobil tolik těžkostí, zemský archiv se svým výzkumem pro Sněmy

české, který v posledních letech zahrnut byl jinými úkoly; doufejme však, že již v nejbližší době vrátí se do archivu ministerstva vnitra ve zvýšené míře a za docela jiných poměrů. Stoupne však patrně i jinak ještě počet badatelů, jakmile budou postupně publikovány inventáře jednotlivých fondů, o nichž se již v archivu pracuje.

Ovšem důstojnou posici, jaká by největšímu státnímu archivu pražskému příslušela a jaké se pro vinu někdejší správy sám zbavil, musil si archiv za nových poměrů těžce dobývat, vleka s sebou jako překážející přítěž neblahé dědictví starého režimu. Byl to zvláště zmíněný již antagonismus obou největších archivů pražských, archivu místodržitelského a archivu zemského, který jakousi tvrdošíjnou setrvačností přešel i do nových poměrů. Ve svých dějinách archivu nemohl se ovšem Prokeš nedotknouti také tohoto zjevu, který charakterisoval první období naší popřevratové organisace archivní. Dávné spory vrhaly své nepříjemné stíny na novou práci, rozdmýchovaly nové kyselosti a brzdily často dobré nápady, jindy pak zabraňovaly přátelské dohodě a zdravým kompromisům. Na jedné straně strašil ještě zatuchlý duch předřeznové mentality starého režimu místodržitelského archivu mladé archivní reformátory, na druhé straně i nová správa archivu v každém nápadu z archivu zemského viděla setrvačností staré averse útok na vlastní državy, ohrožení státních zájmů zemskými, mezi nimiž i za nové situace, opět v reminiscenci starých sporů, byl zbytečně zdůrazňován hluboký rozdíl. Tento zápas odehrával se zvláště o plán na zřízení t. zv. Národního archivu, plán, který velkoryse byl navržen hned v prvních dnech převratových, který však bylo nutno přizpůsobovati časem nové organisaci ústavní. Veliký národní archiv nestal se skutečností, ale nedošlo také k rozdrobení státní archivní podstaty do jednotlivých ministerstev bez odborné správy, k čemuž byly také náběhy v druhém extremu. V tom, že se největší státní archiv, nový archiv ministerstva vnitra, stal archivem nejen pro vlastní resort, nýbrž i pro historické spisy dvou dalších důležitých resortů, ministerstva spravedlnosti a financí, možno spatřovati do značné míry uskutečnění myšlenky národního archivu, neboť vznikl tu skutečný ústřední archiv státní s odbornou správou, se štábem čilých odborně školených úředníků a s významným podílem na československé práci archivářské a organisaci vědecké, který si již dnes buduje po dvaceti letech svou novou tradici. Tuto skutečnost vítá jistě celá naše obec vědecká, a vítá ji i archiv zemský, který jakožto největší archiv samosprávný a jakožto významný institut vědecký a badatelský má svou starou tradici, jehož úkoly se naprosto nekříží se zájmy velkého archivu státního. Archivní

organisace naše není ještě daleko dobudována a potřebuje všech sil; i každý archiv ve svém vlastním prostředí má své velké úkoly pořádací i jinak vědecké. Archiv ministerstva vnitra i archiv země České jsou archivy, které také vydatně slouží svým úřadům a jsou zatíženy mimořádnou agendou úřední; i tu setkávají se často na stejném poli a i tu dnes oba stejně dovedou sloužit potřebám správním jako úkolům vědeckým, jak to správně vyzdvihuje kolega Prokeš v předmluvě svého druhého článku. Tam, kde byly ostré spory mezi archivem místodržitelským a českým archivem zemským, je dnes se změnou titulů a s nástupem nové generace také změněn vzájemný poměr. Mezi archivem ministerstva vnitra a mezi archivem země České je dnes nejužší spolupráce, která, jak s uspokojením kvituje Prokeš, vystřídala „dřívější nevlídné vztahy“, k čemuž přispívá i skutečnost, že mladší generace archivářská, a to jsou dnes téměř všichni úředníci obou archivů, vyšla ze společných poslucháren školy archivní. Čtouce dnes pěkné články Prokšovy o velikých změnách v našem největším státním archivu, kolegové ze zemského archivu nemohou potlačit stesk, že v jedné věci zůstal dosud starý stav archivu místodržitelského, a nemohou, než přát svým kolegům z druhého archivu, aby se i jim dostalo brzy důstojné nové budovy archivní, z jaké dnes vychází k nim toto přání.

Bedřich Jenšovský.

Desky dvorské království Českého. Díl II. Druhá kniha provolací z let 1395—1410. Vydal Gustav Friedrich. V Praze 1935. Díl XXXV. Archivu Českého; nákladem Domestikálního fondu českého vydává komise k tomu zřízená při Král. Čes. Společnosti nauk. Str. XVI + 648 in 4°.

Objemná tato edice je dalším článkem v souborném vydání nejstarších knih desk dvorských XIV. a XV. století, které nepodlehly zhoznému požáru r. 1541. Těchto nejstarších deset knih je významnou památkou starého českého práva a neobyčejně bohatým zřídlem pro místopisná a rodopisná badání, studia filologická a pod. Cena jejich ovšem ještě stoupá, uvědomíme-li si, že se desky zemské z té doby nezachovaly (kromě zlomku knihy půhonné) a že desky dvorské přinášejí velmi cenné údaje pro srovnávací studium a rekonstrukci starých desk zemských. Význam desk dvorských postihl již Palacký a po něm zvláště Josef Emler, který z nich první vydatně čerpal pro edici Pozůstatků desk zemských. Program edice nejstarších desk dvorských, jakož i trpělivé a oddané uskutečňování tohoto velkého úkolu je spjata se jménem prof. Dra G. Friedricha. Světová válka

uzavřela prof. Friedrichovi přístup do zahraničních archivů, v nichž sbíral materiál ke své monumentální edici *Codex diplomaticus regni Bohemiae*; a on přehlížeje bohatství pramenné, které bylo a jest třeba kriticky osvětliti a přiblížiti badatelům, obrátil svůj zrak k deskám dvorským, kterým tehdy hrozila zkáza z neoborného uložení. Již r. 1921 vychází prací prof. Friedricha První kniha provolací z let 1380—1394 jako XXXI. svazek Archivu Českého; zahájení tak významného edičního podniku je pietně připsáno památce Emlerově. Všech pět knih provolací, do nichž byly zapisovány pře vedené před soudem dvorským o odúmrtích, králem darovaných, se vztahuje k době od r. 1380—1499 a má býti vydáno v rámci Archivu Českého.

Z ostatních zachovaných nejstarších knih soudu dvorského nabývají zvláštního významu půhonné knihy desk dvorských, zejména vzpomene-li výše dotčené důležitosti desk dvorských pro srovnávací studia o dějinách soudu zemského a jeho kanceláře. Ze dvou knih půhonných z let 1383—1530 byla již vydána prof. Friedrichem I. kniha z let 1383—1407, která je součástí edičního programu Státního ústavu historického; druhou (z r. 1407—1530) připravil v tisku rovněž prof. Friedrich.

Týž pak připravuje dále ve stát. ústavě historickém knihu zvodů z r. 1437—1499, knihu trhovou z let 1414—1482 a knihu zápisnou od r. 1445.

Dnes jsou tyto nejstarší knihy desk dvorských spolu s ostatními mladšími svazky a se sty kvaternů desk zemských svěřeny ochraně ministerstva vnitř, které je uložilo ve svém archivu.

Nejnovější svazek Archivu Českého (z r. 1935), o kterém zde podáváme zprávu, navazuje vnější úpravou i po stránce obsahové na XXXI. svazek téže sbírky (První kniha provolací), je jeho přímým pokračováním. Proto také prof. Friedrich předslal již První knize podrobnou předmluvu o složení soudu dvorského a vedení jeho knih. K novému svazku je připojen úvod, který podává se vzornou pečlivostí popis knihy; nalézáme tu nepostradatelná grafická znázornění, diagramy jednotlivých složek knihy, abychom poznali, jak a pokud je nám svazek zachován v původní podobě. Následuje detailní popis filigránů (jsou opět asi původu italského jako v První knize) a rozlišení a určení rukopisů, v knize se vyskytujících. V té době zapisovalo deset písařů, z nichž se podařilo prof. Friedrichovi určit o s m jménem i dobou působnosti v kanceláři dvorského soudu. Čtyři z těchto osmi písařů, zjištěných v První knize provolací, zapisovali i do Druhé knihy provolací. Jsou to jednak písaři dvorští, jednak kategorie nižší, t. zv. písaři menší.

Ediční úprava knihy zachovává rozdělení originálu podle krajů, v nichž odumřelé statky ležely, resp. oddily, ve které je několik krajů shrnuto; je to způsob obvyklý již v První knize provolací. Během vydání se podařilo vydavateli nalézt v archivu Národního musea i ztracený první list z oddílu kraje hradeckého, vlastně první list knihy vůbec. Kniha obsahuje vklady od 1. ledna 1395 do 9. prosince 1410; byly do ní ovšem připisovány i v pozdějších letech záznamy o stadiích odúmrtních při, a to až do r. 1420 a po obnovení činnosti soudu dvorského během r. 1437. Způsob zapisování je týž jako v První knize provolací (t. j. zapisovalo se postupně) a dokazuje, že se postup při řízení odúmrtním na přelomu XIV. a XV. století nezměnil. Ovšem pře odúmrtní končily obyčejně již zvodem nového držitele králem ustanoveného. Jako doklady bývaly sem ingrossovány též listy královské a proto vydavatel připojil (na str. 500—502) přehled těchto listů, který je badateli velmi vítán.

Tímto nástinem není ovšem vyčerpán obsah svazku, neboť G. Friedrich, přihlížeje k tomu, aby zápisy v knize provolací byly osvětleny a doplněny záznamy z jiných dvorských desk, tyto záznamy shromáždil a sem zařadil. Tak se tu setkáváme se známou knihou zvodů písaře Sezemy z r. 1406, kterou vydal již r. 1812 Josef hrabě Auersperg v II. díle „*Balbin's Liber curialis C VI. von den verschiedenen Gerichtshöfen des Königreichs Böhmen*“ (str. 5—40). Friedrichovo pečlivé vydání knihy zvodů je dnes jedinou a důstojnou náhradou vzácného originálu, který se před desíti či více lety ztratil a který vydání Auerspergovo vadné a málo dostupné nikdy nemohlo nahraditi.

Velmi vítaným dodatkem jsou též chronologicky uspořádané registry darovacích listů krále Václava IV. na odumřelé statky dané v letech 1398—1410; k registům připojil vydavatel odkazy k záznamům z druhé knihy provolací. Tyto darovací listy, otištěné z nejstaršího protokolu desk dvorských, uložené dnes v archivu země České (sign. st. DD 2, nová 62 C 7), provázeny kancelářskými poznámkami a doplněny zápisy z knihy provolací, podávají obraz, jak bylo postupováno při darování statku v léno a jsou zajímavým pramenem pro právní historii i pro českou diplomatiku.

Totéž nutno poznamenati o dalším doplňku edice, jímž jsou listy od úřadu desk dvorských, posílané nejvyššímu purkrabství hradu pražského v letech 1405—1411, aby ty, jímž byla odumrt dvorským soudem prisouzena, chránili proti držitelům, kteří nechtěli po zvodu nové držitele v odumrt vpustiti. Těmto listům se tu dostává nové přesné edice péčí Friedrichovou, a to podle

jejich opisů, dochovaných v rukopise Národní a universitní knihovny v Praze, sign. I G 18; dosavadní vydání Jirečkovo v Codex iuris Bohemici II. 2 je nespolehlivé.

Vedle pěti přídavek v druhé knize provolací, doplněných podle rukopisu 62 C 7 z archivu země České, o kterém jsem se zmínila již výše, zařadil sem prof. Friedrich ještě dva výpisy z let 1418 a 1419 z DD 3 a DD 4 (nyní 62 C 8 v archivu země České), které byly přepsány do knihy zvodů dnes ztracené (jiné než té, o které mluvím výše!) a jsou jediným dokladem, jak byly zvodů v té době zapisovány; dochovalať se nám jediná kniha zvodů, a to až z let 1437—1499 (bude vydána ve Státním ústavě historickém).

Textové bohatství všech památek otištěných v XXXV. svazku Archivu Českého zcela vyčerpávají a přístupnými činí dva obsáhlé rejstříky, jmenný a věcný, provázené nadto seznamem českých slov, vyskytujících se v latinských zápisech knihy. Není vskutku třeba upozorňovati na vzornou pečlivost a přesnost této krásné edice, založené na hluboké znalosti právních zřízení českého státu XIV. a XV. století, ani na vzácné oddání se vyčtenému programu. Jméno vydavatele, prof. G. Friedricha, je zárukou její všestranné dokonalosti.

Anna Vavroušková.

Inventare österreichischer staatlicher Archive. — V. Inventare des Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchivs. 4. „Gesamtinventar des Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchivs, aufgebaut auf der Geschichte des Archivs und seiner Bestände. Herausgegeben unter Mitwirkung von L. Groß, J. K. Mayr, J. Seidl, F. Antonius, F. v. Reinöhl, O. Schmid, P. Klettler, O. Brunner, F. Huter, W. Latzke und W. Kraus (prací na druhém svazku účastnil se ještě R. v. Lacroix), von L. Bittner.“ Svazek první vyšel 1936 (1*—201* 1—608 stran), svazek druhý na jaře 1937 (1—415 stran).

Hned z počátku budiž důrazně vyzvednuto, jak v poměrně krátké době se podařilo řediteli Bittnerovi neumdlévající pracovitostí, živou planoucí láskou k archivu mu svěřenému, vydati tak obsáhlé dílo. A při tom nutno uvážiti, že všichni jeho spolupracovníci (až na nejmladší) se nedávno zhostili stejně veliké práce, které se věnovali po tři léta (je to devítisvazková publikace Österreich-Ungarns Außenpolitik von der bosnischen Krise 1908 bis zum Kriegsausbruch 1914), že téměř všichni archivní úředníci spolupracují na velkém díle „Repertorium der diplo-

matischen Vertreter aller Länder seit dem westphälischen Frieden 1648“ (vydávají za spolupráce W. Latzkeho L. Bittner a L. Groß, první svazek 1936), a že dva hlavní spolupracovníci L. Groß a J. Mayr krátký čas před vyjitím inventáře publikovali obsáhlé archivní monografie.¹⁾ Připočteme-li k tomu ještě, že práce o díle byly vykonány v době pro Rakousko velmi pohnuté jak vnitropoliticky tak i vzhledem k zahraniční situaci, že země byla i finančně před zhroutilím, z něhož ji zachránila jen mezinárodní pomoc (lausannské protokoly o sanaci Rakouska z 15. června 1932), nelze jinak než projevití neomezený obdiv nad prací rakouských archivářů a v první řadě nad energií a cílevědomým snažením ředitele domácího, dvorního a státního archivu ve Vídni Dra Ludvíka Bittnera, jenž jest vlastně původcem celého díla. A stejně nutno se zamyslíti nad skutečností, že přes nesnáze doby a jí způsobené obtíže vláda rakouská resp. spolkový kancelářský úřad umožnily vydati dílo tak obsáhlé. Svědčí to o výborném postavení rakouských archivářů, o jejich váze a prestyži, již si svou prací dovedli získati.

Dílo samo, jak již bylo řečeno, děkuje za svůj vznik L. Bittnerovi, jenž se jeho plánem obíral již po desetiletí. Plán i pracovní program a postup prací publikoval roku 1925 v Archivalische Zeitschrift (sv. 35 str. 183—195). Krátce řečeno probral, respektive dal probati, vývoj a složení celého archivu jakož i jednotlivých jeho dnešních oddělení a pomůcek podle genetické provenienční metody, všímaje si při tom veškerého pramenného materiálu, který přicházel v úvahu. Použil nejen úřední korespondence archivu, nýbrž i vnitřních zápisů, starých i nových archivních pomůcek, kancelářských i archivních záznamů, napsů i jiných stop staršího archivního zpracování, které — pokud nebylo datováno—bylo časově určeno srovnáváním rukopisů jednotlivých dřívějších archivních úředníků a jinými údaji o jejich činnosti. Hlavním úkolem těchto předběžných prací bylo zjistiti v souhlase s moderním archivním provenienčním principem, v jaké formě se dostala jednotlivá organicky vzniklá archivní tělesa (fondy) do archivu a sledovati jejich další osudy v něm. Velká důležitost byla přičtena otázce, obeznámiti se s organizací úřadu, z jehož působnosti ten který fond vznikl. S tohoto hlediska byly sestaveny inventáře jednotlivých fondů, inventáře, z nichž každý

¹⁾ L. Groß: Geschichte der deutschen Reichshofkanzlei von 1559 bis 1806, Wien 1933, referát viz v Č. A. S. XII. str. 116—120. J. Mayr: Geschichte der österreichischen Staatskanzlei im Zeitalter des Fürsten Metternich, Wien 1933 a Metternichs geheimer Briefdienst, Postbogen und Postkurse, Wien 1935. Referát viz níže.

má dva díly, a to: 1. souhrnný obraz vzniku a provenienčního původu fondu a zároveň též rady pro používání; 2. vlastní soupis a inventář fondu.

Inventář dom., dvor. a státního archivu nepodává tudíž úplný soupis všech jednotlivých dokumentů a aktů, což při množství zde uložených archiválií bylo nemožné (v archivu jest asi 60 milionů jednotlivých kusů). Souhrnný inventář podává nám obraz nynějšího uspořádání sbírek dom., dvor. a státního archivu ve Vídni a to se všemi nesrovnalostmi a nedokonalostmi, které byly způsobeny pořadatelskými pracemi v dřívějších dobách. Bittner klade si však ihned za úkol, opravit tyto závady [strana 157*] a právě k tomu má mu nynější publikace státi se základem a východiskem. Sám nazývá „souhrnný inventář, Gesamtinventar“ průvodcem po sbírkách archivu, který má poskytnouti badateli přehledy obsahu (a podle okolností i podrobnější inventáře) jednotlivých fondů. Proto stane se souhrnný inventář plně použitelný pro cizího badatele teprve tehdy, až vyjde čtvrtý jeho svazek, který přinese rejstřík věcný, místní a osobní.

První svazek je zahájen obsáhlou studií Bittnerovou „Die geschichtliche Entwicklung des archivalischen Besitzstandes und der Einrichtungen des Haus-, Hof- und Staatsarchivs“. Základem dom., dvor. a stát. archivu ve Vídni je starý archiv vévodů rakouských, jehož zárodkem byl opět archiv Babenberků, od r. 1137 chovaný v Klosterneuburku. Ačkoliv byla 1364 vyslovena zásada nedělitelnosti archivu, byl přece patrně r. 1411 rozdělen mezi jednotlivé linie Habsburků podle jejich územního majetku, a teprve Maximilian I., který sloučil ve svých rukou opět veškerou habsburskou državu, ve smyslu svých centralizačních snah pojal plán vybudovati v Inšpruku ústřední archiv. Plán nebyl však uskutečněn a archiválie byly uloženy částečně ve Vídni, částečně ve Štyrském Hradci, ve Vídeňském Novém Městě a Inšpruku. Teprve Ferdinand I. soustředil archivní materiál na dvou místech ve Vídni a v Inšpruku. Nynější dom., dvor. a státní archiv je — jak známo — výsledkem iniciativy a práce T. A. Taulowa z Rosenthalu, na jehož popud vydala 1749 císařovna Marie Terezie „decretum instructivum“, podle něhož se ve Vídni soustředily za účelem vytvoření ústředního archivu archiválie z Prahy, Štyrského Hradce a Inšpruku. Velmi pečlivě probírá Bittner dějiny archivu v této části hlavně pokud jde o rozmnožování sbírek až po nejnovější dobu a hodnotí při tom práci a význam jednotlivých ředitelů.

V této souvislosti bylo mu zajisté nejobtížněji psáti o době poválečné, kdy dom., dvor. a státní archiv utrpěl některé ztráty vlivem archivní rozluky v mírových smlouvách stipulované. Mlu-

vi-li však speciálně o Československu, s nímž sjednaná t. zv. Pražská úmluva z r. 1920 byla „vynucena“ hospodářským násilím, možno podotknouti, že právě českoslovenští archiváři postupovali při archivní likvidaci s největší možnou šetrností¹⁾ a že naopak i fondy provenienčně československé (Valenštejniana) zůstaly dosud ve Vídni, čímž zřejmě byla porušena Bittnerem důsledně prohrašovaná a hájená, ostatně československými archiváři plně uznávaná zásada provenienční.

V souvislosti se vzrůstem archivních sbírek ze soukromého nestátního majetku upozorňuje Bittner znovu²⁾ na dosud i u nás platné zákony z 9. srpna 1854 a z 16. prosince 1858³⁾, podle nichž má stát právo na úřední spisy z pozůstalosti státních úředníků. Bylo by dobře, kdyby i československé státní archivy užívaly dotčených zákonných ustanovení, neboť zvláště z doby krátce po převratu je mnoho materiálu, a to pro stát nejdůležitějšího, dosud v soukromých rukou.

Oddíl o dějinách archivu zakončuje přehledem množství sbírek. V první době po vzniku (po r. 1749) bylo v archivu uloženo 13.125 listin, 82 fascikly a 32 svazky. Ložná plocha celého materiálu měřila 300 metrů. Nyní je v archivu asi 70.000 listin, 100.000 fasciklů a 30.000 svazků. Ložná plocha tohoto materiálu měří 18.000 metrů.

V druhém oddílu zabývá se Bittner postavením dom., dvor. a státního archivu v rámci státní správy. Pojednává o jeho názvu a služebním postavení i o vnitřních služebních předpisech, z nichž nejdůležitější „Bestimmungen über die Verwaltung und Benützung des Haus-Hof und Staatsarchivs“ (z 25. prosince 1925) uvádí in extenso. V těchto předpisech jsou důležitá ustanovení o právech i povinnostech badatelů.

O velké péči, kterou Bittner věnuje svému úřednictvu a zvláště mladému archivářskému dorostu, svědčí třetí oddíl, věnovaný úřednickému sboru archivu. Rozeznává při tom „vyšší (konceptní, vědecké) úředníky“ s předepsaným vyšším vzděláním, nižší konceptní personál, úředníky střední a pomocný personál. Zajímavé jsou údaje o počtu úřednictva vyššího. V letech 1900 až 1918 bývali zaměstnáni 18—22 úředníci vyšší, po převratu klesl jejich počet na devět a stoupl opět na dvanáct. Jak podrobně se za-

¹⁾ Viz K. Kazbunda, Gesamtinventar des Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchivs. C. C. H. XLIII, 1937, str. 89.

²⁾ Viz L. Bittner: Das Eigentum des Staates an seinen Archivalien nach dem Allgemeinen-Bürgerlichen Gesetzbuche; Festschrift für Hans Makkoly, Zürich 1934.

³⁾ Ř. z. 1854, čís. 208, str. 841; Ř. z. 1858, čís. 233, str. 694.

bývá postavením úředníků, lze seznati z toho, že provedl dokonce srovnání platů z roku 1763 s platy nynějšími.¹

Pravou učebnicí archivářské praxe je oddíl pátý, jednající o archivu jako o vědeckém ústavu. Zde snesl Bittner stopadesátileté zkušenosti dom., dvor. a státního archivu a zpřístupnil je obecně. Jeho poznatky a vývody o uložení archiválií, a zvláště jeho zkušenosti, které získal v nové budově archivní (od r. 1903), mohou být pokládány za směrodatny pro zřizování archivních skladů, jeho popis prací pořadatelských a inventarisačních, které byly od začátku archivu až do nejnovější doby prováděny, seznámí čtenáře s touto prací dokonale. Zde dlužno především upozorniti na popis sestavy tak zvaného generálního katalogu (str. 148 a násl.) a na popis práce, jak vznikl a jakými direktivami řídil práci o novém souhrnném inventáři. Stále aktuální jsou jeho vývody o státním zájmu a vědeckém používání archivu (ustanovení mezních dob užívání archivu, vynětí určitých fondů z používání), dále o censuře, t. j. prohlídce všem badatelům předkládaných archiválií a jejich prozkoumání, hledíc k jejich nezávadnosti pro případnou publikaci, a o zvláštním, přednostním i nepříznivém postavení určitých badatelů (Ranke, Leopold Neuman, Sybel, W. Oncken, Treitschke etc.). Poslední část své práce věnuje Bittner vědecké publicistické činnosti archivních úředníků, která jest již od r. 1868, od doby Arnethovy, úřednictvu doporučena a v Bittnerově archivním řádě z r. 1925 přímo nařízena.

Druhý oddíl souhrnného inventáře (str. 1—166), jehož redakci a částečně i zpracování vedl F. Hutter, obsahuje biografie všech archivních úředníků od r. 1749. Tato velmi cenná část, jež vznikla z přípravných prací o inventáři, obsahuje životopisy všech archivních úředníků od doby Rosenthalovy až do doby Bittnerovy. Jednotlivé biografie, často velmi obsírné, vyznačují se zvláště tím, že udávají přesně nejen úřední životopis, postup a postavení té které osoby, nýbrž registrují též podrobně její práci v dom., dvor. a stát. archivu, a to, které fondy jí byly přikázány (besondere Verwendung) a její práce pořadatelské (Ordnungsarbeiten), a konečně obsahují velmi přesné údaje bibliografické o jejich vědeckých pracích (wissenschaftliche Arbeiten). Zvláště pozoruhodny jsou články o Arnethovi, o Bittnerovi (str. 14—20), v němž hutným slohem jest shrnuto jeho veliké pracovní dílo, obepínající časové období od středověku až po dobu nejmodernější, L. Grossovi, Hormayrovi, Mayrovi, Mitisovi, O. Redlichovi, Rosenthalovi, Schlitterovi a Win-

¹⁾ Dochází při tom k závěru, že nynější platy jsou asi čtyřikrát menší (podle kupní ceny) než platy z r. 1763, str. 106.

terovi. V řadě jmen setkáváme se občas též s českými jmény, z nichž dlužno vyzvednouti jména Dra Václava Kratochvíla a Dra Josefa Maloty, z nichž první byl v dom., dvor. a státním archivu od r. 1891. Spravoval zde oddělení Böhmen—Mähren—Schlesien a italské oddělení a byl správcem jím zařízeného fotografického atelieru. Mimo to měl na starosti styk s badateli a censuru jim předkládaného materiálu. Pro své znalosti slovanských řečí byl za války povolán k prohlídce srbského archivu, jenž byl rak.-uher. vojsky ukořistěn v Bělehradě a k prohlídce „rakouských fondů“ v polských archivech ve Varšavě. Malota, jenž nastoupil r. 1909, byl nejprve přikázán Dru Kratochvílovi a pracoval hlavně o českých a jihoslovanských listinách. Po převratu vstoupili oba do služeb československého státu a měli podíl na archivní rozluce.

Vlastní inventář je zahájen přehledem archivních pomůcek (Archivbehalte, Repertorien. Str. 167—272). Je to soupis všech v archivu uložených pomůcek, repertorií, inventářů, přehledů, seznamů uložení i jednotlivých kusů, rejstříků atd. Tento soupis má usnadnit další používání souhrnného inventáře, neboť v následujících speciálních inventářích jednotlivých fondů jsou činěny odkazy k číslům těchto pomůcek. Registraturní knihy, které byly převzaty k některým fondům, nejsou však zde uvedeny, pokud již dříve nebyly zařaděny mezi archivní pomůcky. Jednotlivé archivní pomůcky jsou rozděleny podle čistě vnějších znaků (1. podle toho, jsou-li svázané, nebo ve formě listkových katalogů; 2. podle místa uložení v devátém neb čtvrtém poschodí). Pro badatele nejdůležitější pomůckou i po vydání souhrnného inventáře jest t. zv. generální katalog (čís. 25. str. 174), který byl pořízen v letech 1913 až 1916 a je doplňován až do nejnovější doby. Má čtyři části, a to: 1. Standortreihe (podle uložení fondů), 2. Abteilungsreihe (seznam jednotlivých fondů), 3. Archivbehelfreihe (seznam pomůcek), 4. alphabetische Reihe (abecedně sestavený rejstřík věcný, jmenný, místní). Jeden exemplář tohoto generálního katalogu jest umístěn v pracovně, avšak není přístupný badatelům, nýbrž pouze dozorcímu úředníku, který podle jeho údajů vyhledává pro návštěvníky potřebný materiál.

Všech archivních pomůcek, mezi něž patří též seznamy příruční archivní knihovny a knihovny c. a k. ministerstva zahraničních věcí (nyní rak. spol. úřadu kancléřského), jest 548, při čemž poslední obsahuje ukázky písma všech archivních úředníků od roku 1749.

Inventáře jednotlivých fondů jsou zahájeny fondem říšských archivů (německo-říšské říše). Tento oddíl (str. 273—394) zpracoval dlouholetý správce a nejlepší znalec fondu L. Gross. Říšské

fondy zůstaly po vzdání se Františka II. roku 1806. ve Vídni. Část (archiv říšské kanceláře a registratura actorum publicorum) byla odevzdána domácimu archivu, část byla svěřena zvláštní komisi (reichshofrätliche Aktenkommission, 1807—1840). Obě části (kromě věcí, které byly odvezeny do Temešváru, hlavně listiny) byly na rozkaz Napoleonův r. 1809 odvezeny do Paříže, kde se měly státí částí jím zřízeného centrálního evropského archivu. Teprve po porážce Napoleonově r. 1814 a 1815 byly opět navráceny do Vídně. Že toto stěhování, stejně jako následující špatné uložení archiválií po různých místech archivu neprospělo, jest na snadě. Teprve v novostavbě dom., dvor. a stát. archivu byly obě části (1902) opět soustředěny a definitivně urovnány. Úplnost fondů poškodily také extradice, které se udály ve prospěch vlád neb úřadů, které po rozpuštění starého říšského svazku vstoupily na místo bývalé říšské dvorské rady jakožto nejvyššího říšského soudu nebo říšského lenního dvoru. Tak získalo značné množství archiválií zejména Bavorsko, Brunšvicko, později i Hessen-Darmstadtsko a Hanseatská města a také Belgie, jejíž území patřilo dříve k říši. Připravená extradice Badensku (200 fasciкул) nebyla provedena. Stejně bylo zabráněno skartaci, která byla navržena v roce 1821.

Z fondů říšských nejdůležitější jsou archiv říšské dvorské rady s různými řadami protokolů (zhruba od 1544), říšská registra (neúplná od Karla IV. 1348, úplněji, avšak ne zcela, od Ruprechta), říšské akty in genere a in specie, akta diplomatická (utvořená v letech 1851—1855 z materiálu říšské dvorské kanceláře), akta, týkající se říšských sněmů (1487—1806, 414 fasciкул), fondy říšská válka proti Francii (1789—1804, 111 fasciкул), Friedensakten (utvořené ze spisů říšské dvorské kanceláře a rakouské dvorské kanceláře 1579—1793, 195 fasciкул), Ministerialkorrespondenz (materialie z vyslaneckých archivů císařských vyslanců a říšských a církevních hodnostářů, 1688—1806, 227 fasciкул), Religionsakten, Geistliche Wahlakten, akta volební a korunovační a archiv mohučského arcikancléře (Mainzer Erzkanzlerarchiv). Tento archiv byl teprve r. 1852 dopraven do Vídně; obsahuje akta volební a korunovační, akta, týkající se říšských sněmů, atd., celkem 2380 fasciкул a čtyři svazky; listiny zároveň převzaté byly vesměs chronologicky zařaděny do sbírky listin dom., dvor. a stát. archivu.

Zvláštní oddíl říšských archivů tvoří t. zv. „Alte Prager Akten (187 fasc.), v němž jsou německá judicialia z doby Rudolfa II., kdy říšská kancelář byla v Praze. Tento fond byl teprve v letech 1771—1773 z Prahy dopraven do Vídně.

Také další oddíl, nazvaný „Oesterreichische geheime Staatsregistratur“ byl zpracován L. Grossem. Tímto poněkud podivným

názvem je označena v letech 1670—1680 vzniklá speciální registratura diplomatických aktů rakouské dvorské kanceláře. Provenienčně obsahuje také části registratur cis. vyslanců Isaaka Volmara a Caretto di Grana, spisy z říšské kanceláře a také spisy rak. dvor. kanceláře, týkající se výhradně vnitřních věcí.

Oddělení státní kanceláře (ministerstva zahraničních věcí) stejně jako archivy vyslanecké zpracoval J. K. Mayr (str. 399 až 508). Státní kancelář, která vznikla 1742 osamostatněním domácího, dvorního státního departementu rakouské dvorské kanceláře, dělila svou registraturu na spisy politické a administrativní. V letech šedesátých 18. stol. nařídil kancléř Kounic sloučení obou registratur, avšak staré rozdělení bylo znovu zavedeno r. 1793. R. 1816 vytvořila se ve státní kanceláři nová registrační řada, v pořadí třetí, a to německého bureau kanceláře a o něco později čtvrtá, zvaná tajná policejní registratura. Avšak i úředníci státní kanceláře zakládali si často zvláštní osobní registry.

Také spisy státní kanceláře dal Napoleon r. 1809 dopravit do Paříže, hodlaje je deponovat v centrálním evropském archivu. Více než tímto transportem (byly vráceny r. 1815) utrpěly spisy pronikavou skartací, provedenou v polovici let čtyřicátých minulého století. Část spisů do r. 1806 dostala se již r. 1851 do dom., dvorního a státního archivu, r. 1892 byly odevzdány spisy do 1848, r. 1916 spisy do 1894 a konečně zbytek do roku 1918 byl odevzdán po převratu r. 1919/20.

Diplomatická korespondence stát. kanceláře (min. zahr. věcí), obsahující materialie zhruba do r. 1848, jest jen částečně odděleně zachována (něm. státy, Belgie, Brasilie, Řecko, Lotrinsko a Nizozemsko, Německý řád, Říšští stavové, konsuláty). Diplomatická korespondence s jinými státy jest uložena v oddělení jednotlivých států (Staatenabteilung), kteréžto oddělení bylo sestaveno z provenienčně nejednotných prvků.

Další oddíly archivů státní kanceláře a ministerstva zahraničních věcí tvoří přednesy k císaři (vlastnoruční psaní a konferenční protokoly, 441 fasciкул, 1558—1860), dále t. zv. „Notenwechsel“ t. j. korespondence se všemi centrálními úřady u dvora (1072 fasc.), oddělení „Provinzen“, obsahující korespondenci s úřady provinciálními, zvláště guberniálními (v tom 9 fasciкул Böhm. men 1715 až 1860, obsahujících „Grenzirungen mit Bayern“ 1715—1829, „böhmische Lehen in der Oberpfalz“ 1789—1805, „Korrespondenz mit dem Oberstburggrafen u. a.“ 1793—1860, „Miscellanea“ 1743—1845, „kirchliche Würdenträger“ 1753—1851, „9 kurpfalz-zweibrückensche Herrschaften, Entschädigung des Grossherzogs von Toskana, Dotation des Herzogs v. Reichstadt, Familiengüter“

1813—1842; 1 fasc. Mähren 1747—1860; 1 fasc. Schlesien 1757—1860).

V archivu státní kanceláře a min. zahraničních věcí rozeznáváme ještě oddělení „Interiora“, „Acta secreta“ t. j. tajná akta státní kanceláře, výzvědné zprávy a pod., „Friedensakten“ (159 fasciklů, 1371—1858) a „Verträge betreffenden Akten“, kterýž fond obsahuje materialie podobného obsahu jako Friedensakten. Separátně jsou „Kongressakten“.

Velmi důležitý jest vzácně úplný fond politického archivu min. zahr. věcí, rozdělený na 40 oddělení, jehož spisy jdou až do převratu 1918. Z tohoto fondu byla některá oddělení (Interna, Slavische Umtriebe, Krieg, Kabinet des Ministers, Personalia, Vorträge) podle vztahového principu rozdělena ve prospěch československé republiky, avšak pouze z období nejvýše 1888—1918. Jeho doplněk tvoří t. zv. administrativní registratura, sahající rovněž až do roku 1918. Oddělení „Informationsbureau“ neobsahuje pouze materialie informačního bureau, které bylo se státně politickým charakterem r. 1877 založeno při min. zahr. věcí, nýbrž i mnohem starší věci i z konce 18. století. Spisy končí vesměs 1908. Spisy fondu „Literarisches Bureau“, které samostatně existovaly od r. 1877 do r. 1911, sahají od r. 1864 do převratu. Také v tomto fondu byla provedena rozluka. Poslední oddělení archivu státní kanceláře tvoří protokoly a úřední knihy.

Práci K. J. Mayra jest i následující oddíl „Gesandtschaftsarchive“. Tímto hromadným názvem jsou označeny archivy jak velvyslanecké, tak i vyslanecké, archivy generálních konsulátů, konsulátů, vicekonsulátů a agencií bývalého Rakouska-Uherska. Jsou zachyceny nejen ty, které jsou uloženy v dom., dvorním a státním archivu, nýbrž též ty, které jsou uloženy jinde. Když totiž Rakousko po válce se ocitlo v tísnivé finanční situaci, nabídlo z vlastní iniciativy r. 1920 některé vyslanecké archivy (ve smyslu hořejšího hromadného pojmenování) nástupnickým státům. Značné množství převzala Itálie, některé také Československo (archiv gen. kons. v Neapoli 1814—1915, archiv konsulátu ve Varně 1858 až 1918, část archivu ve Vratislavě z let 1914—1918. Nejcennější jest archiv vyslanectví českého kurfiřtství v Řezně [Kurböhmische Gesandtschaft in Regensburg 1708—1800], který jest spolu s ostatními nyní uložen v archivu ministerstva zahraničních věcí v Praze). Avšak i jiné státy, Francie, Švédsko a Spojené státy, převzaly péči o některé rakouské zastupitelské archivy. Jednotlivé archivy jsou uvedeny v abecedním pořadí podle sídla zastupitelského úřadu a některé z nich mají velmi starý materiál (vyslanectví u sv. Stolce od 1637, v úplné řadě od r. 1700, Paříž od r. 1806, Neapol od r.

1702, Cařihrad od konce XVII. stol., Hamburk od r. 1746, Petrohrad od r. 1807 do 1914 atd.).

Zvláštní fond, jenž svým obsahem se řadí do fondů zahraničně politických, je t. zv. „Staatenabteilung“ (Vereinigte diplomatische Akten). Provenienčně skládá se tento fond ze spisů státní (dvorské) kanceláře a říšské dvorské kanceláře, avšak často obsahuje i jiné provenience (španělská rada, vyslanectví, pozůstalosti a pod.). Prvé oddělení tohoto fondu, nazvané Deutsche Staaten (Nationalia) zpracoval opět L. Gross. Vzhledem k provenienčnímu složení má tento fond značně staré spisy, částečně od začátku XV. století. Mimoněmecké státy (zpracoval J. K. Mayr) jsou stejně jako předcházející seřaděny abecedně. O stáří materiálu platí rovněž totéž jako u předcházející řady. (Bosna od r. 1660, Dánsko od 1525, Francie od 1480, Graubünden od 1552, Anglie od 1518, Milán od 1435, Vatikán od 1446, Toskana od 1482, Benátky od 1527, Černá Hora od 1775, Persie od 1566, Polsko od 1257, Rusko od 1481, Švýcars [Helvetica] od 1030, Španělsko od 1527, Turecko od 1503 atd.) Některá oddělení jsou velmi obsažná; tak na př. Turecko 1503—1740 jest v 88 fasc. a celkem má 310 fasc. a knih.

První svazek souhrnného inventáře končí opět Grossovou prací o některých sbírkách archiválií různé provenience (Sonstige Sammlungen von Archivalien verschiedener Herkunft). Z nich nejdůležitější jest sbírka „Große Korrespondenz“, to jest soukromých dopisů. Již od nejstarší doby zasílali vysocí státní úředníci vedle oficiálních zpráv zprávy formou soukromých dopisů, kteréžto zprávy jsou často důležitější, než oficiální. Serie těchto dopisů z říšské dvorské a státní kanceláře, jakož i ze spisové pozůstalosti zastupitelských úřadů tvoří základ tohoto fondu. Zvláště v XVIII. stol. odevzdávali vyslanci poctivě svou korrespondenci po uplynutí svých úředních funkcí. O množství této korrespondence svědčí, že jest uložena ve 482 fasciklech. Jinou sbírkou jest t. zv. „Collection diplomatique“, t. jest sbírka opisů z různých evropských archivů, hledících k politickým dějinám z let 1640 až 1725. Má však i originály a starší věci již od r. 1605. Konečně poslední umělý fond jsou t. zv. Kriegsakten (546 fasc.), který vznikl z materiálu říšské dvorské kanceláře a z mnoha jiných provenienčních prvků. Tak dostaly se sem i spisy ze švédské válečné kanceláře (generál Horn) a z registratury říšských protestantských stavů, které byly v bitvě u Nördlingen ukořistěny. Časově obepíná tento fond období od roku 1420 do 1814.

Druhý svazek souhrnného inventáře obsahuje inventáře archivů úřadů císařského domu, dvorských úřadů, kabinetní kanceláře a nejvyšších radních kolegií.

O habsbursko-lotrinském rodinném archivu informuje nás F. v. Reinöhl (str. 1—61). Roku 1749 zřízený dom., dvor. a státní archiv měl podle Rosenthalových návrhů obsahovati také archiválie hledící k panujícímu rodu, totiž „privilegia domus augustae, documenta genealogica, pacta familiae, Erbteilungen und Vergleiche, Heiratscontracte, Verzichte, Testamente, Vormundschaftsbestellungen und andere acta domus singularia seu domestica. Již Rosenthal zamýšlel sestaviti zvláštní sbírku podle shora uvedených směrnic z materiálu, jenž snesl z různých rakouských archivů do Vídně. Avšak teprve r. 1805 objevuje se mezi fondy dom., dvor. a stát. archivu zvláštní fond zvaný „Hausakten“ a teprve r. 1810 rozhodl císař František I. „daß sämtliche Urkunden, die meine Familie betreffen, und zwar jene, welche eine strengere Geheimhaltung erfordern, ausschließend in dem Hausarchiv bewahrt werden sollen“ (str. 4). Teprve tímto ustanovením byl dán právní základ k zřízení zvláštního fondu, který od té doby, jsa doplňován z nejrůznějších proveniencí, mohutně vzrostl. Nyní tvoří jeho první část rodinné listiny (Familienurkunden), kterýžto fond byl založen teprve 1858 a obsahuje 3022 listiny z období 1239—1918. Rodinná acta (Familieakten, 110 kartonů), k jichž sestavení bylo rovněž použito snad všech provenienčních prvků dom., dvor. a stát. archivu, dělí se na věci hledící k panujícímu rodu („Haussachen“ 1327—1897), na věci, týkající se jeho jednotlivých členů (1422—1925), věci dvorní (1491—1857), politické věci (1531—1789), věci řádové (1516—1863), přímluvy, listy prosebné a varia. Rodinná korespondence (84 fascikly, rozdělená na korespondenci důvěrnou a oficiální) začíná rokem 1400. Korespondenci obsahují také t. zv. „Sammelbände“ (celkem 346 svazků), počínajíc Maximilianem II. (1557). Do této řady dostalo se zvláště mnoho dopisů z různých pozůstalostí.

Vyjmenovávati všechny části habsbursko-lotrinského rodinného archivu vedlo by příliš daleko. Dlužno pouze upozorniti, že jest zde uložen příruční archiv císaře Františka I., dvorní akta z min. vnitra a min. zahr. věcí, archivy arcivévody Františka Karla, císaře Maximiliána mexického, sbírka korunního prince Rudolfa, pozůstalost arcivévody Františka Ferdinanda (bude otevřena až 1954), různé jiné pozůstalosti a rakousko-estenský domácí archiv (783 fascikly a 96 svazků XV.-XIX stol.).

Kromě habsbursko-lotrinského rodinného archivu jest v dom., dvor. a stát. archivu uložen také lotrinský domácí archiv. Jeho dějiny i obsah popsal podle přípravných prací, provedených O. Brunnerem Jakob Seidel (strana 63—112.). Lotrinský domácí

archiv (Lothringisches Hausarchiv), pokud jest uložen ve Vídni, obsahuje část starého lotrinského archivu, již r. 1736 obdržel pozdější císař František I., odcházející do Vídně. Ze starého archivu měly mu připadnouti věci rodinné, zatím co věci, hledící ke správě vévodství lotrinského a barského, dostal Stanislav Leszczyński. František dal svůj podíl, jenž však obsahoval i věci, na něž podle stipulace rozdělení neměl práva, odvéztí do Florencie, odkud ještě za jeho života (před 1765) byl dopraven do Vídně. Spolu s jinými archivními fondy byl celý archiv r. 1809 odvezen do Paříže, avšak opět navrácen. Poněvadž lotrinský archiv neobsahoval pouze rodinné věci, nýbrž i věci týkající se správy Lotrinska, byla tato jeho část roku 1922 zapůjčena do Francie a r. 1925 definitivně Francii odstoupena (nyní jest uložena v departementálním archivu v Nancy).

Další velký oddíl tvoří archiv kabinetní (zpracoval F. v. Reinöhl, str. 113—272). Pod tímto souhrnným názvem jest rozuměti všechny archivy, které byly uloženy v bývalém kabinetním archivu, neb které z činnosti kabinetu organicky vznikly.

Již od XVII. století měli habsburští panovníci kromě říšské dvorské a dvorské kanceláře k různým pisařským pracím zvlášť důvěryhodné úředníky. Avšak vlastní kabinetní kancelář, která trvala až do převratu, vděčí za svůj vznik teprve Josefovi II. a jest výrazem jeho centralisačních snah. Vyřizoval v ní odděleně jednak věci říšské, jednak věci, týkající se zemí dědičných a konečně svou soukromou korespondenci. Větší důležitosti nabyla za císaře Františka I. (II.), který zavedl hodnost kabinetního ministra (hr. Colloredo Walsee, r. 1800—1805, vedl též státní kancelář). Když po Colloredově odchodu r. 1805 vedli kabinet opět jen kabinetní ředitelé, přece jeho význam (i státoprávní) byl velmi vysoký. Soustřeďovaly se zde spisy státní rady, státní konference a jiné. Zvláštní důležitost mu přísluší též proto, že od dob Františka I. soustřeďovala se zde různá dobrozdání o nejdůležitějších státních otázkách, jež panovník dával vyhotovovati od osob, požívajících jeho zvláštní důvěry. Pro určité otázky udržoval se tento zvyk ještě po třicet let panování Františka Josefa. Od r. 1854 patřily k působnosti kabinetní kanceláře ve zvláštním referátě přednesy nejvyšších dvorských úřadů, od r. 1859 věci císařské soukromé pokladny a nejvyššího štolbovského úřadu, od r. 1867 vyšší věci policejní, od r. 1858 byly jí přikázány přednesy ministrů (Vorträge der Minister an den Kaiser) a po dobu trvání říšské rady (1851—1861) a mladší státní rady (1861—1868) byly jí přikazovány k vypracování

z těchto úřadů plynoucí písemnosti. Značnou agendu tvořily „Bittschriften“. Určité zmenšení agendy přineslo pouze zřízení ředitelství soukromých a rodinných fondů r. 1883.

Tak zvaná stará kabinetní akta (Alte Kabinettsakten, 83 fasc.) pocházejí z XVIII. stol. Provenienčně jsou to spisy nejruznějšího původu, tak na př. dvorské komory, českého, moravského a slezského úřadu deputovaných a různých pozůstalostí. Velmi obsáhlý a důležitý fond „Kaiser Franz-Akten“ (239 fasc.), který většinou pochází ze spisů příručního archivu císaře Františka I., dokazuje neobyčejnou důležitost kabinetní kanceláře, respektive soukromých rádců tohoto císaře. Stejného původu ze soukromého příručního archivu císaře Františka jsou t. zv. „Vertrauliche Akten“ (172 fasc.) a „Bittschriften“ (31 fascikl z let 1816—1831), stejně jako „Hungarica aus der Privatbibliothek Seiner Majestät“ (143 fasc. 1765 až 1836). Jiná část kabinetních archivů, t. zv. „Kabinettskanzleiakten“ (226 fasc.) tvoří spisy jednotlivých tak zvaných kabinetních referentů z let 1802—1848.

Velmi důležitý je fond, vzniklý organicky v kabinetní kanceláři t. zv. „Vorträge“ obsahující spisy (nikoliv vlastní) ministerské rady, ministerské konference a jejich pokračování do r. 1918 (1111 fasc.). Fond „Kurrentbillete“ obsahuje zhruba řečeno císařská rozhodnutí, učiněná formou dopisu podle návrhu ministrů, ústředních úřadů, kabinetních referentů a úřadů dvorských nebo z příkazu císařova řečeným úřadům neb jednotlivcům. Naproti tomu „Separatakten a Separatbillete der Kabinettskanzlei“ obsahují především věci císařského domu a dvoru (1849—1918), „Korrespondenzakten“, obsahují korespondenci kab. kanceláře a panovníkovu, jež nevzešla z jeho působnosti panovnické neb hlavy rodiny a sahají od r. 1853 do r. 1918 (289 fasc., 58 kartonů).

Protokoly a indexy kabinetní kanceláře jsou obvykle uloženy u spisů, jichž obsah zachycují. Zvláštní řadu tvoří pouze ty protokoly a indexy, k nimž spisy se nezachovaly. Poněvadž byly protokoly vedeny dosti obsírně, lze podle jejich údajů často spis nalézt v jiném archivním oddělení (čistopis neb koncept) a tak jej rekonstruovati. Proto zabývá se Reinöhl podrobně jejich technikou, která se průběhem doby často měnila. Exhibitních protokolů spolu s indexy zachovalo se z období 1764—1848 715 svazků, protokolů a indexů „Bittschriften“ z let 1790—1918 860 svazků.

Vlastní kabinetní fondy doplňují ještě t. zv. „Geheimakten“ obsahující mimo jiné také spisovou zůstalost min. předsedy knížete F. Schwarzenberka († 1852) a korespondence s ministry A. Bachem, Stadionem, hr. Thun-Hohensteinem, s místodržícím v Čechách Mescerym (1849), na Moravě s hr. Lažanským (1849—1851), s Je-

lačičem a s jinými významnými osobnostmi z let 1848—1852, dále „Varia der Kabinettskanzlei, Direktionsakten der Kabinettskanzlei, Akten der Kabinettsarchivdirektion, Organisationsakten des Kabinettsarchivs u. Akten der Kabinettskassa“.

Mimo věci již uvedené jsou v kabinetním archivu také různé spisové pozůstalosti vysokých státních úředníků. Z nich dlužno alespoň upozorniti na pozůstalost Baldacciho (1762—1841), který byl kabinetním referentem ve věcech ústavních a správně organizačních, jakož i tajných policejních, dále na pozůstalost Gervayovu († 1846), ředitele kanceláře státní konference, pozůstalost Izdenczyho († 1811), státního kancléře knížete Václava Kounice († 1794), polního maršálka Kempena (1863), hraběte Františka Antonína Kolovrata (korespondence s arcivévodou Štěpánem, civilním správcem v Čechách, 1844, týká se hlavně českých věcí), hraběte Leopolda Kolovrata († 1809), hr. Kübecka († 1855), hr. Latoura († 1806), hr. Prokopa Lažanského († 1823), arcivévod Ludvíka († 1864), hr. Pergena († 1814), arcivévod Rainera († 1853), hr. L. Zinzendorfa († 1780) a j.

Ke kabinetnímu archivu jsou dnes přiřaděny také provenienčně zcela samostatné fondy. Je to především veliký a velmi důležitý, provenienčně vzácně jednolitý fond státní rady 1760 až 1848. Vznik i působnost státní rady jest s dostatek známa a netřeba se s ní zde zabývat. Za to tím více sluší upozorniti na skutečně jedinečně zachované její spisy. Výborně vedené a dochované indexy a protokoly usnadňují nalézt každou věc, o níž lze předpokládati, že prošla státní radou (celkem 548 svazků). Spisy, které jsou srovnány podle ročníků a uvnitř jich v arithmetickém pořadí, plní 1955 fasciklů. Kromě spisů tvoří zvláštní řadu t. zv. Staatsratssitzungsprotokolle t. j. protokoly o zasedání státní rady o zvláště důležitých otázkách, často za předsednictví panovníka a t. zv. presidiální spisy státní rady. Tento poslední fond je však umělý, neboť vznikl po zrušení státní rady a skládá se ze spisů, hledících k organizaci a personálu státní rady. Doplnky spisů státní rady tvoří též sbírka patentů a cirkulářů (222 fasc.) a vot knížete Kounice 1767—1794.

Stejně jako archiv státní rady jest i jiný archivní fond, zvaný „Minister Kolowrat-Akten“ fondem samostatným a provenienčně jednolitým, jehož zařadění do fondů kabinetního archivu jest výsledkem pouze vnějšího opatření. Minister Kolowrat-Akten (zkráceně M. K. A.) obsahují spisový zůstatek zvláštní kanceláře hraběte Františka Kolovrata Libštejnského, od r. 1826 státního a konferenčního ministra a přednosty politické sekce státní rady. V této kanceláři zpracovávala se agenda, jež Kolovratovi byla přikázána

nejen z tohoto titulu, nýbrž i podle speciálních císařských pověření. Tak vedl od r. 1827 do r. 1830 finanční sekci státní rady, od r. 1829 předsedal zvláštní finanční komisi, mající na starost státní rozpočet, r. 1827 a 1832 byly mu přikázány veškeré nedodělky státní rady a sedmihradské věci, od r. 1832 zmocnil jej císař vyřizovati veškerá přednesení dvorských i dvorních úřadů, která přikázal nástupci trůnu a pod. Mimo to byl soukromým t. zv. kabinetním referentem pro nejrůznější otázky podle přídělu přímo císařova. Po smrti císaře Františka I. byl zproštěn vedení vnitřní sekce státní rady a stal se permanentním členem státní konference, avšak spisy státní rady a císařská rozhodnutí byly mu i nadále předkládány k vyjádření. Mimo to byly mu přikazovány věci vyšší finanční správy a tajných finančních operací, jejichž zpracování bylo vyňato ze státní rady, věci vyšší policejní a návrhy stran personálu státní rady, pokud přicházely k císaři. Zároveň mu bylo opět přislíbeno zpracovávat otázky, přidělované mu kabinetem.

Z celé této obsáhlé agendy, vytvořené posicí Kolovratovou, jež se časem rovnala funkci nynějšího ministerského předsedy, vyplynula bohatá spisová zůstalost (184 fasc. 1826—1848, 27 svazků protokolů a 21 svazek indexů) obsahující stejně jako spisy státní rady fundamentální materiál pro vnitřní dějiny rakouské říše v první polovici XIX. století.

Menšího významu, ovšem jen ve srovnání s fondy svrchu uvedenými, jsou sem přidělené sbírky a pozůstalosti, na př. t. zv. Kollerakten 1776—1780, pozůstalost Lacyho († 1801, 9 fasciklů 1741 až 1795) a t. zv. Fassbenderakten (32 fascikly).

Větší důležitost přísluší spisové pozůstalosti státní konference 1809—1848, jež byla zvláště za doby vlády neschopného Ferdinanda Dobrotivého nejvyšším centrálním úřadem. Její spisy, rozdělené podle druhů konference (nižší -engere a všeobecné -allgemeine) v řady C Aa a C Ab, kterážto poslední řada jest pouze z let 1810—1819 a na řadu C A s (Separatkonferenz 1844—1848) jsou uloženy v 190 fasciklech. Existují k nim obsáhlé, avšak ne vždy postačující protokoly a indexy, celkem 53 svazky.

S dalšími fondy, přidělenými kabinetnímu archivu jsou čeští historici s dostatek obeznámení prací K. Kazbundy,¹⁾ jemuž náleží prioritní v monografickém zpracování jednotlivých novodobých fondů dom., dvor. a stát. archivu ve Vídni. Také Reinöhlvi, jak již zevně z rozsahu jeho pojednání o archivu říšské rady jest

¹⁾ K. Kazbunda, Archiv rakouského ústavodárného říšského sněmu (1848—1849), rakouské říšské rady (1851—1861) a rozmnožené rady říšské (1860—1861) v Č. A. S. II. 1924 str. 44—111.

patrně, byla Kazbundova práce základem. Stejně je tomu s jeho pojednáním o archivu státní rady (1861—1868),¹⁾ takže i při tomto oddíle lze české historiky odkázati na práci Kazbundovu.

K přehledu výpočtu archivních fondů, soustředěných a označených nyní společným názvem archivu kabinetní, nutno ještě uvést fondy Generální adjutantury a Gendarmeriedepartement (1849—1867), Studien Revisionshofkommission (1796—1802), Militärgouvernement Akten a Presidialakten (1849—1853).

Jak z předcházejícího lze poznati, jsou archivy kabinetní s výjimkou několika provenienčně jednotlivých fondů dosti spleťtité. Každý badatel je proto, stejně ovšem jako u všech jiných fondů, nemá-li bezprostředně přístupu ku pomůckám a spisům, odkázán zcela na úředníka, který mu materiál předkládá a důkladná heuristická práce jest velmi obtížná a velmi zdoluhavá. Materiál k určitému tematu lze často hledati téměř ve všech jednotlivých odděleních.

Druhý svazek jest ukončen soupisem archivů dvorních. Tuto část zpracoval za spolupráce H. Huttera a R. v. Lacroix Wilhelm Kraus (str. 273—411). Čtyři nejvyšší dvorní úřady, totiž Oberst-hofmeisteramt, Oberstkämmereramt, Obersthofmarschallamt a Oberststallmeisteramt, jejichž základy tkví ve středověku, dělily se na velké množství oddělení, departementů a úřadů, jejichž kompetence se v průběhu doby měnila. Zhruba lze říci, že jejich spisová zůstalost začíná v XVI. století a končí r. 1918. Hojněji plynou akty až z XVIII. století a pro XIX. století jsou téměř úplné. Poslední fond, archiv generálního ředitelství nejvyš. soukromých a rodinných fondů, zřízeného 1883, obsahuje materialie hlavně z XIX. století, avšak archivy jednotlivých císařských statků jsou často mnohem starší (na př. Laxenburg od 1527, hlavně pozemkové knihy).

Dr. Bohuslav Matouš.

Josef Karl Mayr: Geschichte der Österreichischen Staatskanzlei im Zeitalter des Fürsten Metternich. (Inventare österreichischer staatlicher Archive V. Inventare des Wiener Haus-, Hof- und Staats-Archivs 2., Wien 1935, str. 1—160).

Jako pokračování velkolepé sbírky inventářů rak. dom., dvor. a státního archivu ve Vídni, jejíž program, pokud jde o archivní monografie, nastínil duchovní původce celého díla L. Bittner

¹⁾ Viz K. Kazbunda, Archiv c. k. státní rady 1861—1868 a seznam poradních předmětů, týkajících se zemí českých a Slovenska. Publikace archivu ministerstva zahr. věcí. Řada II. čís. 1, Praha 1926.

v předmluvě k L. Grossovým dějinám říšské dvorské kanceláře 1589—1806¹⁾ vydal dlouholetý správce fondu státní kanceláře monografii o dějinách tohoto úřadu v době metternichovské. Ve shodě s pevným programem celé sbírky klade hlavní váhu na dějiny vnitřního chodu celého úřadu, na rozdělení referátů ve státní kanceláři, na postavení jednotlivých referentů, na životopisy jednotlivých úředníků, všímaje si tentokrát nejen jejich úřední biografie, nýbrž i jejich života mimo úřad. Zároveň zpracoval vnější znaky spisové zůstalosti státní kanceláře, především rukopisy všech jejich úředníků, avšak pro nedostatek prostředků k vydání tabulek jest tato jeho práce uložena zatím v domácím, dvor. a stát. archivu (Archivbehelf 169 b).

Mayr zahajuje svou práci krátkou monografií o budově státní kanceláře, známém Ballhausu (str. 7—10) a krátkým vypsáním o cestovním oddělení státní kanceláře, které fungovalo, když státní kancelář musela r. 1809 opustiti Vídeň před francouzskou okupací. Jiná dvě cestovní oddělení byla utvořena r. 1813 a 1915 (s cílem Paříž). Cestovní oddělení byla zřízena též ke kongresům v Cáchách (1818), v Karlových Varech (1819), v Opavě (1820) a Veroně (1822).

Nejdůležitější oddíl, organizaci státní kanceláře (str. 13—92), podává Mayr velmi přehledně a jasně. Státní kancelář lišila se již od dob Kounicových od jiných rakouských centrálních úřadů tím, že neměla kollegiální ústavy s poradními sbory a hlasováním. Každý z vyšších úředníků měl svůj samostatný referát, podléhal přímo ministrově, který mohl rozhodnouti i proti podanému návrhu. Státní kancelář dělila se na dvě hlavní oddělení, zahraniční a vnitrostátní. K nim přistupovala ještě kabinetní kancelář (Ministerialkabinett) Metternichova. Nedostatkem bylo, že obě hlavní oddělení nepracovala v souhlase, že zahraniční oddělení pracovalo beze zření k vnitřním materiálním potřebám státu a že oddělení vnitrostátní neznalo zahraničně politických směrnic.

Metternich, nastoupiv r. 1809 úřad, zorganizoval zahr. oddělení ve třech sekcích, z nichž první byla jeho kabinetem v užším smyslu. Všechny sekce měly výsostně politickou agendu zahraniční a rozdělení bylo teritoriální. Nedostatek tohoto způsobu rozdělení (věci stejné povahy, pokud se o nich jednalo v různých zemích, byly vyřizovány bez souvislosti) pohnul brzo Metternicha, rozdělit zahraniční oddělení pouze ve dvě sekce, z nichž první zpracovávala všechny vyšší čistě politické věci, nechť se vyskytly kdekoliv, zatím co druhé sekci příslušely věci zbývající, především

¹⁾ Viz Č. A. Š. XII. str. 116—129.

běžné a osobní otázky. V tomto organizačním stadiu bylo zahraniční oddělení již v době vídeňského kongresu, kdy však z něho byla vytvořena ještě zvláštní kongresová kancelář (vedl jí Gentz a Wacken), dále t. zv. německé komité a statistická kancelář. Tyto obě poslední kanceláře udržely se však jako samostatná oddělení i později, a to jako deutsches Bureau v první sekci (zpracovávalo věci frankfurtského sněmu a korespondenci s německými dvory vyjma věci politické) a jako statistické bureau, které bylo v letech dvacátých definitivně organizováno profesorem Balbim.

Definitivní organizace na oddělení zahraniční a vnitrostátní stala se skutkem r. 1816. Vnitřnímu oddělení byla přikázána také část zahraniční politické korespondence, a to s Tureckem a s podunajskými knížectvími, korespondence s Levantou a státy barbarskými a ionskými ostrovy a z ostatních politických věcí byly vyňaty a jí přikázány kurentní a soukromé věci. V celku lze však říci, že pro zahraniční oddělení jest nejpříležitější název oddělení politické, zatím co vnitrostátnímu oddělení by příslušel název oddělení administrativní, jak ostatně také spisová zůstalost obou oddělení jest uložena jednak v politické, jednak v administrativní registratuře.

Oddělení vnitrostátní (výpočet agendy z r. 1809 zná korespondenci s dvorními a zemskými úřady, agendu cis. domu a Tereziánského řádu, ceremoniel a etiketu, věci církevní a sporné, pokladniční a ekonomické státní kanceláře) mělo po r. 1816 také agendu státních smluv, plných mocí, legalisací, certifikátů, pasovní, jmenování tajných radů, věci obchodní, prosební (Bittschriften), evidenci státních hranic a peněžitých pohledávek a konečně agendu akademie umění. Nový organizační řád z dubna 1846 rozdělil agendu vnitrostátního oddělení, věnovaného věcem císařského dvoru a materiálním zájmům státu, na pět departementů.

Kromě tohoto generálního rozdělení agendy existovaly ve státní kanceláři zvláštní referáty, které povahou své agendy často zasahovaly do obou hlavních sekcí. V prvé řadě jest to referát policejní, který existoval jak ve vnitřním oddělení (pro policejní věci obyčejné), tak i v zahraničním oddělení (pro vyšší a státně policejní věci). K vyšším a státně policejním věcem patřily policejní věci německého bureau, styk s Mainzer Zentralpolizei v r. 1833 založenou, a s Zentralinformationsbureau, v němž se sbíhaly zprávy z německých a italských provincií, později i z Uher a Sedmíhradska a z Haliče.

Zvláštním referátem státní kanceláře byla také censura, a to v mezích jí příslušejících. Věci censurní byly vlastně agendou nejvyššího policejního úřadu a státní kanceláři příslušela censura

jen nad publikacemi (i novinářskými články), pokud se obsahově dotýkaly státního práva a politiky. Že při tom docházelo k třenicím s nejv. policejním úřadem, který hájil svou kompetenci ve věcech vnitrostátních, je jisté. Neobyčejnou pozornost věnoval Metternich také tisku, rozpoznáváje bystře jeho pozitivní i negativní působení a síly. Metternich neměl sice ještě ve své státní kanceláři zvláštního tiskového oddělení, také t. zv. Zeitungs-bureau, jenž měl v úmyslu zaříditi, nebylo nikdy uvedeno v život, avšak nicméně staral se a zvláštním referentům svěřoval péči o tisk, zvláště o časopis „Österreichischer Beobachter“ a „Wiener Jahrbücher der Literatur“. Z cizích novin měl vliv na „Journal de Francfort“ a příležitostně patil i jiné noviny.

Také zvláštní postavení Uher vedlo Metternicha k tomu, aby nikoliv ve zvláštním referátu, nýbrž pouze speciálními referenty se blíže dal informovati.

Velkou péči věnuje Mayr vypsáním vnitřního chodu úřadu a zachází při tom i do nejmenších podrobností. Tak seznamuje nás s dobou úřadování, kdy se začínalo a kdy se končilo, avšak nespokojuje se pouze s tím, seznámiti nás s příslušnými úředními nařízeními, nýbrž všimá si u všech otázek zvláště běžné praxe, tak na př. jaká byla úřední docházka vůbec. Stejně podrobně líčí běh spisů, počínaje jejich otevřením, přidělem, zpracováním a konče odesláním hotového čistopisu. Proto věnuje také mnoho místa pomocným úřadům, zvláště expeditu a registratuře, které byly podle rozdělení celého úřadu rovněž rozděleny na zahraniční a vnitřní část a pochopitelně zajímá jej stará registratura a domáci, dvorní a státní archiv, který organizačně patřil též ke státní kanceláři. K pomocným úřadům počítá také knihovnu a šifrové oddělení (Ziffernkabinett), konečně t. zv. Zahlamt, který obstarával pokladniční a účetnickou stránku agendy státní kanceláře.

Čtvrtý oddíl práce (strana 99—125) je věnován úřednictvu státní kanceláře. Je to však oddíl, v němž pojednává o obecných otázkách úřednictva, neboť věci speciální, zvláště rozdělení referátů mezi jednotlivé úředníky, zpracoval při výpočtu referátů. Při tom podal úřední životopisy (povýšení, platy atd.) nejen vedoucích (státních a konferenčních radů) úředníků, nýbrž i všech dvorních radů, radů státní kanceláře, dvorních sekretářů a koncipistů, zkrátka všech úředníků, pracujících ve státní kanceláři, neopomenuv ani stejně pečlivě sebrati veškerá data i o spolupracovnících, kteří byli dočasně k některé agendě přibráni. Tento výpočet, jehož rychlé používání jest usnadněno rejstříkem jmenným ke konci svazku, seznamuje nás se všemi silami, které

spolupracovaly na utváření rakouské zahr. politiky v době Metternichově, pokud působily v centrále ve Vídni.

Z věcí obecných, týkajících se úřednictva státní kanceláře, upozorňuje na zvláštnost, immanentní pouze tomuto úřadu. Neexistoval totiž u ní nikdy přesný rozdíl mezi úřednictvem konceptním a kancelářským. Tajná povaha služby nesla s sebou, že rozdíl mezi konceptními a kancelářskými úředníky, kteří byli často používáni i ke konceptní službě, byly setřeny. Vysoké postavení úřadu státní kanceláře, v němž byla hojně zastoupena rakouská šlechta, vedlo k vypěstování silně zdůrazněného stavovského vědomí a často k příkladné soudržnosti. Avšak státní kancelář nezaměstnávala pouze rakouské příslušníky. Mezi jejími zaměstnanci bylo také značné procento říšských příslušníků, ba mnozí pocházeli také z bývalých belgických provincií. Je zajímavé, že mnozí z těchto cizinců byli nebo se stali konvertity a že vůbec mezi úřednictvem státní kanceláře vlivem nedávno svatořečeného Clemense Hofbaura rostla obliba pro reformní katolicism a pietism. Mezi jiné zvláštnosti úřednictva státní kanceláře patří zvyklost, zaopatřovati děti neb příbuzné službou v témže úřadě, což bylo omlouváno důvěrnou agendou úřadu, ale nemělo daleko k protekcionismu. Úplnou zvláštností bylo, že úředník státní kanceláře nemohl býti pensionován, pokud o odchod do pense sám nezažádal. Ani léta trvající choroba úředníka nevedla k pensionování, poněvadž úřad zastával názor, že je nutno těžiti ze zkušeností starých úředníků. Proto byly pravidlem dlouhé služební doby, v jednom případě dokonce přes sedmdesát let. Příkladů, že úředníci sloužili padesát neb šedesát let, jest mnoho.

Pokud jde o materiální postavení úřednictva, bylo vždy lepší než u jiných úřadů, a to nejen základními platy, nýbrž i různými přídávky t. zv. Quartiergeld und Diäten (cestovní diety), zvláště pak diplomatickými dary a kancelářskými dary.

Podle staré zvyklosti dostávali vyšší úředníci při uzavírání státních smluv, při sňatcích a odchodu diplomatických zástupců a jiných podobných příležitostech dary od cizích dvorů, často velmi značné, obvykle ve formě drahocenných předmětů, někdy však i v penězích. Ceny takových darů pro jednotlivce dosahovaly částek jdoucích do tisíců. Zatím co tyto diplomatické dary dostávaly jen špičky úřadu, dary kancelářské (Kanzleipraesente) přicházely k dobru veškerému úřednictvu státní kanceláře. Udílely se u podobných příležitostí jako dary diplomatické a byly dávány jednak vzájemně, jeden stát druhému, jednak i — jako remunerační — pouze vlastním státem. Tento zvyk, zatěžující značně roz-

počet stát. kanceláře, upadal od let třicátých až zanikl docela. Jak značné byly tyto kancelářské dary jest nejlépe vidět na příkladu. Registrátor F. A. Kesaer měl ročně 2900 zl. platu, avšak v r. 1817 dostal 5925 zl. kancelářských darů.

Svou monografii končí Mayr zvláštním exkursem o Gentzovi (str. 128—137), o Metternichovi (str. 137—154), všimaje si jejich úředního postavení, platu, způsobu práce a přehledu referátů, o nichž pracovali. Stati, zabývající se osobnostmi, o nichž existuje velmi obsáhlá literatura, přinášejí nicméně mnoho nového a zejména stať o Metternichovi — přes důkladné dílo Srbikovo — poskytuje opět nové detaily k poznání života dlouholetého šéfa státní kanceláře.

Ke konci budíž však přece jen upozorněno na jeden nedostatek. Jest litovati, že Mayr, tento výborný znalec materiálu a proto nad jiné povolaný badatel k práci o tematu, jež si položil, se omezil pouze na časový úsek celé doby trvání státní kanceláře a že nám nepodal též vylíčení začátků tohoto úřadu, jakož i slavné éry Kounicovy. —*ouš.*

Josef Karl Mayr, Metternichs geheimer Briefdienst, Postlogen u. Postkurse. Inventare österreichischer staatlicher Archive V. Inventare des Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchivs 3, Wien 1935, str. I-IV + 1—132.

Práce Mayrova, jež nás seznamuje s prostředky i cestami, jichž užíval Metternich, aby se zmocnil obsahu korespondence cizích panovníků, státníků či osob soukromých, není na první pohled prací, která by měla být publikována v serii inventářů státních archivů rakouských. Že byla uveřejněna v této serii vděčí tomu, že plán sbírky nepočítá pouze s inventáři, nýbrž že zahrnuje i práce, hledící k objasnění dějin a k objasnění úředního chodu jednotlivých úřadů, jichž spisová zůstalost jest uložena v některém rakouském státním archivu. Mimo to, zabývajíc se aktovou zůstalostí shora naznačené Metternichovy činnosti, t. j. tak zvanými intercepty, vykládá podrobně všechny okolnosti, vedoucí k jejich vzniku a všechny jejich zvláštnosti, takže tato práce jest vlastně prací o novodobém spisovém materiálu a spadá pod úkoly tak zvané „Aktenkunde“.

Avšak jak liší se již zevně od jiných podobných prací! Čte se ne jako suchá vědecká práce, nýbrž jako nejnapínavější román, ne-li detektivka. Je to ovšem dáno tematem. Mayr seznamuje čtenáře se všemi praktikami ložistů, jak otvírali dopisy, jak je

opět dovedně znali pečeti, že často pečeť jimi padělaná byla dokonalejší než pečeť původní! Okruh osob, jejichž korespondence byla zachycována a prohlížena, byl velmi rozsáhlý a uzavíral v sobě všechny vysoké i nejvyšší osobnosti rakouské říše a ciziny. Ani dopisy císařovny Marie Ludviky, třetí manželky císaře Františka I., neušly pozornosti Metternichově, stejně dopisy Napoleony manželky Marie Louisy a dopisy všech členů císařské rodiny. Z korespondence cizích panovníků zvláště pečlivě byly prohlíženy listy papežské, Napoleonovy, ruského cara, krále bavorského a neapolského a jiné. I úředníkům vlastní kanceláře dal Metternich prohlížeti jejich soukromou korespondenci. Že prohlídka se nezastavila ani před poštou diplomatickou ani kurýrní neudivuje ani tak jako zpráva, že státní ministr hrabě Kolovrat dovedl se přes Metternichovy praktiky vyhnouti jeho kontrole.

Téměř všichni, jejichž korespondence byla zachycována, věděli o tom a proto vyvinul se tichý boj mezi nimi a Metternichovými úředně přehorlivými ložisty, jak se vyhnouti jejich nevídané a nemorální zvědavosti. Odesilatelé používali zvláštních způsobů zapečetění, dávali zasílati korespondenci na nenápadné adresy (i císařovna tak činila), používali různých tajných inkoustů, ba i šifer a hlavně dávali doručovati důležité listy zvláštními soukromými posly. Avšak i v tomto boji vítězili ložisté, jejichž zručnost v pečetění byla obdivuhodná, stejně jako zručnost rakouských dešifréřů, kteří luštili šifry.

Předpokladem „zdržné“ činnosti poštovních loží bylo ovšem, aby do nich přicházelo pokud možno nejvíce dopisů. Tím dostává se nové vysvětlení pro Metternichovy snahy, vésti, pokud možno nejvíce zahraničních poštovních linek přes území tehdejší rakouské říše. Tak zejména snažil se, aby veškerá pošta italská šla přes Rakousko (zde mu byla překážkou Sardinie, přes níž šla přímá linka do Francie) a hleděl zameziti linku Simplonskou, stejně bojoval o poštu s Orientem (Cařihradem). Zvláštní důraz kladl na to, aby velké politické konference byly konány na území, v němž mu byly k dispozici poštovní lože a známý kongres v Karlových Varech r. 1819 byl tam konán také proto, poněvadž tehdy zde působící velmi výkonná lože mu dávala možnost, seznámiti se se všemi dopisy (instrukcemi i zprávami) jednotlivých konferenčních účastníků.

Že také vnitřní organizace pošty musela býti přizpůsobena požadavkům ložistů, jest jisté. Zejména to byly doby, kdy pošta přijížděla, které byly voleny tak nevhodně, aby mohla býti vydávána až příští den. Tím se získal čas, nutný ku prohlídce dopisů.

Pošta obdržela seznamy osob, jejichž dopisy měly se otvírati. Tyto seznamy dodával jednak císař, jednak Metternich a konečně policie. Otevřené dopisy se opisovaly a tyto opisy, t. zvané intercepty, zasílaly se šifrové kanceláři (geheime Zifferkanzlei). V šifrové kanceláři byly rozlušťeny dopisy šifrované a vše odevzdáno císaři, který denně několik hodin „vládl“, prohlížeje zachycené dopisy. Teprve potom obdržel intercepty Metternich a policie.

Poštovní lože, v nichž se intercepty získávaly, nebyly ovšem u všech poštovních úřadů. Rozeznávaly se t. zv. říšské lože, rakouské a toskánské lože. Z říšských byly nejdůležitější ve Frankfurtu, Norimberku, Augšpurku, Řezně, Hildesheimu a Hamburku, Konstanci a Bruselu, rakouské lože byly v Temešváru, Zemuni, Kostajnici a Splitu pro styk s Tureckem, v Terstu, Benátkách a Zadaru pro námořní poštu, v Udině, Benátkách, Padově, Vicence, Veroně, v Badii Polesine, v Mantově a Miláně pro styk s Itálií, v Bregenci, Inšpruku, Salcburku pro styk se západem, v Praze, Karlových Varech, Mariánských Lázních, Teplicích (poslední tři v lázeňských místech, kam přijíždělo hojně cizinců) a Peterswalde pro styk se severem a konečně v Těšíně, Podgoře (u Krakova), Lvově a Brodech pro styk s Ruskem. V centru říše byla ovšem nejdůležitější lože vídeňská. Menší význam měly lože vnitrostátní, v Košicích, Budapešti, Debrecíně, Kluži, Sibini a Osieku.

Pražská lože ovládala poštovní styk se Saskem a Pruskem, avšak i s jižním Německem, Švýcary a Francií. Z jejich úředníků, t. zv. ložistů, jsou známi Zarembo, Pruckmayer, Brandl, Fischer, Richter, Röggl a Kopetz. Karlovarský ložista měl dokonce zvláštní přídávky, aby se mohl pohybovat mezi bohatými mezinárodními návštěvníky lázní. Také jazykově museli býti ložisté zvláště kvalifikováni. Za to ani tehdy nepožívali zvláštní úcty a jejich služební charakter nebyl nikdy označován, aniž jim kdy, i když vykonali výborné služby, mohly být uděleny tituly neb řády. Za vše to byli odškodňováni vyššími platy a remuneracemi. Zajímavé je též, že v říšských ložích nesměli býti protestanté.

Boh. Matouš.

Nové publikace pruské archivní správy. (Mitteilungen der preußischen Archivverwaltung. Heft 24, 25 a 27).¹⁾

Po více než dvacetileté přestávce vyšel v r. 1934 24. sešit zpráv pruské archivní správy s prací archivních úředníků prus-

¹⁾ Viz zprávy „Centrální archiv pruského státu“ a „Otevření tajného státního archivu v Berlíně“ v Č. A. S. III. 1926 str. 190.

kého tajného státního archivu v Berlíně Dra Ernsta Müllera a Dra Ernsta Posnera, nazvanou „Übersicht über die Bestände des geheimen Staatsarchivs zu Berlin-Dahlem. I. Hauptabteilung, 1934“. Práce zahajuje serii inventářů fondů řečeného archivu, o nichž, pokud již vyšly, bude podána zpráva níže.

Vydavatelé zachovali při vydání přesné schema, podle něhož jsou jednotlivé repository (fondy) uvedeny v aritmetické řadě za sebou, a to s údajem období, z něhož akta pocházejí. K tomu řadí se velmi krátké poznámky o dějinách toho kterého fondu a zprávy o dějinách úřadu, z jehož činnosti ten který fond vznikl. U nových fondů jsou časové údaje přesné, u starších pouze aproximativní. Po krátkém obsahovém přehledu celého fondu (ležatým tiskem je ihned vyzvednuto, co by se v něm marně hledalo) následuje seznam pomůcek, které usnadňují jeho používání, to jest protokolů, indexů a pod., dále odkazy k fondům příbuzným, v nichž je uložen doplňující materiál a konečně odkazy k nejdůležitější literatuře o dějinách toho kterého úřadu a osudech jeho spisové zůstalosti.

První hlavní oddělení pruského tajného státního archivu, popsané v řečené publikaci, skládá se ze dvou částí, rozdělených na 179 repositur čili fondů. Tak zvané staré repository 1—69 obsahují, nehledě k některým výjimkám, spisy tajné státní rady a jejich jednotlivých oddělení (departementů) až do doby vzniku moderních odborných ministerstev (16. prosince 1808). Akta ministerská, vzniklá po tomto datu, nejsou zde již uložena s výjimkou některých spisů zahraničního úřadu, z nichž zvláště akta o komisích, která však nikdy netvořila spisovou součást zahraničního úřadu, byla až do polovice 19. století přiřazována ještě k starým repositurám, a byla tam ponechána i po novém uspořádání, které dbalo již provenienčního principu.

Z jednotlivých repositur dlužno upozorniti hned na první, označenou „Beziehungen zum Kaiser (auch zum Reich und zum Hause Österreich)“, obsahující materiál od r. 1411 do 1849, kde jsou uloženy relace, depeše a korespondence s jednotlivými císaři zvláště od Karla V. do Leopolda I., akta pruských vyslanců ve Vídni 1738—1809 a rakouských vyslanců v Berlíně 1740—1872. Repositorium třetí „Böhmisch-österreichische Religionsirungen und Unruhen“ z let 1608—1660 obsahuje podle starého označení „Differentien zwischen Kaiser Rudolphen und Mathiae, item Oesterreicher, Kärntner und Steiermärker in puncto religionis, vorgangen de annis 1608—1609, 1610, 1612. Item böhmische Unruhe de anno 1618, 1619, 1620, 1621, 1622 etc.“ Mimo jiné obsahuje spisy o volbě Ferdinanda II., o válce česko-falcké (böh-

misch-pfälzischer Krieg Nro 22 a násl., 13 konvolutů in Bohemicis). K tomuto fondu existují tři repertoria.

Dále nalézáme hojně bohemik ve fondu čís. 11 (Auswärtige Beziehungen) s odděleními Böhmen 1416 (1351)—1762, Lobkowitz 1569—1792, Olmütz, Bistum und Stadt 1630—1747, Prag Erzbistum 1794 a Schwarzenberg 1670—1794. Do téhož oddělení dostaly se i věci židovské a poštovní (Thurn-Taxis 1598—1823). V repositoriu dvanáctém shledáváme se se spisy o císařských volbách (1486—1806) a o mírových jednáních (mírová jednání v Münsteru a Osnabrücku 1645—1649), v dalším třináctém, který obsahuje „Religionsstreitigkeiten im Reich zwischen Katholiken, Lutheranern und Reformierten, Religionsgespräche, Kalendersachen, Unionsverhandlungen, Restitutionsedikt (Religionsverhandlungen, so auf den Reichstagen und sonst zwischen den Paptisten, Lutheranern und Reformierten vorgelaufen, Persecutiones, Formula concordiae, Weigelianer, Anabaptisten z let 1529—1800)“ jsou spisy o tridentském koncilu a do českých náboženských dějin zasahuje též čtrnáctý fond nazvaný „Religionskonvente und Bündnisse der evangelischen Stände gegen die Katholiken“ (1522—1633). (Der gesambte evangelischen Kur-, Fürsten und Stände Conventus, Verbündnis wider die von den Päbstlern angedräute Krieges- und andere Gefahr in politicis und ecclesiasticis, gewechselte Schreiben wegen der Papisten heimlichen Praktiken, Abschickungen an Kais. Maj.).

„Strom-Schiffahrts- und Zollsachen“ uzavírají v sobě od r. 1819 akta labské komise. Věci z války třicetileté dlužno hledati též ve fondu dvacátém čtvrtém. Zde leží „Kaiserliche Kriegssachen“ z let 1620—1648 a „schwedische Kriegssachen“ z let 1626—1654. Spisy o válce šmalkaldské jsou uloženy u fondu třicátého devátého „ältere Kriegssachen 1519—1601“. Hojně je ovšem zastoupeno Slezsko, a to zvláštním fondem v pořadí již čtyřicátém šestém A a B „Schlesien“ (Fürstentümer Jägerndorf, Sagan, Oppeln und Ratibor nebst den dazu gehörigen Herrschaften Oderberg, Beuthen, Trebus, Naumburg, Friedland und andere schlesische Sachen) 1512 (1234)—1741. Z války sedmileté je něco materiálu v t. zv. „Neuere Kriegssachen“ (rep. 63).

Druhá část práce, v níž jsou popsány fondy 70—179 obsahuje soupis spisových zůstalostí úřadů staré i nové státní pruské správy po roce 1808, zejména jednotlivých ministerstev, jednotlivých vyslanectví a konsulátů a i úřadů dvorských. Časově jdou tyto fondy i za mez danou rokem 1808, avšak pouze do posledních desítek let století XVIII. Velmi bohatá je sbírka pozůstalostí, která jediná má i starší materiálu, a to od konce sto-

letí XVII. (jsou tu pozůstalosti po dějepiscích E. Arnheimovi † 1922, J. G. Droysenovi † 1886, H. Sybelovi † 1895, W. Wattenbachovi † 1897, po jednotlivých pruských králich a princích, po generálech Scharnhorstovi † 1873, Schwerinovi † 1757, Tauentzienovi † 1791 a jiných, po min. Steinovi † 1831 atd.; všech pozůstalostí jest 292).

Pokračování inventáře vyšlo r. 1935 v dvacátém pátém sešitě Mitteilungen der preußischen Archivverwaltung pod starým názvem „Übersicht über die Bestände des geheimen Staatsarchivs zu Berlin-Dahlem, II.—IX. Hauptabteilung. Je to opět práce dvou archivních úředníků, a to H. O. Meisnera a G. Wintera a obsahuje přehled II.—IX. hlavního oddílu pruského tajného státního archivu. Tento druhý díl je zevně editorsky pracován stejně jako první a obsahuje inventář druhého hlavního oddělení t. zv. generálního direktoria (General-Ober-Finanz-Kriegs- u. Domänen-direktorium), kterýžto úřad byl nejdůležitějším správním úřadem pruského absolutního státu, rovnaje se svým významem ministerstvu vnitra, financí a vojenské správy ekonomické. Jeho spisy začínají částečně již v XVI. století a jdou až do roku 1808, částečně i dále. Pro československé dějiny nevytěžíme z nich mnoho. Stejně je tomu i s dalším hlavním oddělením (třetím) zahraničního úřadu (Auswärtiges Amt), jenž byl založen 16. prosince 1808. Jeho spisová zůstalost, pokud byla uložena v archivu (do roku 1867, pruské věci do r. 1919), má hlavně důležitost pro politické poměry starého Rakouska (kongresy: ve Vídni 1814 až 1815, v Paříži 1815, v Cáchách 1818, v Karlových Varech 1819, ve Vídni 1819—1820, v Opavě 1820 atd.; krymská válka).

Jinak je tomu se čtvrtým hlavním oddělením pruského vojenského archivu (Preußisches Heeresarchiv). Tento fond obsahuje archiválii, hledící k pruským vojskům, k jejich vedení, správním oddílům a jednotlivým jednotkám od XVII. století do roku 1866 včetně (až na dále uvedené výjimky). V něm je soustředěno vše, co se týká pruského vojska, takže ve státních archivech jednotlivých pruských provincií bylo by marno hledati zprávy o pruském vojsku. V provinciálních archivech zůstaly vojenské spisy těchto provincií pouze z té doby, pokud se provincie nedostala k Prusku, tedy na př. ve státním archivu v Hannoveru spisy býv. král. hannoverského vojska, ve státním archivu v Marburce vojenské spisy býv. knížectví Hessen-Kassel.

Archiválie vojenského archivu dostaly se do tajného státního archivu v letech 1924—1935 podle dílčí smlouvy mezi říšským archivem a pruskou archivní správou. Tehdy byl ustanoven rok 1866/67 za mez mezi nově zřízeným říšským archivem (1919), který původně měl býti ukládacím místem pro všechny pruské

i říšské archiválie. U vojenských úřadů a u archiválií jednotlivých vojenských formací a oddílů (archivy plukovní, brigádní, divisní) tvoří rok 1867 skutečně tuto mez a to tak, že věci do r. 1867 jsou v tajném státním archivu a věci po tomto datu dostala říše.

Výjimky z tohoto ustanovení jsou: 1. U tajné válečné kanceláře (Geheime Kriegskanzlei) bylo datum odevzdání posunuto až k r. 1874. 2. Akta, týkající se pevností, zůstala, pokud tyto pevnosti mají ještě význam pro obranu země, u ministerstva války a částečně v říšském archivu; naopak, akta o pevnostech již zrušených byla odevzdána pruskému státnímu archivu bez zřetele k meznímu roku 1867. 3. Pro rozdělení spisové zůstalosti generálního štábu (Großer Generalstab) byl ustanoven mezní rok 1858/1859. Z počátku mělo se toto rozdělení týkat pouze registratury generálního štábu, avšak při praktickém provádění rozluky byly i sbírky rukopisné rozděleny podle této zásady. Válečná akta z let 1864 a 1866 zůstala tudíž v Postupimě v říšském archivu. 4. Stejně zůstala u říšského archivu akta železničního oddělení ministerstva války s výjimkou starších spisů poštovních. Naproti tomu spisy o kadetkách a vojenských školách, které byly r. 1920 rozpuštěny, dostaly se do pruského státního archivu a stejně spisy vzešlé z činnosti „Offizierswitwenkassa“. Stran oddělení pozůstalostí, které však nemá být odděleno podle data, nebylo ještě sjednáno dohody.

Z fondů pruského vojenského archivu dlužno se zmínit o oddělení Geheime Kriegskanzlei (akta sahají od r. 1604 do 1921), kde mezi „Kriegssachen“ leží materiál o válkách tureckých 1685—1686 a 1691—1699, a dále o válkách o dědictví španělské 1700—1713. Oddělení velkého generálního štábu 1808—1858 má zvláštní oddělení zpracování války sedmileté a výzvědné zprávy z Rakouska a o rakouské armádě. O válce v roce 1866 poučí nás částečně některé fascikly z oddělení „Kriegsformationen“. Toto oddělení má materiál z fondů vzniklých po provedené mobilisaci, kdy pro přechodné, důležité jak strategicky i takticky a vojenskoprávní úkoly byly zřízeny zvláštní úřady. Páté oddělení má materiál o válečných taženích let 1864—1866, z nichž po naše badání jsou důležité „Feldintendatur im Hauptquartier 1866“, „Oberkommando der I. Armee 1866“ (princ Bedřich Karel, zprávy, geogr. statistické referáty, dislokace), „Oberkommando der 2. Armee 1866“ (korunní princ Bedřich Vilém), „Generalgouvernement für das Königreich Böhmen 1866“ (Vogel v. Falkenstein, při tom personálie, zásobování, výstroj, lazarety, pruský civilní komisař v Praze), „Generalgouvernement für

Mähren 1866“ (kníže Hohenlohe, při tom personálie, zdravotnictví a civilní obyvatelstvo) a „Kommandatur Brünn 1866“.

Z fondů velkého hlavního štábu (rep. 15 A Kriegsarchiv) dlužno dále upozornit na oddělení XXIII., které chová několik málo věcí k první slezské válce 1740—1742, na odd. XXV. s větším počtem materiálů o druhé slezské válce 1744—1745 a na odd. XXVII. o válce sedmileté 1756—1763. Tento fond jest již velmi obsáhlý a obsahuje kromě záznamů o padlých a zajatých korespondenci generála Platena, zprávy o vojenských taženích a bitvách, akta polního maršálka von Lehwalda 1757, vyšetřování generálů von Katt, von Lestwitz a von Kyau stran vzdání Vratislavě, různé instrukce a pod. Doplnující materiál k válce sedmileté jest uložen v zmíněných již pozůstalostech (gen. major von Scheelen, von Anhalt Wilhelm a jiné), dále v XXXIV. odd., jež obsahuje bohatý fond vojenského archivu Ferdinanda knížete brunšvického a lüneburského (ze sedmileté války bohatá korespondence s Bedřichem Velikým). Oddělení LII. má pro nás důležitý materiál o válečných událostech z let 1813—1815 (zprávy o bitvě u Chlumu). Čisté pruské věci jsou ovšem zastoupeny velmi hojně, v téměř nepřetržité řadě od roku 1740 do roku 1858.

V tajném pruském archivu státním leží též, a to v pátém hlavním oddělení část archivu království Westfálského, a to spisy a akta z let 1807—1813. Šesté hlavní oddělení tvoří státní smlouvy, celkem k 1. dubnu 1935 4.170 kusů. Nejstarší z nich je z roku 1443 a nejmladší z r. 1934 je smlouva s Československou republikou (smlouva mezi Německou říší a republikou Československou o hraničních vodních tocích a o výměně částí území v pruském dílu německo-československé hranice). Sedmé hlavní oddělení tvoří listiny, celkem asi 900 kusů, od roku 1092 do konce XVIII. století. Fondy archivní doplňují ještě sbírky pečetí a heraldické sbírky (osmé hlavní oddělení Siegel-, Wappen- und Familiengeschichtliche Sammlungen) a sbírka map. Další díl inventářů tajného státního archivu v Berlin-Dahlem, v pořadí již třetí, který má vydati R. Lüdicke, dosud nevyšel.

Za to vyšel r. 1936 ve zprávách pruské archivní správy (sešit 27.) inventář jiného pruského archivu pod názvem „Übersicht über die Bestände des brandenburg-preußischen Hausarchivs zu Berlin-Charlottenburg“, který vydali společnou práci L. Dehio, E. Hölke a R. Jagow, vesměs archivní úředníci.

Brandenbursko-pruský domácí archiv byl založen v 19. století. V době předcházející tvořil stát a panovník jednotu, takže nebylo třeba rozlišovati archiválie státní a osobní (domácí a dvorní). Předpoklad pro zřízení zvláštního domácího archivu byl dán

zřízením domácího ministerstva v Prusku (1819), avšak zřízení archivu bylo výsledkem jednak vědecko-historického úsilí, které vyplynulo z prací o královském rodu, jednak změny státoprávního postavení pruského krále po roce 1848.

Fondy nového archivu byly vytvořeny hlavně z fondů tajného státního a kabinetního archivu. Zvláště kabinetní archiv dodal mnoho materiálu, testamenty, věci pozůstalostní, smlouvy svatební, věci rodinné, věci lenní a pod. Ze starého archivu tajné státní rady přišly do nového archivu věci týkající se dvora a jeho příslušníků, věci genealogické a řádové. Tento základ archivu byl doplněn archiváliemi, které původně patřily k archivu francouzských markrabí. Z moderních registratur byl doplňován spisovou zůstalostí ministerstva královského domu (Hausministerium), spisovým pozůstalostí jednotlivých dvorních úřadů a konečně pozůstalostí členů královského domu.

Celý archiv jest nyní rozdělen na pět hlavních oddělení, z nichž první uzavírá v sobě listiny v celkovém počtu asi 3000 od roku 1226. Druhé hlavní oddělení obsahuje spisy podle jednotlivých repertorií, t. j. fondů. Pro československé badání nacházíme v těchto fondech málo materiálu. Snad bylo by lze něco zjistiti pro dějiny hudby, neboť fond Hofmusik, Hofkirchen a Hoftheater má mnoho materiálu již od roku 1572 (Hofmusik) resp. od r. 1711 (Hoftheater) a je známo, že mnoho našich umělců působilo v Prusku. Materiál, pokud jest urovnán podle jednotlivých příslušníků rodu, počíná kurfiřtem Bedřichem I. (1415—1440) a jde až do nejnovější doby (korunní princ Vilém; tento nový materiál není však přístupný). Organicky vznikl fond ministerstva královského domu a úřadu nejvyššího komořího (od roku 1819, spisy jdou zpět do začátku XVIII. století).

Třetí hlavní oddělení uzavírá v sobě sbírky genealogické, heraldické, sbírky obrazů, map, rukopisů, pečeti, mincí a pod. Poslední dvě hlavní oddělení tvoří vlastně též sbírky, a to jednak adres (přes 3000), jednak telegramů. Je to sbírka všech dvorních telegramů z let 1861—1918. *Dr. Bohuslav Matouš.*

Archivalische Zeitschrift III. Folge 11. Band, herausgegeben von der Bayerischen Archivverwaltung. München 1936, 298 Seiten, Schriftleiter Dr. Wilhelm Fürst, Staatsarchivdirektor Nürnberg...

Nový svazek „AZ“, jenž vyšel s ročním zpožděním za změněné redakce a vydán archivním ústředním orgánem v Bavorsku, věnován jest z největší části archivům soukromým a péči o pí-

semnosti, nacházející se v rukou soukromých. Jsou to především archivy podniků průmyslových a obchodních, ale pozornost německých archivářů upoutaly k sobě i archivy rodinné a církevní. V zájmu o prvý druh archiválií schází se tu „AZ“ čestně s francouzskými „Les annales d'Histoire Economique et Sociale“, jež od svého vzniku v roce 1929 věnují ochraně obchodních a průmyslových archiválií stálou pozornost, přinášejíce články obsahu zásadního i cenné informace o jednotlivostech.¹⁾ Protože v naší historické literatuře vyjde v nejbližší době obširné zpracování tohoto tematu z pera specialistova, chci se omeziti pouze na stručný referát o obsahu jednotlivých článků. Zmíněnému tematu věnováno jest neméně než sedm pojednání, z nichž některá jsou značně obširná, informující nejen o poměrech v Německu, nýbrž ve všech důležitých státech Evropy a Ameriky.

První v pořadí je článek archivního rady K. Demetera z Frankfurtu n.M. „Private Wirtschaftsarchive in Berlin“. Úvodem konstatuje, že hospodářské kruhy neměly valné péče o písemnosti svých podniků. Papíry byly po nějakou dobu ukládány v registraturách, ale pak zase šmahem ničeny; nebyl v tom ku podivu činěn rozdíl ani mezi písemnostmi obchodními a technickými, takže zmizely i velmi cenné plány, konstrukční výpočty a p. Autor uvádí případ, kdy jedna z berlínských akciových společností — dnes velký koncern — dokonce i svou zakladací listinu zachránila teprve koupí od antikváře. V Berlíně jsou čtyři archivy tohoto druhu a to Siemens-Halske, Allgemeine Elektrizitätsgesellschaft, Deutsche Bank und Diskontogesellschaft a Berlínské obchodní komory. Řádnou zprávu mají první a třetí. Archiv AEG jest vlastně jen osobní posůstalostí zakladatele Emila Rathenaua. Světoznámá firma Siemens-Halske vznikla sice již r. 1847, ale písemnosti jsou zachovány až od r. 1878, neboť starší ročníky byly r. 1902 pro nedostatek místa prostě zničeny. Archiv Siemensův skládá se z několika sálů o prostore 775 m² s 3080 m ložnými a obsahuje 60 tisíc svazků spisů a přes 7 tisíc orig. dopisů vyměněných mezi zakladateli a jich bratry v letech 1841—92, jež jsou částečnou náhradou za zničené písemnosti z prvních třiceti let podniku, dále je tam osobní archiv zaklada-

¹⁾ V současném ročníku 1936 jsou dvě pojednání z tohoto oboru a to prof. Ch. Dartigue z Bordeaux „Ce qu'on peut trouver dans les archives bourgeoises“ o archivu staré patricijské podnikatelské rodiny Loup ve Vabru v dep. Tarn, kde soustředěny jsou bohaté písemnosti pro historii francouzského textiltví v letech 1748—83 a znovu zase 1802 až 1823 a Paula Leulliotta „Dans les dépôts officiels“, totiž o archiváliích významných pro dějiny obchodu a průmyslu v departementním archivu v Aube.

telova syna, na 5000 fotografií a sbírka tištěných výročních zpráv vlastních, sprátených i cizích podniků. Od r. 1916 existuje také podnikové museum. Ředitelem archivu je inženýr konstruktivist. Archiv berlínské obchodní komory má dva cenné fondy: archiv Starešinstva berlínských kupců z poč. XIX. stol. a archiv berlínské bursy. Archiv německé banky a diskontní společnosti má veliký význam pro dějiny vývozu něm. kapitálu do ciziny, zejména pro financování rumunských petrolejových dolů a pro rozvoj něm. těžkého průmyslu. Akty sekretariátu (presidia) jsou svázané v pevné svazky, ostatní jsou v obálkách. Archiv je prakticky nepřístupný.

Přehled péče o průmyslové a obchodní archivy na celém světě přináší článek belgického archiváře Etienna Sabe „Wirtschaftsarchive“, přeložený z revue „Les archives, bibliothèques et musées de Belgique“ 1934. Informuje o těchto archivech: Compagnie générale des Indes z let 1723—1770 v městském archivu Antverpském, o archivech sekvestrovaných podniků v státních archivech belgických, o hospodářských archivech berlínských a Reinisch-Westfälische Wirtschaftsarchiv in Köln, založeném r. 1913 a vydržovaném městem, obchodní komorou a soukromými firmami, o archivu pro technický vývoj v Basileji (prof. Wackernagel), a Archiv für Handel und Industrie der Schweiz v Curychu. V Holandsku vznikl takový archiv roku 1914 v Haagu „Nederlandsch economisch-historisch archief“, jehož ředitel prof. Posthumus vydává Nederlandsch economisch historisch Jaarboek. Ve Francii je toto odvětví archivnictví v popředí zájmu až po světové válce; uvádí hlavně Archiv obchodní komory v Marseilles pro bohatý fond korespondence s francouzskými konsuláty v Levantě. Stejně mladý je zájem Američanů, kde existuje zatím teprve Business historical Society se sídlem v Bostoně. V Sovětském Svazu písemnosti znacionalisovaného obchodu a průmyslu tvoří součást státního archivního fondu a podléhají GAU (Gosudarstvennoje archivnoje upravleně), z písemností předrevolučních podniků moskevské gubernie vytvořeno bylo oddělení moskevského Archivu pro národní hospodářství, kulturu a národopis.

O péči o obchodněprůmyslové písemnosti v Anglii informuje A. V. Judges „Wirtschaftakten, ihre Sicherung und Benützung in England“. Již kol r. 1900 chápal význam registratur moderních hosp. podniků jako pramene historického W. Ashley, když konstatoval, že zaměření historického myšlení v určitém směru bývá určováno druhem materiálu, který historiku, pracujícímu na takové novině, je nejnázve dosažitelný a tak na př. celá období anglického obchodu byla viděna pouze brýlemi všeobec-

ných vyšetřujících komisí pro nápravu pokleslých živností, nebo jen proto, že dotkla se někdy nějak státního zájmu a našla proto ohlas ve veřejných písemnostech. Zatím v Anglii existuje pouze „Council of the preservation of Business Archives“, jejímž protektorem stal se sám Stanley Baldwin a prvním předsedou lord Hanwort, master of the Rolls. Zásada péče zní: buď řádná správa u majitele nebo odevzdání do veřejného archivu. O tom, kterak péče o soukromé archivy souvisí s všeobecnou organizací britského archivnictví, informuje asistent Public Records Office prof. H. Jenkinson: Ziele und Arbeiten des Britischen Archivverbandes: Všeobecnou organizací britského soukromého archivnictví si vzala za úkol roku 1932 British Records Association v čele s předsedou Master of the Rolls a místopředsedou, presidentem britské Society of Antiquaries. Asociace má 300 členů, z nichž 120 jest veřejných a soukromých korporací.

Sekretář britské Navy Records Society v Greenwichu W. C. Tunstall líčí organizaci, respektive nedostatek organizace archivnictví angl. námořních písemností. Navy Records Society vzala si za úkol organizovat péči o námořní archivalie v soukromých rukou. Vedle toho jsou takové archivalie v archivech a knihovnách státních a od r. 1934 také v Maritime Museum v Greenwichu. Nejdůležitější fondy má ovšem Public Records. Je to především archiv nejvyšší admirality od r. 1660, jenž má 9 oddělení (státní sekretariát, účtárna hl. pokladny, kancelář admirality, proviantní úřad, úřad námořnictva, zdravotní úřad námořní, kontrola, doprava, greenwickská nemocnice). Každé oddělení má řadu pododdělení, tak na př. prvé padesát dvě. Politické a válečné záležitosti nacházejí se v odděleních prvním, čtvrtém a pátém. V oddělení třetím jest také fond dvorního soudu nejv. admirality. Námořní registratury a archivy nacházejí se dále v British Museum, v Bodleian Library v Oxfordě a v Pepysian Library v Cambridgi. Ze soukromých sbírek je nejvýznačnější Hatfield Manuscripts s písemnostmi již z doby Tudorovců. Publikací námořních písemností zabývá se Historical Manuscripts Commission a Navy Records Society, která vydala již 72 svazky, zabírající dobu XVI. až XIX. stol.

O ochraně církevních (protestantských) archivalií v Německu píše vrchní zemský církevní rada v Hanoveru Walter Lampe: Das Kirchliche Archivwesen. Úvodem konstatuje, že od národního pozdvižení v r. 1933 dostaly se listiny „svědeckví vzniku a osudů německého lidu“, do zcela nového osvětlení. Třeba není dosud říšského archivního zákona, péče o církevní archivalie jest organizována výnosem pruského min. pro vědy, umění a lidové vzdělání z 1. srpna 1933 G I. 2033 a G II. HJM, kdežto dříve kromě

Hessenska nebylo úředního podkladu pro archivní péči. Zájem o církevní archiválii datuje se zvláště od doby působnosti arch. ředitele v Sigmaringách Dr. Jakoba Wernigerode, ale doba národního procitnutí jej neobyčejně zvýšila. Je to dnes zájem veřejný. Úkol příštích let vidí autor v organizaci řádné správy archivů místních církevních obcí a ve vytvoření vlastních církevních archivů zemských. Odevzdání církevních archivů do archivů státních považuje pouze za východisko z nouze. Upozorňuje posléze na důležitost těchto archivů pro Reichstelle für Sippenvorschung.

Ochrana a péče o soukromé archivy byla podnětem také k pojednání „Archivalienschutz in Österreich“, jehož autorem jest vrchní státní archivář ve Vídni Dr. Jakob Seidl. Ochráně historických památek sloužil v starém Rakousku nejdříve dekret dvorské kanceláře z 28. prosince 1818, zabráňující jejich prodeji do ciziny. O devět let později jiným dekretem vhradila si vláda při zeizování archiválií v tuzemsku právo předkupu. Za režimu republikánského vyšel nejprv výnos z 5. prosince 1918 stíhající vývoz historických dokumentů do ciziny těžkými tresty, kdežto zákonná úprava archivní péče zaručena čl. 10. odst. 13. ústavy z 1. října 1920 (převzat do nové ústavy jako čl. 34. odst. 14.) a provedena zákonem z 25. září 1923 č. 533/23. Zákon rozeznává archivy státní a korporací veřejných a archivy resp. archiválie v rukou soukromých. Péče o archiválie soukromé nastává jich zjištěním státním Archivním úřadem a prohlášením veřejného zájmu na jich uchování. Tak označený archiv (archivalie) nesmí být zničen, zcizen, zreorganizován, leč za souhlasu Archivního úřadu. Protože rozhodujícím pro kontrolu soukromých archivů stalo se zmíněné zjištění (Feststellung) byly mu se strany vlastníků činěny různé překážky a hledány záminky, jak mu uniknouti. Jen menší polovina vlastníků soukromých archivů je přijala ochotně, o archivy, se stará, nebo je odevzdává do správy veřejné. Protože mezi Archivním úřadem a mezi Bundesdenkmalamt, pověřeným organizací péče o ochranu historických dokumentů ne archivních, vznikaly kompetenční spory, vydán ministerstvem vyučování 19. ledna 1931 úřední výměr pojmu archiv. Rozeznává: archiv ve vlastním slova smyslu, totiž sbírky písemností, mající historický charakter, vytvořené plánovitě pro účely, předpokládané orgánem, pověřeným zjišťováním veřejného zájmu, nebo trvalého soukromého podniku, nebo pro účely rodopisu a za druhé písemnosti historického rázu, jež vyskytají se po různu v nesystematických skupinách, jestliže jich obsah je převahou právní, politický nebo hospodářský. Pro Vídeň byla archivní péče určena velmi podrobně nařízením vídeňského sta-

rosty (zem. hejtmana) z 28. září 1922 a z 23. září 1933. Jimi stanovena na př. práva zástupce Státního archivu při dražbách archiválií, při projednávání konkursů, zabírání písemností veřejného zájmu v soukromých pozůstalostech a p. Autor shrnuje své závody tím, že archivní péče v Rakousku teoreticky je organizována skvěle, ale prakticky trpí stálým nedostatkem peněz, které brzdí její provádění. O archivy obchodní a průmyslové stará se ve Vídni od r. 1931 „Österreichische Forschungsinstitut für Geschichte der Technik in Wien“.

O starostech a plánech říšských archivářů v prvních dvou letech po Hitlerově vítězství zpravuje nás přednáška gen. ředitele pruských státních archivů Alberta Brackmanna na 25. sjezdě něm. archivářů ve Wiesbadenu v září 1934. Svou zahajovací řeč uvedl konstatováním, že archivy nabývají stále obecnějšího zájmu národní veřejnosti. Pokračující politická samostatnost všech stavů přivádí občany k intenzivnějšímu zaměstnávání se otázkami vlastního bytí a jeho politické, národní a sociologické základny. Úkolem archivů je umožňovat toto snažení a hledat historické základy dnešního národního procitnutí. Za těch okolností mohou něm. archiváři očekávat, že jim bude poskytnuta hmotná i ideová podpora. „Nyní však stojíme vskutku před rozhodnutím; jsou jen dvě možnosti: buď stát zřekne se pořádku ve veřejných písemnostech a s tím vnitřně spojeného archivnictví, jež však je dnes znakem všech civilisovaných států, a tím se z řady kulturních států vyřadí, anebo vybaví své archivy tak, aby mohly své státní funkce plnit, zejména, když tyto rostou rok od roku: správní reforma let 1932-33, péče o písemnosti soukromé provience (Entrümpelung der Böden), konservace „der sippenkundlichen Archivalien“, přeplňování archivů přejímáním nových ročníků registratur státních úřadů, archivalie z doby světové války a pod. K tomu přistupuje ohromný vzrůst vnější agendy, způsobený vyhledáváním dokladů k podmínce arijského paragrafu a pátrání po důkazech o dědičnosti dvorců.“ Dovolává se svédectví pana „Sachverständige für Rassenforschung vom Reichsministerium des Innern“ o přetíženosti archivářů. Věří však, že „sanctus amor patriae dat animum“. Končí požadavkem archivního zákona.

Doprostřed zájmů současné doby přenáší nás dvě studie: Hans Burkard: Die Frage des Luftschutzes für Archive und Akteien a Franz Zernik: Über den Einfluß von Gaskampfstoffen auf Archivalien. Autor první je mnichovský státní archivář, druhé soukromý učenec-chemik z Würzburgu. Chemické pokusy s archivaliemi, o nichž Zernik referuje, konaly se ve Farmakologickém ústavě Würzburkové university. Burkard

počiná konstatováním, že v předpisech o protiletcecké obraně přeceňuje se význam plynových útoků, ale těžce podceňuje účinnost zápalných bomb. Kdežto plynové útoky se zdarem mohou být provedeny jen v suchých ročních obdobích a velkým počtem letadel, útok zápalnými bombami je účinný vždy a stačí jedno nebo několik letadel. Není opodstatněné domnění, že v masse uskladněný papír neboří. Pokus ukázal, že za teploty vyšší 1000° C stává se takový papír velmi nebezpečnou hořlavinou. Zkoušky s potahováním kartonů vodním sklem se osvědčily, lze jim natírat i dřevěné regály, ale musily by být zbaveny dřive laku; posypáváním archivalií (kartonů) solí amoniatou a diamonfosfátem docíleno sice toho, že nevzplály plamenem, ale nicméně uhelnatěly. Bezpečnou ochranou před ohněm je jediné klenutý sklep a musí být v něm pamatováno místem na všechny důležité archivalie. Vzhledem k tomu, že nelze při leteckých útocích spoléhat na činnost vodovodu, radí umístit v každém depotu vědro s vodou. Ochrana půd vyklizením nebo několikacentimetrovým potahem sádry nemůže být dostatečnou zárukou, neboť zárová bomba může prorazit stropy i několika poschodí. Proti působení plynů ideálním opatřením je luxfer, v němž je zalita drátěná sítká, zadělaný v betonu. Vydrží i nejprudší výbuch v okolí a svým utěsněním je pro plyny naprosto neprostupný. Okna proti výbuchům v okolí dlužno chránit přelepováním papírovými proužky ve směru diagonál.

Chemik Zernik podává výsledky svých pokusů s bojovými plyny na archivaliích: Oční dráždidla (bromaceton a chloracetofenon) a plyny ze skupiny „modrý kříž“, dráždicí nos a hrtan (difenylarsinchlorid), vyprchnou rychle samy, nebo stačí několika minutové ohřátí archivalie na 50—60° C. Plyny skupiny „zelený kříž“, působící těžká zranění plic (chlor a fosgen) působí zhoubně na archivalie pouze ve vlhku, neboť dají vzniknouti kyselině solné a chlorovodíkové, plyny, resp. plynaté tekutiny skupiny „žlutý kříž“ nasáknou na dlouhou dobu do papíru a zejména do pergamenů a mohou způsobiti ještě za dlouhý čas těžké onemocnění pokožky nebo plic. Odstranit je lze jen za bezpečnostních opatření salmiakovým octem (ten však změni barvu modrého písma na světlezelenou, nebo chloramoniem, jež musí působit až tři dny. — Na archivalie samé působí tedy ničivě jen plyny se skupiny „zeleného kříže“ a to za vlhka.

Jubilejní vzpomínkou je článek Hanse Beschornera (řed. státního archivu v Drážďanech) Hundert Jahre Sächsisches Hauptstaatsarchiv, líčící vznik saského státního archivu spojením tajného archivu, vzniklého r. 1574 z činnosti kurfiřtské tajné rady a archivu tajného kabinetu, vládního orgánu kurfiřta Augusta

Silného na konci XVII. stol. Autor vzpomíná významu působení jednotlivých svých předchůdců, mezi nimiž byli také historici znamenitých jmen, jako Carl Vehse, prof. Otto Posse (1906—1919) či Woldemar Lippert. Archiv býval v staré státní zbrojnici v Drážďanech, od r. 1915 je v krásné účelně zařízené vlastní budově na St. Privatplatze. Skladiště má 10 poschodí o 50 místnostech, počet návštěv denně kolísá mezi 20—50. Po nacionálním probuzení se zdvojnásobil. Archiv vydává od r. 1860 „Codex diplomaticus Saxoniae regiae“.

Historii arcikancléřského archivu Sv. Říše před jeho odvezením do Vídně r. 1852 líčí Karl Demeter: Reform und innere Verhältnisse der alten Mainzer Reichsarchivs. Archiv vznikl r. 1782 řádným oddělením písemností kurfiřtské zemské vlády od písemností arcikancléřských. Byla to zásluha Josefa II., který od r. 1769 několikrát v tom smyslu u kurfiřta zasahoval. Stalo se tak prací Jana Mikuláše von Schwabenhausen a zejména jeho nástupce registrátora Kissela. Nyní ve vídeňském státním archivu má arcikancléřský archiv tato oddělení: volební záležitosti, nástupnictví a vikariát, akta kurie kurfiřtské, kurfiřtské kolegiální schůze, říšská deputace, akty knížecích a stavovských spolků a jednot, mírové smlouvy, akta říšského vojenství, říšské sněmy, říšský komorní soud, mincovní, celní a poštovní záležitosti, krajské záležitosti hornorýnské i kurrýnské a francké a saské krajské akty a listiny.

Ernsta Klebela: Diplomatische Beiträge zur bayerischen Gerichtsverfassung jest diplomatická studie napsaná na okraji práce o dějinách soudní správy ve středověkém Bavorsku. Sleduje vývoj bavorské soukromé listiny od nejstarších dob až do patnáctého století. Hlavní pramen pro raný středověk jsou autoru Tradiční knihy bavorských církevních ústavů, zejména kláštera ve Fraisingách a arcibiskupství v Solnohradě. Do konce dynastie Agilolfingů (788) jsou v aktových záznamech jako svědci jen duchovní, ve fraisingkých aktech z let 792—819, podobně jako v pozdějších „Tradicích“ salcurských a pasovských vyskytují se již osoby světské; první z nich je hrabě. Hraběcí svědectví stává se pak osvědčením pravosti aktu jako později soudní dopis. Od poloviny IX. stol. je již ověřena existence hrabských soudů, které jsou místem pro vyřizování soukromých právních řízení. Od konce X. stol. konkuruje hraběcímu soudu soud vojtský, který je místem právního jednání mezi církevními vrchnostmi, jich familií, kněžstvem a vasaly svobodného původu. Po r. 1023 přestává již na př. jakýkoliv vztah mezi salcurskými tradicemi a hraběcí soudem a vojtský soud působí dokonce i v práv-

ních řízeních arcibiskupa s jinými vrchnostmi. Zná tři druhy právního pořízení při zcizení nemovitého majetku: tausch, taiding a traditio. Je-li jedna z pořizujících stran nesvobodného původu užívá se pouze jiných formulí. V souvislosti s tím autor rozbírá pojem „Inwärtseigen“ a projevuje názor, že český, moravský a uherský právní řád ovlivňovaný vývojem práva slovan-ského, neznal až do 2. pol. XIII. stol. vůbec rozdílu mezi lénem a absolutním vlastnictvím a že proto zemské soudy (Landscra-
nen) zmíněných zemí byly příslušné pro zboží obojího druhu. Také v Bavorsku zemský soud od XII. stol. byl příslušný pouze pro šlechtu. Od XIV. stol. jsou bavorské Gerichtsbriefe psány německy; autor srovnává posléze jich vývoj se soudním listem zemí rakouských.

Diplomatickou studií o vzniku a vývoji zakládací listiny kláštera sv. Michala na Etschi v Tyrolsku obohatil „A. Z.“ vídeňský státní archivář Franz Huter. Jedná se o zpadělání listiny s cílem získání farního práva. Podobný účel sledovalo také zpadělání listiny krále Jindřicha IV. pro klášter sv. Hypolita (St. Pölten) v Dol. Rakousích, o němž napsal článek Dietrich von Gladiss.

Barokní kultury u nás dotýká se rozsáhlá práce berlínského univ. profesora Wilh. Engela o barokním historiografu a cestujícím učenci, Luxemburčanu, Janu Friedrichu Schannatovi, jež první část, věnovaná Schannatovu životopisu, zatím v „A. Z.“ byla otištěna pod stručným titulem Johann Friedrich Schannat (1683—1739). Úvodem autor líčí přeměnu vůdčího hlediska dějepisného tvoření ze XVI. do XVII. stol. Na místo genealogického a chronologického zájmu nastoupila tendence polyhistorická, na místě kompilací z kronik první počátky pramenné kritiky, jež zatlačila odvozené kronikářské kompilace do pozadí a čestné místo prvořadého historického pramene přisoudila listině. Takový byl noetický předpoklad vzniku slavných paleografických a diplomatických škol Bollandistů v Belgii a Maurinů v St. Germaine. V tom ovzduší vyrůstal synek zámožné patricijské rodiny v Luxemburce Schannat, který r. 1694 přijal v Augustiniánském řádě nižší svěcení, ale žil dále jako soukromý učenec, až r. 1707 za svou vědeckou prvotinu o generálu Petru Arnoštu Mansfeldovi dostal od lutyšského biskupa prebendu v klášteře. Ta umožnila mu další „učené cesty“, až posléze jeho zájem upoutala edice středověkých církevních koncilů. Od r. 1715, kdy svoji prebendu prodal za roční rentu 200 zl., až do r. 1721 byl nepřetržitě na učených výpravách: Paříž, Norimberk, Gotwaich (I. G. Bessel), Řím, Antverpy a zase Paříž, kde usadil

se u Maurinů, s nimiž pak udržoval písemné styky až do smrti. R. 1721 povolal jej opat fuldský za historika kláštera. Šlo zprvu o otázku velmi praktickou, totiž spor o východní hranice s biskupstvím bamberským, ale osmiletý pobyt Schannatův ve Fuldě vedl k napsání tří historických prací, z nichž hlavní a nejcenější „Historia Fuldensis“ vyšla r. 1728 a 1730 ve dvou svazcích. Léta 1730—33 ztrávil Schannat ve Wormsu jako historik tamního biskupství a to se stejným cenným výsledkem.

Dvacátého druhého června 1733 přicestoval do Prahy, aby se stal historiografem nového primasa českého, Mořice hr. Manderscheita. Šlo především o sepsání arcibiskupova rodopisu, jež vytvořil pak pod názvem „Généalogie de la maison de Manderscheit“, ale pak s bohatým doprovodem ilustrací vydána byla pod titulem „Eiffilia Illustrata“. Schannatovi se pražská služba hlavně proto stala příjemnou dobou života, že ctižádostivý a současně vědymilovný arcibiskup financoval jeho vědecký pobyt v Římě od března 1736 do února 1738 a tak umožnil mu zase návrat k někdejšímu jeho tématu „Collectio conciliorum“. V Římě těšil se Schannat přízni generála jezuitů Retze, rodilého Pražana, a tak již v prvním roce pobytu dosáhl papežského svolení přístupu a nerušené práce v archivech vatikánských. Jeho pražský mecenáš kladl mu jedinou podmínku, že bude totiž hledět také získávat zprávy pro minulost Čech. Schannat po návratu z Říma mohl právě ještě připravit bibliofilskou edici „Eiffilia Illustrata“ k svatbě arcibiskupova synovce v listop. 1738, když dostalo se mu v zápětí hned dvou pozvání a to do Špýru a znovu do Fuldy. Špýrský kardinál Damián Schönborn chtěl mít z něho historiografa biskupství. Schannatovi zatím však nastal spor o přiřčení proboštství u P. Marie v Erfurtě, když mohušský kardinál nedbal jeho římské expektance. Během sporu 6. března 1739 však Schannat zemřel, raněn byv mrtvicí v Heildberce. — Ocenění jeho životního díla přinese „A. Z.“ v příštím ročníku. Pro svoji souvislost s Prahou zaslouží si tento barokní učenec jistě naši pozornosti.

V *drobných zprávách* informuje „A. Z.“ o nedávném opatření angl. vlády stran odevzdávání státnické a diplomatické korespondence odstupujících ministrů, k němuž došlo pro indiskreci syna býv. ministra Lansburryho, dále o záplavě erbovních padělků v Německu, opatřených heslem „Post lucem tenebrae — Insigna familie NN.“, jež s naivními a nemožnými erbovními znameními pořizoval jakýsi Rudolf B. v Norimberce a protože hověl nové modě, v Německu velmi rozšířeně, měl znamenité obchody. Další zpráva jest věnována papežské „Pontificia

Scuola Vaticana di Paleografia". V recensích vyšlo ocenění H. O. Meissnerova „Handbuch für Archivbenutzer mit besonderer Berücksichtigung Brandb.-Preussens“ (1935), Galbraithova „An introduction of the use of the Public Records“ (1934), jakož i tří svazků katalogu pruského státního archivu v Dahlemu a Brandenbursko-pruského rodinného archivu v Berlíně-Charlottenburgu.

Zvláštní zpráva věnována jest novostavbě státního archivu Spoj. států severoamerických ve Washingtoně, jež provedena byla ve slohu korintském, a pracem estonského státního archivu v Dorpatu.

V oddělení nekrologů na prvním místě stojí vzpomínka na posledního z autorů holandské teorie archivní, Roberta Fruina, který zemřel 26. října 1935. Z českých archivářů vzpomenu jest úmrtí bývalého archiváře Národního musea v Praze Václava Schulze.

Miloslav Volf.

Archeion. Czasopismo naukowe poświęcone sprawom archiwalnym. Założone przez Stanisława Ptaszycykiego. Redaktorowie Witold Suchodolski i Wincenty Łopaciński. XIII. Warszawa 1935. Wydawnictwo archiwów państwowych.

Všem dosud vydaným svazkům polského archivního časopisu věnovali jsme vždy pozornost velmi podrobnou, také již i proto, že jsme se odtud velmi mnoho dovidali, především o všech stránkách polského archivnictví. Ale nebyla to jen tato okolnost, která poutala náš zájem ke stránkám polské archivní revui. Časopis ten, již sám svým celkovým rozvrhem, obsahovou vyrovnaností a záměrným vedením dovedl brzy vytvořiti svérázný typ mezi odbornými periodickými publikacemi archivářskými. Také dále velmi často články, které jsme zde četli, dotýkaly se nejen polských, nýbrž i obecných problémů archivních. V těchto případech konstatovali jsme často značně velký zájem polských archivářů o teoretické problémy archivní, nejednou jsme užili i příležitosti srovnávati polská řešení s našimi a rádi konečně jsme přijali poučení ze zajímavých úvah a námětů, jichž nám každý sešit přinášel opravdu hojnost.

Srovnáváme-li nynější svazek třináctý s dvanácti minulými, jeví se tentokráte poněkud jednotvárnějším. Jest vyplněn z větší části drobnějšími tematy, vzniklými hlavně na okrajích poradacích prací v jednotlivých archivech. Ale i přes tuto, tentokráte tematickou omezenost, přinášejí články ty právě tím, že můžeme

v nich stopovati do značných podrobností vlastní práci archivářovu, nejeden zajímavý postřeh platnosti obecnější.

Svazek 13. vydán byl v r. 1935, v roce to smrti Piłsudského a jest přirozené, že v něm najdeme ohlas této velké události v životě nového polského státu tím spíše, že Piłsudski sám nejednou svými pracemi přihlásil se do řad historických pracovníků. Hned na počátku tedy otištěn je projev, jež pronesl ředitel stát. archivů a redaktor časopisu W. Suchodolski na schůzi archivní sekce historické společnosti varšavské. Vyzvedl v něm i skutečnost, že právě dekret z r. 1919, o nějž se opírá dnešní organizační base polských státních archivů, má podpis tehdejšího náčelníka státu Piłsudského. Před vlastním odborným obsahem svazku čteme ještě jeden nekrolog Stefana Pomoraňského, věnovaný šéfu historického ústavu vojenského, generálu Juljanu Stachiewiczovi. Archivní veřejnost polská jest tomuto aktivnímu polskému vojáku a vynikajícímu účastníku osvobozenského boje polského v táboře Piłsudského vděčna zejména za to, že i v době, kdy se ještě bojovalo na frontách, a hlavně, kdy nový polský stát vedl těžký boj se Sověty, dovedl jako šéf třetího operačního oddělení hlavního štábu pamatovati na zachování dokumentů tohoto boje. Z jeho iniciativy utvořena tehdy sekce Historyczno-Operacyjna, která měla za úkol sbíratí akta jednotlivých válečných operací. Z této sekce po ukončení bojů vytvořilo se pak Biuro historyczne Sztabu generalnego. Jeho šéfem stal se Stachiewicz a zůstal jím až do roku 1927. V tomto období věnoval zejména mnoho péče uspořádání sebraných operačních spisů, užívaje zde nejednou nové a svérázné metody pořadací. Když po převratě Piłsudského dány byly všechny předpoklady k tomu, aby mohl tento ústav vybudovati ve smyslu svého řešení, vstupuje již v r. 1926 znovu do jeho čela a reorganisuje jej pod poněkud změněným názvem Wojskowe Biuro Historyczne v důležitý a velký ústav pro vojenskou historii. Úkoly ústavu tohoto byly především studijní a proto též operační archiv odevzdán byl nově reorganisovanému Archivu vojenskému, k jehož vybudování přispěl také Stachiewicz měrou nemalou. Z jeho publikační činnosti, související s prací ve vojenském ústavě historickém, za zvláštní zmínku stojí originálně pojatá edice dokumentů o známé bitvě varšavské, která stále stojí v popředí zájmu polských vojenských historiků. Historický smysl a snahu zachovati písemné památky projevoval Stachiewicz hned od počátku své revoluční činnosti. Dovedl proto zachovati velmi cenné papíry z činnosti různých předválečných organizačních nepodlehlostních, z nichž vyvinuly se ve válce polské legie. Dbal

dále i o archiv těchto legií, zejména o písemnosti I. brigády, politicky nejvýznamnější, a stejně i o papíry polské organizace vojenské (P. O. W.). Archivy ty odevzdal ústavu pro nejnovější dějiny polské a ne jeden dokument z nich uveřejnil v orgánu tohoto ústavu, v revui *Niepodległość*. Při organizačním zařazení vojenského archivu postavil se Stachiewicz v protikladu proti všeobecným tendencím centralistickým na stanovisko výlučnosti a samostatnosti archiválií vojenských.

Vlastní, odborný obsah svazku zahajuje studie T. ad. Manteuffela, *Regestratura Okręgu Naukowego Warszawskiego*. Jest tu zatím uveřejněna jen první její část. Jak již shora bylo řečeno, studie ta jest výsledkem pořadacích prací ve fondech archivu osvěty a jest vlastně dále jakýmsi archivním exkursem větší práce autorovy, *Centralne władze oświatowe na terenie b. Królestwa Kongresowego (1807—1915)*, sledující osudy administrativních orgánů polského školství v 19. století v ruském záboru. Tak jako jiné úřady v záboru ruském, prodělaly i úřady školské pestrý vývoj. V časovém úseku 1807—1867, jež Manteuffel sleduje, vystřídalo se v této administrativní oblasti celkem 9 různých institucí. Jest pochopitelné, že písemná pozůstalost jejich skýtá pořadajícimu archiváři ne jeden problém. Zajímavou analýsou vlastních spisů a zejména pak různých pomocných knih v jednotlivých časových periodách zjišťuje Manteuffel především do značných podrobností způsob a formy úřadování v jednotlivých těchto institucích. Podává takto nejen nezbytný základ pro inventarisační postup, vyplývající z organického vývoje spisové pozůstalosti daného úřadu, nýbrž i zajímavý příspěvek k poznání vnějších i vnitřních forem úřadování na počátku minulého století. Jeho výklady o vedení kolegiálních protokolů, o jejich poměru k protokolům exhibitním i o způsobu vyřizování spisů jsou po této stránce zvláště cenné. Déle se též zastavuje i u způsobu registraturního ukládání a zpracování spisů, který přirozeně při četných organizačních změnách prodělal mnoho proměn. Pěkným rozbořením stanoví i dobu, kdy po prvé zavedeny byly signatury, zjišťuje též i zmenšování celé spisové pozůstalosti při extradicích a nakonec zabývá se podrobně jedním z registraturních systémů, který jest rozhodující zejména pro dnešní uložení a dnešní způsob inventarisace celého fondu.

Podobného rázu jest práce Kaz. Konarského, *Zespól akt kancelarji Wojennego General-Gubernatora Warszawskiego (1831—1862) w Archiwum Akt Dawnych w Warszawie*. Jest ovšem menšího rozsahu a koncipován jest spíše jako sdělení, než propracovanější studie. Jest

nucen ovšem předeslati delší úvod o charakteristice daného úřadu, jeho kompetenci, vývoji a konečně i historickém významu jeho jednotlivých agend. Úřad generálního gubernátora varšavského, trvající od r. 1831—1862, nestál nikdy na pevném zákoněm podkladě. Vyvíjel se z daných poměrů politických a jeho význam, stejně jako rozsah kompetence často kolísal. Váhu jeho v hierarchii úřadů v ruském záboru zvýšilo zejména, když v určitém období plnil v nepřítomnosti místodržitele funkci jeho zástupce. Pro politickou historii jsou významné zejména referáty pasovye a zahraniční, kde se zejména soustřeďoval dozor nad polskou emigrací, a stejně pak i referát policejní. Již tato nepevná organizační základna ztěžuje nemálo sledování způsobu úřadování. K tomu ještě přistupuje to, že po likvidaci tohoto úřadu spisy jeho vydávány byly četným úřadům jiným a shodou řady okolností pak některé části byly znovu sloučeny a utvořily tak jeden z fondů nynějšího varšavského archivu *Akt dawnych*. Zjištění těchto osudů, jakož i stanovení toho, jaký jest poměr zachované části spisů k původnímu archivu, jest vlastním tematem článku, přinášejícího takto ne jeden zajímavý postřeh ke konkrétnímu užití zásady kancelářské příslušnosti spisů jako základní pořadací zásady.

Při pořadacích pracích vznikl i článek Kaz. Tyszkowského, *Z dziejów archiwi styki prywatnej. Instrukcja archiwalna z XVIII w.* Jeho nadpis slibuje ovšem více, než v něm najdeme. Jsou to vlastně jen dvě drobná sdělení o dokladech důkladné péče o archivy rodinné a panské v minulosti. Tyszkovski vysoký stupeň této péče o archivy vysvětluje jednak tím, že pěkné uložení knih grodzských a zemských předcházelo tu příkladem, dále i touto okolností, že v komplikovaných a někdy i nejistých právních poměrech polských v dobách politických krisí poznali zejména majitelé panství cenu starých dokumentů a potřebu chovati je v pořádku. Jeden doklad této péče uvádí Tyszkowski z archivu panství bursztyňského, chovaného dnes ve Lvovském Osolineu. Jest jím starý, velmi dobře vypracovaný repertář (sumář), který i pro dnešní užívání archivu má stále velkou cenu. K zjištění tomu došel Tyszkowski zajímavou shodou okolností, když totiž repertář ten našel téměř až ke konci pořadacích prací a mohl konstatovati, že schema, které po analýse spisů ustanovil pro dnešní inventarisaci, kryje se namnoze se způsobem, jímž archiv uspořádal repertář starý. V druhé informaci otiskuje Tyszkowski jednak starou instrukci pro pořádání panského archivu, vydanou asi v sedmdesátých letech století 18. a dodává se dále analýsou jejího obsahu, že by mohla býti vydána pro známý, největší archiv panský v Polsku, archiv Radziwiłłowski.

Jiný ráz má již článek W. Łopacińskiego, Akta Rzym-sko-Katolickiego Kollegium Duchownego w Petersburgu, dotyczące spraw unickich. Iniciativu k němu daly tentokrát revindikační práce, konané při spisové a archivní rozluce s Ruskem. Jest to vlastně doplnění článku téhož autora, uveřejněného v X. svazku Archeionu (viz o něm zmínku v referátě o tomto svazku v Č. A. Š. XI. str. 141). Jako v článku prvním, tak i v tomto doplňku věnuje Łopaciński pozornost především vlastnímu obsahu spisů a nikoliv jejich kancelářské a archivní stránce. Tentokrát upozorňuje na některé z fasciкул, které chovají cenné doklady pro dějiny uniatské církve ve východních částech bývalého státu polského z konce 18. a z počátku 19. stol.

Menšího významu jest dále informace Anny Dörflerówny, Archiwalja miasta Sambora, která podává způsobem spíše sběratelsko-výčetným krátký obsah archiválií chovaných v městě Samboře. Nadpis článku by mohl mylně svěditi k tomu, že se jedná o popis archivu městského. Z něho popisuje autorka jen jednotlivé kusy, celek pak, chovaný jinde, vlastně pomíjí. V daleko větší míře věnuje pozornost archiváliím kostela římskokatolického, řeckokatolického a kláštera basilánského.

Rámec temat archivářských do určité míry překračuje drobná studie Wł. Budky, Papiernia w Balicach, líčící krátké osudy papírny, známé v krakovském okolí zejména v 16. století. Užívá pro zjištění potřebných dat, majitelů a j. stejně přímých dokladů, jako analýsy vodních značek a zejména sleduje rozšíření balického papíru v různých písemnostech 16. století. Papír ten, jak zjišťuje, potkáváme i na Moravě.

V oddělení zpráv a recenzí zaujme nás obšírná informace redaktora Suchodolského o estonském archivním zákoně vydaném 12. VI. r. 1935. O archivním životě a problémech ve státech baltických víme jistě velmi málo a rádi přijmeme zprávy o něm i v tomto polském podání. Archivní zákon estonský týká se nejen archivů státních, nýbrž normuje i organizaci archivů samosprávných a rozšiřuje kompetenci ústředního orgánu archivní péče, jímž jest Archivní rada, i na dozor nad archiváliemi soukromými. V centralisticky řešené organizaci státního archivnictví estonského za zvláštní zmínku stojí zejména konstituování přechodného ústavu mezi registraturami jednotlivých státních úřadů a mezi vlastním archivem. Vedle Centrálního státního archivu v Tartu, podřízeného min. školství a sociální péče, existuje ještě tak zv. Státní archiv v Talině u presidia min. rady. Ten především přijímá registry od jednotlivých státních úřadů, skartuje je ovšem za dozoru archivních

úředníků a odevzdává je pak vlastnímu archivu do Tartu. Kromě Centrálního archivu, jemuž podřízeny jsou archivy provinciální, existuje ještě zcela samostatný archiv vojenský.

Recensní část časopisu věnuje pozornost především publikacím přednášek, konaných na archivních kursech. Vydáno bylo v letech 1933 a 1934 celkem 6 přednášek. Archivní kursy ty trvají již deset let a zřízeny jsou u varšavského archivu akt dawných. O jejich rázu a programu dovidáme se více ze samostatného pojednání, umístěného v úřední části časopisu. Kursy ty nemají za úkol vzdělávati archiváře. Otázka ta v Polsku čeká stále na své řešení. Chtějí zatím plniti dvojí úkol, a to jednak vědecký, jednak praktický. Jsou proto též děleny na dva běhy. Jeden rok konají se kursy vědecké, druhý pak praktické. Kursy vědecké mají za úkol seznamovati mladé historické pracovníky s povahou práce v archivech a přinášeti nezbytné znalosti k užívání archiválií zejména nové doby pro vědeckou práci historickou. Kursy praktické pak chtějí seznámiti posluchače z řad úřednických, především pak úředníky kancelářské, s vývojem kancelářské techniky, se všemi otázkami souvisejícími se současnou formou úřadování, signování, inventování a ukládání spisů. Na dosud vydaných přednáškách můžeme také konstatovati tento dvojí směr výkladů. Prvních pět sešitů věnováno jest otázkám současné kancelářské techniky. Jsou to: Přednáška St. Stosyka, Przepisy kancelaryjne dla urzędów administracji publicznej w teorji i praktyce, vykládající nové kancelářské předpisy v polských úřadech vydané v roce 1931, dále W. Siewerského, Rejestracja i obieg akt w urzędach, zabývající se též dnes platnými předpisy o vedení registratur polských úřadů. Další přednáška Adama Moraczewského, Szycie akt, wskazówki praktyczne jest založena po více prakticky. Důležitému tematu o způsobu rozvrhování látky a registrování spisů věnována jest přednáška Tadea Manteuffla, Wykaz akt, wskazówki praktyczne a neméně důležité jsou úvahy G. Kaleńského, Brakowanie akt, předesílající nynějším skartačním předpisům stručný historický výhled do způsobu skartování v druhé polovici století 19. Všechny uvedené přednášky recensuje A. Bachulski. Obsáhlé přednášce R. Przelaskowského, Program prac wewnętrznych w archiwach nowożytnych, určené pro vědecký běh kursů, věnována jest velká recenze F. Pohoreckého, která zejména v otázce způsobu inventarisace a užívání k němu zásad provenienčního principu přináší nejen zajímavý přínos. Týž autor pak znalecky posuzuje i další publikaci, totiž katalog J. Serugy, Dokumenty

pergaminowe w zbiórach biblioteczno-muzealnych hr. Tarnowskich w Suchej. Kraków. 1936.

Jestliže jsme se tentokráte z odborné části tohoto svazku Archeionu dověděli méně, než jindy o archivní práci polské, nahradí nám to velmi obsáhlá část úřední, která již ustáleným způsobem ve třech hlavních oddílech sleduje denní práci ve všech polských státních archivech v letech 1933 a 1934.

Ze zprávy ředitelství archivů zaujme nás zejména postup rozlukových prací. Dovídáme se tu na příklad, že revindikační práce v Rusku jsou již téměř skončeny, rozlukové práce s Němcem stále ještě pokračují. Na počátku r. 1933 vstoupila v platnost úmluva o spisové a archivní rozluce s Rakouskem. Jejím provádění v roce 1933 a 1934 jest v rámci zprávy o činnosti ředitelství věnována zvláštní, samostatná část vedoucího těchto prací, min. rady Dr. J. Stojanowského. Pro provádění těchto prací jest sice ustavena zvláštní komise (Delegace), neprovádí však sama tuto rozlučku na místě, totiž ve Vídni, nýbrž z důvodů především úsporných desiderata polská, sestavovaná na základě předběžných soupisových prací vykonaných v dřívějších letech polskými archiváři, vyhledávají sami úředníci rakouských archivů za zvláštní poplatek. Komise pak jen čas od času vysílá do Vídně zástupce k prostému převzetí. Jak u tohoto článku, tak i u ostatních zpráv o postupu rozlukových prací uveřejněn jest seznam získaných archiválií.

I v dalších kapitolách ředitelské zprávy můžeme se setkat s pronikavým vlivem velmi radikálních úsporných opatření. Od roku 1932 náklad věnovaný archivům státním se zmenšuje více, než na polovinu. (Z 290.000 zł na 125.000 zł). Jeví se to zejména na stavu archivních budov. Jediné Vilno získalo něco novým umístěním. Jinak všechny ostatní archivy jsou stále ve starých, často jen provisorických budovách a zápasí s nedostatkem místa. Také i činnost publikační téměř ustala. Vidíme to i na tom, že od konce roku 1935 až dodnes marně čekáme na další svazek Archeionu, který až dosud vycházel s vítanou pravidelností. Rok 1933, rok mezinárodního historického sjezdu ve Varšavě, přinesl přes to publikaci nemálo významnou, totiž originálně pojatý průvodce po archivech dávného Polska.

Z druhého oddílu zprávy, sledujícího postup inventarisačních prací v jednotlivých archivech a též i rozmnožování jejich fondů, můžeme konstatovati hlavně ze zprávy Archivu akt nových, že polské úřady počínají již ve značné míře odevzdávat své registry archivu.

Díl třetí, stejně jako ve svazcích minulých, dává nám pěkně

nahlédnutí uváděním temat pracovaných v archivech a stejně i výčtem publikací již vydaných do vědecké dílny polské historiografie.
Em. Janoušek.

Archivnoe delo, Organ Central'nogo archivnogo upravlenija SSSR i Central'nogo archivnogo upravlenija RSFSR. XI. roč., 1935. Redigují J. Berzin (odpov. red.), S. Pašukanis, N. Mal'cev a G. Kostomarov.

V I. svazku (34. celkového počtu) redakční článek „Za zvýšení revoluční bdělosti“ reaguje na současné události ve vnitřním životě sovětského Ruska, kde zavraždění druhého sekretáře Ústředního výkon. výboru komun. strany, Sergěje Myronoviče Kirova a odhalení oposice Zinověv-Kameněvovy vyvolalo řadu opatření, k nimž mají přispět i archiváři zvýšenou ostražitostí jakožto strážci často velmi důležitých materiálů. Archivy však nemají být pouhými pasivními skladišti materiálů, nýbrž mají být ústavy, činně se účastnícími výstavby země. Musí být proto v iniciativním kontaktu s vůdčími orgány republiky, krajů a oblastí. Druhým velkým úkolem archivů ústředních i místních je příprava bohatého materiálu pro vyličení minulosti národů SSSR a zvláště listopadové revoluce z r. 1917 jako „mezíku nové éry v historii lidstva“. V úzké souvislosti s tímto redakčním článkem je dopis P. P. Postyševa (str. 3–4), autora rozšířené knihy: „Marxistsko-leninská výchova“. Postyšev odpovídá na dotaz studenta Historicko-archivního ústavu M. N. Pokrovského, Kaunova, aby vysvětlil spornou frázi své knihy, jež zní: „Historie bolševické strany není archiv, nýbrž vodítka k činnosti“. Podle autora neznačí to nedocení významu archivů a archivářské práce, nýbrž upozornění, že teprve historické vyličení, založené ovšem na archivním materiálu, je vodítkem k činnosti. Archivní dokumenty samy o sobě jsou jen materiál, z něhož může těžiti i odpůrce na škodu socialistické výstavby. V článku „Organisační otázky přebudování archivnictví“ (str. 5–21) uvažuje přednosta Ústřední archivní správy a člen redakce časopisu N. Mal'cev o důsledcích změn, které „převrátily naši zemi v zemi socialistickou“, pro práci archivních orgánů. Ukazuje především na zvýšený zájem o materiál pro hospodářský život země v minulosti, jemuž dřívější archivní orgány věnovaly minimální pozornost. Žádá proto, aby neodkladně bylo všude provedeno nařízení dekretu z 10. pros. 1934 o organizaci místních archivů pro ukládání a pořádání místního materiálu.

Dále probírá dosud vykonanou práci na poli archivnictví sovětského vůbec. Upozorňuje na organizační a vědecko-informační význam ústředního katalogu archivních fondů všech ústředních republikánských i oblastních archivů. Fondy byly zpracovány podle několika hesel, z nichž hlavní jsou: občanská válka, historie revolučního hnutí v Rusku, historie továren a dílen. Tisíce dokumentů o Leninovi bylo při tom objeveno a odevzdáno Ústavu Marx-Engels-Leninovu. Také byl zpracován materiál technického a hospodářského rázu — plány, nákresy, projekty a pod. Tím se archivy podle autora věnily v socialistickou výstavbu za prvé pětiletky. (Jen v ústředních archivech Moskvy a Leningradu v období prvé pětiletky byla vytvořena kartotéka o 155 tisících lístků, pokud se týče otázek národohospodářských.) Autor článku přiznává, že tato ohromná práce nebyla provedena vždy s úplným zdarem: „na mnohé bohužel se zapomnělo, mnohé těžko předělávat“. Dále článek podává obraz publikační činnosti Ústřední archivní správy SSSR, která vykazuje za prvou pětiletku kromě dvou časopisů (měsíčníku „Krasnyj archiv“ a čtvrtletníku „Archivnoe delo“) 111 knih o 2320 tiskových arších. Kromě toho byla uspořádána řada výstavek materiálu při různých jubilejních příležitostech. Četné archivy se účastnily též podniků jiných ústavů, publikují materiál i v denním tisku a v různých časopisech. Velký význam pro vybudování sovětského archivnictví připisuje Mal'cev zřízení Historicko-archivního ústavu M. N. Pokrovského, který zahájil roku 1931 kursy pro přípravu archivních odborníků. R. 1933 absolvovalo 12 posluchačů, r. 1934 — 16 a roku 1935 — 30. Kromě toho roku 1934 byly uspořádány krátkodobé kursy archivářské v Moskvě, Archangelsku a v Kazani. Nemenšího významu v organizaci sovětského archivnictví je schválení plánu na postavení moderní budovy pro ústřední archivy moskevské, která má být největší toho druhu na světě. Článek není oslavným výčtem úspěchů práce archivářské v sovětském Rusku, jest též kritickým zhodnocením této práce, jak svědčí druhá část článku, kde autor ukazuje, že ani to vše, co dosud bylo vykonáno, nemůže plně uspokojit sovětské archiváře. Velká většina archivů se nachází v nemožném stavu. Ani některé ústřední státní archivy nejsou zařízeny tak, jak toho vyžaduje náležitá archivní hygiena a minimální péče o dokumenty často jedinečné ceny. Materiál trpí vlhkostí a malou bezpečností, což autor dokládá řadou příkladů. Není dostatek sil kvalifikovaných a zcela si vědomých svých úkolů. Autor přiznává, že ani katalog Ústřední archivní správy v Moskvě není náležitě veden a ukazuje, jak mnohé velké archivy mají své

kartoteky v nepořádku, takže nezobrazují skutečný stav fondů. Rovněž publikační činnost autora neuspokojuje. V letech 1925—27 dosáhla maxima, načež klesla tak, že r. 1934 vydány jen 3 knihy o 80 tiskových arších. Vytýká zejména, že Ústřední vojenský archiv nepublikuje nic o světové válce (zatím co v Německu již bylo vydáno 11 svazků dokumentů), právě tak jako nic není publikováno o občanské válce, ač materiál jest shromážděn téměř úplně. Velmi neutěšená je též situace archivů úředních, jimž v čelo jsou stavěni lidé bez jakékoliv kvalifikace. Cenný materiál zůstává bez odpovědnosti nahromaděn ve vlhkých sklepeních, kde hnije. Ústřední archivní správa nevypracovala ani instrukci o organizaci práce archivářské ani pravidla pro používání materiálu ani nevydala potřebnou učebnici o archivnictví. Uvedené nedostatky přiměly Ústřední archivní správu k reorganizaci ústředního aparátu. Byla vytvořena čtyři oddělení: 1. Pro ústřední archivy, 2. svazové republiky, 3. vojenské archivy, 4. pro správu archivních orgánů RSFSR. „Všechna tato oddělení mají vésti a podporovati činnost archivů svého okruhu působnosti ve všech směrech i v práci vědecko-publikační a v masově-agitační.“ Ale pro zpracování velkých publikací za účasti několika archivů a pro pomoc jak při zpracovávání, tak i umožnění vydání publikací jednotlivých, byla vytvořena dvě oddělení zvláštní: redakčně vydavatelské a agitační. Dále bylo vytvořeno oddělení ústředního katalogu. Reorganizace však nebyla ukončena, neboť zůstaly nevyřešeny ještě tři otázky. První je otázka stupně centralisace archivní správy, která je velmi neúplná. Druhou otázkou je poměr Ústřední správy archivní k místním archivním orgánům RSFSR. Třetí nevyřešenou, ač nejvyšší důležitou, je otázka kontroly úředních archivů. Dále autor přiznává jako základní nedostatek práce sovětských archivářů to, že není náležitého perspektivního plánu pracovního, což se jeví velmi nepříznivě na publikační činnosti, která má většinou náhodný ráz. „Není systému, který by zahrnoval ve velkém perspektivním plánu publikaci nejvýznamnějšího a politicky aktuálního archivního materiálu.“ Jako další úkoly ústředního aparátu vytyčuje autor potřebu, aby ústředí se obeznámilo s charakterem rozličných místních archivů, má-li ústřední vedení míti vliv na tyto archivy. Uvádí řadu případů, jak výnosy a oběžníky ústředí byly zcela bezcennými pro některé místní archivy, povědavž neodpovídaly jejich rázu. Ústředí musí si též více všimati výsledků revisí místních archivů, jak byly prováděny v letech 1933—34. Autor se posléze zabývá i otázkou, mají-li se archivy spokojiti jen vlastními silami, či má-li být dosaženo maximálního využití archivního bohatství

i za účasti historiků. „Jestliže v otázce úschovy archivního materiálu všechna odpovědnost padá výlučně na archiváře, pokud se týče publikační práce — je třeba to říci přímo — prakse ukazuje, že přední pracovníci historičtí (profesoři a pracovníci vědecko-badatelských ústavů) téměř neznají cesty do našich archivů. Je to k prospěchu historické vědy? Zajisté, nikoliv. Historikové se učí, jak se říká, pracovat cizíma rukama a nevyčerpávají bohatství materiálového, které jest v archivech. Nezajímají se — nebo jen v nedostatečné míře — o život archivů, nepřivádějí tam své žáky a spolupracovníky, takže vědecký dorost je vychováván v jakémsi pohrdání k práci v archivech. Na druhé straně pak archivy, majíce nedostatečně kvalifikované síly, nemohou nikdy náležitě zpracovat materiál pro určité téma. Jen aktivní spolupráce obou skupin pracovníků, jen připoutání pozornosti historiků k archivům může správně rozřešit otázku v zájmu celé historické obce. Proto Ústřední správa archivní zamýšlí vytvářet nevelké poradní sbory při státních archivech, které by se skládaly ze známých historiků, zainteresovaných směrem své vědecké práce o materiál určitého archivu. Bohužel, u některých předních archivářů se tak silně upevnilo mínění, že archivářská práce se musí provádět vlastními silami archivů, tak se zakořenila bázeň získávat přední historiky pro spolupráci, že je velmi těžko prorazit tuto stěnu zkostnatělé tvrdohlavosti a konservatismu“. Autor však doufá, že i tu dojde k nápravě, neboť „maximální rozvoj archivů jako vědecko-badatelských orgánů je absolutně nemyslitelný bez připoutání předních pracovníků v oboru historie k archivům“. V závěru svého článku zdůrazňuje pak, že vyřešení vyžadují především otázky rázu organizačního a otázka kvalifikovaných sil. Obě otázky počaly se r. 1935 již jevit v příznivějším světle, jak zahájením výše popsané reorganizace Ústřední archivní správy, tak i tím, že Historicko-archivní institut počíná dodávat zvýšený počet teoreticky připravených pracovníků archivářských. Avšak ani to nestačí, vedoucí archivů, zvláště místních, musí si dovést nalézt a vychovat své pomocníky sami, při čemž nutno mít na paměti, že ke kvalifikaci odborné patří též kvalifikace či spíše spolehlivost politická, neboť podle autora i „práce v archivech je místem rozhořčeného boje politického a je proto třeba mobilisovat archiváře pro tento boj. Jen jasná politická orientace, ostrá politická bdělost a maximální výkon pracovní při pořádání materiálu i při jeho zpracování v duchu učení Marx-Engels-Lenin-Stalina mohou zabezpečit zvýšení autority archivnictví před sovětskou veřejností a vyplnění těch požadavků, které klade země a strana na

archivní orgány“. Na tento souhrnný článek navazují pak články, které se obírají jednotlivými otázkami jako na př. N. Lapina: „Rayonní archivny a jejich úloha v archivní výstavbě“ (str. 22—34) a článek B. Anfilova: „Archivy úřední“ (str. 35—43). Oba probírají stav a nedostatky i možnosti nápravy. Otázkou vypracování pravidel pro vydávání dokumentů Ústřední archivní správy Sovětského svazu se zabývá stejnojmenný článek A. Sergejeva (str. 55—77). R. Zverev informuje o přípravě archivářského dorostu v Historicko-archivním institutu M. N. Pokrovského (str. 44—48). Ústav počal pracovat r. 1931. Podmínkou přijetí jest zkouška v rozsahu úplné střední školy. S počátku byl stanoven kurs dvouletý, ale již po roce byl rozšířen na tříletý, při čemž byly vytvořeny tři skupiny, v nichž měli být připravováni posluchači pro zvláštní úkoly archivářské: 1. Archivář-organisátor, 2. archivář-metodik, 3. archivář-publicista. Záhy se však ukázalo, že toto rozdělení není životné, neboť archivář musí být všestranný ve svém oboru, nikoliv úzkým specialistou, což platí zejména pro archiváře místních archivů. Proto již ročník 1933 byl rozdělen pouze do dvou skupin na zcela jiném základě. V prvním největším oddělení (základním) jsou připravováni archiváři pro všeobecné historické archivy, v druhém pro archivy speciální, zejména strany. V tomto druhém oddělení kromě normálního učebního plánu klade se důraz na studium dějin strany bolševické a Kominterny, dějin a struktury archivů strany a vyžaduje se povinná znalost němčiny. V souvislosti s touto organizací přípravy archivářů byla kladena otázka: Zda má ústav připravovat speciální pracovníky archivářské, či vůbec pracovníky v oblasti historie? Autor podobné otázky prohlašuje za scholastické, je mu zřejmým, že ústav byl založen, aby vychovával především archiváře. To však neznačí, že mají z něho vycházet jen úzcí technické archivářští bez širší průpravy historické. Proto r. 1934 byl kurs rozšířen na čtyřletý o řadu přednášek z historie domácí i cizí a o pomocných vědách. Absolvent ve 4. roku musí vypracovat jednu práci z historie a jednu z archivnictví. Autor přiznává též některé nedostatky učebního plánu, ale věří, že časem získané zkušenosti přispějí k odstranění počátečních nedostatků. Výrazem zvláštních požadavků, kladených na sovětské archivy, jest článek I. Žukova: „Agitační práci archivních orgánů mezi masami — na vyšší stupeň!“ (str. 49—54). Účelem článku jest stanovit některé všeobecné úkoly archivářů pro nejbližší dobu a vyvolat výměnu názorů o otázkách agitační práce mezi masami. Jedná se v podstatě o pořádání výstav archivního materiálu a předná-

šek, přístupných širokým vrstvám veřejnosti (zvláštní význam radia). Pokud se týče používání služeb tisku, autor správně ukazuje na to, že archivy nesmí čekat až budou žádány tiskem, aby dávaly články, nýbrž iniciativa musí vycházet od nich samých. Bohatá část článková je doplněna informační částí jednak ze SSSR, jednak z ciziny, kde sovětský archivář se dovídá o mezinárodních archivních organizacích a o archivářských otázkách na VII. mezinárodním historickém kongresu ve Varšavě. V kritické části je probíráno několik prací, týkajících se otázek archivářských, při čemž recensenti nešetří výtkami o nedostatečném zpracování jednotlivých otázek. V bibliografii novinek z cizí literatury o archivnictví je zaznamenán i „Časopis Archivní školy“, ročník IX.—X. Svazek zakončuje oficiální část, přinášející nařízení, týkající se rozličných archivů po stránce organizační.

Druhý svazek otiskuje v čele usnesení předsednictva Ústředního výkonného výboru Svazu SSR na zasedání 27. června 1935 o zásadách pro uspořádání archivních otázek Svazu SSR. Nato následuje redakční úvodní článek, „Pozornost kádrům“ (str. 1.—12), který opět volá po nutnosti zvýšiti i v archivnictví výkonost a zařaditi se činně do výstavby státu. (Dovídáme se tu mezi jiným, že r. 1935 z 1115 archivářů bylo jen 175 členy a kandidáty členství ve straně komunistické a jen 128 z celkové počtu bylo s vyšším vzděláním.) N. Lapin v článku „Uvěsti archivy do pořádku“ (str. 13.—20) ukazuje na potřebu náležité organizace základní práce v archivech, spočívající v uspořádání materiálu jednotlivých fondů. Autor počítá, že 40% materiálu v archivech RSFSR zůstává stále neuspořádaným, ač uplynulo již 17 let od vydání prvního dekrety o centralisaci archivnictví. Nijak nezatajuje příčiny tohoto neutěšeného stavu, rozebírá je a ukazuje na možnosti nápravy. Západoevropský čtenář nesmí zapomínat, že jsme v období horečné honby za rekordní výkonosti, která zachvátila všechna odvětví činnosti. Ani zdánlivě odlehlá činnost archivářská nebyla ušetřena této horečky. Svědčí o tom uvedené již články a uvidíme, že tento motiv zaznívá i ve většině dalších. Není proto divu, že byla utvořena i komise, která vypsalala konkurs na nejlepší archiv. Podmínky konkursu přináší druhý svazek sborníku (str. 21—25). V dalším článku „Přehledka stavu státních archivů“ (str. 26—33) uvažuje B. Anfilov o otázkách skartace materiálu bez vědecké i praktické ceny. Pro vypracování zásad k řešení všech otázek s tím souvisejících byla ustavena při Ústřední archivní správě komise, jejíž předsednictvo již vypracovalo před-

běžně řadu organizačních a metodických otázek, které subkomise propracují podrobně. F. Sidorov referuje o neutěšeném stavu soupisu fondů ústředních i místních archivů a podává ve stejnojmenném článku (str. 34—41) instrukce, jak třeba soupis provádět, aby bylo možno dojiti k celkovému věrnému obrazu o stavu archivních fondů SSSR. M. Višnevskij se zabývá v článku „K otázce vědeckého popisu archivního materiálu 19. a 20. století“ (str. 42—57) hlavně problémem podrobného či stručného popisu materiálu pro vnitřní potřebu archivářů a pro badatele, přicházející do archivu a hledající materiál k určité otázce. Článek, vybudovaný na znalosti i literatury západoevropské a praktické zkušenosti, dochází k návrhu, aby bylo používáno dvojího popisu jednotlivých archivních jednotek: 1. inventární popis, který by obsahoval systematické popsání všech jednotek fondu a 2. popis tématický, který by obsahoval jen nejcénnější jednotky toho či jiného fondu, pokud se vztahují k určitému tematu. Obojí popis by se skládal ze čtyř částí: 1. historicko-archeografický úvod, 2. vlastní popis, 3. signatury, 4. systematický obsah. Inventární popis je základní, podává nejúplnější a nepřesnější přehled archivního materiálu v jednotlivých fondech. U tématického popisu, který by byl prováděn na kartotékových lístečích, by ovšem nastaly proti popisu inventárnímu některé změny, dané účelem tématického popisu: cenný materiál různých fondů obsahově příbuzný sjednotit. Cenné pokyny pro archivy průmyslové a obchodní podává článek G. Linka: „Odstranění makulatury z materiálu účtářenského“ (str. 58—73). Další část svazku je vyplněna informacemi z SSSR (str. 74—102) a z ciziny (str. 103—108). S. Gordon podává tu informace o průpravě archivářů v západoevropských zemích (hlavně v Německu, Francii a Holandsku), při čemž se zmiňuje i o Československu, vytýkáje, že zájem je příliš obrácen ke středověku. V části kritické je podán rozbor obsahu časopisu „Krasnyj archiv“ za r. 1934, pokud se týče publikace dokumentů a podrobný kritický přehled šesti publikací o sovětských archivech a prací sovětských archivářů (str. 115—131). Referát o „Guide international des archives — Europe“ za rok 1934 a bibliografie novinek z cizí, zejména německé literatury o archivnictví, zakončují svazek.

Třetí svazek je zahájen redakčním článkem „Archivářskou práci na vyšší stupeň!“ (str. 1—9). V článku je rozebráno usnesení předsednictva Ústředního výkonného výboru Svazu SSR z 27. června 1935 o archivářských otázkách (usnesení bylo otištěno v 2. svazku). S tímto rozbořem, vyznívajícím

opět ve volání po větší a lepší výkonnosti, souvisí i článek I. Žukova „Boj za archivářské kádry“ (str. 10—20), v němž se již plně ozývá stachanovské úsilí po rekordní výkonnosti, jak ovládlo soudobé Rusko. Na usnesení předsednictva Ústředního výkonného výboru SSSR navazuje též další článek A. Rachlina a D. Muta „Jeden ze zanedbaných úseků archivnictví“ (str. 21—30). Autoři se zabývají otázkou zvýšení bezpečnosti úschovy materiálu v archivech ústředních úřadů. Nutnost řešení této otázky dokládají vedle řady příkladů z různých částí SSSR i dvěma snímky „úschovy“ materiálu v archivu komisariátu zemědělství SSSR. Balíky listin jsou naházeny prostě na hromady často s různými jinými předměty — spíše museálními než archivními — ve vlhkých sklepeních nebo nedostatečně chráněných dřevěných kůlnách, kde materiál propadá rychlé zkáze. Speciálními otázkami, jež archivnictví přinesla moderní technika, se zabývá A. Minčenko v článku „Ústřední fonofoto-kinoarchiv SSSR“ (str. 31—44). Archiv byl založen 7. 12. 1932 a obsahuje již velké množství negativů fotosnímků a kinofilmů z období předrevolučního i porevolučního, negativy zvukových záznamů, gramofonové matrice a fonoválce a podobný materiál sebraný z továren kinematografických a gramofonových i od různých vědeckých ústavů a organizací z celého Svazu SSR. Ústav je ovšem teprve v začátcích, čeká ho ohromná práce sběratelská, ulehčená jen částečně nařízením o povinném odvádění materiálu do ústavu. Vedle sběratelské je to práce pořadací, pro niž autor vytyčuje určité směrnice, jak pokud se týče otázek třídění materiálu, tak inventarisace a katalogisace. V závěru se autor zabývá také otázkou služby výpůjční a načrtává plán nejbližších pracovních úkolů. Diskusní článek A. Popova „K otázce o našich publikacích historických dokumentů“ (str. 45—64) přehlíží kriticky výsledky archeografické produkce sovětské za 18 let. Autor přiznává nedostatky této produkce jak po stránce obsahové, tak i metodické. „Nelze pokračovat — praví autor — v tom redaktorském subjektivismu, v té libovůli, v té anarchii, které vládly do nedávna u nás v oblasti vydávání dokumentů“. Svě výtky dokládá autor četnými konkrétními a velmi poučnými příklady. Dotýká se mezi jiným též bolestné otázky historických předmluv v publikacích materiálu a dochází k závěru, že sice nelze podávat recepty na tyto předmluvy v pravidlech pro vydávání dokumentů, „ale pro nás je nepochybné jedno — že historická předmluva musí především sloužit čtenáři jako nástroj k ovládnutí publikovaného materiálu, jako prostředek, umožňující jeho správné chápání“. Autor sám ne-

dospívá k návrhu pravidel pro vydávání materiálu tak jako v prvním svazku A. Sergejev, vyslovuje jen v závěru článku všeobecnou zásadu, že pravidla nesmí být ztrnulá a proto nesmí být vypracována jen jedním ústavem, pro nějž by též byla závazná, kdežto řadě jiných by nevyhovovala. Pravidla pro vydávání dokumentů musí být propracována řadou ústavů, aby nabyla obecně závazného významu pro všechny historické ústavy SSSR, vydávající dokumenty. V informační části je řada menších článků z archivů a o archivech SSSR (str. 65—89). V informační části o zahraničním archivnictví S. Gordon referuje o německých archivech a jejich službách fašismu (str. 90—96). Článek je založen na původní německé literatuře. V bibliografické části je podrobný referát o práci P. Noordenbose: „Technique documentaire municipale“, vydané roku 1934 v Bruselu.

Čtvrtý svazek v úvodním redakčním článku mluví již přímo o vlně stachanovského hnutí, k němuž se však staví kriticky (str. 1—3). V článku se uvádí, že v Ústředním archivu místo dřívějších 6—8 kg materiálu se roztřídí až 12 kg za den, zainventuje se od 100—120 jednotek a popíše až 45—55 jednotek denně (dokonce jsou pracovníci s výkonem až 60 jednotek). Článek upozorňuje na nebezpečí z překotné honby za rekordy v množství vykonané práce často na úkor její jakosti. Archivář musí dbátí nezbytně při svém výkonu jakosti své práce. V článku se upozorňuje, že při archivářské práci je třeba spíše dbátí náležitě dělby práce a podmínek, za nichž je tato práce vykonávána. N. Maľcev v článku „Uspořádat archivní instituci“ (str. 4—13) se zabývá podrobně několikrát již nadhozenou otázkou stavu a kontroly archivů různých institucí a spolků. Upozorňuje na nové (již čtvrté) vydání „Pravidel o provádění archivní části provozu v institucích, úřadech atd.“, které v brzkou dobu bude doplněno novou instrukcí Ústřední archivní správy o soupisu a inventarisaci archivního materiálu. N. Fomin otiskuje v článku: „K otázce o popisu archivního materiálu“ (str. 14—51) kapitulu z připravované knihy „Metodika a technika archivářské práce“. Uvedená kapitola se zabývá podrobně inventárním popisem materiálu; je založena na znalosti jak holandské teorie, tak i novějších pracích jako Kazimíra Kanarského, Casanovy a Charlesa Johnsona. Pro představu o obsahu otištěné kapitoly uvedu alespoň názvy jednotlivých částí: 1.) Pojem archivního inventárního popisu, 2.) Druhy archivních inventárních popisů, 3.) Význam archivního inventárního popisu, 4.) Struktura archivního inventárního popisu, 5.) Forma inventárního popisu, 6.) Knižní a lístkové inventární popisy, 7.) Rozsah inventárního popisu, 8.) Popisná

stať, 9.) Inventární číslo archivní, 10.) Původní spisové číslo, 11.) Záhloví archivní jednotky. V dalším článku A. Šilov se vrací k otázce o publikaci historických dokumentů ve stejnojmenném článku (str. 52—61), který je polemikou s článkem A. Sergejeva z 1. svazku. V. Veselov (str. 62—73) seznamuje s plánem nové archivní budovy v Moskvě pro Archiv listopadové revoluce a Archiv rudé armády. O mohutnosti projektu svědčí to, že jest počítáno na 180.000 metrů polic pro uložení 10.000 tun archivního materiálu (z nových budov v Evropě Saský archiv má 45.000 m. polic, státní archiv v Berlíně-Dahlemu má jen 30.000 m. polic). Archiv má sestávat z několika budov na rozloze 2 ha. Má být hotov do 4 let. Výklad je provázen 5 náčrtky. Informační část přináší opět zprávy ze sovětského archivnictví (str. 78—99), v části věnované cizině je referát o práci Serafina Pistolese „Les archives Européennes du onzième siècle à nos jours“ (str. 100—104). V kritické části (str. 105—116) referuje B. Anfilov o dvou svazcích sborníku „Leningradskij archivist“ z r. 1933 a 1934.

Archivnoe delo, Organ Centralnogo archivnogo upravljenja SSSR i Centralnogo archivnogo upravljenja RSFSR, XII. roč., 1936.

V 1. svazku úvodní článek redakční se zabývá otázkou revise učebnic historie rozvířenou zásahem Stalina, Kirova a Ždanova již r. 1934 (str. 1—7). S tímto úvodním článkem redakčním souvisí úvaha o zvýšení úrovně práce na vydávání historických dokumentů (str. 11—15). Dále je uveřejněn výnos Ústředního výkonného výboru a Rady lidových komisařů Svazu SSR z 5. února 1936, aby do konce 1936 byly vyřešeny otázky archivů v komisariátech a v jiných ústředních úřadech SSSR (str. 8—10). Toto ustanovení rozebírá pak F. Stepanova v článku „Usnesení CIKu a SNK z 5. února vyplnit před danou lhůtou“ (str. 16—22). V článku „K pětiletému výročí Historicko-archivního ústavu M. N. Pokrovského“ (str. 23—36) podává N. Sokolov podrobné informace o počátcích ústavu pro přípravu odborných archivních pracovníků. V podstatě je tento článek rozvedením a doplněním informací R. Zvereva z předcházejícího ročníku časopisu (viz náš referát str. 269—278). Speciálně výsledky přípravy archivářů-členů strany komunistické se zabývá rovněž jubilejní článek A. Muchina „V boji za kádry“ (str. 37—43). Počet těchto budoucích archivářů-členů strany činí průměrně v každém ročníku 50% celkového počtu posluchačů a vykazují

vesměs výborný a dobrý prospěch. B. Anfilov se zabývá otázkou sestavování výročních výkazů o činnosti ústředních úřadů a institucí, pokud se týče spisového materiálu (str. 44—55). Dále N. Fomin uveřejňuje další část své práce „K otázce o popisu archivního materiálu“ (str. 56—65). V této části se zabývá podrobně výkladem o inventárním datu a označování počtu listů archivních jednotek. Praktickými otázkami archivářskými se zabývají též autoři dalších článků: L. Poljanská tříděním rozházeného spisového materiálu (str. 66—73), M. Fradkin výpůjční službou archivů, při čemž se jedná hlavně o zabezpečení materiálu při půjčování mimo archiv a o zabránění poškození při používání materiálu ke studiu v místnostech archivu (str. 74—83). D. Kuzmin uveřejňuje (str. 84—86) několik poznámek k otázce reprodukce dokumentů obyčejnou kopírovací metodou bez pořizování fotosnímků. L. Zavalov informuje o zdařilých výsledcích desinfekce archivního materiálu chlorpikrinem (str. 87—91). Článeková část svazku je ukončena podrobnou informací S. Okuna o archivním materiálu Sibiřského komitétu, založeného r. 1821 pro studium Sibiře. Tento fond obsahuje 623 spisy rozličného obsahu, týkajícího se Sibiře a je uložen v leningradské odbočce Ústředního historického archivu (str. 92—103). V rubrice informací z SSSR podává mezi jinými V. Derbina (str. 111—116) výsledky stachanovské metody práce v archivech moskevské oblasti. V podstatě se jedná o mechanickou racionalisaci výkonnosti. Z ciziny referuje S. Gordon o „Otázce ekonomických archivů v kapitalistických zemích“ (str. 131—140). Zabývá se hlavně francouzskými a německými studii o této otázce a všimá si též výsledků již existujících speciálních archivů pro dějiny hospodářské v Německu, Švýcarsku a Holandsku. V kritické části podrobně posuzuje N. Fomin příručku, vydanou r. 1932 G. A. Knjazevem: Teorie a technika archivnictví (str. 141—153).

V druhém svazku úvodní článek „Přelomový rok“ (str. 1—6) přehlíží výsledky sovětského archivnictví. Přiznává nedostatky zejména pokud se týče množství a jakosti vykonané práce. Po té stránce rok 1935 znamená „přelom“ k lepšímu již tím, že se projevila činnost odborně připravených archivních pracovníků, vyšedších roku 1934 a 1935 z Historicko-archivního ústavu. Hlavním úkolem nových pracovníků je v nejkrajší době uvést archivní fondy do úplného pořádku (t. j. zabezpečiti je náležitě a uspořádat tak, aby byly přístupny ke studiu). S tím souvisí úkol provést soupis materiálu archivního. Mezi novými podmínkami pro zvýšení úrovně výkonnosti archivní práce se uvádí

i ta okolnost, že bylo zrušeno dřívější dělení personálu archivu na skupiny vědecko-badatelskou a archivářsko-technickou. Všechnen personál archivů musí se napříště účastnit práce technické na pořádání fondů (vědecko-badatelská skupina jako vedoucí). Tato pořádací práce se stala základnou, kdežto vědecko-badatelská práce se rozvíjí teprve na základě technického uspořádání fondů. Článek přiznává, že „jen tehdy, když archivářsko-technickou práci povedou kvalifikovaní historikové, dá tato práce výsledky a povznesne archivnictví na nutnou úroveň“. Pořádací práce v ústředních státních archivech má být skončena do roku 1937. Současně se provádí též inventarisace. B. Anfilov podává na str. 7—12 diskusní poznámky k provádění soupisu spisového materiálu u ústředních úřadů, nařízenému dekretem vlády z 5. února 1936. Rovněž diskusního rázu je článek G. Linka „Vydělení makulatury z materiálu technických archivů“ (str. 13—17). M. Fradkin se zabývá otázkami, souvisejícími s užíváním archivního materiálu v čítárnách archivů (str. 18—25). S. Nazin uveřejňuje zajímavý úryvek ze své větší práce o dějinách archivnictví v SSSR, (str. 26—37). Úryvek dává nahlédnouti do poměrů ruského archivnictví těsně před válkou. Zvláštní komise Ruské historické společnosti zjistila, že r. 1912 z 2500 místních státních archivů pouze 900 mělo snesitelné podmínky pro svou ukládací činnost, 500 pak bylo v místnostech naprosto nedostačujících, takže celé archivní fondy propadaly nezadržitelné zkáze. I. sjezd guberniálních archivních komisí, uspořádaný v Petrohradě v květnu 1914, dal příležitost delegátům z 31 gubernie ukázat na nedostatky a potřeby státních archivů. Autor článku uvádí řadu konkrétních případů zkázy často nenahraditelného materiálu. Dále se zabývá skartační činností guberniálních archivních komisí, při níž velmi často se naskytovala otázka kam s materiálem, vybraným pro úschovu. Situace byla obyčejně ještě ztěžována tím, že komise neměly náležitě pravomoci, takže byly odkázány více méně na porozumění úředních činitelů jednotlivých správních oblastí. Výsledky své činnosti některé guberniální komise archivní publikovaly buď v pravidelných nebo občasných sbornících. Jako typickou ukázkou podává autor obsah „vědeckých prací“ učené archivní komise gubernie tverské. R. 1885 byla publikována práce A. K. Žiznevského: Návštěva Tverského musea Jeho imper. výsosti velkoknížetem Nikolajem Nikolajevičem starším.“ R. 1887 N. A. Krinickij vydal: „Tverští arcipastýři a podporovatelé duchovní osvěty v XVIII. stol.“ R. 1888 V. N. Kolossov: „Katalog osvícených biskupů tverských“. R. 1889 V. F. Vladislavlev: „Kos-

tely a kláštery města Tveru. R. 1891 Storožev: „Tverská šlechta“. R. 1894 M. N. Speranskij: „Apokryfní skutkové apoštola Ondřeje“. Podobného rázu byla i činnost ostatních komisí: „na prvním místě — praví autor — církev, šlechta, samoděržaví; jestliže některé komise se pokusily odchytil se od podobných temat na př. ke studiu života sedláků a podobných otázek, ihned následoval hrozný křik Petrohradského archivního ústavu, který byl ideologickým vůdcem učených archivních komisí“. Autor uvádí též některé konkrétní příklady toho „křiku“. L. Poljanskaja uveřejňuje v dalším článku svou přednášku z II. pracovní konference leningradských archivů na thema: „Vypracování zásad pro úschovu a skartaci archivního materiálu“ (str. 38—54). Cílem přednášky bylo upozorniti na řadu otázek a naznačiti jejich řešení, pokud souvisejí s výnosem Ústředního výkonného výboru a Rady lid. komisařů Svazu SSR z 5. února 1936, že všechny komisiariáty a ostatní ústřední úřady musí sestavit soupis spisového materiálu, podléhajícího archivní úschově a soupis materiálu pro skartaci. I. Kovalevskij uveřejňuje přednášku, kterou měl na poradě ředitelů archivů 21. II. 1936 na thema: „Starý papír a metody jeho výzkumu a ochrany“ (str. 55—65). Přednáška, založená na německé, anglické a ruské literatuře i vlastní zkušenosti, seznamuje se změnami, kterým podléhá papír při dlouhodobém uschování. Následuje opět několik menších článků informačních z archivářského světa domácího (str. 66—101), načež N. Paisov seznamuje na podkladě článku A. Judgese v „Annales d'histoire économique et sociale“ (septembre 1935) o uchovávaní a zpracovávání archivů soukromých podniků ve Velké Británii (str. 102—104). Svazek je zakončen ještě několika krátkými zprávami z archivů sovětských (str. 105—110) a oficiální části, v níž je uveřejněn výnos Všeruského ústředního výkonného výboru a Rady lid. komisařů RSFSR z 16. května 1936 o uspořádání archivních otázek v lidových komisariátech a jiných ústředních i místních úřadů RSFSR. Dále jsou publikována „Pravidla podrobného soupisu publikací archivního materiálu“, vydaná Ústřední archivní správou SSSR a „Pravidla pro sestavování předmětných katalogů archivního materiálu“ (str. 115—125).

Třetí svazek přináší úvodní redakční článek „Výše bolševickou bdělost“ (str. 1—6), v němž je reagováno na velký proces s opořící trockistsko-zinověvskou v srpnu 1936. N. Fomin uveřejňuje další kapitolu ze své knihy „Metodika a technika archivářské práce“. V této kapitole se zabývá opět otázkou popisu archivního materiálu a to, pokud se týče vnějších zvláštností

jednotlivých popisovaných jednotek (str. 7—17). M. Višnevskij se zabývá v diskusním článku otázkami, souvisejícími s revisí stavu archivních fondů (str. 18—33). A. Šilov seznamuje s druhy a metodami sestavování historické kroniky (str. 34—47). Je to též úryvek z připravované knihy „Metodika a technika dokumentární publikace“. V poněkud příliš náročně nazvaném článku „Archivy Ukrajiny v boji proti buržoasně-nacionalistickému podloudnictví“ seznamuje v podstatě A. Jurčenko se stavem archivnictví za sovětského režimu na Ukrajině (str. 48—61). Z drobných článků, přinášejících informace z archivů sovětských a o různých otázkách sovětského archivnictví, vytýkáme informace N. Sokolova o počátku nového čtyřletého kursu archivářského v Historicko-archivním ústavu M. N. Pokrovského. Do kursu, který byl zahájen 1. září 1936 bylo přijato ze 100 zkoušce se podrobivších 80 studujících. Z tohoto počtu bylo 39 bezpartijních. Podle národnosti bylo 55 Rusů, 9 Židů, 3 Bělorusové, 3 Ukrajinci, 2 Poláci, 1 Gruzín, 3 Arméni, 2 Tataři, 1 Kalmyk a 1 Marijec. Svazek je uzavřen částí kritickou a bibliografickou (str. 117—120), v níž jsou zaznamenány cizojazyčné publikace o archivnictví, které přibýly v poslední době do knihovny Historicko-archivního ústavu. Oficiální část (str. 121—135) přináší podrobná „Pravidla o poskytování informací, zhotovování výpisů a kopií ústředními archivy SSSR, ústředními státními archivy RSFSR a místními archivními orgány RSFSR“.

Ve čtvrtém svazku M. Fradkin se zabývá v článku „Soupis archivního materiálu“ (str. 1—30) otázkami základního významu řádných a přehledných soupisů materiálu jak pro práci archivářů samých, tak i pro badatele. V podrobně zpracované studii shrnuje řadu praktických námětů v požadavek jednotné úpravy soupisů závazné pro všechny archivy. Podává též obrazce, jak by takový soupis měl vypadat a návrh, jak by se měl provádět. M. Setichanov článkem „Normování práce archivářsko-technických pracovníků“ (str. 31—63) přispívá k otázce revise výkonnosti personálu v archivech, pokud se týče pořádací práce. Na základě materiálu, shromážděného Ústřední archivní správou SSSR k uvedené otázce, dospívá autor k typové normě výkonnosti, o níž si je ovšem vědom, že zůstane ideálem, jehož dostižení závisí na mnoha okolnostech u jednotlivých archivů různých. E. Stepanova v článku „Práce archivů lidových komisariátů a ústředních úřadů“ (str. 64—77) podává předběžné výsledky uspořádání archivů úředních ve smyslu nařízení z 5. února 1936. Do listopadu jen v 36 archivech

úředních byla roztríděna 932.001 archivní jednotka, popsáno 813.248 spisových jednotek, zrevidovány 1.267.253 spisové jednotky a vyřaděno do makulatury 422.806 spisových jednotek. Zvláště velkou výkonností se vyznamenal archiv lidového komisariátu pro potravinový průmysl, kde za 9 měsíců bylo roztríděno 282.430 archivních jednotek, popsáno 186.696 spisů, zrevidováno 28.110 spisů a vyřaděno do makulatury 97.724 spisy. Archivům, které při této pořádací činnosti byly ustaveny jako zvláštní oddělení jednotlivých ústředních úřadů, se dostalo též řádných místností pro úschovu materiálu i pro personál. Ohlasem velkorysých příprav k uctění jubilea smrti A. S. Puškina je článek M. Achuna „Materiál o A. S. Puškinovi v leningradských archivech“ (str. 78—84) a článek P. Sofinova „Práce A. S. Puškina v archivech“ (str. 85—96). Achun podává prostý soupis dokumentů, vztahujících se k jednotlivým důmům ze života Puškinova a dokumentů, v nichž se zračí zájem úřadů, zejména censury, o Puškina nejen za jeho života, nýbrž i po smrti při jubilejních oslavách r. 1887 a 1899. Sofinov naproti tomu si všímá Puškina jako autora prací, čerpajících z minulosti a založených na studiu archivního materiálu. Ukazuje s jakými překážkami se Puškin při své práci setkával a jak mu byl dáván jen druhořadý materiál, a ač často měl zjištěno, kde důležitý materiál se nalézá, byl mu zapírán. Speciálními otázkami se zabývají článek M. Gordona „Nástěnné noviny a diagramy jako archivní materiál“ (str. 97—102) a článek T. Uchmylové „O obsahu prací v rukopisných odděleních“ (t. j. t. zv. literárních archivů — str. 103—117). A. Šapiro podává příspěvek k historii archivnictví v článku „Departement manuaktur a vnitřního obchodu v letech 1811—1864“ (str. 118—123). Bohatá článková část svazku je doplněna opět informačními zprávami z archivů (str. 124—141) a kritická část přináší referát o 1. svazku „Blätter f. deutsche Landesgeschichte“ z r. 1936 (str. 142—144). Referát je zároveň kritikou poměrů, za nichž v hitlerovském Německu pracuje historická věda.

Není snad třeba, abych skončil svůj referát o posledních dvou ročnících hlavního orgánu sovětských archivářů poznámkami o poměrech, za nichž dnes pracuje historická věda v sovětském Rusku. Jsou dobře známy rozličné zásahy vládní moci, která i práci vědeckou usměrňuje někdy k jejímu prospěchu jindy opět k její škodě. Jest to ostatně dostatečně patrné z referátu samého, jehož hlavním úkolem bylo podat co nejúplnější obraz archivářského světa sovětského za poslední dva roky, kdy činnost archivářů se rozvíjela nejintenzivněji. Snažil jsem se zachytit

vše podstatné a to klady i záporny této činnosti, jak jsou si toho vědomi i sami archiváři sovětští. Svědčí o tom dostatečně řada článků vyvolaných uvědomením si nedostatků, ale zároveň nesených nekompromisní snahou po jejich odstranění. Příště se pokusím podat v souhrnném článku obraz sovětského archivnictví před rokem 1935.

Václav Čejchan.

Archivi d' Italia. (Periodico della „Bibliothèque des Annales Institutorum“). Biblioteca D'Arte Editrice. Annales Institutorum. Ser. II. Anno I. Roma 1933—1934. Str. 324.

Archivi. Archivi d'Italia e Rassegna internazionale degli archivi. Ser. II. Anno II. Roma, Biblioteca d'Arte Editrice. Annales Institutorum. 1935. Str. 312. — Totéž. Ser. II. Anno III. Roma, 1936. Str. 321.

Když roku 1922 zanikla VIII. ročníkem hlavní a jediná odborná revue italských archivářů „Gli Archivi italiani“, kterou od roku 1914 redigoval přední italský archivář, posléze ředitel státního archivu v Římě a inspektor (sopraintendente) veškeré archivní služby italské, Eugenio Casanova, proslulý dnes v odborné literatuře světové svou knihou „Archivistica“, neměli italští archiváři vlastního odborného časopisu. Bylo to tím podivnější, nejen pro mimořádný význam a bohatství italských archivů, pro jejich poměrně velmi dobře vybudovanou organizaci, ale i proto, že mezi italskými archiváři, zvláště mezi sopraintendenty hlavních archivů, byli vynikající theoretičtí odborníci i zkušení praktici, kteří by výsledky své dlouholeté práce a činnosti v archivech byli jistě mohli publikovati k nemalému prospěchu italských archivářů i odborné veřejnosti mimoitalské; sám Eugenio Casanova byl v té době na vrcholu archivní kariéry a připravoval své hlavní dílo o nauce archivní. Italští archiváři publikovali tehdy své práce ojedinele buď ve staré florencké revui „Rivista delle Biblioteche e degli Archivi“, v ústředním orgánu „Archivio storico italiano“, řízeném profesorem pomocných věd ve Florencii Schiaparellim, v pozdější době pak také všimala si některých otázek archivních, zvláště pokud šlo o staré rukopisy, revue „Bibliophila“, vydávaná rovněž ve Florencii nakladatelstvím Olschi. Pokus o založení samostatné tribuny pro archivy v Toskáně „Gli archivi toscani“ ztroskotal, tuším, hned v prvním ročníku r. 1924.

Teprve více než po deseti letech přikročilo čilé sdružení „Annales Institutorum“ v Římě spolu s nakladatelstvím „Biblioteca d'Arte Editrice“ k vydávání nového časopisu archivního, či

vlastně k obnovení bývalé revue „Gli Archivi italiani“. To, že nový časopis označen „Archivi d'Italia“ jako serie druhá, a to, že v prvním sešitě čteme úvodní slovo Eugenia Casanova, navazuje zřejmě na souvislost se starým časopisem archivním. Vnější úprava i celý rozvrh podniku odchyly se však od první serie podstatně. Nový časopis nehodlá se omeziti pouze na archivy italské, nýbrž hledí informovati italské odborníky též o archivech jiných států, a to téměř výhradně články z pera archivářů té které země, psanými vlastním jazykem. Shledáváme se proto ve třech ročnících dosud vyšlých také s články německými, francouzskými, anglickými i španělskými. Tomuto mezinárodnímu stanovisku dostalo se výrazu též v označení revue, která se od II. ročníku jmenuje již prostě „Archivi“, kdežto teprve její podtitul charakterisuje oba účely časopisu: „Archivi d'Italia e Rassegna internazionale degli Archivi.“ Hned první článek nové serie „La collaborazione di Enti internazionali e gli Archivi“, jehož autorem je Eugenio Casanova, naznačuje v tomto směru program nového časopisu, jenž má pracovati též v souvislosti s archivními experty při Mezinárodní komisi věd historických. Sekretář mezinárodního komitétu těchto expertů při Ústavu duševní spolupráce Serafino Pistolese uvádí pak v II. ročníku nový oddíl časopisu, v němž cizí archiváři referují o některých podnicích a o nové organizaci svých archivů. Kdežto tedy, jak již řečeno, zastoupeni jsou mimoitalští přispivatelé svými příspěvky v serii článků podle libovolného thematicu, jako tu píše na př. Gomez del Campillo o Národním archivu v Madridě (sv. II., str. 27 násl.), Ludwig Bittner o privátních a šlechtických archivech v Rakousku (sv. I., str. 41 násl.) nebo P. Saturnio Lopez o španělských věcech v archivu v Pratu (I., 128 násl.), v této druhé části, která je označena jako „korespondence“, dočítáme se soustavně o určitých úsecích pokračující činnosti archivářské, ať již organizační nebo publikační. Pařížský archivář Georges Bourgin seznamuje tu přehledně s novou odbornou literaturou francouzskou (II., 80 násl.), pruský archivář státního archivu Berlin-Dahlem Heinrich Otto Meisner, známý v archivní literatuře zvláště svou knihou „Aktenkunde“, píše tu (II. 148 sl.) o archivní terminologii, o které přednášel r. 1931 na schůzi komitétu archivních expertů v Paříži, Jakub Seidl z dvorního a státního archivu ve Vídni podává přehlednou zprávu o archivech rakouských (II. 234 sl.), jimž věnovány jsou ještě další dva příspěvky Bittnerovy, totiž seznam spisů, které vyšly r. 1935 na podkladě archiválií ze státního archivu vídeňského (III. 67 sl.) a informuje o velkém podniku souborného inventáře (Das Gesamtinventar) vídeň-

ského dvorního a státního archivu (III. 207 sl.); známý pěstitel německo-italských styků archivních Jean Lulvès seznamuje čtenáře přehledně s organizací tajného státního archivu v Berlin-Dahlem (III. 300 sl.). Vedle toho nalezneme tu dva články o archivech řeckých, jejichž autory jsou Spiridion Pappas a Michel Choremi (III. 129 sl.) a informační článek o menších archivech v Albanii, ve Gdansku a v San Marino (II. 305 sl.). M. N. Hanworth otiskuje ve všech třech dosud vydaných ročnících postupně pravidelné roční zprávy o činnosti státního archivu anglického (Public records), a to zprávy 24.—27., jež se vztahují na léta 1932—1935.

Zvláštní místo v časopise zaujímá větší článek Pistoleseho „Developpement et caractère des Archives du onzième siècle à nos jours“ (I. str. 251—298). V něm zabývá se autor vývojem archivů v uvedeném období, při čemž odlišně od jiných obdobných prací, zvláště též Casanových, promítá i odvozuje historii archivů ze všeobecného vývoje politického i sociálního. Dovojuje, že v IX. a X. stol. sotva možno mluvit o archivech ve vlastním toho slova smyslu; staré prameny povahy dokumentární jako byla Gesta municipalia, zanikají v této době ve Francii i v Itálii a archivy tvoří vlastně jen právní listiny nebo záznamy o právech i správě v Libri traditionum, různých těch kartulářích a instrumentních kopiářích v kláštorech i jiných kancelářích. Teprve od XI. stol. se vzrůstem měst, s organizací jejich správy soudní i s budováním obchodu a hospodářství peněžního vzniká nová kategorie dokumentů ve knihách i listinách, která jest ukládána v archivech a tvoří jádro příštích archivů. Kdežto však v Itálii a ve Francii stává se město střediskem celého kraje, v krajích německých a na sever od Alp tvoří se vlastní správa městských obvodů, uzavírající se proti venkovu. Proto také tyto komunální písemnosti zemí románských stávají se zárodkem příštích archivů rodinných, kde převažují zájmy obchodní nebo úvěrové, avšak také i příštích archivů státních, jako je tomu zvláště u komun severoitalských; naproti tomu písemnosti městské u obcí německých a sousedních pokračují zase vždy jen v archivech městských. Druhé období ve vývoji archivů označuje Pistolese jako období feudální, při čemž ovšem nemá na mysli jen vzrůst soukromých patrimoní, nýbrž i celého feudálního systému státního. Hlavní známkou tohoto období, které jde do absolutního monarchismu, jest stabilisace archivního sídla, jeho vnitřní organizace a jeho úřední správa a zařazení do byrokratického systému při určité kontrole finanční. Zvláště pak pojednává o archivech církevních, o archivech hospodářských (miní jimi zvláště

ony „fabriche“ při stavbách a správách katedrál) a o archivech notářských. Druhá část článku pojednává o archivech v době vyvinuté městské správy a v době absolutního císařství od II. pol. stol. XVI. V třetí části pak zabývá se změnami v názorech na archivy i v jejich správě po francouzské revoluci až do doby nejnovější. Zde dotýká se stručně poměru státu k archivům, vnitřní organizace archivů, pořádání a katalogisace dokumentů, technických otázek při správě archivů i archivní otázky v právu mezinárodním a výchovy archivního dorostu. V závěru jako osoba zvláště povoláná ze své funkce tajemníka mezinárodního komitétu archivních expertů shrnuje dosavadní výsledky mezinárodní organizace archivů. Zmiňuje se také o mezinárodní komisi pro bibliografii archivů vatikánských, v níž svým členem je zastoupen též Československý ústav historický v Římě. Výsledkem pokusů o mezinárodní organizaci archivů jest též veliký mezinárodní průvodce po evropských archivech, vydaný r. 1934 souběžně ve dvou vydáních, odlišných jen formátem, společně Mezinárodním ústavem pro duchovní spolupráci v Paříži a sdružením „Annales Institutorum“ v Římě. Ve vydání „Annales Institutorum“, které připouje ještě dva doplňující svazky, jest též přetištěn tento článek Pistoleseho.¹⁾

Z článků o italských archivech zaujme především příspěvek ředitele florenckého archivu Antonia Panella ve III. svazku, kde otiskuje neznámou dosud relaci Francesca Bonainiho ze dne 23. března 1867 o organizaci všeobecného archivu. Bonaini byl poradcem pro věci archivní u první italské vlády při sjednocování království. Panella psal již o jeho činnosti při organizaci archivu v Aemilii, v Umbrii a v Markách v Archivio storico italiano r. 1934. Nový příspěvek týká se organizace archivu benátského po připojení Benátek k Itálii a je zajímavý tím, že Bonaini, který je právem pokládán za otce dnešního italského archivnictví, stanoví tu určité zásady pro uspořádání archivu, v tom zvláště rozdělení podle úřadů; praví tu na př. mezi jiným: „Zachová-li se z nějaké instituce třeba jen jediná kniha, jen jediný dokument, stačí to, aby zaujal místo, které mu náleží.“

K dnešní organizaci italských archivů vztahují se články: Armand a L o d o l i n i h o, jimž vítá jmenování známého kvadrumvira Cesare Maria de Vecchi di Val Cismon mimořádným komisařem archivů v království (I. 93), Giovanni Vittaniho o italských archivech za režimu fašistického (I. 95), A m e d e a A m a t a

¹⁾ Referát o tomto „mezinárodním průvodci“ po archivech přinese XV. ročník Časopisu.

o zákonodárství a správě archivů (I. 153—156), a článek Giacomo Gorriniho o aplikaci zákona o starožitnostech a krásném umění na rukopisy povahy historické (I. 8 sl.; jde tu o zákon z r. 1929 o nezczitelnosti starožitných a uměleckých předmětů). Armando Lodolini podává zprávu o novém velikém podniku archivářském „Guida dell' Italia archivistica“, o němž se zmiňujeme na jiném místě, a o debatě o archivech na kongresu společnosti pro dějiny Risorgimenta v Cagliari v říjnu r. 1933. Z technických otázek archivních zabývá se Gino Testi kvalitou papíru a rozbořem inkoustu (I. 222 sl.), ve zprávách dovidáme se pak o novém systému, který pro konservaci a restauraci starých knih navrhuje Francesco Leti, chemický inspektor při římském gubernatorátu (metoda, která spočívá v tom, že poškozené listy se upevňují na listy neporušené, byla vyzkoušena v laboratořích v Grottaferrata a došla souhlasu generálního ředitelství akademií a knihoven, I. 235), jakož i o tom, že při městském archivu v Miláně byl r. 1934 zřízen fotografický archiv, v němž mají býti soustředěny a zkatalogisovány všechny staré místní památky stavitelské. V těchto drobných zprávách, které, žel, nalézáme jen v I. ročníku dosud vydaných svazků, jsou též referáty o nové italské archivní literatuře, zprávy osobní i organizační.

Z nich uvádím alespoň zajímavý počín Národní badatelské rady italské (Consiglio nazionale delle ricerche), která se r. 1933 usnesla na zřízení zvláštního archivu pro suroviny, v němž mají býti shromážděny a uspořádány zprávy povahy geologické, geografické, technologické, statistické i hospodářské, vztahující se na italské suroviny a jejich domácí naleziště. Tento archiv má též sledovati pohyb cen na trzích. Jinou zajímavou zprávou je otištěný přehled pro vzorné uspořádání obecných archivů, který vydala tiskárna Lombardini ve Forlì ve smyslu platných nařízení o jednotných úředních inventářích italských archivů. Zajímáti může též zjištění, že r. 1933 bylo v 1.160 italských knihovnách na 36 milionů svazků knih, z nichž plná šestina připadá na knihovny římské, počítajíc v to ovšem i knihovnu vatikánskou; mezi čítanými svazky je 423.000 rukopisů a na 100.000 inkunábulí.

Pokud jde o jednotlivé archivy v Itálii, nejvíce místa věnováno jest státnímu archivu v Římě, jednak pro jeho veliký význam, jednak pak také proto, že hlavním spolupracovníkem nové revue je archivář tohoto archivu Armando Lodolini, který r. 1932 vydal obsáhlý samostatný spis o římském státním archivu a který nyní uveřejňuje tu se svými spolupracovníky jednotlivé výtěžky prací pořadacích i katalogisačních, ať již jde o staré fondy archivu nebo o nové, dosti rozsáhlé přírůstky. Sem

dlužno čítati práce Lodoliniho o archivech náboženských korporací, uložených ve státním archivu v Římě (I. a II. svazek), článek ředitele archivu, nástupce Casanovova, Emilia Re (II. 42 sl.) o osudech stěhování archivu od roku 1870 až po jeho nynější umístění v bývalém klášteře Gesù r. 1893 a do Palazzo Gonfalone r. 1901 (archiv, jak známo, umístěn je nyní v Římě ve čtyřech budovách), články Carmella Trasselliho o nových přírůstcích do archivu jako je stará „magistratura pontificia di Cività Vecchia“ z let 1728—1870, která z podzemí justičního paláce přenesena byla r. 1935, a o uspořádání fondu více než 4.000 svazků akt soudních tribunálů (Tribunale civile del Senatore di Roma) i jiných menších úřadů papežského dominia (Conservatori, Cardinal Decano, Cardinal Camerlengo, Banchieri ebrei a j.) ze stol. XVI.—XIX., při němž podává důležité korektury k seznamu t. zv. kapitolských notářů (oboje ve svazku III.). Týž Carmello Trasselli přináší v I. sv. některé příspěvky k piemontským písařům šifer ze stol. XVII., Ermanno Loewinson píše o sbírce orig. znaků (insignii) ve státním archivu bolognském, která, čítajíc na 10.000 pergamenů z let 1572 až 1796, je prý jedinou na světě, Giovanni Orlandini osvětluje některé fondy archivu benátského, Ottorino Montenevosi podává zprávu o novém uspořádání notářského archivu ve Folignu ze stol. XIV.—XIX. (I. 110 sl.), Armando Lodolini posléze otiskuje zajímavý příspěvek k historii vatikánské tiskárny a jejího archivu (I. 218 sl.).

Jinou skupinu tvoří články, které podávají výtěžky studií z jednotlivých archivních fondů a které spíše tedy ukazují bohatství italských archivů pro jednotlivé otázky historické, než přispívají k vlastnímu poznání těchto archivů po stránce organizační. Z nich budiž zde jmenována alespoň serie článků Vinc. Golzia, Maria Recchiho, Mat. Loreta a j., kteří z různých archivů veřejných i soukromých otiskují důležité prameny pro dějiny umění i jednotlivých umělců, jako je na př. článek Golziův z archivu Doria o umělcích při kostele San Agnese na Piazza Navona v Římě. Člen francouzské školy římské Yves Renouard ve článku „Les minutes d' Innocent VI aux Archives du Vatican (II. 14.—26.)“ provádí podle jednotlivých kodexů těchto konceptů, přičítaných Innocenci VI., v Reg. Vat. 244 A—244 N, důkaz, že nejde tu jen o koncepty Innocence VI., nýbrž též o minuty jeho předchůdce Klementa VI. i nástupců Innocencových, Urbana V. a Řehoře XI. Tato skutečnost nebyla neznáma, zjistili ji i vydavatelé českých Monumet vatikánských a minuty podle své doby zařaděny jsou v této edici dnes do všech čtyř pontifikátů; záslužný však je soupis dalších konceptů papežských, které jsou zachovány ve sbírce

„Instrumenta Miscellanea“, a který autor podrobně uvádí v poslední poznámce svého článku.

O staré tradici italských archivů svědčí též zvláštní oddíl, věnovaný drobnějším článkům o jednotlivých archivech i archivářích v minulosti. Je tu příspěvek Fausta Nicoliniho k životopisu známého autora vatikánských repertorií kard. Garampiho (I.) i zprávy o starých archivářích bolognských, Marchionim a Jakopu Favovi již ze XVI. stol. (ve svaz. I. a II.) Úprava časopisu je velmi pěkná, možno říci i luxusní; články k dějinám umění jsou často opatřeny obrazy v textu i celými přílohami. Litovatí jest jen, že rubrika o nové literatuře archivní i zprávy o organizaci jednotlivých archivů italských a pracích v nich přestala po I. ročníku vycházeti. Při bohatství italských archivů, při čilé jejich organizaci a při pracovní energii archivářů byla by i pro neitalské odborníky v lecčems zajímavá a poučná, jak právě ukazuje její I. ročník.

B. Jenšovský.

Zprávy.

Ze zpráv o městských a místních archivech v zemi České.
ÚVODEM. V letech 1935—1936 prováděl archiv země České na žádost ministerstva spravedlnosti republiky Československé soustředění všech starých knih pozemkových, které byly založeny a uzavřeny před r. 1873 a kterých tedy není již potřeba v běžné agendě soudní, v archivu země České. Pro tuto akci vykonali úředníci archivu v uplynulých dvou letech třicet úředních cest, při nichž navštívili na devadesát okresních soudů. Této příležitosti, kdy již je nutno vykonati cestu do určitých měst, s nimiž často nebývá běžný styk a o jejichž vlastních archiváliích nemáme dnes náležitě evidence, užilo ředitelství archivu k tomu, že uložilo jednotlivým úředníkům, aby v místech, kde budou úředně přejímati staré knihy pozemkové, navštívili též místní archivy, zvláště archivy městské, a provedli tu především výzkum pro zemskou publikaci Sněmů českých, a to pro období českého povstání 1618—1620 a let bezprostředně předcházejících, a aby zároveň zjistili, nejsou-li v archivech zachovány, ať v originále ať jinak, listiny papežské, jejichž seznam do r. 1492 na území republiky Československé převzal archiv země České pro Mezinárodní komisi výzkumu středověkých register papežských. Vedle těchto úkolů úže vymezených sledoval tu archiv český i účely další, navazuje tak na někdejší soustavný a dnes již tradiční výzkum městských archivů, který prováděli úředníci zemského archivu v devadesátých letech minulého století, a plně tak zároveň alespoň částečně svou povinnost jakožto ústředního archivu českého, jemuž přísluší péče a evidence archivů samosprávných. O výsledcích svých zájezdů podávali úředníci podrobné zprávy, jež bývaly též zaslány na vědomí státnímu archivnímu inspektorovi, po případě též ministerstvu školství a národní osvěty. Některé archivy byly navštíveny po prvé, ale i tam, kde již byly vykonány cesty v letech devadesátých, je užitečné srovnání obou zpráv.

Výzkum nebyl prováděn všude stejně a také zprávy nebyly proto stejně rozvrženy. Ve větších a známých archivech omezili se úředníci na vlastní výzkumný úkol a ani jinak učiniti nemohli, neměli-li nad míru prodloužiti svůj pobyt, který byl již se zřením k příští stanici přesně vymezen. Zato v městech a v obcích, kde archivy nejsou více známy a kde nejsou ani dostatečně organizovány, věnovali městským písemnostem větší pozornost, poučili často místní správce, kteří někde s ochotou, ale jinde s nedostatečným porozuměním místních činitelů věnují se vděčnému úkolu archivářů, a učinili i potřebná opatření a upozornění tam, kde archiv byl nedostatečně spravován, nebo kde mu dokonce hrozí nebezpečí.

Těchto výzkumných a úředních cest účastnili se zemští vicearchiváři Dr Zdeněk Kristen (Zkn.), Dr Josef Matoušek (J. M.) a Dr Miloslav Volf (M. V.) a zemští koncipisté Dr Jan Klepl (Kpl.) a Dr Antonín Haas. Z jejich zpráv podáváme níže některé zajímavé výňatky v přesvědčení, že vzbudí zájem i širší obce historické. Zprávy sestaveny jsou abecedně podle archivů, při čemž je vždy uvedeno datum, kdy byl archiv navštíven.

Jskýj

AŠ. V městském archivu ašském, který je uložen v přízemní místnosti v radnici, akta začínají v souvislé řadě teprve rokem 1851. Ze starší doby, z konce XVIII. a poč. XIX. stol., zachovalo se jen několik málo písemností místního významu (smlouvy a pod.), z nichž zasluhuje zvláštní zmínky jen návrh programu a rozvrhu učebné látky v ašské čtyřtřídce „Ueber die Einrichtung der Ascher Schule im Detail“) jako zajímavý příspěvek k dějinám školství. Z městských knih jsou tu uloženy jen dvě knihy účtů o obecních příjmech a vydáních z let 1798—1800 a kniha označená „Nro 3. — Privat Acten über die 13 Punkte“, obsahující opisy 25 aktů s několika přílohami z let 1780—1784 o sporu ašských měšťanů s lenní vrchností, pány z Zedwitz, do níž je vložen i opis rozsudku vídeňského nejvyššího soudu v téže při z 21. března 1762. — Cechovní památky včetně listin a knih uloženy jsou podle sdělení městského tajemníka v městském museu. [23. X. 1935.] *Zkn.*

Bílina. Městský archiv, jehož správcem je úředník Lobkovické elektrárny Gustav Laube, je umístěn v suché, prostorné a celkem vyhovující místnosti ve věži nové radniční budovy. Archiválně uloženy jsou v dřevěných regálech. Pergamenových listin v archivu, který utrpěl těžké ztráty při velkém požáru dne 1. dubna 1700, není. Akta počínají teprve rokem 1661 a seřazena jsou chronologicky. Knihy rozděleny jsou v několik věcných skupin, z nichž každá podržuje opět časový sled. Nejstarší jsou soudní protokoly (Gerichtsprotokolle) z let 1545—1762. Do XVII. stol. sahají obecní a radní protokoly (Gemeinde- und Rats-Protokolle, 1669—1854) a knihy patentů a nařízení (Patentenbücher, 1688—1821). Ostatní řady začínají teprve v XVIII. století; tak sirotčí účty (Waisenrechnungen) 1717—1845, městské účty (Städtische Rechnungen) 1735—1891, manuály 1738—1785, knihy berní (Steuerbücher) 1761—1891 a podací protokoly (Exhibiten-Protokolle) 1797—1881. — Užívání archivu jest usnadněno dvěma lístkovými repertárii, chronologickým a věcným, které jsou pořizovány jak pro akta tak i pro knihy a jsou již z větší části hotovy. [10. X. 1935.] *Zkn.*

Archiv města Blatné. Je součástí musea a vznikl prací Msgra Jana Hilleho, děkana blatenského. Museum spravuje kuratorium, jehož jest pan děkan předsedou. Kustodkou musea jest sl. učitelka Anna Süssová. Museum umístěno jest v několika místnostech obecné školy, v býv. bytě řidičů a ve dvou místnostech v druhém traktu této budovy. Nejcennější jeho částí jest archeologické oddělení vzniklé z vykopávek ředitele blatenských měšťanských škol Josefa Šiblíka.

Archiv uložen jest v několika skříních v první místnosti musejní a obsahuje kromě městských archiválií blatenských také písemnosti bývalého panství blatenského a lnářského.

Oddělení I. A. Městská privilegia: 1502. III. 22. Vladislav II. uděluje Blatenským dva jarmarky. 1514. XII. 4. Vlad. II. uděluje Blatenským právo zdmi se ohraditi a pečeti zeleným voskem. 1529. XI. 26. Ferdinand I. překládá městský trh. 1567. IV. 14. Maxm. II. uděluje právo pečeti červeným voskem. 1601. X. 4. Rudolf II. povyšuje Blatnou na město. 1680. VIII. 1. Leopold I. potvrzuje privilegia blatenská, a dalších 5 habsburských potvrzovacích privilegií. Dále privilegia vrchnostenská: 1489. XI. 9. Zdeněk z Rožmitála potvrzuje darování Běňka Strakonického městu Blatné. 1513. IV. 14. Týž dává Blatné právo piva vařiti. 1541. VI. 25. Týž rozmnožuje svobody obce a dává jí právo vystavěti radní dům. 1554. XII. 11. Vilém ze Šternberka osvobozuje rathouz a lázeň

od všech platů. 1563. VIII. 13. Zdeněk ze Šternberka potvrzuje obci užívání řeky. 1595. III. 6. Oldřich Felix z Lobkovic schvaluje koupi rybníka Bezdrava. 1595. VI. 16. Týž osvobozuje od platů městskou sladovnu. 1589. XI. 2. Kryštof st. z Lobkovic osvobozuje od platů rybník Vdoveček.

Oddělení I. B. tvoří úřední protokoly 11 knih, z nichž nejstarší radní protokol z r. 1752, a artikule a úřední jednání z let 1604 až 1698. Oddělení II. A. jsou knihy gruntovní, z nichž nejstarší registra purkrechtní od r. 1599, dále městská kniha domovní od r. 1630. V oddělení II. B. uloženy jsou kupní smlouvy na domy i polnosti z let 1686 až 1786, seřazené podle roků, takže od r. 1747 jest řada úplná. Oddělení II. C. tvoří sirotčí věci, II. D. zhosty, jichž se však zachovalo pouze dvanáct. II. E. jsou kšafty (nejstarší 1561), II. F. soudnictví z let 1750—1848; dědické spory však již od r. 1724 (228 kusů), II. G. úmrtní zápisy, II. H. dluhopisy, II. J. pozůstalosti a šacuňky, II. K. patronát. V oddělení III. nacházejí se cechovní archiválie, v oddělení IV. gruntovní knihy bývalého panství blatenského, z nichž prvních pět jest z r. 1598, dále registra sirotčí, obecní účty zmíněných vesnic a konečně „Manschaftsbücher“ panství rožmitálského z let 1783—1850. [2. XI. 1936.] *M. V.*

Městský archiv v Bochově. Kromě několika městských privilegií jsou zachovány z městského archivu po požárech jen nepatrné trosky: registratura (velmi mezerovitě) až od poloviny 19. stol., městské knihy až z 18. stol. rovněž velmi neúplně. Jsou uloženy v místnosti městského musea, pro ně celkem vhodně, a jsou ve správě městského výboru musejního. V archivu soustřeďují se v poslední době také písemné památky cechovní. [5. X. 1936.] *J. M.*

Brod Vyšší. Ve Vyšším Brodě není zřízen zvláštní městský archiv. Staré listiny (celkem 15 pergamenů) a svazek různých písemností ze XVII. až XIX. stol. uloženy jsou v plechové krabici v suché bezpečné místnosti, uzavřené železnými dveřmi, vedle úřadovny v budově nové radnice. Přesto však zjištěna byla proti stavu z r. 1894, zachycenému ve zprávě adjunkta zemského archivu Dra V. J. Nováčka o archivní výzkumné cestě po jižních Čechách, ztráta pravě nejstaršího městského privilegia, totiž perg. listiny opata Kryštofa Knolla z 27. srpna 1524 s třemi přivešenými pečeti. Podle ujištění starosty i městského tajemníka, kteří o ztrátě listiny neměli tušení, muselo k ní dojít ještě před světovou válkou. — Na radnici je též uložena městská kniha pamětní „Chronik oder Gedenkbuch für den Markt Hohenfurth“, založená r. 1878 soudním adjunktem Josefem Stocklöwem a zpracovaná v nové části (od r. 1918) P. Drem Valentinem Schmidtem. [3. IX. 1936.] *Zkn.*

Městský archiv v Novém Bydžově. Městský archiv jest uložen společně s městským museem v budově Městské spořitelny. Správcem jeho jest profesor gymnasia Antonín Šašina. Jako archivář podléhá přímo ředitelství městských úřadů.

I. V originálech zachována jsou pouze 3 městská privilegia: Z r. 1666 IV. 1. Leopold I. vysazuje čtvrtý jarmark, 1701 XII. 12. úterní trh obilní, 1796 XII. 7. potvrzení privilegií Františkem II. Ostatní o privilegiích viz v Kapras: „Kniha svědomí města Bydžova“. Nový Bydžov 1907.

Oddělení II. tvoří knihy městské: Liber conscientiae z r. 1311. Knihy rudné trhové 1541—1570 s přípisky až do poč. XVII. stol. 162 listů neváz. 20×33 1/2—34 cm. Knihy gruntovní

z á p i s n é (Knihy městský gruntovní zápisní) založené 1559 V. 23. Zápisy od 1593 do pol. třicátých let XVII. stol.; ojedinelé zápisy do r. 1651, 338 fol. čes. na konci neúplná. 28×40¹/₂ cm. Přední deska kožená vazba; konservována prof. Šašinou 1928/29 roztokem agar—agaru s želatínou. Liber nuptialium má 2 oddíly. I. Smlouvy svatební z let 1561 až ¹/₂ XVII. stol. II. (od fol. 132) Testamenty od r. 1571 rovněž do poloviny XVII. stol. Má 406 fol. 21×33 cm, desky prkénkové, světlá kůže, vtlacená výzdoba, mosazné kování. Protokoly radní až od pol. XVIII. stol. Liber memorabilium; zápisy 1495 až 1708 (začátek schází), celkem 750 fol. (pův. asi 742), vazba kožená, porušená, formát po oříznutí 21×32 cm. Liber memorabilium II. „Kniha memoriální jinak sepsání všelijakých konceptů a odpovědí“, počíná r. 1655 nebo 1656. Na fol. 1—85 obsahuje opisy listů odeslaných od města, na fol. 105—127 opisy městských privilegií, na dalších konšelské přísahy atd. Má 258 fol. 19⁵/₈×31 cm, ani hrbetníku ani desek. Liber memorabilium III. zal. 1736 jde až do r. 1857. Memorabilienbuch zal. podle nařízení z 31. srpna 1835 asi k 1. lednu 1836: Výpisy ze starších knih městských, paměti týkající se kostelů, protokoly městského zastupitelstva v letech 1851—1861. Poslední zápisy jsou z roku 1863. 393 fol. 28×42 cm. Kniha vesní. Schází začátek. Má několik oddělení: zápisy trůň z let 1605—1719 s přípisy o plnění až do r. 1728, kšafy z let 1570—1641, svatební smlouvy 1598—1616. 218 fol. 21×33 cm, vazba pozdější kožená.

III. Zbytky registratury rady městské od r. 1578 do 1785, jsou skoro úplně zregestovány a rozepsány na lístky (celkem asi 450 kusů).

IV. Registratura magistratu (neúplná) z let 1785 až 1849. I. Militare zachováno nepatrně, II. zachována skoro celá, ale částečně odevzdána r. 1850 okr. soudu, má dnes skoro 2 skříně.

V. Registratura městského úřadu 1849—1862 ještě v původním stavu, zabírá jednu skřín.

Oddělení VI. tvoří archivalie cechovní a sice: 1. Mlynáři, 2. Truhláři, koláři, bečváři, zámečníci, sklenáři. Kopíř od r. 1630, Registra příjmů a vydání od r. 1740. 3. Pekaři: kniha mistrů z let 1730—1860, artikule z 1. I. 1697. 4. Kožišníci: Registra počtů a přijímání do cechu z let 1600—1650. Od pol. stol. 17. zachovány všechny knihy; dále artikule cechu kožešnického ve Dvoře Král. z roku 1694 (kop.), cechu hradeckého z pol. XVII. století (kop.) 5. Kloboučníci: Mistr. kniha z r. 1793. Akta až z XIX. stol. 6. Sevcí: Artikule z r. 1695, tovaryšský řád novoševcovský z r. 1581, artikule tovaryšů z r. 1703, Registra od r. 1647. Sepsání nově přistupujících od r. 1737. 7. Hrnčíři: Artikule z r. 1605. Kniha cechovní z r. 1792 obsahuje opis privilegia krále Vlad. II. pro bydžovské hrnčíře. 8. Tkalcí: Artikule z r. 1595, artikule tovaryšů z r. 1707. Pláteníci: Kniha cechu z r. 1527. 9. Krejčí: Artikule z r. 1695. Manuál 1739—1820. Přijímání tovaryšů až do r. 1863. 10. Rezníci: Opis cech. artikulů hradeckých z r. 1506, opis privilegií hrad. cechu řeznického z r. 1724. Registra z r. 1614, 1650, 1761—1846. [11. XI. 1935.] M. V.

Městský archiv v Domažlicích. Městský archiv v Domažlicích jest organizován samostatně, třebaž nachází se s Městským museem v jedné budově, totiž v starém Chodském hradě. Jest uložen v klenutých místnostech v přízemí, listiny nacházejí se v tresoru. Archiv vybudoval a spravuje od r. 1934 profesor reál. gymnasia v Domažlicích Václav Miskovský, kdežto správcem musea jest architekt Procházka. Archiv organizován jest podle principu provenienčního.

Listiny, opatřené listkovým repertářem, rozděleny jsou v tato oddělení: I. A. privilegia 59 kusů (nejstarší z r. 1363). I. B. ostatní listiny svědčící pro obec 1393 kusy (z let 1325—1905). I. C. soukromé měšťanské 143 kusy, II. Cechy a živnostenská společenstva 240 kusů, celkem tedy přes 1800 kusů.

Knihy: A. radní protokoly 57 svazků (od r. 1581). B. Hospodářské protokoly 14 svazků. C. Trhové knihy městské 16 svazků. D. Podací protokoly k registratuře 127 svazků. E. Kšaftovní a sirotčí knihy 7 svazků. F. Kostely, záduší, fara, nadace 49 svazků. G. Důchod města 235 svazků. H. Daně (od konce XVIII. stol.) 124 svazky. Ch. Hospod. obce (dvůr, lesy atd.) 147 svazků. J. Úřední cirkuláře (patenty) 51 svazků. K. Obyvatelstvo (sčítání, volby) 16 svazků. L. Chudinství, špitál 118 svazků. M. Zaměstnavci a různí 40 svazků. N. Pivovar 129 svazků. O. Školství 28 svazků. P. Stavby 51 svazků.

Pečetidel uloženo jest v archivu 13 městských (nejstarší z r. 1613), cechovních 9. Oddělení starých tisků obsahuje 78 děl. Oddělení map a plánů 34 inv. čísel. Stará Městská registratura není dosud soustředěna (nedostatek místa) a uchována jest v celkem dobrém stavu, ve fasciklech opatřených signaturou. Její převzetí bude dalším úkolem archivářovým.

Archivy cechů a řemesel mají sign. R. a jsou vlastně jen troskami cechovních písemností. Pod sing. R. I. nachází se 16 cechovních knih. R. II. 222 perg. a papírových listin, které uloženy jsou ve zvláštních krabicích, ale spolu s městskými listinami v tresoru. R. III. Archivalie Společenstev z XIX. stol. Mnoho cechovních archiviálí nachází se v městském museu.

Příruční knihovna archivní čítá 550 svazků. Archiv, ač vzorně spořádaný, trpí ve svém rozvoji nedostatečnou dotací. [25.—27. IX. 1936.] M. V.

Duchcov. Vlastní městský archiv duchcovský obsahuje jen novodobou městskou registraturu. Starší městské listiny, písemnosti a knihy uloženy jsou totiž v městském museu, jehož správcem je učitel Karel L. Kutschera. Privilegia a akta uložena jsou v krabicích v kovové skříní, knihy přiřazené jsou jako zvláštní oddělení k obecní knihovně. Privilegia, začínající privilegiem Friedricha Mišeňského z r. 1418, jsou pečlivě zregestována. Aktový materiál zachoval se teprve od roku 1641, jest až do r. 1797 chronologicky seřazen a zpřístupněn důkladným listkovým repertářem; mladší akta nejsou dosud srovnána. Z městských knih, začínajících teprve XVIII. stoletím, vedle knihy o obnovování městské rady (Rats-Renovationen) z let 1742—1792 a seznamu přijatých měšťanů z let 1761—1830, tvoří největší část protokoly o zasedání magistrátu (1747—50) a senátu (1759—1760 a 1773—1786), radní protokoly jak politického tak i soudního oddělení (z konce XVIII. až poč. XIX. stol., avšak s mezerami) a podací protokoly, počínající r. 1796, rovněž mezerovitě. Kromě toho zachovaly se tu knihy patentů Duchcovského panství z let 1798—1816 a krajských cirkulářů litoměřických z let 1818—1849. Poměrně bohaté jest oddělení archiviálí cechovních, uložených ve zvláštních truhlicích. Vedle všeobecného oddělení, obsahujícího úplnou sbírku všech cechovních předpisů a nařízení z let 1729—1793, jsou zde shromážděny zlomky a pozůstatky archivů jednotlivých cechů. Nejstarší jsou knihy cechu sladovnického, zápisná a mistrovská, jež obě začínají rokem 1665 a sahají prvá do r. 1749 a druhá do r. 1759. Cech krejčovský má tu zachováno privilegium královéhradeckého biskupa Jana Bedřicha z Vald-

štejna z r. 1674, knihy učňovské a listů za vyučenou z let 1753—1888 a knihu zemřelých od r. 1838, cech mlynářský knihu tovaryšů a učňů z let 1736—1858, cech punčochářů knihu mistrů z let 1760—1851 a knihu učňů z let 1803—1886, cech obuvnický účetní knihy z let 1787—1815 a knihu mistrů z let 1809—1901 a cech řeznický knihu listů za vyučenou a mistrovskou z let 1791—1823 a rejstřík zemřelých z let 1791—1860. Vedle cechovních knih, jichž uvedený výčet sestavený podle seznamu není ovšem úplný, uložena jsou v museu i různá volná akta jednotlivých cechů. [11. X. 1935.] *Zkn.*

Městský archiv ve Dvoře Králové. Archiv uložen jest v přízemní místnosti budovy městského musea na náměstí a má s museem společnou správu. V čele kuratoria stojí poštovní tajemník pan Söllner, kustodem v museu a v archivu jest městský úředník pan Had.

Archiv chová především městská privilegia (vesměs ve vitrinách v museu, ale dobře chráněná před slunečními paprsky). Nejstarší jest privilegium krále Jiřího dané v Kladsku 23. pros. 1463, dále Vladislavovo z 18. dubna 1480, Vladislavovo z 15. února 1477 o obnovování rady městské, Vladislavovo ve čtvrtek po Laetare 1509 na užívání červeného vosku a Vladislavovo z r. 1502 pro městečko Žiželice. Z r. 1573 je privilegium Ferdinanda I., jímž bere se Jaroměř na milost po vzpouře. Mladší jsou již jen viditelné privilegia starších a sice Marie Terezie z 22. dubna 1749 — Josefa II. ze 14. dubna 1783. — Ve vitrinách jest celkem na 50 městských listin.

Registratura rady městské 1463—1784 obsahuje přes 7.800 listin, z toho 220 listin z doby předbělohorské. Ke všem jest chronologický index a listkový repertář osobní a věcný. Uložení jest bohužel podle věcných, libovolně volených hesel, ale opatření listin jest vzorné.

Registratura magistrátu 1784—1849 zachovala se úplně, ale není dosud zpracována, takže nachází se v tom stavu, v jakém zanechaly ji manipulace z doby, kdy sloužila novému městskému úřadu. Vytvořeno v ní několik oddělení, hovičích potřebě úřadování nového městského úřadu v letech šedesátých a sedmdesátých XIX. století.

Staré městské knihy, pokud se zachovaly z doby předbělohorské, uloženy jsou v musejních vitrinách, dobře chráněných proti přímému světlu. Jest to především: Kniha pamětní od r. 1456 formát 1/2 fol. 250 listů, zápisy do r. 1517. Kšaftovní kniha z let 1506—1520. Kniha trhová radní od r. 1554; obsahuje i obnovování rady městské a cechmistrů až do r. 1588 (380 fol.) Kniha trhová radní zal. 1566 (do r. 1582) „Kniha smluv a porovnání přátelských“ z r. 1576. Kniha regální města Dvoru Králové z r. 1578 (obsahuje též obnovování rady, kvitance úředníků mlýnských, solních, správců „rathauzu“ a Kniha smluv a zápisů 1590—1690.

Zvláštní oddělení tvoří Cechy: zbytky cechovních archivů jsou uloženy v musejních vitrinách, spolu s cechovními pečeti, případně štíty, nebo ferulemi. Pekari mají nejstarší registra z r. 1634, artikule z r. 1630, podobně trunlári, řezníci registra od r. 1657, dále zastoupení jsou ševci, krejčí, soukeníci, kloboučníci, tkalci, barvíři pláten, kožešníci, hrnčíři, zámečníci a pilníkáři.

Archivu prospělo by jednotnější umístění. [13. XI. 1935.] *M. V.*

Archiv města Hor Kašperských. Nutnost přesného rozlišení archivů a musea jasně dokazuje cenný archiv města Kašperských Hor, který právě zmatením těchto pojmů jest zcela neorganicky roztržen ve dvě

části, z nichž jedna se nalézá na radnici, druhý díl byl pak uložen do musea místního vlasteneckého spolku.

Zmíním se nejdříve o archiváliích, které jsou uloženy na radnici. Nejstarší listiny jsou tyto:

1. 1345, mai 23. Jan Lucemburský věnuje Kašperskohorským les „Gewilde“: jazyk latinský, perg., pečeť utřena.

2. 1345, sept. 29. Jan Lucemburský osvobozuje Kašperskohorské od placení ungeltu: jazyk lat., perg., pečeť přivěš.

3. 1383, apr. 21. Urovnání s komendou Strakonickou o hranice kvildské: jazyk lat., perg., pečeť Zdeňka z Rožmberka přivěš., druhá pečeť utřena.

4. 1436, oct. 13. Zikmund Lucemburský potvrzuje Kašperskohorským jejich privilegia: jazyk latinský, perg., pečeť utřena.

5. 1453, dec. 28. Konfirmace krále Ladislava: jazyk latinský, perg., pečeť přivěš.

6. 1479, dec. 21. Vladislav II. potvrzuje Kašperskohorským jejich svobody: jazyk latinský, perg., pečeť přivěš.

7. 1483, juli 14. Půta z Ryzmburku prodává Kašperskohorským louku, patřící k hradu Kašperku: jazyk český, perg., 3 pečeti přivěš.

(a. Půty z Ryzmburka, b. Půty z Obytec, c. Zachariáše z Opatovic).

8. 1523, mart. 10. Ludvík Jagellonský potvrzuje Kašperskohorským jejich svobody: jazyk latinský, perg., pečeť přivěš.

9. 1523, aug. 21. Janderle, člověk Přecha ze Lčovic, prodává Janu Fuxovi, sklenáři ve Svojsíně, les Ontygl a řeku Modravu: jazyk český, perg., pečeť utřena.

Z doby habsburské sluší uvést na prvním místě dvě privilegia krále Ferdinanda I. z r. 1538, jimiž potvrzuje Kašperskohorským všechna jejich dřívější práva a svobody, přidává k nim tři nové trhy. Rovněž Maxmilián II. potvrdil r. 1567 městské výsady s právem pečeti všem červeným (r. 1572). Jeho syn a nástupce Rudolf II. vedle obvyklé konfirmace (r. 1577) upravil třemi listinami z r. 1585, 1592 a 1605 poměr blízkého hradu Kašperka k městu. Téže věci se dotýká listina Matyáše II. z r. 1614. Další konfirmace udělili Kašperskohorským Ferdinand II. r. 1630, Ferdinand III. (1639) a Leopold I. (1664), který zvláštní listinou z r. 1700 svolil, aby městský výroční trh byl přeložen na jiný den. Rovněž Karel VI. (r. 1734), Marie Terezie (r. 1747), Josef II. (1784) i František II. (1794) potvrdili městu všechna privilegia. Z ostatních listin zasluhují zmínku písemnosti ze 16. stol., vztahující se k městským domům Jiřího z Lokšan a Kateřiny z Adlaru, jakož i k mlýnu Vrhlovu. Peněžní závazky obce k bavorskému Willhofenu osvětlují dvě listiny z r. 1594, soumarské cesty Horami vedoucí dotýká se nařízení českých místodržících z r. 1614. Několik městských hospodářských knih 18.—19. stol. s popisem hranic mezi lamberským panstvím Zichovicemi a městem Kašperskými Horami doplňuje obsah archiválií, uložených na městském úřadě.

V městském museu se nalézají tyto čtyři listiny ze 14. stol.:

1. 1345, aug. 24. Hermanovo nadání na jednu mši v kostele sv. Mikuláše: jazyk latinský, perg., pečeť přivěš.

2. 1356, apr. 11. Karel IV. daruje Hencínovi Baderovi 64 jiter půdy pro zřízení silnice do Pasova a povyšuje ho mezi svobodné sedláky: jazyk lat., perg., pečeť přivěš.

3. 1378, febr. 15. Několik Kašperskohorských měšťanů činí nadání na jednu mši v městském kostele sv. Linhartu: jazyk lat., perg., tři pečeti přivěš.

4. 1396, oct. 9. Purkmistr a rada Hor Kašperských potvrzují nadání

oltáře sv. Jana Křtitele v kostele sv. Linharta, jež učinil Jindřich Stangerle: jazyk lat., perg., pečet přivěš.

Pro historii solného obchodu jest důležitý rejstřík solní z let 1588 až 1615 a několik písemností ve věci sporu Horských s Prachatickými o sklad soli. Výše zmíněný Jiřík z Lokšan jest zastoupen dvěma listinami z r. 1544. K vojenským poměrům z třicetileté války se vztahuje dopis Marradasův z r. 1622, jímž slibuje městu ochranu a zákaz vojenské posádky. Podobného obsahu jest list Octavia Piccolominiho z r. 1640. Ostatní písemný materiál jest rozdělen do většího počtu kartonových krabic podle věcných hesel (Bergbau, Unterthanen, Münzwerk, Korrespondenz mit fremden Agenten etc.). V muzeu jsou uloženy také městské knihy, z nichž nejstarší pochází z roku 1541, jakož i pět protokolů městské rady od počátku 18. stol. [26. září 1935].

Haas.

Hořice v Podkrkonoší. V Hořicích nenajdeme organisovaný městský archiv a není tu proto ani městský archivář. Zachovala se tam městská privilegia a městské knihy od pol. 17. stol., které jsou dnes uloženy v městském muzeu v obecné škole „Na Daliborce“. Listin ostatních jest v městském muzeu uloženo jen nevalné množství až od konce 17. stol. (1697), a to jen částečně z městské registratury; do muzea se dostaly však prý vesměs z rukou soukromých, z čehož lze soudit, že městský archiv byl rozchvácen již před delší dobou. V muzeu jsou uloženy též písemné památky místních cechů. Privilegia rozložena jsou v lepenkových krabicích a zapsána jako ostatní archiválie do inventáře musejního; zvláštní seznam archiválií v muzeu chovaných dosud zřízen nebyl. Uložení jest prozatímni; museum samo není veřejnosti přístupno a vše bude uspořádáno a instalováno, až budou muzeu přikázány přiměřené místnosti. — Pozoruhodnějším předmětem jest mnohosvazková městská kronika, založená r. 1856 hořickým rodákem, slavným matematickem českým knězem O. P. Janderou, dodnes pečlivě vedená. Jandera shromáždil ve velkém množství opisů také starší materiál k dějinám města. V budově radnice jest pak jen živá registratura městského úřadu. Starší registratura mimo nepatrné zlomky byla prý za války zničena vojenskými úřady. — V úplnějším stavu jest archiv býv. hořického panství (invalidní nadace bar. Strozziho), patřící dnes „Správě státních nadačních lesů a statků Hořice v Podkrkonoší“. Materiálu tohoto archivu použil B. Mendl ke studii „Z novějších dějin agrárních (1789—1848)“, uveřejněné v „Agrárním archivu“ roč. VI. 1919; zde povšechně jest charakterisován i archiv. Podrobněji byl pak archiv hořického panství popsán A. L. Krejčíkem v publikaci „Příspěvky k soupisu archivů velikých statků“ 1929 str. 41—43 na základě přehledky r. 1928. Písemnosti jsou uloženy dodnes v t. zv. „Zámku“ v klenuté suché místnosti se zaměřovanými okny, opatřeny tedy bezpečně — od doby zmíněné přehledky zřejmě nebyly pořádné. — Povšechný tento výzkum byl proveden dne 18. října 1935.

Kpl.

Archiv města Chrastavy. Nejstarší písemné památky Chrastavy (něm. Kratzau), ležící na dráze z Líberce do Žitavy, pocházejí z polovice 16. stol., neboť toto město právě svou polohou blíže hranic stávalo se často obětí válečných bouří a kolem roku 1512 bylo pusté. I nejnovější doba přispěla k částečnému zničení místního archivu. Brzy po válce byly veškeré staré písemnosti prodány do stoupy a to, co se zachovalo, bylo zachráněno soukromníky, kteří na svůj náklad archiválie, určené

k zničení, vykoupili a uložili do železné pokladny v městském muzeu, umístěném v prvním patře německé obecné a občanské školy pro chlapce. Zachovanou část archivu zinventarisoval jeho správce Josef Thiel, ředitel měšťanských škol v. v.

Z listinného materiálu uvádím tyto písemnosti, vesměs německým jazykem psané:

1. 1568, jan. 15. — Jiří Mehl ze Střelice uděluje městu právo trhu a dovoluje čepovati pivo a kořalku v radnici.
2. 1574, oct. 15. — Maxmilián II. uděluje městu právo týdenního trhu a polepšuje městský znak.
3. 1581, dec. 10. — Rudolf II. polepšuje městu jeho znak.
4. 1598, jan. 7. — Hofmann z Grünpichlu osvobozuje město od placení dědičných tax.
5. 1620, febr. 13. — Jan z Černous potvrzuje městu právo čepovati pivo a kořalku v radnici.
6. 1641, apr. 15. — David Jindřich z Černous stvrzuje městu právo konati výroční trhy, dává mu právo obsazovati městské úřady a městský soud a povoluje, aby se město vyplatilo činží z konání roboty.
7. 1657, dec. 31. — Adam Matyáš z Trautmansdorfu stvrzuje městu právo výčepu v radnici.
8. 1686, febr. 23. — Rudolf Vilém z Trautmansdorfu potvrzuje městu jeho privilegia.
9. 1708, jan. 10. — Jan Václav Gallas potvrzuje městu právo páliťi kořalku.
10. 1730, sept. 30. — Filip Gallas potvrzuje městu jeho privilegia.
11. 1732, jan. 4. — Karel VI. uděluje městu právo nového týdenního trhu.
12. 1748, febr. 15. — Marie Terezie potvrzuje městu privilegium Karla IV. ze dne 4. ledna 1732.
13. 1783, febr. 6. — Josef II. stvrzuje městu všechna jeho privilegia a uděluje mu právo nového výročního trhu.
14. 1793, jan. 10. — František II. potvrzuje městu všechna jeho privilegia.

Do poloviny 16. stol. zasahuje svými zápisy zajímavá kniha městského soudu, nazvaná „Das schwarze Gerichtsbuch“ z let 1565—1770, nejcecnější a nejstarší z městských knih zde uložených.

K těmto písemnostem se pak ještě radí listiny jednotlivých cechů od roku 1568 a písemnosti městské střelecké obce od roku 1601. [14. listopadu 1935.]

Haas.

Městský archiv v Jáchymově. Archiv je majetkem města. Několik listin, které proveniencně do něho patří, je majetkem musejního spolku a je uloženo ve vitrině Městského muzea. Zprávu o archivu podal posledně Dr. Heribert Sturm, který byl až do svého odchodu do Chebu městským archivářem (Dr. Heribert Sturm, Tätigkeitsbericht über das Stadtarchiv St. Joachimsthal für die Jahre 1928—1932.). Archiv je uložen stále v budově městského muzea ve dvou přízemních místnostech, v suchu a bezpečí. Od odchodu Sturmova není stálého městského archiváře. Město uvolnilo v poslední době druhé patro musejní budovy, které je určeno pro další přírůsteky archivní. Tyto místnosti jsem neviděl. Od odchodu Sturmova nebylo již v pořadatelských a katalogisačních pracích pokračováno. Sturmův návrh na zřízení společného archivu pro horní Rudohoří (Obererzgebirger Gesamt-Archiv, cit. práce str. 30 a d.) nebyl uskutečněn a nebylo v té věci také nic podniknuto. Město, jak se zdá, dalších kroků neučiní. Starosta se

omlouvá nedostatek financí a ukazuje na vzájemnou řevnivost měst, která by přicházela v úvahu. V archivu byly jako deposit okresního soudu uloženy podle zvláštní smlouvy mezi městským úřadem a okresním soudem staré knihy pozemkové, které jsem dne 7. září 1936 převzal pro zemský archiv. — Proti místnostem archivním je v samostatné místnosti obdobně vhodně vložena knihovna staré latinské školy jáchymovské (o ní Heribert Sturm, Die Bücherei der Lateinschule zu St. Joachimsthal, Chomutov—Jáchymov 1929). Lístkový katalog pro ni pořídil Dr. Sturm. Knihovnu prohlížel posledně v létě letošního roku p. vládní rada Dr. Emler. [14. IX. 1936.] *J. M.*

Městský archiv v Jaroměři. Městský archiv nachází se v přízemní velmi vlhké místnosti Živnostenské školy vedle děkanství, ale bude prý přestěhován do sousední velké, k jihu obrácené místnosti, jakmile se vystěhuje Živnostenská škola. Správcem jeho jest řídící učitel v. v. p. Kraus, který jest současně předsedou muzejního kuratoria. Museum jest uloženo v přízemních chodbách a místnostech měšťanské školy a trpí rovněž vlhkem.

Jaroměř má jen jediné starší městské privilegium v originále, totiž krále Vladislava II. z r. 1504 (první neděle po Všech sv.), týkající se platu komoře. Ostatní privilegia známa jsou jen z pozdních konfirmací, které uloženy jsou ve vitrinách v městském muzeu.

Vlhkem trpí také nejcénnější fond, totiž 61 starých městských knih, z nichž nejstarší počíná r. 1549, neboť starší knihy městské a nepochybně i stará privilegia zhubil veliký požár r. 1548. Nové knihy městské jsou zachovány od r. 1827, ale jsou to knihy jen účetní a hospodářské, neboť knihy právních pořízení odevzdány byly r. 1850 okresnímu soudu, odkudž dostaly se do archivu země České.

Listiny papírové: asi dvacet listin pochází z let po r. 1630, jde výhradně o soukromá nebo cechovní právní pořízení. Souvislá řada listin počíná až r. 1757, obsahuje jednu skříň a spořádána jest podle libovolně zvolených věcných hesel.

V tomto archivu deponována jest také okresní registratura samosprávného okresu jaroměřského, jež po skartaci zabírá dvě malé skříně. [14. XI. 1935.] *M. V.*

Kaplice. V městském archivu kaplickém byl proveden archivní výzkum Dr. V. J. Nováčkem již r. 1893. Ve zprávě o tomto zevrubném výzkumu (A. V. III. str. 26—30 v arch. země České v rukopise) jest uveden chronologický seznam třiceti listin, které tehda zmíněný badatel v městském archivu nalezl. Nejstarší z nich je z r. 1382, středověkých celkem 7, jako nejmladší zaznamenáno privilegium z r. 1793, většina těchto listin jest pergamenových, část z nich psána česky. Mimo to našel Dr. Nováček v Kaplici také písemnosti cechovní, z nichž uvádí celkem 11 z let 1484—1749. — Dnes jest starší část archivu v Nováčkově zprávě zmíněná uložena v kanceláři městského úřadu v budově pivovarské v těžké kovové bedně. Na místě není jejich seznam ani jiné pomůcky. Novější registratura uložena jest v radnici. Podle sdělení archiváře městského tajemníka Bubla jest tato část archivu v nepořádku, který byl způsoben hlavně v letech 1919—1920. Zmíněný archivář sám nevěděl nic bližšího o obsahu této registratury, neměl také příručních pomůcek ani času, aby se mohl věnovati jejímu uspořádání. Jako další obtíž uváděl, jak často v podobných případech bývá, nedostatek místa pro tento účel. Povšechný tento výzkum proveden byl dne 5. října 1935. *Kpl.*

Archiv města Klatov. Městský archiv v Klatovech není samostatně organisován, tvoří pouze součást Musea Dr. Karla Hostaše v domě městské Spořitelny a podléhá správou řediteli městských kanceláří p. Pláničkoví. Pro dobu předbělohorskou jest velmi chudý, což zdůrazňoval mnohokrát také historik Klatov prof. dr. Vančura. Ani místně není archiv sjednocen, nýbrž rozdělen jest v několika skříních v různých místnostech musea.

Městské knihy zachovány jsou s výjimkou „kopiáře“ z r. 1561 až z doby pobělohorské a sice ve dvou velkých seriích: „Protocolli sessionum“ od r. 1630 v 82 svazcích, sahající až do konce stol. XVIII. a Libri copialium v nepřetržité řadě od r. 1657 do 1753. Od XVIII. stol. porůznu zachovány jsou také knihy počtů.

K listinám uloženým v archivu pořídil rukopisný index dr. K. Hostaš; dělí se na řadu oddělení. V oddělení A jsou listiny svědčící Klatovům nebo měšťanům klatovským; jest jich celkem 259, z doby před Bilou horou pouze 28. Nejstarší závět Herty vdovy po Bohumilu z Vilhartic z 23. listopadu 1353, týkající se kláštera Dominikánů v Klatovech. Oddělení B, jsou „jiná města“ (84 kusů), C, cechovní, písmeno D, vyhrazeno jest listinám nacházejícím se v knihách městských, E, listiny Janovských z Janovic, F, Chudenické, G, Měcholupské, H, rodiny Hirspergovy, I, Opisy listin týkajících se Klatov, uložených v jiných archívech, K, Cachrovské, L, Tětětické, M, Bystřické, N, Veselí u Janovic, O, Plánické.

Registratura městská a magistrátní byla připojena k archivu teprve r. 1925. Obsahuje knihy počtů, podací protokoly a elenchy a spisy, svázané ve fasciklech. Jsou v ní také listiny XVIII. a XIX. stol. Exhibičních protokolů 16, elenchů 7, podací protokoly zachovány jen z deseti let 1839—1848.

Rukopisy: Právní kodex Briekého z Kaplice z r. 1465. Vofíšek: „Memorabilium libri tres“; neuměla komplice klatovské historie, napsaná v letech 1692—1709. Oddělení další tvoří archivy cechovní a archivy deponované a sice: A, Bystřický patrimoniální archiv s 19 emphyteutickými poz. knihami z XVIII. stol., knihy počtů 1730—1858 (7 knih), čtyři kriminální protokoly, kniha korespondence z r. 1801 a osm hospod. knih z let 1727—1787. B, Maltanská komenda v Měcholupcech: 19 gruntovních knih od r. 1659. V klatovském archivu jsou jako deposita také archivy některých spolků; nejstarší Měšťanské Besedy od r. 1863. [23.—24. IX. 1936.] *M. V.*

Městský archiv v Kraslicích. Od poslední zprávy o archivu v „Mitteilungen des k. k. Archivrates“ II. 1916 (podle sdělení konservátora prof. Dr. Karla Ludwiga v Karlových Varech) staly se tyto změny: Městské knihy, uložené r. 1916 ve skříní v budově městského musea, a spisy uložené na půdě v staré budově školní byly přeneseny do prostorné, suché a světlé místnosti v budově radniční, kam se také postupně ukládají starší fascikly běžné registratury městské. Městská privilegia, k nimž není vůbec seznamu, chovají se v těžké místnosti v ohnivzdorné pokladnici, o níž se děje zmínka v uvedeně zprávě MAR. Archiv je svěřen městskému knihovníkovi, ale ten podle sdělení Dr. Turky, městského tajemníka, který podepsaného provázal, dosud neměl času, aby se archívem zabýval. (27. IX. 1936.) *J. M.*

Český Krumlov. O nejvýznamnějším a nejrozsáhlejším archivu krumlovském Knížecím schwarzenberským ústředním ar-

chivu v Českém Krumlově najdeme nemálo zpráv v dosavadní literatuře. Lze uvést zejména: souhrnné poučení o schwarzenberských archívech najdeme ve starší publikaci: „Die Archive des fürstlichen Hauses Schwarzenberg ä. L. Beiträge zur Geschichte und Statistik derselben“ Vídeň 1873 (tam o Krumlově zvl. na str. 86—91—Ad. Berger). — Nověji napsal Ant. Mörath (který mimo to v pražských Mitteilungen věnoval dějinám krumlovským několik statí) článek „Archivalien des fürstlich Schwarzenbergschen Zentralarchives in Krumau für die neuere Geschichte Oesterreichs“ v knize „Archivalien zur neueren Geschichte Oesterreichs“ I. Band Vídeň 1913 (str. 12—27). — V „Časopise Archivní školy“ byly od počátku pak uveřejňovány zprávy o tomto archívu většinou z pera archiváře Dr. H. Grosse a Dr. A. Markusa: Roč. I. 1923 str. 185 (Dr. J. Morávek), roč. II. 1924 str. 201 sq, roč. III. (1926) str. 179, roč. V. 1927 str. 210, roč. VI. 1928 str. 202, roč. VII. 1930 str. 131. Archiv ten byl dotčen i archivním výzkumem pro diplomatář v l. 1886—7 (viz. Čas. Čes. Musea 1907, str. 455) i archivním výzkumem zemským, prováděným r. 1894 Dr. V. J. Nováčkem (viz A. V. XII. v archívu země České v rukopise). Netřeba se zde proto podrobně šířit o jeho organizaci a obsahu, což by vedlo daleko. Archiv jest od několika let umístěn v předním traktu krumlovského zámku, v místnostech klenutých, suchých a v každém směru vhodných pro tento účel. Veden jest dvěma vysokoškolsky vzdělanými, odborně školenými archiváři (vrch. archivářem Dr. K. Taničem a archivářem Dr. V. Haškem) a těší se účinnému zájmu svého majitele. Písemnosti jsou spořádány až do doby nejnovější a bezpečně opatřeny. Podle sdělení tamních archivářů se musí schwarzenberské úřady při úřadování i při opatrování živé registratury řídit směrnicemi, které archiv vypracoval.

Poměrně nemálo bohatým a pečlivě spořádaným jest městský archiv v Českém Krumlově. Jak uvádí V. J. Nováček ve své zprávě o tamním výzkumu z r. 1894 (viz A. V. XII. v archívu země České v rukopise), byl tehda tento archiv spořádán tak, „jak to byl učinil r. 1800 tehdejší purkmistr Jan Frant. Eppinger, který přihlížející k praktické potřebě v letech 1816—21 sepsal důkladné repertorium, v němž archívalie rozdělil podle látky nepřihlížející k chronologii. Chronologický seznam archívalií má Mikuláš Urban von Urbanstadt ve své 1843 sepsané monografii „Geschichte der befreiten Berg-und Schutzstadt Böhmisch-Krumau“, jejíž rukopisný originál nachází se v archívě krumlovském a opis v Museu království Českého“. — V letech 1908 a 1910 vyšel v Praze dvoudílný diplomatář krumlovský prací Valentina Schimda a Aloise Pichy „Urkundenbuch der Stadt Krummau in Böhmen“. I. Band 1253—1419, II. Band 1420—1480, který zachycuje též nemalé středověké bohatství tohoto archívu. — Dnes jest archiv uložen bezpečně v klenutých místnostech v budově radnice na náměstí a veden archivářem měst. tajemníkem a knihovníkem Rudolfem Grohmannem. Pisatelé této statí byl předložen jak listkový katalog tak knižní seznam.

V Českém Krumlově jsou ještě dva archívy institucí církevních, jež ze zde zmíniti jen pro evidenci, jelikož soustavný výzkum jejich dosud proveden nebyl. Archiv prelatury a Kaplanská a prelátská knihovna u sv. Víta není spořádán. Starší jeho část patrně ne zcela bezvýznamná se chová nyní v malé klenuté místnosti za bytem prel. Příbka, mladší část v jiné místnosti ve skříni. Tamní duchovní se dosud neseznámili s obsahem fondů, ani nevědí o nějakém seznamu nebo jiných pomůckách. Knihovnu, v níž jsou chovány především knihy náboženského obsahu a sotva jaké písemnosti jiné, navštívil ve dnech 28. září

až 1. října 1892 Dr. Ladislav Klicman a o svém výzkumu podal zprávu ve Věstníku České akademie „Zpráva o cestě po knihovnách v Rakousku a Německu, kterou s podporou České akademie... za účelem badání o předchůdcích Husových a hnutí husitském vůbec vykonal Ladislav Klicman...“ (R. II. 1893, str. 63—75). Zpráva se týká však jen předmětu v titulu uvedeného a neuvádí jinak nič o knihovně samé.

O archívu kláštera Minoritů v Českém Krumlově víme především z výše uvedeného článku Dra Ladislava Klicmana ve Věstníku České akademie. Ze statí jest patrné, že archiv chová pozoruhodné prameny medieální, článek sám však sleduje, podobně jako v zmíněné knihovně prelátské, pouze husitica, aniž by co uváděl o archívu samém. Péče o archiv jest svěřena kvard. Stanislavu Vítkovi, který pisatelé této statí sdělil, že archiv jest dosud neuspořádán, což způsobeno bylo zejména v letech popřevratových, kdy v klášteře byli ubytováni vojáci. Tehdy se prý také ztratily mimo jiné písemnosti i katalogy, takže toho času nemá v klášteře nikdo bližších vědomostí o obsahu archívu. — Povšechný tento výzkum krumlovských archívů proveden byl dne 4. října 1935.

Kpl.

Libochovice. V Libochovicích není zřízen zvláštní městský archiv: na městském úřadě uložena jest jen novodobá registratura od 90tých let XIX. stol., kdežto všechny starší listiny a městské knihy byly odevzány krajskému museu, jehož správcem je ředitel měst. škol v. v. Karel Krnek. Městská privilegia, vyložená ve výstavních skříních, zachovala se tu ve vzácné úplnosti. Začínajíce výsadou Vladislava Jagellonského na trh z 13. května 1507 a privilegiem Ferdinanda I. ze 7. srpna 1560, jímž Libochovice byly povýšeny na město s právem pečeti i červeným voskem, představují souvislou řadu udělení, resp. potvrzení a obnovování městských výsad vrchností: Jiřím Popelem z Lobkovic (1591 Mart. 25), Adamem ze Sternberka a na Bechyni (1614 Nov. 12), Václavem Vojtěchem ze Sternberka (1675 Apr. 17) a knížaty z Dietrichštejna Ferdinandem (1690 Jun. 19), Leopoldem (1700 Febr. 25), Waltrem Xaveriem (1731 Maii 31) a Karlem (1740 Nov. 19). Řadu privilegií uzavírají potvrzovací majestáty Josefa II. (1783 Febr. 5) a Františka II. (1796 Dec. 7). — Z městských knih nejstarší je radní manuál z let 1544—1602 (s pozdějšími přípisky); další svazky manuálů jsou teprve z XVIII. stol. (1701—1722 a 1716—1720), na něž pak navazují protokoly úřadu purkmistrovského a magistrátův snešení. Z pozemkových knih uloženy jsou v museu „knihy gruntovní šedivé barvy“ pro celé panství z let 1560 až 1581, knihy kontraktní (městské) z let 1615 a 1676, dvoudílné knihy purkrechtní města Libochovic z r. 1714, čtyřdílné knihy polní města Libochovic z r. 1722 a j. Neschází v museu ovšem ani některé listiny cechovní (zejména výuční listy) a staré tisky. [11. XI. 1936.] *Zkn.*

Lovosice. V Lovosicích všechny starší písemnosti včetně městské registratury až do konce XIX. stol. jsou podle sdělení starosty města od doby přestěhování městského úřadu do nové budovy městské spořitelny v r. 1907 zcela nezvěstné. Vinníka této ztráty, jež poškodila město i v ohledu právním (ztratila se některá důležitá akta, smlouvy, mapy a pod.), nelze prý pro nedostatek důkazů usvědčiti. [10. XI. 1936.] *Zkn.*

Městský archiv v Náchodě. Městským archivářem je profesor Bedřich Profeld. Archiv je uložen v radnici, a to jednak v prvním patře

v místnosti, které se jinak užívá jako skladiště, jednak ve věži. V té je dosud podle sdělení prof. Profelda uložena celá stará registratura, hlavně z 18. století, která není sporádána a velmi těžko přístupná. Mladší spisovna je uložena spolu s běžnou registraturou v úřední místnosti. Archiválii ve věži jsem neprohlížel. Podle sdělení profesora Profelda je tam prostora poměrně suchá a archiválie chráněny před ohněm. Listiny a městské knihy jsou uloženy v uvedené místnosti v prvním patře, suché a proti ohni bezpečné, ale poměrně tmavé, které se užívá, jak jsem poznal, stále ještě jako skladiště různých nepotřebných předmětů, takže tu není možno již pro nedostatek místa dobře pracovat, jak aspoň prof. Profeld zdůrazňuje. Pergamenové listiny se chovají v bezpečně uzavřené urně, ale nejsou sporádány a není k nim vůbec soupisu, stejně jako k městským knihám, které jsou aspoň zhruba věcně a chronologicky seřazeny v prostých dřevěných skříních. Naprostý nedostatek archivních pomůcek vysvětluje prof. Profeld nemožností v archivu pracovat. V nejbližší době má být archiv přestěhován do nové budovy, do sousedství městské obrazárny. Prof. Profeld není však tímto plánem města nadšen, neboť prý ani nová místnost, kde aspoň archiv bude zcelen a uložen v bezpečí proti vlhku a ohni, nehodí se podle jeho ujištění k pořadatelským pracím. [2. září 1935.] J. M.

Archiv města Nepomuku není sice bohatý rozsahem, zato však cenný svým obsahem. Jest nesmírnou škodou, že četné jeho listiny, uložené v železné truhlici na radnici, vlhkem se rozpadly a jejich pečeti se ztratily, takže jest nemožné jejich bližší určení. Archiv země České, veden péčí o zachování starých písemných památek, ujal se jejich ochrany a podrobuje je odborné konservaci v svých laboratořích. Nejstarší dokumenty tohoto archivu pocházejí z let 1464—1465, kdy král Jiří Poděbradský vydal Nepomuckým dvě listiny na výroční trh a na svobodné nakládání s jejich majetkem, udělené jim Zdeňkem ze Sternberka. Privilegium to potvrdil r. 1479 Zdislav ze Sternberka i Vladislav II. (tato listina zachována pouze v konfirmaci císaře Karla VI. z r. 1730). Další pán města, Jaroslav ze Sternberka, dává r. 1483 svému městečku rybník a r. 1492 několik dědin, kteréžto darování rozšířil r. 1514 a 1527 Albrecht ze Sternberka. Městská privilegia potvrdili a jeho výsady rozšířili králové Ferdinand I. r. 1530 (pouze v konfirmaci Karla VI.), Maxmilián II. 1570, Rudolf II. 1580 (pouze v konfirmaci Karla VI.), Ferdinand III. 1653, Leopold I. 1672, Karel VI. 1730) důležité privilegium, zachycující v opisech řadu ztracených listin), Marie Terezie 1747, Josef II. 1783 a František II. 1795. Z listin, vydaných nepomuckou vrchností, zmiňují se o dvou privilegiích Adama ze Sternberka z r. 1540 na volné nakládání s majetkem a o řemeslech a obchodu, povolení Adama ze Sternberka k vaření piva z r. 1606, konfirmace městských výsad Václavem ze Sternberka z r. 1629 (pouze v konfirmaci Karla VI.), dále Františkem Karlem Matyášem ze Sternberka z r. 1634 a konečně Jaroslavem Bořitou z Martinic z r. 1638. Právo vaření piva stvrdil r. 1680 Václav Vojtěch ze Sternberka.

Městské knihy nesahají tak daleko jako listiny. Nejstarší z nich, kniha zápisná o přijímání sousedů, byla založena r. 1637, kniha pamětní vznikla 1681.

Z cechovních archiválií zaznamenávám listinu z r. 1698, již město Nepomuk vydává artikule cechu tkalcovskému a mezulánskému. Kniha cechu řeznického jest z r. 1685, na niž pak navazuje druhá z r. 1751.

V truhlici s archiváliemi jest konečně uloženo též nejstarší městské pečeti z r. 1560. [11. listopadu 1936.] Haas.

Nová Paka. Podobně jako v mnohých zejména dříve poddanských městech není ani v Nové Pace městský archiv dosud organizován. Zachovaná městská privilegia a zlomek písemností jest uložen v městském museu, jehož správcem jest říd. učitel v. v. Jira. Stará registratura městská, podle informací městského tajemníka, který jest zároveň kronikářem obce, je zachována až ze stol. 19., a to od r. 1826, kdy vyhořela radnice a tím přišly v niveť i starší písemnosti městské tam uložené. Zmíněné zachované písemnosti, prý zcela sporádané, jsou prozatím deponovány v bednách v městském museu, kam byly uloženy po dobu stavby nové budovy městské spořitelny na náměstí, kde sídlí městský úřad. Na městském úřadě jest místnost pro běžnou registraturu od r. 1890 a v téže budově jest pak rezervována další místnost určená pro archiv městský. Uvedené údaje byly zjištěny dne 19. října 1935.

Kpl.

Městský archiv v Polici n. Metují. Městského archiváře není. O archiv se stará městský důchodní, který pečuje zároveň o nově zřizované městské museum. Pergameny a listiny ostatní jsou uloženy v tresoru v městské účtárně. Je k nim toliko soupis, pořízený r. 1895, když byly listiny zaslány na Národopisnou výstavu do Prahy. Z té doby jsou i nejstarší z nich zarámovány a zaskleny. Městské knihy, cechovní památky a starší registratura je uložena v úřední spisovně na nekrytých policích. Starší registratura do konce 18. stol. se prý nezachovala. V nejbližší době budou nejdůležitější kusy archivu, zejména listiny a některé městské knihy uloženy v místnosti, chystané v přízemí radnice pro museum. Místnost je zděná, klenutá, šerá, takže často i za dne třeba svítiti elektrickým světlem, podle ujištění důchodního dostatečně suchá. Důchodní stěžoval si na naprostý nezájem o archiv a museum v městě, zejména i mezi učitelstvem, ačkoliv je tu měšťanská škola. Prý není kromě něho nikoho, kdo by o archiv mohl pečovat a on sám je natolik zavalen prací, že mu nemůže věnovati leč velmi řídké volné chvíle. Museum vzniklo prý jedině z jeho podnětu, vybudováno bylo jeho úsilím a potrvá jen jeho stálou péčí. [3. IX. 1935.] J. M.

Archiv městský v Poličce. Městský archiv v Poličce není jednotně uložen a nemá jednotné správy. Nehledím-li k nové registratuře městské samosprávy od roku 1851, která nachází se na městském úřadě pod správou městského tajemníka, jest městský archiv rozdělen ve dvě části. Menší část nachází se na radnici „Osady města Poličky uvnitř hradeb“ ve zvláštní místnosti, větší část uložena jest v městském museu, které jest podnikem musejního spolku „Palacký“, při čemž není jasné, zda tato část byla museu darována, či pouze v něm deponována.

Na radnici „Osady“ nachází se především více než 150 starých městských knih vesměs ze století XVIII. a XIX. a to jednak veřejnoprávních, jednak hospodářských. Knihy nemohl jsem prohlédnouti, neboť na skříních navršené fascikly registratur velkostatku osady města Poličky a úřední registry osadní správy způsobily, že nelze zasklené skříně otevřít. Kromě zmíněné registry osadní od sedmdesátých let XIX. stol. je tu v jiné skříně 9 fasciklů vybraných spisů, důležitých pro právní poměry poličského velkostatku. Jako správce archivu byl mi označen řídící učitel v. v. pan Cupal, ale archivu není zřejmě věnována péče žádná.

O městské archiválie jest daleko lépe postaráno v městském museu. V čele musejního výboru jest inž. Fr. Bukáček, který, třeba ne odborník,

s láskou se mu věnuje a dbá nejen o dobré uložení archiválií, ale pořízuje k listinám, někdy za spolupráce městského kronikáře a archiváře p. Cupala registry. V muzeu působil r. 1936 jako bezplatný elév nezaměstnaný zubní technik pan Arnošt Ferlík, který v této době katalogisoval musejní knihovnu. Museum umístěno jest v adaptovaném poschodí býv. obecné a měštanské školy, majíc k dispozici šest bývalých tříd, světlou chodbu a dvě menší pracovny. Nově se pro ně zařizují ještě dvě bývalé třídy v přízemí, kde bude umístěno lapidarium a museum technické.

Z městských archiválií jest tu uloženo: 58 městských knih, počínajíc nejst. zachovanou městskou knihou z r. 1434, stejný asi počet knih cechovních. Ve vitrinách, krytých proti slunečním paprskům, vystavena jsou městská privilegia (nejst. krále Vladislava II z r. 1474 s transsumptem zakládací listiny Přemysla Otokara II. z r. 1265, dále privilegium krále Ludvíka z r. 1523 atd. Městských listin v muzeu chovaných jest asi 1450 (nejst. Vladislavské privilegium); z těchto jest 1050 zregestováno, 160 připraveno k regestování a skoro 250 listin a starých akt má u sebe už několik let p. řídící učitel Cupal, který je má zregestovati. U něho jest též několik městských knih a kronika města, kterou v letech 1812—1839 napsal Jan Sedlický. Musejní knihovně vévodí oddělení starých tisků (do pol. XVIII. stol.), zabírající více než pětipapířskou skříň; jejích seznam však nebyl na místě. [15—16. IX. 1936.] *M. V.*

Archiv města Přimdy se skládá z pouhých čtyř listin a dvou knih, ač historie Přimdy i hradu nad ním se vypínajícího jest více než tisíciletá. Jako jinde i zde časté požáry a blízkost říšských hranic s možností častých a náhlých přepadů přispěly k zničení téměř všech písemností. Někdejší bohatství listin jasně dokazuje konfirmace císaře Josefa II. ze 27. prosince 1782, zachycující městská privilegia, bohužel nikoliv „per extensum, sondern bloß nach dem Transacto de anno 1766“, dnes nezvěstného. Ten obsahoval neméně než těchto šest listin z doby před r. 1526:

1. 1331, srpen 17. — Jan Lucemburský osvobozuje Přimdské od placení cla, vybíraného purkrabím na tamním hradě a uděluje jim ještě jiné výsady: jazyk lat. — 2. 1344, leden 13, Domažlice. — Karel, markrabí moravský, konfirmuje předešlou listinu svého otce; jazyk lat. — 3. 1422, říjen 1. Rejno, — Konfirmace krále Zikmunda; jazyk lat. — 4. 1454, březen 1. Praha, — Konfirmace krále Ladislava; jazyk lat. — 5. 1463, červen 10. Praha, — Konfirmace krále Jiřího Poděbradského; jazyk lat. — 6. 1481, březen 6. Praha, — Konfirmace krále Vladislava II; jazyk lat.

Vedle nich nalézají se v tomto potvrzení ještě konfirmace Rudolfa II. 1592, Ferdinanda II. 1629, Ferdinanda III. 1637 a Leopolda I. 1704, jakož i listina Matyáše II. ze 17. července 1615, rozhodující spor mezi Barborou Tucherovou z Lidlova a jejím bratrem Maxmiliánem.

Privilegium císaře Josefa II. spolu se zachovanými potvrzeními všech práv od Ferdinanda II., Leopolda I. a Františka II. vyčerpávají listinný obsah tohoto archivu. Jsou uloženy spolu s knihou počtů Přimdské školy od r. 1790 a se sbírkou patentů a cirkulářů z r. 1822 v dřevěné skříni v městské kanceláři. [15. října 1936.] *Haas.*

Přísečnice. V Přísečnici není zřízen zvláštní městský archiv. Listiny a městské knihy, které přečkaly zhoubný požár města v r. 1811, uloženy jsou v nedobytné pokladně na městském úřadě. Z městských privilegií zachovala se jen dvě: potvrzení inserovaných privilegii císařem Josefem II. z 19. prosince 1783 a trhové privilegium Ferdinanda V. z 12. kvě-

na 1842, z městských knih zasluhují zmínky jen dvě knihy měšťanů. [9. X. 1935.] *Zkn.*

Rokytnice v Orlických horách. Uložení městských archiválií v Rokytnici v Orlických horách neodpovídá naprosto požadavkům bezpečnosti: jsou uloženy v obyčejné dřevěné, nezavíratelné skříni v úřadovně městského úřadu. Městská privilegia jsou vesměs ztracena, z městských knih vedle tří svazků nařízení a cirkulářů z let 1788—1854 zachovaly se dvě ze XVII. stol.: kniha kupních smluv z let 1650—1720 a kniha zápisní z let 1665—1776, v níž vepsán je seznam dávek z r. 1666, jež měli odváděti vrchnosti poddaní všech tří obcí rokytnických a některých vesnic okolních, a který je důležitý pro jmenný výčet rodin v Rokytnici nově kolonizovaných po válce třicetileté. Z cechovních archiválií je na radnici uložen výstik t. zv. řemeslnického patentu Karla VI. z 16. listopadu 1731 a společná kniha závěrečných účtů cechů kovářského, sklenářského, truhlářského, bednářského, soustružnického a řeznického v Rokytnici z let 1793—1851. [24. IX. 1935.] *Zkn.*

Sedlec na dr. Wils. Na městském úřadě v Sedlci není sporádaného archivu. Chovají se zde pouze tři tržní privilegia a sice z let 1732, 1786 a 1797. Ve všech třech inserováno jest ještě privilegium císaře Rudolfa II. z r. 1603, které v originálu se nezachovalo. Dále jest zde městská kniha z r. 1694, kdežto městská kniha z r. 1650, kterou našel na městském úřadě v Sedlci ještě r. 1896 zemský archivář Hynek Kollmann, jest již delší dobu postrádaná, aniž je známa stopa, jak zmizela. Dále zachovány jsou tři purkmistrovské protokoly z let 1748—1841 a akta o soupisu obyvatelstva z třicátých let XIX. stol.

Pamětní kniha založena byla v třicátých letech XIX. stol. a jest s mezerami psána až dodnes. V poslední době doplňuje ji vlastním výzkumem městský kronikář řídící učitel pan Fr. Svatoň, který dopsal do ní také řadu kronikářských zápisů po léta 1752—1830.

Zmíněný městský kronikář jest také původcem rozvrhu novodobé městské registratury, jež rozdělena je na oddělení A—L, takže oddělení A/1 tvoří stará privilegia, A/2 ostatní záležitosti trhů se týkající, pod A/4 jest budova radniční, A/5 nadace, B/1 koupě a prodej nemovitostí, soudní výměry, B/2 daně, B/3 dávky až B/6 obecní rozpočet, C/1 komunikace, C/2 stavební záležitosti, C/3 veř. budovy, D/1 policie, D/2 popisní úřad, D/3 požární policie, D/4 veřejné osvětlení, D/5 četnictvo, D/6 vojsko, E/1 zdravotnictví, E/2 čištění města, E/3 sady a zahrady, E/4 kanalisace, F/1 chudinství, F/2 chudobinec, F/3 veřejná mravnost, G/1 školy, G/2 kostely, G/3 knihovna městská, H dopravnictví, K výdělečné podniky: bio, elektrisace, L spolkaření. [27. VII. 1936.] *M. V.*

Městský archiv v České Skalici. Městského archiváře donedávna nebylo. Nyní jím byl jmenován učitel Krtička, který má o věc velmi horlivý zájem. Archiv, který byl dosud uložen v nevhodné místnosti ve staré radnici, bude přestěhován do nové, vhodné, suché a proti ohni chráněné místnosti vedle městské knihovny. Cechovní památky (listiny, knihy a pečeti) jsou uloženy v muzeu Boženy Němcové. Listiny většinou zarámovány a zaskleny, knihy bezpečně uloženy. Podle sdělení učitele Krtičky není vůbec archivních pomůcek. (5. IX. 1935.) *J. M.*

Archiv města Sušice. Městský archiv v Sušici jest budován teprve od doby dvou roků profesorem tamního reálného gymnasia p. Ant. Ja-

nákem, který shromáždil jednak městské listiny chované na různých místech, jednak částečně také městské knihy. Listiny, s výjimkou některých privilegií, které chovají se ve vitrinách v městském muzeu, jsou nyní již shromážděny v místnostech archivu, který se nachází v 2. poschodí radnice, knihy městské však ještě sjednoceny nejsou. Některé jsou v městském muzeu (nyní v domě býv. děkanství), některé v archivu, většinou dosud ve skříní v starostově kanceláři na radnici. Nejstarší kniha, velhartická z r. 1397, byla roku 1920 deponována v Národním muzeu v Praze. V starostově kanceláři nacházejí se tyto nejstarší knihy městské: Účty obecní z let 1464—1615, které však na poč. XVII. stol. sloužily za manuál cechu sladovnickému (formát půlfolia), Registra smluv a zápisů z let 1586—1675 (490 fol.), kniha trhův dvorův k obci města Sušice od r. 1584 (do 1634). V téže síni uloženy jest také rukopis Floriána Hamrschmieda Historie Budějovic, skládající se ze tří hlav: 1. De Boemo Budvicio regia lib. montana civitate, 2. z opisů budějovických privilegií a listin až do r. 1706 a 3. De monasterio Dominicanorum Budvicie.

Městské listiny dělí profesor Janák podle odesílatelů, takže má jednak oddělení listin vzniklých ze styků s orgány státními (českou kancelář, českou komorou, podkomořským úřadem a p.), jednak styk s jinými městy královskými a jinými vrchnostmi duchovními i světskými. Druhé oddělení listin jsou listiny vzniklé z vrchnostenské pravomoci města.

Vybudování archivu vyžádá si ještě několika let pilné práce a předpokládá nejen ideovou, ale také hmotnou pomoc se strany města. [21—22. IX. 1936] M. V.

Městský archiv v Trhových Svinech. Městským archivářem je Karel Kurka, ředitel městské spořitelny, který nejnověji pracuje i literárně o dějinách města (článek „Děkanský chrám Nanebevzetí Panny Marie v Trhových Svinech“ v ročence městské spořitelny v Trhových Svinech XXIII. 1934 a článek, dosud jen v rukopise, o náboženských poměrech v městě v 16. a 17. stol.). Listiny jsou uloženy v prvním patře radnice ve dvou prostorných suchých místnostech v zasklených výstavních vitrinách, chráněných však proti světlu lepenkovými příklopy. Soupisu k nim není. Stará registratura a městské knihy, které podle sdělení ředitele Kurky sahají zpět do pol. 16. stol., jsou uloženy ve zvláštní místnosti v kostele. Není pro ně vůbec archivní pomůcky a nejsou namnoze ani zhruba pořádaný. [19. IX. 1935.] J. M.

Tachov. V Tachově není zřízen městský archiv, poněvadž všechny starší listiny a písemnosti vzaly za své při požárech radnice 10. září 1715, 9. dubna 1748 a 10. července 1885. Několik starých listin z XV. a XVI. stol., týkajících se okolních obcí (Bažantova, Pořejova, Dlouhého Újezdu a j.), jakož i archiválií cechovních uloženo je v městském muzeu. Náhradu za zničené městské archiválie poskytuje tachovský listinář, zpracovaný ve dvou svazcích r. 1906 Josefem Stocklōwem o názvu „Stadtbuch von Tachau, bearbeitet bis auf die Zeiten Husmanns“ (t. j. až do prosince 1621): obsahuje opisy všech listin, písemností i jiných zpráv, týkajících se Tachova, v chronologické řadě s udáním proveniencí a s odkazy na příslušné edice i literaturu. Rukopis, jež v přepychové úpravě pořídil Ant. Fleissner, uloženo je v pokladně městské spořitelny. Z opisů, obsažených v listinář, vyplývá, že na Tachovském zámku jsou uloženy staré urbáře ze XVI. stol. a na děkanství stará kniha pamětní. [25. X. 1935.]

Zkn.

Touškov. Obsah archivu Města Touškova, který uložen je nyní v zasedací síni radní v budově městské spořitelny v dřevěně zasklené skříní, sloužící zároveň za výstavku pěti městských privilegií, sepsán byl již třikrát: r. 1893 adjunktem zemského archivu Jul. Pažoutem ve zprávě o archivní výzkumné cestě po okrese stříbrském, r. 1914 G. Schmidtem v „Mitteilungen des k. k. Archivrates“, I. 285—286, a r. 1930 V. Miškovským v Čas. Arch. školy VIII. 253—254. Omezují se proto jen na zjištění ztráty obou českých pergamenových listin cechu kovářského, kolářského a bečvářského z r. 1666 Nov. 16 a 1668 Aug. 23, jež G. Schmidt ještě uvádí a o jejichž ztrátě nedovedli podati žádané vysvětlení ani městský tajemník, ani nynější správce archivu, jímž je ředitel záložny v. v. J. Bachstein. Nutno dále poznamenati, že kromě knih městských, uváděných ve zmíněných soupisech, zachoval se tu též „Manuál radní ode mně Ondřeje Václava Frieda Šilhavého, toho času písaře radního v měst. Touškově nad Mží dne 9. měsíce Januári L. P. 1665 založený“, který svými českými zápisy z let 1665—1671 dosvědčuje vedle jiných pramenů, že Touškov byl tehdy ještě český. [15. X. 1936.] Zkn.

Městský archiv v Třeboni. Městským archivářem a spolu správcem městského musea z úředního pověření je městský vrchní strážmistr, kterému jen odborně radí schwarzenberský archivář Václav Hadač. Výtahy z historicky důležitých písemností městského archivu sestavil Theodor Antl, „Popsání starých písemností uložených v archivu města Třeboně, Třeboň“ 1901, str. 108. Antl vydal již dříve „Regesta listin 14. věku, uložených v archivu městském v Třeboni“, Čas. spol. přátel star. čes. V 1897 a pořídil také rukopisně v archivu chovaný soupis listin, archivářem Hadačem později přehlednutý a doplněný, který je hlavní pomůckou badatelů v archivu. Cechovní listiny a památky i nejstarší knihy městské jsou uloženy v městském muzeu na náměstí, v budově vedle městské brány. Zasklené musejní vitriny, kde jsou archiválie vystaveny, nejsou sice chráněny proti světlu, ale po celý den, není-li právě v muzeu návštěva, zůstávají zaslony v oknech zataženy. Pro vydání „Sněmů českých“ treba tu vytknouti tři knižní rukopisy. Jsou to: 1. „Pamětní kniha“, vskutku jak i nápis svědčí „kopiár na všelijaké listy posílací“ od r. 1617 až asi do r. 1660. 2. Pamětní kniha, nadepsaná „Liber memorialium“ od r. 1621, z níž něco vypsál Antl v uvedeném „Popsání“ 3. Soupis listů, vyšlých z kanceláře městské v letech 1624—1640. Listiny sepsané Antlem jsou uloženy v těžké, pevně zamčené truhlici železné v rybářském muzeu ve staré radnici, (kde je dnes sídlo okresního soudu), v obálkách s Antlovými registry. Registratura starší se v městě vůbec nezachovala (Srovn. František Roubík. Zbytky staré krajské registry budějovické, Roč. vlast. spol. jih. za rok 1929, Č. Budějovice 1930, 14—16), registratura nejnovější, asi od r. 1870, je uložena při běžné registratuře ve spisovně v nové radnici. [18. září 1935.] J. M.

Vimperk. Důležité město na staré soumarské cestě, vedoucí z Bavor do Čech, má uschováno v svém archivu pouze několik listin, kdežto ostatní aktový materiál se nezachoval. Tento stav způsobily zajisté četné zhoubné požáry, jimiž město bylo zachváčeno a při nichž bylo možné zachrániti pouze to nejcennější—městská privilegia. Nejstarší z nich jest česky psaná listina Kunáta Kaplíře ze Sulevic z r. 1424 s pěti přivěšenými pečeti. Po ní následuje v časovém pořadí nejdůležitější vimperkské privilegium, totiž latinská listina Václava II., kterou se r. 1479 povyšuje Vimperk na město. (Její latinský text s německým překladem byl vydán

tiskem na zvláštním letáčku městské rady při oslavě 400-letého povýšení Vimperka na město r. 1879). Doba další jest zastoupena již hojněji. Několik konfirmací Ferdinanda I. (z r. 1544, 1546, 1549), Matyáše II. (r. 1613), Viléma i Petra Voka z Rožmberka (r. 1565 a 1598) spolu s listinou Jáchyma z Hradce Jindřichova o darování lesa „Vodníka“ městu r. 1563 a s mandátem Rudolfa II. 1594, týkajícím se dopravy soli a vybírání cla z ní, jasně dokazuje rychlý rozvoj a stoupající důležitost nového města. Rovněž nový pán města, Jáchym Novohradský z Kolovrat, obdaril Vimperské četnými dary a výsadami (r. 1613, 1615, 1625, 1629). Z listin eggenberských se zachovaly tři (z r. 1686, 1687 a 1695); první dvě z nich o Helmbašské a jiných sklářských hutích na vimperském panství jsou cenným příspěvkem k dějinám sklářským na Sumavě. Privilegia a konfirmace císařů Karla VI. 1714, Josefa II. 1784 a Františka II. 1793 uzavírají řadu originálních písemností celého města se týkajících. Zmínku zasluhují ještě dva ověřené přepisy z desk zemských ve věci sporu mezi Petrem Kaplířem ze Sulevic na Vimperce a městy Prachaticemi a Pískem o cla na silnicích z let 1489—1490.

Pokud se pak týče cechů, tu jediné vimperští řezníci mají zachována dvě privilegia, a sice od Petra Voka z Rožmberka z r. 1583 a od Anny Marie, hraběnky Hradištské a vévodkyně Krumlovské z r. 1652.

Přehled obsahu vimperského archivu ukončují poukazem na kopii Klauďánovy nejstarší mapy Čech a na tři barevné náčrtky vimperských polí s poč. 18. stol. [27. září 1935]. *Haas.*

Volary. Archiv starobylého městečka Volar jest velmi chudý. Jeho úplné téměř zničení způsobily dvě události z nedávné doby. Zhoubnému požáru, který zničil r. 1863 téměř celé město z dřevěných tyrolských domků se skládající, padla za obět též značná část městských písemností, uložených tehdy v dřevěné budově radnice. Zbytek byl pak úmyslně odstraněn při sporu mezi městem a starými usadlíky o starobylá práva společného užívání lesa a pastvin. A tak jedinou zachovanou originální listinou jest privilegium Marie Ernestiny z Eggenberka na svobody městské z r. 1715, napsané německým jazykem na papíru s přitisknutou pečeti vydavatelky. Památku na městská privilegia zachovalo několik pozdějších opisů. Mezi nimi jest nedatovaná listina Vladislava II. Petru z Rožmberka o vlastnictví prachatického panství, k němuž náležely Volary, dále latinsky psané privilegium, jež Volarům udělil r. 1596 Petr Vok z Rožmberka, jakož i konfirmace všech městských svobod a výsad, vydaná v jazyce německém r. 1608 Rudolfem II. Z doby pobělohorské se zachovaly opisy dvou listin Jana Ant. z Eggenberka, z nichž první roku 1641 se týká privilegií, udělených městu Ferdinandem II., druhá z roku následujícího, složená rovněž v jazyce německém, jest pro volarské tkalce plátna. Vedle listin se tu nalézají dále několik knih městského magistrátu, z nichž nejstarší pochází z r. 1684. K nim se druzí německý překlad Kolodínových městských práv a tištěný patent císaře Karla VI. pro cechy.

Náboženské dějiny volarské osvětlují patronátní písemnosti, které dostal místní městský úřad r. 1928 z Vimperka. Důležité jsou zvláště kostelní účty od r. 1624 a nadání jednotlivých volarských měšťanů, především rodiny Stägbauerů, od poč. 18. stol. [30. září 1936]. *Haas.*

Městský archiv v Žatci. Archiv nalézají se v budově radnice ve dvou sklenutých sálech v prvním poschodí; museum má svoji vlastní budovu, v níž umístěna jest také veřejná knihovna a čítárna. Archiv obsahuje především na dvě stě privilegií a perg. nebo papírových

listin z doby předbělohorské. Listiny z doby před r. 1526 vydány jsou Schlesingrem v „Urkundenbuch der Stadt Saaz“, listiny z období 1527—1620 nemohl jsem spatřiti, neboť má je u sebe v Chomutově městský archivář dr. Wenisch, který připravuje pokračování edice Schlesingerovy.

Městské knihy: Nejstarší městskou knihou jest „Urkundenbuch und Memorabilienbuch seit dem Jahre 1883“, který obsahuje zápisy pamětihodností do r. 1833. Jejím pokračováním jest Memorabilienbuch II. z let 1834—1892, na niž navazuje již nynější městská kronika, vedená podle zákona z r. 1920. Dále nachází se v řadě městských knih Protokoll über die Verhandlungen des gehegten Gerichtes z r. 1528, Matrica civium z r. 1588 a z r. 1768 a velká serie o 150 svazcích Radních knih a manuálů; začínají v r. 1652, sahají s malými poruchami do osmdesátých let XVII. stol. a pokračují pak v úplnosti až do r. 1837. První německy vedené manuály jsou z let 1705—09. Serie patentů (Patentenbücher) z let 1652—1839. Akta radní práva města Žatce (5 sv. z let 1662 až 1708); jsou česká. Kniha svědomí z r. 1603 (česká), Ratsprotocoll in judicialibus paganorum 1817—1827 (11 svazků), Protocollum des criminalis 1770—1787 a „Protocollum des Hopfenverkaufes“ z r. 1796. Z XVIII. stol. (od let 1727—28) pochází velká serie (asi 30) urbářů a gruntovních knih vesnických, k nimž připojen jest Schatzungsbuch der Kgl. Kreisstadt Saaz“ z r. 1737. Spisová část archivu počíná rovněž v 2. pol. XVII. stol., poněvadž však nebylo klíče k zmíněným skříním a katalogům, nemohla mi býti ukázána. Registratura magistrátu z let 1784—1849 je dosud v původním stavu a nebyla ještě archivem zpracována. [6. XI. 1935] *M. V.*

Další zprávy o patrimoniálních archivech v Čechách a na Moravě. Poněvadž jsem již v předešlých ročnících tohoto časopisu zpravoval postupně archivní veřejnost o výsledcích a průběhu velké akce, kterou provádí Čsl. státní archiv zemědělský svými soustavnými prohlídkami archivů na soukromých velkostatcích, pokládám za nutné dodat k těmto informacím ještě zprávy o dalších archivech prohlédnutých ve dvou minulých letech, a to v roce 1935 a 1936. Nemíj pochyby o tom, že by bylo možno v tomto referování zvoliti i metodu jinou a vyčkatí až bude zpracován celý úkol, totiž podati přehlednou zprávu až po dokončení prohlídek na všech velkostatcích v Čechách a stejně tak i na Moravě. Rozhodl jsem se hned na počátku akce však pro metodu postupného informování, neboť jsem viděl, že zájem o archivy na velkostatcích stále stoupá a že dále o většině z nich odborná veřejnost neměla ani příležitosti něco bližšího se dozvědět. Kromě toho tkví v samé povaze celé práce, že nemůže býti vykonána v krátké době a tak by řada nesporně zajímavých výsledků zůstala zcela nepotřebně skryta v úředních spisech.

Pro uveřejňování poznatků získaných na těchto archivních cestách mluvily však i důvody jiné. Ukázalo se totiž brzy, že tento rozsáhlý úkol nelze se zdarem plniti bez náležité teoretické přípravy. Postup tohoto teoretického uvažování, stejně jako praktické ověřování jeho počátečních závěrů, ukázaly se neméně zajímavými než výsledky akce samotné a vyžadovaly zajisté, aby byly předloženy odbornému fóru k přezkoušení. Byla to především vůdčí zásada dnešní archivistiky, princip provenienční, jinak zvaný též principem kancelářské příslušnosti, o níž bylo třeba oprávněnou teoretickou stavbu. Podrobnější studium vývoje patrimoniálního úřadování ukázalo se vskutku nejspolehlivější cestou k důkladnějšímu

proniknutí obsahu namnoze velmi rozsáhlých archivů, s nimiž jsme se na velkostatech setkali. A metoda ta stala se nejbezpečnější výzbrojí k tomu, jak se ubrániti nebezpečí, aby zprávy o archívech těchto nestaly se jen sběratelsky sestaveným seznamem některých nápadnějších archiválií, neb snad jen stručnými a nic nepovídajícími daty o pouhé existenci archivů na určitém velkostatku. Šlo zde tedy o problém, jak v krátké době zachytiti pokud možno nejvíce a říci mnoho na malém prostoru. Bylo třeba dále dbáti neméně i toho, aby každá zpráva o novém archívu splnila pokud možno nejvíce přání historické heuristiky, čímž teprve každý archiv z oblasti otázek a úkolů archivně-technických přechází do živé dílny historické práce.

To vše mohlo se splniti jen tehdy, byl-li každý archiv prohlížen a popisován především s hlediska organického růstu a vzájemného postupování funkcí, které plnily patrimoniální úřady. Bylo třeba tedy v každém případě přikládati jaksi předpokládaný obraz, teoretickou cestou získaný na danou skutečnost a konfrontovati kompetenci jednotlivých odvětví patrimoniální správy jejich konkrétním naplňováním, zračiím se v jejich spisové pozůstalosti. Tento postup tedy pomáhal k tomu, aby každý i ojedinelý kus neúplného dnes archívu — a takových případů jest velmi mnoho — mohl býti zasazen do bývalého, nyní již ztraceného celku a v této souvislosti též popisován. Takto ovšem bylo možno konstatovati zcela bezpečně také i to, do jaké míry je daný archiv úplný. Znalost této skutečnosti jest stejně důležitá pro archivní praxi jako pro historickou heuristiku. Podrobné sledování cest patrimoniálního úřadování přispělo dále i k tomu, že bylo možno při zprávě o existenci některých druhů patrimoniální agendy v daném archívu hned také poukázati na zřetelnost jejich pro určitá historická témata, neb dokonce pro řešení určitého historického problému. Mohlo se tak díti ovšem jen v míře zcela malé, ale dalo se tak především i z toho důvodu, že tyto zprávy v řadě archivů musí jistě na dlouhou dobu nahraditi podrobnější probádání každého z těchto archivů.

Bezpečně uložení, archivní zpracování a bližší probádání archivů těch jest dnes totiž velkou, stejně organizační, jako archivně-technickou otázkou. Proto též při prohlížení těchto archivů věnují mnoho pozornosti tomu, abych vysledoval archivní strukturu každého z nich a dále, abych zjistil, do jaké míry budoucí archivní zpracování se bude moci o tuto strukturu opřít. V teoretických úvahách o provádění celého úkolu hraje zajisté velkou úlohu ten druh archívu, pro nějž bych chtěl, aby se důsledně užívalo termínu archívu patrimoniálního. Tomuto druhu archívu věnují při zprávách o prohlídkách, podávaných archivní veřejnosti především pozornost. Jest však nutno ještě poznamenati, že při provádění vlastního úkolu stejná pozornost jest věnována i registraturám správ velkostatků po zrušení patrimonía, neboť registratury ty, nehledě k jejich významu celkovému pro dějiny zemědělské z posledního období, mohou ve zpětném odrazu osvětliti i nejeden, zejména hospodářský problém z období patrimoniálního. V úředních zprávách podávaných o každém archívu věnuje se též pozornost i přesunům majetkovým z jednotlivých, většinou šlechtických rodin na jiné. Přesuny ty jsou někdy značně důležité i pro osud archívu. V informacích, které však zde o jednotlivých archívech podávám, tato data, zjistitelná většinou v četných pomůckách, vynechávám.

Program prohlídek v roce 1935 a 1936 zpracován stejnou methodou jako v letech minulých a také pracovní tempo jest v jádře stejné. Přesto však, že se celé akci věnuje pokud možno hodně času, zbývá stejně

v Čechách, jako na Moravě ještě dosti velkostatků k prohlédnutí. Ředitel zemědělského archívu Dr. A. L. Krejčík sestavil nedávno ve dvou článcích (Ochrana archívu a registratur velikých statků. Zprávy památkové péče — roč. I. č. 3, str. 19—20 a Pozemková reforma a archívy velikých statků. Pozemková reforma — roč. XVIII. 1937 č. 1. Též ve zvláštním otisku.) zejména číselné celkové výsledky dosud provedené práce a naznačil též počáteční administrativní zákroky provedené v rámci platného archivního zákonodárství pro zabezpečení dosavadních výsledků. Z číselných dat uváděných zde a dopravených i údaji lokalizačními podávanými však termíny dnes již historickými, totiž vyjmenováním bývalých krajů, mohla by vzniknouti domněnka, že zejména v Čechách akce pokročila tak, že dnes již známe situaci téměř ve všech bývalých historických krajích českých. Ve skutečnosti není tomu tak. Program prohlídek a zjišťování velkostatků, které budou prohlíženy, opírá se zajisté o teritorium bývalých krajů, ale důvody komunikační přinášejí při praktickém provádění nejednu korekturu tohoto schématu a tak se stává, že při prohlížení velkostatků určitého kraje jest prohlédnut i velkostatek kraje sousedního, anebo naopak, že komunikační potíže donutí ponechat i jiný velkostatek v prohlíženém kraji na dobu pozdější. Chceme-li tedy s touto výhradou užití těchto termínů pro zjištění dosud vykonané práce, můžeme říci, že v podstatě jsou dnes v Čechách prohlédnuty tyto bývalé kraje: Bolešlavsko, Bydžovsko, část Čáslavska, Tábořsko, Budějovicko, část Prácheňska, Klatovsko, Plzeňsko, Loketskó, Litoměřicko.

V roce 1936 prohlížel jsem tedy velkostaty v Čechách, a to jednak v bývalém kraji loketském a částečně i v kraji prácheňském. Na Moravě pak tohoto roku kromě několika při jiné příležitosti navštívených velkostatků pracoval jsem především v býv. kraji brněnském. V roce 1936 zbyl mi čas zatím jen na severní Moravu, prohlídku v Čechách jsem musel odložit na letošní rok 1937. V loketském kraji prohlédnu celkem 18 velkostatků, a to: Děpoltice, Chodov, Falknov, Jindřichovice, Hartenberg, Kynšperk, Kaceřov, Littengrün, Starý Kynšperk, Schönbach u Chebu, Vildštejn, Starý Rybník, Krugsreuth, Neuberger u Aše, Hazlov, Kysibl, Bečov, Doupov. Z těchto 18ti velkostatků nalezeny archívy vlastně jen v devíti případech, ale tato okolnost dá se vysvětliti především tím, že zde bylo prohlíženo několik menších velkostatků. Přes to zjištěné archívy jsou právě v této krajině neméně zajímavé a v celku odborným kruhům až dosud skoro neznámé.

Z větších archivů v této oblasti jest třeba jmenovati především archív v Doupově, dále v Bečově, v Schönbachu u Chebu a částečně i ve Falknově a Hartenbergu. Zcela malé zbytky pak najdeme ve Starém Rybníku, v Neubergeru, v Krugsreuthu a Kysiblu. Archív panství Doupova zachoval se ve starší své části sahající i do první půle stol. 17., daleko lépe než v části novější od konce stol. 18. Stalo se tak jistě díky tomu, že archívu se dostalo v r. 1766 nového uložení, které se sice v jádru opírá o starý pořádek, ale pořizuje poměrně důkladný inventář, který dodnes dobře orientuje v této části archívu a je prodloužen až do 80tých let stol. 18. Ze zvláště zajímavých kusů můžeme tu upozorniti zejména na několik urbářů, z nichž nejstarší, nedatovaný pochází patrně již z počátku stol. 17., druhý z roku 1638. Třetím jest urbátní rejstřík z r. 1666, další jest z let 1693. Jsou tu i staré knihy srovnání a gruntovní, jedna dokonce se zápisy kupů z let 1561—1606. Na ni navazuje další kniha z let 1600—1660. Ze spisů zaujmou zejména

četné spisy o sporech doupovských poddaných z druhé polovice stol. 17. a kromě toho uvítáme zde značně úplnou řadu účtů počínající již v 30tých letech stol. 17. Důkladný popis stavu panství a jeho důchodů z r. 1705. Také řada rejstříků o dispošici roboty jest zde starého data, to jest z počátku stol. 18., čímž získává na zajímavosti. K tomuto výberu můžeme dále připojiti i instrukci hospodářskou z r. 1690, knihu opisů protokolů o dalších sporech poddaných s vrchností z let 1706—1746 a elaboráty o pronájmu dvora a výkupu z roboty z r. 1795. Mladší část archivu, jak již bylo řečeno, zachována jest však neúplně. V těchto zbytecích najdeme sice spisy všech tří agend patrimoniálních v tomto období již pevně odlišovaných v archivním uložení, ale jsou to jen malé zbytky. Totéž musíme konstatovati i při neúplné řadě knih hospodářských a účetních z tohoto časového období. Z map zde zachovaných lze upozorniti na mapu panství z r. 1772 a mapy tří lesních revírů z r. 1795. Archiv sám, umístěný v podkrovní světnici, potřeboval by lepšího opatrování.

Po této stránce velmi dobře jest vybaven archiv panství Bečova. Z archivu patrimoniálního najdeme zde vlastně jen knihy uložené velmi pěkně a též dobře uspořádané. Nejsou však starší než do sedmdesáti let stol. 18. Valnou část mezi nimi zaujímají přirozené knihy účetní. Z jejich svérázné zde formy dá se dobře studovati vývoj hospodářského účetnictví velkostatkářského. Knihy hospodářské nejsou tu však již tak úplné. Z agendy politické najdeme tu jen ojedinelé knihy a taktéž i z agendy soudní. Za zvláštní zmínku stojí ještě z agendy dominikální knihy dekretů od r. 1789. Na obsah a archivní uložení ztraceného patrimoniálního archivu ukazují dobře zachované důkladné repertáře. Ze spisů těch se tedy zachovalo něco málo v registratuře správy panství, kde spisy ty najdeme připojeny jako priora ke spisům novějším po roce 1850. Mezi knihami nacházíme také ojedinelé knihy týkající se panství Toužimě (Theusing). Knihy zde nalezené jsou však jen malými zbytky archivu tohoto panství, jehož zejména starší část nalezena byla při reorganizaci bečovské registratury a jest dnes popsána konservátorem Dr. A. Gnirsem v obsáhlém a zajímavě řešeném inventáři. (Das ehemalige herzogliche sächsisch lauenburgische und markgräflich badische Amtsarchiv aus dem Schlosse zu Theusing in Böhmen. 1933). Týž autor ve svém popise uměleckých památek okresů Teplé a Mariánských Lázní (Topografie der Historischen und Kunstgeschichtlichen Denkmale in der Tschechoslowakischen Republik. A. L. 1932.) uvádí též u Bečova urbáře z r. 1615 a z r. 1771/4 jako majetek zámeckého archivu bečovského. Urbáře ty nejsou však uloženy společně se shora zmíněnými knihami. Nejstarší dokumenty panství bečovského se týkající jest však nutno hledati v městském archivu nedalekého Slavkova (Schlaggewald), kterémužto městu panství to patřilo od konce stol. 16. do r. 1623. Archiv jest dnes dobře uspořádán archivářem města Karlových Varů prof. Drem Ludwigem. Z dokumentů bečovských jest možno na př. uvésti urbář z r. 1597.

Zajímavé zbytky archivu najdeme dále na panství Schönbachu u Chebu. Spisy patrimoniální zachovaly se jen v malých zbytecích ne starší většinou než s počátku století 19. Některé skupiny, zejména věci patronátní sahají však přece až do počátku století 18. Jest však je nutno hledati dnes spojené s registraturou správy velkostatku po roce 1850 a zařazené do jejího schematu. Ze separátně pak uložených spisů najdeme nejvíce spisů týkajících se věcí policejních. Z judicijální agendy nejvíce spisů strotčích a jen málo o záležitostech sporných. Mezi knihami však vidíme kusy značně staré. Jest to na př. blíže nedatovaný malý urbář z první půle století 17., dále důkladný urbář z r. 1694 s popisem pan-

ského hospodářství a též robotní seznamy z r. 1786. Dále jest nutno upozorniti na staré gruntovní knihy, nejstarší se zápisy kupů gruntů od r. 1606, na niž navazuje pak kniha kupů od r. 1650. Zvláštní místo mezi nimi zaujímá kniha lenní (Lehenbuch) zaznamenávající jednak udělení jednotlivých domů, zejména pak jednotlivých pozemků k užívání poddaným. Jsou zde zápisy z let 1602—22 a pozdější od r. 1656. Z jiných knih lze upozorniti na knihu recesů a vyrovnání se zápisy z let 1601—1799. U knih účetních nejstarší jsou knihy účtů kostelních počínající rokem 1690. Z jiných účetních knih vlastního vrchnostenského hospodářství zachovalo se jen velmi málo i z období mladšího.

Také na panství falknovském nenajdeme úplný patrimoniální archiv. Starší a cennější jeho spisy byly totiž odvezeny do Prahy a uloženy v nosticovském paláci na Malé Straně. Kromě toho musíme zde konstatovati i značnou skartaci. A tak z archivu panství falknovského zbylo tu jen něco málo spisů agendy ekonomické počínající 80tými lety století 18. Sem zařazeny však i hraniční popsání z konce stol. 18. Z agend ostatních, to jest politické a soudní nalezneme též jen malé zbytky ne starší 30tých let stol. 19. Samostatným provenienčním celkem jest zde archiv samostatného lesního úřadu, počínající ve dvacátých letech stol. 19., kde najdeme řadu pro lesní historii zajímavých elaborátů. Kromě archiválií falknovských jsou uloženy v archivu i zbytky patrimoniálního archivu panství Kraslic. Zbytky spisů všech tří agend nejdou dále než do počátku stol. 19. I zde jest též samostatný archiv lesního úřadu zachovaný v poměrně velké úplnosti se zajímavými lesními elaboráty. Některé doplňky k materiálu zejména mladšímu po roce 1850 může nám poskytnouti i registratura domácí kanceláře a sekretářského úřadu uložena v Jindřichovicích.

Panství Hartenberg spolu se statkem Valovem nemá také úplného archivu. Spisy a stejné i knihy nejdou dále než do 80tých let stol. 18. a nesou na sobě nejednu stopu původního, velmi pěkného archivního uspořádání. Poměrně nejvíce spisů jest zachováno z agendy soudní. Ze spisů agendy politické jest tu především Militare. Z agendy dominikální spisy o záležitostech urbaniálních a robotní rejstříky. Ve značné úplnosti jsou zde však účetní knihy. Z knih ostatních agend patrimoniálních je zvláštní zaznamenání stojí Mannschaftsbücher od r. 1797. Soudní protokoly též z konce 18. st. Samostatným provenienčním celkem jest zde dále registratura lesního úřadu od 30tých let století 19., z níž lze upozorniti na velké lesní elaboráty systemisační z r. 1831.

Z menších velkostatků v tomto kraji má něco starých spisů panství Starý Rybník. Z patrimoniálního archivu nalezneme zde jen několik ojedinelých spisů, z nichž lze zaznamenati na př. několik robotních rejstříků od let 90tých stol. 18. a dvě zajímavé smlouvy o výkupu z robot z r. 1794. Na tomto panství jest dále uložen i archiv malého, kdysi klášterního velkostatku Sv. Klára. Pochází však až z doby po zrušení kláštera, kdy správu vedla kamerální administrace. Ze tří patrimoniálních agend zachovaly se všechny celkem stejnoměrně a namnoze i v původních obalech prvního archivního uspořádání. Úplným archivem však není zejména pro dobu pozdější po roce 1837, kdy statek byl připojen ke Starému Rybníku. Z několika zde nalezených map jmenuji na př. mapu panství z r. 1807 a 1812. Starší spisový materiál tohoto statku se týkající jest uložen v archivu města Chebu. Zde najdeme na př. pěkný urbář ze stol. 16.

Zvláštní ráz mají zbytky archivů bývalých zedwitzovských len Neubergeru a Krugsreuthu. Archiválie patrimoniální jsou na obou těchto

statcích spojeny s archiváliemi rodinnými. V Neubergeru, jednom ze šesti základních dílů ašského léna, uděleného císařem Zikmundem rodu Zedwitzů, najdeme tedy z patrimoniálních písemností něco spisů z agendy judičiální, zejména o projednávání pozůstalostí poddaných, některé až z let 90 tých, st. 18., dále něco málo hospodářských účtů a lesní elaborát z r. 1800. Mezi rodinnými papíry zaujmou nás především různé protokoly o častém dělení jednotlivých částí léna. Z nich zejména nutno uvést důkladný dílčí elaborát jedné čtvrtiny ašského léna z r. 1690. Jest dnes již publikován K. Albertim. Z dalších elaborátů jmenuji ještě dílčí protokol z r. 1744, týkající se ještě dalších částí léna a dílčí elaborát z r. 1785. V Krugsreuthu pak, jenž jest opět jednou částí jednoho z dále dělených šesti dílů ašského léna, najdeme tedy opět mezi jinými rodinnými papíry i opis dílčího elaborátu z r. 1744 a mezi malým zbytkem spisů povahy patrimoniální, zejména Haberzinsregister s počátku stol. 19. V této souvislosti lze dále ještě uvést, že dokumenty podobné povahy, týkající se jednoho ze šesti dílů zvaného Asch — Asch najdeme též v Doupově (patří též jednomu členu rodiny Zedwitzů). Zde na př. lze upozorniti na inventář dělení z r. 1746 a lesní elaborát z r. 1805.

K vůli úplnosti zmiňuji se ještě o několika ojedinělých archiválních z archivů panství Kysibů. Archiv sám dnes na panství není, něco starších spisů najdeme v černínském archivu v Jindř. Hradci a to z první periody dob černínských, to jest do prvních let století 18. V Kysiblu tedy nenajdeme než rejstřík činží z let 1730—34, lesní mapy a lesní elaboráty, a to: elaborát z r. 1798, 5 map revírů z r. 1795, další elaborát z r. 1817 a mapu pozemků z r. 1817. Konečně pak i rejstřík výlovů a obsádek panských rybníků z r. 1835.

Loketský kraj, jak vidíme, nedal přes tato jistě zajímavá zjištění, tak velkou archivářskou kořist, jakou jsme zde očekávali. Tento obraz zde ovšem vydatně doplňují četné městské archivy. Jest to především archiv v Chebu, dále v Aši, Lokti, Karlových Varech, Jáchymově. O archivu ve Slavkově byla již řeč výše. V této oblasti jest dále i archiv státního panství Ostrova a Horní Blatné.

Příjemným překvapením byly výsledky v bývalém kraji prácheňském. Tento kraj nemohl býti zatím zpracován celý. Letos snad bude možno prohlídky v této oblasti dokončiti. Z 18ti zde prohlížených velkostatků (jsou to: Březnice, Drahenice, Lnáře, Blatná, Lažany, Bratronice, Osek-Gbelnice, Strakonice, Volyně, Čestice, Němčice, Lčovice, Čkyně, Dub u Vodňan, Drhovle-Čížová, Cerhonice, Orlík, Rožmitál) jen na třech, totiž v Bratronicích, Dubu u Vodňan a Němčicích, nenalezeny žádné archivy. Na čtyřech (Lažany, Čestice, Čkyně, Osek-Gbelnice) nalezeny jen malé zbytky, na ostatních pak někdy i značně rozsáhlé archivy.

Tak na příklad hned v Březnici jsme překvapeni velmi pěkným uložením a stejně i nemalou rozsáhlostí archivu. Skládal jej Augustin Sedláček, a víme-li to, musíme předpokládati již, že archiv jest hodně proskartován, což právě Sedláček s oblibou v tomto druhu archivů prováděl. Také metoda práce Sedláčkovy, jak ji známe z jiných archivů, jen velmi málo dbala organické struktury archivu, vyplývající z povahy patrimoniálního úřadování a roztrhala jednotný a vzájemně se doplňující celek do umělých skupin, diktovaných jen problémově přirozeně omezenou historickou heuristikou. A vskutku i v archivu březnickém postupoval Sedláček stejně. Uložil archiv, původně dobře uspořádaný, do nových dvanácti skupin. Z četných však registraturních známek na spisech a zejména pak z důkladného třídního repertáře, objímajícího spisy z let

1750—1854, jakož i z obrazce původního umístění, můžeme usuzovati na původní strukturu archivu. Pomocí těchto pomůcek lze teprve zjistiti, do jaké míry jest archiv úplný. Spisy z období repertářem zahrnutého tvoří tedy jádro archivu. K nim pak připojeny jsou dále spisy starší, některé i z polovice století 17., které do zmíněného repertáře pojaty nebyly. Tímto způsobem tedy poznáme, že v archivu březnickém máme značně úplný patrimoniální archiv rovnoměrně zachovaný ve všech třech patrimoniálních agendách. K těmto agendám přistupuje zve v určitých letech ještě svérázná další agenda horní (montanum). Poněvadž však ještě po dlouhou dobu zůstane archiv v nynějším uspořádání, musím se, chtěje upozorniti na některé významnější archiválie, držeti především schématu Sedláčkova. Do první skupiny, kterou Sedláček nazval „Rodina“, zařadil i takové spisy, které nebyly pojaty do patrimoniálního archivu a které můžeme dobře nazvati archiváliemi rodinnými. Najdeme zde tedy předně zařazený dužní úpis bývalých majitelů panství Jenišků z Újezda z r. 1617, 1618, 1624, dílčí cedule, poslední pořízení a též něco spisů podobného rázu z doby kolovratské. Zde zejména mnoho spisů ze spisové pozůstalosti hr. Hanuše Kolovrata (1794—1872). Konečně jest tu velká řada domácích účtů. Zde však uložena jsou i tištěná pojednání o bývalých majitelích panství, rukopisné dějiny jesuitské koleje březnické. V oddělení druhém, jež Sedláček označil „Vývoj panství“, můžeme si především vřchnouti četných hraničních popsání, z nichž nejstarší jest z r. 1579. V oddělení III b „Popisy panství“ najdeme pěkné urbáře, nejstarší z let 1580—90 s popisem dvorů a statku Tochovického. Další urbáři registra datována jsou roky 1586—1591. Následující jsou z r. 1660. V jiných pododděleních této části archivu všimneme si též mapy panství z r. 1733, smluv o nájmu dvorů z let 1785—1794. V jiném zase setkáme se s agencí kontribuční. Oddělení IV. „Řízení panství“ začíná knihami dekretů, které jsou zde od let 1754. Najdeme zde i četné balíky hospodářských zpráv od 60 tých let stol. 18. Sem též do jednoho pododdělení zařazeny rukopisné dějiny panství od K. Kulicha z r. 1863 a též i shora popsané archivní repertáře. Značně starého data jsou spisy zařazené do oddělení V. „Patronát“. Jsou tu též i spisy jednající o založení kláštera jesuitského v Březnici. V oddělení dalším zaujmou nás především spisy o sporech vřchnosti s březnickými měšťany z konce stol. 18. Shora zmíněný zvláštní provenienční celek Montanum tvoří zčásti oddělení VIII. „Hornictví a průmysl“. Zde však najdeme i commercialia politické agendy patrimoniální. Značně rozsáhlé jest ovšem oddělení X. „Počty“. Jsou tu různé druhy účtů, z nichž některé mají hodně úplné řady již od 70 tých let stol. 18. Gruntovní knihy pak musíme hledati v oddělení XI. „Poddanství“. Jsou tu především gruntovní registra pro všechny vsi panství z r. 1629—1670. Dále menší gr. kniha pro město Březnici z r. 1648—1700. Kniha svatebních smluv z let 1771—1817. Dále pozůstalostní protokoly, výhostní listy a kromě toho i robotní urbář z r. 1777 a konečně i několik Mannschafsbücher od r. 1773. Něco spisů, zejména z dominikální agendy patrimoniálního úřadu, nedostalo se do Sedláčkova inventáře a v nich tedy zachován stav původního archivního uspořádání. Jsou dnes též uloženy mimo archiv u dnešního sekretářského úřadu. Z nich lze zaznamenati zejména „Robotní rejstřík“ z let 1790, další Mannschafsbücher od r. 1773, judičiální protokoly a šest velkých gruntovních knih z mladšího období se zápisy od r. 1710—1780. Dále knihy testamentů a inventur z let 1788—1804. Konečně i protokoly židovských smluv od r. 1754. Kromě archivu březnického uložen jest v Březnici ještě i archiv panství Hradiště u Blovic. Jest uspořádán stejným způsobem jako archiv březnický. Spisy

však nejsou tak starého data a také ne té úplnosti. Sahají nejdále do 60 tých let stol. 18. a jen ojedinělé z nich se datují i ve století 17. Jsou to zejména spisy ve skupině I. a II., kde tedy najdeme na příklad výpisy z desk zemských, dlužní úpisy, kupní smlouvy, poslední pořízení někdejšího majitele Kryštofa Rudolfa ze Svárova z r. 1662. Z dalších oddělení lze se ještě zmíniti o oddělení VI., kde nás zaujmou na příklad spisy o sporech poddaných s vrchností o vykonávání roboty z let 1779 a 1783. V oddělení X. účetní knihy nejdou dále než do prvních let století 19., jen ojediněle se vyskytuje kniha počtů z r. 1674.

Stejným způsobem a stejným autorem jest složen archiv ve Lnářích. I zde jeho uložení jest velmi pěkné. Kromě patrimoniálního archivu najdeme tu i archiv rodinný, separátně uspořádaný se zvláštním inventářem, v němž uloženy jsou rodinné dokumenty a korespondence rodiny Linckerů von Lutzenwick a dále jejich dědiců v. Lilgenau. Také i tento archiv měl původně jinou strukturu. Dá se v něm stopovati dvojitý způsob staršího archivního zpracování. První se řídil zhruba obvyklou patrimoniální normou. Druhé uložení, pocházející s počátkem stol. 19., užilo schematu jiného. Pro obě uložení najdeme v archivu i podrobné repertáře, ne však pro všechna oddělení. Lze také i zjistiti, že archiv sám není zachován v té úplnosti, jakou jsme mohli konstatovati v Březnici a že jest daleko mladší, nesahaje dále ve své většině, než do druhé půle století 18. V umělých skupinách Sedláčkových setkáváme se také v daleko větší míře, než je tomu v Březnici, i se spisy správy velkostatku po roce 1850. Z jednotlivých oddělení Sedláčkových lze upozorniti na příklad hned na oddělení I. a II. „Koupě a prodeje“, jejichž některé spisy zasahují ojediněle i do stol. 17. V oddělení III. pak máme popis panství z r. 1717, v oddělení IV. knihy dekretů s počátkem stol. 19. V oddělení V. zajímavé jsou zprávy o založení lnářského kláštera bosých Augustiniánů z konce stol. 17. Také kostelní účty jsou zde dosti starého data, totiž první od r. 1669. Z účetních knih některé značně úplné řady začínají v 80 tých letech, stol. 18. Urbáře spolu s gruntovními knihami najdeme uloženy v oddělení XII., nazvaném „Poměr k poddaným“. Jest tu především urbář panství lnářského společně se statky Hradištěm a Zábořím z r. 1659. Z gruntovních knih registra purkrechtní pro vesnice statku Záboří z r. 1630. Gruntovní kniha pro vesnice panství lnářského z let 1652—1670. Pro další časové období, a to od r. 1679—1706, jsou již tři knihy. Konečně z periody mladší, a to pro léta 1721—1749 máme již téměř pro každou ves zvláštní knihu. Zápisy v těchto mladších jsou velmi důkladné. Jsou zde dále i velmi úplné urbářní kontrakty josefinské z r. 1789.

Značně rozsáhlejší, daleko starší i úplnější archiv nalezneme v Blatné. Jest však velmi špatně uložen. Najdeme tu i staré archivní skříně, které jsou bohužel těsně směstnány jedna na druhou v temné malé komoře jednoho zámeckého křídla. Jsou zachovány i staré repertáře, stejně jako značky na spisech a mnohdy i celé, neporušené fascikly, takže celý archiv se dá dobře zrekonstruovati. Podle nejstaršího z repertářů, objímajícího spisy z let 1650—1700, mělo by tu býti více spisů z tohoto období, než bylo při prohlídce nalezeno. Není však pochyby, že se při podrobnějším pořádku archivu ještě na mnohé přijde. Další repertář patří ke spisům z let 1700—1790. Srovnáme-li signatury v repertáři se signaturami na skříních, vidíme, že skříně ty pořízeny byly k této druhé časové periodě. Schema tohoto druhého repertáře, vlastně v jádru lokálního inventáře, rozděluje spisy na tři hlavní oddělení, která v celku odpovídají třem hlavním agendám patrimoniálním. Kromě toho zde jest zvláštní oddělení věnováno spisům patronátním. Mladší pak část archivu, a to od let deva-

desátých století 18. až do ukončení patrimoniálního období má již jiný systém signatur. Repertáře pro tuto poslední část archivu nebyly však nalezeny všechny. Kromě spisů jsou ve zvláštních balících uloženy sešity účtů, začínající již v padesátých letech stol. 17. Na ně pak navazují četné mladší účetní knihy. Hojně jest zde i knih patentů a knih kopiářů z prvé půle stol. 18., které ke konci stol. přecházejí v exhibitní protokoly. Dvě staré gruntovní knihy kdysi v archivu uložené, chovají se dnes v městském muzeu. Jedna jest z let 1597 s dalšími zápisy až do r. 1630, druhá počíná v r. 1636. Kromě archivu patrimoniálního najdeme tu dále i spisy hospodářské centrály z první půle stol. 19.

Stejně rozsáhlý i úplný, poněkud však lépe uložen jest archiv panství strakonického. I tu najdeme pěkné staré skříně, z jejichž nadpisů můžeme již souditi na staré archivní uložení. K němu kromě toho zachoval se i dobrý repertář. Tato archivní norma pochází z r. 1800 a setrvává celkem na obvyklém dělení spisů podle třech patrimoniálních agend, které dále podrobněji dělí, zachovávajíc pro tato pododdělení namnoze i známých termínů patrimoniálního úřadování. Spisy nesahají dále, než do prvních let století 18. a jen ojediněle najdeme tu spisy století 17. Do schematu pojaty i knihy, které jsou však daleko starší. Jsou to zejména knihy gruntovní, datující se již v první půli stol. 17. Inventář, vypracovaný v r. 1800 byl dále doplňován a stav archivu a jeho rozdělení celkem nezměněny až do konce patrimoniálie. V jednotlivých odděleních lze upozorniti na některé zajímavější kusy. Tak na příklad v politické agendě najdeme staré výhonné listy od r. 1622, spisy o úpravě roboty z r. 1775, robotní seznamy z r. 1777. Zajímavé elaboráty robotní reluce z r. 1790—93 se smlouvami relučními. V kontribucionale politické agendy jsou jednak kontribuční účty od let devadesátých stol. 18. V militare Populationsbücher. Řada z nich však odevzdána po zrušení patrimoniálie okresním úřadům. V dietale najdeme katastrální operáty od berní rule až do katastru josefinského. Agenda soudní počíná zde však až rokem 1800. Z agendy dominikální zaujmou zejména hospodářské instrukce z let 1638, 1651, 1721, 1737. Knihy dekretů z r. 1721—24. Rejstříky robotní dispozice z r. 1736—1740, vrchnostenské rozkazy, hospodářské zprávy a jejich vyřízení od r. 1709. Z účtů pak jen některé jdou do posledních let stol. 17. Úplné řady jejich můžeme sledovati až od posledních let stol. 18. Za zvláštní upozornění stojí především četné gruntovní knihy. Jsou dnes nově popsány a složeny. Vidíme tu dvojitý časovou řadu. Tři z nich pro více vesnic společně mají zápisy již od r. 1640, na ně pak navazují mladší se zápisy od r. 1706 do r. 1780. Z inventáře se dále dovidáme, že knihy mladší od r. 1787 odevzdány byly okresním soudům. Zvláštní místo mezi knihami zaujímají důkladné popisy panství a jeho změn zvané Cabrea, k nimž přísluší vždy několik knih příloh a několik knih změn, nebo meliorací. Máme zde jednak takové Cabreum z r. 1745 a další daleko důkladnější z r. 1800 a k nim příslušné přílohy. Knihy ty jsou pro studium dějin a vývoje velkostatku velmi důležité, neboť v nich nacházíme často ve značné úplnosti opsány staré dokumenty. V Cabreu z r. 1800 jsou na př. četné výtahy ze dvou starších urbářů panství a to z r. 1569 a 1645, které při prohlídce nebyly zatím na místě. Kromě Cabrea pro panství strakonické nalezeno zde i podobné, ne však tak rozsáhlé Cabreum pro statky Obytce a Měcholupy v kraji klatovském, které též jako panství strakonické náležely řádu maltézských rytířů.

Značně úplný a celkem dobře uložen jest archiv panství drhovelského. Nynější jeho archivní uspořádání není sice původní, pochází však z konce doby patrimoniální a proto rozlišuje dobře všechny tři

hlavní patrimoniální agendy. Pro agendu dominikální, rozdělenou v řadu menších skupin najdeme zde dobrý abecední repertář, který jest dále doplňován až do r. 1867. Spisy sahají do 40tých let století 18. Z jednotlivých skupin lze zde upozorniti zejména na hospodářské zprávy, zachované v úplném pořádku od r. 1742—1800. Knihy dekretů od r. 1789. Hraniční popsání již od r. 1720. A dále velkou řadu různých druhů účtů, z nichž některé, ojedinelé jsou i z první půle stol. 18. Zde najdeme i robotní seznam z r. 1778, důkladný popis panských polí z r. 1769, elaboráty josefinské urbaniální úpravy. Agenda soudní uložena jest podle jednotlivých projednávaných případů. I v ní se můžeme dobře orientovati podle abecedního inventáře. V agendě politické, pro níž repertář nenalezen, se řada skupin nového uložení řídí známým schematem patrimoniálního úřadování pro tuto část agendy. Mezi knihami najdeme dále i dvě staré gruntovní knihy; jedna se týká vesnic statku Sedlického a má zápisy z let 1685—1726, druhá, mladší jest pro panství drhovelské a najdeme v ní zápisy z let 1718—1727. Separátním proveniečním celkem jest zde dále registratura lesního úřadu z první polovice 19. stol., pokračující dále až do dnešní doby. V ní zaujmou nás především staré lesní elaboráty. První, již velmi důkladný z r. 1802, další z r. 1821 a 1838. Dvě velké mapy pak jsou již z r. 1783.

Archiv, který najdeme na arcibiskupském panství rožmitálském není již tak úplný, jako archivy shora zmíněné. Jest též uložen nestejným způsobem na několika místech. Největší jeho část jest ve věži pod střechou. Časově sahají spisy do polovice století 18. Namnoze zachovaly se ještě ve starém archivním uložení. Můžeme zde konstatovati vlastně dvojí způsob tohoto uložení. Pro oba způsoby zachovány jsou celkem úplně i evidenční pomůcky. Nejstarší spisy, sporádané koncem let dvacátých stol. 19. jsou složeny podle známé patrimoniální normy. V nich dobře orientuje dvoudílný repertář, který jest dále doplňován až do r. 1835. Od r. 1836 setkáváme se s poněkud jiným schematem, které každou ze tří agend patrimoniálních porádá jiným způsobem. K politické a dominikální agendě najdeme zde též repertáře, k agendě soudní, zejména zachované, repertář nenalezen. Jelikož i na spisech jest hojně registraturních značek, dá se celý archiv poměrně dobře zrekonstruovati. Samostatným proveniečním celkem jest zde dále Montanum. Jednotlivé druhy účetních knih mají zde úplné řady zejména od posledních let století 18. Hojně najdeme i knih patentů. Zvláště dále jest možno upozorniti na hospodářskou instrukci z r. 1720, lesní nařízení od r. 1815, plány polního hospodářství od r. 1820. Jsou zde i lesní elaboráty z r. 1826 a k nim příslušné mapy a zejména pak velmi důkladný urbář a popis panství z r. 1740 a konečně mapa panství z r. 1769.

Ještě v menší úplnosti jest zachován archiv ve Volyni. Spisy patrimoniální zařazeny jsou zde vlastně do registratury velkostatku po roce 1850, která jest celkem rozdělena do 28 věcných skupin. Z těchto zbytků, jdoucích jen ojedinelé do 18. stol. můžeme však konstatovati, že archiv byl původně dobře složen podle obvyklé patrimoniální normy. Nejvíce spisů se zachovalo zejména z agendy dominikální. Jsou to na př. hospodářské zprávy od let 20tých stol. 19., něco osevnických a sklizňových rejstříků od r. 1786, důkladná hospodářská instrukce z r. 1826, pěkné plány o polním hospodářství z 20tých let stol. 19., lesní elaboráty z r. 1846, lesní mapa z r. 1837. Zvláště pak zajímavé jsou spisy a výkazy o abolici roboty a rozdělení dvorů podle Hoyerova systému z 80tých let stol. 19. Z agendy politické najdeme zde na př. několik katastrálních elaborátů, hlavně josefinských, a s nimi zde i urbaniální kontrakty, ro-

botní seznamy z r. 1779, obecní účty města Volyně a okolních obcí od konce stol. 18. Spisy o stavbě silnic z 20tých let stol. 19. Soupisy poddaných a dobytka z r. 1787. Nejméně jest zachována agenda soudní. Knihy účetní nejsou zde úplné a nesahají dále, než do třicátých let stol. 19. Z jiných knih vzbudí naši pozornost zejména kniha židovských testamentů se zápisy od r. 1729 a 1785 a kniha hraničního popsání z r. 1752 s hraniční mapou.

Daleko menší procento zbytků musíme konstatovati na panství cerhonicském. Archiv patrimoniální, vlastně již i tehdy jeho zbytky, spojen byl v letech 70tých min. století s registraturou správy velkostatku po roce 1850. K jednotlivým skupinám, tehdy utvořeným najdeme i sumární inventář, který však neuvádí chronologických dat. Z patrimoniálních písemností najdeme zde tedy zbytky všech tří agend. Většinou však nejsou dále, než do prvních let stol. 19. Z ojedinelých starších spisů lze uvést na př. dílčí listinu z r. 1650, již se dělí dědictví nejstaršího Hocije z Prostého. Cerhonice s Miroticemi dědí jako pátý díl Kateřina z Mitrovic. Tento díl jest pak zde popsán i s urbárními údaji. Kromě toho setkáme se zde i s několika výpisy z desk zemských. Dále lze vyjmenovati různé seznamy činží z 1. pol. 19. stol. Spisy o pronájmu dvora z r. 1799, urbaniální kontrakty josefinské, mapu lesů z počátku stol. 19. Lesní elaborát z r. 1844 a několik hraničních popsání.

Na ostatních velkostatech většinou rozsahem nevelkých můžeme již zaznamenati někdy jen jednotlivé kusy anebo malé zbytky. Poměrně největší z nich má panství drahenické. Jsou uloženy společně s registraturou správy panství po roce 1850, která jest dobře sporádaná a má též dobrý inventář. V ní patrimoniální spisy tvoří zvláštní část, k jejíž evidenci inventář užil posledního starého uspořádání těchto spisů a sepsal zachované signatury s krátkým popisem záležitostí ve spisech projednávaných. Ze spisů těch lze zvláště na příklad upozorniti na spisy o sporech o urbární dávky z r. 1767, o jednání o relucii roboty z r. 1780, o sporech o lesy z r. 1777. Ve spisech o záležitostech kostelních najdeme několik ojedinelých starších až z r. 1688. Zajímavé jsou zde spisy o plavbě dříví, o projektech s pěstováním obilí a krmnou řepou. Mezi knihami je nejvíce knih účetních, ne však starších třicátých let stol. 19. Z jiných najdeme tu též dvě knihy instrukcí s počátku stol. 19. Knihu dekretů od r. 1810, knihu svatebních smluv z let 1794—1802. Knihu o pronájmu jednotlivých kusů polí z let 1796-7, trestní protokol z r. 1790 a kostelní účty od r. 1772.

Je těžko naléztí příklad toho, v jakém stavu nalezl jsem malé zbytky patrim. archivu panství léčovického. Sháněl jsem je po celém, mimořádně zničeném zámku po různých koutech, po schodech a po celé půdě. Zbytky ty sahají časově od prvních let stol. 19. Nesou též na sobě stopy původního dobrého archivního uspořádání. Také jest zachováno něco knih, zejména účetních, ale všechny jsou zbaveny desek. Mezi nimi přicházíme i na několik vytržených listů ze staré gruntovní knihy se zápisy z let 1680—1770. Za zvláštní zmínku stojí též úplně rozházené zbytky osobní korespondence stavitele Nár. divadla Zítka, jemuž též po určité době panství to patřilo.

Na statku Čkyně lze uvést jen ojedinelé kusy, jako na př. mapu panství z r. 1771 s popisem panství. Knihu dekretů od r. 1808—1838. Soudní protokol z let 1818—1823. Opisy katastrálních příznání a revisitace z r. 1713, 1721 a konečně osevnické a sklizňové rejstříky pro léta 1808—1842.

Podobně i na statku Lažany (Enisovy) najdeme jen mapu z r. 1782,

fasse josefinského katastru z r. 1785, zbytky účtů rybníčních z r. 1817 a na statku Oseku, v malé registratuře správy velkostatku též fasse josefinského katastru a dvě hraniční popsání s panstvím drhovelským z r. 1790 a panstvím strakonickým z r. 1801. Podobně i v registratuře statku českického ze starších archiválií zbylo jen hraniční popsání se statkem Přecín z r. 1752 s mapkou a kniha dekretů z r. 1831—1842.

V tomto kraji zajel jsem ještě i do archivu orlického. Archiv ten jest v naší odborné literatuře i veřejnosti sdostatek znám, takže není třeba o něm na tomto místě podávati podrobnější informace. O archiváliích tak zv. historických a rodinných v tomto archivu máme podrobnou zprávu Novákovu v Archivalien. Ovšem největší část archivu tvoří archiválie vzniklé z činnosti správy jednak panství orlického, jednak ostatních panství k Orlíku získaných neb přikoupených. Vlastní jádro této části archivu tvoří tedy archiv panství orlického. Uspořádání patrimoniální jeho části jest ještě dilem velké archivní práce, která byla v archivech všech schvarzenberských panství podniknuta koncem stol. 18. z iniciativy knížete Jana, otce zakladatele orlické linie. Proto též setkáváme se zde s obvyklou schvarzenberskou archivní normou. Na rozdíl však od jiných schvarzenberských archivů, které tuto normu zachovávají i po roce 1850, jest registratura správy panství po tomto roce složena podle jiné, tak zv. Nesseného metody (Nesseny byl vrchním ředitelem panství orlického), která jest velmi zajímavým řešením registraturního uložení tohoto druhu spisů. Z archivu statků připojených k Orlíku není však úplný ani jeden. Archiv statku tochovíckého jest částečně již zpracován obvyklou schvarzenberskou archivní normou, jednak uložen ještě v původním svém uspořádání, jež se řídí podle obvyklého patrimoniálního schematu. Stejně jest tomu i u archiválií statku Varvažova a malém poměrně zbytku archiválií panství Sedlce. Nejméně zachováno jest z archivu statku čimelického. Kromě těchto archivních celků jest tu uložen i archiv centrální správy. V nejstarší své části, vynáté vlastně z velkého celku centrálních správ schvarzenberských, sahající až do r. 1717, má stejné schema jako centrální fondy archivu v Krumlově. Mladší části však složeny jsou již způsobem jiným.

V Čechách r. 1935 měl jsem ještě možnost při jiné příležitosti prohlédnouti archiv panství v Králíkách a v Lanškrouně. V Králíkách jest sice dosti úplný archiv, ale zcela nevhodně uložen v malém přístěnku sýpky. Některé starší kusy jsou chovány v registratuře správy. Časově sahá archiv do 80tých let století 18. Starší jeho část dělena jest obvyklou patrimoniální normou. Není k ní však zachován repertář. Z mladšího období, asi od let 20tých století 19., uspořádaného již jinou metodou, zachovalo se nejvíce spisů z agendy soudní a též repertář, ne však úplný. Jest tu dále mnoho exhibitních protokolů, robotních rejstříků a ovšem i účetních knih, ne však v úplných řadách. Zvláště lze dáti zaznamenati urbaniální kontrakty josefinské, četné Mannschaftsbücher, zajímavé sešity opisů hlášení krajskému úřadu, seznam tkalců a ostatního obyvatelstva z 50tých let století 18. a soudní protokoly. Z knih zvláště chovaných zajímavější jsou na př. gruntovní kniha (Schöppenbuch) se zápisy kupních smluv z let 1672—1726, většinou pro obec Červený potok (Rothfloss), německý urbář bez data asi z 50. let stol. 17., kniha opisů privilegií pro cechy města Králík z 18. stol., hraniční popsání z r. 1739, soudní protokol z let 1770—1788 a knihy patentů z let 1715, 1717 atd.

Z patrimoniálního archivu liechtensteinského panství Lanškrouna a zůstaly v Lanškrouně u správy pivovaru jen svazky starých účtů. Jsou

to vlastně kopie. Nejstarší české jsou již z let 1626 a 1627. Z dalších let tu však již nejsou a počínají teprve až v 70tých letech stol. 17. a jdou s mezerami až do let 90tých. Pak jest opět přestávka a úplná řada počíná teprve na počátku stol. 18. a jde až do r. 1800. Od tohoto roku však zde další účty již nenalezneme. Kromě těchto účtů jest tu ještě několik svazků účtů kostelních od 50tých let stol. 18. Z ostatních archiválií zbylo zde ještě 7 map dvorů z let 1799, 1800, 1801 a 1802. Při postátnění lesů tohoto panství byla správě státních lesů odevzdána mladší registratura lesního úřadu a s ní pak také několik zajímavých lesních map. Jsou to jednak mapy jednotlivých revírů a celková mapa všech lesů z let 1808—1813. Vedle těchto starších map odevzdáno i mnoho map z mladšího období.

Již ve zprávě minulé, podávané v předešlém ročníku tohoto časopisu, upozornil jsem na to, že výsledky, s nimiž se setkáváme při provádění těchto prohlídek na Moravě, jsou o něco příznivější než v Čechách. Rok 1935 a stejně rok 1936 v celku potvrdily toto konstatování. V obou těchto letech byly v této zemi vykonány prohlídky celkem na 42 velkostatech. Jsou to: Ruda na Moravě, Hanušovice, Janovice u Rýmařova, Ivanovice na Hané, Vyškov, Bohdalice, Luleč, Račice, Mikulov, Drnholec, Diváky, Těšany, Sokolnice, Slavkov, Rajhrad, Černá Hora, Lysice, Kunštát, Boskovice, Letovice, Žádlovice, Bludov, Třemešek, Vizmberk, Dlouhá Loučka, Sovinec, Doloplazy, Dobroměřice, Brodek, Kojetín, Tovačov, Kroměříž, Kralice na Hané, Čechy pod Kosířem, Drahanovice, Náměšť na Hané, Bousov, Konice, Hlučov, Biskupice u Jevíčka, Vel. Opatovice, Šebetov. Na nich bylo možno naléztí archivy v 27 případech, což jest procento jistě velmi dobré. Mezi těmito velkostatky, jak vidíme, jest i Mikulov, o jehož archivu jest již mnoho známo odborné veřejnosti. Hned vedle něho můžeme však s našeho hlediska dobře zařaditi dvě panství s velmi pěknými archivy, totiž Janovice u Rýmařova a Rudu na Moravě, dále Sovinec s Dlouhou Loučkou, Kroměříž, s centrálním archivem arcibiskupských panství, Rajhrad a konečně i Bousov. Tyto velkostatky mohou se dnes pochlubití hodně úplnými archivy. Pěkné archivy jsou i na ostatních a pouze na 13 nebylo nalezeno nic, nebo jenom málo ojedinelých kusů. Jsou to tedy Ivanovice na Hané, Drnholec (zbytky jeho archivu jsou v zemském archivu v Brně), Diváky, Těšany, Černá Hora, Dobroměřice, Třemešek, Doloplazy, Kralice na Hané, Drahanovice, Náměšť, Hlučov, Biskupice u Jevíčka a Šebetov.

Z archivu v Mikulově podrobněji jest známa z Brettholzova pojednání v Archivalien především jeho část rodinná a historická. Méně však již část vlastně nejrozsáhlejší, kde najdeme spisy vzniklé ze správy všech nynějších i bývalých dietrichsteinských panství. Jest tu tedy především patrimoniální archiv panství mikulovského, který se zachoval ve značné úplnosti a sahá chronologicky až do 50tých let století 17. Jest dnes uložen dvojím způsobem. Starší jeho část od nejstarších kusů až pravidlem do r. 1823 jest dnes uspořádána v řadu věcných skupin, v nichž dobře orientuje velký repertář. Najdeme tu spojeny všechny tři hlavní agendy patrimoniální. Dodati jest však třeba, že na př. ve skupině nazvané Urbarien nejde jen mladší urbáře, zejména velký, podrobný urbář, pro každou vesnici zvláštní svazek, z r. 1832. Sem založeno na př. i popsání vinic z r. 1649, viničná kniha města Mikulova z r. 1651, urbář téhož města z r. 1721. Nejstarší tři urbáře, a to z r. 1560, 1574 a 1582,

uloženy jsou však separátně v archivu historickém ve zvláštním oddělení Urkunden. K této části archivu přimyká se dále zvláštní oddělení účtů, uspořádaných jednak podle druhů a chronologicky. Sahají též až do r. 1649. Konečným datem pak v této řadě je rok 1833. Pokračováním této starší části patrimoniálních spisů jest mladší část, uložená již jiným systémem, který rozděluje do zvláštních celků každou ze tří patrimoniálních agend a ke každé pak najdeme zvláštní repertáře. Agenda ekonomická jest dnes z valné části uložena v budově ředitelství panství. Kromě archivu mikulovského nalezneme zde i menší archivy, kdysi dietrichsteinských panství, spořádané podobným způsobem. Jest to jednak archiv statku Prštice, statku Velké Němčice a konečně něco spisů, týkajících se panství Židlochovického. Kromě těchto patrimoniálních archivů máme tu ještě dosti rozsáhlou spisovou pozůstalost centrálního vedení panství. Ta jest uložena podle obvyklého schématu patrimoniálního a chronologicky sahá též až do polovice stol. 17. Má též důkladný repertář. S ní souvisí i další řada účtů, Hof-Haus-Rechnungen z let 1649—1859. Z těchto centrálních spisů utvořena dále zvláštní skupina důležitějších spisů, mezi nimiž najdeme zejména zprávy o hospodaření na jednotlivých objektech, koncepty jejich vyřízení a dekretů, vše již od konce stol. 17. Tato část jest však uložena separátně, společně s archivem historickým. Konečně lze uvést i menší samostatné skupiny spisů, týkající se jednak kolegiální kapituly v Mikulově, dále jinou skupinu spisů, související s kurátorskou funkcí Dietrichsteinů nad nadačním panstvím Nové Město na Mor. Každá z těchto skupin má svůj zvláštní repertář. Má jej dále i malá skupina spisů týkajících se panství Ptuj, kdysi ve Styrsku, nyní v Jugoslavii. Většina archivu ptujského uložena byla však v archivu libochovickém v Čechách a jest dnes již odvezena do Jugoslaviie.

O rozsáhlém archivu na panství, nyní státním, v Rudě nad Moravou bude možno podati brzy zprávu podrobnější, neboť loňského roku se počal tento archiv podrobněji pořádati. Při této příležitosti bude možno též pojednati o zbytcích archivu též státního panství v Hanušovicích.

Značně rozsáhlý a úplný archiv nacházíme na panství Janovice u Rýmařova. Jest uložen dnes sice méně vhodně v podkrovní místnosti, ale toto uložení jest jen provisorní po dobu úpravy zámku. Časově sahá až do polovice století 17. Ve starší jeho části, objímající léta 1654 až 1834 rozlišují se dobře tři agendy patrimoniální. Nejstarší spisy má oddělení dominicale, ale 17. století najdeme i v oddělení politica. Mladší spisy pak jsou v judiciale. Repertáře však nejsou dnes zachované v úplnosti. Na tuto starší část navazuje část mladší, která v oddělení dominicale pokračuje i do druhé poloviny stol. 19. Kromě spisů jsou separátně složeny sešity účtů, které sahají též do 17. stol. K nim pak se druzí vázané knihy účtů z konce stol. 18. a začátku století 19. Také i pro tuto část nebyly nalezeny repertáře v úplnosti. Ze starších knih, z nichž některé jsou uloženy separátně v kanceláři správy, lze upozorniti na př. na gruntovní knihu pro všechny vesnice panství se zápisy z let 1602 až 1655. S knihou tou těsně souvisí urbář tabulkové formy, nesoucí datum 1617, který se u jednotlivých gruntů dovolává folií této gruntovní knihy. Další pak gruntovní knihy z konce stol. 17. a počátku 18. jsou již rozděleny podle jednotlivých vesnic. Na ně pak navazuje další řada počínající v polovici stol. 18. Z dalších urbářů uvádím též velký urbář z r. 1660, s popisem celého panství a urbární hlášení z r. 1776. Zajímavé jsou i knihy svatebních smluv, z nichž nejstarší sahá až do r. 1656 a stejně i t. zv. manuály, kde najdeme podrobná hlášení o denním průběhu života na

panství z let 1660, 62 a 63. Také i knihy patentů jsou zde data značně starého, nejstarší z r. 1674. Kniha protokolů o propouštění poddaných počíná již rokem 1637. Najdeme tu dále i několik kopiářů, z nichž nejstarší obsahuje léta 1629—1634. Za zvláštní zmínku stojí konečně i obšáhlý popis panství z r. 1733 a důkladné lesní elaboráty s mapami z r. 1811.

O něco méně úplný, přece však značně rozsáhlý archiv najdeme na panství v Dlouhé Loučce a v Sovinci. Jeho původní uložení jest dnes však daleko více porušeno, než jest tomu ve shora uvedeném příkladě. Větší jeho část totiž najdeme na různých místech v zámku v Dlouhé Loučce, a to jednak ve skříních v předsíni, jednak v kanceláři správy. Menší jeho část, a to hlavně knihy, musíme hledati na blízkém hrade Šovinci. Knihy tohoto archivu sahají časově až do století 17., spisy patrimoniální všech tří agend nalezneme zde však až od konce stol. 18. s některými repertáři. V původním pořádku, odpovídajícím starým repertářům, odlišeným podle jednotlivých druhů agend, zůstala však jen asi polovina spisů. Polovina jest dnes zcela libovolně zařazena do četných balíků, svázaných zcela náhodně. Na agendu dominikální navazuje dále i registratura správy velkostatku po roce 1850. Ze spisů zvláště jest se třeba zmíniti o separátně složených spisech, jednajících o sporech panství s poddanými o robotu. Spor ten začal asi v roce 1726 a trval až do 50tých let stol. 18. Zajímavé v nich jsou zejména elaboráty sestavené na základě starých protokolů o vykonávání robotních prací poddanými z jednotlivých vesnic, a to většinou od r. 1653—1727. K této separátně složené skupině, zvláště inventované, připojeny i spisy o regulaci roboty podle patentu z r. 1775 a robotní seznamy z r. 1779. Z knih, jak již bylo řečeno, data značně starého, lze upozorniti především na staré urbáře a gruntovní knihy. Nejstarším jest urbář český z r. 1582. K urbáři tomu kromě popisu panství připojeny jsou ještě i opisy různých listin o svobodách, privilegiích a povinnostech poddaných. Druhý urbář jest německý z roku 1629 a i u něho najdeme opisy listin, doplňované až do r. 1670. Kromě toho existuje tu i jeho opis. Ze 16. stol. jsou zde též dvě gruntovní knihy české pro celé panství se zápisy z let 1570—82, 1582—1608. Dále dvě knihy register sirotčích se zápisy od r. 1582 do r. 1629. Do 16. stol. sahá konečně i nejstarší kniha svatebních smluv se zápisy od r. 1582 do r. 1642. Na počátku stol. 17. začíná nová řada gruntovních knih, tentokrát již německých a pravidlem pro každou vesnici. Na ně navazuje další řada v letech 60tých a 70tých stol. 17. Třetí řada prodlužuje zápisy však jen do 80tých let tohoto století. Čtvrtá řada má pak období nejdelší až do počátku stol. 19. Rada poslední v archivu není. Byla odevzdána soudům. V posledních třech časových obdobích jsou knihy ty děleny na knihy vlastních zápisů a knihy rozdělení gruntovních peněz (Grundgelderaufteilungsbuch). Na nejstarší, shora zmíněnou knihu svatebních smluv navazuje pak i mladší, a to z r. 1653—1663 a další až do polovice stol. 18. Knihy testamentů začínají v r. 1702. Velmi úplná je řada knih patentů v r. 1654. Za zvláštní zmínku stojí t. zv. Jahrgedingsbücher, vlastně důkladné protokoly o konání výročních soudů v jednotlivých vesnicích. Z četných údajů zde zaznamenávaných mohou vzbuditi na př. pozornost i data o výsevu a sklizni na poddanských polích. Protokoly ty jsou zachovány dva, a to z r. 1672—74, 1675—1677. Zajímavé jest pak diarium prací na panském hospodářství pro léta 1636—42 a kniha hospodářských zpráv od r. 1666—1680. Dále objemná kniha hospodářských instrukcí od 50tých let století 17. Na ní navazuje další kniha instrukcí z let 1753—1819. Najdeme tu dále i robotní seznam z r. 1742. Důkladné popisy rozdělení dvou dvorů z let 60. a 80. stol. 18. Dále pro některé vsi i evi-

denční knihy o koupi činžovních polí od 70tých let stol. 18. Největší část knih tvoří ovšem knihy účetní všeho druhu, sahající pravidlem do 70. let století 17. Ojedinele najdeme tu i knihy starší, na př. knihu sirotčích počtů z r. 1609. Od počátku stol. 18. můžeme konstatovati u všech téměř druhů účtů již úplné řady. V tomto výběru zvláště jest třeba umístiti několik knih přikoupeného statku Dolní Loučky. Jest to urbář tohoto statku z r. 1678, robotní seznam z r. 1776 a kniha svatebních smluv z let 1627—1666.

Do kláštera Rajhradu bylo možno jíti po zkušenostech v archívech jiných klášterních panství téměř na jisto a vskutku i tam našel jsem patrimoniální archiv velmi úplný. Musíme jej hledati na dvou místech. Nejstarší jeho část, sahající někdy do první půle stol. 17., sloučena jest s archívem konventním i opatským, tvoříc zde vlastně jeho největší část. Uložení to pochází z let 30tých stol. 19. a jeho autorem jest sám opat Schlossar. Ke spisům rajhradským připojeny jsou zde i spisy týkající se správy statku Domašov. Spisy patrimoniální povahy najdeme tedy především ve skupině I. regalia et realitates monasterii, dále dělené. Tato pododdělení jsou někdy dobře přizpůsobena rázu agendy patrimoniální. Z nich lze zde na př. zvláště uvéstí výhostní listy a intervenční dopisy již od r. 1607, selské řády z let 1670—1700, spisy o obnovování rycheť, obecní počty, počínající již rokem 1619. Důležité zejména jest pododdělení nazvané poněkud nepřesně Katastralgegenstände. Nalezneme zde především gruntovní knihy, sahající svými zápisy i do stol. 16. Jest to samostatná kniha gruntů sirotčích, se zápisy z let 1560—1579. Nejstarší gruntovní kniha pak se zápisy z let 1568—1575 má ještě připojeny urbární záznamy z počátku stol. 17. Katastrem se zde zve i zajímavý elaborát z r. 1673 o měření a klasifikování poddanských gruntů. Zajímavé jest i oddělení, týkající se agendy statků svobodnických. V dalším oddělení nacházíme několik urbářů. Nejstarší z konce stol. 16., dále z r. 1669 s gruntovními zápisy, jiný urbář německý z r. 1691, další z roku 1771 a robotní seznam z r. 1777. Rozsáhlé je oddělení o abolici roboty z let 1779—1785. Vlastního hospodaření týká se pak zejména odd. XXI. Zde nás především zaujme hospodářská činnost opata Otmaru Konráda z let 1764—1812. Jest zde pěkné oddělení o pěstování koní. Najdeme tu dále jeho rozsáhlou instrukci a velkou korespondenci se správcem Waltrem. V tomto oddělení jsou i důkladné hospodářské zprávy, namnoze i z druhé poloviny stol. 17. Nemálo rozsáhlé jest i pododdělení, pojednávající o lesním hospodářství, kde jsou uloženy lesní mapy z r. 1789 a z r. 1834 a důkladné zprávy o lesním hospodářství z 80. let stol. 18. Mladší část archívu jest uložena separátně v budově správy velkostatku. Počíná většinou až prvními lety stol. 19. Tři obvyklé patrimoniální agendy jsou zde dobře rozlišeny, neboť novější uložení, které provedl bývalý ředitel zemského archívu brněnského Brettholz řídilo se v celku starým uložení a době jej rekonstruovalo. Staré repertáře zde však nejsou, dobrou orientaci poskytuje však nový, sumární, lokační inventář, vypracovaný při této rekonstrukci. Kromě spisů najdeme v této části archívu i účty sahající až do 50. let stol. 17. Tyto nutno teprve složit. Na ně zde navazují pak i účty ve formě knižní od konce stol. 18., které pak pokračují v druhé polovici stol. 19. a dále až do roku 1908. Zde též jest nutno se ještě zmíniti o několika starších knihách, které vlastně podle celého rozběhu by měly býti připojeny k těm částem archívu, které jsme našli v archívu opatském. Jsou to především mladší gruntovní knihy z r. 1765. Protokoly vrchnostenských dekretů od 80tých let stol. 18. Knihy obecních účtů jednotlivých vesnic od r. 1744, elaborát robotní reluce z r. 1786 a opis relučního kontraktu z r. 1798.

Podobný ráz jako shora popsaný archiv panství sovíneckého má i archiv na dalším panství německých rytířů v Bousově. Jest uložen sice v bezpečné, ale ve velmi tmavé místnosti renovovaného hradu. Sahá v četných případech do 90. let stol. 17. Spisy rovnoměrně zachované ze všech tří agend nesou stopy dvou starších archivních uložení. Dnešní uložení pak, pocházející z doby předválečné, opřelo se sice o druhé archivní uložení, ale nezachovávalo přesně jeho schéma, v němž jsou jednotlivé agendy dobře odlišovány. Repertář pro staré uložení se zachoval jen částečně. Při nynějším označování spisů najdeme tedy ještě některá stará označení, jiná však zcela libovolná a namnoze velmi široká. Máme tu na př. mnoho balíků spisů označených velmi obecně jako Oberamtsschriften. V nich ovšem najdeme stejně spisy agendy politické jako soudní. Určitější jest sice označení Justitzamtsschriften, ale najdeme zde i spisy, spadající zřejmě do agendy politické. Stejně široké je označení Kreisamtsschriften. Určitější jest již označení Berichte und Weisungen a další skupiny, jako Epidemien, Entlassscheine, Grenzbeschreibungen, Gemeindesachen, Eheberednisse, Militärgegenstände. Hodně širokého obsahu jest také označení Steuersachen. V oddělení popisů lesa najdeme i popisy z r. 1745. Společně se spisy jsou namnoze spojeny i sešity účtů, výkazy a svazky konferenčních protokolů. Velmi často najdeme zde i přílohy k nejstarším účtům, vázané do zvláštních svazků. Mezi řadou nevázaných sešitů zaujme nás především svérázná forma mladších gruntovních knih. V sešitech těch, určených zvláště pro každou ves, najdeme zaznamenaná každý grunt, jeho budovy, údaje katastrální, daň, platy vrchnosti, desátek, datum kupu a dluhy. Z knih jest tu zejména úplná řada účtů od 90tých let, stol. 17. Z ostatních lze uvéstí protokoly suplík a resolucí pro léta 1713—1750, 1750—1822, knihu hospodářských zpráv z let 1760—1777, knihu svatebních smluv z let 1748 až 1758. Opis staršího urbáře z konce stol. 17. pořízený na počátku stol. 18. Urbář panství z r. 1736, knihy patentů od r. 1740, gruntovní knihu statku Červené Lhoty se zápisy z let 1726—1777. Elaborát lesní systemisace z r. 1804. Z map pak lze uvéstí 5 map pronajatých dvorů z r. 1814. Nejstarší kniha v archívu, registra sirotčích z let 1583—1653, nesouvisí vlastně s patrimoniím bousovským, neboť se týká vesnic Frýdlandtu a Brunnseifu na panství sovíneckém. O obou archívech, v Sovinci, resp. Dlouhé Louče a v Bousově najdeme též zprávu v Krejčíkových Příspěvcích k soupisu archívů velikých statků.

Do centrálního archívu v Kroměříži jel jsem prohlédnouti především archívy panství Svitav, Mírova, Vyškova a statků Nezamyslic a Mořic hlavně z toho důvodu, abych si event. ušetřil cestu do těchto velkostatků. V Kroměříži z vlastních patrimoniálních archívů těchto panství najdeme jen velmi málo. Ztrátu tu mohou nám do určité míry nahraditi spisy vzniklé u centrálního vedení. Spisy ty pak tvoří hlavní obsah jednoho, vlastně rozsahově největšího oddělení arcibiskupského archívu v Kroměříži, jež se zve „Registratury“. Najdeme tu jednak skupinu spisů společných a dále zvláštní skupiny pro každý arcibiskupský statek. Jsou to panství Chrlíce, Hukvaldy, Kroměříž, Vyškov, Osoblaha, Kelč, Olomouc, Tlustomosty, Mírov a Svitavy. Chronologicky jdou tyto spisy i do století 17. Velkou část tvoří století 18. a nejvíce pak 19., které zde přechází do období nového, až do let 90tých. Spisy rozřazený jsou v řadu skupin celkem umělých. Provenienčně nepatří převážnou svou částí do patrimoniálního archívu, nýbrž do centrály, ale právě proto, že i v dobách starších existovala nad arcibiskupskými statky centrální správa, dostalo se i mezi spisy

této centrály mnoho spisů a výkazů, které v jiných případech nacházíme v archívech patrimoniálních. Archivní schema jest u každého z uvedených panství téměř stejné. Stejně též ke každému panství připojeny jsou seznamy účetních knih z centrální účtárny. Knihy však nejsou dále než do prvních let stol. 19. a pokračují až do r. 1878. Uvedené rozdělení archívu pochází z let 40tých, kdy byl kroměřížský archiv reorganizován. Tím si též vysvětlíme, že v archívu centrální správy najdeme i spisy povahy patrimoniální. Při této reorganizaci postupováno bylo totiž podle principu výběrového, který připouštěl, že se ke spisům centrálním připojily i některé vybrané spisy z vlastní agendy patrimoniální. Této okolnosti tedy děkujeme, že přece jen z nyní ztracených patrimoniálních archívů panství Svitav, Mírova a Vyškova něco najdeme. Tento princip výběrový jest základnou pro další, vlastně přední oddělení archívu kroměřížského, pro oddělení listin, které jest neobyčejně dobře archivně zpracováno řadou rejstříků. Při výběru do tohoto oddělení vkládan byl pojem listina hodně široko a tak zde vidíme nejen listinu ve vlastním slova smyslu, nýbrž i řadu důležitých spisů, pak i knih. Zde tedy též mezi listinami a spisy, pocházejícími z orgánů správy centrální, najdeme vlastně v daleko větším počtu ještě, než tomu bylo v oddělení registratur, listiny a spisy i knihy vybrané z archívů patrimoniálních. V jednotlivých odděleních, věnovaných jednotlivým panstvím můžeme tedy nalézt na příklad: v oddělení vyškovském výběr listin, spisů a knih z let 1201—1936. Stejně pak pro panství Mírov od r. 1180 do roku 1936 a pro Svitavy 1256—1928. Z četných, zde uložených knih jest možno zvláště uvést na př. urbáře panství Mírova a Svitav z r. 1560, 1581, 1650 a 1795. Zaujmu nás též i elaboráty raabisační, gruntovní kniha pro obec Prusy na panství vyškovském se zápisy z r. 1535—1560 a sirotčí registra tohoto panství z let 1560—1596. Dodatkem k této stručné zprávě lze ještě s našeho hlediska upozornit na další oddělení archívu, věnované spisům a listinám, jednajícím o statcích manských. Podotýkáme též, že upozorňují na tomto místě na archiv kroměřížský pouze, pokud v něm najdeme nebo nenajdeme patrimoniální archívy panství shora zmíněných. Jsou tu však uloženy i patrimoniální archívy jiných arcibiskupských panství, a to separátně od celkového uspořádání archívu. Panství ta prohlížeti nebylo však mým úkolem a proto jsem je zatím k vůli přesnému dodržení programu musel ponechatí prohlídce jiného referenta. Nezmiňoval jsem se blíže též o celkovém obrazu archívu, jelikož o něm pojednal nejednou nedávno zemřelý archivář arcibiskupský Dr. Breitenbacher.

Nově z části uspořádaný a velmi pěkně uložený archiv, též nemálo úplný, najdeme dále i v Tovačově. Uspořádaná jeho část tvoří asi 1/3 všech zde uložených spisů. Autorem celkem 6 evidenčních pomůcek, orientujících v této části, jest ředitel a konservátor L. Nopp. Jeho metoda archivní dala by se srovnati s methodou Sedláčkovou, o níž jsem řekl několik slov výše. Nejstarší část spisů tovačovských nazval Nopp archívem historickým a uložil je chronologicky. Sestavil k nim chronologický inventář i další pomocné rejstříky. Tato část archívu zasahuje jednotlivými kusy i do konce stol. 15. Nejsou tu sice listiny ze 14. stol., které k tomuto datu uvádí chronologický inventář, jsou to totiž jen opisy z konce stol. 17., ale najdeme tu přece několik pergamenových listin s hodně porušenými pečeti již z konce 15. stol. Nejstarší z r. 1456. Obsah nejstarších listin týká se především koupí, prodejí, narovnání a jiných záležitostí, souvisejících s pohybem majetku. Z knih uložených v tomto oddělení zaujme nás pochopitelně známá kniha tovačovská a její opis ze 17. stol. Jinak jest tu knih velmi málo a vlastně jen

gruntovní, z nichž jest nejstarší pro obec Věrovany se zápisy z let 1560—1620. Ostatní počínají většinou již počátkem stol. 17. a jdou až do polovice stol. 18. Jsou tu dále i dva urbáře. Jeden menší se sumárními zápisy, s popisem zámku a panského hospodářství ze 16. stol. Datum, pozdější rukou na něm napsané, totiž 1504, zdá se býti příliš časně. Další důkladný urbář není sice datován, ale pracuje již s výsledky lánové visitace v r. 1678. Odvolává se také na starý pernstějský urbář z r. 1567. Lze se dále i zmíniti o knize instrukcí z r. 1694. Chronologicky tato část archívu dovedena jest vlastně až do r. 1900, ale skupin z druhé polovice stol. 19., pocházejících již ovšem z registry správy panství, jest velmi málo. Uložení to ovšem porušilo uložení staré, jež jest patrné jednak ze starých signatur na spisech, především pak z přehledného krátkého, starého inventáře. Z něho především vidíme, že jádrem této části archívu jest hlavně dominikální agenda patrimoniální, složená původně odděleně od ostatních dvou agend. Část této dominikální agendy, a to právě nejrozsáhlejší, totiž různé druhy účtů, nevloučil již Nopp do historického oddělení archívu, nýbrž vytvořil z ní další díl, který nazval Wirtschaftsamt. Zde se též řídil hlavně pořádkem chronologickým. Sem však uložil také spisy i účty jiného archívu, a to statku Střílek, z nichž nejstarší jdou až do 20tých let století 18. Další dvě agendy patrimoniální, totiž soudní a politickou, najdeme opět v jiném oddělení archívu a to společně. Oddělení to nazval Nopp Oberamt a sestavil k němu dva sumární inventáře. V těchto inventářích největší pozornost věnoval především aktům agendy sporné, jež sepisuje podle alfabetského pořádku jednotlivých záležitostí a stran. Podobně jest tomu i u spisů pozůstalostních. Ze spisů agendy politické podrobněji jest složeno na př. Militare, dále věci školní. Větší část obou těchto agend není však ještě zpracována a najdeme ji založenu v regálech jen ve velmi zběžném chronologickém uspořádání. Tato část pak zaujímá vlastně polovinu archívu. V celku lze říci, že spisy starší od konce stol. 17. do polovice stol. 18. jsou zachovány ve větší úplnosti, než spisy mladší. Chybí dále i účetní knihy z první půle 19. stol. Za zvláštní zmínku stojí zde i četné mapy jednotlivých vesnic asi z konce stol. 18. Zejména pro obec Věrovany a Tovačov s pozemky, rybníky a lesy jsou zvláště velkých rozměrů. Hojně jest i map obecních pastvin, zejména z let 1770. K lesní systemaci z r. 1816 najdeme též 5 map, nikoliv však elaborát. Z počátku stol. 19. pocházejí pak i mapy dvorů.

Sousední Kojetín jest již v tomto ohledu daleko chudší. Archiv jeho velkostatku až na vzácnější knihy jest dnes odevzdán městskému museu, kde jest velmi pěkně uchován, a také počátky pořadacích prací, které koná ředitel Sedláček, správce musea, jsou prováděny velmi dobře. Mezi spisy najdeme tedy všechny tři agendy patrimoniálního úřadování, ač ani jedna z nich není zachována v úplnosti. Časově sahají spisy pravidlem do 70tých a 80tých let stol. 18., ale ojedinelé najdeme tu spisy i starší z konce stol. 17. Mnoho spisů zachovalo se ještě v původním uložení. Uložení to, pocházejíc asi z konce 30tých let stol. 19., rozlišuje v celku dobře tři základní agendy. Z jednotlivých skupin, na něž dále jsou děleny tyto základní agendy, nezachovaly se všechny stejně. Z agendy politické jest na příklad dosti spisů ve skupině patronátní, dosti ve skupině obchodní a cechovní záležitosti, mnoho spisů o policejních vyšetřováních. U některých skupin najdeme i elenchy, které nám mohou dobře nahraditi ztracené repertáře. Z dominikální agendy zaujme nás na př. skupina se spisy jednajícími o robotní relucii a sjednávání relucčních smluv od r. 1792 a též i hospodářské zprávy a jejich vyřízení. Z knih

kromě účetních, které jsou však značně neúplné, lze se zvláště zmínit o smlouvách a elaborátech aboličních z let 80tých stol. 18. Dále najdeme tu i knihy svatebních smluv pro léta 1786—1789, 1789—1808, 1794—1811. Knihu testamentů pro léta 1799—1791. Knihu dlužních úpisů z let 1819. Sešit urbáře bez data, pravděpodobně z druhé polovice stol. 16., připomínající svým způsobem zpracování urbář tovačovský.

U ředitelství panství zůstalo však dodnes ještě něco spisů a knih hlavně agendy dominikální, zejména připojených statků Kovalovic a Vřesovic. Z nich lze zvláště zaznamenat gruntovní knihu kovalovickou z let 1770—1806. Vřesovického statku se pak týkají elaboráty o rozdělení dvora a relucii roboty a dominikální kniha gruntovní nově na pozemcích tohoto dvora založené vsi Václavovic. Konečně zvláště uloženy jsou 4 staré urbáře. Jeden, patrně nejstarší a největší, nese datum 1567. Pozdějšího data jest druhá jeho varianta s některými změnami. Třetí urbář jest vlastně pozdějším prepisem urbáře, o němž se děje zmínka při popisu archiválií uložených v museu. Zvláštního druhu dále jest urbář z r. 1636, přinášející nejdříve sčítací data jednotlivých obcí (zde si všimá také poměrně velkého počtu nekatolíků). Na panství jsou také ještě uloženy účetní knihy z první polovice století 19.

Zůstávající v bývalém kraji olomouckém můžeme dále upozornit krátce na ostatní, již s menší úplností zachovalé archivy. Na panství Brodku spojeném se statkem otaslavickým jsou zbytky patrimoniálních spisů sloučeny s registraturou správy velkostatku po roce 1850. Uloženy jsou velmi pěkně. Také i mezi mladšími knihami, dobře uloženými a chronologicky spořádanými, najdeme jen málo knih z období patrimoniálního, ne starších dvacátých let stol. 19. Zbytky spisů patrimoniálních tvoří v registratuře zvláštní skupinu, rozdělenou do několika umělých oddělení. Ze tří patrimoniálních agend nejvíce je zachováno z agendy judičiální. Zde zejména spisy pozůstalostní, k nimž je i abecední repertář, objímající léta 1771—1849. Spisů však se zachovalo nejvíce až od počátku století 19. a jen vyjimečně něco i z konce stol. 18. Z agendy politické najdeme tu nejvíce spisů týkajících se církevního i školského patronátu. Nejstarší spisy jsou ve spisech hraničních, kde jest vyjimečně i hraniční popsání z r. 1726. Starší spisy má dále oddělení koupě a prodeje. Zde jest dokonce i listina z r. 1702 o cessi domu v Brně. Do této agendy zahrzeny jsou i spisy o regulaci roboty z r. 1768, robotní hlášení k patentu z r. 1775 a elaboráty josefínské. Separátním proyetenčním celkem jest tu dále i malá skupina spisů o lenním statku Želči, z nichž stojí za zmínku popisy statku z r. 1792, 1812 a 1823. Z aktů agendy ekonomické kromě zmíněných již mála knih lze zde ještě zaznamenat hospodářský inventář z r. 1804.

Také na panství Čechy pod Kosířem jest archiv patrimoniální uložen v pěkné místnosti společně s registraturou správy panství po roce 1850. Jsou to však již jen malé zbytky hlavně z první půle 19. století a jen ojediněle i z konce století 18. Nejvíce se zachovalo spisů agendy soudní, pro něž máme tu i repertář, a to od konce stol. 18. až do r. 1840. Ze spisů agendy politické najdeme tu zejména spisy katastrální, listy propouštěcí, záležitosti školní. Repertář pro tuto část není, mohou jej však u některých spisů nahraditi i elenchy k jednotlivým fasciklům. Spisů agendy dominikální není sice mnoho, ale mezi nimi se zachovaly právě spisy nejstarší. Jest tu na příklad i originální kupní smlouva statku Drahanovic z r. 1699 a z r. 1724 s krátkým popisem hospodářství. Kupní smlouva statku Krakovce z r. 1713. Ze starších spisů týkajících se to-

hoto k Čechám připojeného statku najdeme tu dále i celou skupinu urbářů. Dva, jak se zdá nejstarší, nejsou datovány. Jest možno je však umístiti do konce 30tých let stol. 17., kdy statek po konfiskaci byl darován městu Mikulovu. Další, německý jest z r. 1661. Z tohoto roku jest i několik přehledných výkazů o panském hospodářství. V roce 1689 jest datován další malý sešit a konečně v r. 1699 sepsán jest důkladný urbář s popisem panského hospodářství. Z knih panství Čech zejména knihy účetní nejdou dále, než do třicátých let století 19. Několik sirotčích a kontribučenských má ojediněle sešity z 90tých let stol. 18. Kromě archivu panství Čech najdeme tu také i zbytek archivu statku Jesence. Tyto zbytky jsou vlastně rozsahem větší, než vlastní archiv Čech. Nalzáme tu především agendu politickou, mezi ní zejména spisy katastrální, daňové, školské, silniční a vojenské. Z agendy dominikální pak jest třeba zejména upozorniti na spisy a elaboráty o dělení dvorů a relucii roboty. Jest zde i gruntovní kniha nově založených vsí Střelné (Schussdorf) a Mnichova. Z knih tohoto statku se však nezachovalo nic.

S tak pěkným uložením archivu, jako v předešlých případech neseťkáme se však již v Konici. Patrimoniální archiv a spolu s ním i registratura správy po roce 1850 naházeny jsou zde do jedné ze špinavých komor hospodářské budovy a sdílí tam místo s přerůzným vyřaděným nářadím. Archiv sahá chronologicky někdy až do 70tých let stol. 18. Byl původně dobře složen jednotným archivním systémem, který slučoval sice v jeden celek všechny tři patrimoniální agendy, ale dobře je zase v jednotlivých odděleních dělil. V nakupené haldě spisů nalezneme přece jen hodně balíků s původními obaly, takže podle jejich systému signatur dá se archiv dobře zrekonstruovati. Složení archivu stalo se po roce 1825. Ale i před tím byl pořádan, a to poněkud jiným systémem, jak můžeme souditi ze starého předávacího seznamu z r. 1825, který nám do určité míry může sloužiti i za vodítko po obsahu starších archiválií. Z oddělení v celku dobře zachovaných lze uvést na př. spisy pozůstalostní, spisy o sporech s poddanými, daňové, patronátní, spisy policejní, o záležitostech knihovnických a obecních. Z ostatních pak zvláště spisy a elaboráty o rozdělení dvorů a abolicí roboty. Mezi nimi najdeme i dominikální knihy nově založených vsí Růžova, Nových Sadů a Veselé. Jest zde dále i lesní elaborát z r. 1801 a mapa k němu. Z knih kromě několika knih účetních také knihy robotní dispozice tak zv. výpomocné roboty.

Naproti tomu velmi příjemně nás překvapí uložení a uspořádání zbytků archivu v Žádlovicích. Zbytky jsou dnes rozděleny do registratury panství po roce 1850, která jest složena do umělých skupin, působených arci její agendě. Najdeme zde tedy v několika odděleních spisy patrimoniální většinou ne starší dvacátých let století 19. Některé spisy jdou však i do stol. 18. Staré, původní uložení spisů těch není dnes již dosti jasné. Z jednotlivých agend patrimoniálních nejvíce se zachovalo spisů z agendy dominikální, něco málo z agendy politické a téměř nic z agendy soudní. Z jednotlivých spisů stojí ku př. za zmínku základací listina stipendia z let 1830/40, oddělení chudinské, spisy o koupích a prodejkách, kde najdeme i spisy z konce stol. 18. Nejstarší spisy má oddělení spisů hraničních, a to již od r. 1725. Poměrně hojně se zachovalo spisů lesnických. Najdeme tu totiž pěkné elaboráty nejstarší systemisace lesní z r. 1823. K nim patří i mapy 4 revirů téhož data. V posledních odděleních archivu nacházíme též spisy statku Doubravice, spojeného v poslední době s panstvím žádlovickým. Zde nás především zaujmou spisy týkající se abolicí roboty. Mezi nimi najdeme i dominikální knihy gruntovní nových kolonií založených na místech starých dvorů. Jsou to

Ober a Nieder Schwägersdorf z dvora Krčmy, Mitrovice z dvora Doubravice a Tkanovice z dvora Moravičany.

Z pěkného a kdysi hodně úplného archivu panství Bludova zůstalo v kanceláři správy jen velmi málo. Jednu, vzácnější část archivu odevzdal majitel do zemského archivu v Brně, druhou prostě skartoval a jen málo ponechal si v Bludově. Ze zbylých tří repertářů, vždy jednoho pro každou z agend, můžeme si dnes učinit představu o obsahu tohoto archivu. Vidíme tedy, že z politické agendy na příklad odevzdány zemskému archivu svatební smlouvy z let 1726—1792, skartována však všechna povolení ke sňatku. Z oddělení Militare skartovány na př. propouštění z vojenské služby, sňatky vojáků atd., odevzdány rekvisice a dodávky vojenské od r. 1760. Z oddělení patronátního mnoho odevzdáno, ale skartovány i spisy o obsazení učitelství. Hojně odevzdáno spisů o obecních záležitostech. Skartovány však věci daňové i kontribuční účty. Také z oddělení stavba silnic jest zachováno jen velmi málo. Ještě více bylo skartováno v agendě judičiální, a to zejména všechny spisy procesní a spisy o záležitostech gruntovních. Nejméně poměrně skartováno v agendě dominikální. Z oddělení urbaniálního na příklad dostal zemský archiv urbář panství bludovského z r. 1641 a 1654. Urbární příznání z r. 1711 a něco spisů katastrálních. Dále hraniční popsání z roku 1701. Skartována však urbaniální příznání a robotní seznamy podle patentu z roku 1775. Z této agendy zůstala část v Bludově a něco málo i z agendy politické. Z ní především spisy o obsazování far a o mlýnech. Stejně pak z oddělení „bezpečnost majetku“ mnoho spisů jednajících o sporu o tak zv. markvartický jez. Spor ten počal již v r. 1704 a táhl se skoro po celé století. Ve spisech jeho se týkajících jest též mnoho opisů starších spisů a listin a též opis smlouvy z r. 1489. Starší spisy najdeme i v zachovalých aktech nadačních. Z dominikální agendy jest tu především svazek spisů stavebních s plánem přestavby jednoho zámeckého křídla z r. 1742. Za zvláštní zaznamenání stojí dále četné spisy o dědičných rychtářích (v nich najdeme i četné opisy starších privilegií), dále spisy o úpravě robot z několika vesnic i města Bludova. Bohužel však spisy jednající o sporech o tato práva a výsady, zejména z let 1725 a 1747, jsou skartovány a zachována jsou vlastně jen konečná rozhodnutí. A také v oddělení Robot najdeme vlastně jen vyvazovací tabulky. Skartovány jsou v tomto oddělení i zajímavé elaboráty s návrhy na vykoupení z robot v r. 1778 a také i spisy o sporech o laudemia na dědičných rychtářích. Skartovány jsou konečně i všechny účetní knihy. Jediné z lesnických věcí zachován balík spisů s elaborátem systemisace lesů z r. 1821-23, ale bez map.

Značně porušen jest též archiv na panství Víznberku. Ve zbytcích archivu uloženého většinou společně se starší částí registratury po roce 1850 v umělých skupinách najdeme pozůstatky všech tří agend, nikoliv však starší počátku století 19. Z agendy politické jsou tu na př. spisy vojenské, dále spisy o propouštění poddaných, sem též zařazeny i spisy hraniční, z nichž některé jdou i do 18. století. Také spisy patronátní začínají v některých případech již v druhé polovině stol. 18. a spojeny jsou pravidlem se spisy mladšími i z druhé pol. stol. 19. Z agendy soudní najdeme něco spisů pozůstalostních a jen málo spisů procesních. Z agendy dominikální lze zde uvést několik balíků dosti úplných zpráv hospodářských z let 30tých stol. 19. a několik různých druhů knih účetních, z nichž ojedinelé jsou i z polovice století 17. Ze zbytků knih za zvláštní zmínku stojí zejména gruntovní kniha obce Sobotina se zápisy od roku 1657—1668. Jiná mladší obce Vernřovic (Wermsdorf), založená v r. 1720 se zápisy do r. 1740. Dále pak velmi porušená kniha téhož data pro obec

Marsíkov (Marschendorf). Majitel má dále u sebe uložený důkladný popis panství s urbárními záznamy, s mapou každé vesnice, mapou dvorů a lesů panských z r. 1729. Kromě toho jest v archivu ještě popis panství z r. 1794 a z r. 1802. Za další upozornění stojí elaboráty o dělení panských dvorů ke konci stol. 18. a založení nových vesnic, a to Stětínova (Stettenhofen), Svobodina (Freiheitsberg), Svagrova (Schwagersdorf), Terezína (Theresienthal) a Filipové (Filipsdorf). Nejsou však zachovány v žádoucí úplnosti a stejně jest tomu s mapami kreslenými při této příležitosti, z nichž zatím nalezena jen jedna. Z elaborátů lesnických zachoval se skoro úplný materiál pro první systemisaci lesů z r. 1806. Z map však při této příležitosti kreslených ne všechny. Jest tu dále i několik map mladších zejména z r. 1834 a další lesní mapy z r. 1846. Z tohoto roku pochází též mapa dnes již zrušené lesní kolonie Wichtling. Data značně starého jsou mapy 4 býv. dvorů. Nejsou datovány, ale technikou připomínají mapy ze zmíněného shora popisu panství z r. 1729. Hraničního původu jest konečně mapa řeky Desné z r. 1779. Lze dále ještě vzpomenouti četných balíků spisů týkajících se majetkových a rodinných poměrů nynějších majitelů panství Kleinů.

Jenom ojedinelé kusy lze vyjmenovat ze zbytků kdysi bohatého archivu na panství Velkých Opatovicích. Jsou dnes uloženy v jedné místnosti budovy přilehlé k zámku, v němž je dnes škola. Archiv jest majetkem Svobodného učení selského. Nalezneme v něm zbytky spisů patrimoniálních, ale též i rodinných. Tak na příklad můžeme jmenovat několik listin pocházejících z rodinného archivu hr. Salmů-Neuburg a stejně i něco spisů pojednávajících o majetkových věcech jednotlivých členů této rodiny. Listin zachovalo se jen 16, a to většinou bez pečeti. Nejstarší jest listina Rudolfa II. z r. 1597 povolující Sidonii, manželce Weickarda hr. ze Salmu, právo testamentu. Jest to tedy malý zbytek archivu salmovského, o němž podal zprávu již D'Elvert v Notizenblattu v r. 1863. Tehdy byl tento archiv ještě daleko úplnější. Ve zbytcích archivu patrimoniálního najdeme všechny tři agendy původně velmi dobře archivně spořádané. Nejvíce jest zde spisů agendy dominikální. Na př. spisy týkající se uzavírání smluv o pronájmu a jiné dispozic s panskými pozemky ve vsi Brťově z let 70tých a 80tých stol. 18. Dále lze uvést svazek smluv o koupi hospod z let týčh. Spisy o regulaci roboty z r. 1775 a 1777. Výkaz dlužné roboty a nových robotních služeb z r. 1776. Hospodářské zprávy a resoluce na ně z let 60tých stol. 18. Svazek žádostí obce jevíčské z r. 1775, hraniční popsání z počátku stol. 19. Popis statku Borotinského z r. 1802. Deputátní tabely z let 1821—46. Účet aboličního fondu robotního z r. 1840. Knihu pracovních dispozic na panských dvorech od r. 1850. Z nejstarších pak kusů za zvláštní zmínku stojí příznání Ladislava Fr. Žalkovského ze Žalkovic, někdejšího majitele statku jevíčského, spojeného v r. 1730 s panstvím opatovickým, o počtu komínů z r. 1671. Z agendy politické najdeme zde balík spisů o policejních vyšetřováních z let 40tých stol. 19. Spisy o obnovování rychtářů v obcích z r. 1785. Popis silnic z r. 1781. Spisy o záležitostech obecních lesů z let 1803—4. Spisy o školách z r. 1785 a z let 1818—27. O kostelním patronátu, o židovské obci. Z agendy judičiální zůstalo něco spisů pozůstalostních z konce stol. 18. a začátku stol. 19. Z knih zbyly tu především jedna kniha kostelních účtů od konce stol. 16., hlavně pak s účty od r. 1617. Kniha účetní náb. bratrstva Sv. Jana Nepomuckého z let 1760—1785. Stará gruntovní kniha obce Jaroměřic se zápisy z let 1597—1613. Z účetních knih starších jest tu ojedinelá z r. 1732, další z r. 1782 a dále i něco málo knih z nového období.

Než opustíme kraj olomoucký, můžeme se ještě zmíniti, že na statku

Třemešku (Johrnsdorf) u Šumperku nenašli jsme sice z patrim. archivu nic, přece však jest tu mapa panství asi z let třicátých stol. 18. a lesní elaborát z r. 1836 a podobně na panství Náměšti na Hané, nechceme-li se ovšem zmiňovati o spisech po roce 1850, není nic, než opět pěkná mapa panství, která podle znaku harrachovského a různých jiných známek se dá datovati do let 1733—1753.

Ač prohlížení městské archivy není mým úkolem, využiji přece jen nejedné příležitosti a nahlédnu i do některého z nich. Činím zde proto jen zmínku o archivu uničovském, který by bylo třeba zejména v mladší jeho části spořádati, ač jinak se těší pietní péči dnešního správce. Neobyčejně pěkně s velkou pilí spořádán jest archiv města Šumperku. Myslím, že mohu na tomto místě uvést, že práce v tomto archivu vykonaná musí na každého archiváře vykonati hluboký dojem. Odborně zpravené jsou dále městské archivy v Olomouci a městský archiv v Prostějově, který nedávno získal též velmi pěkný a hodně úplný archiv býv. liechtensteinského panství Plumlova a dobře jej rekonstruoval.

O větších a úplnějších archívech v bývalém kraji brněnském podal jsem zprávy již výše, zbývá tedy ještě zmíniti se o několika panstvích, kde najdeme větší neb menší zbytky. Na předním místě jest nutno tedy jmenovati archiv panství boskovického. Není zdaleka úplný, ale přes to najdeme zde spisy všech agend, z nichž každá má své separátní původní uložení dodnes dobře zachované. Chronologicky sahají často tyto agendy i do 20tých let století 18; nejvíce pak jest spisů z konce stol. 18. a z první půle stol. 19. Nejvíce najdeme zachováno z agendy soudní. Z jednotlivých skupin, na něž agenda ta jest dělena, zaujmou nás zejména spisy pozůstalostní s často velmi důkladnými posledními vůlemi poddaných již z 20tých let století 18. Politická agenda má větší mezery. Agenda dominikální dělena jest zde ve dvě separátně signované skupiny. Vlastní dominikale označeno jest jako Obrigkeitliche Korrespondenz. Ta překračuje i rok 1848. Druhá skupina jest economicum. Zde lze na příklad upozorniti na balík spisů o pronájmu dvorů z let 1745—1845, na různé smlouvy o způsobu vykonávání robot, instrukcí z let 1780—1829, z níž pro zajímavost lze vytknouti poučení o pěstování jetele z let 1785—86. Najdeme tu i knihu dekretů z r. 1746—1848, robotní seznamy z let 1777—1785. Urbaniální kontrakty josefínské atd.

Na sousedním panství letovicském mají archiv uložen velmi špatně v malé komoře zámku bez okna. Kromě patrim. archivu najdeme tu však i velmi mnoho spisů vzniklých z úřední činnosti členů rodu Blümegen, zejména Jindřicha, Kajetána z pol. 18. stol. Spisy ukazují na dávný způsob uložení, které především srovnávalo dohromady spisy jedné věci se týkající a označovalo je vždy začátečním písmenem německého názvu určité záležitosti. Stejně tak jest tomu i u balíků různé korespondence. Z nich na př. lze upozorniti na korespondenci Jindřicha Kaj. Blümegena s hr. Fr. W. Haugwitzem, s hr. R. Chotkem. Jest tu dále řada spisů souvisejících s činností Blümegenovou jako kurátora sirotčích statků. Stejným způsobem najdeme uspořádané i starší spisy patrimonální a starší účty, hlavně z první a druhé půle stol. 18. Mladší spisy patrim. od počátku stol. 19. jsou složeny již jiným způsobem, který zachovává pravidelné rozlišení jednotlivých agend. Z agendy politické jest zachováno nejvíce, z agendy soudní málo a též málo z dominikální. Účetní knihy této mladší části jsou však dosti úplné. Kromě spisů povahy patrimonální najdeme tu i spisy domácí kanceláře vedoucí vrchní správu panství. Ze starších knih jest třeba zejména upozorniti na opis starého urbáře ze 16. století.

Opis jest z r. 1717. Za zvláštní zmínku dále stojí i lesní systemisační elaboráty z r. 1829 a mapy jednotlivých revírů z r. 1818.

Menší archiv najdeme v Kunštátě. Jest však velmi dobře uložen. Patrimonální zbytky tvoří dnes dvě oddělení. Jedno jest uspořádáno spolu se spisy správy velkostatku po r. 1850 v několik umělých skupin. Chronologicky sahají spisy v tomto oddělení jen ojediněle do stol. 18. Jsou to na př. hraniční popsání, kde najdeme také spisy z r. 1736, ba i z r. 1621. Stejně i v hospodářských zprávách vidíme balík spisů z let 1736—1776. V oddělení účtů jest něco týdních a měsíčních peněžních a obilních cedulí z let 1722—39. Ve druhé části archivu, která uspořádána není, nacházíme vlastně stejný druh spisů. I zde jsou spisy ze stol. 18. a 19. všech tří agend. Ze zajímavějších kusů vytýkám v této části na př. dobře zachovaná hlášení krajskému úřadu z konce stol. 18., sklizňové rejstříky z r. 1777. Knihy účetní a hospodářské nejsou zachovány v úplnosti, ale některé z nich sahají i do 60tých let stol. 18.

Sousední Lysice mají již více, méně však vhodně uloženého. Hodně úplný archiv, sahající chronologicky až do 40tých let stol. 18. byl na počátku 19. věku jednotně uspořádán. V uspořádání tom dodnes dobře zachovaném s několika repertáři, jsou jednotlivé agendy dobře od sebe odlišeny. Nejstarší repertář objímá spisy z let 1742—1806, na něj pak navazují tři další až do r. 1848. Z jednotlivých skupin spisů lze zejména vytknouti lesní odhady z r. 1784—87, urbaniální kontrakty josefínské, knihy patentů z konce století 18., Mannschaftsbücher již od roku 1751. Z map uvádím mapu celého panství z r. 1710, dále mapy revírů z konce 18. a počátku 19. stol.

Na panství sokolnickém nalezneme značné zbytky patrim. archivu panství sokolnického, ale též i statků Blažovic, Kohoutovic, a Tuřan a části panství šlapanského. Jsou rozděleny do spisů správy velkostatku po r. 1850 do umělých skupin, v nichž nás dobře orientují důkladné indexy. Skupiny ty připomínají svou strukturou uložení, jakého se dostalo spisům dvou jiných, též mitrowských panství Rožinky a Pernštejna. Najdeme tu spojeny všechny tři agendy a dále i účty a různé výkazy. O původní archivní struktuře zejména archiválií sokolnických se dovidáme něco z několika starých repertářů. Z umělých skupin lze se zmíniti na př. o několika balících spisů i konceptů knih o abolicí roboty a rozdělení dvorů na jmenovaných statech. Ve spisech šlapánských dále najdeme i něco rodinných písemností býv. držitelů von Braidů. Hojně jest i spisů o koupi zmíněných statků. Starší spisy jsou zejména u spisů hraničních. Ve spisech katastrálních však jen katastr josefínský. Zvláště uloženy jsou spisy o tažení napoleonských vojsk, dále ruských i císařských v r. 1805, pokud se obráželo v agendě patrimonálního úřadu. Kromě spisů patrim. najdeme tu i spisy centrálního vedení panství a spisy domácí kanceláře a konečně i spisy hlavní pokladny. Zde na př. setkáme se i s řadou papírů rodinných zejména z dob, kdy panství přecházelo z dědictví dietrichsteinského na rodinu Mitrowských. V tomto oddělení značné místo zaujmají i velmi úplné měsíční zprávy z 19. stol. všech mitrowských panství s koncepty vyřízení a resolucí.

Ve Slavkově patrimonální archiv hledati nebudeme, neboť víme, že jest uložen v zemském archivu v Brně. Přece však něco málo z něho ještě ve Slavkově zbylo. Jsou to na příklad seznamy „stavění sirotků“ z let 1733—1802 a pak Mannschaftsbücher z let 1757—1804. Sklizňové výkazy z polovice 18. stol. a něco málo spisů všech tří agend. Druhou část, a vlastně největší, tvoří účty centrální pokladny kaunicevských panství ve Vídni. Jsou tu jednak pro panství Slavkov a spojený s ním statek

Mor. Prusy, dále pro panství Uherský Brod a statky Bánov, Velký Ořechov, Biskupice, Prašnice a částečně i Nezdiče. U některých začínají tyto účty již padesátými léty století 17. a pokračují namnoze v úplné řadě až do r. 1830. V nynějším uložení jsou jednotlivá panství i statky dobře odlišená a také chronologický pořádek jest dobře zachován.

Zbývá zmíniti se ještě krátce o Račicích, kde najdeme zbytky všech tří agend s počátku stol. 19. a zejména pak z let 1836—1848. Knihy účetní též až z 19. století mají tu hodně mezer. Nejúplnější jsou lesní účty a hojně jest tu robotních rejstříků. Zvláště lze konečně jmenovati dvě mapy dvora drnovického z r. 1821 a druhou mladší nedatovanou. Archiv statku Habrovanského, vlastně jen jeho malé zbytky, nesaahající dále než do 70tých let stol. 18., uloženy jsou nyní v krajiněském museu ve Vyškově. Jsou tu spisy všech tří agend. Repertářů není. Při pořádání archivu jest však možno oprávněně se o četné signatury na spisech. Správa musea se o archiv dobře stará. V tomto museu najdeme i malé zbytky archivu panství Ivanovic na Hané. Mezi nimi nás zejména zaujme urbář z r. 1680. Ostatní materiál je ještě uložen v bednách u lesního úřadu tohoto panství a bude též odevzdán do zmíněného musea. Konečně na panství bohdalickém nalezneme sice malé zbytky archivu tohoto panství i s ním spojeného statku Kojátek, jsou však velmi špatně chovány a dobře zinventovány nynějším majitelem. Vidíme zde dále i něco spisů statku Rečkovice a Habrovan. O někdejšímu obsahu archivu můžeme si učiniti představu z několika zachovaných starých repertářů. Ve větší úplnosti najdeme zde účetní knihy z první pol. 19. stol.

Přehlízíme-li výsledky celé akce, o nichž jsem v několika svých článcích zde krátce informoval archivní veřejnost, vidíme, že brzy bude nutno přistoupiti k druhé části úkolu, totiž k organizaci inventarizační práce těchto archivů. Organizace ta jest zatím ve stadiu prvních námětů a příprav. Doufám však, že bude možno říci o ní na tomto místě brzy již něco určitěho.

Em. Janoušek.

Dánské archivnictví. Dánské archivnictví se vyznačuje důslednou centralisací. Podle zákona z 30. března 1889 byly sloučeny dánské archivy v jeden organizační celek „Rigsarkiv“ s říšským archivářem (Rigsarkivar) v čele. Až do této doby jest situace dánského archivnictví velmi spleťtá, ba neutěšená. Zvláště lokální archivnictví trpí nedostatkem pevné organizace a odborného dozoru. Malou ilustrací tehdejších poměrů nacházíme v knize nynějšího říšského archiváře A. Linvalda, *Dansk Arkivvaesen*:*) Ještě r. 1856 poslal prý jeden okresní náčelník celý úřední archiv do stoupy.

Zákonem z r. 1889 byla zavedena v dánském archivnictví jednotná organizace s ústředním vedením a nezávislou správou a vytvořeny pracovní podmínky podle jednotných principů. V dalším vývoji se tato tendence uplatňuje stále pronikavěji. Centrální archivy dánské byly sloučeny v Hlavní archiv (Hovedarkiv) v Kodani, kdežto z různých provinciálních archivů byly vytvořeny 4 zemské archivy, jejichž sídlem jsou Kodaň, Odense, Viborg a Aabenraa. Hlavní archiv byl v souhlase se starým historickým dělením na Tajný archiv a na archivy ministerské rozdělen královským rozhodnutím z 31. března 1889 na dvě oddělení:

První oddělení tvořily „historické archivy“, obsahující spisy starší než 1660, jakož i spisy, týkající se území, odloučených od Dánska. V této části archivu byla i čítárna pro badatele.

V druhém oddělení byly soustředěny mladší kollegiální a ministerské archivy a vyřizovaly se tu i výpůjčky prior pro úřady.

Později, když Hlavní archiv získal nové a větší místnosti, byly jednotlivé fondy uloženy bez ohledu na zmíněnou časovou hranici a tím i ona správní dualita pozbývala na důležitosti. Král. rozhodnutím z r. 1918 bylo pak toto dvoudělení zrušeno úplně a hlavní archiv se stal jednotnou institucí se dvěma expedicemi pro badatele a pro ministerské úřady, což nemělo jen formální význam, nýbrž znamenalo to i důležitý krok k odstranění byrokratického rázu archivnictví a posílení jeho vědeckého charakteru.

Hlavní složkou staršího oddělení fondů v Hlavním archivu jsou spisy, jež vzešly z činnosti královské kanceláře. Stručný přehled o historii tohoto hlavního správního úřadu ukáže i pestré proměny, jež prodělával jeho archiv. Kancelář dánských králů prošla dlouhým vývojem, který přes mnohé odlišnosti není bez analogií s vývojem královských kancelářů jiných zemí.

V časném středověku měli dánští králové stejně jako kapituly, kláštery a světské velmožové zvláštní truhlice, v nichž uchovávali své písemnosti. Poněvadž tehdejší dánští panovníci neměli pevného sídla, cestující od zámku k zámku, putovala s nimi i velká část administrativních spisů. Celý královský trén byl nazýván „spížírnou“, avšak v pozdějších dobách se takto označoval pouze „archiv“. Skřín s písemnostmi se chovala v „kapli“, později v „kanceláři“ — v královské vládní písařně — a spravoval ji „custos capellae“ pod dohledem kancelářovým.

Postupně jak přibývalo říšských archívalií, stávalo se i nesnadným jejich časté stěhování; vedle toho také značná část písemností ztrácela význam pro denní správu. A tak se záhy začíná uvažovat o stálém místě pro úschovu archívalií. V nejstarší době bylo takové skladiště důležitých dokumentů v metropolitní kapitule ve švédském Lundu.

V době Erika Menveda (2. pol. 13. stol.) se uvádí skřín s královskými listinami v Roskilde, kde byl také chován až do reformace správní archiv, který přešel později v držení říšské rady a v době absolutismu (1660) byl přivtělen ke královu archivu.

Po obnovení moci královské ve 14. stol. vznikly nové archivy na dvou nejdůležitějších dánských zámcích: Vordinborgu, kde byly uloženy písemnosti z doby Valdemara Atterdag (1340—1375), později pak Kalundborgu, kde byly uschovány spisy z doby královny Markety (1375—1412), Erika Pomoranského (1412—39) a dalších králů. Oba archivy měly již tehdy dvě oddělení: soudní a správní; jejich spisy vznikaly v samostatných úřadech královské kanceláře, řízených dvěma místokanceláři: Justiciariem, který jménem krále a rady předsedal na soudě a vynášel rozsudky, a královským kancelářem, který řídil vlastní správu.

Ačkoli za vlády králů Kristofa Bavorského (1439—48) a Kristiána I. (1448—81) stala se Kodaň hlavním městem, sídlem správy a tím i nově vzniklého administrativního archivu, byl Kalundborg ještě dlouho pokládán za vlastní říšský archiv. Ke kalundborgskému archivu byl v 15. stol. přidružen, pokud nepřišel na zmar, archiv z Vordinborgu a rozličná akta z úřadů v Kodani, která pozbyla praktického významu pro administrativu. Základním a charakteristickým rysem ústřední politické správy v Dánsku byl geografický základ úřední kompetence.

Stejně pak jako státní správa byla rozdělena geograficky, byl podobným způsobem uspořádán i archiv. Spisy byly uloženy ve skříních a krabicích, zvlášť pro Jutsko, pro Fyn, Sjaelland, Skaane, Norsko a Švédsko. Vedle toho byla tam i zvláštní sbírka, týkající se zahraničních styků.

*) Vyšlo v Kodani 1933.

Z dochovaných seznamů jest možno učiniti si představu o systému a obsahu říšského archivu jakož i o tom, že existovaly tenkrát pozemkové knihy se zápisy o korunních důchodech a statcích. Pro své bohatství archíválií a výtečné uspořádání získal si říšský archiv takové pověsti, že v samém Římě vznikla domněnka, jakoby se v Dánsku skrývaly důležité klasické rukopisy, o něž žádal r. 1517 papež Lev X., aby mu byly zapůjčeny k opisu.

Vedle vlastního Dánska měla také vévodství šlesvické a holštýnské svůj zvláštní archiv. Písemnosti holštýnských hrabat byly uloženy za vlády oldenburských králů (1448 — 1863) v modré věži v Segeberku v královské části. „Registrum Christierni primi“, pořizené po smrti Kristiana I. (1481), podává seznam více než 500 nejdůležitějších spisů, tehda ještě platných. Za Kristiana II. (1513 — 1523) byly skříně otevřeny a část nejdůležitějších spisů „400 — 500“ let starých bylo zničeno, zbytek byl zachován a část spisů, na nichž zvláště záleželo, byla poslána do Sønderborgu na ostrově Alsenu, a později, když nastoupil Bedřich I. (1523 — 1533) na dánský trůn, byly spisy přestěhovány do Gottorpu, kde byly uloženy po 2 století. Poněvadž Bedřich I. a částečně i Kristian III. ztrávil většinu své vlády v Gottorpu, byly tu soustředěny nejen spisy, vzniklé z vnitřní správy vévodství, nýbrž i mnoho zahraničně politických akt, týkajících se celé říše. Archiv byl uložen ve 40 truhlicích a seznamy pořídil kancelář Wolfgang Uttenhof. Seznam a částečně i uspořádání archíválií se zachovaly až dodnes. Když Kristian III. se roku 1544 rozdělil o vévodství se svými dvěma bratry, vzal si každý pro sebe část archíválií, jež souvisely s jejich úřady. Zbytek tvořil „společný archiv“ (Faelles arkiv), který byl napříště uzamčen. Každý ze 3 vévodů (od r. 1580 byli jenom 2) měl svůj zvláštní klíč. Když mezi nimi vznikly nějaké spory, které vyžadovaly archivního vyšetření, museli se reprezentanti stran sejit a společně archiv otevřít.

Jako ve všech protestantských zemích zapůsobila i v Dánsku pronikavě na vývoj archivnictví reformace. Jest jisto, že násilím proti klášterům a kostelům bylo zničeno i mnoho historických památek, ale na druhé straně zase probouzí se v této době zájem o minulost a se vznikající a rozvíjející se administrativou uplatňuje se čím dále tím více tendence shromažďovati a uschovávatí archíválií.

V 16. stol. vzrostla velmi moc dánské šlechty, která se obohatila zvláště zabráním duchovních statků, a její vliv se od té doby stále stupňuje, takže králové jsou spíše vykonavateli říšské rady než skutečnými vládci svobodného království. Zůstával-li dánský dvůr lhostejný k vědám i poesii, starala se naproti tomu šlechta o zvrstnutí kultury a účastnila se sama činně psaní dánských kronik. Proti staršímu středověkému názoru, podle něhož se pokládaly archivy za tajné poklady, jichž se používalo jen jako zbraní ve sporech o pozemky a důchody, mění se s reformací úplně názor na účel dějinných pramenů, neboť historické památky jsou vyhledávány jako svědectví o životě národa a státních událostech. Kancelář Arild Huitfeldt píše velkou dánskou kroniku a používá k tomu bohatého archivního materiálu. Anders Vedel, který jest znám svým překladem latinské kroniky Saxovy do nově vytvořené spisovné dánštiny (1575), putoval prý Dánskem a pořizoval si opisy starých archíválií. Jiný kronikář Niels Krag vymohl na králi listinu, která mu zaručovala právo na opis spisů, a to nejen ze šlechtických, kapitulních a městských sbírek, nýbrž i z archivu státního. Zachoval se výpůjční doklad, který svědčí o tom, že vypůjčovatel obdržel mnoho pergamenů, týkajících se jižního Jutska, poměru Dánska k východním mocnostem a Skotku.

Souhlasně s tímto probuzeným zájmem o historii a její dokumenty začíná také veřejná správa počínaje XVI. stoletím věnovat větší pozornost archivnictví. Za krále Kristiána II. (1513 — 23) byl vydán kancelářský řád, který prikazoval písařům, aby zachovávali došlé listy a vedli úplně kopie o odeslané korespondenci. Vedle toho měli poříditi i rejstříky zvláště pro každé hlavní území říše, jako Severní Jutsko, Fyn, Skaane, atd. Topografické rozdělení administrativní činnosti a tím i archivního materiálu, se uchovává v Dánské kanceláři až do polovice 19. stol. Státní správa se stále více soustřeďuje v Kodani a zpracovává se k novým a novým formám. Vedle Dánské kanceláře pro věci, týkající se království, jest tu ještě Německá kancelář pro záležitosti vévodství. Jelikož korespondence s cizinou, vyjma Švédska a Rusko, byla vedena převážně německy, převzala Německá kancelář i vyřizování diplomatických písemností. Podobně pak jako u nás a v sousedním Německu i Rakousku počíná se v XVI. stol. vyvíjeti nový úřad: oddělení rentovní komory pro účetní revisi a hospodářské a finanční záležitosti. Agenda soudní jest vedena jako dříve královskou kanceláří a spisy takto vzniklé jsou spolu s ostatními archíváliemi kanceláře odevzdány v době absolutismu do Tajného archivu.

V 16. stol. stává se Kodaň stále více střediskem říšského archivnictví. Poznenáhlu se tu tvoří říšský archiv, do něhož jsou odevzdávány archíválie různých správních úřadů. Základem kodaňského archivu byly kopie kanceláří s příslušnými akty; vedle toho byly tam i spisy, týkající se poměru říše k zahraničí. Důležitým mezníkem v dějinách dánského archivnictví jest rok 1582, kdy celý kalundborgský archiv byl přenesen do hlavního města, čímž byly královské archivy soustředěny jako nikdy dosud. Důvodem k tomu byly patrně ohledy administrativní, ačkoliv dějepisci říšského archivu vysvětlují to historickými zájmy doby. Archiv byl pod dozorem kanceláře a uložen na různých místech kodaňského zámku. Zvláště jihojutské spory zavdaly příčinu k prohlídce celého archivu a tím i k vypracování seznamů. Zpráva z r. 1590 ukazuje, že spisy byly ve velmi neutěšeném stavu.

Nové období dánského archivnictví přichází se zavedením absolutismu, který potrvál od r. 1660 až do r. 1848. Dřívější říšská rada byla zrušena a jednotlivé obory administrativní přiděleny kolegiím, která se řídila jediné vůlí královou. Správa v Dánsku podobně jako v jiných zemích se neustále rozrůstá. Zřizují se stále nová kolegia a nové instituce. Dánská a Německá kancelář zůstává nadále středem vnitřní správy dvou království Dánska a Norska a vévodství Šlesviku a Holštýnu. Uvnitř Německé kanceláře nabývá stále větší důležitosti oddělení zahraniční, které od r. 1770 se stává samostatným úřadem. Ekonomické a finanční věci přísluší do kompetence berní komory, která byla záhy přeměněna v rentovní komoru. Ale vývoj tím není ještě ukončen, nýbrž nastává další specialisace původních úřadů. Zřizuje se finanční kolegium, komerční kolegium a generální celní komora, zvláštní kolegia pro správu vojska a lodstva. Základní kompetence jednotlivých kolegiálních resortů byly stanoveny podle věcných principů, kdežto pro vnitřní uspořádání úřadů a vedení knih platila nadále hlediska topografická.

Vývoj správy měl za následek i rozmnožení počtu archivů a zvětšení jejich rozsahu. Jestliže ve století reformace bylo uskutečněno jisté soustředění archivů v hlavním městě, nastává v době královské samovlády nové rozptýlení archivů ústřední správy, jenže oproti středověku, kdy archivy byly roztroušeny po celé zemi, zůstávají nyní soustředěny ve vládních budovách hlavního města, jsouce však od sebe odloučeny

přehradami, vyzdvíženými zájmy jednotlivých úřadů a hrdostí jednotlivých odborů. Každé vládní kollegium mělo svou „listovní komoru“ se zvláštními archiváři, archivními sekretáři a archivními registrátory; zpravidla to byli správní úředníci, kteří jen na určitém stupni své úřednické kariéry museli sloužit v archivech. Obvykle se nevěnovali příliš vlastní archivářské práci, nýbrž se spíše zaměstnávali psaním deníků a vedením knih. Při jejich přijímání nepřihlíželo se vůbec k jejich historickým znalostem. Pro tehdejší poměry jest příznačná zpráva, že v pol. 18. stol. byl zaměstnán v archivu generálního komisariátu zemského rozpočtu „písařík“, který prý prodal asi 7.000 puntů archiválií městskému obchodníkovi. Od r. 1789 bylo 5 civilních a 2 vojenské archivy. Pokud se týče přístupu historiků do administrativních archivů, postupovalo se v 18. stol. poměrně liberálně. Studijní poměry byly však špatné a nepořádek veliký. Vědecký výtěžek badatelů závisel na jejich sociálním postavení a osobních stycích. Největší omezení a povinnost neprozrazovati tajemství platily pro zahraniční archiv. Úředníci měli zachovati mlčenlivost „bis in seine Sterbgrube“.

Při pořádacích pracích archivních přihlíželo se jen nepatrně k administrativnímu vedení knih. Pokud to bylo možno, provádělo se věcné rozdělení. Tak na př. r. 1660 obdržel archivář v Německé kanceláři rozkaz „... die acta und documenta wie auch die relationes und abgelassene brieffe und alles, so im archive vorhanden, in gewisse classes nach der materien (zu) redigiren“. V těchto teoretických názorech o archivním systému pořádacím nastala změna až koncem XVIII. stol. Tehdy se objevují první náznaky pronikání provenienčního principu, a to v souvislosti s uspořádáním archivu komorního. Mezi administrativními archivy byl tento archiv finanční státní správy (počítaje v to i spisy rentovní komory a z ní povstálá kollegia) daleko největším a nejdůležitějším. Již r. 1791 ustavila se komise, která žádala, aby byl vlastní spisový materiál uspořádán podle úřadů. Přesto byl archiv ještě dlouho v beznadějném nepořádku a teprve r. 1860 přikročilo se k pronikavým činům zásluhou ředitele Jana Grundtviga, kterému se dostalo r. 1869 významného spolupracovníka v historikovi A. D. Jørgensenovi. Bylo nemyslitelné, že by se mohly při pořádání takových spoust archiválií použítí pořádací principy Tajného archivu. Praktická archivní činnost ukázala, že neúčelnější jest uspořádati spisy provenienčně podle rozdělení úřadů a administrativního vedení knih. Archiv rentovní komory předstihl pak po stránce metodické daleko vlastní historický a „vědecký“ Tajný archiv.

Neblahým zjevem této doby jsou veliké skartace, prováděné ve vládních archivech. V archivu zemského rozpočtu byla k tomu cíli ustavena zvláštní komise, která doporučovala skartovat všechny účetní materiál starý 20 let a všechny došlé písemnosti až do r. 1749. Avšak v takovém rozsahu nebyla přece jen skartace uskutečněna. Také rentovní komora skartovala na sta spisových balíků a spousty cenného účetního materiálu a příloh a rovněž tak i Dánská kancelář. Ze skartace nabyly tak velkých rozměrů, souviselo pravděpodobně i s tím, že archivní úředníci inkasovali peníze za prodaný papír.

Ústřední archiv, nazývaný „Tajným archivem“, byl přestěhován v letech 1670 — 1680 ze starého kodaňského zámku na zámek Rosenberg a r. 1730 dostalo se mu stálého sídla v nově zřízené budově na Slott-hollen v bezprostřední blízkosti s vládními úřady. Tyto budovy tvoří dodnes část nynějšího Hlavního archivu. Ústřední archiv byl záhy rozmnožen přivtělením dřívějšího archivu říšské rady, sbírky starých královských listin a kancléřského archivu s knihami nejvyššího justičního

úřadu a vedle toho odevzdáním spisů královského domu a během 18. stol. připojením několika archivů vévodských. Ve vévodstvích byla totiž zřízena v I. pol. 17. stol. královská kancelář v holštýnském Glückstadtu, která zastávala funkci nejvyšší soudní stolice pro území, jež byla přímo podřízena dánskému králi. Vedle královské části vévodství byla tam i území, která podléhala přímo vévodům, a území šlechtická, kde byla střídavě jeden rok správa královská a druhý rok správa vévodská. Královská kancelář fungovala tedy také každého druhého roku jako vládní kancelář v šlechtických částech vévodství šlesvicko-holštýnského a měla někdy poradní vliv v zahraniční politice. Archiv, který povstal z úřadování královské kanceláře v uvedených vévodstvích, byl za krále Bedřicha III. (1648—70) přivtělen k říšskému archivu v Kodani.

Zvlášť důležitou akvizicí pro říšský archiv byly vévodské archivy v šlesvickém Gottorpu. Když byl zámek r. 1713 královským vojskem obsazen a vévodská část byla r. 1721 spojena s částí královskou, byl celý Šlesvik podřízen dánskému králi. „Společný archiv“, který již v 17. stol. byl uspořádán, byl převezen r. 1734 do Kodaně. Když Dánsko r. 1765 dosáhlo na císařském dvoru ruském, že mu byla výměnou za severoněmecký Oldenburg a Delmenhorst přiznána pravomoc nad celým Holštýnem, byl přestěhován i velkoknížecí archiv v Kielu do Hlavního archivu v Kodani.

Během 19. stol. odevzdaly rozličné vládní archivy mnoho svých spisů Tajnému archivu. Dánská kancelář odevzdala spisy do r. 1750, Německá kancelář do r. 1730 a vojenské archivy do r. 1763 (a později do r. 1802). Na druhé straně ztratilo Dánsko v tomto období množství archiválií, které byly vydány Norsku, když toto dostalo vlastní ústavu. Po odstoupení vévodství Šlesviku a Holštýnu Německu musil se Tajný archiv a administrativní archivy vzdáti ve prospěch státního archivu v Kielu mnoha archiválií, týkajících se Šlesvicka a Holštýnska. Tyto výměny byly velmi náhodné a neracionální a proto došlo r. 1921 k jejich revisi. Jednání bylo velmi zdoluhavé a skončilo se teprve letošního roku. Dánsko se muselo vzdáti zvlášť vzácného archivu gottorpského, který byl odvezen do Kielu, a náhradou za to obdrželo spisy, týkající se jižního Jutska, které bylo plebiscitem r. 1920 připojeno k Dánsku.*)

První období po zavedení absolutismu v Dánsku má také pro vnitřní organizaci Tajného archivu veliký význam; vyznačuje se snahou poskytnouti mu lepší podmínky a zvláště uspořádati a zaregistrovat jeho materiál. Přístup k archivnímu studiu byl tehdy značně omezen. Obecný názor pokládá Tajný archiv za soukromou královu zbrojnicí, která poskytovala zbraně k zvelebování říšské politiky. Pro potřebu badatelů měl úředník Tajného archivu poříditi výtahy z nejdůležitějších archiválií. Archivář měl pak dozor nad historikovou prací, aby tato „mit der Wahrheit und unsern Statu übereinkomme“. Ve skutečnosti používali archivních fondů jen ti, kdo měli pro krále skládati polemické spisy proti gottorpským vévodům nebo Švédsku.

Tyto poměry se úplně změnily v pol. 18. stol., kdy vystupují vynikající dánské historikové a razí nové cesty historickému bádání. Když Jakub Langebek založil „Společnost pro rodnou řeč a historii“, obdrželi všichni její členové povolení ke studiu pramenů ve všech říšských archivech. Ředitelé Tajného archivu, H. Gram a J. Langebek, vymohli si dovolení, aby mohli oznámiti veřejnosti seznam spisů, obecně přístupných.

*) Stov. zprávu A. Linvalda, Dansk-tysk Arkivudveksling v čas. Hystorisk Tidsskrift 1937, str. 109—120.

Jestliže v 18. stol. ovládala dánské archivnictví hlediska historická, stály v 19. stol. v popředí práce pořádací. Na historické pracovníky se pohlíželo s patra, a když ředitel Tajného archivu Thorkelin (1791—1829) měl ve svém vysokém věku dostati pomocníka, zvolil si „muže, prostého dobové touhy spisovatelské“. Pořádací principy Tajného archivu byly — s dnešního hlediska — velmi povážlivé. I když se již dříve používalo při pořádacích pracích věcných hledisek, přece se při tom respektovalo do jisté míry původní stav archiválií. Naproti tomu v 18. a 19. stol. se postupovalo úplně libovolně: byly zřizovány rozličné systémy a řazeny k sobě spisy nejružnější proveniencí, takže byly rozrušeny původní organické jednotky. Ředitelé Tajného archivu Vos a Thorkelin vytvořili různé sbírky, jako dánské, norské a švédské „Topografické sbírky pergamenu“, „Topografickou sbírku papírů“, „Dějiny dánských králů“ a pod. Nesmírná píle byla vynaložena na inventarisaci. Dříve se archiváři spokojili tím, že udávali obsah fasciкул podle nahodilých nápisů, kdežto v 19. stol. dopouštějí se opačného extrému: každý jednotlivý spis se pečlivě prozkoumává a píší se nesčetné registry. Tak na př. za 34letého úředního období C. F. Wegenera (1848—82) bylo napsáno na 90 tisíc katalogisačních lístků, rozdělených do 200 pouzder. Na regále zaujímaly délku 20 loket, ale při tom se vztahovaly jen na 80 loket archiválií čili na 1% archivního obsahu.

Rok 1848 znamená důležitou změnu v novověkých dějinách Dánska. Svobodná ústava a boj o vévodství uvedly v pohyb všechny národní city širokých vrstev. Sílí se zájem o studium dějin vlasti a uvažuje se o poslání archivů. Jest zajímavé, že iniciativa nevychází od vedoucích archivářů, nýbrž od laiků. Přístup k archivnímu badání není již stěžován do té míry jako v době absolutismu; ten, kdo chtěl v archivu studovat, musil si podati žádost k Dánské kanceláři a udati účel badání. Archivář Tajného archivu vyslovoval se o žadatelově kvalifikaci a udělil často povolení jen s podmínkou, že archiv bude moci kontrolovati výsledky badání. Archivní personál byl rozmnožen a zřízeny studovny pro badatele. Tajný archiv vydává od r. 1852 výroční zprávy, v nichž jsou vedle informací o archivní činnosti otiskovány i důležité historické prameny. Také vnější organizace dánského archivnictví prochází v této době důležitými změnami a spěje rychle k své novověké centralisaci. Roku 1861 byly spojeny archivy kanceláře (t. j. archivy justičního ministerstva a částečně i ministerstva vnitra) a archivy rentovní komory (ministerstva financí a další části ministerstva vnitra) v jeden celek „Kongeriets Arkiv“ s jedním ředitelem v čele. Za 8 let byl tento sjednocený archiv podřízen ministerstvu vyučování, které o něco dříve obdrželo i správu nad Tajným archívem. Královským rozhodnutím z r. 1882 byly oba tyto archivní celky spojeny osobou společného ředitele a r. 1889 byl z nich vytvořen Hlavní archiv. Jak jsme se již o tom na začátku zmínili, zachovával Hlavní archiv po jistou dobu staré rozdělení na Tajný archiv a archivy ministerské a teprve r. 1918 se stává jednotnou institucí.

Do Hlavního archivu jsou odváděny spisy všech ústředních úřadů, nejvyššího soudu a úřadů dvorských. Pro odevzdávání archiválií ústředními úřady nejsou stanovena žádná pevná pravidla. Dotyčné úřady rozhodují samy a často suverenně o tom, co má býti odevzdáno Hlavnímu archivu. Avšak stará tradice a nedostatek vhodného místa v ministerských úřadech kladou hranice případné náklonnosti úřadů podržeti pro sebe četnější nebo starší archivní materiál. V přítomné době jen několik odborných archivů nebylo dosud pojata do Hlavního archivu v Kodani: 1. Katastrální úřad ministerstva zemědělství, obsahující důležitý topogra-

ficko-historický materiál z 2. pol. 17. stol. 2. Archiv ministerstva války, který vlastní archiválie, týkající se ústřední vojenské správy od r. 1868, a zahrnuje v sobě více archivů speciálních vojenských úřadů asi od r. 1700. 3. Universita má svůj vlastní velmi starý archiv v budově univerzitní knihovny. Až na tyto výjimky nepodržují ústřední správní úřady žádných archiválií z doby před 1848; naopak odevzdává většina a ministerstev i své spisy nejmladší.

Ministerstvo vnitra, zemědělství a obchodu ponechává si jen spisy z posledních 2 let. Ministerstvo zahraničí má zvláštní archiv, který obsahuje archiválie po r. 1885. Ministerstvo námořnictví odevzdalo své spisy jdoucí do r. 1875, ministerstvo kultu do r. 1870, ministerstvo školství do r. 1900 atd. Podobná ustanovení platí i pro jiné instituce na př. Nejvyšší soud, Královské divadlo, kapelu a pod. Telegrafní úřady odevzdávají (od r. 1903) ročně telegramy, které se pokládají za historicky důležité, a statistický úřad předal Hlavnímu archivu všechny seznamy sčítání lidu až do r. 1906 (pokud se týče hlavního města, až do r. 1911).

Poněvadž ústřední správní úřady v Dánsku odevzdávají i své nejmladší spisy, jest Hlavní archiv stále v úzkém styku s ústřední administrativou a vyřizuje její četné výpůjčky prior. Vyžádání spisů z archivu k administrativním účelům se provádí tak, že úřady napíší na zvláštní blankety číslo a datum žádaného spisu a udají účel, k němuž spis potřebují. Žádá-li některý úřad spisy, jež byly archivu odevzdány jiným ministerstvem, může archiv žádati potvrzení, zda dotyčné ministerstvo k tomu svoluje. Výpůjční agenda s ministerstvy jest stále vzestupná. R. 1890 vyřídil Hlavní archiv 8.968 objednávek, r. 1910 již 14.125 a r. 1930 pak 22.146 žádostí. Tyto ministerské expedice vyřizují zvláštní zřízení, zvaní registrátoři.

R. 1889 byly sjednoceny nejen dánské archivy ústřední správy, nýbrž i archivy místní a provinciální. Všechny dosavadní archivy nižších státních úřadů a úřadů samosprávných byly soustředěny do čtyř nově zřízených archivů zemských a jejich správa stejně jako správa archivů centrálních byla podřízena jednotnému vedení. Dánské archivy — centrální i místní — tvořily od té doby jeden organizační celek s říšským archivářem v čele.

Vývoj místního archivnictví souvisí těsně s vývojem nižší státní správy a s ní sdružených úřadů. Ve středověku měli leníci (t. j. nejvyšší místní úředníci koruny, kteří po zavedení samovlády získali funkci okresních náčelníků), jakož i biskupové, kostely a kláštery skříně, v nichž uschovali své listiny zvláště privilegia majetková, účetní knihy a došlé písemnosti. Po reformaci byla většina těchto archiválií shromážděna v archívech leníků a biskupů. Reces krále Kristiána III. z r. 1551 nařizoval, aby každý písař a soudu vedl knihu o všech spisech, došlých soudu. Když písař zemřel, měla býti kniha uložena na bezpečné místo, aby se mohlo kdykoliv zjistiti, o čem se dříve jednalo. Později se postupovalo tak, že leník autorisoval každého roku novou soudní knihu, a když byla popsána, obdržel ji zpět a zařadil k ostatním písemnostem svého archivu. Královským výnosem z r. 1593 bylo říšským leníkům přikázáno, aby shromáždžovali archivy, obsahující došlé písemnosti, a vedli protokoly o přijatých otevřených královských listech. Přesto přese vše se mnoho archiválií ztratilo, což se dá vysvětliti jednak všeobecnou nedbalostí úředníků, jednak i tím, že leníci často pokládali listy za královské missivy, které dostali během svého úředního období, za soukromé vlastnictví (podobně jako tomu bylo ve střední Evropě i u nás) a brali si je s sebou při odchodu z úřadu.

Čím byly pro světskou správu archivy lenní, tím byly pro církevní

správu archivy biskupské. Pokud v těchto archivech se chovaly i listiny o majetkových zvláště pozemkových právech, přešly po reformaci do vlastnictví koruny. Mnoho spisů z doby katolické se uchovalo mezi úředními písemnostmi protestantských biskupů. R. 1647 bylo rozkázáno biskupům, aby sebrali privilegia obdarovací, která byla na farních úřadech a vystavena tam nebezpečí zkázy. Na neštěstí nebyla vydána podobná nařízení o úschově církevních knih.

Poznenáhlu, jak se místní správa rozvíjela, vznikaly i nové archivy u korunních a vrchnostenských soudů, jakož i u městských magistrátů. Podle nařízení z r. 1551 měly se registrovati všechny písemnosti, které městští purkmistři a rada odesílali, a knihy se měly uložit v městských radnicích. O zachování mnoha starých pergamenů i mladších akt a protokolů se zasloužili z velké části i historikové v 16. a 17. stol., kteří sbírali po Dánsku dokumenty, jež se pak i s jejich poznámkami dostaly do veřejných knihoven. V pol. 18. stol. vymohla si Královská společnost pro zdokonalení severské historie a řečí královský list, který zaručoval jejím členům právo na vypůjčení starých spisů a pergamenů z biskupských, magistrátních a jiných archivů. Přes tyto světlé stránky ozývají se v historické literatuře stížnosti na vandalismus, jímž bylo zničeno mnoho cenných archiválií. Aby se zamezily tyto neblahé zjevy, byly činy pokusy o soustředění úředních archivů a vybudování dozorčí správy. První takový návrh pochází z r. 1707, ale nebyl uskutečněn. Také soukromý návrh z r. 1850, aby byly shromážděny sjaellanské církevní knihy a uloženy v nově zřízeném archivu při knihovně hospodářské správy církevního jmění, zůstal bez ohlasu. Teprve r. 1872 zasahuje sám výbor poslanecké sněmovny — tedy nikoliv archivní správa — a vyslovuje přání, aby byl zřízen účelný dozor nad místními archivy a zajištěno jejich uložení. K uskutečnění definitivní organizace místního archivnictví dochází teprve r. 1889, kdy bylo nařízeno zákonem z 30. března, aby všechny místní úřední archivy byly odevzdány s výjimkou archivů vojenských nově zřízeným zemským archivům. Název „Zemský archiv“ připomíná staré dělení Dánska na „země“ a má naznačiti, že tyto archivy soustřeďují archiválie určité územní oblasti. Zemský archiv v Kodani jest určen pro Sjaelland Lolland-Falster a Bornholm, Zemský archiv v Odense soustřeďuje úřední spisy z ostrova Fynu a Zemský archiv ve Viborgu z Jutska. Když po válce světové byl k Dánsku znovu připojen severní Slesvik, byl r. 1931 zřízen nový čtvrtý Zemský archiv v Aabenraa. Toto řešení bylo odůvodněno tím, že jižní Jutsko mělo odedávna svůj vlastní správní vývoj, který v mnoha ohledech se velmi liší od vývoje správy království dánského.

Zemským archivům se dostalo krásných moderních budov, které jsou položeny na volných prostranstvích a jsou způsobilé k dalšímu rozšiřování. Místnosti jsou světlé a vzdušné, archivní skladiště jsou oddělena od studoven a příbytků služebních, mají zděná klenutá, jsou opatřena kovovými galeriemi a železnými okenicemi. Celkem možno říci, že Zemské archivy jsou poměrně účelnější a modernější vypraveny než Hlavní archiv, jehož budovy byly většinou adaptovány ze starých budov Tajného archivu a královské knihovny.

Odevzdávání spisů do zemských archivů se děje podle pravidel. Vyhláška ministerstva vyučování a ministerstva kultury ze dne 10. března 1891, která byla doplněna dalšími dodatky, stanoví, které úřady jsou povinny odevzdávati své spisy a do jaké časové hranice. Zemské archivy mají tedy právo vymáhati spisy, jež jim podle zákona přísluší. Úřad vrchního presidenta města Kodaně, který zastává funkci státního repre-

sentanta hlavního města, úřady okresních náčelníků, ředitelství státních lesů, jakož i celní úřady jsou povinny odevzdávati až na jisté výjimky všechny spisy 40 let staré. Úřady biskupské a s nimi sdružené hospodářské církevní správy a vysoké školy odvádějí akta přes 50 let stará. Dva vrchní soudy, dále pak kodaňský kriminální a policejní soud, všechny soudy nižší instance, soud námořní a obchodní, jakož i magistráty mohou si ponechati pouze spisy, staré 30 let, a jde-li o spisy účetní, je časová hranice ještě nižší. Podle královských reskriptů z r. 1645 a 1646 přísluší kněžím vésti knihy o křtech a břimováních, sňatcích a pohřbech. Od r. 1812—14 vyskytají se tyto církevní knihy ve 2 exemplářích, z nichž jeden vede farář, druhý učitel, zvaný „Degnen“, který zastával vedle vyučování na škole i funkci předzpěváka a pomocníka při mši. Ministerské nařízení z r. 1892 ukládá kněžím odevzdati hlavní exempláře církevních knih až do r. 1814; duplikáty církevních knih se odevzdávají na venkově po 10 letech, ve městech po 30 letech, když je registrace u konce. Okruh úřadů, povinných odevzdávati své spisy, se stále více rozšiřuje; na př. od r. 1899 vztahuje se tato povinnost na úřední lékaře, od r. 1905 na král. stavební inspektory, od r. 1898 a 1911 na všechny vysoké školy atd. Na podnět zemského archiváře pro Sjaelland vybídlo ministerstvo vnitřní r. 1907 všechny magistráty, aby podaly zemským archivům zprávu o tehdejšímu stavu cechů a spolků. Mnoho cechů odevzdalo zemským archivům své písemnosti, důležité pro poznání ekonomických a sociálních poměrů v minulosti, a to buď přímo anebo prostřednictvím provinciálních museí. R. 1907 obrátilo se justiční ministerstvo na požární pojišťovnu venkovských budov s žádostí, aby odevzdala všechny pojišťovny a taxativní protokoly starší než 1872 a požární taxace starší než 1800. Také otázka odevzdání archiválií, jež vznikly z činnosti místních samospráv, byla vyřešena uspokojivým způsobem. Okresní úřady, které vznikly r. 1841, odvádějí spisy podobně jako soudní úřady. Obecní úřady, jejichž působnost počíná rovněž r. 1841, mají jen málo starších archiválií. Ale i tu se podařilo archivní správě naléztí vhodnou úpravu. Obecním radám byl zaslán návod, jak mají zacházeti se starými spisy a jak je mají uložit. Venkovská města odevzdávají své starší spisy přímo zemským archivům. Pouze hlavní město má svůj samostatný archiv a zachovalo si v poměru k říšskému archivnictví svou nezávislost.

V protikladu k německému archivnictví nesnažili se nikdy dánští archiváři podati teoretické definice pojmu „archiv“, nýbrž řešili tuto věc čistě prakticky, pokládajíce státní archivy za instituce, které mají pečovat o uchování všech rukopisných pramenů, týkajících se dánských dějin, jež nemají literární charakter. Toto stanovisko mělo dalekosáhlé důsledky. Z iniciativy velkého dánského historika A. D. Jørgensena musely různé státní instituce, zvláště velké kodaňské knihovny, odevzdati říšskému archivu mnoho archiválií, jež se tam dostaly s pozůstalostmi slavných osob. Již r. 1885 vydalo justiční ministerstvo cirkulář k soudcům a policejním úředníkům, který zaručuje státu vlastnické právo na všechna akta, protokoly a účty, které vzešly z působnosti státní správy, počítajíc v to i spisy, týkající se staré patrimoniální jurisdikce. Kdyby se v pozůstalostech, aukcích či jinde vyskytly takové spisy a byly nabízeny k prodeji, mají to soudní úředníci oznámiti říšskému archivu, aby mohlo být zakročeno.

Dánská archivní správa snaží se také získati tak zv. soukromé archivy. Při tom přicházejí pro Hlavní archiv v úvahu sbírky dopisů, konceptů a záznamů vynikajících státníků, politiků a úředníků, kdežto pro zemské archivy hospodářské registratury statků a živností. Archiválie

soukromého původu přejímají se většinou bez peněžité náhrady. Často dostávají archivy soukromé písemnosti jen jako „deposita“, uznávajíce při tom stále vlastnické právo majitelovo. Státní archivnictví nemá ovšem žádného zákonného práva na soukromé sbírky; aby i v této oblasti byla zajištěna odborná evidence, zřídila r. 1922 dánská učená společnost komisi, která si vzala za úkol systematickou registraci a inventarisaci všech soukromých archivů především těch, které jsou na rozličných šlechtických dvorech. Tímto způsobem se přispělo k zachování soukromých pramenů a zabránilo se, aby po zrušení fideikomisu a změnách majetkových poměrů nenastalo rozptýlení soukromých archivů. Komise se setkala s velkým pochopením i hmotnou podporou u dánského svazu držitelů statků, který založil zvláštní výbor majitelů archivů, a provedla v několika letech inventarisaci 67 větších a mnoha menších privátních archivů. Komisi se také podařilo převést mnoho soukromých sbírek do vlastnictví státních archivů anebo je přijmouti jako deposita.

Dánské archivnictví tvoří po stránce administrativní a hospodářské nezávislý celek. Finanční věci archivů, které až do r. 1892 byly vedeny ministerstvem školství a ministerstvem kultu, byly podřízeny říšskému archiváři. Říšský archivář, nyní Dr. A. Linvald, rozhoduje nejen o otázkách administrativních a finančních, nýbrž i o všech odborných věcech, at se týkají Hlavního archivu či archivů zemských, stanoví hlavní směrnice vědeckých pořádacích prací, je prostředníkem mezi zemskými archivy a ministerstvy nebo jinými úřady. Podle instrukce z r. 1896 určuje říšský archivář, které starší archívalie mají zemské archivy odevzdati Hlavnímu archivu a opačně. V praxi se postupuje tak, že zemské archivy odevzdávají všechny spisy starší než 1559.

I po stránce personální se dánské archivnictví osamostatnilo. Až do r. 1914 platil i pro archivy ministerský řád, který určoval složení archivního personálu spíše podle hledisek správních než vědeckých. Zákonem z 3. července 1914 byly vědecké síly archivů postaveny na roveň úředníkům knihoven a muzeí a byly rozděleny do dvou skupin: archiváře (a zemské archiváře) a podarchiváře t. j. vědecky školené úředníky a zřizence. Vedle toho jsou tam zaměstnání tak zv. registrátoři, vyřizující expedice s ministerskými úřady, a pro práce manuální sluhové.

Dánská archivní správa vytvořila odborný plán na provádění skartací a stanovila hlavní pravidla pro vyřadování nehodnotných spisů. Od r. 1860 měl říšský archivář Tajného archivu možnost posuzovati skartační návrhy, které vypracovala jednotlivá ministerstva. Královskou resolucí z r. 1902 bylo stanoveno, že skartace ministerských archiválií nesmějí být prováděny bez schválení říšského archiváře. Uznal-li říšský archivář skartaci jistého druhu spisů, mohly být skartovány další spisy téhož druhu bez dovolení říšského archiváře, ovšem nikoliv spisy analogické. Pravidelně se skartovaly v Hlavním archivu účetní doklady a rozličný materiál k statistikám po 5, 10 nebo 20 letech.

Přes to, že dánské archivnictví může vykonávati vliv na rozsah a způsob skartace ministerských akt, přece bylo příznáno dotyčným úřadům iniciativní právo vyřadovati nepotřebné spisy. Odůvodňovalo se to tím, že prý archiváři nemají dostatečných měřítek pro posouzení významu mladších spisů s hlediska správního. Mnohem větší kompetence přísluší dánskému archivnictví v provádění skartací u nižších státních úřadů a úřadů městské a obecní samosprávy. V Dánsku není dovoleno úřadům nižší státní správy skartovati své spisy, provádění skartací přísluší pouze zemským archivům. Bylo vypracováno několik skartačních plánů, zvláště pokud se týče spisů policejních, pozůstalostních, aukčních

a účetních, které jsou po 30 letech odevzdávány zemským archivům, ale žádný z těchto plánů se neosvědčil v praxi v celé své šíři. Nelze vméstnati do jednoznačných pravidel všechna kritéria, kterých používá archivář při hodnocení spisů. Stanovená pravidla pozbyla záhy svého normativního charakteru a slouží nyní spíše za vodítko a orientační prostředek.

Archivní studium je v Dánsku zásadně obecně přístupné. A jako v ostatních zemích severských, je i zde úřední jednání s návštěvníky velmi jednoduché. Ustanovení, platná pro badatele, obsahují pouze 6 bodů: 1. Každý návštěvník — domácí i cizozemský — udá při své první návštěvě své jméno, bydliště a thema, kteréžto údaje zapíše úředník ve studovně do protokolu. 2. Spisy, které chce badatel prostudovat, napíše na výpůjční lístky, každý spis na zvláštní lístek. (Spisy do r. 1864 se vypůjčují volně bez dalšího schválení říšského archiváře, po případě ministerstva školství). 3. Při svém odchodu oznámí návštěvník dozírajícímu úředníkovi, zda-li chce spis rezervovati či zda již skončil studium, v kterémžto případě dá úředník na výpůjční lístek v přítomnosti vypůjčovatele razítko „vráceno“ a datum. (Výpůjční lístky jsou uspořádány abecedně). 4. Knihy a lístkové katalogy, vyložené ve studovně, jsou volně přístupny. 5. Ve studovně jsou dovoleny jen krátké a tiché rozmluvy, jež nesmějí rušiti ostatní badatele. Jinak jsou rozhovory přípustny jen v hovorně. 6. Archiv žádá po jednom exempláři knih a zvláštních otisků prací, které vzešly ze studia v archivu.

Dánské archivy vykonávají v jistém smyslu vliv na stav, uchování a uspořádání archiválií, ještě dříve než přijdou do jejich úschovy. Byla tu zřízena komise, složená z archivářů a správních úředníků, která stanoví, jaké druhy papíru a inkoustu mají úřady používatí a jak mají být vedeny protokoly a úřední korespondence.

Archivy mají svou odbornou knihařskou dílnu, kde se nejen zhotovují vazby knih a protokolů, krabice, štítky a lepenky, nýbrž se tu provádí i konservace starých a poškozených archiválií. Při konservaci se tu používá roztoku želatiny (60—70 gr. želatiny na 1 l. vody) a hedvábného tylu. Od chemikálií cellulitu a zaponu bylo upuštěno, když se shledalo, že mají škodlivý vliv na papír.

V Dánsku nemají zvláštního archivního školství a k přijetí do služeb říšského archivu se vyžaduje úřednické zkoušky historické nebo filologické, státovědecké či právnické a mladí úředníci jsou povinni osvojití si během jednoho či dvou let t. j. doby, za kterou mohou být ustanoveni definitivními úředníky, dostatečné znalosti z paleografie a jiných pomocných věd historických. V Dánsku není také speciálního archivního časopisu ani archivní společnosti.

Z rozsáhlé ediční činnosti říšského archivu jest možno uvéstí mohutné 18 svazkové dílo register královské kanceláře (prozatím z let 1551—1632).

Mimo centralisaci byl postaven archiv hlavního města Kodaně (Kóbenhavns Raadstuearkiv). Existence a vývoj tohoto archivu jsou těsně spjatý s dějinami hlavního města. Počátky městského archivu sahají do 13. století, z kteréžto doby se zachoval i nejstarší pergamen. Vlastní archiv se připomíná po prvé v polovině 16. stol., kdy jej spravoval nejvyšší purkmistr a měl v úschově klíče. Teprve r. 1817 byl tu jmenován zvláštní archivář. Nejstarší seznam archiválií, který se nezachoval, byl pořizen r. 1563. Nové registratury byly vypracovány r. 1584, 1646 a 1668. Seznam městských privilegií a důležitých dokumentů pochází z r. 1786. Městský archiv jest uložen v místnostech radničních a jest vybaven

všemi moderními vymoženostmi. Chová starší i mladší archiváře, vztahující se k rozličným odvětvím správy a úřadů hlavního města. Při velkém požáru 1728 přišla většina spisů na zmar; bylo však zachráněno mnoho starých pergamenů a rozličné městské protokoly a kopiáře z r. 1680. Od r. 1728 vyvíjí se archiv nerušeně a přijímá pravidelné roční dotávky spisů od magistrátních úřadů. Městský archiv kodaňský má pro hlavní město obdobnou funkci, jakou má Hlavní archiv pro ústřední administrativu, a řídí se podobnými principy. Úkolem městského archivu jest půjčovati úřadům spisy, které z toho neb onoho důvodu nabudou aktuálního významu. Vedle toho tvoří městský archiv i přirozené středisko vědeckého badání o dějinách Kodaně. V r. 1931 navštívilo badatelnu archivu 1159 osob. Od r. 1907 vydává archiv svůj časopis: Historiske Meddelelser om København.

Zatím co na poli hospodářském a v různých kulturních oborech (mezi jiným i v knihovnictví) byly již dávno navázány styky s Dánskem, neměli jsme dosud přímých zpráv o dánském archivnictví. Tato informace má vyplniti aspoň poněkud dosavadní mezeru. Dánské archivy mají mnoho pozoruhodných rysů a v mnohých ohledech, jako jest na př. odevzdávání nejmladších ministerských akt a bezprostřední styk Hlavního archivu s ústředními úřady, zaujímají zvláštní postavení mezi evropskými ústředními archivy. A právě dnes, kdy se chystá nová úprava československého archivnictví, může tento článek splniti svou funkci.

Jan Pacht.

* * *

Na paměť archiváře Václava Schulze. S Václavem Schulzem odešel 7. prosince 1935 do nenávratna typický archivář starší generace předválečné, který od počátku svých mužných let spatřoval celý smysl svého pracovitěho života v třídění, popisování a vydávání archivních pramenů. Starý mládenec miloval své archiváře přímo otcovsky, ukládal je pečlivě v sličných složkách z tuhého papíru a tyto zas v ladných kartonech, jichž systém i tvar si sám vymyslel a na něž psal krasopisně úpravným písmem signatury, hesla i obsahy vždy vlastní rukou, i když měl v pozdějších letech v archivu k ruce několik odborně školených pomocníků.

Životní dráha tohoto nenáročného pracovníka byla velmi prostá a poněvadž byl člověkem do sebe uzavřeným, lze z ní vypátrati jen něco málo vnějších dat. Narodil se v Nymburce 14. července 1854, vzdělal se v historii na pražské universitě, ještě nerozdělené, a učil potom krátkou dobu na českém gymnasiu na Novém městě v Praze. 1. listopadu 1878 přijal místo v archivu Musea království českého, který byl tehdy ještě přičleněn k musejní knihovně a působil pak zde nepřetržitě až do odchodu do výslužby za světové války, koncem r. 1915. Odešel z úřadu dobrovolně, aby jeho spolupracovník Václav Hrubý, potom jeho nástupce a první profesor pomocných věd historických na brněnské universitě, dnes již také zesnulý, mohl býti vyreklamován z vojenské povinnosti. Je to jeden z málo rysů jeho ušlechtilé povahy, který je znám, jinak zůstává po Václavu Schulzovi svědectvím jen jeho dílo úřední a vědecké, za nímž skrýval svou osobnost, ale je to dílo veliké a významné pro dlouhou budoucnost.

Václav Schulz byl především vzorný úředník. Byl ze staré školy byrokratické, která v přesném dodržování úředních hodin a služebních předpisů spatřovala základní podmínku úspěšné práce i tam, kde šlo

o práci vědeckou, na minuty těžko odpočítatelnou. Jeho bývalí podřízení i návštěvníci musejního archivu za jeho správy vypravují s humorem o tom, jak úderem osmé hodiny (ale ani o minutu dříve!) vstupoval do kanceláře a úderem jedné nemilosrdně vyháněl na čas zapomenuvší badatele. Ale nebyla to přesnost jen vnější, předstírající práci, nýbrž úřední činnost vyplněná svědomitou prací ve všech předepsaných hodinách. A za 37 let, po která Schulz v musejním archivu působil, vykonalo dílo, které vždy bude činiti čest jeho památce a zůstane navždy spojeno s jeho jménem, i když snad stopy jeho výrazného rukopisu na obalech musejních archiválií vyblednou nebo budou zaměněny neosobním písmem strojovým.

Význam téměř čtyřicetileté úřední práce Schulzovy je v tom, že jí byl teprve vytvořen musejní archiv jako souvislý celek a jako svérázný typ archivu, u nás, tuším, jediný. Odborníci, držící se zásady provenienčního systému, budou mít ovšem oprávněné námitky proti způsobu, jímž Schulz (ostatně v duchu svých předchůdců, mezi nimiž byli Erben, Krížek i Rezek) sbírky musejního archivu srovnal. Pohlížel na ně prostě jako na jednotlivé celeky, který jest třeba utříditi podle věcných kategorií, bez ohledu na to, odkud pocházejí. Tak vznikla na př. oddělení A + B, obsahující pergamenové listiny paralelně podle rozměrů chronologicky srovnané ve dvou řadách, C opisy listin, D oddělení listin papírových rázu obecného, E oddělení starých tisků, F ohromná sbírka listin, tisků a knih k dějinám měst a míst, H podobná sbírka k dějinám šlechtických rodů atd. V odděleních F a H jsou srovnány prameny jednak věcně podle míst a osob, jednak chronologicky, ale při tom zase tam, kde bylo po ruce větší množství materiálu, roztrženy ještě podle městských čtvrtí, kostelů, škol, úřadů a rozličných jiných kategorií. Je to systém velmi složitý, ale promyšlený a důmyslný, o němž by bylo možno napsati celou studii. Dnešnímu archiváři je jasné, že tento způsob pořádání archiválií je překonaný, protože i zdánlivě mrtvé prameny jsou organismy, jež nelze libovolně rozkládati a znovu skládati jako chemické prvky. Ale Václavu Schulzovi a jeho spolupracovníkům se podařil zázrak, že vdechli této pečlivě srovnané mase pramenů nový život a vytvořili z nich nový organism, který bude žiti dále jako zcela svérázný archivní celek, na který si badatelé již tak zvykli, že jest nemožno jej rozrušovati.

Zázrak stvoření musejního archivu se ovšem vysvětluje tuhou prací, která mu byla věnována. Disiecta membra listin, tisků, akt a knih, nahromaděná při Národním museu za dobu víc než sto let z darů, odkazů, koupí a různých akvizic, byla nejen pečlivě roztržena podle určitého systému, nýbrž byla také katalogisována a registrována, takže tím vznikl opravdu ze sbírek archiv, sice umělý, ale logicky vybudovaný, málem jako vzniká ze zlomků kovu přetavením socha. Škoda jen, že při tom „přetavení“ původ zlomků namnoze již opravdu nelze zjistiti. Pro badatele zůstává však cennou výhodou snadná přehlednost všeho materiálu musejního archivu, zvýšená ještě pečlivě sestavenými registry, při jichž zpracování vedle Schulze lvi podíl připadá (zejména v oddělení F) Zdeňku Nejedlému, který se pod Schulzovým přísným vedením po léta sytil touto nezáživnou prací.

Zásluhou Václava Schulze, a to nespornou, zůstane, že dovedl sbírky musejního archivu rozmnožiti tak, že za jeho správy se jejich rozsah zmnohonásobil a vyrostl na archiv opravdu veliký a významný. Schulz měl vrozený smysl akviziterský, znal dobré prameny nákupní i zřídla, z nichž bylo možno získati zdánlivě bezcenný materiál zadarmo, jak

o tom výmluvně nebo mlčky svědčí přírůstkové katalogy, jež si o ziscích musejního archivu, aspoň v poslední době, pečlivě vedl. Mnohé tajemství o těchto akvizičních zdrojích vzal ovšem sebou do hrobu. Řídil se vždy zásadou, že prospěch národní je při tom vyšší hodnotou, než sobecký zájem jednotlivce, neznalého ceny věci, jichž se levně zbavuje a nashromáždil tak historickému badání opravdu vzácné poklady. Vděčné zmínky zaslouží při tom zejména Schulzova činnost zachraňováací, která vyrvala stoupě nebo ohní často v poslední chvíli prameny, jichž zničení by bylo nenahraditelnou ztrátou vědeckou i kulturní. Tak na př. patrimoniální archiv panství litomyšlského i jiných panství, městská registratura z Vysokého Mýta, archiv židovský z Čech a jiné fondy, které dnes tvoří samostatné velké sbírky musejního archivu.

Touto činností Schulzovou se stal musejní archiv známý i v kruzích neodborných a vytvořil si v práci akviziční a zachraňovací dobrou tradici, která se i po odchodu Schulzově plodně osvědčuje.

Ušlechtilá vášeň Schulzova rozmnožovatí fondové bohatství musejního archivu, vlastním dědictvím chudého, neomezovala se však pouze na archiválie. Sbíral též pečeti, pečetidla, mince, kolky, divadelní návrší, erbovní znaky, autografy a různé jiné druhy památek, jež tvoří opět po jiné stránce svérázný obsah musejního archivu, od jiných jej odlišující. Zvláštní místo v této rozmnožovací činnosti měla snaha shromáždit v musejním archivu sbírku opisů pramenů, důležitých pro české dějiny, soustavným výzkumem domácích i cizích archivů. Byl to jeden z úkolů vytčených archivu musea král. Českého Palackým, jenž ovšem později přenesl tuto činnost do vlnku nově založenému archivu zemskému, ačkoli i potom zůstala badatelská akce, musejním archivem soustavně prováděná, důležitou složkou jeho pracovního programu. Václav Schulz věnoval se jí s horlivostí, která vyznačovala každý úsek jeho činnosti, a nashromáždil za léta úctyhodnou sbírku opisů, jak vlastním výzkumem cizích archivů, tak organisováním výzkumu prováděného pomocníky a opisovači. Tak vznikl cenný musejní diplomatář, deponovaný dnes v Státním historickém ústavu a řady opisů, ukládaných v Zemském archivu.

Byl-li Schulz celým svým založením i prací pozdějších let především archivářem, nezůstával přece při mechanické činnosti pořadatelské, při práci, která je pouze přípravou pro badání jiných. Podle některých jeho črt v mládí napsaných se zdá, že měl citlivost státi se výpravným dějepiscem, ne-li belletristou typu Zikmunda Wintra. V pozdějších letech se však omezoval na soupisy archivních pramenů, edice a drobné práce monografické, jež jsou zpravidla jen úvodý k souborům vybraných a logicky seřazených pramenů. Tyto soupisy, edice a monografie jsou čerpány velkou většinou z bohatých fondů musejního archivu, jež se Schulz snažil takto zpřístupniti širší obci historické. Nejvýznamnější z těchto prací jsou podrobné soupisy dvou dosud nedocenených jednolitých fondů musejního archivu, registratury komorního soudu království Českého a registratury nejv. purkrabství pražského. Z obou těchto registratur zůstaly ovšem pohromadě v musejním archivu pouze knihy, kdežto příslušná akta a korespondence byly od nich odloučeny a zařazený do nově vytvořených sbírek listinných a aktových A + B, D, F a H, jak o nich byla zmínka nahore. Stalo se tak jistě na škodu věci, poněvadž dnes už nikdo nedoveče celou bývalou registraturu komorního soudu nebo pražského purkrabství sestavití úplně v celek, který kdysi tvořila, ale tento postup odpovídal pořadatelským zásadám staré školy. Soupisy Schulzovými byly na štěstí zachovány aspoň knihy v pů-

vodním pořádku. Popis jejich vydal Schulz v Historickém archivu České akademie pod názvem „Soupis register soudu komorního král. Českého“ r. 1904 a „Soupis register nejv. purkrabství pražského“ r. 1906. Souběžně s těmito soupisy vydal Schulz v Historickém archivu akademie také výbor pramenů k vývoji komorního soudu pod názvem „Příspěvky k dějinám soudu komorního“ ve dvou dílech, z nichž první, zahrnující léta 1526—1627, vyšel roku 1904, druhý, pro léta 1627—1783, v roce 1909. K oběma dílům připojil Schulz obsírné úvodý. Z register purkrabských sestavil soupis „Purkrabí hradu pražského v letech 1438—1711“, který vydal r. 1903 ve Věstniku král. české společnosti nauk.

Nejrozsáhlejší edicí Schulzovou je „Listář náboženského hnutí poddaného lidu na panství litomyšlském v stol. XVIII.“, který byl vydán v Historickém archivu České akademie v r. 1915 a obsahuje 511 stran textu pramenů a 50 stran úvodů, v němž vydavatel mimo jiné vykládá, jak v r. 1896 zachránil od zkazy registraturu panství litomyšlského. Tento cenný listář jest totiž vesměs čerpán z akt litomyšlského patrimoniálního archivu a podává přesvědčivý důkaz o jeho historické ceně. Podobným způsobem vytěžil Schulz z litomyšlské registratury také „Drobné zprávy o Albrechtu z Valdštejna z let 1626 až 1631“, jež vydal r. 1898 ve Věstniku král. české společnosti nauk.

Též z jiných fondů musejního archivu uveřejnil Schulz souvislé řady pramených výborů. Tak z archivu šternbersko-manderscheidského, pozůstávajícího hlavně z bohaté korespondence tohoto starobylého rodu českého, vydal „Korespondenci hr. Václava Jiřího Holického ze Sternberka z let 1638—1674“ (Historický archiv české akademie 1898) a pořídil též soupis korespondencí šternberského archivu, který vyšel německy pod názvem „Das Archiv des Museums des Königreichs Böhmen“ v 1. dílu Archivalien zur neueren Geschichte Österreichs ve Vídni v r. 1897. Z roztroušených listů musejního archivu sestavil „Listář kolleje jezuitské u sv. Klimenta na Starém městě pražském z let 1628 až 1632“ (Historický archiv České akademie 1899) a vydal stručně „Dvě kroniky jezuitské kolleje v Litoměřicích z let 1629—1662“ (Věstník Král. české společnosti nauk 1900). Jinou rozsáhlou publikací, věnovanou dějinám jesuitů v Čechách, je „Korespondence jesuitů provincie české z let 1584—1770 (Histor. archiv čes. akademie 1900). Podobně vydal „Příspěvky k dějinám moru v zemích českých z let 1531—1746“ (Historický archiv čes. akademie, čís. 20.), „Zlomky dvou staročeských bibli“ (Věstník čes. akademie, roč. 11), „Historické zprávy o nejstarší knize města Brodu Českého z let 1421—1496“ (Věstník spol. nauk 1899), „Svědomí o kněžích podobojí z r. 1562 a pravidla r. 1587 jim daná“ (ib. 1903), „Listy do Kouřimě zaslané v l. 1422—1525“ a „Listy do Budějovic zaslané v l. 1405 až 1524“ (Archiv český 18. a 21.), „Z minulosti českého učitelstva 1533 až 1633“ (CCM. 1899) a řadu jiných. Všechny tyto větší i menší edice jsou vybrány z různorodého materiálu musejního archivu, sestaveného podle určitého thematic jako pestré kamenky v mosaikovitý obraz, namnoze jen vnějším rámcem ztmelený. Jsou jakousi specialitou Schulzovy ediční práce, podávající zároveň představu o bohatství, ale i nesourodosti archivu, z něhož Schulz vytvořil nový organism. Aby prokázal význam materiálu v musejním archivu uloženého, vydával Schulz se zvláštní zálibou drobné dodatky k jiným edicím, jako na př. „Doplňky k Sněmům českým z let 1542—1597“ (Věstník čes. akademie, roč. XXI.) nebo „Doplňky k F. Tadrý, Listům kláštera Zbraslavského“ (ib. roč. XX). Všechny edice Schulzem pořizené jsou pracovány svědomitě s odbornou znalostí, jejich vydavatel však se zpravidla spokojoval tímto pří-

pravným stadiem dokumentárním, nesnaže se o hlubší proniknutí materiálu, ani o vyšší pojetí nebo synthesisu. Náběhy k ní zanechal Schulz jen v několika drobnůstkách jako na př. „Osudy mrtvoly krále Jana Lucemburského v XVI. a XVII. století (Věstník Král. čes. spol. nauk 1897), „Popis velikého kříže zemského z r. 1480“ (ib.), „Rožmberské mauzoleum v Čes. Krumlově“ (ib. 1904), ačkoli i zde přechází od zpracování k edici. V mládí psával různé črty z cest archivních také do denního tisku a zábavných časopisů a v posledních letech se zabýval plánem monografie obce Chrástany. Pracoval na ní ještě jako pensista, ale pak najednou přestal do musejního archivu docházet... Podrobně sepsal také „Zprávu o výzkumu archivů pro diplomatův musejní v l. 1875—1906 (Časopis Čes. musea 1907), která má značnou cenu dokumentární, stejně jako jeho pojednání „Archiv musea král. Českého“ z roku 1908 a 1913 (CCM.), která jsou vedle starší práce Křížkovy nejdůležitějším pramenem pro poznání vývoje musejního archivu.

Již z tohoto spíše jen schematického výčtu práce poradatelské, výzkumné, vydavatelské i monografické je jasně patrné, že Václav Schulz zanechal po sobě dílo vzácné píle a trvalého významu. Připomeňme-li k tomu trpký často osud, s nímž mu bylo zápasiti v životě i v museu, skláníme se s úctou před povitým dělníkem kulturním, který z našich řad odešel v 81 letech tiše, nenápadně, jak žil, a zachováme mu vědomou vzpomínku. Byl z těch vzácných pracovníků, kteří se sebezapřením, a to se sebezapřením vědeckým i lidským, připravují cesty pro budoucí pouťníky.

K. Stloukal.

Jiří Cyril Měcháček, řeh. kanovník premonstrátské kanonie na Strahově a absolvent stát. školy archivní, zemřel neočekávaně dne 23. července 1935. Narodil se dne 24. srpna 1884 v Holici u Olomouce. Po gymn. studii v Olomouci vstoupil r. 1906 do kláštera strahovského a po skončeném studiu bohosloví na Karlově univerzitě byl r. 1911 vysvěcen na kněze. Nepobyl dlouho v duchovní správě. Jeho zájem o historii, o poznání uměleckých památek a života cizích národů, pudil jej o prázdninách na cesty po cizině zvl. Francii, Itálii a nynější Jugoslavii. Všeho si všiml, zaznamenával — a to se mu stalo osudným. Právě když prošel Černou Horu, Dalmacií, nastala r. 1914 v červenci mobilisace, a on při výstupu z lodí v Terstu byl zatčen jako podezřelý ze špionáže. Dlouho byl držen ve vyšetřovací vazbě, kde společně vězněn s četnými charvatskými i srbskými politiky a vlastenci, z nichž některý po skončené světové válce zasedl i na ministerské křeslo v Jugoslavii. Výsledkem tohoto nuceného pobytu byla řada portrétů, provedených většinou tužkou, jež dokazují neobyčejné nadání Měcháčkovo. Když konečně byl z vězení propuštěn ještě za světové války, byl politicky podezřelý a proto mu nemohl být svěřen žádný veřejný úřad. Měcháček žil proto na Strahově, studoval na filosofické fakultě archeologii, historii, dějiny umění a v letech 1922—1925 byl řádným žákem státní školy archivní, kde r. 1925 vykonal státní zkoušku, předložil jako písemnou práci pojednání „Hospodářské instrukce v archivu strahovském.“ Již před tím stal se správcem obrazárny kláštera strahovského a tomuto svému úřadu věnoval všechny své schopnosti. Jsa žákem prof. Birnbauma, Chytila a Matějčka, měl všechny předpoklady pro tento zodpovědný úkol. Po řadu let připravoval Měcháček nový vědecký katalog strahovské se všemi nutnými údaji a podrobnosti, již jej chystal do tisku, ale tu náhle smrt zkrátila všechny jeho plány... Posledním dílem Měcháčkovým bylo vydání ba-

revné reprodukce „Růžencové slavnosti“ od A. Dürrera. P. Jiří Měcháček jest první z absolventů státní školy archivní, který předčasně odchází.

Evermod Vladimír Balcárek.

Knihovník kláštera premonstrátského v Teplé **P. Jaroslav Václav Vacek**, rodák jindřichohradecký (nar. 27. března 1865), zemřel krátce po svých sedmdesátinách dne 19. června 1935 ve svém působišti v klášteře Teplé, kde více než 30 let zastával úřad knihovníka, zkatalogisoval knihovnu o více než 80.000 svazcích a uspořádal bohatý hudební archiv. Kněz vzácného vlasteneckého charakteru a nadšený hudebník a skladatel zasluhuje i v tomto časopise čestné vzpomínky.

Brzy po P. Vackovi dne 22. října 1935 zemřel rovněž rodák jindřichohradecký a kněz P. **František Fau**, který po desetiletí byl správcem městského musea a archivu jindřichohradeckého a pracoval též v zámeckém archivu černínském, kde sebral a zkatalogisoval sbírku pečeti. R. 1933 odešel (již nemocen) na Akademické gymnasium v Praze; nepůsobil však dlouho mimo své rodné město.

Vrchní policejní zdravotní rada **MUDr. a PhDr. Josef Řehák**, který zemřel v Praze dne 1. března 1936, narodil se 26. března 1871 v Praze, pěstoval již v mladých letech s úspěchem orientální jazyky, z kteréhož oboru také později vykonal rigorosa na fakultě filosofické, na jejichž podkladě dosáhl hodnosti doktorské; byly to pak jen důvody existenční, které způsobily, že se věnoval medicíně a nemohl více vyniknouti v oboru, jenž byl jeho vlastní zálibou. Ke studiu archivnímu dospěl sice až ve zralém mužném věku, věnoval se mu však s mladickým zápalem a po vykonané státní zkoušce archivní v roce 1927, při níž jako písemnou práci podal pojednání „Urbář, purkrechtní a první pozemkové knihy s robotním protokolem statku Dolních Přivor na Mělnicku,“ požádal ředitelství zemského archivu v Praze, aby tu mohl jakožto bezplatný volontér spolupůsobiti při pracích poradatelských. S velikou pílí rovnal tu rozsáhlý patrimoniální archiv dolnokralovický. Nejmladší jeho láskou byly práce rodopisné, kdy zvláště jako horlivě činný člen Československé rodopisné společnosti přednášel na jejich schůzích a vypracoval zvláště podrobný rodokmen rozvětveného rodu Tachecí, z něhož uveřejnil ukázky v Čas. Rodopisné společnosti roč. V. (1934). V posledním období svého života zahájil v archivu hlavního města Prahy i v místních registraturách obcí židovských rozsáhlé studie k dějinám pražských židů, které pro pokračující chorobu brzy sice uvázly, ale které způsobily, že nad otevřeným hrobem olšanským rozloučili se s ním stejně všele katolický farář i rabín židovské obce libeňské.

Jský.

* * *

Šedesátka Dr. Kamila Krofity. Dne 17. července 1936 dožil se šedesáti let ministr zahraničních věcí Dr. Kamil Krofta, jehož šedesátka bylo vzpomínáno širokou veřejností politickou, vědeckou i kulturní. Zde chceme vzpomenouti toliko jednoho výseku z mnohostranné činnosti jubilantovy, Krofity archiváře a editora. Neboť Krofta právě v těchto oborech zahájil svou dráhu úřední a činnost vědeckou. Když r. 1899 mladý rodák plzeňský, který měl již za sebou drobné literární prvotiny, absolvoval vídeňský Ústav pro rakouský dějezpyt, nastoupil ještě na podzim toho roku po návrhu zemské komise historické stipendium pro výzkum

vatikánských archivů, a to bohemik pro období pontifikátů Urbana VI. a Bonifáce IX. (1378—1404). V Římě ztrávil dvě studijní období do prázdnin r. 1901 a když mu zatím byla svěřena edice uvedeného úseku v publikaci „*Monumenta vaticana res gestas bohemicas illustrantia*“, přikročil ihned po návratu k přípravě edice a skutečně také v krátké době vydal v letech 1903 a 1905 ve dvou svazcích silný V. díl jmenované edice.

Výzkum vatikánských archivů přivedl Kroftu po krátko do styku se zemským archivem českým, kde od r. 1901 působil jako praktikant, od r. 1904 pak jako koncipista a vicearchivář a setrval tu až do konce r. 1911, kdy přešel jako profesor rakouských dějin na pražskou univerzitu, obdržev při svém odchodu z archivu vedle uznání zemského výboru též titul zemského archiváře. Působení Kroftovo v zemském archivu, ačkoliv trvalo jen něco přes deset let, bylo nejen archivu velmi prospěšné právě v době, kdy po odchodu ředitele Dvorského začínala nová éra tohoto významného ústavu historického, ale zanechalo tu trvalé stopy i nejlepší tradici do budoucna. Krofta účastnil se vědeckých podniků archivu, zvláště organizace výzkumu vatikánských archivů, a reorganizace hlavní publikace archivu, „*Sněmů českých*“. Není nadsázkou tvrzení, že tato reorganizace je především dílem Kroftovým; s ní souvisí zvláště rozšířený výzkum zahraničních archivů pro období, které bylo právě připravováno a které obsahuje důležitá léta vlády Rudolfa II. i Matyáše II., léta stavovského zápasu s císařem, předcházejícího české povstání a sledovaného cizinou. Krofta, který převzal časový úsek Sněmů pro léta 1605—1610, vrcholící v zápasu o Majestát, podnikl sám nové studijní cesty za hranice, prohlédl archivy v Mnichově a v Drážďanech a ztrávil znovu dvě období v archivech vatikánských na jaře r. 1905 a v první polovině r. 1906, kde prostudoval zprávy nunciů ode dvora císařského z let 1601 až 1610. Stejně jako o českém badání ve Vatikáně napsal informační články do Čes. čas. historického VI. (1900) i do Zpráv zemského archivu sv. I. (1906), pojednal i o publikaci Sněmů českých a o jejím novém programu ve zvláštní stati ve Zprávách zemského archivu sv. II. (1908). První část XI. dílu Sněmů českých, zpracovaná Dr Kroftou a obsahující akta sněmu r. 1605, vyšla r. 1910.

Krofta účastnil se však pilně i prací pořadatelských v archivu; již jako mladý student sepsal rukopisy a listiny v archivu svého rodného města a v archivu zemském věnoval se nejen pořádání a popisu některých fondů, jako na př. knih pozemkových, nýbrž uvázal se i ve srovnání zámeckého archivu v Opočně, podav pak o něm zprávu ve článku otiskném ve Zprávách zemského archivu sv. III. (1910). Od podzimu r. 1905 byl docentem pražské university pro rakouský dějepis (od r. 1910 tit. mimoř. profesor), ale až do poslední chvíle svého pobytu v úřadě pracoval se svou osvědčenou a přímo pověstnou pilí i energií na úřední agendě i vědeckých podnicích zemského archivu. Ještě ve IV. svazku Zpráv, vydaném r. 1915, vychází jeho veliký spis, věnovaný prvnímu řediteli zemského archivu *Antonínu Gindelymu*, který byl dotud největší naší studií o českém historiku a archiváři. S tímto spisem souvisí i řada dalších větších či menších článků o různých oborech činnosti Gindelyho. Také druhému řediteli zemského archivu Františku Dvorskému věnoval Krofta nekrolog ve Zprávách zemského archivu sv. II. a rozloučil se i se svým nástupcem v archivu, mladým historikem Dr Milošem Vystydem, padlým ve světové válce, pietní vzpomínkou v Agrařním archivu r. 1915. O českém archivu zemském pak napsal informační stať do České revue r. 1910; zvláště pak ještě seznámil širší veřejnost v Národních listech článkem o výzkumu archivů španělských.

Převzav jako jmenovaný profesor university též řízení semináře, Krofta věnoval první svá seminární cvičení praktickým otázkám archivním, a tak po dlouhé přestávce od dob Emlerových staly se archivy předmětem universitních výkladů. Krofta však neomezoval se jen v době své úřední činnosti na vlastní práci archivní a na heuristický výzkum pro své edice, nýbrž v referátech, otiskovaných ve velkému počtu zvláště v Českém časopise historickém, seznamoval české čtenáře s cizí produkcí ediční, se studii diplomatickými a ovšem i všeobecně s pracemi historickými. Sám pak z oboru pomocných věd historických napsal již v letech 1902 až 1904 několik příspěvků do Ottova slovníku naučného. Z jeho pera pocházejí hesla paleografie, pečeť, podvrženiny, regest, registra a j.

Státní převrat r. 1918 přivedl profesora Kroftu k novým úkolům, které ho brzy odvolaly od povolání profesorského a vzdály historie. Ale rok 1919, kdy přechodně působil v referátu ministerstva školství a národní osvěty, zůstane důležitým obdobím v jeho úřední činnosti i v dějinách organizace historické práce. V té době právě došlo k založení Státní školy archivní, o níž sám Krofta napsal do Čes. čas. historického (XXV.), v té době došlo k organizování Státního ústavu historického i k prvním přípravným pracím pro Československý ústav historický v Římě. Na jaře r. 1920 byl Krofta povolán do služby diplomatické, byv jmenován vyslancem u papežského Stolce v Římě. Po čtrnácti letech vrací se tedy Krofta do Říma v docela jiné hodnosti a za naprosto změněných poměrů. Bývalý ředitel Rakouského ústavu římského Pastor, za něhož Krofta v Římě pracoval, stává se nyní jeho kolegou ve sboru diplomatickém jako vyslanec republiky Rakouské. Ale ani tu Krofta nezapomíná na svou starou práci archivní, věnuje pozornost československému výzkumu v archivech vatikánských a umožňuje činnost nového ústavu tím, že mu na krátkou dobu poskytuje útul v budově vyslanectví republiky u Svatého Stolce ve via Virginio Orsini.

Bylo by i v této souvislosti možno ještě psáti o řadě spisů a prací Kroftových, které mají nepřímý vztah k archivům nebo k disciplinám naší archivní školy, ať jsou to práce z dějin selského stavu nebo články o vývoji české berně, bylo by možno psáti o jeho universitních čteních o ústavních dějinách rakouských, českých a československých, ale o všem tom bylo psáno jinde a podrobněji. Zde chtěli jsme jen ukázat na rozsáhlou činnost Kroftovu v archivech i v práci ediční, ukázat na jeho účast při založení naší školy archivní i v organizaci práce historické vůbec, při čemž podle místa bylo nutno se nám omeziti, i když by mnohé svádělo k osobním vzpomínkám na dobu ztrávenou před léty ve společném úřadě, a popřáti jubilantovi, aby i v jeho pracích historických, kterých se ve své lásce k historii nechce ještě vzdáti, ale od kterých v rušném chvatu dnešního svého odpovědného úřadu byl odvolán, mohl jednou v klidu podle svého přání a k prospěchu vědy historické pokračovati.

* * *

Ze státní školy archivní. Ve školním roce 1935/36 konány byly ve II. ročníku VII. kursu archivní školy přednášky již podle nové osnovy, schválené výnosem ministerstva školství a národní osvěty č. j. 54.658/34-V/1 (srov. ČAS, roč. XII., str. 171); podle této osnovy svěřilo pak ministerství školství a národní osvěty dekretem ze dne 7. září 1935, č. j. 93.932/35-V/o,

jednotlivé přednášky těmto docentům: Všeobecnou diplomatiku středověkou profesoru university Karlovy v Praze, Dru Gustavu Friedrichovi, novověkou paleografií odborovému radovi v archivu ministerstva vnitra a docentu university Karlovy, Dru Františku Roubíkoví, prameny dějin československých vrchnímu odborovému radovi, řediteli archivu ministerstva vnitra a profesoru university Karlovy, Dru Jaroslavu Prokešovi, archivnictví zemskému vrchnímu archivnímu radovi a řediteli archivu země České, Dru Bedřichu Jenšovskému, základní pojmy právní a hlavní prameny práva římského a kanonického docentu university Karlovy, Dru Jiřimu Cvetlerovi, dějiny práva v zemích českých a na Slovensku se zvláštním zřením k dějinám práva německého docentu university Karlovy, Dru Václavu Vaněčkovi, speciální kurs dějin umění a historické archeologie řediteli historicko-archeologických sbírek Národního musea v Praze a docentu university Karlovy, Dru Karlu Guthovi pro zimní semestr a adjunkturu historicko-archeologických sbírek téhož musea, docentu university Karlovy, Dru Janu Květovi pro semestr letní.

Ve stavu žáků uvedeného kursu nastaly ve II. ročníku jednak v důsledku závěrečných zkoušek I. ročníku, jednak z různých důvodů soukromých některé změny. Ze školy odešli počátkem nového školního roku PhSt František Borecký, PhDr Josef Pelikán pro nedostatek času při povolání učitelské na střední škole a PhDr Karel Ruprecht z důvodů zdravotních. Ministerstvo školství a národní osvěty povolilo pak dekrety ze dne 4. září a ze dne 19. září 1935, č. j. 93.933/35—V/1 a č. j. 112.692/35—V/1, aby na uprázdněná místa mohli vykonatí dodatečnou zkoušku přijímací a ovšem zároveň i závěrečnou zkoušku I. ročníku žádající o to hospitanti JUC Marie Kořínková, PhC Wilhelm Krause a PhC Artur Zechel. Z uvedených tří dostavila se však ke zkouškám jediná sl. Kořínková, která vykonavší je, byla také dodatečně přijata jakožto řádná žákyně II. roč. VII. kursu školy. Jakožto hospitanti přihlásili se a byli přijati do II. roč. školy: posluchačky historie na Karlově universitě Marie Bubníková a Libuše Gregorová, P. Pavel Krivský, kněz řádu praemonstrátů v Želivě, Ing. Jaroslav Maštálif, zaměstnaný při archivu a knihovně státní konservatoře v Praze, a studující historie Jan Slavík. Během I. ročníku promovali žáci tohoto kursu PhC Karel Doskočil a PhC Josef Pelikán na doktory filosofie, ve druhém ročníku pak P. Vojtěch Bucko dosáhl hodnosti doktora theologie na universitě Karlově. Když pak posléze jmenovaný byl ustanoven počátkem školního roku 1936/37 asistentem při nově zřízené katolické theologické fakultě v Bratislavě, vyhovlo ministerstvo školství a národní osvěty jeho žádosti, aby mohl nadále soukromě konatí studia ve III. ročníku školy a podrobiti se po jejich ukončení řádné státní zkoušce archivní.

Pro III. ročník VII. kursu jmenovalo ministerstvo školství a národní osvěty dekretem ze dne 25. září 1936, č. j. 124.387/36—V/1, podle nové učebné osnovy tyto docenty pro jednotlivé předměty: Dra Františka Roubíka (viz výše) pro všeobecnou diplomatiku novověkou, archiváře hlavního města Prahy a profesora university Karlovy Dra Václava Vojtíška pro československou diplomatiku a pro konservaci archiválií, Dra Bedřicha Jenšovského (viz výše) pro dějiny veřejné správy v zemích československých v novověku, Dra Karla Gutha (viz výše) pro konservaci předmětů musejních a pro musejnictví, a ředitele numismatického oddělení Národního musea a docenta university Karlovy Dra Gustava Skalského pro československou numismatiku.

Výnosem ze dne 4. června 1936, č. j. 74.852/36—V/1 svolilo ministerstvo školství a národní osvěty k tomu, aby byl podle vládního nařízení

č. 132/31 připuštěn ke státní zkoušce archivní koncipista archivu zemského úřadu v Bratislavě, PhDr Alexander Hůščava. Jmenovaný kandidát předložil jakožto domácí písemnou práci spis: „Příspěvek k diplomatice středověkých listin Liptova“, která byla přijata, a vykonal pak dne 26. června 1936 ústní zkoušku před zkušební komisí za předsednictví profesora Dra Friedricha s celkovým prospěchem velmi dobrým.

Po provedených změnách, výše uvedených, jsou řádnými žáky III. ročníku VII. kursu školy, tito dámy a pánové: ThDr Václav Bartůněk, PhDr František Beneš, ThDr Vojtěch Bucko, PhC Václav Davídek, PhDr Karel Doskočil, PhC Marie Jelínková, JUC Marie Kořínková a PhDr Rudolf Schreiber. Tito všichni ohlásili písemná témata domácích prací a přihlásili se ke státní zkoušce archivní v letním termínu 1937.

Knihovna státní školy archivní čítá koncem roku 1936 celkem 3.200 svazků.

V letošní zprávě vzpomíná archivní škola vedle dalšího zemřelého docenta školy, profesora university Karlovy Dra Otakara Jiráňního, který zemřel dne 24. ledna 1934 a který od počátku školy přednášel tu středověkou latinu, po prvé též zemřelých žáků. Dne 23. července 1935 zemřel kněz řádu praemonstrátského na Strahově, P. Jiří Měcháček, který v červnu 1925 absolvoval III. kurs školy (viz nekrolog výše) a dne 1. března 1936 zemřel někdejší absolvent IV. kursu školy, MUDr a PhDr Josef Řehák, vrchní policejní zdravotní rada v. v. v Praze (viz nekrolog).

Dr Jenšovský.

Z Československého státního ústavu historického v Praze. (Za léta 1933—1935). — V minulém ročníku Časopisu archivní školy nebylo zvláštní zprávy o Historickém ústavu. Události, která, žel, nejvýrazněji vyznačila život ústavu roku 1933, vzpomněla tam redakce sama. Dne 29. října 1933 zemřel ředitel ústavu Jan Bedřich Novák několik dní poté, co se ústav přestěhoval z Národního Musea do nových místností v Klementinu. Novák se ještě horlivě účastnil jednání o důstojnější umístění ústavu, s důvtipem jemu vlastním našel způsob, jak nejučelněji využití skromných, avšak přece jen nepoměrně lepších možností, které se ústavu v nových místnostech naskytaly. Zvolil si ředitelnu, ve které mohl nadále pobývat, neboť státnímu ústavu historickému chtěl věnovatí další roky své vědecké činnosti. Cesta do státního ústavu historického byla poslední Novákovou vycházkou do prostředí dějepiseho badání. Den po tomto jednání onemocněl naposled, zanechávaje jako odkaz ústavu krásný svůj příklad a rozsáhlý program, který již roku 1925 vypracoval a otiskl v III. ročníku tohoto časopisu. Program jest rozsáhlý, obsáhlý i významný, že za vedení Nováкова byla uskutečněna jen malá část, a bude vyžadovatí ještě daleko více práce a úsilí, aby ústav splnil vše, co Novák od ústavu očekával.

Také druhého úmrtí nutno tu vzpomenouti. 15. ledna 1933 zemřel Novákův předchůdce ve správě historického ústavu Václav Hrubý. Z nekrologu, který otiskl Zdeněk Kristen v minulém ročníku Časopisu, jest zřejmý významný podíl, který Hrubý měl na počátcích Historického ústavu, i odcizení, k němuž došlo v posledních letech. Vzvad se r. 1928 prací na Regestech doby Karlovy (sv. V. z let 1346—55), a nemoha došci, aby se ústav ztotožnil s jeho plánem vydání „Regesta imperii Venceslai IV“, byl s ústavem spiat již jedině edicí „Archivum coronae regni Bohemiae“. Po vydání druhého svazku (r. 1928) pracoval na svazku prvním a prvých patnáct archů edice vytiskl. U roku 1305, na konci doby přemyslovské, tisk přerušil. Přes usilovné pátrání Hrubého brněnských přá-

tel se nepodařilo po smrti naléztí jakýkoli další rukopis, k tisku připravený. Komise státního ústavu historického se usnesla, svěřiti pokračování díla českému zemskému archiváři Dru Otakaru Bauerovi, jenž jako vydavatel Kossova katalogu korunního archivu jest s archivem tím nejlépe obeznámen. Složitost edičního programu Hrubého jest však taková, že ani zkušený odborník nemůže podati přesný výčet listin, které Hrubý do svého díla hodlal zařaditi. Komise historického ústavu se proto usnesla, že látka Hrubým vytištěná bude vydána zvlášť. R. 1935 se tak stalo. „Archivum coronae regni Bohemiae, tomus I, fasc. 1.: Inde ab a. MLXXXVI usque ad a. MCCCVC“ jest v rukou čtenářů.

Roku 1935 vyšly konečně také dvě další publikace ústavu: Knihy počtů města Brna z let 1343 až 1365 (vydáno spolu s Historickou komisí při Matici Moravské) prací Bedřicha Mendla a Kvatern trhovů běžný červený od léta 1542—1543 (Desky zemské království českého řada I., sv. 2) prací Anny Vavrouškové. Vydání Knih počtů města Brna se zdrželo tím, že vydavatel v posledních letech se nemohl této edici plně věnovati. Vydání zmíněného kvaternu, který zahajuje významný ediční podnik Desk zemských, bylo zdrženo finančními obtížemi ústavu, které vznikly tím, že položka na publikace ústavu byla ve státním rozpočtu od roku 1932 pronikavě snížena. Pro nedostatek prosředků musila býti publikační činnost ústavu krajně omezena a teprve roku 1935 se situace poněkud zlepšila tím zejména, že p. prezident republiky T. G. Masaryk na žádost ústavu poskytl na vydání Desk zemských příspěvek 10.000 Kč, jehož bylo použito k částečné úhradě nákladů edice Dr Vavrouškové. Bylo by si přáti, aby vzácný příklad p. presidenta došel pozornosti a následování. Odborné veřejnosti jest znám rozsah úkolu, který v programu edice Desk zemských jest zahrnut (srov. tohoto Časopisu roč. XI., str. 212). Jest zjevnou, jak neobyčejného nákladu bude třeba, aby i jen část programu byla v dohledné době provedena.

Také práce na jiných podnicích ústavních trpěly nedostatkem prostředků. Tisk VI. svazku Regest jest zatím zastaven, podobně i tisk druhých knihy půhonné Desk dvorských. Roku 1936 vyjde třetí svazek „Listáře a listináře Oldřicha z Rožmberka“ Vydavatelka Blažena Rynešová zároveň pracuje na V. svazku Regest a v prosinci 1935 podnikla za tím účelem cestu do Vratislavi, kde pracovala ve státním, kapitulním i městském archivu. Vzhledem k omezeným prostředkům finančním se komise státního ústavu historického ve schůzi dne 12. října 1935 usnesla, že v příštích letech se má pracovati především na pokračování edice „Regesta Bohemiae et Moraviae“, ježto vydání listinné látky doby Karla IV. jest pro český dějepis potřebou zvlášť naléhavou.

Jen po jediné stránce byl ediční program ústavu roku 1935 významně rozšířen. Ministerstvo školství a národní osvěty výnosem ze dne 23. října 1934 č. j. 74.505/34-V/1 schválilo návrh komise a ředitelství státního ústavu historického, aby státní ústav historický se stal spoluvydavatelem „Slovenského archivu“ vydávaného Učenou společností Safaříkovou v Bratislavě. Jest to vlastně jen obměna usnesení, které Komise historického ústavu již roku 1928 učinila. Tenkrát prof. Václav Chaloupecký navrhl, aby do programu ústavu bylo zařazeno vydání středověké látky slovenských archivů do r. 1490. Poněvadž nyní tento úkol jest zahrnut v programu „Slovenského archivu“, vypracoval generální sekretář Safaříkovy společnosti prof. Vladimír Klecanda osnovu spolupráce obou institucí. Státní ústav historický usnadní vydá-

vání „Slovenského archivu“ tím, že bude odebíratí po 200 výtiscích každého svazku za 50% krámské ceny, a předseda Komise a ředitel ústavu budou trvale účastní redakce této sbírky. Tato dohoda s Učenou společností Safaříkovou jest pro ústav obzvlášť důležitá. Usměrnění a tradice české dějezpytné práce vedly k tomu, že první publikace ústavu byly věnovány zemím starého českého státu. Účastí na „Slovenském archivu“ plní ústav část mravních závazků vůči slovenské zemi. Historický ústav musí usilovati o to, aby právem slul ústavem „československým“. Jest to zajisté nejen zájem naší vědy, nýbrž i vážnou potřebou státní. To bylo uznáno i na nejvyšších místech státu a p. prezident republiky T. G. Masaryk poskytl ústavu příspěvek 5.000 Kč na finanční účast na „Slovenském archivu“. Program „Slovenského archivu“ byl Safaříkovou společností již dříve stanoven (srov. Vydávání pramenů v našem státě str. 7). „Žilinská kniha“ Václava Chaloupeckého vyšla zatím zvlášť jako 5. svazek Pramenů Učené společnosti Safaříkovy. Pro „Slovenský archiv“ jsou připraveny „Liptovské archivy“ (prací Alex. Húščavy) a „Husitské listy ze Slovenska“ (prací V. Chaloupeckého). Lze počítati s tím, že tisk těchto svazků bude co nejdříve zahájen.

Vyjasnění vztahů ke Slovensku jest nejvýznačnější změna, kterou poslední léta státnímu ústavu historickému přinesla. Témuž problému věnována byla i cesta ředitele ústavu v létě a na podzim r. 1934. Navázání styků se pak projevilo na př. tím, že do ústavu byla zapůjčena nejstarší městská kniha trnavská „Conscriptum perceptorum et debitorum ac distributorum civitatis Tyrnaviensis“ z let 1394—1530. Rukopis byl pro ústavní sbírky ofotografován a zároveň byl od vrch. oficiála Voldana pečlivě zkonserrován a tím Trnavě tato vzácná památka zajištěna. Jest to příklad jiné stránky činnosti, kterou ústav z uložení a za účinné podpory ministerstva školství a národní osvěty po léta sleduje.

Z důležitých zisků fotografických sbírek ústavu v posledním tříletí lze ještě uvésti:

a) Ve fondu husitů: traktát M. Jana Husi „De ecclesia“ z knihovny Kapituly Svatovítské v Praze, rk. 0 XI (fol. 156r—233r); theologický sborník z doby husitské z Národní knihovny ve Vídni, Cod. 4488 (celý); sborník historický a theologický z Národní knihovny ve Vídni, Cod. 3282; „Sermones Laurentii“ (Česká postilla Vavřince Treboňského, který zemřel 7. června 1531, s poznámkami Václava Rosy z let 1535—1538) z Národní knihovny ve Vídni Cod. 4277.

b) Ve fondu formulářových sbírek: Sborník formulářů („Summule“, „Appellatio Johannis Hus de Husinez ad Jesum Christum, iudicem iustissimum“, „Correctoria“, t. j. formuláře latinské a německé, a j. v.; srov. článek B. Dudíka v Archiv f. öster. Geschichte 39 (1868) str. 113 až 115) z univ. knihovny ve Lvově MS. II. C 41; „Rhetorica cum multis epistolarum formulis res bohemicas sub Venceslao rege concernentibus“ z 15. stol. z Národní a univ. knihovny v Praze, rk. XI. D 6, fol. 173 až 196; „Liber formularum“, (fragmenty formul. sbírek atd. po r. 1300) z Národní knihovny ve Vídni, Cod. 2512 (Philol. 412); Sdezlaus de Bohemia: Compendium practicae z Národní knihovny ve Vídni, Cod. 2483 (celý).

c) Ve fondu kronik: Kronika česká. — Ordo coronationis regum Boh. z Muzeum, Archivum i Biblioteka Czartoryskich v Krakově, MS. 1414; Kronika Kosmova a pokrač. do r. 1162 z Národní knihovny ve Vídni, Cod. 508; Sborník (Karla IV. lat. autobiografie. — Moralitates. — Ordo coronationis regum Bohemiae. — Jana arcibiskupa praž. pohřeb. řeč. nad

zemř. Karlem IV.) z Národní knihovny ve Vídni, Cod. 556 (Hist. prof. 746). K tomu se poji fotografie jiných rukopisů Korunovačnického řádu českých králů, které ústavu věnoval prof. Josef Cibulka:

Tento výčet uvádí arci jen zisky nejvýznamnější. Při doplňování ústavní sbírky se přiblíželo dosud hlavně k bohemikám v zahraničních archívech a knihovnách. Nověji se ústavní komise dne 12. října 1935 usnesla, aby byly opatřeny mikrofotografické snímky kvaternů zemských desk, a ředitelství státního archivu ministerstva vnitra s tím vyslovilo souhlas. Fotografovány by byly především ty z kvaternů, které jsou nejhůře zachovány a u nichž hrozí, že by mohly ještě více utrpět, než (za nynějších poměrů) dojde k jejich vydání. Nadto v pamětním spise, který koncem roku 1934 byl předložen kanceláři p. presidenta a ministerstvu školství a národní osvěty, ředitelství ústavu doporučilo soustavnou akci za účelem ofotografování veškeré důležitější listinné látky rozptýlené po menších archívech našich zemí.

V minulé zprávě o historickém ústavě jest zmínka o tom, že ústav jest účasten na archivu pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce. O činnosti tohoto archivu netřeba se tu zmiňovati. Zaznamenáváme jen, že společnému podnětu ústavu a archivu se podařilo způsobiti, že ministerstvo školství a národní osvěty poskytlo prostředky k tomu, aby roku 1936 se mohl ve vídeňských archívech zahájit výzkum o hospodářském vývoji našich zemí v XIX. století.

V nových místnostech v Klementinu jest ústav v těsném sousedství Národní a universitní knihovny a státního ústavu fotoměřického. S ústavem fotoměřickým má nyní ústav společně fotografické atelier a i s universitní knihovnou byla navázána součinnost, takže v ústavním atelieru jsou na přání knihovny opatřovány snímky z jejich rukopisů a tisků, kdykoli toho správa knihovny nebo návštěvníci knihovny potřebují. Správu atelieru vede doc. Dr. Ant. Friedl ze státního ústavu fotoměřického, v atelieru pracuje zejména vrch. oficiál českého zemského archivu Fr. Vořdan a některé obtížnější práce koná inž. Karel Paspá.

Jiné stránky ústavní činnosti a rozvrh ústavních sbírek zůstal i v nových místnostech v podstatě stejný, jako byl kdysi v Národním museu. Lze tedy odkázati na zprávy v dřívějších ročnících Časopisu archivní školy (V., VII., IX.—X.). Z podnětu Archivní společnosti převzal ústav evidenci publikační činnosti v oboru vydávání pramenů k československým dějinám. První přehled vyšel v XI. ročníku Časopisu archivní školy a také ve zvláštním otisku s názvem „Vydávání pramenů v našem státě“ (1934, str. 20), Ježto od roku 1934 nepřibývalo mnoho nové látky, bude další přehled podán až v příštím ročníku Časopisu.

Závěrem třeba se zmíniti ještě o personálních. Komise ústavní, která byla ztenčena několikaletým úmrtím svých členů, byla ministerstvem doplněna tak, že členy komise jsou nyní: rektor Karlovy university prof. Dr. Gustav Friedrich, předseda, prof. Masarykovy univ. Dr. Bohumil Navrátil, místopředseda, členové: univ. prof. Dr. Frant. Hrubý, ředitel Zemského archivu v Brně, univ. prof. Dr. Václav Chaloupecký, ředitel archivu země České Dr. Bedřich Jenšovský, univ. prof. Dr. Vladimír Klecanda, univ. prof. Dr. Kamil Krofta, univ. prof. Dr. J. V. Šimák, univ. prof. Dr. Josef Šusta, univ. prof. Dr. Václav Vojtišek, ředitel Archivu hl. města Prahy. Ministerstvo zároveň výnosem č. 129705/34-V/1 ze dne 13. září 1935 přeneslo na ústavní komisi i agendu dřívější „Komise pro vydávání Desk zemských“ a vyslovilo přání, aby do komise byl ještě povolán odborník z oboru dějin práva a zástupce archivu, v němž desky zemské jsou uloženy. Komise ve

schůzi dne 12. října 1935 navrhla tedy jako další členy komise: prof. Jana Kaprase a ředitele archivu ministerstva vnitra prof. Jaroslava Prokše. Jednatelům Komise jest ředitel státního ústavu historického, jenž jest zároveň i jednatel Komise Čsl. ústavu v Římě.

Po úmrtí ředitele J. B. Nováka byl výnosem ministerstva č. 134051/33-V/1 ze dne 6. prosince 1933 jmenován ředitelem ústavu rada správní osvětové služby doc. Bedřich Mendl. Komisařka ústavu Dr. Blažena Rynešová byla výnosem č. 92386 ze dne 6. srpna 1934 jmenována vrchní komisařkou, dosavadní koncipistka ústavu Dr. Milena Linhartová výnosem 137.853/33 ze dne 6. ledna 1934 byla jmenována komisařkou a vědecká spolupracovnice ústavu Dr. Anna Vavroušková byla výnosem 153.599/34 ze dne 30. ledna 1935 jmenována koncipistkou. Naproti tomu koncipista ústavu Dr. Zdeněk Kristen dnem 31. července 1933 vystoupil z ústavu, byv jmenován koncipistou českého zemského archivu. Do českého zemského archivu Dr. Jan Klepl. 30. dubna 1934 dřívější vědecký spolupracovník ústavu prof. Leodegár Wenzel, zaměstnaný hlavně pořádáním knihovny ústavu, a kancelářská úřednice ústavu Ludmila Snorková.

Dr. Bedřich Mendl.

Z archivu ministerstva vnitra v Praze. R. 1935 a 1936 došlo v osobním stavu odborného konceptního úřednictva k některým změnám. Na uprázdněné místo byl jmenován dekretem presidia min. vnitra ze dne 3. července 1935 jako úřednický aspirant Dr. Jan Pachta, jenž byl dekretem presidia téhož ministerstva ze dne 18. července 1936 ustanoven čekatelem s úředním titulem „koncipista archivní a knihovní služby“. Rozhodnutím vlády republiky Čsl. ze dne 20. července 1935 byl jmenován vrchní min. komisař Dr. Jos. Bergl odborovým radou ve 4. platové stupnici; tím se dostalo Dr. Berglovi, jenž mohl býti zařazen do stavu konceptního úřednictva archivu min. vnitra teprve r. 1923, alespoň opožděného uznání za jeho mnohaleté vynikající působení v archivu a neocenitelné služby, jež mu prokázal. Dekretem presidia min. vnitra ze dne 31. července 1935 bylo konečně propuštěno koncipistovi archivní a knihovní služby Dr. V. Žáčkoví služební místo v 6. platové stupnici s úředním titulem „ministerský komisař“. Počet konceptních úředníků byl koncem r. 1936 11, ostatního komisařů pak 8 (akt. adj. V. Brotánek byl přidělen v polovině roku 1935 personálu pak 8 (akt. adj. V. Brotánek byl přidělen v polovině roku 1935 službou 3. odd. min. vnitra). Nedostatek pomocných sil byl poněkud vyvážen přidělením stipendistů Akce pro podporu nezaměstnané inteligence, kteří byli zaměstnáváni jednak pomocnými pracemi archivními, jednak pořádacími pracemi v knihovně archivu. Ze stipendistů, přidělených archivu v červenci 1934, Ph. Dr. V. Křestan zemřel počátkem května 1935 a Ing. Ant. Jettmar odešel v polovině září 1935 do služby školské; nově byli archivu přiděleni: Ph. Dr. Marie Straková (v říjnu 1935), Ph. Dr. Jos. Šedivý (v prosinci 1935, v únoru 1936 přešel však do jiných služeb), Ph. C. V. Tomek (v únoru 1936, přešel však do jiných služeb v dubnu 1936) a kandidát profesury Karel Žejfart (přidělen od 1. dubna 1936). — Rozhodnutím presidenta republiky ze dne 21. srpna 1935 byl jmenován ředitel archivu Doc. Dr. Jar. Prokeš bezplatným mimořádným profesorem čsl. dějin na filosofické fakultě Karlovy university, výnosem min. školství a národní osvěty ze dne 6. října 1936 byl jmenován členem „Komise státního historického ústavu v Praze“, schůzi Ústředního výboru Čsl. akademie zemědělské ze dne 14. března 1936 byl zvolen skutečným členem Čsl. akademie zemědělské v oboru VI.

a dekretem min. školství a národní osvěty ze dne 7. září 1935 byl zнову pověřen konáním přednášek o pramenech dějin čsl. v VII. kursu Státní archivní školy v Praze a byl jmenován i členem zkušební komise téže školy. Dekrety ministerstva školství a národní osvěty ze dne 7. září a ze dne 25. září 1936 byl pověřen Doc. Dr. Fr. Roubík konáním přednášek o novověké paleografii a diplomatice v VII. kurse Státní archivní školy v Praze. Výnosem min. školství a nár. osvěty ze dne 3. prosince 1935 byl jmenován Dr. Jos. Bergl konservátorem Státního památkového úřadu v Praze pro památky historické, umělecké a lidové jakož i pro památky přírodní pro okres frýdlantský na dobu od 1. ledna 1936 do 31. prosince 1938. Výnosem min. školství a nár. osvěty ze dne 2. září 1935 byl posléze potvrzen Dr. Ant. Blaschka docentem pro latinskou filologii středověkou na filosofické fakultě německé university v Praze, při čemž Dr. Blaschka vykonává i nadále svou dřívější funkci lektora latiny středověké, doby humanistické a období dalších na téže fakultě a universitě.

Vedle pravidelné činnosti, o níž bude ještě zmínka, zabýval se archiv min. vnitra rozsáhlou měrou reorganizačními a pořádacími pracemi, týkajícími se starého archivního materiálu, jež byly započaty r. 1934. V těchto pracích byl učiněn podstatný krok ku předu sestavením základního inventáře fondů archivu min. vnitra, jež byl otištěn ve stati Dr. Jar. Prokše „Archiv ministerstva vnitra a vědecké badání“, část II. (Sborník archivu min. vnitra sv. X., 1937, str. 17–31). Zároveň pak byly pro jednotlivé archivní fondy zavedeny stereotypní značky, jež by umožňovaly jednotné a přesné označování jednotlivých fondů. Současně pak bylo pracováno na podrobnější inventarisaci po př. katalogisaci některých fondů, a to ve fondu 1. listin (Dr. Hráský), 2. desk zemských českých (Dr. Letošník), 3. Slezsko (Dr. Pešák), 4. sbírka map a plánů (Dr. Roubík), 5. t. zv. saalbuchy (Dr. Roubík), 6. česká dvorská kancelář (Dr. Prokeš), 7. sbírka typářů (Dr. Blaschka), 8. prezidiální registratura pražského policejního ředitelství (Dr. Dostál), 9. spisy zemského trestního soudu v Praze (Dr. Záček), 10. Morava (Dr. Husa), 11. staré montanum (Dr. Husa), 12. fideikomisní spisy z l. 1650–1885 (Dr. Bergl) a 13. vyvazovací katastry z pol. XIX. stol. (Dr. Pachta). Vedle toho byla značná část fondů t. zv. staré a nové manipulace (SM a NM) přemanipulována z fasciкул do krabic a tím podstatně zlepšeno uložení obou fondů. Zvláštní pozornost byla věnována konservaci poškozeného materiálu. Byly položeny především základy k vlastnímu conservačnímu atelieru archivu ministerstva vnitra, jehož odborného vedení se ujal Dr. Hráský, a mimo to bylo r. 1936 konservováno resp. opraveno najatou knihařskou silou zcela nebo zčásti 47 kvaternů desk zemských větších a desk dvorských a mimo to 362 kvaterny byly opatřeny pouzdry nebo lepenkovými obaly; na conservační práce ve fondu desk zemských českých byla vynaložena částka téměř 10.000 Kč. Konečně pak bylo pracováno na uspořádání i ostatního archivního materiálu a v celku byly odstraněny největší nedostatky po této stránce; zvláště pak byly lokálně soustředěny fondy, jejichž jednotlivé části byly dříve chovány na několika místech. Učiněna i jiná opatření, směřující k tomu, aby archivní materiál byl co možná, pokud to ovšem nevhodné skladištní prostory archivu vůbec připouštějí, nejlépe uložen.

Přejímání většiny množství nového archivního materiálu bylo archivu min. vnitra znemožněno úplným zaplněním skladišť, jež má archiv

k dispozici. Přes to byl archivní materiál archivu nemálo rozmnožen dvěma resp. čtyřmi rozsáhlými fondy, k jejichž převzetí došlo v září 1936; toto převzetí bylo umožněno jen tím, že vrchní soud v Praze prostoupil archivu část („bytek“) krypty pod koštělem sv. Mikuláše, již předtím užíval, a že presidium ministerstva vnitra přidělilo archivu rozměrné skladiště v hlavní budově ministerstva vnitra v Praze IV., Jiřská ul. Jde především o písemnosti býv. apelačního soudu českého a vrchního zemského soudu českého do r. 1884, jež odevzdalo archivu presidium vrchního soudu v Praze v rozsahu (okrouhlém) 10.000 fasciкул a 3070 svazků úředních knih a protokolů. Materiál ten nemohl býti urovnán prozatím jen v hrubých rysech a tím je jeho přístupnost značně omezena; k řádnému urovnání tohoto cenného, bohatého materiálu (z nejstarších písemností býv. apelačního soudu XVI. a XVII. stol. zachovaly se jen nepatrné zbytky), bude moci býti přistoupeno až v nové budově archivu. Současně pak převzal archiv min. vnitra od Státního úřadu statistického rozsáhlý materiál před- a vrchního sčítání lidu v Československé republice roku 1921, a to prvního fondu (zbytku) 593 krabice spisového materiálu (byly přidány k té části téhož fondu, jež byla archivu odevzdána již dříve, takže celý fond čítá 1021 krabic), druhého pak fondu (celého) 8874 krabice. Mimo to převzal archiv do své úschovy na 3000 kartonů spisového materiálu ministerstva vnitra a okresních úřadů v zemi České, ministerstva spravedlnosti, krajských, okresních a jiných soudů v zemi České, ministerstva financí, ministerstva sociální péče a býv. ministerstva pro zásobování lidu, jež byl při skartování písemností těchto úřadů a soudů vyloučen pro svou důležitost ze zničení. V listopadu 1936 převzal archiv od ředitelství německého státního ústavu učitelského v Praze III. zachované písemnosti první normální školy až do 2. polovice XIX. stol.; jde hlavně o rozličné katalogy a protokoly malostranské normální školy, jež jsou jednak svázány v knihách, jednak uloženy ve fasciकुlech.

Krajně nebezpečné, velmi nedokonalé a zcela nedostačující dosavadní umístění archivu min. vnitra vedlo správu archivu k úsilí, aby byla pro archiv vystavěna nová archivní budova, jež by po všech stránkách zaručovala co možná největší bezpečnost archivního materiálu a zároveň umožňovala činiti archivu zadost rozsáhlým úkolům, jež jsou na něj kladeny, jimž však za nynějšího stavu nelze vyhověti. Tento program dosáhl zásadního schválení prezidia ministerstva vnitra a našel účinnou oporu i v jiných rozhodujících činitelích vládních u vědomí jedinečného kulturního i právního významu písemných památek archivu min. vnitra. Podstatnou nesnáz však při tom působilo opatření vhodného stavebního místa, jež by vyhovovalo po stránce odborné a nebylo příliš vzdálené jak od ústředních úřadů, zvláště pak od ministerstva vnitra, s nímž je archiv v denním úzkém styku, tak i od vědeckých středisk hlavního města republiky. Správa archivu podnikla po této stránce četná předběžná šetření, jež si vyžádala hodně času, a vypracovala také (hlavně za pomoci Dr. Pešáka) podrobný stavební program; lze doufati, že se přes velké nesnáze, které se kladou v cestu získání stavebního místa, podaří toto místo v nedlouhé době péce opatřiti. V březnu 1935 byly pak zahájeny z iniciativy ministerstva pro sjednocení zákonů a veřejné správy práce na archivním zákonu, jež

byly svěřeny čtyřčlenné komisi, v níž zasedají min. rada Dr. Ant. Neruth a min. rada Dr. J. Pražák jako zástupci ministerstva pro sjednocení zákonův, vrch. odb. rada Dr. J. Morávek jako odborný zástupce ministerstva školství a národní osvěty a ředitel stát. archivu Dr. Jar. Prokeš jako odborný zástupce ministerstva vnitra. Dr. Jar. Prokeš vypracoval v úzké dohodě s Dr. J. Morávkem nejprve odborný návrh zákona, jenž se pak stal od podzimu 1935 předmětem jednání celé komise. Práce na návrhu textu zákona vyžádaly si velkého počtu porad a po stanovení textu bylo přistoupeno na podzim r. 1936 k stylisací obšírné důvodové zprávy; postup práce na ní nemálo však utrpěl těžkým omezením ředitele archivu min. vnitra, které zavinilo, že jednání komise musilo být na delší dobu přerušeno.

Dosavadní faktické postavení archivu min. vnitra jakožto ústředního státního archivu republiky Československé, jemuž se dostane v připravovaném archivním zákonu potřebné zákonné úpravy, bylo zdůrazněno usnesením vlády republiky Československé ze dne 1. února 1935, schvalujícím vzorný řád pro vyřadování (skartaci) písemností ústředních úřadů, v němž se stanoví (čl. X.), že spisy jednotlivých resortů, vyloučené pro svou důležitost při skartaci ze zničení, mají být ukládány, nemají-li tyto resorty svého archivu, v ústředním státním archivu (zatím archivu min. vnitra).

Z iniciativy Sdružení venkovských kronikářů při Svobodném učení selském v Praze vykonal archiv min. vnitra r. 1935 podrobné šetření o stavu pamětních knih obecních v zemi České a Moravskoslezské, jehož výsledky, pokud se týče země České, uveřejnil Dr. Jar. Prokeš v časopise Česká osvěta roč. XXXIII. (1936—7) pod titulem „Stav pamětních knih obecních v zemi České“; akce archivu min. vnitra měla za následek, že byly odstraněny mnohé závady ve vedení pamětních knih obecních.

Také pravidelná činnost archivu min. vnitra vykazovala v letech 1935—1936 vzestup. R. 1934 zpracoval archiv 3943 jednacích čísel, r. 1935 5410 a r. 1936 5092. V popředí činnosti archivu jakožto poradního odborného orgánu státní správy stála dobrá zdání o úředním místopisném názvosloví Československé republiky (archiv měl značný pracovní podíl zvláště na úřední nomenklatuře Statistického lexikonu obcí pro zemi Moravskoslezskou a Slovenskou, vydaného r. 1935 a 1936) a o věcech heraldických, zvláště pak o státním znaku po př. státní vlajce a znacích městských; mimo to vypracoval archiv značný počet dobrých zdání, týkajících se otázek patronátního práva, věcí nadačních, právního charakteru obcí, práva tržního, věcí živnostenských a j.

Rozsáhlé bylo též užívání archivu pro vědecké potřeby po př. pro soukromé potřeby právní. R. 1934 bylo vykonáno v archivu 1988 badatelských návštěv, r. 1935 1884 a r. 1936 1776. Zvláště rozsáhlé bylo užívání fondu desk zemských českých k vědeckému studiu nebo právní potřebě; r. 1935 bylo užito 190 badateli 3683 deskových kvaternů a 328 sv. pomocných knih, r. 1936 bylo užito 170 badateli 4336 deskových kvaternů a 241 sv. pomocných knih. Mimo to archiv pořídil pro badatele, zvláště pak pro obecní kronikáře, velký počet opisů archiválií. Pokud se týče nového Řádu pro užívání archivu ministerstva vnitra vědeckým badáním po př. soukromými osobami, jenž byl r. 1934 vypracován ředitelem archivu a předložen presidiu min. vnitra k schválení (srov. ČAS roč. XII., str. 175), bylo jeho vydání pro úzkou souvislost s archivním zákonem odsunuto do té doby, až bude archivní zákon schválen.

Velká péče byla věnována i reorganizaci archivní knihovny, jež v posledních letech rozzrůstá ve velkou knihovnu. Pro řádné vedení

knihovny byl vypracován a vydán potřebný řád a pracováno na jejím novém uspořádání. Koncem r. 1934 měla knihovna archivu 14.364 inv. čísel a 30.021 svazků, koncem r. 1936 pak 16.373 inv. čísel a 32.065 svazků.

R. 1935 a 1936 zúčastnil se archiv svým materiálem i rozličných kulturních výstav, a to: výstavy pokrokové hnutí a procesus Omladinou v Praze r. 1935, výstavy „Československá vazba“, uspořádané v Umělecko-průmyslovém museu v Praze r. 1935, výstavy památek ze Života a díla J. V. Michla-Drašara, uspořádané musejním spolkem „Palačák“ v Poličce r. 1936, výstavy Karla Havlíčka Borovského v Německém Brodě, uspořádané v rámci jubilejních oslav dvousetletého trvání německobrodského gymnasia r. 1936, výstavy dokumentů o správním vývoji města Berouna, uspořádané v souvislosti s oslavami zahájení činnosti okresního úřadu v Berouně r. 1935, výstavy Karla Havlíčka Borovského v Praze r. 1936, výstavy „Wintrův Mistr Kampanus ve světle soudobých dokumentů“, uspořádané na paměť 90. výročí narození Zikmunda Wintra musem hlavního města Prahy 1936, výstavy dokumentů Karla Havlíčka Borovského, uspořádané výborem Havlíčkových slavností v Kutné Hoře r. 1936, a výstavy památek na Jos. Wenziga, uspořádané musem Bedřicha Smetany r. 1936.

V oboru vědecké činnosti archivu byl r. 1935 vytištěn a počátkem r. 1936 vydán devátý svazek Sborníku archivu ministerstva vnitra republiky Československé (str. 124), v němž byly otištěny studie Dr. Jar. Prokeše, Archiv ministerstva vnitra a vědecké badání, část II., a Dr. J. Dostála, Poslední boj. Příspěvek k dějinám Trčkovských konfiskací. R. 1936 byl pak vytištěn a počátkem r. 1937 vydán desátý svazek Sborníku (str. 336 + 2 obrazové přílohy), v němž byly otištěny práce: Dr. Jar. Prokeše, Archiv ministerstva vnitra a vědecké badání, část II., Dr. V. Pešáka, Berně v Čechách r. 1528—1529, Dr. Fr. Roubíka, K vývoji poštovníctví v Čechách v 16. až 18. století, a Dr. V. Letošníka, K pokusu o evidenci obsahu zemských desk před sto lety, část I.

Jaroslav Prokeš.

Z archivu ministerstva zahraničních věcí. — Poslední zpráva o činnosti archivu ministerstva zahraničních věcí v Č. A. S. XI. str. 192—193 zachycovala stav na začátku r. 1933, těsně po přestěhování archivu do nových úředních místností v Černínském paláci. Od té doby uplynuly čtyři roky, v nichž se získaly cenné zkušenosti s novým zařízením a vnitřní chod archivu se stabilisoval.

Archivní zařízení v předešlé zprávě krátce popsán se vesměs dobře osvědčilo. Zejména nový, dosud však nikde jinde neprovedený typ depóničních regálů, uplatnil při používání veškeré své přednosti, t. j. skladnost, snadnou přestavitelnost a přizpůsobitelnost nejrůznějším formátům. Také čištění materiálu, uloženého v těchto regálech, je snadnější a skutečně lze archiválie v nich udržovat v dobré čistotě. Z dalších technických prací o zdokonalení archivu sluší vzpomenouti nově zřízeného fotografického atelieru a laboratoře, které se postupně zřizují. Vydání na nové aparáty a zařízení je preliminováno ročně 15.000 Kč. Úplně mají být atelier i laboratoř dobudovány do konce r. 1938. V důsledku zařízení fotografického atelieru upouští se v ministerstvu zahraničních věcí při určitých pracích od manuálního opisování a přechází se stále více k pořizování kopií cestou fotografickou. Zvláště důležité texty, které vyžadují naprosté přesnosti (státní smlouvy), rozmno-

žují se pro interní a částečně i externí potřebu fotograficky a lze pozorovati, že přes začáteční nedůvěru se tento způsob rychle vžívá a dokonce získává pro své přednosti (rychlost, spolehlivost) oblibu u úřednictva. V minulém roce 1936 vyhotovily se ve fotografickém atelieru celkem 9.564 snímky formátu 21×15 a 32×21 cm.

Pokud jde o činnost archivní, vydal archiv za spolupráce inspekčního oddělení ministerstva zahraničních věcí v roce 1936 konečné skartační předpisy pro ústředí a zastupitelské úřady Československé republiky. (Rád pro vyřadování spisů v ministerstvu zahraničních věcí a u zastupitelských úřadů Československé republiky, čís. 43.878/I-1/36 ze dne 2. dubna 1936).

Podkladem této práce byly všeobecné skartační předpisy, vydané ministerstvem vnitra. Práci trávající více než rok byly tyto směrnice předpisy upraveny pro speciální potřeby ministerstva zahraničních věcí. Spisový materiál ministerstva zahraničních věcí jest velmi různorodý. Obsahuje v sobě spisy, zabíhající do všech odvětví státní správy, uzavírá v sobě spisy nejvyšší důležitosti pro stát, spisy s trvalou právní průkazností a velkou cenou historickou i spisy po vyřízení zcela bezcenné. Jejich množství je obecně málo známo. Zhruba lze říci, že min. zahr. věcí se svými jednotlivými zastupitelskými úřady vyřídí ročně asi 1.000.000 spisů. Přesná čísla z poslední doby jsou: 1931: 1.120.327, 1932: 1.037.002, 1933: 1.139.155, 1934: 983.975, 1935: 977.958. Od roku 1936, jehož data však ještě nejsou známa, lze pozorovati opět vzestup. Poněvadž vzhledem k důležitosti této spisové zůstalosti bude nutno skartovati až na výjimky individuálně, jest nutno zahájit skartační práce, pokud lze tak učiniti, dříve než v jiných oborech je zvykem. Jinak narostlo by množství spisů, jež by bylo prohlédnouti, do té míry, že práci by nebylo lze zvládnouti. Proto ustanovilo min. zahr. věcí — zvláště u zastupitelských úřadů — zachovávatí obecné spisy bez skartace po 10 let, po kterémžto termínu se skartace provádí. I tak nastane archivu v nejbližší době úkol provésti skartaci asi 8.000.000 spisů. Pro odlišnou povahu zahraniční služby nemá tato práce analogie v jiných čl. státních archívech, ba nemá pro nepoměrný vzrůst agendy a pro její rozšíření na obory dříve v ní nezastoupené ani analogie v předválečné činnosti jiných zahraničních úřadů. Stejně nelze naléztí analogii této práce u nynějších zahraničních úřadů cizích států, jejichž vnitřní rozvrstvení a rozsah agendy je odlišný od čl. min. zahr. věcí.

Z vnitřních archivních prací dlužno vyzvednouti instalaci tak zv. Pařížského archivu, který byl definitivně uspořádán a k němuž byl prací archivního úředníka vrch. akt. tajemníka Josefa Filipa pořízen vzorný rejstřík osobní, místní a věcný. Pařížský archiv, jehož část, obsahující spisy Čsl. Národní Rady v Paříži do 13. listopadu 1918, byla odevzdána archivu Památníku Osvobození, čímž byla bohužel jednota fondu porušena, má nyní materiál od tohoto data asi do konce roku 1920 a obsahuje historicky velmi cenné spisy čl. mírové delegace z doby mírové konference a nejdůležitější materiál o vybudování Československého státu. Vzhledem k důležitosti tohoto materiálu a jeho částečně špatnému stavu dochování byl po zpracování a indikování svázán do kožených svazků (celkem 110). Používání tohoto materiálu, který v celku, jak jest pochopitelné, ještě nemá znaků řádné registratury, poněvadž vznikl v ovzduší neusměrněné kancelářské práce, konané bez řádných předpisů, umožňuje, jak již řečeno, velmi podrobný dvousvazkový rejstřík o 1.060 stránkách.

Z nových přírůstků byl instalován dále archiv tiskové kanceláře v Paříži (1919—1924), v celku 146 krabic.

Rovněž úplně zpracován jest archiv komitétu pro umožnění studia ruských a ukrajinských studentů v Československé republice. Celý tento fond v rozsahu přes 800 fasciкул byl instalován v letech 1933—34 úředníkem min. zahr. věcí vrch. akt. tajemníkem Jansou a úředníkem komitétu p. Vranou byl k němu pořízen kratší rejstřík o 241 stranách, hlavně jmenný, obsahující přesnou reposici osobních spisů jednotlivých profesorů a studentů. V archivu jsou též kromě vlastních organizačních spisů celé akce spisy osobní i věcné o působení oboček komitétu v Brně, Bratislavě a Příbrami. Z menších archivů byl uspořádán archiv Československého zástupce při dohodové komisi v Těšíně, obsahující materiál z let 1919 a 1920. Tento sice malý fond má významný materiál z doby plebiscitní. Rovněž z téže doby dokončuje se uspořádání Hughesogramů z Těšína, Moravské Ostravy, Slezské Ostravy, Opavy a Bratislavy, jakož i definitivní uložení archivu Úřadu Československého delegáta při mezinárodní plebiscitní komisi v Těšíně a archivu úřadu delegáta při mezinárodní plebiscitní subkomisi pro Oravu a Spiš.

Z nových konsulárních archivů byl instalován archiv konsultátu RČS v Galaci, pokud byl odevzdán archivu min. zahr. věcí k uložení (jde hlavně o materiál z let 1920—1925), dále dosti obsáhlý starý archiv býv. rak.-uh. konsultátu ve Varně z let 1863—1918, který po definitivní instalaci má 141 fasciкул a veškeré příslušné zachované kancelářské knihy a pomůcky. Po přestěhování archivu do adaptovaných místností v Cernínském paláci začínají také jednotlivé spisovny min. zahr. věcí odevzdávati postupně svůj materiál archivu. Tento materiál se však dosud archivně nezpracovává, nýbrž pouze ukládá a jen nejnnutněji upravuje. Jeho definitivní úpravu bude lze provésti až po skartaci, kterou však v centrále finitivní úpravu bude lze provésti a jest snaha, oddáliti ji pokud možno na dobu pozdější. Práním archivu v této věci bylo by ze služebních důvodů nelze ještě prováděti a jest snaha, oddáliti ji pokud možno na dobu pozdější. Práním archivu v této věci bylo by skartovati materiál ústředí teprve po nejméně 40 letech, až bude dostatečný odstup od událostí a náležitý přehled věci skutečně i historicky důležitých v začátcích min. zahr. věcí. Materiál, k němuž až do r. 1925 má archiv veškeré pomocné knihy (protokol i rejstřík), ukládá se v témže pořadí, jak ležel v registratuře. Poměrně nejúplněji odevzdal svou starou spisovnu kabinet ministra, z něhož veškeré spisy K. B. jsou do konce r. 1929 v archivu. Z věcné spisovny (i s oddělením jmenným) jsou v archivu spisy asi do r. 1925.

Politická sekce min. zahraničních věcí (II. odbor) odevzdala archivu dosud úplnou svou starou spisovnu z let 1919—1922 a části spisovny jmenné i věcné. Stejně učinila i národohospodářská sekce (IV. odbor). Sekce administrativní (V. odbor) odevzdala pouze jmenný oddíl spisovny.

V osobním stavu konceptních úředníků archivu nastaly v uplynulém období tyto změny: Vedoucí úředník archivu vrch. odbor. rada Dr. J. Opočenský byl dne 1. ledna 1936 jmenován ministerským radou a 1. října 1936 odešel jako generální konsul do Paříže. V důsledku toho 30. listopadu 1936 byl přeřazen z kategorie úředníků archivní a knihovní služby do kategorie úředníků vyšší správní služby a na místo po něm v kategorii archivní uprázdněné dosadilo ministerstvo zahraničních věcí 1. ledna 1937 min. radu Dra Bohuslava Láznovského, který však v archivu služby nekoná. Vedením archivu po min. radovi Dru Opočenském byl ministerstvem zahr. věcí pověřen min. rada Dr. Jaroslav Papoušek.

—oūs.

Z archivu země České. — V letech 1935 a 1936, za něž se podává tato zpráva, vyžádala si nejvíce času jak v pracích pořadatelských a ka-

talogisačních, tak na úředních cestách akce, kterou zahájilo ministerstvo spravedlnosti republiky Československé pro soustředění všech starých knih pozemkových, založených před rokem 1873, ode všech okresních i krajských soudů v Čechách v archivu země České. Touto akcí je pokračováno v podniku, který zahájilo již bývalé rakouské ministerstvo spravedlnosti, když nařídilo r. 1897, aby všechny knihy výše označené byly odevzdány do zemského archivu v Praze. Avšak v letech 1898—1900, když se toto odevzdání provádělo, i v letech následujících, kdy převzaty byly ojedinele knihy od jednotlivých okresních soudů, došlo k odevzdání do zemského archivu jen menšího zlomku všech těchto knih (do r. 1930 odevzdáno kolem 13.000 pozemkových knih), kdežto daleko větší část zůstávala u okresních soudů, jsouc tu pokládána spíše za balast v uložení a přítěž v agendě a postrádajíc tak nejen odborné správy, nýbrž většinou i primitivní péče ochranné. Jak ministerstvo spravedlnosti, tak archiv země České byly opětovně upozorňovány z řad odborných pracovníků i památkových zájemců na tento neutěšený stav a byly vyzývány k nápravě. Bylo tedy s hlediska jak ochrany písemných památek, tak odborné správy archivní velikou zásluhou ministerstva spravedlnosti i presidia vrchního soudu v Praze, že se energicky ujaly této akce a přikročily k důslednému jejímu provedení. — V roce 1935 vykonali úředníci zemského archivu 18, v roce 1936 12 úředních cest, za nichž převzali v prvním uvedeném roce od 88 okresních soudů v Čechách 13.090, v roce 1936 od 56 okresních soudů 9.200 starých knih pozemkových, tedy celkem ve dvou letech od 144 okresních a krajských soudů na 22.300 svazků starých knih pozemkových. Bylo by zbytečno uváděti tu jednotlivé okresní soudy (stane se tak v úřední zprávě ve Zprávách zemského archivu); zde budíž jen poznamenáno, že nejvíce knih převzato od okresního soudu v Chomutově (477 knih), od okresního soudu v Poděbradech (429 knih), v Kadani (418) atd., v různém počtu pak od dalších soudů, většinou však mezi 100—200 svazků. Po tomto rozmožnění čítá fond starých knih pozemkových v archivu země České koncem roku 1936 celkem 35.825 svazků. Akce však pokračuje i v roce 1937.

Z jiných fondů převzaty v uvedených letech další spisy němec-kého odboru zemědělské rady z let 1920—1925 a po provedené skartaci uloženy v archivu některé spisy a úřední knihy z emské porodnice v Praze. Do oddělení starých registratur okresních přibýlo roku 1936 28 fasciкул a 133 svazků úředních knih bývalého okresního zastupitelstva v Jílovém a okresní záložny tamtéž. Sbírka rukopisů a aktů různé provenience rozmožena byla koupí i darem o větší počet přírůstků, z nichž možno tu jmenovati 4 staré knihy přehledů k berní rule krajů boleslavského, litoměřického, plzeňského a rakovnického, rukopis obsahující přepisy listin a snesení o právech mlynářských v Čechách z let 1334—1723, kopiář různé korespondence z Prahy z let 1638—1640, staré doklady (28 kusů) pražské mincovny z let 1558—1685, listiny chodské ze XVI.—XVIII. stol., hraniční mapu panství koutského atd. — Ve sbírkách genealogických založeno nové oddělení Desfours-Walderode, které soustavně doplňuje hruborohozecký velkostatkář, pan Dr. Mikuláš Desfours-Walderode, ukládá sem genealogické tabulky rodu, seznamy osob a matrik, majetku desfourského, kopie a výtahy důležitých listin k dějinám rodu a pod.

V pracích pořadatelských, jak již poznamenáno, na prvním místě jsou instalační i soupisové práce, spojené s převzetím starých knih pozemkových; ke každému okresnímu soudu nutno totiž poříditi

nový přesný seznam, při čemž většinou dlužno prováděti konečnou redakci jednotlivých seznamů, pokud byly již převzaty v dřívějších dobách. Tak dochází k definitivnímu vypracování jednotných seznamů pro jednotlivé soudy. Při uvedeném počtu převzatých knih je patrné, jak mimořádné práce vyžádala si tato akce. Přesto však i jiným fondům věnována pozornost a pokračováno v pracích pořadatelských, již dříve započatých. Tak v *archivu české koruny* pokračováno v ukládání a registrování do jedné řady oddělení pražského i bývalých listin vídeňských; započato tu pak s oceňováním jednotlivých listin. K listinám pořizuje se listkový katalog jmen osobních, místních i hlavních pojmů právních. V soupisu *archivu bývalého sněmu království Českého* byly nově uspořádány spisy presidiální z let 1861—1888, k nimž pořízen listkový repertář jmenný a věcný. K *berní rule*, nejstaršímu a nejdůležitějšímu to fondu katastróvému, se pořizuje podrobný katalog listkový podle jednotlivých míst; v letech 1935—1936 roze-psáno 25 svazků berní rule. Pokračováno v pořádání *patrimoniálních archivů* rychmburského a chroustovického a ukončeny instalace a inventář archivu zbrožského. V aktech různé provenience byla ukončena a zveřidována práce, kterou svěřeno začal archivní koncipista Dr. Miloš Vystyd o soupisu *sbírky Parisovy*; vypracován pro tisk katalog listin a aktů této sbírky, který bude vydán ve sbírcce Katalogů, inventářů a soupisů archivu země České.

Pokud jde o organizační, evidenční a výzkumnou činnost archivu, nutno zejména uvést, že při úředních cestách k okresním soudům byly z největší části zároveň též navštěvovány místní archivy městské, případně též církevní a rodinné; úředníci archivu provedli při tom nejen výzkum pro Sněmy české a pro soupis papežských listin na území republiky Československé, o němž archiv země České spolupracuje jakožto vydavatel Monument vaticánských pro Mezinárodní komisi pro výzkum vaticánských archivů, nýbrž seznámili se též povšechně s obsahem, uložením a správou jednotlivých archivů. O svých poznatcích podávali pak písemnou úřední zprávu, kde upozorňovali na případné potřeby i nedostatky archivů; tyto zprávy, kde byla uznána potřeba, sdělovány v opisech též ministerstvu školství a národní osvěty a státnímu archivnímu inspektorovi pro Čechy. V uplynulých dvou letech pořízeny tak zprávy o více než 100 archivech v Čechách, čímž vhodně doplněna veliká sbírka zpráv o soustavném výzkumu archivů, který v letech devadesátých minulého století prováděli úředníci zemského archivu.

Ve výzkumu archivů zahraničních pokračováno především ve studiu papežských register v archivech vaticánských pro publikaci „Monumenta vaticana res gestas bohemicas illustrantia“. V měsících únoru až srpnu 1936 pracoval v archivech vaticánských zemský vicearchivář Dr. Zdeněk Kristen, probíraje pro připravovaný IX. svazek této publikace registra suplik papeže Mikuláše V. (1447—1455); zároveň pokračoval též v soustavném výzkumu bohemik v archivech vaticánských, a to v oddělení Miscellanea Armaria. Za tohoto svého pobytu římského přednášel Dr. Zdeněk Kristen na Ústavu římských studií (Istituto di Studi Romani) o římských cestopisech českých šlechticů Bedřicha Donína a Zdeňka Brtnického z Valdštejna; koncem června podrobil se závěrečným zkouškám na papežské paleograficko-diplomatické škole při archivech vaticánských, kde prokázal nejlepší prospěch a dosáhl diplomu paleografa - archiváře. — Po delší době přikročeno též k výzkumu *archivů vídeňských* pro „Sněmy české“ přímou prací úředníků zemského archivu ve Vídni. Bylo to umožněno, když zemský archivní koncipista

Dr Jan Klepl obdržel od ministerstva školství a národní osvěty dvouměsíční studijní stipendium na vědecký výzkum pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce v Čechách, a když tohoto pobytu z uložení zemského úřadu a zemského archivu užil též k heuristickým pracím v hlavních vídeňských archívech pro soupis látky k dějinám českým v letech 1614—1618. Dr Klepl pracoval v červnu až srpnu roku 1936 ve Vídni v Domácím, dvorním a státním archivu, ve státním archivu pro vnitro a spravedlnost ve Vídni, v rakouském válečném archivu a v zemském archivu dolnorakouském.

Výzkumem domácích, ale zvláště též zahraničních archívů, jako vždy, i v letech minulých podstatně rozmnožena sbírka prepisů; jen z archívů a knihoven vatikánských a ze státních archívů italských ve Florencii a v Mantově získáno na 1.400 prepisů o 3.200 listech, z univerzitní knihovny krakovské 149, z Národní knihovny v Paříži pak 226 fotografických snímků, ze státního archivu ve Vídni posléze pořízeno přes 1000 fotografických snímků dokumentů z roku 1617—1619, a ze stejného období fotografovány i zprávy bruselského vyslance Zeelandra. Při této příležitosti s povděkem dlužno kvitovati ochotu, s jakou správy zahraničních archívů vycházejí vstřícně žádosti za zapůjčování rukopisů do zemského archivu v Praze. Učinil tak Domácí, dvorní a státní archiv ve Vídni, Jagellonská univerzitní knihovna v Krakově, Národní archiv v Bruselu, městský archiv ve Vratislavi, státní archiv v Mnichově, z domácích archívů pak Schwarzenberské archivy v Třeboni a na Orlicích, kapitulní archiv a knihovna v Praze, archiv rytířského řádu maltéžského, knihovna a archiv Národního musea, městské archivy v Kutné Hoře, Domažlicích a v Rokycanech.

V publikační činnosti vydán roku 1935 jakožto I. svazek nové publikace archivu „Knihovna Sněmů českých“ spis zvěčného ředitele archivu *Dra Jana Bedřicha Nováka*: „*Rudolf II. a jeho pád*“. Na konci roku 1935 vydán 3. sešit monumentální publikace zemské „*Acta regum Bohemiae*“, v němž pečl profesor *Dra Gustava Fridericha* publikovány tabule číslu XXXI.—XL., přinášející listiny z let 1231—1250. — Práci téhož profesora připraven XXXV. svazek *Archivu Českého*, obsahující edici druhé knihy provolací desk dvorských a vydaný rovněž r. 1935. Pokračováno pak v dalším tisku těchto publikací: „*Sněmy české*“ XV. dílu část 3.; I. svazku katalogu archivu české koruny (dějiny tohoto archivu), který z pozůstalosti *Dra Kossa* připravuje zemský archivář *Dr Otakar Bauer*, a zahájeny přípravné práce pro tisk 2. části XI. dílu *Sněmů českých* (z r. 1605), který za revise původního vydavatele tohoto dílu, ministra *Dra Kamila Krofty*, připravuje zemský vicearchivář *Dr Miloslav Volf*; v ostatních publikacích, žel, nemohlo být pokračováno pro přílišnou zemstnanost vydavatelů naléhavými pracemi a úkoly, ať již šlo o úředníky zemského archivu, nebo o vydavatele z řad jiných odborníků (profesorů university Karlovy a Komenského).

Úřední agenda v souvislosti s velkými pracemi organizačními a pořadatelskými vyčerpává největší část času všech úředníků archivu. Týká se zvláště podávání dobrých zdání a vyjádření ve věcech historických, historikoprávních a pod., vypracování dotazů různých vědeckých ústavů, společeností a soukromých badatelů domácích a zahraničních ve věcech genealogických, topografických a jiných. V popředí je stále zvláště agenda týkající se pamětních knih obecních, k níž nově přistupuje zjišťování starých selských rodů v Čechách. V roce 1935 na př. zpracováno bylo v referátu pamětních knih obecních neméně než 110 případů, v roce 1936 pak 126. Vědeckým badatelům zprostředkoval

zemský archiv vypůjčení rukopisů z domácích i zahraničních knihoven a archívů do archivu země České; stalo se tak v roce 1935 ve 158 případech, v r. 1936 již ve 263. I tu dlužno kvitovati ochotu zahraničních ústavů německých, rakouských a polských.

V roce 1935 navštívilo pracovních badatelů v archivu 3.578 stran, které si vyžádaly 12.661 archiválií, což proti roku 1934 znamená vzestup o plných 20%. Rok 1936 vykazuje však další zvýšení agendy v tomto směru. Zemský archiv navštívilo 4.120 stran, jimž předloženo 13.187 archiválií; tedy další zvýšení o 15%.

Také úřední agenda vykazuje tendenci stále vzestupnou; předpoklad ředitelství, že se zvýšená agenda úřední ustálí posléze kolem čísla 6.000, byl daleko předstížen. Vykazoval-li podací protokol roku 1935 7.937 jednacích čísel, v roce 1936 prošlo tímto protokolem a bylo zpracováno již 9.184 čísel jednacích.

Příruční historická knihovna a archiv rozmnožena byla v r. 1935 a 1936 celkem o 1.530 přírůstkových čísel. Při pořizování podrobného věcného katalogu k této knihovně spolupracuje archiv země České excerpcími celé řady odborných periodik archivní knihovny o veliké Bibliografii české historie, vydávané nákladem Historického klubu v Praze. Tato spolupráce způsobila, že svazky za léta 1934—1935 mohly být vydány ve lhůtě mnohem kratší než svazky předcházející.

Reprodukční i conservační ateliery archivu byly zaměstnány vždy po celý rok; zpracováno tu bylo v konservaci 18 rukopisů, 50 pozemkových knih, 43 listin pergamenových, na 800 listin a listů papírových, 24 plánů a pod.; pořízeno pak ve fotografickém atelieru 5.700 snímků. Počátkem roku 1936 mohl také zahájit činnost atelier galvanoplastický.

Archiv země České těší se též zájmu širší veřejnosti, o čemž svědčí časté žádosti za povolení hromadných prohlídek archivu. V uplynulých dvou letech podán odborný výklad 51 odborným vycházkám, tedy průměrně každého druhého týdne.

Je pochopitelné, že při této rozsáhlé agendě a mnohostranné činnosti archivu naprosto nemůže dostačovat dosavadní systemisovaný stav odborných úředníků a že ředitelství musí si zvláště v pracích pořadatelských a katalogizačních, v poslední době však i v agendě úřední, vypomáhat pomocnými silami vědeckými, přijímanými především z řad žáků státní školy archivní. Koncem roku 1936 byl stav odborných úředníků archivních tento: ředitel archivu zemský vrchní archivní rada *Dr Bedřich Jenšovský*, zem. archivní rada *Dr Věra Kosinová*, zem. archivář *Dr Otakar Bauer*, zemští vicearchiváři *Dr Zdeněk Kristen*, *Dr Josef Matoušek* a *Dr Miloslav Volf*, archivní koncipisté *Dr Jan Klepl* a *Dr Antonín Haas*; ve vyšší pomocné službě správní působí *Dr Rudolf Vindiš* jakožto knihovník archivu a *František Voldan*, správce atelierů fotografického, conservačního a galvanoplastického. Jakožto pomocní pracovníci vědeckí zaměstnaní byli v tomto období žáci archivní školy: *Dr František Beneš*, *Dr Karel Doskočil*, *Dr Karel Ruprecht*, *FhC Marie Jelínková*, *JUC Marie Kořínková* a *FhC František Borecký*, mimo ně pak *Dr Karel Stelšovský*, *Dr Květa Opočenská Günzlová*, *Dr Karel Šmrha* (z akce ministerstva školství), *Miluda Soukupová* a další kopisté z řad studentských.

Mimořádný přírůstek archiválií, zvláště starých knih pozemkových způsobil, že již v prvním roce po nastěhování do nové budovy bylo nutno provésti nové velké přesuny v jednotlivých depotech a že v roce 1936 bylo přikročeno k zařízení (ocelovými regály) části prvního rezervního skladu suterénu.

Dr Bedřich Jenšovský.

Zemský archiv v Brně v letech 1931—1935. Můj referát o personálních zemského archivu v uplynulém pětiletí bude velmi stručný. Protože jeho osobní stav početně nevzrostl a také ani mezi konceptním jeho úřednictvem nebylo změn, mohu přejít hned k jiné věci. Zemský archiv nezískal v letech 1931—1935 zřetelnějšího prostorového rozšíření. Přes to však plocha jeho skladističných místností racionelnějším využitím všech možností uskladnění stačila pojmouti nové přírůstky tak, že bylo možno je bez všech nesnází uložit do regálů.

V uplynulém pětiletí překročil zemský archiv k obnově své publikační činnosti, která od r. 1916 pro válku a po ní pak pro velké personální změny byla přerušena. Zahájena byla vydáváním *inventářů archivů zrušených klášterů moravských a slezských*, jejichž první díl, obsahující regesta pergamenových listin z let 1078—1471, vyšel r. 1932 z pera *Jindřicha Sebdánka*. O dvě léta později vydává *František Hrubý* I. díl svých *Moravských korespondencí a aktů z let 1620—1636*. Největší váha byla v uplynulém pětiletí kladena na vnitřní činnost, t. j. na pořizování nových a zdokonalování starších evidenčních pomůcek, umožňujících lepší rozhled po archivních fondech a sbírkách.

Než nejvíce bude zájmatí čtenáře, zda a dále o co vzrostl archivní listinný, aktový nebo rukopisný materiál. Samo sebou se rozumí, že archivní sbírky se zvětšily o věci koupené, případně darované. Vypočítávat jmenovitě tyto přírůstky není na místě. Zcela postačí, poukázat-li jen na důležitější jejich kusy, jako na př. na registra gruntovní městečka Mikulovic z let 1553—1616, registra správní panství Uherského Ostrohu z r. 1592, na Codex Teresianus o 2 dílech, z nichž první obsahuje český originální překlad německé předlohy, a konečně na Liber primus sodalitatís Reginae angelorum v Olomouci z l. 1707—1718. Hlavní význam uplynulého pětiletí pro dějiny zemského archivu spočívá však v tom, že bylo překročeno k přejímání spisů od vrchního soudu v Brně a od krajského soudu civilního tamže, vzešlých z činnosti ústředních soudů v zemi moravskoslezské v letech 1636—1850. Do úschovy zemského archivu přešly v první řadě *zemské desky* z let 1348—1885 spolu se všemi pomocnými a přidruženými knihami, o nichž lze se dočísti ve staré, ale stále cenné práci Karla Josefa Demutha „Geschichte der Landtafel in Marggraffthume Mähren“ Brno 1857, kde je také uveden jejich podrobnější seznam. Připomínám jen, že spolu s nimi převzal zemský archiv i bývalé *lenní knihy olomouckého biskupství* z let 1592—1859 a dále *protokoly úřadu zemských desk* z let 1642—1782. Vedle rukopisného materiálu převzal zemský archiv též všechny spisový materiál *zemského práva* z let 1636—1783 a dále z let 1783—1850 spolu se spisy *šlechtických pozůstalostí* pro obě uvedená údobí. Vedle šlechtických pozůstalostí byly pro léta 1783—1850 převzaty též pozůstalostní spisy duchovních. Pozůstalostní věci vyplňují také z největší části akta delegovaného vojenského soudu pro věci smíšené z let 1790—1860. To by tak byl jen velmi povšechný seznam materiálu, převzatého od krajského soudu civilního, jakožto nástupce starého zemského práva.

Početně i významem stojí za ním materiál, převzatý od vrchního soudu. Poněvadž spisy nejdejšího *apelačního soudu* z let 1783—1850 byly v druhé polovině minulého století nerozumnými skartacemi z největší části zničeny, omezovalo se přebírání spisů od vrchního zemského soudu zem. archivem na spisy, vzešlé z činnosti tribunálu z let 1636—1783, a to potud, pokud po reorganizaci soudních úřadů za Josefa II. zůstaly u *apelačního soudu*. Apelační soud byl totiž přímým nástupcem tribu-

nálu. Než největší část jeho soudních spisů přešla k zemskému právu jakožto první instanci pro šlechtu a duchovní. Z toho důvodu nejsou všechny spisy z let 1636—1783, které dnes označujeme spisy zemského práva, spisy vzešlémi z jeho činnosti. Největší jejich část, pokud se týká sporné agendy, tvoří spisy, vyplynulé z působnosti tribunálu, který jakožto stále a po celý rok zasedající úřad byl konkurenčním podnikem úřadu zemského práva, zasedajícího jen několikrát do roka. Pozůstalosti šlechtické pro léta 1636—1783 jsou však jen spisy tribunálními. U *apelačního* a později od roku 1850 u vrchního zemského soudu zůstaly v celém rozsahu ze spisů tribunálu jen spisy týkající se jeho organizace a též i všechny pomocné kancelářské knihy, z nichž, bohužel, se nám dochovaly mimo několika registraturních inventářů jen radní protokoly, převzaté však do úschovy zem. archivu již v 60tých letech min. století. Podací protokoly tribunální spolu s indexy byly zničeny někdy počátkem tohoto stol. Tenkrát byly však spisy tribunálu u *apelačního soudu* podrobeny důkladné inventarisaci, z níž vyplynul podrobný jejich seznam spolu s rejstříkem osob a míst. Tenkrát byly spisy rozděleny na tři skupiny a to na skupinu A Publica (věci organizační a osobní), B Criminalia, C Civilia. Část těchto spisů, zejména v oddělení B a C, byla však v druhé polovině min. stol. zničena. Ze spisů, které ušly zkáze, převzal jednu část od vrchního zem. soudu koncem 90tých let min. století do úschovy Františkova musea jeho kustos, státní konservátor Vilém Schramm, která pak po pozemštění musea byla odevzdána zemskému archivu, kde se dodnes chová pod označením archiválií vrchního zemského soudu. Jejich výčet otiskl Schramm o názvu „Das Archiv des k. k. Oberlandesgerichtes in Brünn“ ve 4. sv. „Mitteilungen“ III. sekce vídeňské centrální komise. Nejcenější jsou však spisy v oddělení Publica. Spisy tribunální, převzaté zem. archivem v posledních 5 letech, představují se nám tedy jako druhá část spisů, ušlých zničení v druhé polovině min. století. Svým významem je velmi důležitá sbírka normálí starého tribunálu z let 1636—1783, dochovaná o 449 jednotlivých číslech a dále v opisech vepsaných do 14 knih. Protože tribunál neboli královský úřad zemského hejtmantství byl v letech 1636—1749 také úřadem správním, obstarávajícím politika, publica a cameraia, jsou v normálích vedle kusů čistě soudní povahy také velmi četné královské reskripty a dekrety české dvorské kanceláře, zasahující do jmenovaných oborů veřejné správy. Upozorňuji, že tu pod signaturními čísly nejsou jen jednotlivé kusy, nýbrž i celé fascikly spisů, týkajících se důležitějších případů. To by tak byl asi letmý přehled všeho, co zemský archiv převzal od krajského a vrchního soudu v Brně. Až na presidiální spisy soudu *apelačního* jsou dnes v zemském archivu soustředěny všechny spisy ústředních soudů zemských do r. 1850. Zemský archiv získal tak v posledních letech okrouhle 700 rukopisů a více než 37.000 spisů.

Po převzetí spisů tribunálu a zem. práva přistoupil zem. archiv k přebírání gruntovních knih od okresních soudů. Původně měl v úmyslu koncentrovati ve svých skladističných jen starší pozemkové knihy tak asi do doby Josefa II.; jen tam, kde soud měl nedostatek místa, byl ochoten zemský převzít všechny knihy až do roku 1873. Začátek s přejímáním gruntovních knih byl učiněn r. 1935, kdy zemský archiv převzal od okr. soudu v Kyjově všechny tamní starší knihy v počtu 341 kusů, dále 31 nejstarších pozemkových knih od okr. soudu ve Strážnici a konečně 34 knih od okr. soudu v Zábřehu. Zemský archiv upustil však z mnoha důvodů od svého původního záměru a rozhodl se přejímání starší grunt. knihy v jejich celku.

Z archiválií politických úřadů převzato bylo r. 1935 do úschovy zemského archivu 616 pomocných knih asi z let 1800—1868 od krajského úřadu v Uh. Hradišti, a od okr. úřadů tamže, v Uh. Ostroze a v Napajedlích.

Z patrimoniálních archivů dostalo se zem. archivu r. 1933 deposita v archivu nadačního statku *drnholeckého*. Tento archiv nezachoval se však v úplnosti. Jde vlastně o jeho zbytky z let 1750—1860. Drnholecký archiv je depositem ministerstva školství a nár. osvěty. Totéž ministerstvo deponovalo r. 1935 v zem. archivu 116 svazků rukopisů a 208 svazků prvotisků, zakoupených státem ze zámecké knihovny v Mikulově. Prvotisky jsou většinou původu cizího; větší vztah k domácím půdě mají rukopisy, z největší části popsané Paterou v práci „Bohemica knížecí Dietrichsteinské knihovny v Mikulově“, Praha 1915. Z obcí deponovalo v zem. archivu jen město *Jevišovice* své archiválie; archiválie tvoří zbytky starého archivu obce jevišovické a též i archivu z tamního zámku. Vedle větších zlomků korespondence zámeckých pánů jevišovských upoutává tu naši pozornost několik starých pozemkových knih pro obce na panství jevišovském a dále urbář téhož panství z r. 1628.

Tím by asi byl podán výčet veřejných deposit státních i obecních. K depositům soukromého rázu přibýlo r. 1931 depositum velkostatkáře a býv. moravského místopředsedy *Karla Zierotina*, který r. 1931 uložil tu jako rodinný majetek 37 rukopisů, z nichž největší část (19) připadá na *kopířáře (registra) korespondence Karla st. z Žerotína* a na jeho zápisky, týkající se jednání na zemském soudě (3). Zbytek připadá na kopířáře některých členů pánů ze Žerotína ze stol. 17., zejména Jana Diviše (1608—1614), a na opisy sněm. památek moravských, zhotovených podle originálů, uložených dnes v zemském archivu. Sněmovní protokoly v žerotínském depositu pro leta 1608—1614 jsou však mnohem obsáhlejší nežli svazky, které v zem. archivu obsahují záznamy o jednání a korespondenci zem. sněmu z téže doby.

V zemském archivu zaujímá čím dál tím více významnější místo oddělení písemných pozůstalostí a korespondenci, které se podařilo v posledním pětiletí obohatit o pozůstalosti *Frant. Kamenička* († 1930) a *Aloise Slováka*. Kameničkovu pozůstalost tvoří rukopisy jeho tištěných a neotištěných děl, stejně jako korespondence vyplňující 6 obsáhlých krabic. Do držení zem. archivu přešla též i jeho knihovna o několika stech svazcích, která se tu chová jako samostatné oddělení. Písemná pozůstalost Aloise Slováka, profesora náboženství a velmi oblíbeného kazatele za světové války i po ní, je mnohem chudší. Protože se z jeho korespondence z doby předpřevratové zachoval jen nepatrný zbytek, mají největší cenu z jeho písemných pozůstalostí jen rukopisy jeho kázání.

Rudolf Hurl.

Zpráva o činnosti v archivě, knihovně, museu, hudebním archivě olomouckého arcibiskupství v Kroměříži za léta 1932—1935.¹⁾

1. Archiv. V pracovním programu, jak jsem si jej při nastoupení svého úřadu stanovil, bylo neúnavně pokračováno. Opětovné dotazy po určitých osobnostech z konce 16. a ze začátku 17. stol., jichž zodpoví-

¹⁾ Otiskujeme beze změny poslední zprávu, kterou zvěčňelý archivář Dr. Breitenbacher zaslal o své plné práci v archivu koncem r. 1935. Předcházející zpráva o činnosti za l. 1930—1931 otištěna byla v roč. IX.—X. str. 368—375.

dání pokaždé vyžadovalo nové hledání v kopiřáři a ve volných aktech, přivedly mne na myšlenku, učiniti další takové heuristické práce zbytečnými a dal jsem tudíž ze vzpomínutého archivního materiálu biskupů Stanislava Pavlovského (1579—98) a Fr. Dietrichsteina (1599—1636) napsati *listkový seznam odesílatelů a adresátů*. Práce ta je jednou provždy vykonána, její výsledek je trvalý a bude v budoucnosti konati cenné služby badatelům, jako již posloužila několika badatelům, ne pouze domácím, ale i cizím. Jmenovitě od pracovníků z ciziny byla tato praktická výhoda kvitována s velkým povděkem, když byli se svojí prací hotovi za jeden neb dva dny a nemuseli heuristickými pracemi mařit drahý čas a vynakládati zbytečně peníze na pobyt delší. Stejně se stalo již i s došlou korespondencí kard. Fürstenberga (1853—92), k čemuž zase podnět dal dotaz po korespondenci kard. Schwarzenberga, došlý z archivu treboňského. Zájem o různé mistry zaměřené při opravě arcibiskupského zámku r. 1752 pohořelého pohnul mne k tomu, abych dal vypracovati seznam odesílatelů (nabízečů různých prací) a adresátů i z doby biskupů Leopolda Eckha (1758—1760) a Maximiliana Hamiltona (1760—76). V této práci bude ovšem pokračováno, až důležitější úkoly archivní správy budou zdolány; jeť mým stanoveným cílem, abych jednou měl seznam všech adresátů a odesílatelů ze všech našich archivních fondů, především z tak zvaných kopiřáři a volných aktů, a to od nejstarších pramenů (15.—16. stol.) počínajíc a končíc takřka přítomností. Pak by ovšem každý badatel mohl svůj úkol tu zdolati hravě. Volná akta z doby biskupa Leopolda Viléma, arciknížete rakouského, po nichž není poptávky, třebas se v nich výmluvně zrcadlí průběh 30leté války u nás, byla aspoň odatována a chronologicky uspořádána (1637—62). U dalších biskupů volná akta na chronologické uspořádání musejí ještě posečkat. Aby byla umožněna rychle orientace, byl pořízen index i k repertáři duchovních listin (Spiritualia), jako je měly repertáře jednotlivých biskupských statků.

Pro *panství hukvaldské* dal jsem pořídit nový, čtvrtý repertář, protože třetí byl již dopsan a z hukvaldského panství, aspoň v lesním hospodářství z pozemkové reformy jak tak zachráněného, stále jsou dodávány do archivu nové listiny o majetkových nebo právních transakcích, kdežto ostatní panství především v ekonomické části, takřka zanikla, takže z nich nebude mnoho nových listin a tudíž jejich repertáře stačí na ještě dlouhou dobu.

Sbírka map, plánů, náčrtů byla signována a ve vlastní skříní uložena; uspořádání posloužilo již nejednou i arcibiskupskému stavebnímu úřadu.

Vedle nových listin, úřední cestou do archivu dodávaných, vzpomínám jako nových přírůstků předně zprávy o pobytu Prusů na Velehradě r. 1866, již jsem získal od p. prof. Jos. Malého z pozůstalosti Jana Vychodila, kdysi kaplana na Velehradě; dále svazečku, jehož jsem nabyl rozlepením — ve vodě — lepenkových desk z jakési knížky, podávajícího kancelářské záznamy o úmrtí kněží (farářů) z olomoucké diecése v letech 1745—54, jimiž možno, jak jsem se již přesvědčil, doplniti neb opravití data Volného v jeho Kirchliche Topographie von Mähren. Tento sešitek dal jsem v čelo oddělení „Parochialia“ v registratuře „Geistliche Angelegenheiten“. Pergameny byly získány čtyry koupí: 1. Biskupa Brunona z r. 1250, 2. Honoria IV. z r. 2. roku jeho vlády, 3. ševcovské artykule Kelče z r. 1650, 4. ševcovský cech kroměřížský z r. 1718. Postaral jsem se také o nařízení, aby spisy, jichž v konsistoři není potřeba na úřadování, byly dány archivu. Konečně zachránil jsem archivu staré plány, náčrtů a jiný archivní materiál a knihy — 6 beden z arcib. železářského podniku „Fer-

rum“ ve Frydlantě n. Ostr., o něž se velice horlivě ucházel prostřednictvím prof. Dr. Piška „Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce v CSR“. (O jeho zřízení je zpráva v tomto časopise roč. IX.—X. r. 1933 str. 367.) K vydání jsem neschválil, protože arcib. archiv by byl ochuzen, ač získané materiále by byly i v něm dobře opatřeny a byly vědě vždy k dispozici.

Archivní materiál byl opatřován úředním razítkem a byla zpečetěna registratura panství keleckého (22.355 kusů), vyškovského (27.640 kusů), mírovského (25.383 kusů) a hukvaldského (doposud neukončeno).

Na účely svého podniku, o němž ihned sdělím bližší, dal jsem datovat registraturu „Erzbistum“, t. j. registraturu vztahující se na *arcibiskupské temporarie* jako celek; po této příjdu na řadu ovšem ostatní registratury. Datování má umožnit okamžitou informaci o časovém rozpětí jednotlivých fasciklů, obsahujících spisy o individuálních záležitostech, ale bude z něho hned patrné, zdali je ve fasciklu zastoupen ten který biskup. Shora vzpomenutým podnikem minul jsem své rozhodnutí dáti se do hotovení soupisu veškerého materiálu archivního a začal jsem s touto prací 17. dubna 1935; byl to můj pracovní ideál od chvíle, kdy jsem převzal správu archivu. Začal jsem s tak zvanými kopiáři (od zač. XVI. stol.) a jak nevděčnou práci je mnohdy konati, ilustruje nejlépe procedura, již jsem musil obstarat dříve než jsem se mohl dáti do vlastního popisu. Z některých kopiářů musel jsem si přediti zevrubný přehled podle listů a dat, aby se v tom schématu zřetelně objevil chaos v Kopiáři existující, ale zároveň i nutné operace na jeho odstranění; ukázalo se, že nutno svazek rozdělit, folia, za arch. Snopka pèle mèle v celek svázaná, přidělit k sobě chronologicky a dáti znovu svázati. Důsledek byl, že bylo nutno očíslovati listy znova, mnohde po trojím nesprávném číslování, a že dopisy bez zakončení, jiné bez začátku, nejsou kusé, nýbrž úplné, ale že zdánlivá torsa byla doposud partiemí listů ze zcela jiné roční doby od sebe pouze oddělena; podobných obtíží je více a nebylo jich potřebí při dostatečné svědomitosti. Práce je pomalá, ale nutná, a proto bude v ní vytrvale pokračováno. Ze pak považují za samozřejmé vydání archivního inventáře také tiskem, toho jistě nemusím zdůrazňovati; dotkl jsem se toho již ve své první „zprávě“ v tomto časopise uveřejněné. Svého původního plánu, z části již uskutečněného v rukopise, musel jsem se arcí pro jeho podrobnost a tím i obšírnost vzdáti; na informaci však každého zájemce inventář i skrovnějších rozměrů stačí.

Práce pro archiv byly ovšem konány vedle ostatních, jichž si vyžadovala správa níže vzpomenutých institutů a také styk se stranami, ať v přímém osobním jednání ať v písemném styku; bylo jim vyhováno podle možnosti co nejochotněji a nejrychleji.

2. **Knihovna.** V časopise věnovaném zájmům archivním a historickým nemohu se bez jakéhosi násilí rozhovořiti o činnosti spojené se správou knihovny ve vlastním smyslu, jako je na př. její rozmnožování novými přírůstky, katalogování, styk se stranami (půjčování knih) a pod. To by byla kapitola pro některý časopis knihovnický; ale přece nemohu tu ani naši knihovnu přejíti mlčením, a to pro *grafickou sbírku* v ní uloženou. Tato sbírka je povahy archivní, má cenu historických dokumentů a zpráva o ní bude, jak doufám, v kruzích archivářů a historiků, především historiků umění, čtena se zájmem. Ještě r. 1931 psal jsem o sbírce s netajeným povzdechem, že není katalogována, ale také jsem dodal svoje pevné rozhodnutí, že se tak státi musí, neboť že i o ní platí Linéovo: Sine systemate chaos. Mohu tedy oznámiti, že chaos po třech

a půl roku práce, i dosti špinavé a ovšem zdiouhavé, konečně zmizel a že sbírka je inventována i katalogována. Inventář sbírky a katalog mistrů není jedno. Sdělují tu pouze konečná data a čtenáře zajímavější se živěji o sbírku odkazují na *Časopis Společnosti přátel starožitností* čisl., 1935, str. 124—139¹⁾, kde jsem po všeobecném úvodě o sbírce uveřejnil i seznam obrazů, jež se týkají našeho státu: 1. místa, 2. osoby, 3. události. Sběrka vznikla poznenáhlu od doby po 30leté válce, až do přítomnosti — získal jsem pro ni také osobně některé kusy —, čítá na 19.000 obrázků a obrazů a je na ní prací umělců neb tiskařů; až na několik málo národů jsou v ní zastoupeni všichni ostatní z Evropy. Po stránce technické jsou v ní uplatněny všechny hlavní způsoby práce, počínajíc dřevorytem a končíc litografií a některými jinými moderními způsoby. Cena jednotlivých kusů je ovšem různá; vedle obrazů dosti řemeslné práce jsou jiné vzácné, jmenovitě také v souborných publikacích. Ve vzpomenuté své stati nepodal jsem seznam našich mistrů, a to proto ne, že pojem „našeho“ je velice neurčitý a opravdu jsem považoval takový výčet za ilusorní, protože ne jeden mistr se narodil na území naší republiky, ale žil a pracoval v cizině; kam ho počítati? A více versa je jich ještě více. Zkatalogováním sbírky je však veškerým posavadním nesnáším odpomoženo, neboť se ví, co v ní je, a badatelům, na př. o umění, je možno dáti okamžitou odpověď, zdali ve sbírce je něco, co by je zajímalo; doposud to bylo absolutně nemožné. A jako při hudebním archivu se snažím zdánlivě odumřelé památky spojit s přítomným proudivším životem, tak také i v jiných oborech, pokud to jde; z grafické sbírky na př. mohl jsem, byv o to požádán zdejším Spolkem divadelních ochotníků, ukázati na Daffingrově litografii, jak se musí maskovati a a zevnějškem upravití osoba, která na sebe vzala nesnadnou hlavní roli v divadelním kuse „Orlik“ (Napoleona II.), jež zmíněný spolek hrál, a přispěl jsem značně k zvýšení zájmu i zdaru představení, jak bylo s povděkem uznáno. A ještě jednu epizodu! Za svého pobytu v Kroměříži kardinál Verdier přišel 6. července i s oběma biskupy jej doprovázejícími shlédnout arcib. knihovnu; upozornil jsem na graf. sbírku, nacházející právě k uložení, a vyloživ o ní hlavní věci, podotkl jsem, že jsou v ní nádherné litografie francouzské, jmenovitě osob z éry Napoleonovy; to chytlo. Hned požádali, abych jim některé ukázal, při čemž jsem postřehl, jak neuvěřitelně mocný vliv dosud má na Francozce kouzlo jména jejich císaře. Ve sbírce máme několik souborných litografických děl francouzských (*Iconographie des contemporains depuis 1789 jusqu' à 1820*, *Célébrités contemporaines*, *Le Musée français I—IV*, *Le Musée royal I—III* atd.) a nebylo mně tedy za těžko vyhověti přání, vyslovil jsem však politování, že ony portréty — o ně šlo — mají chybu; zklamaně obrátily se oči hodnotářů na mne a jeden z biskupů se ihned otázal, že kterou. „Nemohou mluvit“. Tváře uspokojením vyjasněné byly mi odpovědi a biskup Chaptal moji poklonu francouzskému umění zplatil noblesně poznámkou, že co nedovedou říci ony obrázky, povím za ně já. Když se hosté pokochali i prohlídkou čtvrtého sálu, býv. manské sněmovny s nádhernými freskami Maulbertschovými — nad nimiž r. 1928 polský poslanec v údivu zvolal: „To je jak v nebi“ — odcházeli, to bylo patrné, velice spokojeni a museli býti svým průvodcem napomínáni k spěchu na vlak.

3. **Hudební archiv.** Důležitý tento kulturní fond se mně podařilo opět značně rozhojnit; předně obdržel jsem od arcib. nadlesního pana

1) Čs. ikonografie v arcibiskupské grafické sbírce v Kroměříži.

Jos. Hladíka hudební skladby 19. stol., tištěné i psané, z pozůstalosti jeho otce JUDra Jaromíra Hladíka, advokáta v Kyjově († 1931), velkého milovníka a pěstitele hudby, který je zdědil po svém otci Josefu H., obchodníku ve Vys. Mýtě; dále od učitelky hudby slečny Deckerové v Kroměříži církevní skladby z dědictví po jejím otci; od učitele v. v. p. Karla Stegra v Kojetíně lidové písně pohřební z 18.—19. stol., vepsané do kostelních agend — k darování pohnula ho „Hanácká opera z r. 1747“, mnou uveřejněná —; od p. Jana Jančíka, faráře ve Veselí n. M., hudební archiv u jeho farního kostela a vymohl jsem na štíftu v Klosterneuburgu v Rakousích vrácení 27 ze 31 hudebních skladeb sbírky biskupa Karla z Liechtensteina r. 1913 z kostela sv. Mořice v Kroměříži vypůjčených a nevrácených a konečně dostal jsem 8 skladeb z této sbírky, jež ředitel kůru u sv. Mořice P. Josef Zmeškal, výpomocný učitel arcib. gymnasia, našel v kůrové skříni seminární kaple tohoto ústavu. Jak cenný přírůstek liechtensteinské sbírky jsem získal, to výmluvně praví slova, jimiž ji zhodnotil Dr. J. Racek v Čs. vlastivědě, VIII, Umění, str. 485: „Sbírka Karla Liechtensteina má evropský význam...“. O nově nabytých skladbách z oddílu Liechtensteinova podal jsem zevrubnější zprávu v Čas. VI. mus. sp. v Olomouci, 1935, a odkazují čtenáře, jehož by tato věc zajímala více, na ni.

Hudební archiv ovšem nezůstal pokladem zakopaným; naopak, půchoval jsem z něho skladby do Radiojournalu, do Brna i do Prahy, na reprodukování (Michnova Missa s. Venceslai, Melzel, Missa s. Godefridi a větší počet profánních skladeb); Zem. hud. archivu v Brně (prof. Dr. Vl. Helfert) zapůjčil jsem 2 bedny skladeb na pohodlnější zkatologování. Státní konservatoři hudby v Praze (prof. Dr. Jan Branberger) umožnili jsem finančně výhodně fotografování důležitých skladeb z oddílu Liechtensteinova (Biber, Mazák, Michna, Pecl, Vejvanovský); akademikům z hudeb. semináře prof. Dra Vl. Helferta dovolil jsem spartovatí žádané skladby piaristických skladatelů z 18. st., Brosmana a Kalouse atd. Také cizina asi dobře ví — snad z „Minerva. Jahrbuch der Gelehrten Welt“ — o našem hud. archivu, jak svědčí žádost prof. Dra Sandbergra z Mnichova o seznam skladeb Jos. Haydna. Velkou ochotou a odbornou dovedností místního knihkupce a nakladatele p. Viktora Guska získal jsem na opsání disertaci Fritze Höglera z Vídně (1926) „Die Kirchenensonaten in Kremsier. Ein Beitrag zur Geschichte der Kirchenensonate“. Badatelům o tomto tematě bude tato disertace první vítanou pomůckou, a nebude jim ani potřebí obtížně ji sháněti z ciziny. Aby čtenář nabyl o našem hudeb. archivu představu názornější, tedy sděluji, že čítá již na 6000 skladeb a že mnoho set z nich jsou uniká. Jelikož každý nový oddíl našemu hudeb. archivu věnovaný je podržán a zachován jako celek, tedy existují asi i duplikáty některých skladeb, ale jistě jich není mnoho; vím totiž, že každý nový fond převážně obsahoval skladatele v našem hud. archivu dosud nezastoupené. A tak vedle cenné knihovny, archivu, obrazárny, musea a mincovní sbírky vyrůstá nám v hudebním archivu další výsoce důležitý kulturní poklad.

4. **Museum.** Za léta, o nichž píši, narostlo o 625 čísel, jež jsem získal různým způsobem: darem, převedením některých předmětů z jiných zámeckých institutů, do nichž se nijak nehodily, zakoupením, vlastním darováním a konečně odvedením různých kostelních předmětů od farních úřadů z povinnosti. Do přírůstkového katalogu zapisují u každého předmětu, od koho a odkud byl získán. Do zevrubného výčtu přírůstků se tu ovšem nemohu dávat, pouze všeobecně je charakterisují podle jistých skupin: Alba, na př. fotografií z kostela sv. Michala v Clevelandu

USA, darovaných tehdejšími jeho správci J. M. Koudelkou, pozdějšími biskupem, dru Fr. Ehrmannovi, později olom. kanovníky; album 13 tabulí s podpisy rakouského císaře a ruského cara a jejich družin při schůzi v Kroměříži r. 1835 atd., diplomy, formy, ozdobně vyřezávané ve dřevě, na perník; fotografie a fotogr. desky arcib. hospodářských stavení (na př. mysliven, hájoven), průmyslových podniků ve Frýdlantě n. Ostr. a j., úřednického personálu (na př. tableau lesních úředníků z r. 1884 v krásně vyřezávaném dubovém ráme, zajímavé tím, že obsahuje i „hrdiny“ z románu „Černí myslivci“ od Růž. Svobodové a j.), fotografie některých arcib. zámků, jich příslušenství, vnitřků a částí (na př. z lesního sálu v Kroměříži, z Rotundy v Květné zahradě atd.); dále fotografie různých shromáždění církevních i světských, průvodů, skupin, soch a staveb z domova i z ciziny (Říma atd.); portrety osob veřejně činných a již zemřelých atd. Při fotografiích je cenné, že zachycují předměty již odstraněné neb změněné a osoby již nežijící. Získal jsem i malby (na př. Sarkandrovky v Olomouci před stavbou nynější od kněze Rud. Schenka, podobiznu kuchařky, která r. 1805 vařila Napoleonovi za jeho pobytu u Slavkova atd.); mapy, plány, medaile (na př. města Bratislavy); mince; agnůsky (devotionálie); plakety, na př. ze slavnosti zasazení pamětní desky arcibiskupovi dru A. C. Stojanovi na proboštství v Kroměříži, na desáté výročí žijícího arcibiskupa dra Leopolda Prečana atd.); prapory (spolkové, ostrostřelců od r. 1637—1913); přehledy (historické, statistické, politické); sklenice, džbány a jiné nádoby; sochy (dřevěné i kamenné); štočky (partii z nového nákladného kostela v Hejčíně, vystavěného žijícím arcibiskupem drem Leopoldem Prečanem) atd. Pro museum dočkal jsem se důležitého zásadního rozhodnutí, že totiž v úředním diecézním listě (Acta archiepiscopalis curiae Olomucensis 1931, č. 13) bylo farním úřadům nařízeno odevzdávat předměty, kostelním účelům již nevyhovující, do kroměřížského zámku, dokud nebude vlastního musea, čímž se museum r. 1921 mnou založené stalo de facto museum diecézním, třebaš jen ad interim, o němž nikdo za nynějších hospodářských poměrů nemůže říci, jak dlouho potrvá.

Museum je doposud pouhým skladištěm, protože na jeho odborné instalování, třebaš místnost je již naplněna, zatím není pomyslení. Na uložení cenných obrazů bylo povoleno použití rozsáhlé místnosti v 2. patře před novou galerií. P. Karel Drozd, profesor kreslení v. v., dovedně opravil — gratis — několik silně poškozených obrazů. Pro návštěvníky Kroměříže, jichž co rok přibývá, vypracoval jsem na žádost kanovníka kustoda průvodce po koleg. kostele sv. Mořice a knižetka musela býti brzo tištěna v 2. vydání.

Svoji zprávu končím projevem spokojenosti nad tím, že jsem dospěl k výsledkům, jež se mně před lety zdály pouhými vidinami; přesvědčil jsem se, že je možno zdolatí neuvěřitelně mnoho, jestliže práce je vytrvalá a promyšlená.

Antonín Breitenbacher.

Archiv knižete ze Schwarzenbergu v Třeboni v letech 1929 - 1936. Od konce roku 1928, kdy byla naposled uveřejněna v tomto časopisu zpráva o činnosti zdejšího archivu (VII. str. 133), nastaly význačné změny v uložení archivních fondů. Již roku 1929 bylo zásadně rozhodnuto, aby do ústřed. archivu v Českém Krumlově soustředěny byly opět archivní fondy všech schwarzenberských služebních míst ústředních ze starší doby, fondy t. zv. „vrchních úřadů“ (Oberamtů), jež právě před 100 lety (1829) byly z Č. Krumlova rozvezeny z nedostatku místa po jednotlivých panstvích. Koncentrace tato provedena až v r. 1931, kdy přestěhovány

byly do Čes. Krumlova z Třeboně fondy vrchních úřadů panství Netolického, Prachatického a Chýnovského, z Vimperka panství Vimperského. Jinak vlastní patrimoniální archivy zůstávají v Třeboni a vimperský ve Vimperku. Do ústředního archivu byly rovněž uloženy archivy pražského majetku schwarzenberského a archiv jinonický. Naproti tomu do Třeboně byl uložen v říjnu 1931 archiv a registratura panství Dlouhá Ves, kteréž přešlo zábořem v majetek státu čsl. V důsledku převozu dlouhovesského archivu bylo zapotřebí přikázati na jeho uložení novou místnost, kancelář bývalého důchodu v budově zámecké. Pro nový, dosud nezpracovaný materiál bylo správě archivní postoupeno 5 místností vedle archivních kanceláří na „Dlouhé chodbě“. Vlastní archivní skladiště, sestávající z 22 za sebou jdoucích oddělení, bylo za této doby postupně zajišťováno zvláště proti ohni tím, že místo hasících přístrojů starší soustavy opatřeny přístroje moderní a ve větším počtu, jednotlivé místnosti pak byly opatřovány železnými dveřmi a stahovacími železnými závěsy v oknech.

Také v archívech severních statků Schwarzenberských, soustředěných v Postoloprtech a Lovosicích a podléhajících správou archivu treboňskému, nastalo přemístění. Do nově upravených přízemních místností pravého zámeckého křídla v Postoloprtech převezeny byly v roce 1929 archivy a registry panství Citoliby, Domoušice z panství, která byla zabrána státem. Z archivu statku Blšanského, uloženého v Postoloprtech, byly v roce 1933 vráceny arcibiskupské konsistoři ty archiválie, kteréž byly svého času od konsistoře při pronájmu schwarzenberské režií dány do deposita. V říjnu 1935 převezeny byly do Postoloprčt archiv a registratura panství Mšeckého, které byly před tím dočasně uloženy v Lovosicích.

Pro používání schwarzenberských archívů cizími stranami byl vypracován nový archivní řád, kterýž vešel v platnost 1. lednem 1934, jímž jsou stanoveny zásady pro vědecké badání i pro používání archivu soukromými zájemci. Podle těchto zásad jsou archivy schwarzenberské přístupny osobám třetím (badatelům, zájemcům) jen se svolením pana majitele na písemné požádání, podané u příslušné archivní správy, při čemž jest přesně vyznačiti předmět, účel i rozsah zamýšleného badání. K žádostem jen povšechným, nevyhovujícím uvedeným požadavkům, se nepřihlíží. Osoby archivní správě neznámé nechť se řádně legitimují. Předpokladem pro povolení jest způsobilost pro archivní práce.

Bylo-li použití archivu povoleno, dohodne se archiv se žadatelem o době badání, aby se předešlo většímu návalu badatelů. Dané povolení platí toliko pro dotčený případ a na dobu jednoho roku.

Bezprostřední používání archivu (studium archiválií) koná se za dozoru archivního úředníka. Práce badatelská jest zásadně zůstavena používatelům archívů, kteří jsou povinni s předloženými archiváliemi zacházeti co nejšetrněji.

Za používání archívů a pořizování opisů nebo jiné služby badatelské vybírají se režijní příspěvky:

- a) za badání v archivu za 1 den Kč 10—
Od účtování denního užívacího poplatku může býti upuštěno u profesorů vysokých škol a veřejných vědeckých ústavů, zaručující vzájemnost.
- b) za pořizování opisů archívem a to
z předloh dobře čitelných Kč 20—
z tíže čitelných rukopisů Kč 30—
za každý započatý arch.

- c) za badání konané archivem bez zřetele na rozsah písemných prací s tím spojených, za každou pracovní hodinu Kč 20—
d) písemným dotazům, řízeným na archivy, jest připojití Kč 5—
v poštovních známkách.

Podrobný archivní řád jest badatelům v archivní kanceláři k nahlédnutí vyložen a všichni uživatelé archívů, než se jim archiválie vydají, podepíší prohlášení, že ustanovení archivního řádu berou na vědomí a bez výhrady se mu podrobují.

V roce 1934 bylo též opět zahájeno jednání o schwarzenberské archivy ze statků státem převzatých s ředitelstvím státních lesů a statků, resp. s ministerstvem zemědělství, jež vedlo k uzavření archivní dohody z 23. prosince 1936. Výměrem ministerstva zemědělství na základě šu 33 zákona náhradového, vydaným za souhlasu p. majitele knížete ze Schwarzenbergu, vyhradilo se státu právo užívání archívů pro panství převzatá při provádění pozemkové reformy státem. Toto právo vztahuje se na všechny archivní písemnosti vzešlé z výkonu úřední veřejnoprávní působnosti někdejšího dominia a přímé hospodářské správy převzatých statků. Vlastník schwarzenberských archívů připověděl, že v případě potřeby bude možno použití i centrálních fondů archivních a že dá věsti správu archivu silami odborně školenými, aby archivních fondů mohlo býti použito k účelům úředním, hospodářským a vědeckým. Archiválii lze používatí buď na místě nebo ve státním archivu zemědělském v Praze. Za to přispívá stát poměrným procentem na výdaje, spojené se správou archívů. O badání v archivních fondech sem nespadaajících platí platný, výše dotčený archivní řád. Touto dohodou, kteréž bylo dočleno oboustranným vzácným porozuměním pro otázku archivní, byla fakticky zajištěna celistvost schwarzenberského archivnictví, jež striktním proveděním šu 33 bylo by bývalo ohroženo (viz Anketa o archivech, ČAS. II. str. 185).

Vlastní činnost archivní za uplynulé období zahrnovala v sobě zpracovávání a zakládání stále hojně docházejících písemností k archivnímu uložení, jejich katalogisaci a repertorisaci, a to jak v Třeboni tak i ve Vimperku, Lovosicích a Postoloprtech, kamž od r. 1933 opět pravidelně se zajíždělo každoročně na dobu šesti až osmi neděl. Nově byl založen listkový katalog jmenný, místní a věcný a listkový historický schematismus schwarzenberských zaměstnanců, čítající dohromady dnes již na 30.000 listků.

Pro správu schwarzenberských statků a podniků byla vypracována rada historicko-právních elaborátů, týkajících se různých služebností, vodních práv, kostelních dávek, radikací hostinců a stejně tak bylo pracováno i pro ředitelství státních lesů a statků v Třeboni. Bývalým dělníkům a zaměstnancům na knížecích statech, postiženým pozemkovou reformou, bylo vypracováno a vydáno několik set zjištění jejich pracovní doby, jejich potřebovali k dosažení obytného nebo jiných sociálních podpor. Četné rešerše byly vykonány též pro různé státní úřady, jako pro okresní úřady v Třeboni, Týně n. Vlt., Sušici, Prachaticích, Čes. Budějovicích, Táboře, ve Slaném, pro okresní soudy, četnická velitelství, pro zemské vojenské velitelství v Praze a j. v.

Ani v badání vědeckém nezůstal treboňský archiv pozadu oproti letům dřívějším. Liberálnější zapůjčování archiválií umožnilo čilejší styk s ostatními vědeckými ústavu, takže bylo možno opravdově badatelům lépe vyjítí vstříc v jejich požadavcích. V této souvislosti lze též uvést účast archivu na rozličných kulturních výstavách jako byly:

Výstava soudobé kultury v Brně 1928, výstava Svatováclavského millenia v Praze 1929, mezinárodní výstava hospodářských dějin v Amsterodamě 1929, výstava památek bitvy u Lipan v Praze r. 1934, výstava památek církevního umění v Třeboni r. 1934, Böhmerwald Heimatschau ve Vimperku r. 1934, Masarykova výstava v Čes. Budějovicích r. 1935, výstava gotického umění v Praze r. 1935, výstava kompakrát v Jihlavě r. 1936.

Na podporu vědeckého badání věnoval p. majitel r. 1929 částku Kč 5.000 na vydání doplňků k Emlerovým Pozůstatkům desk zemských a r. 1935 Kč 1000 na vydání Wintrovy biografie B. Bolzana. Na uspořádání fideikomisního archivu při ministerstvu vnitra v Praze dáno r. 1935 Kč 600.

Badatelských návštěvníků bylo v archivu r. 1929 17, 1930 12, 1931 19, 1932 18, 1933 22, 1934 10, 1935 15, 1936 17. Značné části badatelů byly zapůjčeny materiále do pražských i jiných archivů a ústavů a mnohým vypracovány a zodpovězeny jejich dotazy. Cenný, ba možná říci základní materiál poskytl archiv treboňský velkému vydavatelskému podniku Čsl. státního ústavu historického, totiž Listáři a listinári Oldřicha z Rožmberka, jehož dosud vydané tři díly připravila k tisku Dr. Blažena Rynešová, kteráž po všechna léta 1929—1936 pravidelně v Třeboni pracovala.

Z významnějších podle jednotlivých let uvádíme: 1929. Dr. Jos. Macůrek, Praha: Styky českopolské v 16. století. Prof. Dr. Vlad. Klecanda, Bratislava: Rukopisy A Nro 1 (Nro 4), Nro 8. Dr. Samuel Funk, Bratislava: Zprávy o poměru čes. církve k židům v polov. 13. století. Ing. Al. Kacíř, Opava: Ceny v zemědělském hosp. v letech 1850/1925. Ing. Vilém Kurz: Chov ovčí před r. 1750. Dr. Václav Černý, Praha: Hospodářské instrukce. Prof. Dr. B. Mendl, Praha: Urbánní rejstříky z polov. 15. stol. Dr. Rud. Holtnka, Bratislava: Rukopis Mistra Vojtěcha Raňkova. R. 1930. Prof. Dr. Jos. Cibulka, Praha: Znak rožmberský. L. Wratislavová-Mitrovicová, Praha: Illuminované rukopisy treboňského kláštera. L. Linhart, Louny: Židé v Lounech. Karel Weis, Praha: Historické a národopisné zprávy pro edici jihočeských národních písní. Prof. Dr. J. V. Šimák, Praha: Pečetí držitelů hradu Housky. Prof. Dr. Jul. Stoklasa, Praha: O umělém hnojení koštní moučkou. Dr. Frant. Roubík, Praha: Doplňky dějin časopisectva v Čechách 1848/1862. Prof. Dr. V. Vojtíšek, Praha: Popisy pečetí z listiny z 10. IX. 1420. R. 1931. Dr. Oskar Butter, Praha: Zprávy o Karlu Havlíčku Borovském. Prof. Dr. J. Peisker, Praha: Jihočeský místopis. Doc. Dr. B. Evreinov, Praha: Česko-ruské styky 18.—19. stol. Dr. Voj. Smetana, Praha: Staré důlní mapy z okolí Rudolfova. Rich. Hrdlička, Tábor: Dolování u Košina. Dr. Zd. Kristen, Praha: Pražská nunciatura a p. Vilém z Rožmberka. Technické museum, Praha: Mapy jihočeských rybníků. PhC. Jan Krofta, Praha: Slověnický missál. Dr. Jan Vilikovský, Bratislava: Rukopisy treboňského kláštera. Komise pro knihopisný soupis čsl. tisků, Praha: Staré české tisky. Dr. B. Jenšovský: Spisy pražského purkrabství z doby p. Viléma z Rožmberka. R. 1932. Prof. Dr. Josef Dobiáš, Praha: Registra Komořanská. Dr. A. Vavroušková: Lítouchleb ze Strachotína. Ing. Našinec, Temelín: Stavby rybníků na panství Hlubockém. PhC. Rich. Schrott, Praha: Jan Jirí ze Svamberka. Doc. Dr. B. Evreinov, Praha: Petr Kašpar Světecký. Dr. Petřík, Praha: Třeboňsko po českém povstání. Dr. J. Barvíř, Praha: Doly v Jílovém. Dr. F. M. Bartoš, Praha: Rukopisy A Nro 11, 13, 16, 19. Ing. Theodor Zákavec, Praha: Biografie Vojtěcha Lanny. Dr. Karel Hrdina, Praha: Rukopisy A Nro 4, 7. Dr. Jan Vilikovský, Bratislava: Latinská poesie zákovská v Čechách. Archiv ministerstva vnitra, Praha: Josefinské patenty

o tvoření zásob obilí. Archiv Národního musea, Praha: Rožmberský kanclér Domináček z Pisnice. Dr. A. L. Krejčík, Praha: Příspěvky k dějinám měr a vah. R. 1933. Zdeněk Kolowrat-Krakowský, Rychnov n. Kněž.: Rod hrabat z Fünfkirchenu. Prof. Dr. G. Friedrich, Praha: Rukopis B Nro 3. Technické museum, Praha: Staré silniční mapy a plány. Prof. Dr. P. M. Haškovec: Rukopis Nro 4, staročeská přísloví. Prof. Dr. B. Ryba, Praha: Latinské humanistické rukopisy. Prof. Dr. O. Seydl, Prameny k dějinám hvězdářství. Dr. B. Jenšovský, Praha: Papežské listiny. Prof. Dr. Jos. Chlumský, Praha: Husův pravopis. Prof. Dr. R. Rauscher, Bratislava: Popravčí kniha pánů z Rožmberka. Lobkoviczký archiv v Roudnici n. L.: Akta o stavbě roudnického zámku. R. 1934. Prof. Dr. Jos. Dobiáš, Praha: Příspěvky k dějinám města Pelhřimova. Prof. Dr. J. Cibulka, Praha: Historica Nro 498 c. Dr. Jirí Veselý, Praha: Zuostání Prešpurské. PhC. Olga Zajícová, Praha: Stavební historie zámku ve Vimperku. Zemský archiv, Praha: Pečetí kardinála Cesariniho. Státní ústav historický, Praha: Rukopis B Nro 3. R. 1935. Prof. Dr. J. V. Šimák, Praha: Dopisy Boh. Balbína a Gel. Dobnera. Prof. Dr. V. Chaloupecký, Bratislava: Slovenské listiny z let 1440/1490. Prof. Dr. A. Kraus, Praha: Opis obrany Theob. Hocka. Dr. Karel Šmrha: Jihočeské renesanční stavitelství. Dr. Václav Husa, Praha: Karel Minsterberský. Archiv pro děj. průmyslu, Praha: Plán skelné huti v Lenore r. 1833. Archiv ministerstva vnitra, Praha: Spisy týkající se rychty husinecké. R. 1936. Prof. Dr. Ferd. Hrejsa, Praha: Jirí Tránovský. Dr. Jar. Pešina, Praha: Obraz ukřizování Páně. V. Želízko, Praha: Dolování zlata u Prachatic. PhC. K. Dvorský, Brno: Tomáš Albin z Helfenburka. Dr. Julie Horáková, Praha: Rukopis A Nro 15. PhC. Oswald Weis, Postoloprty: Slovanská jména traťová v okrese záteckém. Zemský archiv, Brno: Alchymista Lipenský z Tejna. Dr. Em. Janoušek, Vývoj lesního hospodářství na panství Dlouhá Ves. PhC. V. Davídek, Praha: Lexové z Poněšic.

Vedle domácích badatelů budil treboňský archiv též zájem u badatelů z ciziny. Byli to jmenovitě r. 1929: Prof. Dr. G. Weise, Tübingen: Miniatury bible litoměřické. Prof. P. H. Hofmann, Vratislav: Stará čes. jezuitská provincie. R. 1930: P. Alf. Žák, Kirchberg: Píseň o porážce husitů r. 1431. Per Hebbe, Uppsalla: Švédové na Třeboňsku. R. 1931: Dr. Alex. Veress, Budapest: Historica Nro 5793. Dr. H. Jerchel, Mnichov: Páni z Rožmberka a klášter sv. Floriána v Hor. Rakousích. PhC. B. Blumentrittová, Linec: Etymologie jmen osad na Kaplicku a Novohradsku. R. 1932. Jvo Sedlnický, Ering na Innu: Listina Václava II. z r. 1285. — C. R. Carrier, Lucemburg: Pečetí čes. králů z rodu lucemburského. R. 1933: C. Georgiewská, Londýn: Angličtí alchymisté u p. Viléma z Rožmberka. Dr. H. A. Genzsch, Vratislav: Listiny krále Fridricha III. a Albrechta II. R. 1934: Dr. H. Jerchel, Mnichov: Bible litoměřická. PhC. Em. Ofczarek, Vídeň: Augustiniánský klášter v Borovanech. Dr. Stan. Rosenberg, Varšava: Privilegium krále Jana Lucemburského r. 1341. R. 1935: PhC. Em. Ofczarek, Vídeň: Jihočeské rybníky za pánů z Rožmberka. Dr. Largiader, Zürich: Habsburské listiny. Dr. Kaz. Lepšy, Krakov: Listy Jana Zamojského. R. 1936: Pruský historický ústav (Dr. Bock) v Římě: Listy německých císařů.

Nemenší význam má treboňský archiv pro místopisné bádání; v uplynulém období poskytl zprávy anebo vypracoval přehled dějin pro tyto obce: Borovany, Bošilec, Brdo Královské, Brodce, Břínkov, Bystrice Nová, Černovice, Čichčice, Dobrš, Dobřejovice, Doňov, Helfenštejn, Hluboká, Chlumčany, Chlumeč u Sedlčan, Chotoviny, Choustník, Chvalětice, Chvatěruby, Kluky, Kojčín, Koporeč, Kraslice, Křepice, Křtětice, Lenora, Lhe-

nice, Libotýně, Lipník n. B., Lipno, Lišnice, Lištany, Lomec, Lomnice n. L., Malnice, Městec Heřmanův, Miletín Dolní a Horní, Milevsko, Netolice, Pacov, Pelhřimov, Plástovice, Polerady, Ponědraž, Postoloprty, Prostějov, Protivín, Rudolfov, Selibov, Senkov, Soběslav, Stráž n. Něž., Strmilov, Sviny Trhové, Stěpanovice, Tábor, Temelín, Točnick, Trocnov, Třebíč, Třešť, Tráskolupy, Ves Nová u Ledenic, Vidov, Vimperk, Vlkovice, Vltavice Dolní, Vrcov, Vyškovice, Záblatí u Lomnice, Záluží, Zálužice, Zlín, Zebrák, Žizelice.

Poněkud slabší bylo badání rodopisné. Zájemců, kteří žádali o zprávy anebo sami pracovali v archivu o dějinách vlastního rodu, bylo průměrně 8 ročně.

Vedle pravidelného přírůstku spisů a knih z jednotlivých schwarzenberských statků a podniků získány byly: cechovní artikule řezníků v Kardašově Řečici z r. 1660 a archiválie cechu krejčovského v Třeboni, porizeny byly opisy význačnějších listin liběčických z archivu novohradského a excerpta z rukopisného alba Jana Lanny. Nově bylo zřízeno oddělení osobních vzpomínek, pamětí a korespondence bývalých knížecích úředníků; sem byly uloženy: Vzpomínky vlád. rady Jana Vondrušky, revírníka Jos. Kollera, vrch. správce J. Vodičky, řed. Ing. Em. Peschla, arch. adj. Th. Antla, učitele Kašpara Louly, archiváře Fr. Zuba, řed. J. Hanuse, řed. J. Webra, vrch. les. správce A. Štěrbíka, les. řed. Meinharta. Nově byla také založena sbírka fotografií osobních a místních, početně rozmnožena a zkatalogisována sbírka novin z domova i ciziny. Příruční studijní knihovna byla obohacena v roce 1933 koupí soukromé knihovny p. arch. rady Dr. Fr. Mareše a pak četnými dary vědeckých ústavů a korporací, z nichž jmenujeme zvláště: Ministerstvo školství a nár. osvěty, Česká akademie věd a umění, Král. čes. společnost nauk, Čsl. stát. ústav historický, Filosofická fakulta v Praze, Brně a Bratislavě, Archiv. min. vnitra, Čsl. stát. archiv zemědělský, Archiv země české, Čsl. akademie zemědělská, Zemědělský ústav účetnicko-správovedný, Čsl. zemědělské museum a j. v. Hojně knih získává též archiv darem od redakce časopisu „Tradice“ i jednotlivců.

Cizím návštěvníkům byla povolována prohlídka archivních deposit s výstavkou cenných archiválií každoročně v měsíci dubnu až říjnu. Průměrný počet těchto návštěvníků činil 620 osob ročně. Vědeckou exkursi do archivu uspořádal prof. Dr. J. V. Šimák z Prahy s posluchači historického semináře v r. 1929 a 1931, a prof. Dr. R. Urbánek z Brna r. 1931. V roce 1933 navštívil archiv prof. Dr. V. Vojtišek, když jako stát. inspektor archivní byl na prohlídce městského archivu třeboňského.

V průběhu let 1926/1936 nastaly ve stavu archivního personálu tyto změny: Dne 6. září 1932 zemřel archivní správce p. Josef Hrdina. Na jeho místo byl přijat od 1. ledna 1933 absolvent gymnasia Jan Lintner, zprvu prozatímně; od 1. ledna 1936 byl zařazen s titulem archivní asistent. Nově byl přijat od 1. května 1934 aprobov. kand. profesury František Navrátil. Týž byl 1. lednem 1935 zařazen a po roce byl mu propůjčen titul archivního asistenta. Osobní stav koncem roku 1936 byl tento: Přednosta: Ph. Dr. Antonín Markus, vrchní archivář; přidělení: PhC. Václav Hadač, archivář; PhC. Frant. Navrátil, arch. asistent; Jan Lintner, arch. asistent; Frant. Folber, výpravčí; Jan Kaisersat, kancelářský zřízenec. V měsíci červenci a srpnu 1936 hospitoval v archivu p. PhC. Emerich Ofczarek, člen vídeňského institutu pro rak. dějzpyt. Správa archivu vykonávala též službu ochrany památek na objektech knížecích; vrch. arch. Dr. Ant. Markus a asist. Fr. Navrátil zastávají od r. 1936 též funkci konservátorů stát. památkového úřadu pro pol. okres Třeboň a Ka-

menici n. L., dále pak arch. Václav Hadač spravuje městský archiv třeboňský, Fr. Navrátil, počátecký a J. Lintner soběslavský.

Dne 21. ledna 1936 předložili nár. soc. poslanec Dr. Al. Neuman a soudruzi poslanecké sněmovny Národního shromáždění ČSR návrh zákona o organizaci obecních archivů (tisk poslanecké sněmovny N. S. R. Č., čís. 277), jenž má deset paragrafů tohoto obsahu: každá obec v ČSR je povinna pečovatí o řádné uložení, zabezpečení a doplňování svého obecního archivu a o takovou jeho úpravu, aby sloužil potřebě jak úřední, tak i vědecké, aniž by při tom hrozilo nebezpečí jeho poškození nebo ztráty (§ 1); podmínkou řádného uložení obecního archivu je: a) jeho úschova, b) odborné uspořádání a opatření řádným inventářem (§ 3), a archiv má být uschován v uzamčené, suché a proti ohni opatřené místnosti, a není-li takové místnosti, má být uložen v pevně uzavřené skříni, postavené v místnosti, zabezpečené proti vloupání a proti ohni (§ 4); uspořádání a opatření archivu řádným inventářem může vykonatí jediné osoba, znalá zásad odborné archivní práce (§ 5); obcím s více než 20.000 obyvateli se ukládá povinnost dáti spravovatí jejich archivy zvláštním odborným úředníkem s předběžným archivním vzděláním (jenž by mohl případně obstarávatí i jinou agendu osvětovou), menším obcím se pak doporučuje pověřití uspořádáním a opatrováním obecního archivu profesora nebo učitele nebo i jinou osobu, jež by měla o archiv zájem a jež by byla povinna se řídití pokyny orgánů, ustanovených ministerstvem školství a nár. osvěty, a konečně obcím, jež by nemohly vyplnití předešlá ustanovení, se dává na vůli dáti svůj archiv odborně uspořádatí a zabezpečití náležitým uložení v bezpečné schránce, nebo jež deponovatí v nejbližším městském archivu odborně zpracovaném, po př. v městském archivu hlavního zemského města, při čemž by obec byla povinna přispívátí určitým poplatkem správě těchto archivů (§ 6); obecní archivy by podléhaly revisi úředníků větších městských archivů, kteří by byli k tomu pověřeni ministerstvem školství a nár. osvěty a jemu by také podávali o výsledku svých revisí zprávy; tito úředníci měli by též povinnost sestavovatí inventáře archivů malých obcí nebo dávatí pokyny a rady archivářům, spravujícím menší obecní archivy (§ 7); kdyby se shledalo, že obec nepečuje o svůj archiv, o jeho řádnou správu, uspořádání a bezpečnost, má ministerstvo školství a nár. osvěty právo naříditi deponování archivu v nejbližším obecním archivu, spravovaném odborným úředníkem, nebo v archivu hlavního zemského města, a předsatí obci příspěvek na udržovací náklady podle rozsahu deponovaného archivu (§ 8); obecní archiv se definuje jako „souhrn písemných, kreslených, tištěných, fotografických a jiných podobných památek, vzešlý výběrem za účely správnými i vědeckými z materiálu, nahromaděného organickou úřední činností obecní správy“ (§ 2).

Návrh zákona se zdůvodňuje povinností státu pečovatí o jeho kulturu a o zabezpečení jejich zdrojů, k nimž patří i obecní archivy. Dosavadní péče o tyto archivy byla nedostatečná, takže byly způsobeny vážné škody nejen tím, že obecní archivy byly v nepořádku, nýbrž že jejich archiválie byly dokonce ztraceny, prodány a zašantročeny do ciziny; péče o obecní archivy má netoliko význam vědecký, nýbrž i mravní. Proto je nutno, aby obcím byla uložena péče o jejich archivy zákonem. U obcí, majících nad 20.000 obyvatel, si navrhovatelé představují, že by tam, kde by archiv nebyl ještě tak rozsáhlý, mohl být odborný archivář současně kustodem městského musea, nebo by obstarával také obecní agendu osvětovou. U menších měst mají navrhovatelé na mysli jako archiváře obecní knihovníky

nebo jiné osoby, mající o archiv zájem; tito archiváři by nabyli o správě archivu potřebné vědomosti na archivních kursech, jež by byly organizovány ministerstvem školství a nár. osvěty za pomoci Osvětových sborů pro obecní archiváře v místech, kde by byly odborně spravovány obecní archivy. Navrhovatelé si také představují, že by archivy četných obcí, jejichž archiv sestává jen z několika fasciкул písemností, bylo možná snadno deponovat v některém velkém archivu městském, a za zvlášť výhodné považují jejich deponování (při zachování vlastnického práva příslušné obce) v archivech hlavních zemských měst, opatřených velikými vědeckými knihovnami, jež jsou středisky historického badání o městských dějinách; návrh má za to, že by při minimálním ročním příspěvku jedné obce ve výši 30 Kč bylo dobře možné, aby několik set obcí zaplatilo odborného archivního úředníka, nutného k správě deponovaných archivů, i potřebný věcný náklad, a považuje to za nepatrné zatížení jednotlivých obcí, jež by bylo daleko vyváženo tím, že by obce byly zbaveny jednou pro vždy starostí a péče o svůj archiv. Pokud se týče revize obecních archivů, představují si navrhovatelé, že by pro její provádění byli — analogicky k státním konservátorům — jmenováni archiváři větších měst jako státní oblastní archivní inspektoři a že by náklad na tyto revize nesly okresy příslušné inspekční oblasti; navrhovatelé odmítají, aby tyto revize byly vykonávány osobami z některých ústředních ústavů a úřadů.

O tom, že čl. archivnictví nezbytně vyžaduje zákonné úpravy, není zajisté sporu, stejně však nemůže být sporu o tom, že se tato úprava musí zároveň vztahovat na veškeré čl. veřejné i soukromé archivy a že jí nelze omezit jen na některý jejich druh; nedostatky našeho archivnictví a organizace archivů se projevují jak ve veřejných, tak i soukromých archivech (zvlášť citelné jsou pak nedostatky ochrany písemných památek), a zákonná úprava pouze jedné oblasti našich archivů by byla odpovědí jednostrannou, nedostatečnou a dokonce snad i v němém škodlivou. Návrh zákona na organizaci obecních archivů přišel ostatně opožděně, poněvadž již skoro rok před jeho podáním počalo být pracováno na celkovém archivním zákonu, jenž upraví naše archivnictví a organizaci našich archivů na mnohem širší a také hlubší základně obecné ochrany písemných památek. Je ovšem přirozené, že definitivní stylisace celkového archivního zákona, jenž by přinesl pronikavou úpravu a nápravu dosavadního stavu, vyžádá si vzhledem k podstatným zájmům rozličných veřejných i soukromých složek, na něž by se tato zákonná úprava vztahovala, jisté doby, přednosti celkové úpravy jsou však tak nesporné a rozsáhlé, že se snadno snese nedlouhý průtah, než se této úpravě dostane zákonné sankce.

Duchovním otcem návrhu Dr. Neumana je zajisté prof. V. Vojtišek, jenž vyvinul od převratu velké, soustavné a záslužné úsilí o odstranění nedostatků našeho archivnictví, zejména pak obecního, ať už ve své literární činnosti a ve funkci státního archivního inspektora pro zemi Českou, nebo jako organizátor četných kursů pro městské archiváře a jako iniciátor snahy po uskutečnění archivního zákona, již projevila Čsl. archivní společnost za jeho předsednictví. Známá Vojtiškova kniha „O archivech městských a obecních a jejich správě“ (Praha 1924) byla podkladem Neumanova návrhu nejen pokud se týče definice obecního archivu, jež byla z Vojtiška převzata veskrze, nýbrž i jinak. Neumanův návrh je naplněn zřejmou tendencí konstituovat obecní archivy jako zcela samostatnou skupinu i po stránce správní, bez ohledu na ostatní archivy; je otázka, zda by uskutečnění návrhu po této stránce nebylo celku více na škodu

než ku prospěchu. Návrh prozrazuje též jistou tendenci centralisační, připouští a podporuje — z důvodů jistě závažných — deponování malých obecních archivů ve velkých archivech městských a zvláště v městských archivech hlavních zemských měst. Jak bylo lze již pozorovati, vznikly by skutečným Neumanova návrhu tři kategorie obecních archivů: archivy v obcích s více než 20.000 obyvateli měly by stálou odbornou správou, archivy v menších obcích byly by spravovány některou osobou bez ohledu na její předběžné vzdělání, mající o archiv zájem, a archivy v malých obcích byly by jen odborně spořádány a zabezpečeny, po př. byly by deponovány v některém odborně spravovaném městském archivu. Toto rozlišování obecních archivů co do způsobu správy je zcela přirozené, závadou však je, že návrh nestanoví výslovně, co je rozumět pod pojmem „odborného“ uspořádání archivu, třebaš každému školenému archiváři je jasno, že jde o uspořádání, zakládající se na provenienčním principu. Jinou námitku bylo by možno vznést též proti tomu, že se zavedení odborné správy archivu činí závislé na vnější podmínce, na počtu obyvatel, nikoli na velikosti archivu, jež by zajisté měla být podmínkou základní; je známo, že ne každé naše město nad 20.000 obyvatel má veliký archiv a že jejich písemné památky jsou namnoze jen nebo skoro jen mladšího data, když starší byly buď nepřízní doby (požáry, válkami) či nedbalostí zničeny (po př. jde o město mladé, vzrostlé teprve v nedávné době), a že naopak mnohá naše města s méně než 20.000 obyvateli mají archiv větší, starobylejší a cennější, jenž by proto zasluhoval a potřeboval odborné správy. Nedostatkem Neumanova návrhu je též, že nezabezpečuje, aby se doplňování archivu, o němž se děje letmá zmínka v § 1, dále odborně a se zřetelem k správním (recte: právním) a vědeckým účelům, jimž má archiv podle § 2 sloužit, t. j. nezabezpečuje, aby skartování písemností obecních správ bylo prováděno podle určitých předpisů, jejichž cílem by bylo zabránit, aby při skartování nebyly ničeny písemné památky. Navrhovatelé zákona si, jak se zdá, vůbec neuvedli plnou měrou, že archivy obecní — ostatně jako mnohé jiné archivy — jsou živým organismem, jenž stále vzrůstá v nerozlučné souvislosti s administrativní činností obecní správy tím, že do něho plynou písemné památky mladšího data, jež jsou vylučovány z běžné úřední potřeby. Proto také není zcela ve shodě se skutečností tvrzení důvodové zprávy, že by deponováním malých obecních archivů v některém odborně spravovaném městském archivu byly příslušné obce zbaveny jednou pro vždy starostí a péče o svůj archiv. Toto deponování malých obecních archivů v některém odborně spravovaném městském archivu se ponechává zcela jen dobré vůli a dohodě, ačkoliv zvláště se zřetelem k ustanovení § 8, podle něhož ministerstvo školství a nár. osvěty mělo by právo, nestarala-li by se obec řádně o svůj archiv, naříditi jeho deponování „v nejbližším obecním archivu odborným úředníkem spravovaným, nebo v archivu hlavního zemského města“, bylo by přímo nutné, aby byla aspoň pro některé případy, v nichž by šlo zejména o zachranu ohroženého archivu, jenž by jinak propadl neodvratně zkáze, výslovně stanovena povinnost odborně spravovaného městského archivu, po př. archivu hlavního zemského města tento deposit přijmouti. Neboť nelze si tajiti, že v mnohých případech jsou archivní deposita, jež jsou přece jen cizím tělesem, jak po odborné, tak i technické stránce nemalou pětější a že ne vždy lze předpokládati ochotu, že budou převzata. Návrh neobsahuje také ustanovení o podmínkách přístupnosti obecních archivů pro vědecké badání a věc ponechává zase jen dobré vůli, ač její zákonnou úpravu předpokládá jeho definice archivu (§ 2). Za nedostatek návrhu třeba pokládati také to, že sice chce

zabránit, aby obecní archivy byly na příště jakkoli poškozovány (jak zejména vykládá důvodová zpráva k § 1), ale nestanoví tresty pro takové případy; bez nich neměl by zajisté zákon vždy potřebné účinnosti. Důvodová zpráva k návrhu zákona je velmi stručná; podle mého soudu mělo být tu vzpomenu to aspoň netoliko ničení našich obecních archivů, nýbrž i opačné péče, kterou některá naše města od delší či kratší doby věnují svým archivům, zvláště pak hlavní město Praha, jehož archiv se stal již od svého vzniku v polovici XIX. stol. důležitým střediskem historické i archivně organizační práce.

Z těchto několika letmých poznámek je patrné, že podaný návrh zákona o organizaci obecních archivů, jenž je spíše jen vyslovením určitých zásad, bylo by nutno po nejedné stránce doplnit, aby vskutku dosáhl zamýšleného účelu. Tento účel bude arci dosažen mnohem účinněji a pronikavěji v rámci připravovaného celkového archivního zákona a v organizační jednotě se zákonou úpravou organizace ostatních našich archivů a ochrany písemných památek, z níž se zajisté naše obecní archivy nechtějí vytrhovat.

Jaroslav Prokeš.

Archiv báňského úřadu v Jáchymově. Archiv je uložen ve dvou přízemních místnostech úřední budovy báňského úřadu v Jáchymově. Je bezpečně uzavřen, chráněn proti nebezpečí ohně a podle letmého pohledu soudě i v suchu. V letech 1928—1932 jal se pořádati archiv za peněžitou částku, věnovanou tehdy na tyto pořadatelské práce ministerstvem veřejných prací, jemuž archiv patří, Dr Heribert Sturm, tehdejší městský archivář jáchymovský (srov. Dr Heribert Sturm, Tätigkeitsbericht über das Stadtarchiv St. Joachimsthal für die Jahre 1928—1932, 1932). Sturm však spořádal jen zcela malou část archivu (asi osminu až šestinu) a po jeho odchodu z Jáchymova do Chebu (1932) nebylo již v jeho práci pokračováno jednak pro nedostatek peněžních prostředků, které ministerstvo veřejných prací nadále již nepovolilo, jednak pro nedostatek vhodné osoby pro pořadatelské práce v Jáchymově. Poněvadž pro badání v archivu je třeba přímého povolení ministerstva veřejných prací, je sice archiv aspoň zabezpečen proti dalšímu rozchvácení, které mu hrozilo v letech válečných a těsně poválečných, je však zároveň zcela nepřístupen historickému badání. Na první pohled je to neobyčejně důležitý zdroj pramenný pro dějiny hornictví v oblasti jáchymovské v XVI. a XVII. století. Proto upozornil archiv země České přípisem ze dne 5. října 1936 (č. a. 6940/1936) na tyto skutečnosti archiv ministerstva vnitra, do jehož působnosti archiv spadá, aby učinil příslušné kroky pro pokračování v pořadatelských pracích a pro zpřístupnění archivu u ministerstva veřejných prací i jinde. Mohlo by se tak státi buď v Jáchymově nebo lépe po převezení archivu do Prahy. (5. října 1936.)

J. M.

Ochrana historických památek za války. Státy Panamerické unie, zastoupené na sedmé panamerické konferenci v Montevideu v r. 1933, podle resoluce, tamtéž sjednané, sjednaly dne 15. dubna 1935 speciální konvenci o ochraně ústavů uměleckých a vědeckých a ochraně historických památek za války. Tato konvence, publikovaná Společností národů v Recueil des Traités sv. CLXVII. r. 1936 (str. 290 a násl.) ustanovuje, že historické památky, musea, vědecké, umělecké, výchovné a kulturní instituce mají za války býti považovány za neutrální a mají býti chráněny stranami válku vedoucími. Týž ohled a ochrana má se dostati též personálu t. j. úřednictvu řečených institucí, které jest rovněž považovati za neutrální. Text ustanovení není enumerativní ani

taxativní, nýbrž obecný, takže v něm pohřešujeme výslovné zmínky o archivech. Nicméně lze beze sporu archivy subsumovati pod pojem vědeckých ústavů (scientific, artistic, educational and cultural institutions). Jasnější v tomto směru jest text španělský, který ústavy, těšící se ochraně, označuje „los instituciones dedicadas a la ciencia, al arte, a la educación y a la conservación de los elementos de cultura. Dále se stanoví, že neutralita a ochrana řečených ústavů platí pro ústavy na celém území signatářských států a ukládá signatářům povinnost přizpůsobiti se vnitřní legislativou jednotlivým ustanovením smlouvy.

Zevnější označení objektů, které požívají v případě války ochrany, jest ustanoveno v dalším článku. Příslušné budovy musí býti označeny zvláštním bílým praporem, na němž uprostřed je červený kruhovitý pás, uvnitř jehož jsou tři červené koule, postavené do trojhranu, jehož základ tvoří dvě koule, nad nimiž je třetí. Rozhodnutí, které ústavy smějí užívati tohoto označení, na něž se pak vztahuje ochrana, učiní jednotlivé vlády samy a oznámí je všem signatářům.

Význam této konvence jest však prakticky snížen na minimum ustanoveními článku pátého, který praví, že veškeré výhody, plynoucí z této konvence se ruší, byli-li ústav jimi obdařený použit k účelům válečným. Není nic snadnější, než na příklad prohlásiti, že z oken archivu bylo vystřeleno, nebo že v budově je umístěn pozorovatel a pod. Tím okamžikem neutralita je porušena a nepřítel má právo bombardovati archiv stejně jako každý jiný objekt.

Ratifikace této úmluvy, již podepsaly Argentina, Bolivie, Brazílie, Chile, Kolumbie, Kostarika, Kuba, Dominika, Ecuador, El Salvador, Guatemala, Haiti, Honduras, Mexiko, Nikaragua, Panama, Paraguay, Peru, Spojené Státy, Uruguay a Venezuela, byly již vesměs vyměněny, složeny u Panamerické unie ve Washingtonu a úmluva byla zaregistrována u Společnosti národů, to jest, vstoupila již podle mezinárodního práva úplně a bez výhrad v platnost, pokud jde o její signatáře. —*ous.*

Archivní rada v Itálii. Královským dekretem ze dne 20. června 1935 č. 1137 bylo nově upraveno složení italské archivní rady (Consiglio per gli Archivi del Regno). Této radě, která má sídlo u ministerstva vnitra, předsedá ministr vnitra nebo z jeho úložení státní podtajemník pro vnitra a členy rady jsou tito funkcionáři: 1. místopředseda rady a další čtyři členové, jmenovaní ministrem vnitra z archivních odborníků, 2. zástupce Královské akademie italské, 3. dva členové z Ústředního výboru historických studií (Giunta centrale), 4. generální ředitel civilní správy, 5. zástupce ministerstva spravedlnosti, 6. dva zástupci ministerstva národní výchovy, 7. zástupce fašistické strany a 8. přednost ústředního úřadu státních archivů. Sekretářem rady je úředník ministerstva vnitra od určité hodnosti. Jmenování členů rady děje se královským dekretem po návrhu ministra vnitra. Místopředsedou jmenován senátor Francesco Salata, mezi prvními členy jsou profesori Pietro Fedele a Pietro de Francisci, bývalý ředitel turinského archivu Alessandro Luzio a prof. Pier Silverio Leicht.

Jskř.

O archivech italských. Literatura o italských archivech, a to jak celkově, tak o jednotlivých archivech, dosahuje dnes již značných rozměrů. I menším archivům jsou věnovány podrobné monografie a jsou uveřejňovány tiskem jejich inventáře; jen jako příklad uvádím tu několikaskvazková díla o archivu v Lucece nebo o archivu v Mantově. Již před

více než sto lety v letech 1824—1836 vyšel čtyřsvazkový průvodce po italských archívech a knihovnách prací Friedricha Blumeho „Ister Italicum“. Na počátku XX. stol. zahájil Mazzatinti serií průvodců po italských archívech, nazvanou „Gli archivi della storia italiana“, v níž pokračoval Degli Azzí-Viteleschi. I úřední zprávy souhrnné o činnosti státních archívů jsou uveřejňovány tiskem, z nich zvláště důležitá je známá relace Vaziova z r. 1883. Nejnověji, téměř současně, zahájeny byly dva významné podniky pro soupis italských archívů. Z podnětu svého předsedy prof. Pietra Fedeleho vydává R. Istituto Storico Italiano v Římě serií průvodců po italských archívech, nadepsanou „Guida Storica e Bibliografica degli Archivi e Biblioteche d'Italia“. Redakcí celého díla pověřen byl ředitel archívni a knihovnické školy ve Florencii *Luigi Schiaparelli* (který zatím zemřel v lednu r. 1934), za jehož redakce vyšel také r. 1932 první svazek prvního oddělení, které se má vztahovati na provincii florenckou. První svazek obsahuje archívy a knihovny v Pratu a byl pořízen pěti *R. Piattoliho* (stran XV a 179). Kdežto tento podnik jest určen především pro archívy menší a také pro knihovny, čímž doplňuje známé velké dílo Mazzatintioho o inventářích knihoven italských, které v pokračování Sorbellioho již před několika lety překročilo 50. svazek, velikým archívům státním věnován jest druhý podnik. V „Knihovně“ sružení *Annales Institutum* v Římě budou uveřejňovány velké monografie o státních archívech italských. R. 1932 vyšel tu jako II. svazek této knihovny veliký spis ředitele státního archívu v Římě *Armando Lodolinioho* „*L'Archivio di Stato in Roma e l'Archivio del Regno d'Italia*“. *Indice generale storico descrittivo ed analitico* (251 str. in 4°); jako příští svazek připraveny jsou indexy státního archívu benátského, prací rovněž ředitele tohoto archívu *Andrea da Mosto*. *Jskj.*

Italský zákon o papírech, určených k sepsání důležitých dokumentů. — Italská vláda vydala 19. prosince 1936 zákon č. 2380 s názvem „Norme per garantire la conservazione della carta e della scrittura di determinati atti e documenti“, jímž nařizuje speciální úpravu papírů, určených pro důležité listiny, jež mají mít dlouhou trvanlivost.

Tento zákon má velikou důležitost také pro archívy, neboť zaručuje, že listiny, o něž jde, budou již při svém vzniku náležitě opatřeny, aby měly dokonalou kvalifikaci po stránce technické pro dlouhodobé archívni uložení.

Zákonem normují se dva typy papíru N. I. A. a N. I. B., z nichž první typ je určen pro čistopisy zákonů, královských dekretů a dekretů šéfa vlády, dále pro čistopisy diplomů, listin výsostních, patentů, listin osobních (pasů, průkazů totožnosti, zbrojních, rybářských listů, vůdčích listů pro lodě, auta a aera), státních smluv a pověřovacích listin, knih obchodních, knih pozemkových a účetních státní administrativy, registrů občanských, knih katastrálních, knih o stavu nemovitého majetku, registrů hypotékárních, trestních rejstříků, knih plavebních a listin o národních příslušnostech lodí, rejstříků notářských, soudních kancelářů a všech jiných osob právnických (institucí), jež jsou povinny vést knihy, s výjimkou rejstříků úředníků soudních. Druhý typ N. I. B. jest určen pro ministerské dekrety, oficiální sbírky zákonů i dekretů, papír kolkovaný a směnky, cenné papíry a šeky, pro pořizování úvěrních listin, bursovních smluv, aktů veřejných i soukromých, které mají být psány s osvozením od kolkovného a které podléhají registraci, taktéž kopii pro rejstříky a pro záznamy hypotékární, dále pro vysvědčení, soudní rozsudky a akty dobrovolné soudní pravomoci, protokoly,

daňové archy, dokumenty celní, knihy a rejstříky, jejichž vedení jest předepsáno zákony poplatkovými za účelem zachování speciálních norem, ustanovených zákony.

První typ papíru (italský typ normální A, N. I. A.) smí se zhotovovati pouze z tkanin neb hadrů lněných, konopných nebo bavlněných, a to stroji na výrobu rotační. Klížení papíru děje se lepidlem rostlinným a kde by toho bylo zapotřebí dvojím klížením v lázni v lepidle živočišném. Hotový papír nesmí mít průtržnou délku menší než 6000 mm, jeho tažnost nesmí být menší než 300 při napětí 1000 gr a nesmí dávat více než 3% popela. Chlor a volné kyseliny jsou vyloučeny. U typu druhého (N. I. B.) může papírová kaše obsahovati hadry bílé neb zbarvené (též odbarvené) konopné neb bavlněné a ne více než 40% bílé celulosy. Výroba připouští se buď rotační nebo plochá a klížení je totéž jako u typu A. Hotový papír musí mít nejméně 4000 mm délku průtržnou, tažnost ne menší než 100 při napětí 1000 gr a nesmí dávat více než 5% popela. Chlor a volné kyseliny jsou rovněž vyloučeny.

Oba typy nutno zhotovovati v normalizovaném formátu 210 mm × 308 mm, 220 mm × 320 mm a 250 mm × 350 mm resp. jeho násobcích. Na každé ploše, odpovídající základnímu formátu, musí být opatřen vodním znakem, který obsahuje podle příslušného typu zkratku N. I. A. nebo N. I. B., začáteční písmena jména továrny a rok výroby.

Při zákonech, královských dekretech, dekretech šéfa vlády, rozsudcích a listinách notářů neb jiných veřejných úředníků není přípustno používati ku psaní psacího stroje a průpisů. Tyto spisy je dovoleno psáti pouze inkoustem, který musí zaručovati trvanlivost písma a proto musí být bez anilinu a nesmí ani obsahovati látek žíravých, musí odolávat působení světla a musí vzdorovati látkám, které písmo odbarvují. Jsou přípustny inkousty, obsahující substance železité. Případný tisk nutno prováděti barvami (inkousty) mastnými.

Veškeré uvedené předpisy, jež jsou s to zaručiti, pokud lze odhadnouti, dokonalé zachování spisů do budoucnosti, vycházejí vstříc požadavkům archivářů, kteří hledí často s obavami na nejnovější archívni materiál, o jehož malé odolnosti jsou přesvědčeni. Lze tudíž veškerá ustanovení italské vlády vítati. Než bylo by omylem domnívati se, že zákon byl vydán ve prospěch archívů. Prospěch z něho bude mít kromě archivářů i italský fiskus, jemuž se budou podle dalších ustanovení platiti licenční poplatky výrobní (500 lir za papír a 100 lir za inkoust, ročně pak 50 a 10 lir) a při prodeji tohoto papíru kromě obvyklého kolkovného ještě zvláštní poplatek kolkovní 2:50 lir za každých 25 kg prodaného papíru. Tento zvláštní poplatek platí se speciálními kolky (jde patrně o to, určití, kolik nový poplatek vynesel).

Z fiskálních důvodů jsou pokuty, ukládané při nezachování tohoto předpisu, velmi citelné. Napiše-li se na př. vysvědčení na jiném než předepsaném papíru, jest pokuta 50—3000 lir, je-li papír z tovary jiný než předepsáno, zaplatí výrobce 1000—10.000 lir pokuty. —*ouš.*

Památník Josefa Emlera. K stému výročí narození vydala rada hlav. města Prahy 1936. Soukr. tisk, str. 166, 7 tab. a 1 faksimile.

Poeta, kterou touto publikací vzdalo hlavní město památce svého druhého archiváře a zakladatele studia pomocných historických věd na Karlově universitě, zasluží veřejné pozornosti. Rada hlav. města projevuje tak znovu svůj vřelý zájem o pěstování duchovních věd, což roz-

hodně není dnes každému veřejnému činiteli samozřejmostí. Sám primátor opatřil památník úvodním slovem.

Památník Emlerův, o jehož vydání má nemalou zásluhu nynější Emlerův nástupce v archivu hl. města, prof. dr. V. Vojtíšek, věnován jest cele osvětlení lidské i vědecké osobnosti Emlerovy. Obraz soukromého života Emlerova podávají vzpomínky jeho syna, nynějšího ředitele pražské univ. knihovny, dr. Jana Emlera, a dcery Marie, provázené pietní publikací milostné korespondence, kterou vydala dr. Kleinschnitzová. Vědeckou činnost Emlerovu hodnotí jednak prof. Vojtíšek, jednak přímý žák a nástupce Emlerův na universitě, prof. dr. G. Friedrich.

Emler byl první náš speciálně školený editor středověkých historických pramenů. Jeho vydavatelská činnost byla obrovská; byl Emler vydavatelem neméně než čtyř velkých edičních serií: Pozůstatky desk zemských r. 1541 pohořelých (2 sv.), Regesta diplomatica 1253—1346 (3 sv.), Prameny dějin českých (5 sv.), Libri confirmationum (7 sv.), nehledíc k publikacím menším, jako Berních register a p. Prof. Vojtíšek počítá ediční činnost Emlerovu na 10.000 tiskových stran.

Zvláštní oddíl Památníku tvoří vzpomínky přímých Emlerových žáků Jindř. Vančury, Fr. Groha, Hynka Kollmana, Lad. Klicmana, Václava Novotného, J. V. Šimáka a Josefa Susty. Novotného vzpomínka byla ovšem napsána už k čtvrtstoletému výročí Emlerovy smrti roku 1924 a nyní jest pouze přetištěna, neboť autor její není již také čtyři roky mezi živými. Podobně také Jindřich Vančura nedožil se otištění své vzpomínky.

Památník uzavírá bibliografie Emlerových prací a universitních čtení, která dává nahlédnouti do mnohosti a šířky práce a úkolů tohoto muže, který vědě obětoval své zdraví a svůj život v plném slova smyslu. *M. Wolf.*

O poměru knihoven a archivů pojednává prof. Dr. Václav Vojtíšek v III. svazku Slovanské knihovně, vydaném r. 1934 k šedesátce Zd. V. Tobolkovi (str. 58—65). Vycházejí z definice obou těchto institucí, jejichž poměr zajímá archiváře již od doby Löherovy, Vojtíšek zdůrazňuje rozdíl organického vývoje archivu a umělého vytváření knihovny a vyvozuje z toho další důsledky při zařadování písemností i tisků i jiných příbuzných památek, zvláště tam, kde jde o společného majitele, jako jsou města, kláštery, velkostatky a pod. O tom, že městská kniha, listina nebo urbář nepatří do knihovny a že naopak rukopis theologického traktátu nebo bible nepatří do archivu, nebude již dnes, tuším, sporu. Také otázka patentů, úředních dekretů a podobných dokumentů nečiní již dnes podstatné potíže. Zato stále aktuální jest otázka literárních pozůstatků a korespondencí, které ovšem Vojtíšek také věnuje pozornost. Archiv nevzniká sběratelskou činností, jako knihovna, ale sběratelská činnost může být funkcí archivního úřadu. Taková činnost ovšem nemůže být libovolná jako u knihoven, nýbrž určitě omezená a řízená. Archiv může soustřeďovat při svých fondech v depotech pozůstatosti a korespondence ústavů, společností, podniků i jednotlivců, které s fondy věcně souvisejí. Může tedy městský archiv soustřeďovat korespondence vynikajících veřejných činností v samosprávě, pokud v městě působili, může převzít archiv místního spolku nebo místní redakce nebo nakladatelství, může konečně i sbírat fotografie místních památek a literaturu o nich, ale nebude sbírat literární pozůstatost místních básníků nebo zakládati sbírku autogramů. Zvláště pak se doporučuje, aby se v archívech sbírala současná dokumentární látka. V závěru vyslovuje autor požadavek, „aby archiv a knihovna téhož původce a majetníka byly organizovány s přesným a spolehlivým programem a s promyšlenými instrukcemi a z nich

aby vycházelo, jak se obojí zařízení budou k sobě míti...“ Tento požadavek je nejen spravedlivý, ale i nejuvš naléhavý, neboť i v Praze máme staré a veliké instituce, kde tento rozdíl není správně a přesně prováděn. Sem by spadala konečně i otázka organizace t. zv. literárního archivu při knihovně Národního musea, které se sice Vojtíšek nedotýká, ale ze zásad ve článku vytyčených je jeho stanovisko i v této věci patrné. *Jsky.*

Archiv hlav. města Prahy se v posledních letech několika pracemi a podniky přihlásil širší veřejnosti. Kromě příležitostných výstav (na př. výstava na oslavu 700. výročí trvání města Prahy na podzim r. 1933) a článků v různých pražských listech, hlavně u příležitosti osmdesátiletého výročí trvání archivu (články Vojtíškův v „Národních listech“ 29. července 1931, Dr M. Kratochvíla v „Českém slově“ 2. srpna 1931 a článek ve „Venkově“ 17. prosince 1931), vyšly tři zvláštní práce o jeho činnosti a sbírkách z pera městského archiváře, univ. prof. Dr. Václava Vojtíška.

Je to především knížka „Archiv hlavního města Prahy“ (O jeho vývoji, sbírkách a významu — Praha 1933, str. 84). Jak již podtitul naznačuje, snaží se publikace seznámiti nejširší veřejnost s tímto důležitým našim archivem. Je rozdělena na čtyři části, jimž je předeslán úvod. V něm osvětluje Vojtíšek některé důležité otázky archivní teorie (pojem archivu, jeho definice a rozlišení od spisovny, rozdíl archivu jakožto památky od archivu, vzniklého z organické činnosti úřadu, kdy se archiv stává pevnou složkou úředního aparátu, vývoj názorů na funkci archivu, rozlišení archivů jednotlivých od archivních depotů) a pojednává stručně o stáří archivů, hlavně městských, v našich zemích a o důležitosti historického významu českých měst pro vývoj jejich archivů.

V první části knihy je pak vyličen vývoj městského archivu. Od jeho počátků v dobách nejstarších přes celé období několika století, kdy se měnily názory na písemnosti a jejich zachovávání a na archivy vůbec, se dostáváme až k r. 1851, který je důležitým mezníkem v dějinách archivu. Toho roku totiž při reorganizaci městských úřadů bylo zřízeno místo městského archiváře a archiv byl zařazen mezi pomocné úřady městské. Prvním archivářem se stal Karel Jaromír Erben. V dalších partiích probírá Vojtíšek období jednotlivých městských archivářů od Erbeny (1851—1870) přes Dr. Josefa Emlera (1871—1896), Dr. Jaromíra Čelakovského (1896—1906), Dr. Josefa Teigeho (1906—1921), až dochází k době, kdy stojí sám v čele archivu (od r. 1921). V těchto kapitolách je velmi pěkně podáno to, co charakterisuje činnost jednotlivých archivářů, jak vzrůstaly a obohacovaly se sbírky archivu, ke kterým publikacím byl dán základ v jednotlivých obdobích, jak byly rozšiřovány místnosti a vzrůstal počet úředníků a kolik usilovné práce bylo potřebí vynaložiti, aby se tento archiv stal jedním z nejlépe organizovaných a vybavených městských archivů vůbec.

Tak se dostáváme až k nynějšímu stavu archivu, který je popsán v druhé kapitole knihy. Autor nás tu seznamuje s personálem archivu, jeho úkoly a postavením jakožto samostatného úřadu, prostředky, jimž má všechny své velké úkoly splniti a posléze s místnostmi, v nichž se jeho činnost soustřeďuje.

Třetí, nejobsažnější kapitola obsahuje výčet fondů a sbírek archivu, k nimž jsou pořízeny a stále doplňovány katalogy a rejstříky. Celé bohatství materiálu je rozděleno na několik skupin. Jsou to především sbírky listin, rozdělené opět uvnitř na několik oddílů (privilegia městská, právní listiny pergamenové i papírové, listiny cechovní i listiny

osob soukromých), čítající na 3.000 samostatných listin, sbírky rukopisů, knih městských, cechovních a pozemkových (na 7.000 svazků), sbírka protokolů samosprávných orgánů, úřední spisovny, písemnosti soukromých činitelů (různých spolků, korespondence městských archivářů i jiných funkcionářů a pod.), sbírka pražských plánů a vyobrazení, sbírka filmů (dosud velmi chudá, neboť jednání o ní je teprve v počátcích; s ní má být spojena i sbírka fonografických desek), dále sbírka pečetidel, pamětních mincí a medailí, (která chová pečetidla už z konce XIII. stol.), sbírka památností (jako jsou různé slavnostní listy, adresy, diplomy a pod.) a posléze sbírka fotografií archiválií, opisů dokumentů a odlišků pečeti. Archiv má také bohatou odbornou knihovnu, čítající na 50.000 svazků, k níž je připojena velmi úplná sbírka pražských novin již od konce XVIII. stol. Knihovna obsahuje kromě různých rukopisů, inkunabulí a starých tisků i několik vzácných unikátů. Důležité je, že vedle listkového katalogu autorského a lokačního má i velmi cenný listkový rejstřík heslový, jakým se nemůže pochlubit žádná jiná knihovna v republice.

Ve čtvrtém, závěrečném oddílu osvětluje Vojtišek úřední i vědecký význam městského archivu. Archiv ten je nejen důležitým pomocníkem ostatních úřadů městských tím, že uchovává v řádném stavu archivní materiál a podává dobrá zdání a posudky v různých závazných otázkách, nýbrž je otevřen i širšímu okruhu návštěvníků. Městský archivář se pak stará, hlavně pořádáním různých výstav a přednášek, aby i širší veřejnost se seznámila s nevyčerpitelným bohatstvím archivních fondů. Archiv je ovšem i střediskem práce vědecké, kde vzniká několik důležitých edicí a publikací a kde téměř všichni naši vynikající historikové našli bohatý zdroj pramenů pro své práce.

Knížka tedy, jak patrně z tohoto stručného nástinu jejího obsahu, seznamuje způsobem stručným, ale vystižným, s archivem města Prahy a je určena nejen pro badatele, kteří budou hledat poučení v bohatém jeho materiálu, ale i pro širší okruh zájemců, kteří se budou chtít s tímto důležitým archivem seznámiti. Týž cíl sleduje i článek Vojtiškův „*Archiv hlav. města Prahy*“, vzniklý z přednášek v archivním kursu pro středškolské profesory v roce 1931 a otištěný v publikaci „*O našich městech a patrimoniích a o správě obecních archivů*“ (Praha 1934, str. 132—146), v němž je zvláště cenný přehled nejdůležitějších publikací archivu hlav. města Prahy a seznam literatury o tomto archivu.

Stejnou látkou se obírá posléze i třetí stať Vojtiškova „*Městský archiv*“ (otištěná v publikaci „*Praha v obnoveném státě Československém*“, kterou r. 1936 vydala rada hlav. města Prahy, str. 671 až 680). Již celý ráz slavnostní publikace, kde je pojednáno o všech úřadech i ústavech městských, si vyžádá stručnějšího vylíčení, než jaké bylo možné v samostatné knize. A tak tu Vojtišek vpadá, abychom řekli, in medias res, začínaje své pojednání hned rokem 1851. Oceniv obětavost i schopnosti svých předchůdců v úřadě archivářském, vypočítává cenné přírůstky, o něž byl archiv obohacen. Toto rozmnožení sbírek mělo ovšem v důsledku nezbytné rozšiřování a adaptace místností úředních i depotů. To je předmětem dalších odstavců článku Vojtiškova. Seznámiv nás pak s prostředky, které měl archiv v minulých letech k dispozici, obrací autor pozornost k vlastní činnosti archivu, která je rozdělena do dvanácti odstavců a v níž pomáhají i fotografický atelíer a konservační dílna, k archivu přidružené. Tím ovšem nejsou splněny všechny úkoly archivu, neboť on si stanovil a plní i různé povinnosti širšího významu (pořádání výstav a přednášek, dobrá zdání, návrh na městský znak, pojmenování pražských ulic a pod.) a zaujímá důležité místo svou činností vědeckou. Jsou tam

konána seminární cvičení z pomocných věd historických a vydávány cenné publikace, vztahující se především k dějinám města Prahy.

Celý článek je spíše jen nástinem než podrobným vylíčením obsahu a úkolů archivu. Na rozdíl od předchozí publikace má více ráz úřední zprávy a proto jsou tu při jednotlivých usneseních, jimiž byly uskutečněny různé reformy v archivu, rozmnožovány jeho sbírky a pod., udána i přesná jejich data a čísla jednací. Svůj článek zakončil Vojtišek nadějí, že Praha jako „hlava státu“ a „matka měst“ umožní svým pochopením i další zdárný vývoj svého archivu. Jel.

Do VII. svazku („Z duševní dílny lidstva“) díla „XX. století. Sborník pokroků současného lidstva“, vydaného r. 1934 nákl. Vl. Orla, napsal (str. 405—13) ředitel archivu země České Dr. Bedřich Jenšovský stručnou stať *Archivy ve XX. století*, jež se dotýká základních rysů vývoje evropského archivnictví za poslední tři desetiletí. Jenšovský správně ukazuje na to, jak se vlivem známého spisu holandských archivářů S. Müllera, J. A. Feitha a R. Fruina „Handleiding“ z r. 1898 stalo rozhraní XIX. a XX. stol. důležitým mezníkem ve vývoji archivní nauky jakož i ve smýšlení a názorech na archiv, a načrtává stav a vývoj archivnictví a organizace archivů od této doby zvláště v býv. Rakousku, Itálii a v zemích českých. Druhým pak důležitým mezníkem ve vývoji archivnictví se stala světová válka, a to jednak destrukcí archivního materiálu (ničením), jednak však i novou jeho konstrukcí, k níž vedly jmenovitě vznik nových států a vydání archivního materiálu, uložené některým státům v mírových smlouvách (Německo, Rakousko, Rusko). Stať Jenšovského se dotýká pak vývoje poválečného, zvláště v Československu, kde zejména dotčeno reorganizačních plánů popřevratových (Národní archiv), archivu min. vnitra a vzniku nových státních archivů při některých ústředních úřadech, dále zemských a ostatních archivů jakož i některých jiných pokroků čs. archivnictví po převratu. Stať je doprovoděna třemi obrázky: výstavní síně korunního archivu v archivu země České, jakož i skladišť archivu hlavního města Prahy a schwarzenberského archivu v Třeboni. —eš

Stručnou zprávu o vzácném a starobylém archivu *university Karlovy*, uloženém nyní provisorně za restauračních prací v Karolinu v nové budově právnické fakulty, přináší publikace „*Karolinum statek národní*“, vydaná r. 1934 za redakce K. Domina, V. Vojtiška a J. Huttra Karlovou universitou (str. 199—200). Tento archiv vznikl soustředěním písemností Karlovy university jakož i jejích fakult a kolejí na poč. XVII. stol. při reformě pražské university a byl dán tehdy do správy universitního notáře, po Bělé hoře byl pak vydán jezuitům, kteří jej spravovali do zrušení řádu; při rozdělení pražské university r. 1882 zůstal archiv ve správě německé university, po převratu přešel pak do správy university Karlovy. Po provedení restaurace Karolina vrátí se archiv zase na místo původního svého uložení a bylo by si přáti, aby při šestistém jubileu založení Karlovy university r. 1948 byl vydán i jeho inventář. —eš

O organizaci školních archivů, alespoň v jednom politickém okrese, dovidáme se z článku, který uveřejňuje Dr. K. V. Adámek ve Vlastivědném sborníku východočeském sv. 5. (1934) str. 170—186: „*Archivy obecních a měšťanských škol v politickém okrese vysoko-mýtském*“. Ve snaze o dobrou organizaci a přesný přehled starých písemných památek dochovaných o činnosti škol obecních a měšťanských v jednotlivých obcích v Čechách stal se r. 1914 na podnět Dr. K.

V. Adámka, tehdejšího konservátora archivní rady vídeňské, pokus o soupis archivů těchto škol zatím jen ve třech okresech politických, totiž Chrudimí, Vysokém Mýtě a Poličce. Akce soupisová, která se konala za účasti také příslušných okresních školních rad, byla prováděna ve formě dotazníků, které obsahovaly řadu bodů, plně vyčerpávajících předpokládaný obsah jednotlivých archivů. V dotaznících měly býti podrobně sepsány všechny knihy té které školy, jako knihy pamětní, matriky, knihy cti čili zlaté, knihy hanby čili černé, katalogy, sbírky opisů školních nařízení, každá měla býti přesně datována a podrobně popsána podle zvyklostí archivních. Vedle knih měly býti poznamenány a podrobně a přesně popsány všechny ostatní dokumenty, chované ve školním archivu, ať to byly předpisy učebných předmětů nebo práce žákovské, ať sbírky písní neb soupisy žáků a pod. Písemností měly býti sestaveny chronologicky a opatřeny stručným obsahem jednotlivých listin. Nedatované písemnosti, pokud se nedají alespoň přibližně datovati, měly býti připojeny na konec výčtu. Poněvadž se pak také přiházelo, že školní budova leckdy sloužila za úschovnu i jiným archivům (na př. obecním, farním, spolkovým, ba i patrimoniálním), byl dotazník pro všechny případ opatřen také bodem o soupisu archivů úředních i soukromých, uložených při archivu školním. Dotazník vyplňovala školní správa tak, že každý bod rozváděla na zvláštním archu, který byl opatřen jménem obce a označením druhu školy a na důkaz zodpovědnosti za správnost údajů školním razítkem a vlastnoručním podpisem správce školy.

Dotazníky byly ještě roku 1914 rozeslány a také téhož roku již většinou zodpověděny. Ve Vlastivědném Sborníku východočeském (sv. 5., jak výše uvedeno) otiskl iniciátor této akce JUDr Karel Václav Adámek odpovědi, jež ho došly od jednotlivých správců škol v okrese vysokomyštském. Soupis písemností je velmi zajímavý a dává nám nahlédnouti do bohatství školních archivů, které zejména ve svých pamětních knihách jsou nepostradatelným pramenem a doplňkem historického úvodu dnešních kronik obecních. Školní archivy jednotlivých obcí jsou obsaženější i méně obsažené podle velikosti obce i podle čílosti jejich správců. Soupisy provedeny jsou pečlivě a přehledně, takže podávají plastický obraz činnosti té které školy docela uspokojivě.

Archiváři s hlediska ochrany písemných památek připojili by dnes k dotazníku ještě jeden bod, který tam postrádají, t. j. jak a kde jest archiv uložen z důvodů bezpečnostních, je-li náležitě spořádán a časem revizován. Dnes by nás zajímalo nejen zjistiti, jsou-li od r. 1914 všechny v dotaznících uvedené písemnosti skutečně na místě, nýbrž i, kde jsou dnes a jaký osud vzaly uvedené dotazníky, které nás o těchto archivech tak dobře informují. V. K.-J.

Statí „*Vrchnostenská archivní na Benešovsku*“ ve vlastivědném sborníku Pod Bláníkem (roč. XIII. 1934) seznamuje Dr F. A. Soukup čtenáře populárním způsobem s pojmem patrimoniálních archivů a zmiňuje se o roztroušených zbytečích archivu konopištského, o archivech v Čes. Sternberce a v Kácově. V Benešově je zachován mezi jinými starý český urbář panství konopištského z r. 1604.

Péči o archivy ve Slezsku věnován jest článek „*Schlesische Archivpflege*“, který v ročníku 1933 „*Schlesische Geschichtsblätter*“ (str. 1.—26) napsal tehdejší ředitel státního archivu ve Vratislavi Wilhelm Dersch. Zmiňuje se stručně o archivní péči v ostatním Německu, v Rakousku i o archivním oddělení německých archivářů v Čechách při spolku Ver-

ein für Geschichte der Deutschen in Böhmen. Odstavce o školení místních archivářů dávají Derschovi příležitost, aby se vyslovil proti spojování archívů a muzeí ve společných sbírkách. Promlouvaje pak o vlastním tematiku, zmiňuje se nejprve o činnosti státního archivu vratislavského, v němž je uloženo více než sto městských a obecních archivů, jakož i o organizaci archivů církevních, a to nejen archivu diecézního ve Vratislavi, nýbrž i o tamním archivu židovských obcí. Nejvíce místa věnuje péči o archivy nestátní a o jejich inventarisaci. Těmto archivům věnoval již dávno před válkou péči Verein für Geschichte Schlesiens, z jehož podnětu zvláště Konrád Wutke podnikal soupisové cesty po venkovských archivech jednotlivých krajín. Z těchto prací vzešla, jak známo, serie inventarů nestátních archivů slezských, publikovaná v některých svazcích „*Codex diplomaticus Silesiae*“, z nichž dva vyšly již před válkou, po válce pak inventáře archivů dalších pěti krajů vyplňují pět svazků, vydaných v letech 1925—1930. To již řídí práce nová historická komise slezská, založená r. 1921, a hlavním organizátorem jest státní archivní rada Erich Graber. Jak zasluznou práci provádí tu komise, ukazují Dersch zvláště na případu bývalého nosticovského archivu v Lobriz, který již od roku 1895 byl postupně rozprodáván mnichovskému antikvariátu Ludvíka Rosenthala. Jak známo i v Praze byly ještě před několika lety zakoupeny z tohoto archivu některé důležité dokumenty pro dějiny české z doby vicekancléře Otty z Nostic za války tricetileté. Zajímavé jsou též informace, které podává Dersch o školení místních archivářů v pruském Slezsku podle jednotlivých druhů: státní archivy, archivy provinčních svazů a knížetství, městské archivy, církevní a klášterní archivy, archivy spolkové a archivy panské a šlechtické. *Jšký.*

Dr. Václav Černý: *Kronikář*. Praha 1935, stran 60. Návodů, kterak psát obecní kroniky, vyšlo, počínajíc Kazimourovým spiskem z r. 1914, u nás již přes půl tuctu; Černého „*Kronikář*“ není však pouhou kronikářovou příručkou, nýbrž širě založeným pojednáním, zhodnocujícím jednak obecní a rodopisné kronikaření vůbec, jednak zákon o vedení obecních kronik a příslušné vládní nařízení z r. 1932 (nyní platné). Nad to však autor vhodně zapojuje tuto složku historického psaní v celkový proud historiografické činnosti vůbec a vyzvedá její kladné stránky. V těchto kapitolách jest právě mimořádná cena jeho díla. Obecní kroniku nechápe Dr. Černý pouze jako pramen pro místní dějiny, nýbrž především z její stránky lidovému, vidí v ní prostředek k občanskému vzdělání obyvatelstva. Tak přestává být obecní kronikaření samoúčelem a stává se kusem celkové osvětové činnosti, cílicí k vytvoření typu uvědomělého svobodného občana-republikána. „*Věříme, že jest určitý řád v životě jednotlivců, obcí i národů. Řád znamená vývoj, vývoj k lepšímu předpokládá odpovědnost. Předchozí pokolení nesmí se bát složití účty příštím generacím ze své činnosti. Účty předkládají se písemně: účtem celých generací jest písemné vyličení situace, skutků a celého života. To je mravní smysl kronikářství.*“ Tak odpovídá dr. Černý na otázku po smyslu kronikářství.

Vycházeje z povinnosti obcí vésti pamětní knihu, promlouvá autor o pramenech historického poznání minulosti dávné i skoro současné a dochází k zdůraznění péče o veřejné i spolkové archiválie. Připouští sice, že obecnímu kronikáři neukládá zákon péči o obecní archiválie, ale tvrdí,

že svědomitý kronikář brzy pochopí, jak důležitá jest spořádaná obecní registratura, jak cenným pramenem k rozmnožení zpráv o činnosti spolků a jiných veřejných i soukromých korporací jsou zachované jejich písemnosti a proto sám přiloží ruku k dílu, nebo aspoň pokusí se získat příslušné funkcionáře, aby dbali o zachování takových písemností.

Ve čtvrté kapitole zdůrazňuje výslovně, že zákon o pamětních knihách má na mysli zaznamenávání současných událostí a za úvod pamětní knihy prikazuje „popis obce“, že však nicméně skoro obecná snaha kronikářů podati v úvodě obraz historického vývoje obce zaslouží ocenění a svědčí o jejich snaze spojit generaci živou s minulými, tak jako vlastní paměti spojí ji zase s generacemi příštími. Dává proto kronikářům základní informace o hledání historických pramenů, o jich kritice, o vydaných sbírkách pramenů, o archivech a možnostech studia v nich, o možnostech odborných porad v redakcích vlastivědných časopisů nebo ve veřejných archivech, o úředním pořizování potřebných výpisů ba i hotových zpracování takových „historických úvodů“. Velmi cennou informací jest výpočet příslušných archivních fondů ve veřejných archivech v Praze, Brně, Opavě, Bratislavě a v Turč. Sv. Martině.

Kapitola šestá až osmá jest věnována rodopisu, zejména selskému. V poslední kapitole pak vypočítává kronikářovu četbu a současné kroniky obecní, vydané tiskem. Jako přílohy otiskuje zákon č. 80 z r. 1920, vládní nařízení č. 169/32 a sumu doplňujících výnosů ministerských, vydaných zejména min. školství v záležitostech organizace obecních pamětních knih.

Cerňého knihou dostává se tak činitelům naší obecní samosprávy a ustanoveným obecním kronikářům příručky ceny znamenité.

Dr. M. Wolf.

O dvou nejstarších knihách mosteckých pojednává článek Dra Kurta Oberdorffera „Zwei wiederentdeckte alte Stadtbücher“. (Die Heimat, Monatsbeilage der „Brüxer Zeitung“, 5. Jahrg. Nr. 11, 1935, S. 41). Ze zachovaných zlomků a jiných zpráv se dosud soudilo, že mostecké městské knihy soudní byly po osudném požáru r. 1515 obnoveny teprve r. 1536 a radní dokonce až 1544. Existence starších knih se pouze tušila. Tato domněnka byla v poslední době potvrzena nálezem aktu, obsahujícího seznam nadání mosteckého děkanského kostela z let 1447–1542. Příslušné výpisy byly poríženy z „Groses Gerichtsbuch“, zal. 1419. V něm byly zápisy všeho druhu o převodech majetkových, jež se dály před městským rychtářem a na soudě městském (gehegte Dingbank) a jež sahají až do r. 1487. Nato byla založena kniha zvaná „Gerichtsbuch. Neuer Band“, do níž se psalo ještě r. 1542. Byly to tudíž knihy soudní, příbuzné nejstarší knize novobýdžovské. Existovaly ještě r. 1610, kdy městská rada dala z nich pořídití zmíněné výtahy, jejichž věrohodnost stvrdila městskou pečeti. Ztraceny byly patrně za třicetileté války, kdy Švédové, ubytovaní v roce 1639 na radnici, zle řádili v městě. Článek Oberdorfferův zařazuje Most mezi nečetná naše města, jejichž knihy, zachované buď v originále nebo v opisech, sahají až do dob předhusitských.

Haas.

V drobném článku „Míry, váhy a peníze v rožmberském urbáři“ (Masse, Gewichte und Münzen im Urbare von Rosenberg) je v Sborníku Československé Akademie Zemědělské, roč. XI., seš. 3., str. 347–355, Praha 1936 (též jako zvláštní otisk), poukazuje Dr. Adolf Lud. Krejčík na neustálenost všech druhů měr, vah i peněz, s jakou se v archivních pramenech setkáváme hlavně v jižních Čechách vlivem hojných styků se západním a jižním Německem, a která se odráží také v rožmberském,

nejstarším to světském urbáři doby předhusitské (1379). Poté podává výčet všech jednotek délkových i plošných, měr ssutých a řídkých, vah a peněz, jakých se na rožmberském panství v té době užívalo, a jejich vzájemné srovnání.

Jel.

Vznik papežských brevů a jejich vývoj v XV. století upoutal mladého německého badatele K. Aug. Finka, který této nepochybně zajímavé i důležité otázky papežské diplomatiky věnoval dvě speciální studie, z nichž prvou „Die ältesten Breven und Brevenregister“ uveřejnil v 25. svazku publikace Pruského ústavu historického v Římě „Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken“ (Řím 1933–1934, str. 292–307) a druhou „Untersuchungen über die päpstlichen Breven des 15. Jahrhunderts“ v 43. ročníku časopisu „Römische Quartalschrift“ (Řím 1935, str. 55–86 a 12 tabulek). — Ještě před 12 lety vznik papežských brevů kladen byl všeobecně do doby pontifikátu Martina V., jehož breve z 29. června 1423, zachované ve státním archivu v Sieně, bylo pokládáno za nejstarší dochované originál tohoto druhu papežských písemností. Nahodilý nálezy ve státním archivu luckém, publikovaný r. 1925 L. Fumim a E. Lazzareschim, prokázal však mylnost této domněnky a posunul existenci brevů až k samému počátku XV. stol.: jimi nalezený originál breve Bonifáce IX., vykazující již všechny charakteristické známky této nové formy papežských listů, je z 20. dubna 1402 (nejnovější faksimile podává G. Battelli v Acta Pontificum, Exempla scripturarum III., Vatikán 1933, tab. 23a–b). Finkovi při soustavném výzkumu všech brevů do sklonku XV. stol., zachovaných at v originálech nebo v souvěkých opisech (v kopiích doslé korespondence), jež podnikl na okraji svých heuristických prací pro připravovanou monografii o Martinu V. v archivu avignonském a v archivech středoitalských, zejména na území bývalého církevního státu, k jehož správě — vedle politické korespondence — bylo totiž brevů nejvíce užíváno, podařilo se nalézt ve státním archivu v Mantově dva ještě starší originály brevů Bonifáce IX., totiž ze 17. října 1390, tedy již hned z prvního roku jeho pontifikátu, a z 24. března 1392.

Pokud vzniku brevů se týče, Fink odmítá myšlenku, že jde snad o novou, uměle vytvořenou formu papežského listu, a soudí naopak, že brevía vyvinula se vlivem praktické potřeby ze sekretních listů papežů avignonské obediencie, s nimiž sdílejí stejnou funkci a jimž se i jinak podobají (v obou podpis sekretáře). Jsou ovšem mezi nimi i podstatné rozdíly: kdežto sekretní listy byly psány, pokud dochované originály (nejstarší teprve z doby protipapeže Klimenta VII.) dovolují uzavíratí, až na dvě výjimky vesměs na papíře, je psací látkou brevů vždy jen pergamén. Kromě toho liší se výrazně i intitulací, která, jak známo, je v brevích vždy umístěna v samostatné řádce uprostřed nad textem. Je-li podobný způsob psaní intitulace nacházíme i v listech jiných souvěkých kancelářů (francouzské, aragonské a zejména milánské), připouští Fink možnost, že i ony spolupůsobily na vývoj brevů ze sekretních listů. Shodné umístění intitulace mají ostatně též listy poselací (missivy), zavedené od pol. XIV. stol. v císařské kanceláři a podle ní později i v jiných kancelářích středoevropských, což Finkovi — přes nepochybnou souvislost — uniklo.

Na podkladě téměř 1200 prohlédnutých brevů do konce pontifikátu Alexandra VI., z nichž však jen 12 pochází z doby před Martinem V., sleduje Fink podrobně vývoj formy a typických formulí papežských brevů v XV. stol. Zjišťuje, že již i oba nejstarší doklady z doby Bonifáce IX.

mají v podstatě podobu pozdějších brevů; toliko místo obvyklého prostého oslovení adresáta uvádějí ještě plnou adresu s pozdravnou formulí (s touto stylisací setkáváme se ostatně jednou ještě za Jana XXIII.) a ve formulích datovací postrádají ohlášení pečeti, jež je pro brevía právě tak charakteristické. Ale již lucké breve Bonifáce IX. z r. 1402 má jak běžné oslovení tak i oznámení pečeti. Výsledkem zkoumání Finkova je zajímavé zjištění, že jak vnější úprava brevů tak i stylisace datovací formule, která je pro brevía vedle intitulece nejcharakterističtější, různí se až do doby Mikuláše V. podle jednotlivých sekretářů. Vedle pravidelného datování průběžným počítáním dní v měsíci setkáváme se, třebaže jen ojedinele, i s označováním dne římským způsobem. Letopočet vedle vždy uváděných let pontifikátu přichází poprvé, avšak zase jen ojedinele, za Eugena IV. a pravidelnou součástí datovací formule stává se teprve za Mikuláše V., když se navždy ustálilo její znění v stylisaci, ražené sekretářem Blondem: „Datum Rome apud s. Petrum sub annulo piscatoris die XV aprilis MCCCXLVII pontificatus nostri anno primo“; od téže doby stalo se též pravidlem, že datovací formule má vyplňovati celou poslední řádku. Za Sixta IV. došlo pak k poslední změně ve vnějším vzhledu brevů: intitulece, která až do té doby byla psána takřka pravidelně (s výjimkou několika případů za Pia II. a Pavla II.) minuskulami, je od toho času vždy psána výraznou maiuskulou.

Zvláštní pozornost věnuje Fink přirozeně pečetím, jimiž byly uzavírány jak sekretní listy avignonské obedience tak i římská brevía, a dochází k poznání, že s počátku střídala se podle pontifikátů pečeť s obrazem hlav apoštolů s prstenem rybářským. Protipapež Kliment VII. pečetil prstenem, zachovaným až na naše dny v originále ve vatikánských sbírkách, s hlavami apoštolů a znakem, ohlašovaným v datovací formulí prostým „sub annulo (signeto) nostro secreto“, a podobné pečeti užíval, jak se zdá, i Benedikt XIII. Bonifáce IX. pečetil naopak prstenem rybářským („sub annulo fluctuantis naviculae“) — což je nejstarší známý, pokud víme, doklad, právě tak jako Jan XXIII. („sub annulo piscatoris“) a Martin V. („sub annulo [signeto] piscatoris“). Jaký obrazec měly prstenové pečeti Innocence VII. a Řehoře XII., nevíme, jelikož jejich otisků neznáme a v datovací formulích jsou označovány neurčitým „sub parvo signeto“ nebo „sub annulo nostro secreto“. Naproti tomu „annulus secretus“ Eugena IV. nebyl prsten rybářský, nýbrž zase prsten s obrazem hlav apoštolů, podobným obrazci na olovených bulách, jak dosvědčují zachované otisky a výstižné ohlášení pečeti v brevích, psaných sekretáři A. z Florencie a M. z Pisy: „sub annulo capitum principum apostolorum“. Teprve od pontifikátu Mikuláše V. užívá se k uzavírání brevů trvale a výhradně pečeti prstenu rybářského, který posléze v XIX. stol. nahrazen byl pouhým barevným razítkem.

S vlastnoručním podpisem papeže setkáváme se v brevích jen zcela výjimečně; kromě dvou zajímavých zmínek z doby Martina V. („nostra propria manu supra et infra signavimus“) a odkazu na Pastora zprávu o podpisu Alexandra VI. uvádí Fink nový doklad z pontifikátu Sixta IV., jehož snímek podává na tab. XII/3. Na ostatních tabulkách, jimiž doprovází své pouhé výklady, předkládá Fink jednak typické ukázky brevů (tab. I.—VIII. a XII./1—2: nejstarší dvě brevía Bonifáce IX., jedno Řehoře XII., dvě Jana XXIII., z nichž jedno je bez intitulece, šest Martina V., dvě Eugena IV. a jedno protipapeže Felixe V., jehož úprava je zcela shodná s úpravou ostatních brevů), jednak snímky devíti různých pečeti v přirozené velikosti (tab. IX.) a silně zvětšené

snímky rybářského prstenu Martina V. (tab. X.) a sekretní pečeti Eugena IV. (tab. XI.).

Pro brevía byla, jak známo, zavedena nejpozději za Mikuláše V. zvláštní řada register, jejichž svazky se však až do pontifikátu Pia V. vesměs ztratily. Fink rozebírá sice v závěru své studie rukopisy s listy Martina V., které, obsahující pouze nepatrný zlomek jeho korespondence, jsou ovšem jen nedostatečnou náhradou za ztracené svazky register jeho brevů a listů a z nichž některé jsou nepochybně jen sbírkami vzorců a příručkami, sestavenými jednotlivými sekretáři, avšak otázkou register brevů XV. stol. se blíže nezabývá, nýbrž odkazuje na připravovanou monografii Dra G. Langa. Podobně nepřihlíží ve svých statiích ani k paleografické stránce brevů, jež by si vyžadovala, jak zdůrazňuje, zvláštní studie. Že by takováto práce byla důležitým příspěvkem k studiu vzniku a vývoje humanistického písma vůbec a zejména v papežské kanceláři, netřeba, tuším, připomínati a jest si proto učiti, aby k ní záhy bylo přikročeno na základně právě tak široké, jako učinil Fink pro zkoumání diplomatické. Není pochyby, že obě studie Finkovy svými výsledky, založenými na bystrém rozboru bohatě shromážděného materiálu, znamenají podstatně obohacení našich vědomostí, takže jsou velmi cenným přínosem na poli novější papežské diplomatiky. *Zd. Kristen.*

Vědecký profil L. Schiaparelliho-paleografa (srov. ČAS roč. XII, str. 195—200) pěkně dokresluje jeho posmrtně uveřejněné zpracování hesla „*Paleografia latina*“ ve velkém naučném slovníku italském „*Enciclopedia Italiana*“ (sv. XXVI, Řím 1935, str. 34—35 + 39—47 a 6 tab.), poněvadž je alespoň částečnou náhradou za jeho již neuskutečněné větší syntetické dílo o dějinách latinského písma až do proniknutí karolinské minuskuly. Avšak ani tento celkem stručný přehled vývoje latinského písma nedovolila mu smrt načrtnouti v celé jeho šíři: uveřejněná stat' obsahuje z pera Schiaparelliho — vedle všeobecného úvodu o paleografii, jejich úkolech a o rozvoji paleografických studií do poč. XIX. stol. — zpracování historického vývoje latinského písma od jeho počátků jen do sklonku doby předkarolinské a pak teprve zas až jeho obrození v době renesanční. Vynechané dvě kapitoly o okrouhlé minuskule a písmu gotickém doplnila redakce slovníku (jíž nutno nepochybně přičísti i definitivní redakci přehledu literatury, vykazující některá vážnější opomenutí) způsobem až příliš stručným — obě tato písma základní důležitosti zpracována jsou na méně než půl sloupci! — a též obsahově neuspokojujícím, který silně kontrastuje s hutným, látku všestranně vyčerpávajícím a při tom jasným výkladem Schiaparelliho, shrnujícím v ucelený a přehledný obraz výtěžky veškeré odborné literatury. Proto jest zejména litovatí, že Schiaparelli nezpracoval alespoň v tomto rámci dosud spornou otázku vzniku okrouhlé minuskuly karolinské, k jejímuž řešení připravoval si sice půdu, jak jsme poznali, řadou speciálních studií, avšak o níž nikde nevyslovil definitivních závěrů. Bohatý a účelně volený ilustrační doprovod (17 vyobrazení v textu a 13 krásně provedených faksimilů na šesti tabulkách) zvyšuje ovšem i praktickou cenu poslední práce Schiaparelliho vysoké vědecké úrovně, jež zůstávši torsem znovu oživuje vědomí těžké ztráty, kterou studia paleografická utrpěla předčasným skonem svého velkého pěstitele. *Zd. Kristen.*

Z Československé archivní společnosti. — O činnosti Československé archivní společnosti v roce 1935 podal na valné hromadě konané dne 24. dubna 1936 její jednatel tuto zprávu:

„Po resignaci dosavadního předsedy společnosti prof. Dra Václava Vojtíška, který se vzdal svého místa pro jiná naléhavá zaměstnání, zvoleni byli na valné schůzi Československé archivní společnosti dne 29. března 1935 tito členové do výboru pro příští správní období: předsedou Dr Jan Morávek, vrch. odb. rada min. školství a národní osvěty, místopředsedou Dr Jaroslav Prokeš, vrch. odb. rada a ředitel archivu min. vnitra, jednatel Dr Bedřich Jenšovský, vrch. zem. arch. rada a ředitel archivu země České, pokladníkem Dr Gustav Pirchan, profesor německé university v Praze. Členy výboru byli zvoleni: Dr Emanuel Janoušek, vrch. komisař Čsl. státního archivu zemědělského, Dr Karel Kazbunda, odb. rada archivu min. věcí zahraničních a docent university Karlovy, Dr Věra Kosinová, rada archivu země České, Dr Václav Pešák, vrch. komisař archivu min. vnitra, Dr František Roubík, odb. rada archivu min. vnitra a docent university Karlovy, Dr Jaroslav Werstadt, vrch. arch. rada Památníku osvobození; náhradníky: Dr Miloslav Volf, zemský archivní koncipista, Dr Miloš Lier, rada archivu hl. města Prahy, Dr Fridolin Macháček, ředitel archivu a musea města Plzně, Dr František Hrubý, ředitel zemského archivu v Brně a profesor university Masarykovy, revisory účtů pak: Dr Václav Černý, odb. rada Čsl. st. archivu zemědělského, P. František Tischer, arcib. archivář v Praze a Dr Josef Bergl, vrch. komisař archivu min. vnitra v Praze.

V ustavující schůzi výboru dne 29. března 1935 zvolen zapisovatelem opětně Dr Miloslav Volf. V uvedeném složení zůstal pak výbor po celé funkční období.

Ve dle ustavující schůze konal výbor společnosti v roce 1935 celkem 7 schůzí, a to dne 25. ledna, 1. března, 3. května, 24. května, 14. června, 11. října a 29. listopadu. V členských schůzích pokračováno v cyklu přednášek o archívech zvláštní povahy nebo o jiných themech archivních. Dne 24. května 1935 přednášel ředitel archivu města Plzně Dr Fridolin Macháček o zkušenostech se zákonem o pamětních knihách obecních. V uvedeném cyklu pak zvláštní pozornost věnována archivům hudebním: o valné schůzi dne 29. března přednášel archivář státní konservatoře hudby v Praze Dr Vlastimil Blažek o hudebních archívech, dne 3. května přednášel za mimořádně velké účasti členstva i hostů doc. Dr Romuald Perlík, archivář strahovský, o archívech strahovských, při čemž opět zvláštní pozornost věnována archívu hudebnímu, dne 29. listopadu pak seznámil prof. Dr Vladimír Helfert členy Společnosti s organizací hudebního archivu moravského zemského musea a se záslužným podnikem soupisu památek hudebních. Instruktivní přednášku o slovných archívech ministerstva věcí zahraničních proslovil prof. Dr Jan Slavík na vycházce, která do těchto archivů byla vykonána dne 18. října. Mimo to uspořádala pak Společnost ještě vycházku dne 12. června m. r. do výstavy československé vazby v Umělecko-průmyslovém museu v Praze, kde ochotným průvodcem byl ředitel musea Dr Karel Herain.

Stejně jako se stalo v roce 1934, pomýšlelo se i v roce 1935 na to, aby se Společnost spoluúčastnila sjezdu Svazu československých museí, který byl pořádán ve dnech 4.—7. července v Přerově, a byly v té věci také již zahájeny potřebné přípravy. Člen Společnosti, arcibiskupský archivář v Kroměříži Dr Ant. Breitenbacher slíbil připravit výstavku z archívu a Musejní rada zařadila do programu sjezdu přednášku o poměru archivů a museí. Když však moravští členové Společnosti nemohli přislíbiti svou účast a zájezd z Prahy nebyl by se tudíž mohl vykazati uspokojivým počtem účastníků, bylo od účasti Společnosti na Sjezdu upuštěno.

Jako v letech minulých, i v roce uplynulém byly pro jednotlivé otázky odborné a organizační voleny zvláštní komise, ale stejně jako v letech posléze předcházejících, ani letos nemohly vyvinouti větší činnost pro přílišné zaměstnání, zvláště úřední, členů komisí, k němuž přistoupila v poslední době i skutečnost, že mnozí členové Společnosti byli činně účastni založení nové Československé společnosti historické na podzim m. r. Ani komise pro transkripční a ediční pravidla textů historických, ani komise pro ochranu archivů patrimoniálních, ani posléze komise pro reformu státní zkoušky archivní se v uplynulém roce nesešly. Tím ovšem není nikterak řečeno, že by jednotliví členové komisí nevěnovali věci pozornost v rámci svých úředních povinností nebo z vlastního zájmu, vždy však přihlíželi při tom k zásadám Společnosti. Potěšitelný ohlas měla přednáška prof. Dra Helferta, jejímž důsledkem bylo, že byla ustavena nová komise pro přípravu soupisové akce hudebních památek v Čechách a pro jejich evidenci a náležité uložení. V komisii jsou Dr Morávek, Dr Blažek, Dr Perlík, Dr Prokeš a Dr Jenšovský. Ve své schůzi vytkla si komise pracovní úkol a podala výboru určité návrhy pro další postup, které byly schváleny ve schůzi dne 27. března 1936.

Na počátku roku připojila se Společnost k memorandu Klubu za starou Prahu, poukazujícímu na naléhavou potřebu novostavby našeho největšího státního archivu, archivu ministerstva vnitra v Praze. Společnost byla zastoupena svými členy při různých jubilejních oslavách, odborných schůzích a pod. Dne 2. června 1935 odhalena na Ždánku pamětní deska býv. předsedy společnosti Dra Jana Bedřicha Nováka na památku, v němž zároveň uložen jeho popel. Této pietní slavnosti účastnilo se vedle předsedy dalších 7 členů Čsl. archivní společnosti, při čemž jednatel pronesl proslov také jménem Společnosti.

V roce 1935 dožili se padesátých narozenin tři členové Společnosti, a to v březnu Dr Jan Slavík, ředitel slovných archivů ministerstva zahraničí, v květnu pak profesor Komenského university v Bratislavě Dr Josef Borovička a přednosta archivu min. věcí zahraničních vrch. odb. rada Dr Jan Opočenský. Všem jubilantům zaslány pozdravné dopisy. Na konci roku dosáhl 85. narozenin čestný člen Společnosti Dr František Mareš v Třeboni; i on byl pozdraven Společností a sám zaslal děkovný příspěv. V uplynulém roce nezemřel žádný člen Společnosti, dlužno však již dnes vzpomenuť, že počátkem března letošního roku zemřel PhDr a MUDr Josef Řehák, dlouholetý člen a pilný návštěvník všech podniků Společnosti.

Za členy Společnosti se přihlásili a podle stanov byli výborem přijati tito pánové: Dr František Beneš a Dr Karel Doskočil, řádní posluchači státní školy archivní a vědeckí pomocní pracovníci v archívu země České. Vystoupil bývalý archivář černínský P. Ondřej Franta z Jindřichova Hradce. Koncem roku 1935 čítá Československá archivní společnost 1 člena čestného a 91 členů řádných. Společnost jest členem Federace východoevropských společností historických.“

Na téže valné hromadě přednášel pak předseda Společnosti Dr Jan Morávek o mezinárodní akci soupisu archivů.

O činnosti Společnosti v roce 1936 informuje pak zpráva jednatele, přednesená na valné hromadě, konané dne 7. května 1937:

„Poslední valná hromada Společnosti byla konána dne 24. dubna 1936 s přednáškou Dra J. Morávka o mezinárodní akci soupisu archivů. Podle výsledku voleb stál pak v čele Společnosti tento výbor: předseda Dr Jan Morávek, místopředseda Dr B. Jenšovský, jednatel Dr Fr. Roubík, pokladník Dr Gust. Pirchan, ostatní členové výboru: Dr V. Černý, Dr Em. Ja-

noušek, Dr K. Kazbunda, Dr Fr. Macháček, Dr Jar. Prokeš, Dr Jar. Werstadt, náhradníci: Dr Věra Kosinová, Dr Václav Pešák, Dr Miloš Lier a Dr Mil. Volf. Revisory účtů byli zvoleni doc. Dr Rom. Perlík, Dr Fr. Tischer a Dr Jos. Bergl. Funkci zapisovatele převzal Dr Mil. Volf.

Výbor konal ve správním roce 1936 celkem čtyři výborové schůze, a to 24. dubna, 25. září, 11. prosince a 24. března. Kromě přednáškové činnosti, o níž bude řeč dále, věnoval výbor zejména pozornost činnosti komisí, jmenovaných již v dřívějším správním období. Jest to zejména komise pro stanovení transkripčních a edičních pravidel pro vydávání historických textů, jejímiž členy byli zvoleni Dři Jenšovský, Mendl, Prokeš a Morávek. Komise tato konala celkem dvě schůze, na nichž se shodla na zásadách transkripčních a edičních pravidel za účasti filologického odborníka doc. Dra Oberpfalcera, jenž byl do komise kooptován. Komise se rozhodla vypracovati pravidla pro české texty, jež měla být předložena k posouzení historickým, filologickým a vůbec všem těm významnějším vědeckým společnostem, jež mají v programu vydavatelskou činnost, a konečný elaborát z těchto porad vzešlý měl pak být podle programu předložen ke schválení příslušné sekci I. sjezdu čsl. historiků v květnu t. r. K tomu bohužel nedošlo zejména pro dlouho trvající chorobu Dr Jar. Prokeše, jíž se přípravné porady komise podstatně zdržely, takže dokončení návrhu bylo nutno odložit na pozdější dobu.

Komise pro soupis hudebních památek v Čechách, do níž budou přizváni kromě jejích dosavadních členů ještě konservátor Cervinka, vládní rada Trola a archivář konservatoře Dr Blažek, bude svolána v nejbližší příští době.

Pokud se týče přednáškové činnosti, byly kromě výše zmíněné přednášky Dra Morávka na valné hromadě konány dvě přednášky. Dne 6. listopadu přednášeli doc. Dr Ing. Barta a prof. Dr Mendl o archivu pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce, při čemž byla uspořádána i informativní výstavka archivního materiálu s odborným výkladem. Oba řečníci podali vyčerpávající přehled organizace, činnosti a významu tohoto ústavu po všech stránkách. Dne 11. prosince podal doc. Dr Václav Černý zajímavý informativní přehled svých osobních zkušeností a poznatků o stavu a významu panských archivů na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Připravená přednáška prof. Dra Jar. Prokeše o definici archivu a základních pojmech archivních musela být pro jeho chorobu odložena a dojde k ní v nejbližší době. U příležitosti chystaného zájezdu generálního sekretáře pařížského národního archivu Georges Bourgina do Československa bylo s ním jednáno o uspořádání přednášky o vývoji a organizaci tohoto archivu. K projektovanému zájezdu však pro různé překážky nedošlo a generální sekretář Bourgin byl požádán, aby s touto přednáškou počítal při své návštěvě Československa, k níž dojde snad na podzim tohoto roku. Pro dnešní valnou schůzi byla připravena přednáška Dra Jos. Dostála rázu zámysla populárnějšího a širšího o pobytů německého historika Schottkyho v Čechách a v Praze v letech 1828—1832.

Kromě těchto přednášek uspořádala Archivní společnost dne 23. dubna 1937 vycházku do Národní a univerzitní knihovny, zejména do jejího oddělení rukopisů a listin, při níž ochotně podali výstižný výklad Dr Urbánková a Dr Černaj.

Bližší pozornost věnoval výbor Archivní společnosti i redakci Časopisu archivní školy, z níž vystoupil prof. Dr Václav Vojtíšek, delegovaný do ní kdysi výborem Společnosti. Dohodou s ředitelstvem archivní školy bylo jednáno, že místo Dra Vojtíška stane se za Společnost členem

redakce prof. Dr Jar. Prokeš a že do porad redakční rady budou příště zváni i prof. Dr Bedř. Mendl a doc. Dr Frant. Roubík. Nová tato redakční rada započala již svou činnost.

Výbor Společnosti projevil písemnou soustrast děkanství filosofické fakulty Masarykovy university v Brně k úmrtí prof. Dr Boh. Navrátila, jakož i filosofické fakultě Karlovy university a Historickému klubu k těžké ztrátě, jež je stihla smrtí prof. Dra Josefa Pekaře. Společnost čítá nyní 91 členů.“

Jský + RĀ